تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 15

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

15. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 410

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz
Abdullah Sert
Mustafa Eriş
Dr. Ali Namlı

Tercüme (15. Cilt):
Dr. Ali NAMLI
Prof. Dr. Ömer ÇELİK
Dr. Adem ERGÜL
Ahmed ALİM
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER (Farsça)
Doç. Dr. Necdet TOSUN (Farsça)

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-341-8

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşan yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul   Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

MUKADDİME

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla
"Bu bizim kitabımız, karşınızda gerçeği söyler."

(el-Câsiye, 45/29)

Hamd, Kur'ân'ı her şey için bir açıklama ve hidâyet olarak indiren Allâh'a mahsustur. Çünkü insanı başıboş bırakmak O'nun şânından değildir. O ki sadrları/gönülleri aydınlatmak ve gerdanları süslemek üzere zamanlar ve asırlar geçtiği halde ebedî bir mûcize olarak kalan Kur'an'ı hıfz gerdanlığına dizdi/nazmetti.

Salât ve selâm, nebîler ve rasuller arasında kendisine cevâmiu'l-kelim (az sözle engin mânâlar dile getirme husûsiyeti) verilen, ikramların en lezzetlisi kalbine vahyedilip bildirilen Muhammed (s.a.)'e, gönüllerin baharı olan Hazret-i Kur'an'ın kendilerinde parlayıp âşikâr olduğu O'nun âilesine ve ashâbına; Arab, Acem, Rum ve diğer insan sınıflarından onlara tâbi olanlara olsun.

İmdi Melik ve Kadîr olan Allah, Bursa -kötülüklerden ve sıkıntılardan korunsun- beldesinde oturan fakîr kulu **Şeyh İsmâil Hakkî**'ya lütfetti de O'nun yardım mürekkebi ile kağıtların yüzleri güldü, O'nun feyz çiçekleriyle defterlerin cemâli tebessüm etti ve nihâyet *Rûhu'l-Beyân* diye isimlendirilen tefsirin ikinci cildi[1], ihtivâ ettiği Kur'ân'ın türlü latîfeleri ile birlikte hitam mührü ile mühürlenmiş ve tamamlanma kilidiyle kilitlenmiş olarak ortaya çıktı.

Üçüncü cild, bu işin sonuna ulaşması için onu çevreleyip saran gerekli şartların bir araya gelmesi ve mânilerin ortadan kalkması, özellikle melekûtî yardım ve toplayıcı ceberûtî feyze ilâve olarak belli bir süreye ve ömürden bir teneffüse muhtaç olarak kaldı.

Allah Teâlâ'dan, ölüm gelip çatmadan bu emele kavuşturmasını, hâdiselerin beni yüzüstü yere yıkmasından korumasını, yıkıma ve harab olmaya sebep olacak musîbetlerin gelip çatmasından muhâfaza etmesini niyaz ederim. Bununla birlikte ben sabahladığım ve akşamladığım zaman bugünümün dünümden daha hayırlı olduğunu söylüyorum. Dünyâ anasından sütten kesilme ve ayrılma zamanı yaklaştı. Dost ve akrabalardan ayrılma vakti geldi. (Kıyâmet) zamanının yaklaşması bakımından insan ömründen ancak kapta kalan su ve artık gibi bir miktar kaldı. Fakat Allah bir şeyin olmasını murâd ettiği zaman sebeplerini hazırlar, kolaylaştırma eliyle onun kapısını açar. Her duâda (icâbeti) umulup beklenen O'dur. Her ümidin meydana gelmesi de O'ndandır.

Ey Rabbim, hidâyet bulutundan bir rahmet eriştir bana
Toz gibi ortadan kalkmadan, ölmeden çok önce

[1]. Müellifin kendi elyazmasına göre.

سُورَةُ الرُّومِ

30- RÛM SÛRESİ

17. âyeti hariç sûrenin tamamı Mekke’de nâzil olmuştur. 60 âyettir.

ALLAH VAADİNDEN CAYMAZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِيٓ اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ
سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ
يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ
﴿٥﴾ وَعْدَ اللّٰهِ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾
يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm.

2-5. Rumlar, *(Arapların bulunduğu bölgeye)* en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allâh'ındır. O gün müminler de Allâh'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sâhibidir, çok esirgeyicidir.

6. *(Bu)* Allâh'ın vâdidir. Allah vâdinden caymaz; fakat insanların çoğu bilmezler.

7. Onlar, dünyâ hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gâfildirler.

Elif. Lâm. Mîm.

Ebü'l-Cevzâ İbn Abbâs (r.a.)'tan şöyle rivâyet etmiştir: "Mukattaa harfleri rabbânî senâlardır. Her harfi, Hakk'ın senâ edildiği bir sıfata işârettir. Bunlardan "*Elif*" ulûhiyetten, "*Lâm*" lütuftan, "*Mîm*" ise mülkten kinayedir.

Yine denilmiştir ki: "*Elif*", "Allah" ismine; "*Lâm*" Cebrâîl'in lâm'ına, "*Mîm*" ise "Muhammed" ismine işârettir. Yâni Allah -celle celâlüh- Cebrail (a.s.) vâsıtasıyla Hz. Muhammed (s.a.)'e vahiy gönderdi, demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Elif*" ile mü'minlerin tabîatının birbirleriyle ülfetine, "*Lâm*" ile kâfirlerin tabîatının alçaklığına, "*Mim*" ile de âlemlerin Rabbi'nin mağfiretine işâret etmektedir. Hepsiyle ise, Allah mü'minlerin kalblerini birbirine ısındırdığı için onların ülfeti Allâh'ın kereminden ve fazlından olduğundan dolayı bu ülfet öyle bir dereceye ulaşmıştır ki mü'minlerle ehl-i kitab arasında da bir tür ülfet meydana getirmiştir. Çünkü onlar bugün olmasalar bile bir gün gelecek ehl-i îmandan olacaklardır. Kâfirlerin alçaklığı ise yaratılışlarından geldiğinden onlara hâkim

olmuştur. Hatta onlar tabiatlarının aşağılığı yüzünden birbirlerine düşmanlık ederler. Tıpkı küfürde hemcins oldukları halde ülfette birbirlerinden ayrı, düşmanlıkta ve birbirlerini öldürmede beraber olan Bizanslılar ve Farslar gibi. Âlemlerin Rabbi'nin mağfireti, O'nun her şeyi içine alan kereminden ve ezeli ihsânından ileri geldiğinden, bu iki gruptan azgınlık yapanın tevbesini kabul eder. Onun mağfireti her iki fırkayı da içine alacak derecede geniştir. "***Allah bütün günahları bağışlar.***" (ez-Zümer, 39/53) hitâbı iki tâife için de umumidir."

Keşfü"l-esrâr'da der ki: "*Elif. Lâm. Mîm*" Büyüklüğümüzü tanıyan imtihanlarımıza ülfet eder/alışır. Cemâlimizi gören kapımızdan ayrılmaz. Hizmetimize devam eden yakınlığımıza erdirilir.

Ey genç, gönlünü Allâh'ın zikrine ve tevhîdine teslim et. Canını O'nun aşk ve muhabbetiyle meşgul et. O'nun dışındakilere iltifat etme. Kim O'ndan gayriye dönüp bakarsa, gayret kılıcı o kimseyi helâk eder. Kim Cenâb-ı Hakk'ın gönderdiği belâlardan inler, feryat ederse, dostluk dâvâsında samîmî değildir.

Eski zamanlarda, **Âmir b. Kays** adında din sultanlarının büyüklerinden bir adam vardı. Rivâyet edildiğine göre nafile namazlardan ayaklarına kan inmiş/kangren olmuştu. Kendisine (doktorlar), ayaklarını kes de bu hastalık artmasın dediler. Şu cevabı verdi: "Abdülkays'ın oğlu kim oluyor da ihtiyarı/irâdesi Hakk'ın ihtiyarının/irâdesinin üzerine olsun?" Bir müddet sonra farz ve nafileleri edâ etmekte sıkıntı güçlük olunca, yüzünü semaya çevirdi ve şöyle seslendi: "Ey Sultânım! Belâya tâkatim ve tahammülüm olsa da hizmet ve kulluktan geri kalmaya tâkat ve tahammülüm yok. Ayağımı keserim de kulluktan geri durmam."

Ardından, "Birisini çağırın da Kur'an'dan bir âyet okusun. O okurken bende vecd ve semâ hâli meydana gelirse, siz işinize bakarsınız." dedi. Ayaklarını kestiler, kesilen yeri de dağladılar. O ulu kişi vecd ve semâ hâlinde öyle kendinden geçmişti ki o elemden haberi bile olmadı. Âyeti okuyan susup şeyh kendine gelince şunları söyledi: "Bu kesilen ayağı gülsuyu ile yıkayınız, misk ve kâfurla kokulandırınız. Çünkü dergâh-ı ilâhiyyede kulluk ve hizmette asla vefâsızlık etmedi.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: "*Elif. Lâm. Mîm*"in "*Elif*"i bütün taayyünâtın başlangıç yeri olan emr âlemine, "*Lâm*" varlık mertebeleri (vücûdiyyât) arasında vâsıta (vasat) olan ruhlar âlemine, "*Mîm*" ise tenezzülât ve istirsâlâtın sonu olan mülk âlemine işârettir. "فَعَلَ" kelimesi Nahiv ehline göre boğaz, boğazın ortası ve ağız olmak üzere üç mahrecin harflerinden meydana geldiği gibi Mahv ehline (sûfîlere) göre "*Elif. Lâm. Mîm*" ceberût, melekût ve mülk olmak üzere üç mertebenin harflerini ihtivâ etmektedir. İki grubun iki mânevî kelimesi arasında fark olduğu gibi iki lafzî kelimesi arasında da fark vardır. Çünkü mahv ehlinin kelimesi düzgün ve tertibi yerinde, nahv ehlinin kelimesi ise eğri ve tertibi bozuktur.

Hurûf-i mukattaa ve Kur'an'ın müteşâbih âyetlerinin sırları, ehlüllâha mertebelerin sonuna ulaştıktan sonra keşfolunan şeylerdendir. Her ne kadar onların bir kısmı yâni yolun ortasında olanlar (ehlü'l-vasat) için hâsıl olsa da, işin zâhirine dalanlar ve

ilimlerle meşgul olup Ma‘lûm’dan geri kalanlar onların hakîkatlarına ermeyi ummazlar. Allah Teâlâ’dan bizi şühûdî işlere mâni olan varlıkla ilgili alâkaların tehlikelerinden kurtarmasını niyaz ederiz.

غُلِبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي اَدْنَى الْاَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾
فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلّٰهِ الْاَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللّٰهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَٓاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾

2-5. Rumlar, *(Arapların bulunduğu bölgeye)* en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allâh’ındır. O gün müminler de Allâh’ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sâhibidir, çok esirgeyicidir.

“*Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.*”

“الغلبة” *el-Müfredât*’ta belirtildiği üzere yenmek, gâlip gelmek; *Keşfü’l-esrâr*’da belirtildiği üzere ise savaşta rakibin mukavemetini kıracak şekilde ona hâkim olmaktır.

Rumlar, İbrahim (a.s.) oğlu İshak oğlu Iys oğlu Rûm’un çocuklarıdır. Onlardan ilk Rumlar, Nuh (a.s.) oğlu Yâfes oğlu Yûnan oğlu Rûm’un çocuklarıdır. Fars ise Nuh (a.s.) oğlu Sâm oğlu Fâris’e nisbet edilen millettir.

“أدنى” kelimesi ile bazen daha az ve daha küçük olan ifâde edilir. Bu durumda en çoğun karşılığı olur. Bazen en değersiz ve en zelil olan ifâde edilir. Bu durumda en yüksek ve en üstün olanın karşılığı olur. Bazen ilk olan ifâde edilir, bu durumda sonuncunun karşılığı olur. Bazen en yakın ifâde edilir. Bu durumda en uzağın karşılığı olur. Bu âyette kastedilen de budur. Yâni onlar Arap topraklarından Rumlara en yakın olan yerde demektir. Çünkü Şam bölgesi Araplarca bilinen bir bölgedir. Ya da bu ifâde Rum topraklarından Araplara en yakın olan yerde demektir. Burası Dicle ve Fırat arasındaki Cezîretü’l-Arab/Arap Yarımadası’dır.

Mânâ şöyledir: Rumlar mağlup oldular; yâni Farslar, Rum topraklarına nispetle Arap topraklarına en yakın yerde onlara üstün geldiler.

Gâlip geldikleri zaman İranlılar’ın kralı Şirin’in sevgilisi Hüsrev diye tanınan Pervîz b. Hürmüz b. Enûşirvan b. Kubâd idi. Pervîz muzaffer, Enûşirvan’ın ise saltanatı yenilenen demektir. Hz. Osman (r.a.) zamanında öldürülen İran krallarının sonuncusu Yezdicerd b. Şehriyâr b. Pervîz’dir. Rumların kralı ise Hirakl’di. O, ilk olarak altın para (dînar) bastıran ve para ile alışverişi icad eden kimsedir.

‘Farslar ve Rumlar, Acemlerin (Arap olmayanların) Kureyş’idir.’ denilmiştir. Bir hadîste: “*Îman Süreyya yıldızına asılı olsaydı yine de Farslar mutlaka ona ulaşırdı.*”[2] buyrulmuştur.

Rivâyet edilir ki Rasûlullah (s.a.) Rum kralı Kayser'e kendisini İslam'a çağıran bir mektup yazdı. Kayser O'nun mektubunu okudu, öptü, başının ve gözlerinin üzerine koydu. Ardından mektubu mühürledi ve göğsünün üzerine bağladı. Sonra Rasûlullah (s.a.)'in mektubuna cevap olarak şu mektubu yazdı: "Şüphesiz biz senin peygamber olduğuna şâhidlik ediyoruz. Fakat Allâh'ın Îsâ (a.s.) için seçtiği eski dini terk etmeye gücümüz yetmiyor."

(Bu mektup okununca) Hz. Peygamber (a.s.) memnun oldu ve şöyle buyurdu: "(Mektubum yanlarında bulundukça) *Onların saltanatı kıyâmete kadar devamlı olacaktır*."[3] Farslar hakkında ise şöyle buyurdu: "*Bir veya iki darbe yedi mi ondan sonra Fars diye bir şey kalmaz. Rumların ise nesilleri çoktur. Ne zaman bir nesil gitse/yok olsa yerine başka bir nesil geçer. Ebediyetin sonu ise ne kadar uzaktır!*"[4] *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

"*Kayser öldü mü ondan sonra bir Kayser yoktur.*"[5] hadîsinin mânâsı ise onun saltanatı Şam'dan zâil olup gidince, orada kimse onun yerine geçmez, demektir. Öyle de olmuş, onların saltanatı ancak Rum illerinde/beldelerinde kalmıştır. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir.

Rasûlullah (s.a.) Fars kralı Kisrâ'ya da mektup gönderdi. Kisrâ, adı geçen Hüsrev'dir. Kisrâ kelimesi, Hüsrev kelimesinin Arapçalaşmış hâlidir. Kisrâ, Rasûlullah (s.a.)'in mektubunu yırtıp parçaladı, Rasûlullah (s.a.)'in elçisini öldürmek istedikten sonra elçi geri döndü. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onun paramparça olması için bedduâ etti. Allah da onların saltanatını paramparça etti. Onlar için asla hükümranlık olmayacaktır.

"*Halbuki onlar,*" yâni Rumlar, "*bu yenilgilerinden sonra*" İranlılar tarafından mağlub edilmelerinden, İranlıların kendilerine galip gelmesinden sonra "*birkaç yıl içinde*" İranlılar'a "*galip geleceklerdir.*"

"اَلْبَضْعُ" eti kesmek demektir. "اَلْبِضْعُ" ise on sayısına ulaşmayan demektir. Bu kelimenin üçten ona kadar olan sayıları, beşten çok ondan az sayıları ifâde ettiği de söylenir. *el-Kâmûs*'ta üç ile dokuz arasındaki sayılar olduğu belirtilir. *Keşfü'l-esrâr*'da ise "اَلْبِضْعُ" üç, beş, yedi ve dokuz sayılarının ismi olduğu zikredilir. *Tefsîru'l-Münesebât*'ta ise şöyle der: "Bu kelime sayıların en aşağılarındandır. Çünkü birinci mertebededir ki o birler basamağıdır. Âyette kulları âciz kılmak için bir tür bilgisizliğin boyunduruğunda bırakmak üzere vakit, "اَلْبِضْعُ" kelimesi ile ifâde edilip açıkça tâyin edilmemiştir."

Rivâyete göre Fars hükümdarı Hüsrev Pervîz, aynı zamanda kardeş olan iki kumandanı Şehriyâr ve Ferhân'ı büyük bir ordu ile gönderdi. Rum hükümdarı, yâni Hirakl Fars askerlerinin üzerlerine geldikleri haberini alınca, kumandanı Hıns'i ordunun başına geçirdi ve onlara karşı gönderdi. Her iki ordu Zeriât denilen yerde karşılaştılar.

Burası Şam'ın Arap ve Acem topraklarına en yakın yeridir. İranlılar Rumlara galip geldi ve onların bazı beldelerini ellerinden aldılar. Bu haber Mekke'ye ulaştı.

Müşrikler sevindi ve bu durumdan dolayı müminleri üzecek sözler söyleyerek şöyle dediler: "Siz ve hristiyanlar ehl-i kitapsınız. Biz ve İranlılar ümmiyyiz (ehl-i kitap değiliz). -Çünkü İranlılar mecûsi idiler- Bizim kardeşlerimiz sizin kardeşlerinize üstün geldi. Biz mutlaka size üstün geleceğiz." Bu durum müslümanlara ağır geldi ve üzüldüler. Bunun üzerine Allah bu âyeti indirdi ve işin onların iddiâ ettiklerinden başka olacağını haber verdi.

Ebû Bekir (r.a.) müşriklere: "Allah asla sizin gözünüzü aydın etmez/sizi sevindirmez. Allâh'a yemin olsun ki mutlaka Rumlar birkaç sene sonra İranlılar'ı yenecek." dedi. Lanetli Übey b. Halef ise ona şöyle cevap verdi: "Yalan söyledin. Aramızda bir müddet tayin et de onun üzerine seninle bahse girelim." dedi. Hz. Ebû Bekir onunla on genç dişi deve üzerine karşılıklı bahse girdi.

Birbirleriyle, doğru sözlü olanın diğerinden on deve alacağına dâir anlaşma yaptılar. Süreyi de üç yıl olarak belirlediler. Hz. Ebû Bekir (r.a.) durumu Rasûlullah (s.a.)'e haber verdi Rasûlullah (s.a.): *"البضع" üçten dokuza kadar olan sayılardır. Bahsin miktarını artır ve müddeti uzat.*"[6] buyurdu. Bunun üzerine bahsi yüz deve üzerine ve müddeti dokuz yıla çıkardılar.

Übey, Ebû Bekir (r.a.)'ın Medine'ye muhâcir olarak çıkıp gitmesinden çekinince onun yanına vardı ve onu sıkıştırdı. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.)'a oğlu Abdurrahman (r.a.) kefil oldu. Übey Uhud savaşı için yola çıkmak istediğinde Ebû Bekir (r.a.)'ın oğlu Muhammed (r.a.) onun yanına vardı ve onu sıkıştırdı. O da ona bir kefil gösterdi. Übey Uhud'a gitti ve Rasûlullah (s.a.)'in mızrağından aldığı bir yaradan dolayı Uhud'dan döndükten sonra öldü. Rumlar, yedinci yılın başında İranlılar'a üstün geldiler.

O şöyle gerçekleşti: Şehriyâr ve Ferhân, bir kısım Rum şehirlerini ele geçirdiler. Kötü düşüncelilerin gammazlaması sonucu iki kardeş komutana karşı Perviz'in düşüncesi değişti. Birini diğeri eliyle öldürmek istedi. İki kardeş komutan bu durumdan haberdar oldular, keyfiyeti Rum hükümdarı Hirakl'e bildirdiler. Hıristiyanlığı kabul ettiler ve Rum ordusunun komutanı oldular. Farslıları mağlup edip bir kısım şehirlerini aldılar. Rûmiyye şehrini de o zaman imar ettiler/kurdular. Bu ise Hudeybiye günü oldu.

el-Vasît'ta ise şöyle der: "Cibril, İranlıların hezimete uğradığı ve Rumların onlara üstün geldiği haberini Rasûlullah (s.a.)'e getirdi. Bu ise Bedir gününe rast geldi."

Ebû Bekir (r.a.) bahse giriştikleri yüz deveyi Übeyy'in vârislerinden aldı ve Rasûlullah (s.a.)'e getirdi. Rasûlullah (s.a.) kendisine: "*Onları tasadduk et.*" buyurdu. Ebû Bekir (r.a.) da Rasûlullah (s.a.)'in emri ile onların hepsini sadaka olarak dağıttı. Bu hâdise, "***Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun.***" (el-Mâide, 90) âyeti ile kumarın haram kılınmasından önceydi.

Kumar, kumar oynayanlardan birinin oyunda karşısındakine galip gelirse ondan bir şey almayı şart koşmasıdır. Bu konunun tafsîlâtı fıkıhta kerâhiyet bahsindedir.

Bu âyet, Rasûlullah (s.a.)'in peygamberliğinin delillerindendir. Çünkü bu âyette gaybdan haber verilmektedir.

Yukarıdaki âyetlerin "غُلِبَتِ الرُّومُ..." şeklinde okunması, meşhur kırâattır. "غَلَبَتِ الرُّومَ ... وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيُغْلَبُونَ" diye okunması da câizdir. Bu durumda mânâ; 'İranlılar "*Rumlar'ı yendiler*. *Halbuki onlar,*" yâni İranlılar Rumlar'a "*galip geldikten sonra yenilgiye uğratılacaklardır*." Yâni Rumlar eliyle mağlub olacaklardır.' olur. "غَلَبَتِ الرُّومُ... وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيُغْلَبُونَ" diye okunması da câizdir. Bu durumda mânâ; "*Rumlar,*" İranlılar'a "*galip geldiler. Halbuki onlar,*" yâni Rumlar "*bu galibiyetlerinden sonra yenilgiye uğratılacaklardır.*" Yâni müslümanların ellerinde mağlub olacaklardır.

Müslümanların Rumları yenmesi, Ömer b. Hattâb (r.a.) zamanında oldu. Hz. Ömer Şam beldelerinde onları mağlub etti ve Kudüs'ü ellerinden kurtardı. Bu galibiyet Allâh'ın dilediği zamana kadar devam etti.

Hikâye edilir ki Kudüs, Hz. Ömer (r.a.) tarafından hicretin on beş veya on altıncı yılında fethedildikten sonra 477 yıl müslümanların elinde kaldı. Sonra Frenkler oraya saldırdı ve hicretin 492. yılının Şaban ayında orayı zaptettiler. Hicretin 583. yılının Receb ayının 17'si Cuma günü Salâhaddîn Yûsuf b. Eyyûb'un eliyle Allah orasını müslümanlara feth edip açana kadar 91 yıl Frenkler'in elinde kaldı.

Hayret edilecek rastlantılardandır ki **Salâhaddîn Eyyûbî** 579 yılının Safer ayında Kudüs'ten önce Haleb'i ele geçirmişti. Şam kadısı **Muhyiddîn b. Zekî** bir kaside ile onu medhetti. Kasîdenin bir beyti şöyleydi:

Safer ayında kılıçla Haleb'i fethiniz
Receb ayında Kudüs'ün fethinin müjdecisidir

Onun dediği gibi oldu ve Kudüs, yukarıda geçtiği gibi Receb ayında fethedildi. Kendisine "Bunu nasıl bildin?" diye soruldu. "İbn Berrecân'ın tefsirinden "*Elif. Lâm. Mîm. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.*" âyetlerinin tefsirinden çıkardım." diye cevap verdi. **İmam Ebü'l-Hakem İbn Berrecân el-Endelüsî** mezkûr tefsirini 520 senesinde yazmıştı. Halbuki Kudüs o zaman Frenklerin elinde idi.

Şeyh Sa'deddîn Hamevî "فِى أَدْنَى الْأَرْضِ (*en yakın bir yerde*)" ifâdesinden Rumlar'ın 800 yılında mağlub edileceklerini çıkarmıştı. (Gerçekten de o zaman) Timur Rum'ları yendi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Gâlibiyet ve mağlûbiyet, ister yüzler isterse tek basamaklı sayılar itibariyle olsun üçle dokuz arasında devam eder. "سَيَغْلِبُونَ" kelimesinden anlaşılan "غَالِبُونَ" kelimesinin işâret ettiği gibi ehl-i İslâm bir kere onlara 1089 yılında galip geldi. "أَدْنَى الْأَرْضِ" ifâdesinin işâret ettiği gibi kâfirler 1097 yılında müslümanlara galip geldiler.

"Hiçbir hâdise yoktur ki ona Allâh'ın kitabında ilm-i hurûf yoluyla işâret olunmasın.

Bu ise ancak ehline keşfolunur." denir. **Hz. Ali** (k.v.) şöyle demiştir:

Harf ilmi, Allâh'ın sırrıdır ki onu idrak eder
Keşf ve tahkîkin hakkını veren

"*Eninde sonunda*" yâni mağlub edildikleri zaman ve galip geldikleri zaman bu iki vaktin başında ve sonunda "*emir*" sadece "*Allâh'ındır.*" Sanki şöyle buyrulmuştur: 'Onların galip olmalarından önceki mağlup oldukları vakitte ve mağlup olduktan sonra olan galip oldukları vakitte emir Allâh'ındır. Yâni onların önce mağlup sonra galip olmaları durumlarının her ikisi de ancak Allâh'ın emri ve kazası iledir. "***O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz*** (zaferi bazen bir topluma bazen öteki topluma nasip ederiz.)" (Âl-i İmrân, 3/140)

"*O gün*" yâni Rumlar'ın İranlılar'a galip geldiği ve Allah Teâlâ'nın vaadettiği onların galibiyetinin meydana geldiği gün "*müminler de Allâh'ın yardımıyla*" yâni Allâh'ın ehl-i kitab olanı ehl-i kitab olmayana galib kılması, Mekke kâfirlerinden kendileriyle alay edenlerin öfkelenmesi ve bu galibiyetin mü'minlerin kâfirlere galib geleceğinin delillerinden olması sebebiyle "*sevineceklerdir.*" mü'minler mutlu olacaklardır.

Râğıb der ki: "الفَرَحُ" hemen elde edilen (dünyevî) bir lezzetle göğsün açılıp genişlemesidir. Bu ise çoğunlukla bedenle ilgili dünyevî lezzetlerde olur. Allah bu tür sevinmeye (ferah) ancak "***De ki: Ancak Allâh'ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler.***" (Yûnus, 10/58) ve "*O gün müminler de Allâh'ın yardımıyla sevineceklerdir.*" âyetinde ruhsat vermiştir.

Allâh'ın yardımı, hakikatte şerefli bir makam olduğundan ancak mü'minlere âiddir. Bazıları şöyle demiştir: "Mü'minler, bazı kâfirlerin üstün gelmesine değil zâlimlerin birbirlerini öldürmeleriyle sevinildiği gibi kâfirlerin birbirleriyle savaşıp birbirlerini öldürmeleri sebebiyle sevinirler. Çünkü bunda onların güçlerinin kırılması ve sayılarının azaltılması söz konusudur.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Bugün üzüntü, yarın sevinç vardır. Bugün göz yaşı, yarın neşe vardır. Bugün esef, yarın lütuf vardır. Bugün ağlama, yarın ise Hak ile buluşma vardır."

Her ne kadar dostlar bugün bu belâ sarayında hep dert, sıkıntı, hasret ve meşakkat içinde olsalar da, o sıkıntı ve meşakkatin can ve gönülden alıcısıdırlar. Bildikleri ne varsa o dert uğruna feda ederler.

Bu hususla ilgili olarak bir yol eri şöyle demiş: "Bugün öyle bir derdim var ki o derdi yüz bin dermana değişmem."

Dâvud (a.s.)'dan o küçücük hata çıkıp da Hak'tan ikaz gelince, hayatta kaldığı sürede başını göğe kaldırmadı. Bir an bile tazarru ve yakarıştan vazgeçmedi. Bütün bunlara rağmen şöyle derdi: *"İlâhî, bundan daha güzel bir ilâç, bundan daha hoş bir dert yoktur. Ey Rabbim, Bu gözyaşı ve kederden sîneme öyle bir tohum saç ki hiçbir zaman bu dertten kurtulmayayım."*

Ey miskin, sen hep dertsiz kalmışsın; dert çekenlerin sızısından haberin yok. O mutluluk ve sevinç dolu ağlamadan ve sıkıntı ve meşakkat dolu gülüşten bir nişan, bir alâmet görmemişsin.

Ben ağlamayı gülmekle karıştırmışım. Gizlice ağlar, âşikâr olarak gülerim

Ey dost, zannetme ki ben her zaman râzı ve hoşnudum; benim ihtiyaç sâhibi olduğumdan habersizsin.

"*Allah,*" kullarından zayıf olsun, güçlü olsun kendisine yardım etmeyi "*dilediğine yardım eder.*" Bu cümle, "*Eninde sonunda emir Allâh'ındır.*" cümlesinin muhtevâsını açıklayan bir başlangıç cümlesidir.

"*O, mutlak güç sâhibidir,*" Azîz'dir; izzet ve galebede nihâyetsizdir. Kim olursa olsun aleyhinde yardımda bulunmak istediği O'nu âciz bırakamaz. "*çok esirgeyicidir.*" Rahîm'dir; rahmeti/merhameti çok fazladır. Hangi fırka olursa olsun yardım etmeyi dilediğine yardım eder. Ya da düşmanlık edeni aziz/üstün kılmaz, dost olanı da zelil yapmaz. Nitekim *el-Münâsebât*'ta böyle geçmektedir.

el-Vasît'ta işâret edildiği gibi bu (Allâh'ın Rahîm olduğunun bildirilmesi), âyetteki yardım ve zafer ile murâdın Bedir savaşında müşriklere karşı mü'minlere yardım edilmesi olduğuna hamledilmiştir.

el-İrşâd'da ise şöyle der: "Buradaki rahmetten murad Allâh'ın dünyevî rahmetidir. Meşhur kırâata göre bu gâyet açıktır. Çünkü her iki fırka (Rumlar ve İranlılar) da uhrevî rahmete lâyık değildir. Yukarıdaki son kırâata göre ise müslümanlar uhrevî rahmete müstehak ise de buradaki rahmetten maksad, dünyevî rahmetin alâmetlerinden olan Allâh'ın onlara yardım etmesi/onları muzaffer kılmasıdır.

Allâh'ın Azîz/mutlak güç sâhibi olma vasfının önce zikredilmesi, ibret almada önce geldiğinden dolayıdır.

وَعْدَ اللّٰهِۜ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

6. *(Bu)* Allâh'ın vâdidir. Allah vâdinden caymaz; fakat insanların çoğu bilmezler.

"*(Bu) Allâh'ın vâdidir.*"

"اَلْوَعْدُ" meydana gelmeden önce faydalı bir şeyin meydana getirileceğini haber vermektir. Bundan önce geçen "*O gün müminler de Allâh'ın yardımıyla sevineceklerdir…*" ifâdesi vaad mânâsınadır. Yâni Allah bir vaadde bulunmuştur; Allâh'ın vaadini bekleyin demektir.

Sonra bu vaadin mânâsının ne olduğu şöyle anlatılmaya başlanmıştır: Noksanlar münezzeh olan Allâh'ın yalan söylemesi imkansız olduğu için ne Rumlarla ilgili bu konuda, ne de dünyâ ve âhiretle ilgili diğer konularda "*Allah vaadinden caymaz*"

"*Fakat insanların çoğu*" yâni müşrikler ve isyan edenler, câhilliklerinden ve Allah Teâlâ'nın işleri hakkında düşünmediklerinden O'nun vaadinin doğru olduğunu

"*bilmezler.*"

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْاٰخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ ﴿٧﴾

7. Onlar, dünyâ hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gâfildirler.

"*Onlar, dünyâ hayatının görünen yüzünü bilirler.*" Bu ise dünyânın süslerinden ve lezzetlerinden ve diğer hallerinden şâhid oldukları/gözleriyle gördükleri şeylerdir. Bunlar kendilerini onlara dalmaya ve bağlanmaya çağıran şehvetlerine ve nefsânî arzularına uygun şeylerdir.

"ظَاهِرًا" kelimesinin nekre yapılması, küçük görmek ve değersizliğini ifâde etmek içindir. Yâni onlar dünyânın görünen, küçük ve değersiz bir kısmını bilirler. **Hasan** (**Basrî**) şöyle demiştir: "(Âyette bahsedilen kimselerden) bir adam eline bir dirhem alır ve "Bunun ağırlığı şu kadardır" der ve hatâ etmezdi. Yine vurarak onun bayağı olup olmadığını bilirdi." **Dahhâk** ise şöyle demiştir: "Onlar dünyânın saraylarını yapmayı, nehirlerini kanallara ayırmayı ve ağaçlarını dikmeyi bilirler. Dünyâya mahsus bilgiyi bilmemekle bilmek arasında fark yoktur.

et-Teysîr'de der ki: "(6. âyetteki) "*bilmezler*" sözü, onların dînî konularda bilgileri olmadığının, (bu âyetteki) "*bilirler*" sözü ise dünyânın işlerini bildiklerinin isbâtıdır. Onun için burada bir çelişki yoktur. Çünkü birincisi, bilgiden gerektiği gibi faydalanmamayı; ikincisi ise bilgiyi gerekmeyen yere sarfetmeyi ifâde eder. İnsan için gerekli/zorunlu olmasına rağmen dünyâda âhiret işlerini düzeltme konusunda kusurlu davrandığı halde -kesin olarak o vakte ulaşacağını bilmezken- yazın kışla ilgili işleri, kışın da yazla ilgili işleri için hazırlanması bu eksik/yetersiz bilgiden ileri gelir.

En üstün gaye ve en yüce istek olan "*Âhiretten ise, onlar tamamen gâfildirler.*" Onu hiç hatırlamazlar, dünyâda âhiretin hallerini tanımaya sebep olacak şeyleri idrâk etmezler ve onlar hakkında düşünmezler.

İkinci "هُمْ (onlar)" zamiri, te'kid/pekiştirme için birincisinin tekrarıdır. Onların âhiretten gafletin madeni/kaynağı olduklarını ifâde eder. Âyette ehl-i gaflet, dünyâdaki idrakleri âhiret işleri ile ilgili bilginin temeli olan dünyânın halleri/iç yüzü değil de dünyâdan idrâkleri sadece görünen değersiz şeylerle sınırlı olan hayvanlara benzetilmiştir.

Mü'minlerin gafleti ise âhirete hazırlanmayı terk etmekle, kâfirlerin gafleti ise âhireti inkâr etmekledir.

Bazıları şöyle demiştir: "Âhiretten gâfil olan Allah'tan daha da gâfildir. Allah'tan gâfil olan ise ibâdet edenlerin derecelerinden düşmüş olur."

Haberde şöyle rivâyet edilir: "*Yarın kıyâmet günü büyük meydandaki mecliste dünyâ süslenmiş bir kocakarı sûretinde getirilir. Dünyâ şöyle der: "Ey Rabbim! Bugün bana*

kullarından en değersizine uygun gördüğün cezâyı ver." Yüce dergâhtan ve Cenâb-ı Ceberût'tan şöyle ferman gelir: "Ey değersiz ve alçak dünyâ. Ben, senin gibi birisine kullarımın en değersizine lâyık gördüğüm cezâyı vermeye râzı olmam." Sonra "Toprak ol ve yok ol" der. Öyle bir yok olur ki hiçbir yerde ortaya çıkmaz."

Denilir ki dünyânın tâliblileri üç sınıftır: Birincisi, dünyâda haram yüzünden mal toplar. Neye el uzatsalar, gadab ve kahr ile kendilerine çekerler. Sonunu ve âkıbetini düşünmezler. Bunlar cezâ ve azap edilecek topluluktur. Hz. Mustafa (s.a.) şöyle buyurur: "Kim dünyâda övünmek ve sâhip olduklarıyla gururlanmak niyetiyle helâl mal biriktirir ve isyan eder ve insanlara karşı kibirlenirse, Yüce Allah ondan yüz çevirir ve kıyâmet günü ona gazap ve öfke ile muâmele eder." Dünyâda övünmek niyeti ile mal biriktirenin hâli budur. Öyle ise haram isteyen, haram biriktiren ve haram yiyen kimsenin hâli nice olur?!

İkinci grup, ticaret ve kazanç gibi mübah yolla dünyâda mal biriktirenlerdir. Bunlara yapılacak muâmele, hesap ehline yapılacak muâmeledir. Allâh'ın iradesindedir; dilerse azap eder; dilerse affeder. Hadiste "*İnceden inceye hesaba çekilen azâba dûçar olur*."[7] buyrulmuştur.

Üçüncü grup dünyâdan açlığını dindirecek, avret mahallini örtecek kadar malla yetinirler. Hz. Mustafa (s.a.) buyurur: *"Ademoğlunun şunlardan başka bir şeye hakkı yoktur: Kendisini barındıran evi, avret yerlerini örten elbisesi, bir parça ekmek ve su."*[8] Yâni, Bir parça ekmek yüzünden onlara ne hesap, ne itap vardır. Onlar öyle kimselerdir ki başlarını yerden kaldırdıklarında yüzleri ayın on dördü gibidir.

Bazıları şöyle demiştir: "Bu âyet şu iddiâ sâhiplerini vasfetmektedir: Onlar zâhir işleri ve dünyâ ile ilgili hükümleri bilirler. Oysa Allâh'ın muâmelelerinden perdelidirler. Allâh'ın şevki kendilerine galib olan, Allah sevgisi kendilerini dünyâ maîşeti için gerekli tedbirleri almaktan ve dünyâ işlerini düzene koymaktan alıkoyan Allah dostlarının kalblerine feth edip açtıklarından gâfildirler. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.): "*Siz dünyâ işlerinizi daha iyi bilirsiniz, ben de âhiret işlerinizi daha iyi bilirim.*"[9] buyurmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar.*" âyetinde taleb ehlinin hâlinin vakitlere göre değişeceğine işâret vardır. Bazı hallerde nefis İranlılar'ı, sâdık tâlibin kalb Rumlar'ına gâlip gelir. Onun için bu durumun taleb yolundan onun ayağını kaydırmaması, sebat gösterip güvenerek Rabbi katında onun için yüksek bir doğruluk makamı olması gerekir. "*Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra*" taleb günlerinden "*birkaç yıl içinde galip geleceklerdir.*" Yâni Allâh'ın desteği ve yardımı ile kalb Rumlar'ı nefis İranlılar'ına galip gelecektir. "*Eninde sonunda emir Allâh'ındır.*" Yâni nefis İranlılarının kalb Rumlarına ilk olarak üstün gelmesi Allâh'ın hükmü ve takdîri ile oldu. Bu hususta şimdiki durumun ve sonucun salâhı bakımından O'nun üstün hikmeti vardır. Görmez misin ki bütün nebîlerin ve velîlerin nefis İranlıları, başlangıçta kalb Rumlarına gâlip geldi; sonra ise kalb Rumları, nefis İranlılarına gâlip geldi. Kalb Rumlarının nefis

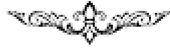
İranlılarına galip gelmesi de Allâh'ın hükmüyledir. Çünkü "***Allah (dilediği gibi) hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur.***" (er-Ra'd, 13/41) "*O gün müminler de*" yâni ruh, sır ve akıl da "*Allâh'ın*" nefse ve kâfirlere karşı kalbe ve mü'minlere "*yardımıyla sevineceklerdir. O, mutlak güç sâhibidir,*" izzetiyle/mutlak gücüyle dostlarını üstün, düşmanlarını zelil kılar "*çok esirgeyicidir*" rahmetiyle muhabbet ehline, yâni erbâb-ı kulûba yardım eder/onları muzaffer kılar.

"*(Bu) Allâh'ın vaadidir. Allah vaadinden caymaz; fakat*" Allâh'ın kendilerine olan lütuflarını unutan "*insanların çoğu*" Allâh'ın vaadinin doğruluğunu ve O'nun mutlaka sözünü yerine getireceğini "*bilmezler.*" Çünkü "*Onlar, dünyâ hayatının görünen yüzünü bilirler.*" Zâhir duyularla dünyâ şehvetlerinin balının tadının zevkine varırlar. "*Âhiretten*", âhiretin kemâlâtından ve bâtın duyularla âhiretin şehvetlerinin/arzularının tadını almaktan "*ise, onlar tamamen gâfildirler.*" Âhiretin şehvetleri ebedî olarak kalıcı, dünyâ şehvetlerinin balı ise zehirli ve helâk edicidir. Onların gâfil olmalarının sebebi, beşeriyyet denizinde boğulmaları ve onun yerilen vasıflarının dalgalarının üst üste gelmesidir."

Kemâl Hucendî der ki:

Dünyâ ve bütün lezzetleri bal arısına benzer
Tadı ve hoşluğu çoktur ama zarar ve eziyeti daha da çok

Allah bizi ve sizi dünyâ lezzetlerine dalmaktan korusun.

---

[2]. Buhârî, Tefsir 1; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 230.

[3]. Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ IX, 177; Beğavî, Şerhüssünne, XIII, 310.

[4]. İbn Ebî Şeybe, Musannef; V, 298; Kenzül Ummal No: 35127

[5]. Buhârî, Menakıb 25; Eyman 3; Müslim, Fiten 75; Tirmizî, Fiten 41; Müsned, II, 233, 240; V, 92, 99.

[6]. Suyûtî, ed-Dürrülmensûr V, 151-152; Heysemî, Mecmeuz-zevâid, VII, 97.

[7]. Buhârî, İlim 35; Tefsir (84), 1; Rikak 49; Müslim, Cennet 79-80

[8]. Tirmizî, Zühd, 30; Müsned, I, 62.

[9]. bk. Müslim, Fedâil 140.

HİÇ DÜŞÜNMEDİLER Mİ?

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ۗ مَا خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا
بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُسَمًّى ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ
لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا
أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ
وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۗ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ أَسَاؤُا
السُّوأٰى أَنْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِؤُنَ ۚ ﴿١٠﴾

8. Kendi kendilerine, Allâh'ın, gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? İnsanların birçoğu, Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr etmektedirler.

9. Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp alt-üst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık delililer getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.

10. Sonunda, Allâh'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkıbetleri pek fena oldu.

"*Kendi kendilerine*" ifâdesi âyette geçen tefekkürün/düşünmenin zarfıdır. Düşünmenin insanın kendi içinden başka bir yerde meydana gelmesi imkansız olduğu halde "*kendi kendilerine/kendi içlerinde*" diye zikredilmesi, düşünen kimsenin durumunu tasvir etmek içindir. Bu ifâde, "***Ağızlarıyla söylüyorlar.***" (Âl-i İmrân, 3/167) ifâdesinde olduğu gibi Kur'ân'ın konuyu genişletip açmasındandır. Yâni Mekke kâfirleri bakışlarını dünyâ hayatının görünen yüzüne mi hasrettiler ve kalblerinde tefekkürü meydana getirmediler mi? Böyle yapsalardı "*Allâh'ın, gökleri,*" ulvî cisimleri ve ruhların göklerini "*yeri*" süflî cisimleri ve cisimlerin arzını "*ve ikisinin arasında bulunanları*" ikisi arasında yaratılan şeyleri ve kuvvetleri, onlardan ibret almaları, onlarla Yaratıcı'nın varlığına ve birliğine istidlâl etmeleri, onların O'nun sıfatlarının tecellî yerleri ve kudretinin aynaları olduklarını bilmeleri için "*ancak hak*" hikmet ve maslahata uygun "*olarak ve*" Allah Teâlâ'nın göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların bakası için takdir ettiği, onların mutlaka kendisine ulaşacakları "*muayyen bir süre*" -ki bu ecel/süre kıyâmetin kopma vaktidir- "*için yarattığını hiç düşünmediler*

mi?” Tefekkür/düşünme, taleb edilen şeyi elde etmek için kalbin eşyânın mânâları hakkında tasarrufta bulunmasıdır. Tefekkür, lübbün sâfiyet kazanmasından öncedir. Tezekkür ise ondan sonradır. Bu sebeple Allah Teâlâ’nın Kitabı’nda lübb ile birlikte tezekkürden başkası zikredilmemiştir.

Ediblerden biri şöyle demiştir: “الفِكْرُ” kelimesi “الفَرْكُ (ovmak, sürtmek)” kelimesinin maklûbu/harflerinin yeri değiştirilmiş şeklidir. Fakat “الفِكْرُ” kelimesi mânâlarda kullanılır. İşlerin hakikatına ulaşma talebiyle onları birbirine sürtmek ve araştırmaktır.

Düşünme ve bilme, Yaratan ile değil yaratılmışlarla ilişkilendirilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ kalbde bir sûret olarak vasfedilmekten münezzehdir. Bu yüzden şöyle rivâyet edilmiştir: “*Allâh’ın nîmetlerini düşünün, Allâh’ın zâtını düşünmeyin.*”[10]

Mesnevî’de der ki:

Yönleri olan, ancak yaratılmışlar âlemidir.
Bil ki emir ve sıfatlar âlemi yönsüzdür.
Hiçbir yaratık ondan bağımsız değildir.
Efendim, işte bu bağımlılık sorgusuz sualsizdir.
Bu bağlılığa akıl nasıl kılavuzluk etsin?
O ayrılığa bağımlıyken akıl kavuşmuştur.
Bu yüzden Mustafa, “Allâh’ın zâtını pek tartışmayın”
Diye bizi öğütlemiştir.
O’nun zâtı üzerinde düşünen kimse,
Zâtı göz önünde bulundurmaz aslında.
O öyle sanmaktadır. Çünkü bu yolda
Allâh’a varıncaya dek yüz binlerce engel vardır.
Herkes kendine özgü bir perdeye takılır
Da bu perdenin O’nun kendisi olduğunu sanır.
Bu yüzden Peygamber, yanlışa tutulmasın diye
İnsanın bu vehmini ortadan kaldırmıştır.
O’nun mûcizelerini düşünmeye dalıp
Ululuk ve görkeminin tesiriyle kendinizden geçin.
O’nun yaratışı karşısında kibrini yok eden,
Haddini bilip yaratıcıyı tartışmaktan vazgeçer.
O ancak canla başla “Övmeye gücüm yetmez” der.
Çünkü bu övgü sayıya, ölçüye sığmaz.

Allah Teâlâ’nın isimlerinden el-Hakk isminin mânâsı, zevâl, yokluk ve değişiklik kabul etmeyecek şekilde varlığı sâbit demektir. Onun için sûfîlerden fenâ ehlinin dilleri çoğu zaman el-Hakk ismini zikreder. Çünkü onlar kendi nefsinde helâk olucu ve kendi zâtında bâtıl olan mâsivayı (Allah Teâlâ dışında herşeyi) değil hakîkî/gerçek zâtı dikkate alırlar.

“*İnsanların birçoğu,*” âhiretten gâfil olmalarının ve kendilerini âhireti bilip tanımaya irşâd edecek tefekkürden yüz çevirmelerinin yanı sıra “*Rablerine kavuşmayı*” yâni yeniden diriltilmek sûretiyle O’nun hesabıyla ve yapılanların karşılığını vermesiyle karşı karşıya geleceklerini “*gerçekten inkâr etmektedirler.*” Yâni reddederler; dünyânın ebedî olduğunu ve belirlenen sürenin gelmesi ile âhiretin meydana gelmeyeceğini zannederler.

أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾

9. Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin âkıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp alt-üst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.

“*Onlar,*” Mekke halkı “*yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin*” Âd ve Semûd gibi helâk edilmiş milletlerin “*âkıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı?*” yâni yerlerinde oturdular, gezip dolaşmadılar ve bakmadılar mı? Yâni yeryüzünün çeşitli yerlerine yaptıkları ticâret seferleri sırasında elbette gezdiler ve bunları gördüler.

“العَاقِبَةُ” kelimesi mutlak olarak kullanıldığında “***Âkıbet/sonuç müttakîlerindir.***” (el-A‘râf, 7/128) âyetinde olduğu gibi sevab anlamında, izâfetle kullanıldığında ise (tefsîri yapılan) bu âyette olduğu gibi cezâ anlamında kullanılır. İşin sonu, serencâm demektir.

Sonra Allah bu milletlerin hallerinin başını ve sonunu açıklayarak şöyle buyurdu: “*Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler;*” Yâni, onlar Mekke halkından daha güçlü olduklarından dünyâ hayatından faydalanma konusunda Mekke halkından daha muktedir idiler.

“*Yeryüzünü kazıp alt-üst etmişler,*” Toz ve bulut yayılarak dağıldı anlamında “ثَارَ الغُبَارُ وَالسَّحَابُ” denir. “الإِثَارَةُ” tozu yükselene kadar bir şeyi hareket ettirip silkelemektir. *Tâcü’l-masâdır*’da belirtildiği üzere ise tozu toprağı kaldırmak, yeryüzünü karıştırmak ve rüzgârın bulut getirmesi, demektir. “الثَّوْرُ” kendisiyle toprak sürülen sığırın adıdır. “البَقَرُ” ise ‘yardı’ anlamındaki “بَقَرَ” fiilinden türemiştir. Çünkü sığır denilen hayvan toprağı işlemek sûretiyle yarar. Muhammed b. Hüseyin b. Ali’ye “el-Bâkır” denilmesi

de buradandır. Çünkü o, ilmi yarıp açmış ve onun içerisine büyük bir girişten girmiştir. Âyetin mânâsı; onlar ziraat, toprağı işlemek, su ve maden çıkarmak için yeryüzünü altüst ettiler, demektir.

"*Onu bunların imar ettiklerinden*" sayı, keyfiyet ve zaman bakımından bu müşriklerin, yâni Mekke halkınının imar ettiklerinden "*daha çok imar etmişlerdi.*" Nasıl böyle olmasın ki onlar kendisinden başkasına yayılıp dağılmadıkları ekinsiz bir vâdinin halkıdır.

"*Peygamberleri, onlara da nice açık deliller*" mûcizeler ve açık âyetler/işâretler "*getirmişlerdi.*" Onlar ise hemen onları yalanladılar. Allah Teâlâ da onları helak etti. "*Zaten Allah*" yaptığı bu azab ve helâk etme ile onlar tarafından bunu gerektiren bir suç olmaksızın "*onlara zulmedecek değildi; fakat onlar*" helak olmayı gerektiren günahları işlemeye cür'et etmek sûretiyle "*kendi kendilerine zulmetmekteydiler.*"

ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَاۤؤُا السُّوۤاٰى اَنْ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَكَانُوا بِهَا

يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٠﴾

10. Sonunda, Allâh'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların âkıbetleri pek fena oldu.

"*Sonunda, Allâh'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak*" ifâdesi, onların dünyâda ve âhirette azâba uğratılmalarının illetidir. Yâni Allâh'ın peygamberlerine indirilen âyetleri ve onların elinde ortaya çıkan mûcizelerini yalanlamaları ve alaya almaları sebebiyle demektir. Alaya almalarının muzâri siygası ile getirilmesi, onun sürekli olduğuna ve yenilendiğine delâlet etmek içindir. "*Kötülük yapanların*" yâni günah işleyenlerin, kâfir olanların "*âkıbetleri pek fena*" cezâların en kötüsü ve korkuncu olan bir cezâ "*oldu.*" Bu cezâ, cehennem ateşiyle cezâlandırılmaktır. Cezâ, sanki fenâlığın/kötülüğün kendisiymiş gibi mübâlağa edilerek "*pek fenâ*" diye vasfedilmiştir. "اَلْحُسْنٰى (el-husnâ)"nın cennetin ismi olduğu gibi "السُّوۤاٰى (es-sûâ)"nın da cehennemin ismi olduğu söylenmiştir. Cehennemin böyle isimlendirilmesinin sebebi içinde olanlara kötülük etmesi sebebiyledir.

Râğıb der ki: "اَلسُّوءُ (kötülük)" dünyâ ve âhiretle ilgili işlerden, nefsi ve bedeniyle ilgili durumlardan, mal ve can kaybından dolayı insanı kederlendiren her şeydir. "السُّوۤاٰى" kelimesi ile çirkin olan her şey ifâde edilmiştir. Bu yüzden de "الحسنى" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış; "لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنٰى ***Güzel davrananlara el-husnâ (daha güzel karşılık) vardır.***" (Yûnus, 10/26) buyrulduğu gibi "ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةَ الَّذِينَ اَسَاۤؤُا السُّوۤاٰى" buyrulmuştur."

Bu âyetlerden netice olarak anlaşılan şudur: Yalanlayan geçmiş ümmetlere,

yalanlamaları, alaya almaları ve diğer masiyetleri sebebiyle dünyâ ve âhirette azab edildi. Fakat güçleri ve malları azâb ve helâk edilmeleri konusunda onlara fayda vermedi. Sayı, hazırlık ve beden kuvveti bakımından onlardan daha aşağı oldukları halde Mekke halkı hakkında ne düşünülebilir ki?!

Bilesin ki kalblerin mühürlenmesi ve küfür üzere ölmek, kötülük yapanların cezâsıdır. Nitekim **İbn Uyeyne** şöyle der: "Bu günahların kötü sonuçları vardır. Bir kimse günah işlemeye devam ettikçe kalbinin üzerine siyah nokta konur. Sonunda kalbi tamamen kararır ve kâfir olur. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Burada kelam, mantık ve aklî ilimler (ma'kûlât) gibi faydasız, hatta zararlı ilimleri öğrenmeye başlayıp da bu ilimler onların ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebine göre akîdelerini karıştıran ilim tâliblerine işâret vardır. Onlar azıcık bir şüpheye kapılsalar küfre düşerler.

Dinsiz olanların ilmini bırak, cehâleti hikmet olarak kabul etme
Yunan (filozoflarının) hayal ve zanlarından bahsetme

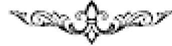
Kimde seyr u sülûk ile hakîkî îman nûru varsa "*kendilerinden öncekilerin*" hukemâ-i felâsifenin "*âkıbetlerinin nice olduğuna bakar. Ki onlar, kendilerinden*" k¯al/söz ilminde "*daha güçlü idiler; yeryüzünü*" beşeriyet arzını riyâzat ve mücâhede ile "*kazıp alt-üst etmişler, onu*" ahlâkı değiştirerek, aklî delillerle ve mantıkî burhanlarla "*bunların*" daha sonrakilerin "*imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi.*" Çünkü onlar, kendilerden daha uzun ömürlüydüler. Şeytan onlara vesvese verdi, aklî ilimlerle aldattı, bu ilimlerle nefisleri onlara hâkim oldu ve onlar kendilerinin şerîatlara ve peygamberlere tâbi olmaya muhtaç olmadıklarını zannettiler. "*Peygamberleri, onlara da nice açık deliller*" açık mûcizeler "*getirmişlerdi.*" Onlar bu mûcizelerin sihir ve tılsım/efsun olduğunu söylemişler, kesin delil olduğunu zan ve iddiâ ederek nefislerinin boş kuruntuları olan şüpheli şeylere güvenip dayanmışlardı. Allah da onları şüphe ve zan vâdilerinde helâk etti. "*Zaten Allah*" onları şeytanın vesveselerine, nefislerinin kuruntularına teslim etmek, peygamberler göndermemek ve kitaplar indirmemek sûretiyle bu âfetlerle mübtelâ kılarak "*onlara zulmedecek değildi; fakat onlar*" peygamberleri yalanlayarak, şeytana uyarak ve hevâya/kötü arzularına ibâdet ederek "*kendi kendilerine zulmetmekteydiler. Sonunda,*" peygamberleri yalan sayarak, küfrün önderleri olarak, inkâra dâir kitaplar yazarak ve onların içinde peygamberlerin getirdiği şer'î esasların ve tevhîdin bâtıl olduğuna dâir şüphelere yer vererek, bir de onları 'hikmet' kendilerini 'hukemâ/hikmet ehli' diye isimlendirerek kötülük yapan filozofların "*âkıbetleri pek fena oldu.*"

Şimdi fakîhlerden ilim öğrenen bazı kimseler, ya ilim ve hikmete fazla hırs gösterdiklerinden ya de cevherlerinin iğrençliğinden dolayı şerîatın mükellefiyetlerinden kurtulmak için bu kitapları mütâlaa eder ve öğrenirler. Kitaplarını meydana getirdikleri bu şüphelerle, şüphe vâdilerinde helâk olur ve inkâra düşerler. Bu

âfet İslam’da bu kimselerin önce geçenlerinden ve sonra gelenlerinden de meydana gelmiştir. Bu âfet ile akîdeleri bozulmuş olan, İslâm boyunduruğunu boyunlarından çıkarmış, onlardan birisi olmuş ve onların topluluğuna girmiş nice mü’min âlim vardır. Belki de bu âfet bu ümmet içinde kıyâmete kadar kalır. Çünkü her gün bunların sayısı artıyor. Tefsîr, hadis ve mezhep gibi din ilimlerinin tâlibleri azalıyor. Felsefe ve zındıklık ilimlerinin tâlibleri artıyor ve bu ilimleri “usûl” ve kelâm” diye isimlendiriyorlar.

Dinî ilimler fıkıh, tefsir ve hadîstir
Kim bunların dışında bir ilim tahsil ederse hiçtir

İmam Şâfiî (r.h.) şöyle demiştir: “Kelam ile uğraşan zındıklaşmıştır.” Sonra kıyâmete kadar bütün bunların vebâli ve bunlarla amel edenlerin günahları -onların günahlarından hiçbir şey eksiltilmeden-, bu kötü âdeti başlatanların amel defterine yazılır. Çünkü onlar Kur’ân’ı yalanlamışlar, onunla alay etmişler, peygamberleri ‘hileci kimseler’, şer‘î hükümleri ‘en büyük hile’ diye isimlendirmişlerdir. Allâh’ın lanetleri ardı sıra onların üzerine olsun.” **Şeyh Necmeddin** (k.s.)’un *Te’vîlât*’ında böyle geçmektedir.

---

[10]. Münâvî, III, 263.

HEP O’NA DÖNDÜRÜLECEKSİNİZ

اَللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ
يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَٓائِهِمْ شُفَعٰٓؤُا وَكَانُوا
بِشُرَكَٓائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾
فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ
﴿١٥﴾ وَاَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا وَلِقَٓائِ الْاٰخِرَةِ فَاُولٰٓئِكَ
فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ
تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ
تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾

11. Allah, ilkin mahlûkunu yaratır, *(ölümden)* sonra da bunu *(yaratmayı)*, tekrarlar. Sonunda hep O’na döndürüleceksiniz.

12. Kıyâmetin kopacağı gün, günahkârlar *(ümitsizlik içinde)* susacaklardır.

13. *(Allâh’a koştukları)* ortaklarından kendilerine hiçbir şefaatçı çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.

14. Kıyâmet kopacağı gün, işte o gün *(müminlerle inkârcılar)* birbirlerinden ayrılacaklardır.

15. Îman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar, cennette nîmetlere ve sevince mazhar olacaklardır.

16. İnkâr edenler, âyetlerimizi ve ahiret buluşmasını yalan sayanlar ise, işte onlar azapla yüzyüze bırakılacaklardır.

17-18. Haydi siz, akşama ulaştığınızda *(akşam ve yatsı vaktinde)* sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allâh’ı tesbih edin *(namaz kılın)*, ki göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.

19. Ölüden diriyi, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de *(kabirlerinizden)* böyle çıkarılacaksınız.

“*Allah, ilkin mahlûkunu yaratır,*” Onları ilk olarak dünyâda yaratır. Bu nutfeden yaratılan insandır. “*(Ölümden) sonra da bunu (yaratmayı), tekrarlar.*” Ölümden sonra onları daha önce oldukları gibi diriler olarak yeniden yaratır. Yâni âhirette onlara hayat verir ve yeniden diriltir. “*Sonunda hep O’na*” yâni O’dan başkasına değil, hesabınızı

görmek ve yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere Allah Teâlâ'nın huzuruna "*döndürüleceksiniz.*"

Burada sözün yönünün değiştirilmesi (iltifât), korkutmada mübâlağa içindir. "تُرْجَعُونَ" kelimesi, "يُرْجَعُونَ (döndürülecekler)" diye de okunmuştur. Çoğul olması "الْخَلْقَ (mahlûkât, insanlar)" kelimesinin mânâsı bakımındandır.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾

12. Kıyâmetin kopacağı gün, günahkârlar *(ümitsizlik içinde)* susacaklardır.

Mahlukâtın tekrar diriltilip yaptıklarının karşılığının verilmesi O'na döndürülme vakti olan "*Kıyâmetin kopacağı gün, günahkârlar*" delil getiremeyen, şaşkın ve delil bulmaktan veya bütün hayırlardan ümidini kesen kimsenin sustuğu gibi "*susacaklardır.*"

"السَّاعَةُ", zamanın dilimlerinden bir parçadır. Kıyâmet günündeki hesabının çabukluğu sebebiyle kıyâmet saate benzetilerek bu kelime ile ifâde edilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ "***O, hesap görenlerin en çabuğudur.***" (el-En'âm, 6/62) buyurmuş ve "***Onlar vaadedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyâda sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar***." (el-Ahkâf, 46/35) âyetiyle bu hususa dikkat çekmiştir.

Râğıb der ki: "الإبلاس", ümitsizliğin fazlalığından meydana gelen üzüntüdür. "İblîs" kelimesi de buradan türemiştir. Çok ümidsiz olan kişi çoğu zaman sustuğu ve kendisine yardım edecek şeyleri unuttuğundan bir kimse sustuğu ve ileri sürecek delili kalmadığı zaman "أبلس فلان" denir.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكَائِهِمْ شُفَعَؤُا وَكَانُوا بِشُرَكَائِهِمْ كَافِرِينَ ﴿١٣﴾

13. *(Allâh'a koştukları)* ortaklarından kendilerine hiçbir şefaatçı çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.

"*(Allâh'a koştukları) ortaklarından*" şefâat umuduyla taptıkları putlarından, "*kendilerini*" Allâh'ın azabından kurtaracak "*hiçbir şefaatçı çıkmayacaktır.*" Bu ifâdenin âyette mâzî/geçmiş zaman lafzıyla gelmesi, bu hususun Allâh'ın ilminde kesin olmasından dolayıdır.

"*Zaten onlar, ortaklarını da*" kendilerinden ümid kestikleri için ilâhlarını da "*inkâr edeceklerdir.*" İstediklerini elde etme ümidi olmayınca, onlardan bîzar olacaklardır.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾

14. Kıyâmet kopacağı gün, işte o gün *(müminlerle inkârcılar)* birbirlerinden ayrılacaklardır.

"*Kıyâmet kopacağı gün,*" Bu ifâde, kıyâmetle korkutmak ve o günde meydana geleceklerden ürkütmek için tekrar edilmiştir. "*İşte o gün*" o zaman "*(müminlerle inkârcılar) birbirlerinden ayrılacaklardır.*" Bu ifâdeyle ardı ardına kıyâmetle korkutma vardır. Burada ayrılmanın bazı insanlar arasında olacağına remz vardır. "*Ayrılacaklar*" ifâdesi, özel olarak günahkarlar hakkında değil, daha önce ilk yaratılışları, tekrar yaratılışları ve O'na döndürülmelerinden bahsedilmelerinin delâlet ettiği üzere bütün mahlûkât hakkındadır.

Mânâ şöyledir: Hesaptan sonra mü'minler ve kâfirler cennete ve cehenneme ayrılırlar, asla bir araya gelmezler.

Hasan Basrî (r.h.) şöyle demiştir: "Dünyâda beraber bulunmuş idiyseler de kıyâmet gününde mutlaka ayrılacaklardır. Mü'minler yücelerin yücesinde (a'lâ-yı ılliyyîn), kâfirler aşağıların aşağısında (esfel-i sâfilîn) olacaktır. Birisi vuslat mertebesinde, diğeri firkat derekesinde bulunacaktır. Vuslat mertebesinde olan muhabbet tahtında, firkat derekesinde olan ise mihnet ve sıkıntı hasırı üzerindedir. Birincisine türlü türlü sevap, diğerine çeşit çeşit cezâ vardır. Topluluğun biri devlet ve saâdete ermiş, naz ve nîmet içinde; diğer topluluk ise ayrılık ateşinde erimektedir.

Biri yüzlerce zevk ve safa içinde gülüp eğlenmekte,
Diğeri onca sıkıntı ve meşakkat içinde inlemekte.
Biri vuslatın verdiği rahat ve huzur içinde,
Diğeri hicran ateşinin şiddetinde.

Ebû Bekir b. Tâhir (k.s.) der ki: "Herkes kendisine takdir edilen saâdet mahalline ve şakâvet menziline ayrılır. Kimin ayrılması/tefrikası cem'e olursa sırrı toplu olur. Sonra mahlûkât ile aslâ ülfet etmez ve saîdlerin mahalline döndürülür. Kimin de ayrılması/tefrikası farka olursa sırrı dağınık olur. Sonra Hak ile aslâ ülfet etmez ve şakâvet ehlinin mahalline dönüp varır."

Allah Teâlâ, sonra iki grubun durumlarını ve ayrılmalarının nasıl olduğunu açıklayarak şöyle buyurdu:

فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

15. Îman edip iyi işler yapanlara gelince onlar, cennette nîmetlere ve sevince mazhar olacaklardır.

"*Îman edip iyi işler yapanlara gelince onlar, cennette nîmetlere*" içinde güller ve ırmaklar olan cennet bahçelerinde "*ve sevince mazhar olacaklardır.*" Öyle

sevinecekler ki yüzleri neşe ile parıldayacaktır. Yâni mutlu ve mesrur kılınmışlardır. Öyle bir mutluluk ki onun iz ve alâmetleri onların yanaklarında görünecektir.

"اَلرَّوْضَةُ" bitkileri, suyu, güzelliği ve parlaklığı olan her yere denir. Burada kasdedilen cennettir. **Râğıb** der ki: "اَلرَّوْضُ" suyun ve yeşilliğin toplandığı yerdir. "فِى رَوْضَةٍ" cennet bahçelerinden ibârettir. Yâni onlar bu bahçelerin güzellikleri ve lezzetleri içindedirler."

"اَلرَّوْضَةُ" kelimesi özellikle zikredilmiştir. Çünkü Araplar'ın yanında bahçelerden daha güzel görünüşlü ve genişliği daha hoş bir şey yoktur. Bunda maksadı, onların anlayışlarına yaklaştırma vardır.

"اَلْحُبُورُ" burada sevinme anlamınadır. *el-Müfredât*'ta der ki: "يُحْبَرُونَ" Onların yüzlerinde nîmetlerin eseri görünecek kadar sevinirler, demektir. Bir kimsenin derisinde bir hastalıktan dolayı iz kalırsa "حَبِرَ فُلاَنٌ" denir. "اَلْحِبْرُ" âlim demektir. Çünkü insanların gönlünde onların ilimlerinin izi ve uyulan güzel fiillerinin tesirleri kalır. Mü'minlerin emiri (Hz. Ali) şu sözüyle bu mânâya işâret etmiştir: "Âlimler zaman durdukça dururlar. Kendileri ortadan kaybolsa da eserleri kalblerde mevcûddur.

"اَلتَّحْبِيرُ" kendisiyle sevinilen güzelleştirme olduğu söylenir. Âlime "حِبْرٌ" denir. Çünkü o güzel ahlâk ile bezenmiştir. Mürekkebe de aynı ismin verilmesi, onunla sayfalar güzelleştirildiğindendir. Buna göre "اَلْحَبْرَةُ" her güzel nîmet demek olur. *el-İrşâd*'da der ki: "Geçen vecihlerin farklı olması sebebiyle bu kelime hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır: **İbn Abbas** (r.a.) ve **Mücahid**'den rivâyete göre "يُحْبَرُونَ" onlara değer verilir/ikram olunurlar, demektir. **Katâde**'den rivâyete göre nîmetlendirilirler, **İbn Keysân**'dan rivâyete göre süslenirler, **Ebû Bekir b. Ayyâş**'tan rivâyete göre onlara taç giydirilir, başlarına taç konulur, **Vekî'**den rivâyete göre ise semâ/güzel ses ile sevindirilirler, demektir. Yâni onlara güzel sesler işittirilir. Güzel sesten daha hoş ve tatlı bir ses yoktur. Bir hadiste şöyle geçer: "*Cennet hurileri, insanların benzerini hiç işitmedikleri seslerle terennüm ederler. Bu, cennet nîmetlerinin en fazîletli ve değerlisidir.*"[11]

Ebü'd-Derdâ (r.a.)'ya: "Cennetteki mugannîler ne terennüm ederler?" diye soruldu. "(Hak Teâlâ'yı) tesbih" diye cevap verdi.

Yahyâ b. Muâz Râzî'ye "Hangi heves ve arzuyu daha çok seviyorsun?" diye sordular. Şu cevabı verdi: "Tahmîd bahçelerinde temcîd nağmeleri ile kuds saraylarında üns mizmârlarını" dedi.

Rivâyet edilir ki cennette üstlerinde gümüşten ziller bulunan ağaçlar vardır. Cennet ehli semâ etmek/bir şey dinlemek isteyince Allah arş'ın altından bir rüzgâr estirir. Rüzgâr bu ağaçlara dokunur ve o zilleri hareket ettirip sesler çıkarır. Bu sesleri dünyâ ehli işitecek olsaydı neşeden ölürlerdi.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Cennette yüz derece vardır. Her iki derecenin arası gök ile yer arası kadardır. Firdevs, cennetlerin en yükseği ve yer olarak en ortasıdır. Cennet nehirleri ondan çıkar. Kıyâmet günü arş, onun üzerine konur*."[12] Bir adam

ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allâh'ın Rasûlü, ben kendisine güzel ses sevdirilen bir adamım. Cennette güzel ses var mı?" diye sordu. Rasulllah (s.a.): "*Evet, canım kudret elinde olan Allâh'a yemin olsun ki noksanlardan münezzeh olan Allah cennetteki bir ağaca: "Benim ibâdet ve zikrim ile meşgul olup saz ve çalgı âletlerinin seslerini terk eden kullarıma (güzel sesler) dinlet!" diye vahyeder. O da yaratılmışların benzerini asla işitmedikleri Rabbin tesbîh ve takdisine dâir (çok hoş) bir ses çıkarır*."[13]

Hak dostları kıyâmet günü cennet bahçelerinde üns ve muhabbet fesleğenleri arasında mutluluk ve neşe içinde güzel ve hoş sesleri işitirler. Bu esnada Davud (a.s.)'a şöyle nidâ edilir: "Ey Davud! Sana vermiş olduğumuz gönül çekici nağme ve coşturucu sesinle Zebur'u oku. Ey Musa! Tevrat'ı tilâvet et. Ey Îsâ! İncil'i okumakla meşgul ol. Ey Tûbâ ağacı, gönülleri süsleyen o sesinle bizi tesbihe başla. Ey İsrafîl! Sen de Kur'ân'ı okumaya başla."

Evzaî der ki: "Allâh'ın yarattıkları arasında İsrafil (a.s.)'dan daha güzel sesli biri yoktur. O sesini dinletmeye başladığı zaman yedi kat göklerin ehli namaz/duâ ve tesbihlerini keser."

Ey Firdevs cennetinin ay yüzlü güzelleri! Niçin oturuyorsunuz, kalkın ve dostları karşılayın. Ey parlak misk ve anber kâfurlu tepeler! Bizi arzulayan dostlarımıza güzel kokuları saçın. Ey dünyâda gam çeken dervişler! Sıkıntı ve meşakkat sona erdi, mutluluk ağacı meyve verdi. Kalkın ve eğlenin. Firdevs cennetinde, üns ve muhabbet halvethânesinde naz ve nîmet içinde olun. Ey müşâhede meclisinin mestâneleri, ey aşk meyinin mahmurları! Ey aşk yangınları; seher vakitlerinde rükû ve secdelerde gözlerinizden kanlar akıttınız, gönüllerinizi bize kavuşma ümidiyle teskin ettiniz. Artık bizim müşâhedemizle sükûna ereceğiniz an geldi. Üzerlerinizdeki gam yükünü atın ve mutlulukla gününüzü gün edin. Ey tâlibler, sakin olun, çünkü cemâlimizi müşahede anı yakındır. Ey gece yürüyenler, sükûnet bulun, zira sabah yakındır. Ey bizi arzulayanlar, coşun, çünkü cemâl-i ilâhîyi müşâhede ânı yakındır.

Perde kaldırılır, Allah Tebâreke ve Teâlâ cennet bahçelerinden bir bahçede onlara tecellî eder ve şöyle buyurur: "Size verdiği söze sâdık olan ve üzerinizde nîmetimi tamamlayan Benim. Burası Benim kerem ve ikram yerim. Benden dilediğinizi isteyin."

Abdullah Ensârî der ki:

Perdeyi kaldırdığın gün aradan, devranı zebûn edersin
Ey Rabbim! Güzelliğini fazla artıracak olursan, gönülleri kan edersin!

Sözün özü şudur: Cennette tecellî nurlarını müşâhede etmekten sonra en şerefli lezzet, güzel ve hoş sözü dinlemek olacaktır. Bu sebeptendir ki o aziz (Ankaravî) *Mesnevî Şerhi*'nde şöyle demiştir: "İşitmek, dünyânın mihnet ve meşakkat arttırıcı çölünde kalmış olanlara, nurlu cennetin mâmûrluk veren işret ve safasını hatırlatan bir münâdîdir."

Mesnevî'de der ki:

İnsanlar, her çirkin sesi cennetin izleri güzelleştirmiştir, derler
Hepimiz Âdem'in parçalarıydık ve cennette o sesleri işittik
Suyla toprak bize kuşku verdiyse de bir şeyler hatırladık
O halde ney, çeng, rebab ve sazlar birazcık o seslere benzer
Âşıklar bu nağmeleri işitince, cüz'ü bırakıp külle giderler

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ keremi ve cömertliği ile dünyâda her lisan ile ve âhirette her güzel ses ile âşıklarının vakitlerini hoş eder. Dünyâda âşık ve sâdık ârif için nice cennetler/bahçeler vardır orada Hakk'ı görür ve vâsıtasız olarak O'ndan işitir. Bazen de bir vâsıta ile Hak arştan yere kadar her zerrenin dilinden ona kuddûsî sesler ve sübbûhî[14] hitaplar işittirir."

Cafer (Sâdık) şöyle demiştir: "Allah ile sabahına başla, O'nunla akşamını tamamla. Kimin başlangıcı O'nunla olursa, nihâyeti de Ona olur. Bu başlangıç ve nihâyet arasında da bedbaht olmaz."

Baklî (r.h.) şöyle demiştir: "Allah, nîmetlere ve sevince mazhar olacakları îman ve amel-i salihle vasf etmiştir. Onların îmanları, ruhlarının yoktan zuhurlarının başlarında ezel meşhedlerini/manzaralarını müşâhede etmesidir. Sâlih amelleri ise aşk, muhabbet ve şevktir. Vuslat menzillerinde onların derecelerinin sonu, Allâh'ı müşâhede ile ferah, O'na yakınlıktan dolayı sevinme, O'nun kelâmını işitmekten dolayı güzel/hoş bir hayattır. Hak Teâlâ sonsuza dek vuslatının rahatlığında ve cemâlini göstererek kendi zâtı ile onları zevklere daldırır.

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَئِكَ فِي
الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾

16. İnkâr edenler, âyetlerimizi ve ahiret buluşmasını yalan sayanlar ise, işte onlar azapla yüzyüze bırakılacaklardır.

"*İnkâr edenler, âyetlerimizi*" yukarıda açıklanan hususları dile getiren Kur'ân âyetlerini "*ve âhiret buluşmasını*" ölümden sonra yeniden diriltilmeyi "*yalan sayanlar ise, işte onlar*" inkâr ve yalanlama ile vasf edilen kimseler "*azapla yüzyüze bırakılacaklardır.*" Devamlı olarak azaba girdirilecekler, asla ondan ayrılmayacaklardır.

"*Âhiret buluşması*" âyetleri yalanlamaya dâhil olduğu halde ona verilen önemden dolayı açıkça zikredilmiştir.

Bazıları demiştir ki: "الإحضار (zorla getirilme)" ancak zorlama ile olur. O kimse zorla getirilir. Yâni mü'minlerin cennet bahçelerinde nîmetlere ve sevince mazhar oldukları vakitte onlar zorla azab ile yüzyüze bırakılacaklardır. Mü'minler sevâb, semâ, nîmet ve

neşe içinde oldukları gibi onlar azâb, pişmanlık ve yok olup ölme arzusu içinde olurlar.

Şu halde akıllı kimseye gereken, dedikodudan sakınmak, sâlih ameller vâsıtasıyla vecd hâli elde etmektir. Çünkü her sâlih amelin bir tesiri, her vera‘ ve takvânın bir semeresi vardır. Nefsini ibâdet ve tâat zâviyesinde hapseden, zikir ve fikir/tefekkür halvetine giren, uzuvları ve kalbi ile çektiği çileler karşılığında cennet bahçelerinde rahata erer. Kulağının kapısını boş eğlenceleri işitmeye kapatan ve bu hususta sabır gösteren kimseye Allah cennetteki nağmeleri işitme kapısını açar. Aksi halde kişi, lezzetlerin en güzelinden mahrum kalır. Tıpkı dünyâda şarap içenin âhirette cennet şarâbından içemeyeceği gibi.

Güzel ses, güzel yüzden daha hoştur;
Çünkü biri nefse haz verir, diğeri ruha kuvvet.

“İhzâr/zorla getirilme” ile cehennemin Allah Teâlâ’nın zindanı olduğuna işâret edilmiştir. Dünyâda suçlu birinin istemeye istemeye hapse götürüldüğü gibi âhirette de günahkâr cehennem ateşine zincirler ve bukağılar ile sürülüp çekilir. Böylece inkâr, yalanlama ve boş eğlencelerle meşgul olan hevâ ehlinin toplandıkları yerlerde bulunmasının günahının karşılığını tadar.

Yalanlayıcı olmadığı halde bu tür vasıflarda öyle kimselerin arasına katılan bazı kimseler -cehennemde ebedî olmasa da- azâb ile yüzyüze bırakılabilir. Günah işlemeye cür’et ve günahlarda ısrar, inkâra götürebilir ki bundan Allah Teâlâ’ya sığınırız.

O halde ey şerîat ehli, size düşen cezâları gerektiren haramları terk etmektir. Ey tarîkat ehli, Size gereken de mânevî derecelerin gerilemesini (tenezzülât) gerektirecek lüzumsuz işleri/fazlalıkları terk etmektir. Zamâne insanlarının halleri sizi aldatmasın. Çünkü onların çoğu hiç bir şeye aldırmayan ibâhîlerdir/her şeyi mübah gören kimselerdir. Onların toplantılarının bid’atlarla ve meclislerinin boş eğlence ehli ile dolu olduğunu görmez misin? Sanki onlar âhiret buluşmasını yalanlayan kimseler gibidirler. Bu yüzden bütün gayretlerini zâhir işleriyle sınırlamışlar. Aşk ve hâli, şarkı söylemek ve saz çalmak gibi geçici şeylerde arıyorlar. Lezzet ve safâsı zaman durdukça kalıcı olan zikir ve tevhidden yüz çeviriyorlar.

Ömrüme yemin olsun ki Allâh’ı bilen kimse câhillerin ve günah işleyenlerin yollarından gitmez. Azabdan korkarak onların meclislerine bir adım bile atmaz. Çünkü Allah Teâlâ: “***Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız).***” (Hûd, 11/113) buyurmuştur. Hangi ateş (Hak’tan) uzaklık ve ayrılık ateşinden daha büyüktür! Çünkü o ateş devamlı yakıcıdır.

Yüce Allah’tan dindeki kusurlarımızı gidermeye ve gâfillerin müsamaha gösterdiği hususlardan yüz çevirmeye bizi muvaffak kılmasını; apaçık olan şerîat ipine, dosdoğru ve sağlam yolun kulpuna tutunanlardan kılmasını; bize ömürlerimizin sonuna kadar güzel ve hoş bir hayat yaşatmasını; yüzlerimiz dolunay gibi parlayarak kabirlerimizden bizi tekrar diriltmesini; büyüklerin şefaatleri konusunda ümitlerimizi boşa çıkarmamasını

niyaz ederiz. Çünki O, yüceler yücesi olan Kerîm'dir.

السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى

17-18. Haydi siz, akşama ulaştığınızda *(akşam ve yatsı vaktinde)* sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allâh'ı tesbih edin *(namaz kılın)*, ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur.

"*Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde)*" akşama girdiğiniz vakitte ve *"sabaha kavuştuğunuzda,"* sabaha girdiğiniz saatte "*gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde*" girdiğinizde "*Allâh'ı tesbih edin (namaz kılın),*"

"اَلسَّبْحُ" suda veya havada hızlıca gitmek, yüzmek demektir. "اَلتَّسْبِيحُ (tesbîh)" ise Allâh'ı tenzîh etmek/bütün noksanlardan ve kusurlardan uzak olduğunu ikrar etmektir. Asıl anlamı Allâh'a ibâdette hızlı hareket etmektir. Söz, fiil veya niyyet olsun ibâdetler için genel bir terim hâline getirilmiştir. *"es-Sübbûh"* (Bütün kusurlardan münezzeh.) ve *"el-Kuddûs"* (Cümle eksiklerden pâk ve yüce) Allâh'ın isimlerindendir. Arap dilinde bu vezinde bu iki kelimeden başkası yoktur.

Burada "سُبْحَانَ (*tesbih edin*)" kelimesi, "غُفْرَانَ (mağfiret et)" ve "الرِّقَابِ فَضَرْبَ ***boyunlarını vurun***." (Muhammed, 47/4) emir yerine konulmuş bir masdardır. Burada tesbîh, gerçek ve zâhir mânâsına hamledilmiştir ki Allâh'ı kötülükten tenzih ve O'nu hayır ile senâ edip övmektir. Yâni ey (hakkı bâtıldan) ayıran akıl sâhipleri! Sevab ve nîmetlerin amel eden mü'minler için, azab ve cehennemin yalanlayan kâfirler için olduğunu bilince, Allâh'ı tesbîh edin, yâni şânına yakışmayan her şeyden O'nu tenzîh edin.

"اَلْحِينُ" uzun veya kısa bütün zamanlar için kullanılması uygun olan belirsiz bir vakittir. Bu âyette olduğu gibi muzâfun ileyh ile özel bir vakti bildirir. "اَلْاِصْبَاحُ" sabaha girmek demek olduğu gibi "اَلْاِمْسَاءُ" da akşama girmek demektir. Akşam ve sabah birbirlerinin zıdlarıdır.

Bazıları demiştir ki: "Günün ilk vakti "اَلْفَجْرُ (tan yerinin ağarma)" vaktidir. Sonra "اَلصَّبَاحُ (sabah)", sonra "اَلْغَدَاةُ (sabahın erken vakitleri)", sonra "اَلْبُكْرَةُ", sonra "اَلضُّحٰى (kuşluk vakti)", sonra "اَلضَّحْوَةُ", sonra "اَلْهَجِيرَةُ", sonra "اَلظُّهْرُ (öğle)", sonra "اَلرَّوَاحُ", sonra "اَلْمَسَاءُ", sonra "اَلْعَصْرُ (ikindi)", sonra "اَلْاَصِيلُ (gurup vakti)", sonra "اَلْعِشَاءُ الْاُولٰى (akşam)", sonra şafağın kızıllığı kaybolunca "اَلْاَخِيرَةُ اَلْعِشَاءُ (yatsı)" olur."

"*Ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur.*" Göklerin ve yerin ehli özellikle O'na hamd ve senâ eder, O'nu överler. Yâni, siz de bütün vakitlerde O'nun büyük nîmetlerine karşılık O'na hamd edin. Hamdin ancak Allah Teâlâ'ya mahsus olduğunun ve hamdin

göklerin ve yerin ehlinden temyiz ehline vâcib olduğunun haber verilmesi, en tesirli şekilde onun emredildiği mânâsınadır. Tıpkı vücudu tedavi edecek ilaçtan önce müshil içilmesi gibi. Temelin duvarlardan ve onların üzerine yapılan nakışlardan önce olması gibi.

"عَشِيًّا" kelimesinin "وَحِينَ تُظْهِرُونَ" ifâdesinden önce getirilmesi, fâsılalara riâyet etmek ve üslûbu değiştirmek içindir. Çünkü "اَلْمَسَاءُ وَالصَّبَاحُ وَالظَّهِيرَةُ" kelimelerinden türediği gibi, "عَشِيٌّ" kelimesinden 'gündüzün sonuna girmek' anlamında bir fiil gelmez.

Âyette "*hamd*"in tesbih vakitleri arasına konulması, tesbîh ve hamdin hakkının ikisinin bir araya getirilmek olduğunu hissettirmek içindir. Nitekim "***Rabbine hamdederek O'nu tesbih et***" (en-Nasr, 110/3) âyeti ile Rasûlullah (s.a.)'in şu hadisleri bunu haber verir: "*Kim sabahladığında ve akşamladığında yüz kere "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ" Allâh'ı hamd ederek tesbîh ederim." derse hataları denizin köpükleri kadar da olsa bağışlanır.*"[15]; "*Dilde hafif/söylemesi kolay, mîzanda ise ağır iki kelime vardır. Bunlar: "سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ" Allâh'ı hamd ederek tesbîh ederim. Azamet sâhibi Allâh'ı tesbîh ederim"dir.*"[16]

Tesbîh ve hamd etmenin bu vakitlere tahsis edilmesi, bu vakitlerde meydana gelen Allâh'ın kudretinin âyetlerini, rahmetinin ve nîmetinin hükümlerini, Allah Teâlâ'nın eksik ve noksanlardan münezzeh ve hamde lâyık olduğunu ifâde eden deliller olduğuna, bu durumun kesin olarak O'nu tesbîh ve O'na hamd etmeyi zorunlu kıldığına delâlet etmek içindir.

Bir hadiste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kimi kendisine tam ölçekle sevap verilmesi kimi sevindirirse "فَسُبْحَانَ اللهِ حِينَ تُمْسُونَ..." desin.*"[17] buyurmuştur.

Bazıları âyetteki tesbîh ve hamd etmeyi namaza hamletmiştir. Çünkü namaz ikisini de kuşatır. "السُّبْحَةُ" namaz demektir. Kuşluk namazına "الضحى سبحة" denilmesi buradandır. "***Eğer Allâh'ı tesbih edenlerden olmasaydı.***" (es-Saffat, 37/143) âyetinde tesbîh kelimesi namaz/duâ mânâsında kullanılmıştır. Müfessirlerin büyüklerinden biri "***tesbih edenlerden***" ifâdesini 'yâni namaz kılanlardan/duâ edenlerden' diye açıklamıştır.

İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyete göre bu âyet beş vakit namazı ve vakitlerini kendisinde toplamıştır. "*Akşama ulaştığınızda*" akşam ve yatsı namazı, "*sabaha kavuştuğunuzda*" sabah namazı, "*gündüzün sonunda*" ikindi namazı, "*öğle vaktine eriştiğinizde*" öğle namazı demektir. Buna göre mânâ 'Allah için bu vakitlerde namaz kılın' demektir.

İmamlar bir gün ve gecede farz namazların beş vakit ve on yedi rekat olduğunda ittifak etmişlerdir. Öğlenin farzı dört, ikindinin dört, akşamın üç, yatsının dört ve sabahın iki rekattır.

Denilmiştir ki mi'racda beş vakit namaz dörder rekat olarak farz kılındı. Ancak akşam namazı üç, sabah namazı iki ve cuma namazı iki rekat olarak farz kılındı. Sonra dörder rekatlı farzlar seferde ikişer rekat olarak kısaltıldı.

Özürlü kimse dışındakilere namaz vaktin başlangıcında vâcib olur. Özürlü kimseye

ise ittifakla vaktin sonunda vâcib olur.

Ebû Hanîfe'ye göre bir kimse sabah namazını kılarken güneş doğarsa namazı bâtıl olur. Diğer namazlarda ise vakit çıktığında durum böyle değildir.

Fethu'r-Rahmân'da belirtildiği gibi namazda kıyam ve benzeri farzların miktarına yapılan ilâve ittifakla nâfiledir.

Bir hadîste şöyle buyurmuştur: "*Allah yarattıklarına tevhidden sonra kendisine namazdan daha sevgili bir farz kılmamıştır. Eğer Allâh'a namazdan daha sevgili bir şey olsaydı, melekleri o şeyle Allâh'a ibâdet ederlerdi. Meleklerin bâzısı rükûda, bâzısı secdede, bâzısı kıyamda, bâzısı da oturarak ibâdettedir.*"[18]

Başka bir hadîste ise şöyle buyrulmuştur: "*Kim tahâret ve vakitlerini tam yaparak beş vakit namaza devam ederse, bu namazlar kıyâmet günü o kimse için nur ve delil olur. Kim de namazını zâyi ederse Fir'avn ve Hâmân ile beraber haşr edilir.*"[19]

Cemâat müekked, yâni kuvvet bakımından vâcibe benzer güçlü bir sünnettir. Çünkü Rasûlullah (s.a.): "*Cemâat sünen-i hüdâdandır. Ondan ancak münâfık geri kalır.*"[20] buyurmuştur. Meşâyıhın çoğu onun vâcib olduğu görüşündedir. "Sünnet" diye isimlendirilmesinin sebebi, sünnetle sâbit olduğu içindir. Bir kimse cemâati kaçırırsa, başka câmide cemâat araması gerekmez. Fıkıhta böyledir.

Ebû Süleyman Dârânî (k.s.) der ki: "Yirmi sene geçti de hiç ihtilâm olmadım. Mekke'ye vardım ve orada yanlış bir iş işledim. O gece sabaha çıkmadan ihtilam oldum." Bu yanlış iş ise onun yatsı namazını cemâatle kılmayı kaçırmasıydı.

Mesnevî'de der ki:

Sana gam karanlıklarından ne gelirse,
Bil ki hayâsızlık ve küstahlıktan gelir

Her amelin bir tesiri, karşılığı ve ecri vardır.

Çünkü şükredene, nîmetin artırılması vaad edilmiştir.
Nitekim secdenin karşılığı Allâh'a yakınlıktır
"Rabbimiz, "Secde et ve yaklaş" buyurdu.
Bedenlerimizin secdesi, canlarımızın yaklaşması demektir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Haydi siz, akşama ulaştığınızda*" yâni ey nefislerinin ehlinden olup nîmetleri inkâr edenler, Allah'tan yüz çevirerek dünyâ şehvetlerine nâil olma gecesine yöneldiğinizde "*sabaha kavuştuğunuzda,*" yâni Allah'tan başkasından yüz çevirerek vuslat güneşlerinin tecellisi gündüzünün sabahına yöneldiğinizde "*Allâh'ı tesbih edin.*" Her iki durumda da "*göklerde*" yâni ister yakınlık ve vuslat göklerinde, "*ve yerde*" yâni ister uzaklık ve ayrılık yerinde olun "*hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda*" yâni kalblerin kasâvetle ve gaflet denizinde boğulmakla perdelenmesi gündüzünün sonunda "*ve öğle vaktine eriştiğinizde*" yâni

kalblerin semâsının ortasında furkân güneşinin istivâsı, güneşin aynında kalarak ma‘rifetlerin varlığının yok olması sırasında Allâh’ı tesbih edin. Çünkü her iki durumda kazanmak da kaybetmek de bu iki topluluğa âiddir. Çünkü Allah âlemlerden müstağnîdir. Önceki iki âyetin ardından fâ-i tâkîb ile gelen “فَسُبْحَانَ اللّٰهِ” ifâdesi, Allâh’ın hazret-i celâline nisbet edilen eksik ve kusurlardan münezzeh olduğuna işâret eder.”

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْاَرْضَ
بَعْدَ مَوْتِهَا ۜ وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ ۟﴿١٩﴾

19. Ölüden diriyi, diriden de ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de *(kabirlerinizden)* böyle çıkarılacaksınız.

“*Ölüden diriyi*” O çıkarıyor. Mesela nutfeden insanı, yumurtadan kuşu, kâfirden mü’mini, ifsâd edip bozandan ıslah edip düzelteni, câhilden âlimi çıkarır. Yine lütfunu ve rahmetini ortaya çıkarmak için yerilen sıfatlarından ve ahlâkından ölmüş nefisten Allâh’ın nûru ile diri olan kalbi çıkarır. “*diriden de ölüyü O çıkarıyor.*” Mesela canlılardan nutfe ve yumurtayı; mü’minden, ıslah edip düzeltenden ve âlimden kâfiri, ifsâd edip bozanı ve câhili çıkarır. Yine kahrını ve izzetini ortaya çıkarmak için hayvânî-şehevânî sıfatlarla diri olan nefisten övülen rûhânî ahlâktan ölmüş kalbi çıkarır.

“*Yeryüzünü ölümünün*” kuraklığının ve kuruluğunun “*ardından*” yağmur ve bitkilerle “*O canlandırıyor. İşte siz de*” kabirlerinizden diri olarak “*böyle*” bu çıkarmada olduğu gibi “*çıkarılacaksınız*” ve hesap yerine sevk edileceksiniz. Yine hayat ölümü takip eder/peşinden gelir. Hulâsa ilk yaratma ve tekrar yaratma Allâh’ın kudretinde eşittir.

Mukâtil der ki: “Allah, kıyâmet günü sûra iki üfleme arasında yedinci kat semâdaki kaynatılmış denizden (bk. et-Tûr, 52/6) hayat suyunu gönderir ve ölülerin kemiklerini diriltir. Nitekim âyette “*İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız*” buyrulmaktadır. Bitkilerin yerden yağmur ile bittiği gibi insanlar da meni gibi kaynatılmış denizin yağmuruyla kabirlerden bitip çıkarlar ve onunla hayat bulurlar.

Âyetin işâreti ise şöyledir: Allah kalplerin toprağını öldürdükten sonra tekrar diriltir. İşte siz de böylece ilâhî kudret ile yokluktan varlığa çıkarılırsınız.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Kim sabaha çıktığında “فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ...” âyetinden “وَكَذٰلِكَ تُخْرَجُونَ”a kadar (17-19. âyetler) okursa o gece kaçırdıklarını elde etmiş olur. Kim de akşama ulaştığında bu âyetleri okursa gündüzün kaçırdıklarını elde etmiş olur.*”[21]

Keşfü’l-esrâr’da İbn Abbâs (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Kim “فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ...” diye başlayan Rum suresinin bu üç âyetini ve Sâffât sûresinin sonunu kıldığı her namazın ardından okursa, ona gökteki yıldızlar, yağmur damlaları, ağaç yaprakları ve yeryüzündeki toprak sayısınca sevab*

yazılır. Öldüğü zaman kabrinde her haseneye karşı on hasene verilir. İbrahim Halîlullah (a.s.) her gün ve gecede altı kere söylerdi.”[22] Yâni bu âyetlerin muhtevâsını Süryânîce söylerdi. Çünkü o zaman Arapça yoktu.

---

[11]. Kurtubî, Câmî, XIV, 13
[12]. Buhârî, Cihâd, 4.
[13]. Kenzü’l-ummâl, hadis no: 39377.
[14]. Sübbûh: Bütün kusurlardan münezzeh. Kuddûs: Cümle eksiklerden pâk ve yüce.
[15]. Müslim, Zikr 28, 29
[16]. Buhârî, Eyman 19; Müslim, Zikr 31
[17]. Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl, V, 38 (Mecmuatün mine’t-tefasir içinde)*
[18]. Irakî, Muğnî, I, 147; Terğîb, I, 205.
[19]. Bk. Terğîb, I, 205-206, Irâkî, Muğnî, I, 147.
[20]. Terğîb, I, 224. Uyulması hidâyet, terki dalâlet olan sünnetlere “sünen-i hüdâ” denir.
[21]. Ebû Dâvûd, Edeb 110; Beğavî, Mesâbîh, II, 187.
[22]. Bk. Mecmeu’z-zevâid, X, 103

O’NUN VARLIĞININ DELİLLERİ

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِذَٓا اَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾
وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ
اٰيَاتِه۪ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْۜ اِنَّ
ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِم۪ينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ اٰيَاتِه۪ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَابْتِغَٓاؤُ۬كُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾
وَمِنْ اٰيَاتِه۪ يُر۪يكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَيُحْي۪
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾
وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِه۪ۜ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ
الْاَرْضِ اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذ۪ي يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ
عَلَيْهِۜ وَلَهُ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَز۪يزُ
الْحَك۪يمُۚ ﴿٢٧﴾

20. Sizi topraktan yaratması, O’nun *(varlığının)* delillerindendir. Sonra siz, *(her tarafa)* yayılan insanlar oluverdiniz.

21. Kaynaşmanız için size kendi *(cinsi)*nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O’nun *(varlığının)* delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.

22. O’nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için *(alınacak)* dersler vardır.

23. Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allâh’ın lütfundan *(nasibinizi)* aramanız da O’nun *(varlığının)* delillerindendir. Gerçekten bunda, işiten bir kavim için ibretler vardır.

24. Yine O’nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için *(alınacak)* dersler vardır.

25. Göğün ve yerin O’nun buyruğu ile durması da O’nun *(varlığının)*

delillerindendir. Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı hemen *(kabirlerinizden)* çıkıverirsiniz.

26. Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.

27. Yaratmaya başlayan, sonra onu tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde *(tecelli eden)* en yüce sıfat O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

Ey Âdemoğulları, Âdem (a.s.)'ın yaratılması dolayısıyla "*Sizi*" hayatın kokusunu hiç koklamamış, zâtınız ve sıfatlarınız bakımından sizin şimdi bulunduğunuz durum ile arasında hiçbir münâsebet bulunmayan "*topraktan yaratması, O'nun delillerindendir.*" Yâni yeniden diriltmeye (ba's) delâlet eden Allâh'ın alâmet ve işâretlerindendir. **Kâşifî** ise: "Allah Teâlâ'nın kudretinin nişanlarındandır" der. Çünkü Âdem (a.s.)'ın yaratılması, icmâlî olarak onun zürriyyetlerinin yaratılmasını da içinde bulundurmaktadır. "اَلْخَلْقُ (yaratma)", cüzleri bir araya getirmekten ve cisimlere şekil vermekten ibârettir.

Allah insanı mütevâzı, alçak gönüllü ve tahammüllü olması için topraktan yaratmıştır. Yer ve onun hakîkatleri devamlı olarak sükûnette ve varlığını ihsan etme hâlindedir. Bu yüzden matlûbunun varlığını elde ettiği için sürekli sâkin ve sessizdir. Böylece aşağılık mertebesinde iken yücelik mertebesine ulaşmış ve rızâya ermiştir.

"*Sonra siz, (her tarafa) yayılan*" etten ve kandan meydana gelmiş akıllı ve konuşan "*insanlar oluverdiniz.*"

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْبَشَرَةُ" derinin dış tarafıdır. İnsana 'beşer' denilmesi, üstlerinde yün, kıl veya tüy bulunan hayvanların aksine derisinin tamamen kıllarla örtülü olmayıp görünmesinden dolayıdır." "اَلْبَشَرُ" lafzında bir kişi ve çoğul eşittir. Kur'an'da insanın cüssesi ve görünüşü dikkate alındığında her yerde bu lafiz özel olarak kullanılmıştır.

"اَلاِنْتِشَارُ" yayılmak, parça parça olmak demektir. **Râğıb** der ki: "İnsanların yayılması, ihtiyaçları konusunda tasarrufta bulunmalarıdır.

Mânâ şöyledir: Bundan sonra siz birden bire yeryüzünde yayılan insanlar oldunuz. Sizin baştan yaratılmanız tekrar yaratılmanıza delâlet etmektedir. Bu âyet, Hac sûresinin başındaki "***Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki size (kudretimizi) gösterelim.***" (el-Hac, 22/5) âyetinde açıklananların özetidir. Yâni eğer siz öldükten sonra diriltilme konusunda şüphe içindeyseniz, ilk yaratılışınıza bakın. Öldükten sonra diriltmeye muktedir olduğumuz size âşikâr olsun da îman edin diye sizi kademe kademe yarattık. Şâir şöyle demiştir:

Topraktan yaratıldım bir şahıs oldum,
Gören, soru sorup cevap veren
Tekrar toprağa döndüm, onun içine karıştım
Sanki topraktan hiç ayrılmamış gibi oldum.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) şöyle demiştir:

Emriyle yokluktan varlık zuhur eder;
O'ndan gayrı kim yoktan var eder?
Sonra varlığı tekrar yokluğun meçhullerine
Oradan da mahşer meydanına götürür

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Burada toprağın varlıkların ilâhî huzura en uzak olanı olduğuna işâret edilmektedir. Çünkü hakîkate baktığımızda varlıkların ilâhî huzura en yakın olanının ruhlar âlemi olduğunu görürüz. Çünkü Allâh'ın ilk yarattığı şey ruhlar, sonra ise arştır. Çünkü arş rahmâniyyet sıfatının istivâ/yerleşme yeridir. Sonra kürsî, sonra yedinci semâ, sonra bütün semâlar, sonra esîr feleği, sonra zemherir feleği, yâni hava, sonra su, sonra da toprak yaratılmıştır. Toprak his ve hareketi olmayan cansız bir varlıktır. Zâtını ve sıfatlarını değiştirme gücü yoktur. Toprağın sûretinin beşer sûretine dönüşmesi ve sıfatının da insanlık sıfatıyla değişmesi gibi toprağın sûret ve mânâ olarak zâtının topraklık vasfından çıktığını ve sıfatlarının değiştiğini gördüğümüz zaman, onun bir dönüştürene ve değiştirene muhtaç olduğunu biliriz ki O Allah Teâlâ'dır.

Allah Teâlâ "*Sonra siz, (her tarafa) yayılan insanlar oluverdiniz.*" sözüyle işâret edilmektedir ki siz cansız, ölü ve ilâhî huzurdan varlıkların en uzağı olan bir toprak idiniz. Ben kendi ruhuma izâfe ile şeref kazanan, ilâhî huzura varlıkların en yakını olan bir ruh üfleyerek sizi insan kıldım. Kudret ve hikmetin kemâli ile uzakların en uzağı ile yakınların en yakınını bir araya getirmekten hangi âyet/delil daha âşikar ve açık olabilir! Sonra mukarreb melekleri size secde ettirdim. Sizi cemâl ve celâl sıfatlarımın hepsini gösteren bir ayna yaptım. Bu sır sebebiyle sizi yeryüzünün halîfeleri kıldım."

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Halîfenin ilâhî isimlerin hükümlerini yerine getirmek için bir vatandan diğerine intikal etmesi gerekir. Dünyevî vatan Zâhir isminin eserlerindendir. Berzahî vatana intikal Bâtın isminin ahkâmındandır. Zuhûrun başlangıcında ve evvelinde birinci vatana nisbetle gayb şehâdet hâline geldiği gibi, aynı şekilde ikinci vatana nisbetle de gayb şehâdet hâline gelir. Haşrî vatan zuhûrun sonunda ve peşindedir.Yâni dünyâ ba‘s ve haşrin zuhûrundan önce Zâhir isminin hükmüne râci olarak şehâdet olduğu gibi ba‘s ve haşrin zuhûru sırasında Bâtın isminin hükmüne râci olarak gayb hâline gelir. Âhiret ba‘s ve haşrin zuhûrundan önce gayb olduğu gibi ba‘s ve haşrin zuhûrundan sonra şehâdet olur. O şimdiki kalb gibidir. İş tersine döner, kalb kalıb, kalıb da kalb olur. Allah'tan tam kemâl hâlinde intikal etmeyi ve âhiret hayatında kuşatıcı ve genel bir vücûd ile zuhûru niyaz ederiz.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِتَسْكُنُٓوا اِلَيْهَا وَجَعَلَ
بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةًۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

21. Kaynaşmanız için size kendi *(cinsi)*nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peydâ etmesi de O'nun *(varlığının)* delillerindendir. Doğrusu bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.

"*Kaynaşmanız için*" yâni eşlerinize meyletmeniz ve onlarla ülfet kurmanız için, demektir. Çünkü muhâlefet/farklılık ayrılma ve nefret sebeplerinden olduğu gibi hemcinslik birleşme ve tanışma sebeblerindendir.

Her cins kendi cinsiyle uyumludur;
Hiç kimse hemcinsinden utanmaz
Her cins kendi cinsine meyleder, muhabbet besler;
Melek melekle, insan da insan ile

"*Size*" sizin için "*kendi (cinsi)nizden*" kendi vücûdunuzdan "*eşler*" kadınlar ve çiftler "*yaratıp*" daha önceden tanışma, yakınlık ve akrabalık olmadığı halde eşlerinizle "*aranızda sevgi*" muhabbet "*ve merhamet*" şefkat "*peydâ etmesi de*" yeniden diriltmeye ve ondan sonra amellerin karşılığının verilmesine delâlet eden "*O'nun delillerindendir.*" Eşlerinizin aslı olan Havvâ'nın Âdem (a.s.)'ın kaburga kemiğinden yaratılması, eşlerinizin kendinizden yaratılmaları anlamı taşır.

"اَلْأَزْوَاجُ" kelimesi, "زَوْجٌ" kelimesinin çoğuludur. Arkadaşına eşlik eden, erkek ve dişiden beraber olanlardan herbiri demektir. "زَوْجَةٌ" kelimesi ise fasih bir kullanım değildir. Çoğulu "زَوْجَاتٌ"tır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

"*Kendinizden*" ifâdesinin anlamının 'başka bir cinsten değil sizin cinsinizden' şeklinde olması da câizdir. "*Kaynaşmanız/sükûn bulmanız*" sözüne en uygun olan da budur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: "Fâkihlerden ve başkalarından bâzı âlimler, cinlerle insanlar arasında evlenme ve cinsî münâsebet olabileceği görüşündedirler. Bu durumda Allah başka cinslerden eşler yaratmış olmaz mı?" diye sorulacak olursa bunun cevabı şöyledir: Bu, nâdir olan durumlardandır. Onun için dikkate alınmaz. Cinlerden olan bir kadın her ne kadar insan sûretine girebilse de onunla kaynaşıp ülfet etmek, insanlardan olan bir kadın ile kaynaşıp ülfet etmek gibi değildir.

Hasan Basrî'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Âyetteki "*sevgi*" cinsî münâsebetten, "*merhamet*" ise çocuktan kinâyedir. Nitekim Allah Teâlâ **Îsa** (a.s.) hakkında (annesine) "***kendimizden bir rahmet***" (Meryem, 19/21) buyurmuştur.

İbn Abbas (r.a.): “Sevgi büyüğe, merhamet ise küçüğedir.” demiştir.

“*Doğrusu bunda,*” yâni zikredilen insanların topraktan yaratılmalarında, kendilerinden/kendi cinslerinden eşlerinin yaratılmasında, eşleriyle aralarında sevgi ve merhamet peydâ edilmesinde Allâh’ın san‘atını ve fiilini “*iyi düşünen*” ve bunlardaki hikmet ve maslahatları bilip öğrenen “*bir kavim için*” büyük “*ibretler vardır.*”

Burhânü’l-Kur’ân’da der ki: “Âyet “*düşünürler/tefekkür ederler*” sözüyle tamamlanmıştır. Çünkü, tefekkür insanı zikredilen mânâlara vâkıf olmaya götürür.”

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Herhalde âyetin bu sözle tamamlanmasının sebebi, zikredilen hususları kavramanın tefekkür ehline, yâni âlimlere mahsus olmamasındandır. Bilakis azıcık bir tefekkür eden kimse bile bunları idrâk eder.

Tefekkür, tezekkürden aşağı derecededir. Bu yüzden tezekkür Kur’an’da ancak akıl sâhipleri (ülü’l-elbâb) ile beraber zikredilmiştir.

Bu âyette ruh ve nefsin eşleşmesine işâret vardır. Çünkü Allah Teâlâ Havvâ’yı Âdem (a.s.)’dan yaratıp ona eş kıldığı gibi nefsi ruhtan yaratmış, onun eşi kılmıştır. Bu, Âdem (a.s.) Havvâ ile kaynaşıp ülfet ettiği gibi ruhların nefislerle kaynaşıp ülfet etmesi içindir. Havvâ olmasaydı Âdem (a.s.) cennette yalnızlık/yabancılık hissederdi. Aynı şekilde kendisiyle kaynaşması için nefis ruhtan yaratılmamış olsaydı, ruh bedende yalnızlık/yabancılık hisseder ve orada yerleşmezdi. Bedende kaynaşıp yerleşmeleri için ruh ile nefis arasında ülfet ve ünsiyet peydâ edilmiştir. “*Doğrusu bunda,*” bütün mahlûkâtın yaratılmışlık konusunda kendisine tâbi olduğu insanda Allâh’ın nasıl ma‘rifetten bir sır yerleştirdiğini fikr-i selîm ile “*iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.*” *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافُ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ

اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِلْعَالِم۪ينَ ﴿٢٢﴾

22. O’nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için *(alınacak)* dersler vardır.

“*O’nun*” zikredilen yeniden diriltme ve yapılanların karşılığını vermeye delâlet eden “*delillerinden biri de, gökleri ve yeri*” büyüklüğüne, kesâfetine ve parçalarının çokluğuna rağmen bir madde olmaksın “*yaratması,*” daha önce canlı olanları yeniden yaratmaya kudretinin olduğunu apaçık gösterir. Bu âfâkî (dış âlemle ilgili) âyetlerdendir. Sonra Allah enfüsî (iç âlemle ilgili) âyetlerden bâzısına işâret etmiş ve şöyle buyurmuştur:

“*Lisanlarınızın*” yâni, her sınıfa dilini öğretmek sûretiyle Arapça, Farsça, Hintçe, Türkçe ve diğerleri gibi dillerinizin farklı olmasıdır.

Râğıb der ki: "Lisanların değişik olması, lügatlerin ve nağmelerin farklı olmasına işârettir. Çünkü her dilin, gözün ayırt ettiği özel bir sûreti olduğu gibi kulağın ayırt ettiği bir nağmesi vardır." Onun için keyfiyet bakımından her yönden; yâni alçak ve yüksek, fesahat ve dilde kekemelik ve diğer hususlarda birbirine eşit iki konuşma neredeyse duyamazsın.

Vehb der ki: "Dillerin tamamı yetmiş iki dildir. Bunlardan on dokuzu Sâm'ın çocuklarında, on yedisi Hâm'ın çocuklarında, otuz altısı da Yâfes'in çocuklarındadır."

"*Ve renklerinizin*" beyaz, siyah, esmer, kızıl ve diğerleri gibi "*değişik olmasıdır.*"

Râğıb der ki: "İnsanların sayısının çokluğuna rağmen biri diğerinden değişik, her insana mahsus şekillerin farklılığından dolayı türlü renklerin meydana geldiğine işâret etmektedir. Burada Allâh'ın kudretinin genişliğine dikkat çekilmektedir." Yâni Rağıb'ın tefsîrine göre renklerin değişik olması, organların hatlarına, şekillerine ve vasıflarına işârettir. Görmez misin ki ikizlerin maddeleri, sebepleri, yaratılışta ikisinin kabiliyetleri aynı olduğu halde birbirine son derece benzeseler de mutlaka bir miktar birbirinden farklıdırlar. Eğer bu şekilde olmasaydı, insanlar arasını ayırmakta müşkilât çeker ve yapılması gereken önemli işler muattal kalırdı.

İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki: Âdem (a.s.)'ın bedeni yeryüzünün türlü topraklarından bir araya getirilmesinden meydana gelmişti. Bu yüzden çocukları kızıl, siyah ve beyaz gibi farklı renklerde oldu. Herkes toprağının rengine ve kabiliyetine göre ortaya çıkmaktadır. Herkesin şekli, Âdem (a.s.)'a kadar ecdâdının sûretine göre şekillenmektedir. Rahimde sûreti belirlenirken ecdâdının şekilleri getirilmektedir. Nitekim bazı müfessirler "***Seni istediği her hangi bir şekilde parçalardan oluşturdu.***" (el-İnfitâr, 82/8) âyetini tefsir ederken bu hususa işâret etmişlerdir.

"*Şüphesiz bunda*" zikredilen göklerin ve yerin yaratılması, lisanların ve renklerin değişik olmasında "*bilenler için*" "***Fakat onları ancak âlimler/bilenler düşünüp anlayabilir.***" (el-Ankebût, 29/43) âyetinde olduğu gibi ilimle muttasıf olanlar için alınacak bizâtihi büyük ve sayıca çok "*dersler vardır.*"

Âyette özellikle âlimler zikredilmiştir. Çünkü dünyânın geçici nîmetleri ve süsleriyle meşgul olan câhiller değil, bilâkis onlar düşünen ve istidlâlde bulunan kimselerdir. Zikri geçen konuları bilip anlamak ancak ilim ile mümkün olduğundan âyet âlimlerle/bilenlerle tamamlanmıştır.

Bu kelime, '*âlemler için*' mânâsına "لِلْعَالَمِينَ" diye de okunmuştur. Bunda derslerin/ibretlerin açıklığının kemâline; melek, insan, cin ve onlardan başka mahlûkattan hiçbirine gizli olmadığına işâret vardır.

Âyette kalblerin lisanı ile nefislerin lisanının farklılığına işâret vardır. Çünkü kalblerin lisânı yüceliklere meyil ile hareket eder ve onları talep için konuşur. Nefislerin lisanı ise süflî şeylere meyil ile hareket eder ve onları talep için konuşur. Nitekim bu durum dünyâ ehlinin meclislerinde ve âhiret ehlinin cemiyetlerinde görülür.

Mevlânâ (k.s.)'un sözlerinden birisi şöyledir:

Bize ne bu kıssadan: Öküz geldi, eşek gitti
Bu vakit değerlidir, bu kavgadan dövüşten vazgeç

Yine âyet renklerin, yâni tabîatların farklılığına işârettir. Kiminiz dünyâyı, kiminiz âhireti, kiminiz de Allâh'ı ister. Şüphesiz bunda nefislerinin hakikatini ve nasıl kemâle ereceğini bilen ârifler için âyetler/dersler vardır. Onlar Allâh'ı tanımışlar, Allâh'ın göstermesiyle O'nun âyetlerini görmüşlerdir. Nitekim Allah Teâlâ "***Onlara ufuklarda (dış âlemde) ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz***." (Fussılet, 41/53) buyurmuştur.

Sonra Allah Teâlâ âyetleri yarattı; bakanların dikkatini çekmek, bilmeyenlere öğretmek ve âlimleri/bilenleri kemâle erdirmek için bu âyetler apaçık olduğu halde onlara işâret etti. Gözü olan onları görür, basîreti olan ise onları tanır.

Denir ki: Ümmetler zamanlarının ve dinlerinin farklı olmasına rağmen dört ahlâkı, yâni ilim, zühd, iyilik ve emâneti övme konusunda ittifak etmişlerdir. İlimsiz ibâdet eden kimse dönüp duran, fakat hiç mesafe katedemeyen değirmen merkebine benzer.

Sonra, mûteber olan melekût âlemine dâir olan Allâh'ı bilmektir (el-ilmü billâh). Bu ilim en büyük âyetlerdendir. Onun sâhibi en keskin basîret ile en büyük âyetleri müşâhede eder. Hatta var olmadan önce kâinâtı bilir ve kendileri meydana gelmeden onları haber verir Zamanımızda ilim makamı hakkında bilgisizliğin kendilerine galip geldiği sayıya gelmedik topluluklar var. Hevâları onlarla oynadı da sonunda "İlim hicâbdır/perdedir" dediler. Eğer inanmış olsalar bu hususta doğruyu söylemişlerdir. Yâni Allâh'a yemin olsun ki gerçekte ilim kalbi gaflet ve cehâlete karşı perdeleyen bir hicâbdır.

Sehl b. Abdullah Tüsterî (k.s.) demiştir ki: Gök yer için rahmettir. Yerin altı üstü için rahmettir. Âhiret dünyâ için rahmettir. Âlimler câhiller için rahmettir. Büyükler küçükler için rahmettir. Hz. Peygamber (s.a.) bütün yaratılanlar için rahmettir. Allah Teâlâ da yarattıkları için rahîmdir/pek merhametlidir."

İlimlerin cinsleri çoktur: Nazar ilmi, haber ilmi, nebât ilmi, hayvan ilmi, rasad ilmi ve diğer ilimler bunlardan bazılarıdır. Bu ilimlerden ve benzerlerinden her cinsin onları düzenleyen ve kısımlara ayıran fasılları vardır. Biz, mutluluğumuzla ilgili olan ilimlerden kendimiz hakkında ihtiyaç duyduğumuz ilme bakalım. Onu alıp/öğrenip onunla meşgul olalım. Vakti zâyî etmek korkusuyla zorunlu olarak ihtiyaç duymadıklarımızı da terk edelim ki -Allah Teâlâ dilerse- vakitler bizim lehimize olsun.

Bu cinslerin fasıllarından ihtiyaç duyulan iki fasıl vardır: Nazar cinsine dâhil olan kelâm ilmi. Haber cinsine dâhil olan şerîat ilmi. Mutluluğun kazanılması için ihtiyaç duyulan bu iki tür ilme dâhil olan ilimler sekiz tanedir. Bunlar: Vâcib, câiz, müstahîl (muhâl), zât, sıfât, ef'âl, saâdet ilmi ve şakâvet ilmi. Bu sekiz ilmi taleb etmek, kendisini kurtarmak isteyen her tâlibe vâcibdir. Saâdet ve şakâvet ilmi vâcib, mahzûr, mendûb, mekrûh ve mübâhı öğrenmeye bağlıdır. Bu beş hükmün usûlü/kaynağı ise üçtür: Kitab, mütevatir sünnet ve icmâ. Şeyh-i Ekber (k.s.)'un *Mevâkıu'n-nücûm* adlı

eserinde böyle geçmektedir.

Allah Teâlâ sizi ve bizi bu faydalı ilimlere muvaffak kılsın. Göğüslerimizi feyizlerle ve sırlarla genişletsin. Ömürlerin sonuna ve bu dünyânın yok oluşuna kadar güneş ile ay arasında aydınlananlar kılsın.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ مَنَامُكُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَٓاؤُ۬كُمْ مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ

لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾

23. Gece olsun gündüz olsun, uyumanız ve Allâh'ın lütfundan *(nasibinizi)* aramanız da O'nun *(varlığının)* delillerindendir. Gerçekten bunda, işiten bir kavim için ibretler vardır.

Alışıldığı üzere "*Gece olsun*" ihtiyaca göre de kaylûle gibi "*gündüz olsun, uyumanız*" yâni ecelleriniz gelip çatana kadar hayatınızın devam etmesi için bedenlerinizin dinlenmesi ve meşguliyetlerinizin kesilmesi demek olan uykunuz "*ve Allâh'ın lütfundan (nasibinizi) aramanız*" gece ve gündüzde geçiminizin peşinde koşmanız "*da O'nun (varlığının) delillerindendir.*" yâni âhirette kullarına yaptıklarının karşılığını vermeye Allah Teâlâ'nın kâdir olduğunun işâretlerindendir. Çünkü uyku çoğunlukla gece, rızık talebi ise gündüz meydana gelse de uyku ve rızık talebi de geceleyin de gündüz de olabilir.

Burada ölümden sonraki hayata işâret vardır. Çünkü ölümden sonraki hayat, uykudan uyanma ve geçimini sağlamak için dağılmanın bir benzeridir.

Mesnevî'de der ki:

Uykumuz ölüme kardeş olduğuna göre,
Bu kardeşe bakıp o kardeşi tanı

Âyette gece gündüzden önceye alınmıştır. Çünkü gece Mevlâ'ya hizmet için, gündüz de yaratılmışlara hizmet içindir. Peygamberlerin (a.s.) mi'racları gece olmuştur. Bu yüzden **İmam Nîsâbûrî** "Gece gündüzden daha fazîletlidir." demiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Gece sükûnun/hareketsizliğin mahallidir ki asıl olan odur. Gündüz ise hareketin mahallidir ki fer' olan odur. Nitekim Allah Teâlâ'nın "*Ben gizli bir hazine idim, tanınmayı sevdim de mahlûkâtı yarattım.*"[23] sözü de buna işâret eder. Çünkü yaratma mânevî bir hareketi gerektirir. Yaratmadan önce mahz/sırf sükûn, yâni zât-ı baht âlemi vardı.

Büyüklerden birisi demiştir ki: "Normal uyanıklık hâlimizde de uykuda olduğumuzu murâd ettiğini kesin olarak anlamamamız için Allah Teâlâ "بِالَّيْلِ وَبِالنَّهَارِ (gece ve gündüz)" buyurmamıştır ('gece gündüz' buyurmuştur). Önünüzde bulunan (âhiret hayatına)

nisbetle bu dünyâda olduğunuz sürece ister uyanık olun ister uyuyun uykudasınız, demektir. İşte "بِاللَّيْلِ" kelimesinin başındaki bâ ile yetinilerek "النَّهَارِ" kelimesinden önce bâ harfi zikredilmemesinin sebebi budur."

"*Gerçekten bunda,*" uyanıklıktan sonra küçük ölüm demek olan uykunun, uykudan sonra uyanıklığın yaratılmasında; yok edildikten sonra gece ve gündüzün yaratılmasında; elde etme konusunda herkesin durumu farklı olmakla birlikte Allâh'ın lütfundan nasibinizi arayıp istemenizde, yâni böyle mertebesi yüksek ve büyük işlerde "*işiten*" yâni uykusundan uyanıp bedeni dinlenmiş ve dinç, nasîhatı bulandıran ve kabulüne engel olan her şeyden kalbi temiz bir kimsenin dinlediği gibi nasîhat edenlere kulak veren "*bir kavim için ibretler*" Allâh'ın kudretine ve hikmetlerine, özellikle de yeniden diriltmeye dâir pek çok âyetler "*vardır.*"

Burada işâret vardır ki bu âyetler/ibretler üzerinde düşünmeyen uyanık değil, uykudadır. Onun için de işitmeye ehil değildir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Kuruntu içinde olanın gerçeği kabul edeceğini aklından çıkar
Öylesi kimse öğrenmekten yorulur, öğüt dinlemekten arlanır.
Yağmur yağmakla taştan şakayık bitmez
Sende fazîlet denizinin incileri varsa, dervişlerin ayağına dök
Görmez misin o düşkün topraktan güller biter, baharlar açılır

Hâfız da şöyle der:

Sâlihlik ve takvânın rindlikle ne münasebeti var?
Vâiz dinleme nerede, rebab sesini dinlemek nerede?

Burhânü'l-Kur'ân'da der ki: "Âyet "يَسْمَعُونَ (işiten)" sözüyle tamamlanmıştır. Çünkü uykunun Hakîm olan Allâh'ın yaratmasıyla olduğunu; uyku gelmediğinde kimsenin onu getirmeye, geldiğinde de kimsenin onu kaçırmaya güç yetiremeyeceğini işiten kimse, onu yaratıp planlayan birisi olduğuna yakînen inanır."

Hatîb der ki: "Burada "يَسْمَعُونَ (işiten)" kelimesinin mânâsı, Kitâb'ın kendilerini çağırdığı şeye icâbet eden, demektir."

Bilesin ki uyku Allâh'ın kullarına bir lütfudur. Fakat kulların ancak zarûret olduğunda ve ibâdete mâni olan gevşekliği giderecek kadar uyumaları gerekir.

Akıllı olan kimse, başını yastığa koymaz
Uyku kendisini zorla kemende bağlamadıkça,

Tembel kimselerin yerilmesi konusunda şöyle denilmiştir:

Onlarda sünnetten bir eser göremezsin
Erken uyumak ve seherde yemek yeme dışında

Abdestli olarak uyumak uyku âdâbındandır. Hz. Peygamber (s.a.): “*Kim temiz/abdestli olarak gecelerse gömleğinde bir melek geceler. Gecenin bir saatinde uyandığında melek: “Allâh’ım falan kulunu bağışla. Çünkü o temiz/abdestli olarak geceledi.” diye duâ eder.*”[24]

İnsan devamlı olarak abdestli olabiliyorsa bunu yapsın. Çünkü abdestli olarak ölen şehid olmuş olur. İlk yattığında sağı üzere kıbleye dönerek yatmak müstehabdır. Diğer tarafa dönmeyi uygun görürse döner. Yattığı zaman şöyle der:

بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِى لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِى الْاَرْضِ وَلَا فِى السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ“

(*İsmiyle beraber yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar veremeyeceği Allâh’ın adıyla. O herşeyi işiten ve bilendir*.)”[25]

Hz. Peygamber (s.a.) yatarken şöyle buyururdu:

بِاسْمِكَ رَبِّى وَضَعْتُ جَنْبِى وَبِكَ اَرْفَعُهُ اِنْ اَمْسَكْتَ نَفْسِى فَارْحَمْهَا وَاِنْ اَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا“

(*Rabbim senin adınla yanımı yatağa koydum. Senin sâyende de yataktan kaldırırım. Canımı tutup alıkoyacak olursan ona merhamet et. Gönderirsen o zaman da muhâfaza et*.)”[26]. Uykusundan kalktığında da:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى اَحْيَانَا بَعْدَمَا اَمَاتَنَا وَرَدَّ اِلَيْنَا اَرْوَاحَنَا وَاِلَيْهِ الْبَعْثُ وَالنُّشُورُ“

(*Bizi öldürdükten sonra hayat veren ve ruhlarımızı bize geri çeviren Allâh’a hamd olsun. Yeniden diriltilme ve dönüş O’nadır.*)”[27] derdi.

Yine bilesin ki uyku ve uyanıklık hâli, gaflet ve basiretin uyanıklığına işârettir. Uyanıklık vakti, işin başında kalbin uyanma vakti gibidir. Sonra abdest almak için hareket etmek tevbe ve inâbeye işârettir. Namazın ilk tekbîri, ilâhî teveccühe işârettir. Kişinin uyandıktan ilk tekbire kadar olan hâli mülk âleminden, yâni nâsûttan geçip melekût âlemine girmesine işârettir. Sonra rükûya gitmek, kişinin ceberût âlemine geçmesine işârettir. Secdeye gitmek kişinin lâhût âlemine, yâni küllî fenâ makamına ulaşmasına işârettir. İşte o zaman kişinin aslî vatanına küllî suûdu/yükselişi meydana gelir. Secdeden kalkmak bakâ hâline işârettir. Çünkü bu geriye dönüştür. Urûc sûretinde nüzûl olduğu gibi nüzûl sûretinde de urûc vardır. Rükû, “kabe kavseyn” makamıdır. O ise sıfatlar makamı, yâni zât-ı vâhidiyyettir. Secde ise “ev-ednâ”, yâni zât-ı ahadiyyet makamıdır.

Altı hareket, yâni kıyamdan rükûya, sonra ondan kavemeye, sonra ondan birinci

secdeye, sonra ondan celseye/oturuşa, sonra ondan ikinci secdeye, sonra ondan kıyama hareket etmek, Allâh'ın gökleri ve yeri altı günde yaratmasına işârettir. Namazın bir rekatı; sülûkün başını, sonunu, dünyevi, uhrevî, ilmî, aynî, kevnî ve ilâhî sûretleri ve hakîkatleri ihtivâ eder.

Yine bilesin ki gece ve gündüzün birbiri ardınca gelmesi, kötülük ve iyiliğin birbirini tâkip etmesine işârettir. Dünyâ, sürekli gece ve sürekli gündüz olmaz. Bilakis gece ve gündüz devamlı birbirini takip eder. Aynı şekilde mü'min bir kulda da sâlih amelin nûru ile, fâsid amel ve kötü düşüncenin zulmeti eksik olmaz. Kıyâmet günü olduğunda Allah geceyi cehenneme, gündüzü de cennette atar. Onun için cennette gece, cehennemde de gündüz olmaz. Yâni cennette gündüz, mü'minin mertebesine göre îmânının ve sâlih amelinin nûrudur. Cehennemde gece, kâfirin inkârının ve fâsid amelinin zulmeti/karanlığıdır. İnkâr îman olmadığı gibi gece gündüz, nâr da/ateş de nûr olmaz. Nur ehli de, nâr ehli de kendisine gâlib olan sıfatı üzere kalır.

Kalbe ve onun tecellî bakımından hâline gelince, onun durumu kalıbın/bedenin durumundan başkadır. Onun mânevi gündüzünün peşinden gece gelmez. Bazı vakitlerde kalbin üzerine perdelenme ârız olsa da bu, mahcubların/perdelilerin hâlinde olduğu gibi zahmet perdelenmesi değil rahmet perdelenmesidir.

Kezâ kalb ehlinin işitmesi de bir işle sınırlı değildir. Bilakis onlar, Mûsa (a.s.)'ın işittiği gibi mevcûdât ağacından işitirler. Hakîkat üzere işiten topluluk onlardır.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ يُر۪يكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَيُحْي۪
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

24. Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından arzı onunla diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan bir kavim için *(alınacak)* dersler vardır.

"*Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor*"

"اَلْبَرْقُ" bulutların parlamasıdır. *İhvânu's-safâ*'da ise "Şimşek, ateş ve havadır." der.

"خَوْفً (korku)" korkutmak mânâsınadır. Yâni korkutmak için size şimşeği gösteriyor. Özellikle de açık arazide olan yolculara ve diğerlerine. Yıldırım, şule ve dumanı olmayan ateşli korkunç bir sestir; nereye ulaşsa yakar.

"طَمَع (ümit)" da ümit vermek/ettirmek mânâsınadır. Yâni size yağmur ümidi vermek için, demektir. Özellikle de mukîm olan kimseler için.

Eğer "Mukîm olan kimse ekinleri, bağları, bostanları ve benzerlerini sulama zaruretinden dolayı yağmuru ümit eder. Yolcu ise böyle değildir." dersen, şöyle cevap veririm: Yolcu da kurak arazide yağmuru ümid eder.

“*Gökten*” semâdan veyâ buluttan “*su indirip ölümünün ardından arzı onunla*” yâni bu su, yağmur ile, kuruduktan sonra yeryüzünü bitkilerle “*diriltiyor.*”

İhvânü’s-safâ’da der ki: “Yağmur, su parçalarıdır. Bunlar birleşip soğuduğunda ve ağırlaştığında yeryüzüne doğru döner.”

Eğer “Arz/yer nedir?” diye sorulursa, şöyle cevap verilir: Cisimlerden olabilecek kadar kalın, âlemin merkezinde duran, keyfiyeti altı yön ile açıklanan bir cisimdir. Doğu güneşin doğduğu yön, batı battığı yön, kuzey oğlak dönencesinin olduğu yön, güney Süheyl dönencesinin olduğu yön, üst okyanus tarafına gelen yön ve alt yerin merkezi tarafına gelen yöndür.

“Nebât nedir?” diye sorulacak olursa, şöyle denir: Üzerinde mâîlik gâlib olan şeydir.

İranlılar: “Vâdiler süslendiğinde, vâdilerde çok su olduğunda meyve çok olur. Rüzgârlar şiddetli estiğinde ise hubûbat çok olur.” derler. Bilesin ki meyveler ve ağaçlar, yağmurun bolluğundandır. Hepsi Allâh’ın yeryüzündeki işlerinin eserleridir.

Muâviye (r.a.) halîfeliğinin son zamanlarında Mekke’de bir hurma ağacı dikti ve şöyle dedi: “Ben bu ağacın büyüyüp meyve vereceği zamana tamah ederek dikmedim. Fakat **Esedî**’nin şu sözü hatırıma geldi de onun için diktim:

Yiğit yiğit değildir, onunla aydınlanılmazsa
Hele bir de yeryüzünde eserleri olmazsa

“*Doğrusu bunda,*” zikredilenlerde “*aklını kullanan*” Allâh’ı; O’nun huccet ve delillerini anlayıp kavrayan “*bir kavim için (alınacak) dersler*” ilâhî kudrete alâmetler “*vardır.*”

Kâşifî der ki: “Hâdisâtın meydana gelmesi üzerine düşünen topluluk için her hâdisede mevcut olan yaratıcının eksiksiz kudreti zâhir olur.”

Allah Teâlâ yeryüzüne ölümünden sonra hayat vermeye kâdir olduğu gibi ölülere hayat vermeye ve kabirlerdekileri diriltmeye de kâdirdir.

Burhânü’l-Kur’ân’da der ki: “Âyet “يَعْقِلُونَ” sözüyle tamamlanmıştır. Çünkü bu konularda akıl işin esası ve ilme/bilgiye ulaştıran şeydir.”

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: “Akıllı kimse ilk görüşüyle işlerin sonunu gören, işlerin önemli olanlarının perdelerini aralayıp karanlıktan çıkaran, kalblerin inceliklerini ve gaybların emânetlerini bulup çıkaran kimsedir.” Bir hakîm şöyle demiştir: “Akıl ve tecrübe birbirleriyle yardımlaşmada su ve toprak gibidir. Biri olmadan diğeri bitki çıkaramaz.”

Mesnevî’de der ki:

İşleri kolay tutan peygamber, ne de güzel buyurdu:
“Aklın bir zerresi oruçtan ve namazdan daha hayırlıdır”
Aklın cevher, bu ikisiyse âraz olduğundan,
Bu ikisi, ancak onun tam olmasıyla farz olur

Böylece o ayna cilâlanır da
İbâdetle gönle bir arınma gelir
Ama ayna aslından bozuksa,
Cilâ onu pek uzun bir zamanda temiz hâle getirebilir
İyi bil ki bu akıllar, birbirinden farklıdır
Derece bakımından yerden göğe kadar
Akıl vardır, güneş yuvarlağına benzer.
Akıl vardır, ateş yalımına benzer
Akıl vardır, hoşça yanan kandile benzer;
Akıl vardır, ateş yalımına benzer
Cüz'î akıl, küllî aklın adını kötüye çıkarmıştır.
Dünyâ isteği, insanı isteksiz bir hâle getirmiştir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Yine O'nun delillerindendir ki, size korku ve ümit vermek üzere şimşeği gösteriyor,*" yâni beşeriyyet hicabları bulutlarının delinmesi ve rûhâniyet nurlarının parıltıları ortaya çıktığında Hakk'ın şâhidleri şimşeğini gösteriyor. Onun başlangıcı şimşek gibi çakmak (burûk), sonra levâmi', sonra, tavâli', sonra işrâk, sonra da tecellîdir.

Berk/şimşek nûru ile dünyâ şehvetlerinin ateş olduğunu görür, onlardan korkar ve onları terk eder. Şer'î mükellefiyetlerden nefsin hoşlanmayıp kerih gördüklerinin aslında cennetler olduğunu görür, onları arzu eder ve ister.

"*gökten su*" ruh semasından rahmet suyu "*indirip*" masiyetlerle ve günahlarla "*ölümünün*" dünyâ denizinde ve yardımsız yüzüstü bırakma rüzgârlarıyla dünyâ şehvetlerinin dalgalarında boğulmasının "*ardından arzı onunla*" rahmet suyuyla kalblerin arzını "*diriltiyor. Doğrusu bunda, aklını kullanan*" dünyâya karşılık âhireti, Me'vâ cennetlerinin nîmetlerine karşılık Mevlâ'ya yakınlığı satmayan "*bir kavim için (alınacak) dersler vardır.*"

Allâh'ım, bizi zikrinle ve sana güzelce tâatte bulunmakla meşgul olanlardan kıl. Hazretinden başkasına meyletmekten bizi uzaklaştır. Gaybların feyizleriyle kalbleri dirilten sensin sen.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ تَقُومَ السَّمَٓاءُ وَالْاَرْضُ بِاَمْرِه۪ۜ ثُمَّ اِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةًۗ

مِنَ الْاَرْضِۗ اِذَٓا اَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾

25. Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun *(varlığının)* delillerindendir. Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı hemen *(kabirlerinizden)* çıkıverirsiniz.

“*Göğün ve yerin O’nun buyruğu*” yâni Allah Teâlâ’nın irâdesi “*ile durması*” durmaları için takdîr edilen ecele/süreye, yâni kıyâmet gününe kadar bulundukları şekil ve durumlarda oldukları hal üzere kıyâmı ve devâmı “*da O’nun (varlığının) delillerindendir.*”

İrâdemin ‘emir/buyruk’ diye ifâde edilmesi, Allâh’ın kudretinin kemâline, şartlara ve sebeplere muhtaç olmadığına delâlet etmek içindir. “الأمر” kelimesi, bütün fiiller ve sözler için kullanılır/geneldir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

“*Sonra sizi topraktan bir çağırdı mı*” yâni siz kabirlerinizdeyken ecel/müddet bittikten sonra: “Ey ölüler, dışarı çıkın/kalkın!” buyurarak bir kere sizi çağırdı mı “*hemen*” durmadan ve yüz çevirmeden “*(kabirlerinizden) çıkıverirsiniz.*” Nitekim başka bir âyette: “***O gün dâvetçiye (İsrafil’e) uyacaklar.***” (Tâhâ, 20/108) buyrulmaktadır.

Aslında çağıran İsrafil (a.s.)’dır. Çünkü o Beytü’l-makdis’teki kayanın üzerinde son defa sûra üflediği zaman mahlûkâtı çağırır.

Âyette kalb semâsına, nefis arzına/yerine ve onların ruh ile kâim olmalarına işâret vardır. Çünki ruh emir âlemindendir ve “ارْجِعِي ***Dön***” (el-Fecr, 89/28) hitâbının cezbesine bağlıdır. Çünkü Allah Teâlâ nefis, kalb ve ruhu bu cezbe ile çağırdığında varlık enâniyyeti kabirlerinden çıkıp hüviyyet ve şühûd arsasına çıkarlar. Bu ahassu’l-havâssın haşridir. Çünkü haşrin mertebeleri vardır: Umûmun (âmmın) mertebesi, cesedlerin diriliş günü kabirlerden mahşere çıkmasıdır. Hâssın mertebesi, uhrevî ruhların hâl-i hayatlarında seyr u sülûk ile dünyevî cisimlerin kabirlerinden rûhâniyet âlemine çıkmasıdır. Çünkü onlar ölmeden önce kendi irâdeleriyle hayvânî-nefsânî sıfatlardan ölmüşlerdir. Ehassın mertebesi, rûhânî enâniyyet kabirlerinden rabbânî hüviyyete çıkmaktır ki Habîb’in makamıdır. O olmaksızın Allah ile bâkî kalır.

Mesnevî’de der ki:

Dikkat et, çünkü veliler zamanın İsrâfîl’idirler.
Ölüler onlardan hayat bulup gelişirler.
Her ölünün canı, beden mezarında kefen içinde
Olduğu hâlde onların sesinden sıçrayıp kalkar.
Bu ses öbür sesten bambaşka, der.
Çünkü diriltmek Allah sesinin işidir.
Biz öldük, tamamen eksilip yok olduk.
Allah sesi gelince hepimiz dirilip kalktık.
Allah sesi ister perde arkasından gelsin ister perdesiz,
Meryem’e yakasından ne verdiyse onu verir.
Ey yolculuğun derileri altında yok ettiği kimseler!
Sevgilinin sesiyle yokluktan geri dönün.
O ses, Allah kulunun boğazından çıktıysa da
Kesinlikle padişaha âiddir.

Allah ona: "Ben senin dilinim, gözünüm;
Ben senin duyguların, rızân, öfkenim" demiş.

وَلَهُ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿٢٦﴾

26. Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.

"*Göklerde*" olan melekler "*ve yerde olanlar*" insanlar ve cinler yaratma, sâhip olma ve tasarruf bakımından "*hep O'nundur.*" sâdece Allâh'a âiddir. Bu hususta başkasının hiçbir yönden ortaklığı yoktur. "*Hepsi*" yâni göklerde ve yerde bulunanların hepsi "*O'na*" Allah Teâlâ'ya "*boyun eğmiştir.*"

"اَلْقُنُوتُ" itâat etmek, demektir. Burada kasdedilen ise ibâdetle ilgili itâat değil iradeyle ilgili itâattir. Yâni onlar Allâh'ın onlar hakkında dilediği hayat, ölüm, diriltme, sağlık, hastalık, aziz olmak, zelil olmak, zenginlik, fakirlik ve Allâh'ın diğer işlerinden hiçbirinde Allah Teâlâ'ya karşı gelmezler. Yâni dik başlılık etmezler. Onlar her durumda O'nun hükmü altında boyun eğmişlerdir.

Burada rûhâniyet semâsında olan erbâb-ı kulûba ve beşeriyyet arzında bulunan nefis sâhiplerine işâret vardır. Birinci topluluk ve lütuf sıfatlarının mazharı, ikinci fırka kahr sıfatlarının mazharı olmak sûretiyle hepsi O'na boyun eğmiştir. İşte bu yüzden onları yaratmıştır.

وَهُوَ الَّذٖى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعٖيدُهُ وَهُوَ اَهْوَنُ عَلَيْهِۜ وَلَهُ الْمَثَلُ
الْاَعْلٰى فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۚ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٢٧﴾

27. Yaratmaya başlayan, sonra onu tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde *(tecelli eden)* en yüce sıfat O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

"*Yaratmaya başlayan,*" yâni mahlukâtı dünyâda ilk olarak yaratan O'dur. O, Âdem ve Havvâ'yı yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayandır. Sonra ecelleri tamam olduğunda onları öldürendir. "*Sonra onu tekrarlayan O'dur,*" yâni âhirette İsrafil'in sûra üflemesiyle onları tekrar yaratır ve daha önce olduğu gibi diriltendir. "*Ki bu,*" yeniden yaratma, ey insanlar, sizin güçlerinize izâfetle ve asıllarınıza kıyasla "*O'nun için*" ilk olarak yaratmaktan "*pek kolaydır.*" Yoksa onların her ikisi de Allah için eşittir. "***Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir.***" (Yâsin, 36/82) İster önceden bir madde olsun veya olmasın fark etmez. Yâni insanlar nezdinde bir şeyi ilk olarak yaratmak tekrar yaratmaktan daha zor, tekrar yaratmak ilk olarak yaratmaktan daha kolaydır. Şu halde

âyet insanların kendi aralarında iddiâ ettiklerine ve inandıklarına göre gelmiş olur. Yoksa Allâh'a ilk olarak yaratma zor/ağır gelmemiştir ki onların tekrar yaratılması zor olsun.

Kâşifî der ki: "Sizin îtikadınızda iâde, yâni bir şeyi tekrar yaratmak, ibdâ'/yoktan var etmekten daha kolaydır. O hâlde yoktan var etmeyi kabul edersiniz de iâdeyi neden inkâr edersiniz? Hakk'ın kudreti karşısında ibdâ' ve iâde eşittir."

O'nun kudreti noksanlıktan münezzehtir.
Halkı getirmek/yaratmak ve götürmek/öldürmek eşittir
Ben ve sana göre zor olan şey,
Kemâl ile muttasıf olan Hakk'ın kudreti için kolaydır

Bazıları "اَللّٰهُ اَكْبَرُ (Allah en büyüktür)" ifâdesinin "كَبِيرٌ (büyüktür)" mânâsına olduğu gibi bu âyetteki "أَهْوَنُ (daha kolay)" kelimesinin "هَيِّنٌ (kolay)" mânâsına olduğunu söylemiştir. **Ferezdak** şöyle der:
Göğü yükselten bizim için binâ etti
Sütunları şerefli ve uzun bir ev
Bu şiirde de "أَعَزُّ وَأَطْوَلُ (daha şerefli ve daha uzun)" kelimeleri, şerefli ve uzun mânâsına kullanılmıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: "Tekrar yaratma Allâh'a göre ilk yaratmadan daha kolaydır. Çünkü Allah ilk yaratmada doğrudan kendisi yaratmaya başladı. Tekrar yaratma ise İsrâfil (a.s.)'ın sûra üfürmesiyle başlayacaktır. İnsanların nazarında bir işe başkası vâsıtasıyla girişmek bizzat girişmekten daha kolaydır. Allah katında ise eşittir. Çünkü başkalarının fiilleri de Allah tarafından yaratılmıştır.

Burada son derece ince ve latîf bir işâret daha vardır: "O da Allâh'a, insanların tekrar yaratılmalarının baştan yaratılmalarından daha kolay olduğudur. Çünkü, ilk yaratmada onlar hâdis olmanın kiriyle ve varlıkta Allâh'a ortak olmanın lekesiyle lekelenmemişti. İlk yaratılışta izzet ve şereflerinden dolayı Allah bizzat doğrudan kendisi başlayıp onları yarattı. Tekrar yaratmada ise değersizlikleri sebebiyle başkası vâsıtasıyla başlayacaktır."

"*Göklerde ve yerde (tecellî eden) en yüce sıfat O'nundur.*" Yâni Allah Teâlâ'ya âiddir. Yâni göklerde ve yerde Allah mahlûkatın dilinde hem sözlü olarak hem de delillerin lisânıyla bu en yüce sıfat ile vasfedilmiş ve tanınmıştır.

"الْمَثَلُ" kelimesi, "مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى... ***cennetin sıfatı/özelliği***" (er-Ra'd, 13/35) ve "وَمَثَلُهُمْ فِى التَّوْرٰيةِ... ***onların Tevrat'taki sıfatları/vasıfları***" (el-Feth, 48/29) âyetlerinde olduğu gibi sıfat/vasıf anlamınadır. Yâni umûmî kudret, tam hikmet ve başkalarında bulunmayan diğer kemâl sıfatlar sâdece O'na âiddir. Eşit olmak bir yana, kimse bu sıfatlara yaklaşamaz. Üstün ve yüce olan sıfatlar O'na mahsus olduğu gibi mükemmel kudret ve kuşatıcı hikmet, zâtının vahdeti ve sıfatlarının azameti de böyledir.

Bu kelimeyi *"Lâ ilâhe illallah"* sözü ile tefsir eden, sıfat/vasıf ile vahdâniyyeti kasdetmiştir. Yâni en yüce sıfat/vasıf olan "*Lâ ilâhe illa Hû* / O'ndan başka ilah ve O'ndan başka Rab olmaması O'na mahsustur,"demektir.

"*O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.*" Azîz'dir; mümkin olan her şeyi ilk olarak ve tekrar yaratmaktan âciz olmayan kâdirdir. Fiilleri hikmet ve maslahata uygun olarak yürüten Hakîm'dir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Âyet, göklerin ve yerin Allah Teâlâ'nın birliğinin şâhidleri ve kudretinin delilleri ile dolu olduğunu göstermektedir.

Her bir zerreden Hakk'a giden bir yön, bir yol vardır
Hepsi de O'nun varlığını ispata delildir

Bu ise basîret ehline mahsustur. Çünkü Allâh'ın nurlarının güzelliğini mutâlaa edenler ve sırlarının hakîkatini keşfedenler onlardır. Senin hâline şaşılır ki bir zenginin evine girdiğinde onu türlü ziynetlerle süslenmiş görürsün, şaşkınlığın bir türlü bitmez, ömrün boyunca onu anmaya ve güzelliğini tarif etmeye devam edersin. Halbuki Allâh'ın isimleri, sıfatları, O'nun kudretiyle ve hayret verici âyetleriyle tecellî eden eserleri ile süslenmiş; Allâh'ın evleri demek olan âfâk ve enfüse/dış ve iç âleme devamlı bakar durursun, sonra da bu gördüklerinin hakîkatine kör olursun. Çünkü bâtının kör ve kalb evine girememişsin. O kalb ki içine yerleştirilmiş tefekkür ile hakîkatleri bulup çıkarır. İçine konulan tezekkür ile dönülmeye layık olan yere döner. İçinde bulunan müşâhede ile ona âyetler gösterilir ve apaçık deliller idrak ettirilir. Melik ve Müteâl olan Allâh'ın hidâyeti olmasaydı, mahlûkât dalâlet karanlıklarında ve celâl otağlarında kalırdı.

Büyüklerden birisi tevbesinin sebebi hakkında şunları söylemiştir: "Sırt üstü yatıyordum. Derken kuşların Allâh'ı tesbih ettiklerini işittim. Bunun üzerine dünyâdan yüz çevirdim ve Mevlâ'ya yöneldim. Mürşid aramak için yola çıktım. Yolda Ebu'l-Abbâs Hızır (a.s.)'la karşılaştım. Hızır bana: "Şeyh Abdülkâdir'e (k.s.) git. Ben onun meclisindeydim. Abdulkadir: "Allah Teâlâ bir kulu kendi tarafına cezbetti. Karşılaştığında sen onu bana gönder." dedi." Ben de kalkıp onun yanına vardım. Bana şöyle dedi: "Rabbin kuşların diliyle kendisine cezbettiği ve pek çok hayır lütfettiği kimseye merhaba."

İşte âlemde bulunan herşey seni maksûda irşâd eden apaçık huccetler ve âşikâr delillerdir. Sen gece gündüz Allah Teâlâ'yı tevhîde sarıl. Çünkü, virdlerin ve zikirlerin en hayırlısı odur. Allah Teâlâ: "***Allâh'ı anmak elbette (ibâdetlerin) en büyüğüdür.***" (el-Ankebût, 29/45)" buyurmuştur. Allâh'ı anmak/zikir, huzura sebep olur ve zikredileni müşâhedeye ulaştırır. Fakat herşey Melik ve Gafûr olan Allâh'ın inâyet ve yardımı iledir. "***Allah bir kimseye nur vermemişse artık onun nuru yoktur.***" (en-Nûr, 24/40).

Ey gönlün zikriyle ünsiyet ettiği,
Ben senden başkasını istemem!
Geceler ve zaman tamamen yok olur gider,
Senin sevgin gönülde ter ü tâze ve yenidir

Zünnûn Mısrî (k.s.) der ki: "Lükâm dağında yüzü güzel, sesi güzel bir genç gördüm. Aşk ve aklı baştan alan bir sevgi ateşiyle yanıp tutuşmuştu. Ona selâm verdim. O da selâmıma karşılık verdi. Gözlerini bir yere dikmiş şu şiiri söylüyordu:

Dünyâ ve ziynetlerine gözümü kör ettin,
Sen ve ruhum birbirinden ayrılmaz bir şey oldu.
Seni andığım zaman gözüme uyku girmez,
Ta akşamdan sabah olana kadar.
Uyuklamaktan gözbebeklerim kapanır kapanmaz,
Mutlaka seni göz kapağı ile gözbebeği arasında görürüm.

Gence: "Sana yalnız kalmayı sevdiren, dostlardan ayıran, aklını başından alıp vâdilere ve dağlara düşüren şey nedir?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "O'na olan sevgim aklımı başımdan aldı. O'na olan şevkim beni coşturup körükledi. O'nu bulmam (vecd) beni yalnız bıraktı." Sonra: "Ey Zünnûn! Mecnunların sözü hoşuna gitti mi?" dedi. Ben de "Evet, vallahi hoşuma gitti ve beni üzdü." dedim. Sonra kayboldu gitti. Nereye gittiğini bilemedim. Allah ondan râzı olsun. Onun hâlinden inananlara bir pay versin, doğru yolda olanlara da onun yolundan gitmeyi nasip etsin. Mutlak üstün, hikmet sâhibi, çok cömert, kullarına pek şefkatli, Yüce Divâna çağırma/feryâdetme gününde mü'minlere merhametli ve iki dünyâda murâda erdiren O'dur.

---

[23]. Aclûnî, II, 173.
[24]. Bk. Münavî, VI, 91.
[25]. Ebû Dâvûd, Edeb 110; Tirmizî, Deavat 13; İbn Mâce, Duâ 14; Müsned, I, 62-63.
[26]. Ebû Dâvûd, Edeb 107.
[27]. Buhârî, Deavat 8.

ALLÂH'IN YARATIŞINDA DEĞİŞME YOKTUR

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ اَنْفُسِكُمْ ۜ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ
مِنْ شُرَكَاءَ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَاَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ
اَنْفُسَكُمْ ۜ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ
ظَلَمُوا اَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۚ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ۜ وَمَا لَهُمْ مِنْ
نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۜ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّتِي فَطَرَ
النَّاسَ عَلَيْهَا ۜ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ۜ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۗ ﴿٣٠﴾ مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا
تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ ﴿٣١﴾ مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۜ
كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

28. Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir: Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda -birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit *(haklara sâhip)*- ortaklarınız var mı? İşte biz âyetlerimizi, aklını kullanacak bir kavim için böylece açıklıyoruz.

29. Gel gör ki haksızlık edenler, bilgisizce kötü arzularına uydular. Allâh'ın saptırdığını kim doğru yola eriştirebilir? Onlar için herhangi bir yardımcı yoktur.

30. *(Rasûlüm!)* Sen yüzünü hanîf olarak dîne, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allâh'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.

31. Hepiniz O'na yönelerek O'na karşı gelmekten sakının, namazı kılın; müşriklerden olmayın.

32. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan *(olmayın. Bunlardan)* her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir.

Ey Allâh'a ortak koşanlar topluluğu! "*Allah size kendinizden*" şirkin bâtıl olduğunu açıklayan, yâni işlerin size en yakını ve sizce en çok tanınanı olan kendinizin hallerinden alınmış "*bir temsil getirmektedir:*" Putları Allâh'a ortak edinme konusunda hâlinizin neye benzediğini size açıklamaktadır:

(Dirhem darbedilirken) çekiçle vurulması dikkate alınarak "ضَرْبُ الدِّرْهَمِ" denir.

Sikkenin/damganın onda tesiri/iz bırakması dikkate alınarak “اَلطَّبْعُ” denir. Temsil getirmek/darb-ı mesel de buradandır. Darb-ı mesel, izi/tesiri başkasında ortaya çıkan bir şeyi zikretmektir. Mesel/temsil ise aralarında benzerlik olan iki sözden birini diğeri ile açıklamak ve tasvir etmek için başka konudaki bir söze benzeyen bir konudaki sözden ibârettir.

Ebü’l-Leys şöyle demiştir: “Bu âyet Kureyş’in kâfirleri hakkında nâzil olmuştur. Onlar bir takım ilâhlara ibâdet ediyor ve ihrama girdiklerinde: “Buyur Allâh’ım, sana icâbet ettim. Senin hiçbir ortağın yoktur. Ancak sana âid olan, kendisine ve sâhip olduklarına Senin sâhip olduğun bir ortağın müstesnâ.” diyorlardı.

Sonra Allah temsîlî tasvir ederek şöyle buyurdu:

“*Mülkiyetiniz altında bulunan köleler*” köle ve câriyeler “*içinde, size verdiğimiz*” mal ve sebepler gibi “*rızıklarda -birbirinizden*” zikredilen rızıklarda emsâliniz olan hür ortaklarınızdan “*çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz*” bu rızıklarda müstakil olmalarından ve tek başlarına tasarrufta bulunmalarından korkacağınız “*derecede sizinle eşit (haklara sâhip)- ortaklarınız var mı?*” yâni, size verdiğimiz rızıklarda siz ve köleleriniz eşit olduğu, sizinle köleleriniz arasında fark olmaksızın onlar hakkında sizin tasarrufta bulunduğunuz gibi tasarrufta bulundukları halde bunlarda onların size ortak olmasına râzı olur musunuz? Yâni siz kölelerinizin elinizde bulunan iğreti/emânet mallarınıza ortak olmalarına râzı olmazsınız. Halbuki onlar sizin yanınızda beşer olma konusunda sizin gibidirler, sizin için değil Allah Teâlâ için yaratılmışlardır. O halde siz noksanlardan münezzeh olan Allâh’a kullukta, zâtî özelliklerinden birisi Allâh’ın mahlûku olmak, hatta mahlûkunun yaptığı bir şey olmak olan bir varlığı nasıl O’na ortak koşarsınız?! Çünkü o putları kendi ellerinizle yapıyor, sonra da onlara tapıyorsunuz.

Bu âyetteki “اَنْفُسَكُمْ” sözünün mânâsı, “وَلَا تَلْمِزُوا اَنْفُسَكُمْ ***Kendi kendinizi***” yâni bazınız bazınızı “***ayıplamayın.***” (el-Hucurât, 49/11) âyetinde olduğu gibi ‘emsâliniz olan hürlerden’ demektir.

Kâşifî bazı tefsirlerden naklen şöyle der: “Hz. Peygamber bu âyeti Kureyş’in büyüklerine okuyunca: “Hayır, vallâhi bu asla olamaz.” dediler. Yüce Peygamber: “*Siz kendi kölelerinizi mallarınızda ortak etmiyorsunuz. Pekâlâ nasıl oluyor da Allâh’ın kulları olan yaratılmışları O’nun mülkünde ortak tutarsınız?*” buyurdu.

Halk, köleler gibi başları önlerinde,
Hâlik’ın hükmüne râzı olmuşlardır
Hepsi hem köle hem de efendilerinin emrine mutîdir
Kul ve köleye efendilik yaraşmaz

Âyette kulun mülkü olmadığına delil vardır. Çünkü Allâh’ın bize rızık olarak verdiği mallarda kulların ortaklığı olmadığını haber vermektedir.

Yine bu âyette işâret vardır ki Allah insana, onun sıfatlarının zulümâtının eserlerini yok edecek şekilde cemal ve celâlinin nurlarıyla tecellî edince, artık o Allah Teâlâ'ya zâtının ve sıfatlarının kemâl üzere olmasında ortak olmaz. Bilakis hakîkatte kemâl Allah Teâlâ'ya mahsustur. Onun tecellî ehlinden hiç kimse Allâh'ın kendisine hulûl ettiğini, kendisinin Allah Teâlâ'nın bir cüz'ü olduğunu, kulun Hak, Hakk'ın da kul olduğunu zannetmesin. Kimsenin cüz'ü ve benzeri olmamak, Allâh'ın kibriyâsındandır. Kimsenin de O'nun cüzü olmaması yine Allâh'ın azametindendir. "***O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.***" (eş-Şûrâ, 42/11).

"*İşte biz âyetlerimizi,*" Allâh'ın birliğinin (vahdet) delillerini "*aklını kullanacak*" işleri ve temsilleri/misalleri düşünme konusunda akıllarını kullanan "*bir kavim için böylece*" yâni bu açık seçik açıklama gibi "*açıklıyoruz.*" ki bundan daha ileri bir açıklama yoktur. Çünkü temsîl; akıl ile idrâk edilen mânâları, hissedilen şeyler sûretinde tasvir etmektir. Onun için de çok açık seçik olur. Ancak câhiller ve zâlimler bu sözlerin hakikatinden habersizdirler.

Sonra Allah onları muhatab almayı bıraktı ve onların Hakk'a tâbi olmalarının imkansızlığını açıklamak üzere şöyle buyurdu:

بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَهْوَاءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِى مَنْ اَضَلَّ

اللّٰهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٢٩﴾

29. Gel gör ki haksızlık edenler, kötü arzularına uydular. Allâh'ın saptırdığını kim doğru yola eriştirebilir? Onlar için herhangi bir yardımcı yoktur.

"*Gel gör ki haksızlık edenler, bilgisizce*" yâni yaptıklarının câhili oldukları ve hiçbir şey onları ondan alıkoymadığı halde -Çünkü âlim/bilen kimse hevâsına uyduğu zaman ilmi onu bundan alıkoyabilir- "*kötü arzularına uydular*" yâni onlar hiçbir şeye akıllarını yormadılar, bilakis kendi arzularına uydular. Hevâ, nefsin şehvete meyletmesidir. İsm-i mevsûlun "هُمْ (onlar)" zamiri yerine konulması, bu uyma konusunda onların zâlimler olduklarını tescil etmek içindir.

"*Allâh'ın saptırdığını*" yâni irâdesini dalâleti/sapıklığı kesbetmeye sarfetmesi sebebiyle Allâh'ın kendisinde dalâleti yarattığı kimseyi "*kim doğru yola eriştirebilir?*" Allâh'ın yolunu kaybettirdiği kimseyi tevhîde/doğru yola eriştirecek kim vardır? Yâni kimse onu hidâyete/doğru yola eriştiremez.

"*Onlar*" yâni Allah Teâlâ'nın saptırdığı kimseler "*için*" kendilerini dalâletten kurtaracak ve dalâletin âfetlerinden muhâfaza edecek "*herhangi bir yardımcı yoktur.*" Yâni onlardan hiçbiri için bir tek yardımcı yoktur. "*Onlar*" zamirinin çoğul olarak kullanılması, mânâ bakımındandır. Onlarla müşrikler kasdedilmiştir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Bu âyette ıdlâlin/dalâlete düşürmenin Allah tarafından

olduğu ortaya konmaktadır. “***Daha önceden sapan…***” (el-Mâide, 5/77) âyetinde olduğu gibi bazı âyetlerde ise dalâletin/doğru yoldan sapmanın kuldan olduğu belirtilir. Kaderiyye mezhebinden olanlar ıdlâlin Hak’tan olduğunu inkâr ederler ve her şeyin kuldan kaynaklandığını söylerler. Cebrîler dalâletin/doğru yoldan sapmanın kuldan olduğunu inkâr ederler. Çünkü onlar kulun ihtiyârının olmadığı görüşündedirler ve her şeyin Allah’tan olduğunu ileri sürerler. Ehl-i sünnet ise her ikisini isbat/tasdik ederler. Yâni ıdlâlin Hak Teâlâ’dan olduğunu, dalâletin ihtiyar edilmesinin de kuldan olduğunu kabul ederler. Kur’an’da zikredilen ıdlâl ve dalâlete düşme hususu, bizim anlattığımız bu kaideye göredir.”

Mesnevî’de der ki:

Kendisine meylettiğin her işte,
Kendi gücünü açıkça görürsün
Meyletmediğin, istemediğin işte de,
“Bu Allah’tandır” diye kendini cebrî yaparsın
Peygamberler bu dünyâ işlerinde cebrîdirler;
Kâfirlerse öte dünyâ işlerinde cebrî
Peygamberlerin öte dünyâ işlerinde iradeleri vardır;
Câhillerinse bu dünyâ işlerinde iradeleri

Âyette şu hususlara işâret vardır: Akl-ı selim gereğince amel etmek hidâyettir. Câhiller için taklîde meyletmek hevâdır. Hidâyet ehli ebedî olarak yardıma mazhar oldukları gibi hevâ ehli de sonsuz olarak yardımsız bırakılırlar. Yardımsız bırakılma ve hevâya tâbi olma, Allâh’ın dünyâdaki mânevî cezâlarındandır. Onun için tevbe ile ve tahkîk yoluna sülûk ederek, iki kötü yoldaş olan hevâ ve bid‘attan yüz çevirerek af kapısını çalmak lâzımdır.

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Senin akıl gözünü sevda tozları kapamış;
Bu hevâ, bu heves ömrünün tarlasını sam yeli gibi yakmış
Vücudun iyilik ve kötülüklerle dolu bir şehirdir.
Sen bunun sultanısın ve aklın da orada bilgin bir vezirdir.
Aklın pençesini keskin görünce
Hevâ ve hevesin inadı kalmaz.

Bilesin ki hevânın yerileni vardır, övüleni vardır. Yerileni dünyâya, şehvetlerine ve mâsivâllaha meyletmektir. Övüleni âhirete, derecelerine, hattâ Allah Teâlâ’dan başka herşeyden kalbi tecrîd ederek Allâh’a meyletmektir.

Büyüklerden birisi şöyle anlatır: “Hâl ehli gençlerden birine birkaç dirhemcik uzattım. O ise almayı reddetti. Ben ısrar ettim. Su kabının içine bir avuç kum attı,

üzerine de deniz suyu döktü. Bana: “Ye bunu.” dedi. Bir de baktım ki o, çok şekerli bir sevik (püre) olmuş. Bunun üzerine genç: “Hâli böyle olan bir kimse senin dirhemlerine ihtiyaç duyar mı?!” dedi ve şu şiiri söylemeye başladı:

Sevilenin hakkı için ey dostlarım anlamaya çalışın
Bir varlığın lisanı (gerçek) varlığa yabancıdır
Aşk ve muhabbete girişen bir kalbe haramdır
Onda Hak’tan gayrısının payı olması

Şu halde sâlike düşen, Allah’tan hevâ/sevgi ve aşk yoluna hidâyeti, doğruluk koltuklarında zevk menziline ulaşmayı istemektir. Çünkü Allah Teâlâ’dan başka her şey hevâ, vebâl, sûret ve hayaldir. Kim mânâyı istiyorsa, ona temelinden intikâl etsin.

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّ۪ينِ حَن۪يفًاۜ فِطْرَتَ اللّٰهِ الَّت۪ي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَاۜ لَا تَبْد۪يلَ
لِخَلْقِ اللّٰهِۜ ذٰلِكَ الدّ۪ينُ الْقَيِّمُۙ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَۙ ﴿٣٠﴾

30. ***(Rasûlüm!)*** **Sen yüzünü hanîf olarak dîne, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allâh’ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.**

“*(Rasûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak*” yâni kendisine meylettiğin, üzerinde istikamet üzere bulunup ondan başkasına dönmediğin halde “*dine*”çevir.

“اَلْاِقَامَةُ” *Tâcü’l-masâdır*’da geçtiği gibi düzeltmek, istikamet vermek, doğrultmak, çevirmek demektir. “اَلْوَجْهُ” özel bir uzuvdur. Bâzen bu kelime ile “وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ ***yüzünü/kendini bütünüyle Allâh’a veren kimse***” (Lokman, 31/22) âyetinde olduğu gibi zât/bir şeyin kendisi ifâde edilir. “اَلدّ۪ينُ” kelimesinin asıl anlamı tâat ve karşılıktır. İstiâre yoluyla şerîat için kullanılmıştır. Din ve millet kelimesi arasındaki fark îtibârî/farazîdir. Çünkü şerîat kendisine itâat edilmesi ve boyun eğilmesi bakımından dindir. İmlâ edilip yazılması bakımından ise millettir. “اَلْاِمْلَالُ” imlâ mânâsınadır. İmlâ ise bir kimsenin söylemesi, diğerinin de ondan yazmasıdır.

“Yüzü dîne çevirmek”, kişinin dîne yönelmesi, istikâmet üzere olması ve sebeplerini düzene koyarak ona özen göstermesi anlamında bir temsildir. Çünkü gözle hissedilen bir şeye önem atfeden gözünü ona diker, bakışını ona çevirir ve yüzünü dönerek ona doğrultur.

Buna göre mânâ şöyledir: Mâdem ki müşriklerin durumu, hevâya uymak ve hidâyetten yüz çevirmektir, öyleyse sen de ey Muhammed, yüzünü hak din olan İslâm’a çevir ve sağa-sola çevirmeden ona doğrult.

el-Kâmûs’ta der ki: “Hanîf, İslâm’a meyli sahih ve onun üzerinde sâbit olan

kimsedir.” *el-Müfredât*’ta ise şöyle der: “اَلْحَنَفُ”, dalâletten istikâmete meyletmek demektir. “تَحَنَّفَ فُلَانٌ” Falanca istikamet yolunu araştırdı demektir. Araplar, İbrahim (a.s.)’ın dini üzere olduğuna dikkat çekmek üzere sünnet olan veya hacceden herkese ‘hanîf’ adı vermiştir.

Zemahşerî’nin beliğ sözlerinden birisi şöyledir:

Cömertlik ve hilm Hâtimî ve Ahnefî’dir.
Din ve ilim ise hanîfî ve Hanefî’dir.

Yâni cömertlik Hâtim Tâî’ye, hilm Ahnef b. Kays’a nisbet edilmiştir. Nitekim din İbrahim (a.s.)’a, ilim de Ebî Hanîfe’ye (r.h.) nisbet edilmiştir.

Bazıları âyet hakkında şöyle demiştir: “Yüz, kendisine yönelinen şeydir. İnsanın ameli ve dini de insanın düzeltmek ve doğrultmak için yöneldiği şeylerdendir. Buna göre mânâ şöyle olur: Tahrif edilip nesh edilmiş bütün dinleri bırakıp kendisine meylederek dînini hâlis kıl ve amelini düzelt.

“*Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir.*”

“اَلْفِطْرَةُ”, vezni ve mânâsı aynı olan hilkat/yaratılış demektir. “صَدَقَةُ الْفِطْرَةِ” sözü, yaratılmış bir insanın sadakası demektir. Bu da ‘başın zekâtı’ sözü ile aynı anlama çıkar. Âyetteki ‘fıtrat’ ile yüz çevirme ve inkâr olmaksızın tevhîde ve İslâm dinine kabiliyet kastedilmiştir.

Râğıb der ki: “فِطْرَتَ اللّٰهِ (Allâh’ın yaratması)”, Allâh’ın insanlarda eşsiz olarak var edip yerleştirdiği îmânı bilip tanıma kuvvetidir. “***Andolsun onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette “Allah” derler.***” (ez-Zuhruf, 43/87) âyetinde de buna işâret edilmektedir.

“فِطْرَتَ اللّٰهِ”, şeklinde mansub yapılması teşvik (iğrâ) içindir. Yâni Allâh’ın fıtratına yüzünü çevir ve ona sarıl, demektir. Buradaki hitap herkesedir. Nitekim (sonraki âyetteki) “*Hepiniz O’na yönelerek*” ifâdesi buna açıklık getirmektedir. “*Çevir*” ifâdesinin müfred/tekil kullanılması, Rasûlullah (s.a.)’in ümmetin imamı olması, dolayısıyla ona emredilmesinin bütün ümmete emredilmesi sonucunu doğurması sebebiyledir.

Fıtrata sarılmak ile onun gereğince hareket etmek, hevâya ve şeytanın süsleyip ayartmasına uyarak onu ihlal etmemektir.

“الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا (*İnsanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise*)” ifâdesi, “فِطْرَتَ اللّٰهِ”ın sıfatıdır. Emri yerine getirmenin vâcib olduğunu te’kid etmektedir. Çünkü, insanların hakkı kabûlünden ve onu idrâk edebilmelerinden ya da İslâm dininden ibâret olan Allâh’ın insanları kendisine göre yarattığı fıtrat, kendisine sarılmayı ve kesin olarak sıkı sıkıya yapışmayı gerekli kılan hususlardandır. Çünkü onlar yaratıldıkları hal üzere bırakılsalar, bu durum onları Allâh’ın fıtratına/İslâm’a götürür ve onun üzerine başka bir din seçmezler. Onlardan kim yoldan çıkarsa, insan ve cin şeytanlarının azdırması

iledir. Rasûlullah (s.a.)'in izzet sâhibi Allah'tan naklettiği şu (kudsî) hadîs de bunu ifâde etmektedir: "*Kullarımın hepsini hanifler olarak yarattım. Şeytanlar ise onları aldatıp dinlerinden uzaklaştırdı ve başkasını Bana ortak koşmalarını onlara emretti*."[28]

İbn Kemâl *Nigâristân* adlı kitabından şöyle der:

Çocuk annesinden İslâm üzere doğar;
Küfrü babasından öğrenir
Şu söylediğim doğrudur, şâhidi de
İnsanların en hayırlısı Hz. Peygamber'den vârid olan hadîstir

İbn Kemâl'in bahsettiği Rasûlullah (s.a.)'in şu hadîsidir: "*Her doğan mutlaka İslam fıtratı üzere doğar. Sonra anne-babası onu yahûdi, hristiyan ve mecûsî yapar. Tıpkı hayvanın, âzâları tam olarak yavru doğurması gibi. Siz kesmezden önce, kulağı kesik olarak doğmuş hayvana rastlar mısınız?*"[29] Yâni her doğan yaratılışın başında ve cibilliyyetin aslında selîm fitrat ve dini kabule hazır bir tabiat üzere doğar. Eğer bu hal üzere bırakılacak olsa dîne sarılmaya devam eder ve ondan ayrılmaz. Çünkü bu dinin güzelliği nefislerde mevcuddur. Ondan ancak beşerî zâfiyetlerden biri veya taklid sebebiyle yüz çevrilir.

Lût'un eşi kötülerle düşüp kalktığı için,
Onun nübüvvet hânedanı kayboldu gitti.
Ashâb-ı kehf'in köpeği iyilerin peşinden gittiği için
Köpekliği terk edip sanki insan oldu.

Eğer: "Rasûlullah (s.a.) "*Her doğan fıtrat üzere doğar*." buyurduğu halde "*Hızır'ın öldürdüğü çocuk kâfir olarak mühürlenmişti/kâfir tabîatlı olarak yaratılmıştı*."[30] hadisinin mânâsı nedir?" diye soracak olursan, şöyle cevap veririm: Fıtrattan maksad, daha önce geçtiği gibi kişinin İslâm'ı kabule istidâdıdır. Bu ise onun cibilliyetinde/yaratılışında şakî olmasına tezad teşkil etmez. Fıtrat ile Allah Teâlâ'nın Âdemoğullarına "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" buyurduğu zaman, onların "***Evet***" (el-A'râf, 7/172) demeleri kasdedilmiştir.

Nevevî der ki: "Bu çocuğun anne-babası mü'min olduğuna göre, çocuk da mü'min olur. O zaman hadîsin mânâsının -En doğrusunu Allah bilir- 'Bu çocuk eğer bülûğa ermiş olsa kâfir olacaktı.' şeklinde te'vil edilmesi gerekir."

Dünyâ ile ilgili hükümlerde fitrî îmâna îtibar edilmez. Ancak emrolunan, irâde ve fiil ile kazanılan şer'î îmâna îtibar edilir. Rasûlullah (s.a.)'in: "*Anne-babası onu yahudi ... yapar*" buyurduğunu görmez misin? Kendisinde fıtrî îmân bulunduğu halde bu çocuk hakkında kâfir olan anne-babasının hükmüyle hükmedilmiştir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “İnsanın üç mezhebi vardır: **Birincisi**, babası, annesi ve bulunduğu şehirdeki topluluğun mezhebidir. “*Her doğan fıtrat üzere doğar…*”[31] hadîsi buna işârettir. **İkincisi**, bulunduğu ülke padişahının mezhebidir. Padişah âdil ise ülke halkının çoğu âdil, zâlim ise zâlim, zâhid ise zâhid, hakîm ise hakîm, Hanefî ise Hanefî, Şâfiî ise Şâfiî olurlar. Bu, herkesin padişaha yakın olmayı istemesinden dolayıdır. Bütün halk padişahın irâdesine ve muhabbetine taliptir. “*İnsanlar meliklerinin/idârecilerinin dîni üzeredir.*”[32] hadîsinin mânâsı işte budur. **Üçüncüsü**, dostun mezhebidir. İnsan kiminle dostluğu isterse, her zaman onun mezhebinde olur. Sohbetin anlamı, zâhirin benzeşmesi ve bâtının uyumluluğudur. “*Kişi dostunun dîni üzeredir.*”[33] hadîsinin anlamı budur.”

Şu kimse nasıldır diye sorma, arkadaşına bak.
Çünkü her arkadaş arkadaşının peşinden gider.

Ne güzel söylenmiştir:

Kişi arkadaşının huyunu alır;
Kötü yüzlülerle olmaktan kaçın
Rüzgâr kötü yerlerde esecek olsa,
O çirkin havanın kokusunu alır

“*Allâh’ın yaratışında değişme yoktur.*” Bu ifâde, yerine getirilmesinin zorunlu olması bakımından Allah Teâlâ’nın fıtratına sarılma emrinin sebebini ortaya koymaktadır. Yâni hevâyı kabul ve şeytanın vesvesesine uymak sûretiyle gereğini ihlâl ve muktezâsını kendi üzerinde uygulamayarak onu değiştirmek doğru ve düzgün olmaz.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Onları niçin yaratmışsa onda değişiklik olmaz. İnsanların hepsini tevhîd üzere yarattı. Tevhid ve saâdet için yarattığı kimsenin kalbini dosdoğru kıldı. İlhâd ve şakavet için yarattığı kimsenin kalbini ise kaydırdı.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Şehâdet âlemi levh-i mahfûzun aynasıdır. İkisinin sûretleri için değişme ve başkalaşma vardır. Ana rahmi ise gayb âleminin aynasıdır. İkisinin sûretleri için hakîkatte değişme yoktur. Onun için hadîsde “*Saîd olan annesinin karnında saîd, şakî olan da annesinin karnında şakîdir.*”[34] buyrulmuştur.

İnsanların huyunu, ahlâkını değiştirmesi zordur;
Zâtî olan nasıl zâil olur?
Asıl olan tabiattir, ahlâk ise fer‘dir.
Şüphesiz fer‘ olan asla meyleder

Allah bizi ve sizi, vaaz ve îkaz tesir ettiği zaman kendisine “Artık değişme yok” denilenlerden değil, bu illetli kalbin hastalığını tedâvi edenlerden kılsın.

“*İşte;*” yüzün kendisine çevrilmesi emredilen din, âyetteki teşvikten (iğrâ) anlaşılan Allâh’ın fitratına sarılmak veya millet/din olarak tefsir edilecek olursa fitrat, kendisinde hiçbir eğrilik olmayan “*dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu*” Mekke’nin kâfirleri onun dosdoğru olduğunu “*bilmezler.*” Onun için de ondan yüz çevirip saparlar. Bu ise onların düşünüp tefekkür etmediklerindendir.

مُنِيبِينَ اِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾

31. Hepiniz O’na yönelerek O’na karşı gelmekten sakının, namazı kılın; müşriklerden olmayın.

“*Hepiniz O’na yönelerek*” “مُنِيبِينَ” kelimesi, tekrar tekrar geri döndü/yöneldi anlamındaki “أَنَابَ” kelimesinden türemiştir. Mânâ; ‘Fıtrata sarılın, Allah Teâlâ’ya ve O’nun emrettiği herşeye döndüğünüz ve tâatlerle O’na yöneldiğiniz halde yüzlerinizi dîne çevirin’ demektir.

Şeyh Ebû Saîd Harrâz (k.s.) şöyle buyurmuştur: “İnâbe, halktan yine Hakk’a dönüştür. Münîb, Hak Sübhânehû ve Teâlâ’dan başka mercî tanımayan kimseye denir.”

Ey Rabbim, sen herkesin merciisin, ben kime rücû edeyim?
Eğer beni kabul etmeyecek olursan, nereye giderim, ne yaparım?

İbn Atâ (k.s.) âyetin bu kısmı hakkında şöyle demiştir. “Her şeyden, özellikle nefislerin zulümâtından/karanlıklarından O’na dönerek, kulluk âdâbı sınırı üzere O’nunla birlikte durarak, hiçbir halde O’nun huzurundan ayrılmayarak ve O’ndan başkasından korkmayarak”

İbrahim b. Edhem (k.s.) da şöyle demiştir: “Kul tevbesinde sâdık olduğu zaman Allâh’a yönelmiş bir kimse/münîb olur. Çünki inâbe, tevbenin ikinci derecesidir.”

“*O’na karşı gelmekten*” yâni O’nun emrine muhalefet etmekten “*sakının, namazı kılın;*” şartları ve hukuku üzere vakitlerinde edâ edin.

Râğıb der ki: “Bir şeyi ikame etmek, hakkını tam olarak vermektir. Allah Teâlâ namazdan maksadın onun şekille ilgili unsurlarını yapmak değil, şartlarını tam olarak yerine getirmek olduğuna dikkat çekmek için namazı emrettiği ve medhettiği yerlerde ancak ‘ikame’ lafzını kullanmıştır.”

Allâh’ın fıtratını değiştiren “*müşriklerden olmayın.*”

Kâşifî der ki: “Bilerek namazı terk ederek müşriklerden olmayın.” Bu hitap ümmetedir.

et-Teysîr’de **Şeyh Muhammed Eslem Tûsî** (r.h.)’den şöyle nakledilir: “Bana ulaşan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.): “*Benden bir hadis rivâyet edildiğinde onu Allâh’ın Kitabına arz ediniz. Eğer Kur’ân’a muvafık ise kabul ediniz.*”[35] buyurmuştur. Ben,

“*Namazı kasden terk eden inkâr etmiş olur.*”[36] hadisinin Kur’andan bir âyet ile uygunluğunu bulmak istedim. Kırk yıl düşündüm. Nihâyet “*namazı kılın; müşriklerden olmayın.*” âyetini buldum.

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا ۖ كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

32. Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan *(olmayın. Bunlardan)* her fırka, kendilerinde olan ile böbürlenmektedir.

“*Dinlerini parçalayan*” Onların dinlerini parçalamaları, nefsânî istek ve arzularındaki farklılığa göre ibâdet ettikleri şeylerde ayrılığa düşmeleridir. Bu ifâdenin önceki âyetteki müşriklerden bedel yapılmasının faydası, müşriklerin hepsinin apaçık dalâlette olduğunu açıklayarak onların bölüklerinden herhangi birine mensup olmaktan sakındırmadır. “*Ve bölük bölük olanlardan*” yâni herbiri dininin temelini atan önündeki fırkanın izini takip eden muhtelif fırkalardan olmayın.

“(*Bunlardan) her fırka,*” topluluk “*kendilerinde olan*” sapıklık ve bâtıl iddiâ üzerine kurulmuş çarpık din “*ile böbürlenmektedir.*” Onun hak olduğunu zannederek sevinmektedir. Onlar nerede, dinlerinin hak olması nerede!

el-Kâmûs’ta “اَلْحِزْبُ” insanlar topluluğudur.” der.

Herkesin işi kendine değerlidir,
Bundan da mutludur ve gönlü hoştur.
İster manastır önderi olsun isterse kilisenin pîri,
Kendisini tasdik eder, gayrını inkâr.

Bilesin ki ümmetlere ve asırlara nisbetle şerîatlar ve hükümler değişmiş olsa da Âdem (a.s.)’dan günümüze kadar Allah katında din İslam’dır. İnsanlar tek bir ümmetti. Sonra yahûdî, hristiyan, mecûsî, puta, krala, yıldızlara ve benzerlerine tapanlar olarak çeşitli fırkalar hâline geldiler.

Rivâyet edilmiştir ki İbrahim (a.s.)’ın ümmeti kedisinden sonra yetmiş fırkaya ayrıldı. Biri hariç onların hepsi cehennemdedir. O bir fırka, usûl ve furû‘da İbrahim (a.s.)’ın bulunduğu hal üzere olanlardır. Mûsâ (a.s.)’ın ümmeti kendisinden sonra yetmiş bir fırka oldu. Mûsâ (a.s.)’ın îtikadı ve ameli üzere olan bir fırka dışında hepsi cehennemdedir. Îsâ (a.s.)’ın ümmeti kendisinden sonra yetmiş iki fırka oldu. Îtikadında ve amelinde ona uygun olan bir fırka dışında hepsi cehennemdedir. Muhammed (a.s.)’ın ümmeti de kendisinden sonra yetmiş üç fırka oldu. Bir fırka dışında onların hepsi cehennemdedir. O bir fırka ise Rasûlullah (s.a.)’in ve ashabının bulunduğu yolda olanlardır. Onlar fırka-i nâciye/kurtuluşa eren fırkadır. Bu dalâlette olan fırkalar küllî fırkalardır. Yoksa yoldan çıkmış mezheblerin cüz’iyyâtı sayılamayacak kadar çoktur.

Nitekim bazıları şöyle demiştir: “Ben Fars/İran ülkesinde yüz türlü mezhep gördüm, ancak o yüz mezhebin bu yetmiş iki mezheple hiçbir ilgisi yoktur. Hiçbir yönüyle de buna benzemez. Bir ülkede bu yetmiş ikinin dışında yüz mezhep varsa, düşün bakalım âlemde kaç mezhep vardır.”

Bil ki ateş ehlinden olan bu yetmiş iki mezhebin aslı altı mezheptir: “***Teşbîh***, ***ta‘tîl***, ***cebr***, ***kader***, ***rafz*** ve ***nasb***.”

Teşbîh ehli, Allâh’ı lâyık olmayan, uygunsuz sıfatlarla vasfedip mahlûkata benzettiler.

Ta‘tîl ehli, Allâh’ı inkâr edip Allâh’ın sıfatlarını nefy ettiler.

Cebr ehli, kulların ihtiyar ve fiillerini inkâr ettiler ve kulluklarını Allâh’a izafe ettiler.

Kader ehli, Allâh’ın ilâhlığını kendilerine izâfe ettiler ve kendilerini fiillerinin yaratıcısı olarak kabul ettiler.

Rafza ehli, Ali’nin dostluğu ve sevgisi hususunda aşırı gittiler, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) hakkında sövüp saydılar ve “Kim Muhammed (a.s.)’dan sonra hemen Ali’ye bey‘at etmemiş ve onu halîfe ve imam kabul etmemişse îman dâiresinden çıkmıştır” demişlerdir.

Nasb ehli, Hz. Ebû Bekr (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)’e olan sevgilerinde aşırılığa gittiler ve Hz. Ali hakkında ta‘n ettiler ve “Kim Muhammed (a.s.)’dan sonra Hz. Sıddîk’a bey‘at etmez ve onu halîfe ve imam kabul etmezse, îman dâiresinden çıkmıştır.” dediler.

Bu altı fırkanın her biri on iki fırka oldular, böylelikle yetmiş iki fırka ortaya çıktı. Bu mezhepler hâlen mevcuddur ve hepsi de Kur’an ve hadislerden söz ederler. Bunlardan her biri “Kur’an başından sonuna kadar bizim mezhebimizi açıklamaktadır, ancak halk bunu anlamazlar.” derler.

Muhalefet ve ayrılığın esası şuradan kaynaklanmıştır: Halk peygamberlerden (aleyhimüsselâm) işitmiştir ki bu mevcudatın bir Rabbi vardır. Herkes Allah ve Allâh’a mahsus sıfatlar hususunda bir şeye inandılar ve başkalarına anlattılar. Herkes birbirinin aksine inanmışlardı; hepsi diğerini inkâr ettiler ve kendi inançlarını ispat ve başkalarının inançlarını nefyetmek için delil ileri sürmeye koyuldular. Zannettiler ki kendilerinin bütün delilleri doğrudur, diğerlerinin zanları yanlıştır. Çünkü hepsinin ittifak ettiği “Aklın yolu birdir.” Mademki aklın yolu iki olmuyor, yetmiş üç veya daha fazlası nasıl uygun olabilir? Bu söz sana bir hikâye ile malum olur, hiçbir şüphen kalmaz.

Şöyle bir hikâye anlatılır: Bir şehir vardı, şehrin bütün sâkinleri de kördü. Filin hikâyesini işitmişlerdi. Fili görmek istiyorlardı. Onlar bu istek ve arzu içinde iken günün birinde bir kervan geldi ve o şehrin kapısına kondu.

O kervanın içinde bir fil vardı. O şehrin halkı fil getirildiğini işittiler. İçlerinde en akıllı olana, gidelim fili görelim, dediler.

Şehirden bir topluluk çıktı ve filin yanına geldi. Biri elini uzattı, filin kulağı geldi eline. Kalkan gibi bir şey gördü/hissetti. Bu adam filin kalkan gibi bir şey olduğuna

inandı.

Bir başkası elini uzattı, eline filin hortumu geldi. Direk/çomak gibi bir şey gördü/hissetti. Bu da filin direk/çomak gibi olduğuna inandı.

Bir başkası elini uzattı, filin sırtı eline geldi. Taht gibi bir şey hissetti. Bu adam da filin taht gibi bir şey olduğuna inandı.

Birisinin eline filin ayağı geldi. Direk gibi bir şey hissetti. Bu da filin direk gibi olduğuna inandı.

Hepsi mutlu oldular ve geri dönüp şehre geldiler. Her biri kendi mahallesine gitti. Her bir mahallenin halkı fili görüp görmediklerini sordular.

Onlar da gördük, dediler. Nasıl gördüklerini, ne şekilde olduğunu sordular.

Birisi kendi mahallesinde filin bir çomak gibi olduğunu, başkası da kendi mahallesinde taht gibi olduğunu söyledi. Her mahalle halkı işittiklerine inandılar. Birbirleriyle karşılaştıklarında her biri başkasının aksini söylemişti.

Hepsi birbirini inkâr ettiler ve kendi inancını ispat ve diğerlerininkini çürütmek için delil ileri sürmeye koyuldular. Kendi delilini de aklî ve naklî delil olarak isimlendirdiler.

Birisi şöyle dedi: Anlatıldığına göre fili savaş zamanı ordunun önünde tutarlar, bu sebepten filin kalkan gibi olması lâzımdır.

Bir diğeri şöyle dedi: Naklederler ki fil savaş zamanı kendini düşman askerlerinin üzerine atar ve böylelikle düşman askeri yenilir. O halde fil direk/çomak gibi olmalıdır.

Bir başkası şöyle dedi: Nakledilir ki fil bin men ağırlığında yük taşır, ama ona bir sıkıntı gelmez. O halde fil sütun gibi olmalıdır.

Bir başkası da şöyle dedi: Anlatılır ki birçok insan filin üzerine biner, o halde filin taht gibi olması gerekir.

Şimdi sen kendi kendine düşün ki onlar bu delillerle medlûle, yâni file nasıl ulaşırlar? (Fil hakkında nasıl doğru bir hüküm verirler?) Bu ön bilgi olarak anlatılanlardan sonra doğru bir neticeyi nasıl elde edebilirler? Bütün akıl sâhipleri bilirler ki bu tür delilleri ne kadar ileri sürseler de filin bilinmesinden uzaklaşırlar ve medlûle, yâni file ulaşamazlar. Aralarındaki bu ihtilâf kalkmaz, belki daha da artar.

Hakk'ın inâyeti erişir de aralarından birisi görmeye başlar. Fili fil gibi görür, tanır ve onlara, sizin fil hakkında konuştuğunuz, bildiğiniz şeyler doğru değildir, der. Hak Teâlâ beni görür kıldı, fili olduğu gibi gördüm. Onlar gören kimsenin sözüne inanmazlar ve şöyle derler: Senin, Allah beni görür kıldı diye söylemen, hayalden ibarettir, beynin sulanmıştır. Delilik sana sıkıntı veriyor; değilse görücü olan bizleriz.

Az bir kimse dışında gören kimsenin sözünü kabul etmezler. Gerisi aynı cehâletlerinde ısrar ederler ve ondan geriye dönmezler. Aralarında gören kimsenin sözünü işiten, kabul eden ve muvafakat eden kimseyi de kâfir olarak adlandırırlar. Haber/bir konuda alınan bilgi, gözle görmek gibi değildir.

Şimdi farklı mezhepleri de böyle bil. Duydun ki bu mevcudatın bir yaratanı vardır ve herkes İlâhlık zât ve sıfatlarında bir şeye inanmıştır; bunu birbirlerine anlattığında

herkes birbirinin aksine itikad etmişlerdi. Herkes birbirini inkâr ettiler ve deliller ileri sürmeye başladılar. Bu konuda yazılar yazdılar; Kur'an ve sünnette kendi görüşlerine muvafik olmayanları tevil ettiler ve inançlarına göre doğruladılar.

Kim insafla düşünür , taklit ve taassubu bir kenara korsa, yakin olarak bilir ki bütün bu inançlar ne aklî ne de naklî delillere göre doğrudur. Çünkü aklî ve naklî deliller tek bir itikadı gerektirir. O halde hepsinin itikadı delilsizdir. Hepsi mukalliddir. Bir mukallidin bir başkasına yolunu kaybetmiş ve kâfir demesi nasıl uygun olur? Zira câhillikte hepsi eşittir.

Müstakîm olan mezhep, içinde teşbîh, ta'tîl, cebr, kader, rafz ve nasbın olmadığı mezheptir. Zira kesin olarak malumdur ki bu altı mezhep Hz. Muhammed (a.s.) zamanında olmamıştır. Ondan sonra ortaya çıkmıştır. Müstakîm olan mezheb, İslâm ehlinin ittifakıyla ehl-i sünnet ve cemâat mezhebidir.

Sünnet ve cemâat'in manâsı, Rasûlullah'ın sünneti ve sahâbenin akîdesidir. Sahâbenin itikadı şudur: Allah tektir, lâyık ve uygun sıfatlarla mevsuftur. Uygun olmayan sıfatlardan münezzehtir. O'nun zâtı ve sıfatları kadîmdir; sıfatlarından hiçbiri hâdis değildir. O, hâdis olanların da mahalli değildir. Sıfatları O'nun ne aynıdır, ne de O'nun zâtının gayrıdır. Yâni ne O'dur, ne de O'ndan başkasıdır. Tıpkı on sayısındaki bir rakamı gibi. Onun için zıd, ortak, misl, şerîk, kadın, evlât, yer ve mahal, mekân söz konusu değildir. Olmasının da imkânı yoktur.

Cenâb-ı Hak bir nesneden değildir, bir nesne üzerine değildir ve bir nesne içerisinde değildir ve bir şeye ile değildir, belki her şey O'ndandır, O'nunla kâimdir, O'nunla bâkîdir. O baştaki gözle görülemez, dünyâda O'nun görülmesi câiz değildir. Âhirette cennet ehli O'nu mutlaka görecektir. Kur'ân, kelâm-ı kadîmdir ve O fâil-i muhtârdır. Hayır, şer, küfür ve îmânın yaratıcısıdır. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Kulların ve kulların fiillerinin yaratıcısıdır. Kullar kendi fiillerinin yaratıcısı değildir, ancak fâil-i muhtârdırlar. Mahlûkâtın sıfatlarından hiçbiri O'na benzemez. İnsanın "O" dediği hayal ve emsâlden hatır ve vehmine gelen şey "O" değildir. O, onun yaratıcısıdır. "***O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.***" (eş-Şûrâ, 42/11) O'nun fiili illet ve ârazdan pâk ve münezzehtir. Hiçbir şey O'nun için vâcib/zorunlu değildir. O'nun peygamberler göndermesi fazlındandır. Peygamberler masumdur; peygamberler dışında kimse masum değildir. Muhammed (a.s.) peygamberlerin sonuncusudur; insanoğlunun en mükerrem ve en bilginidir. Muhammed (a.s.)'dan sonra Ebû Bekir gerçek halîfe ve imamdır. Hz. Ebû Bekir'den sonra gerçek halîfe ve imam Hz. Ömer'dir. Ondan sonra Hz. Osman (r.a.)'dır. İmâmet Hz. Ali ile tamamlanmıştır. Sahâbe ve ulemânın icmâsı sahabeden sonra ümmetin hüccetidir. Ulemânın ictihad ve kıyası doğrudur. Bu söylenenler hususunda **Ebû Hanîfe** ve **Şâfiî** üzerinde ittifak vardır.

Bilesin ki ehl-i hak tâifesinden iki kâmil şeyh vardır. Birinin ismi **Şeyh Ebü'l-Hasan Eş'arî**'dir. Sahâbî Ebû Mûsa Eş'ârî (r.a.)'ın neslindendir. Onun yoluna giden ve mezhebine uygun olarak îtikad edip inanan kimselere "**Eş'âriyye**" adını verirler. Diğer şeyhin ismi **Ebû Mansûr Matürîdî**'dir (r.h.). Bu şeyhin mezhebine uygun olarak îtikad

edip inanlara da "**Matürîdiyye**" denir. Her ne kadar Matürîdî Hanîfe'den bir müddet sonra gelmiş olsa da Ebû Hanîfe'nin mezhebi onun mezhebine uygundur. Ebü'l-Hasan Eş'arî de İmam Şâfiî'den bir müddet sonra gelmiş olsa da Şâfiî'nin mezhebi onun mezhebine uygundur. Ameller konusunda Eş'arîler Şâfiî olduğu gibi Mâtürîdiler de Hanefîdir.

"***Allâh'a itâat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre (idârecilere) de itâat edin.***" (en-Nisâ, 4/59) âyetinden dolayı hak mezbeblerden birine uymak gereklidir. "***Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının***." (el-Haşr, 59/7) âyetinden dolayı da bâtıl mezheblerden sakınmak vâcibdir/zorunludur. Rasûlullah (s.a.) hevâ ve bid'at ehlinden olan kimselerle düşüp kalkmayı yasaklamış ve onlardan uzak olduğunu ifâde etmiştir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Sünneti öldüren ve dini ifsad eden bir topluluk gelecek. Allâh'ın lâneti, lânet edicilerin, meleklerin ve insanların hepsinin lâneti onların üzerine olsun*."[37]

Tasavvuf ehli de on iki fırkaya ayrıldı. Onlardan biri sünnîlerdir. Onları âlimler övmüştür. Geri kalanlar ise bid'at ehlidir. Onlar Hulûliyye, Hâliyye, Evliyâiyye, Şimrâhiyye, Hubbiyye, Hûriyye, İbâhiyye, Mütekâsile, Mütecâhile, Vâkıfiyye ve İlhâmiyye'dir.

Ashâb (r.anhum) Hz. Peygamber (s.a.)'in sohbeti/beraberliği bereketi ile cezbe ehliydiler. Sonra bu cezbe tarîkat şeyhlerinde yayıldı ve bir çok silsilelere ayrıldı. Nihâyet zayıfladı ve onların çoğundan kesildi. Bu yüzden kendilerinde mânâ bulunmayan şeyhler sûretlerinde sadece şekilleri kaldı. Sonra onlardan bazısı Kalender'e, bazısı Haydar'a, bazısı Edhem'e ve diğerlerine intisâb etti. Şu günümüzde ise irşad ehli azdan daha azdır. İrşâd ehli iki delille bilinir. Bunlardan biri zâhir, diğeri bâtındır. Zâhir olan, şerîatı sağlam olarak uygulamaktır. Bâtın olan ise basîret üzere sülûktür ki o kimse kendisine uyduğu Hz. Peygamber (a.s.)'ı görür, sülûkünün körü körüne olmaması için O'nu kendisi ile Allah arasında vâsıta kılar.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Kim inançların çok, ihtilâfların sayısız olduğu böyle bir zamana tesadüf eder ve ülkede bir âlim mevcut bulunmazsa, doğru olan (yol) onun şu on iki şeyi kendisine düstur edinmesidir. Çünkü bu on iki şey âlimlerin mesleği/düsturudur; nur ve hidâyet sebebidir.

1- Sâlihlerle sohbet etmek.
2- Onların emir ve tavsiyelerine uymak.
3- Allah Teâlâ'dan râzı olmak.
4- Allâh'ın yarattıklarıyla barış içinde olmak.
5- Halka eziyet etmemek.
6- Eğer gücü yeterse onlara iyilik etmek.

İşte bu altı şey, "Allâh'ın emrini tâzim ve Allâh'ın yarattıklarına şefkat"in mânâsıdır.

7- Müttakî, perhizkâr/sakınan ve helâl yiyen olmak.
8- Tamah ve hırsı terk etmek.
9- Zaruret dışında kimseyle konuşmamak ve hiçbir zaman kendisinde ilim

vehmetmemek.

10- Güzel ahlâk edinmek.

11- Sürekli riyazat ve mücâhede ile meşgul olmak.

12- Bir şeyin iddiâsında olmamak, dâimâ niyâz sâhibi olmak.

Cümle saâdetlerin temeli ve bütün derecelerin esası bu on iki şeydir. Kimde bu on iki şey bulunursa, Hak erlerinden bir er, Allah yolunun sâliklerinden bir sâliktir. Kimde de bu on iki şey yoksa, görünüşte avam olsa da ve avam elbisesi giymiş olsa da hayvan, belki de hayvandan daha aşağı mertebededir. “***İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar.***” (el-A‘râf, 7/179) Bu vasıfları taşımayan kimse havâs sûretinde olsa ve havâs elbisesi giyse de şeytandır ve insanlara yollarını şaşırtandır. O insanların göğüslerine (kötü düşünceler) fısıldayan, insanlardan ve cinlerden olan sinsi bir vesvesecidir (bk. en-Nâs, 114/4-6).

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Müşriklerden*” yâni Allah’tan başkasına iltifat edip yönelenlerden “*olmayın.*” Tecrîd, tefrîd, tevhîd, üns meclisinde murâkebe ve devamlı Hak ile mükâleme ile meşgul olmak gibi Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise işte onun üzerinde bulundukları “*Dinlerini parçalayan ve bölük bölük olanlardan*” yâni fırkalar hâline gelenlerden olmayın. Onlardan bir fırka cennetlerin nîmetlerine meyletti. Onlardan bir fırka terk edilip yardımsız bırakılmakla dünyâ nîmetlerine rağbet etti. Onlardan fırka da şeytanın ağına düştü. Şeytan şehvetlerin sevgisini süsleyerek onları cehennemin derekelerine sürdü.

Bu fırkalardan “*her fırka, kendilerinde olan*” nefislerinin arzu edip istediği ve tabîatlarının gereği olan şeyler “*ile böbürlenmektedir.*” Onun için de gafletlerin meydanlarında avare avare gezip dolaştılar ve şehvetlerin denizlerinde boğuldular. Cezbelerinin kendilerini saâdete cezbeden türden olduğu yalancı zannına kapıldılar. Vakitlerinin sisi dağılıp gayretlerinin bulutları açılınca sevinçleri üzüntüye dönüşür. Dalâlette olduklarını ve ancak cehâlet mertebelerinde yükseldiklerini kesin olarak anlarlar. Nitekim şöyle denilmiştir:

Toz-toprak açılıp da göz gözü görünce
Görürsün, altındaki at mı yoksa eşek mi

---

[28]. Müslim, Cennet 63.
[29]. Buhârî, Cenaiz 80, 93; Müslim, Kader, 22-25.
[30]. Müslim, Kader, 29.
[31]. Buhârî, Cenaiz 80, 93; Müslim, Kader, 22-25.
[32]. Kârî, el-Esrârül-merfua, s. 367.
[33]. Ebû Dâvûd, Edeb, 16; Tirmizî, Zühd, 45; Müsned, II, 303, 334
[34]. Müslim, Kader 3; İbn Mâce, Muk. 7; Dârimî, Mukaddime 23; Müsned, II, 176.

[35]. Aclûnî, Keşfü’l-hâfâ, I, 89.
[36]. Münavî, VI, 102.
[37]. Deylemî, Hadis no: 8879, 882.

ALLAH
ORTAK KOŞTUKLARINIZDAN
MÜNEZZEHTİR

وَاِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنٖيبٖينَ اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَٓا اَذَاقَهُمْ مِنْهُ
رَحْمَةً اِذَا فَرٖيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۜ
فَتَمَتَّعُواۜ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ اَمْ اَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ
بِمَا كَانُوا بِهٖ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَاۜ
وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدٖيهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ اَوَلَمْ
يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِۜ
ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ يُرٖيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِۘ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾
وَمَٓا اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا فٖٓي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِۚ وَمَٓا
اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُرٖيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾
اَللّٰهُ الَّذٖي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمٖيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيٖيكُمْۜ هَلْ مِنْ
شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ۟ ﴿٤٠﴾

33. İnsanların başına bir sıkıntı gelince, Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, katından onlara bir rahmet *(nîmet ve bolluk)* tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir gurup yine Rablerine ortak koşuyorlar.

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım! Haydi sefa sürün; ama yakında bileceksiniz!

35. Yoksa onlara kesin bir delil indirdik de, o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?

36. İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şâyet yaptıklarından ötürü başlarına bir fenalık gelse hemen ümitsizliğe düşüverirler.

37. Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine bol bol vermekte, dilediğininkini de daraltmaktadır. Şüphesiz îmanlı bir kavim için bunda ibretler vardır.

38. O halde sen, akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. Allâh'ın rızâsını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

39. İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allâh'ın rızâsını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar *(sevaplarını ve mallarını)* kat kat arttıranlardır.

40. Allah, *(o yüce varlıktır)* ki sizi yaratmış, sonra rızıklandırmıştır; sonra O, hayatınızı sona erdirecek, daha sonra da sizi *(tekrar)* diriltecektir. Peki sizin *(Allâh'a eş tuttuğunuz)* ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı? Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.

"*İnsanların*" Âdemoğullarının, yâni Mekke müşriklerinin "*başına bir sıkıntı*" açlık, kıtlık, yağmursuzluk, hastalık, fakirlik ve diğer belâ türlerinden kötü bir durum "*gelince,*" ulaşınca "*Rablerine yönelerek*" putların onları giderme imkanı olmadığını ve bu sıkıntıyı Allah'tan başkasının kendilerinden gidermeye güç yetiremeyeceğini bildiklerinden başkasına duâ edip yalvarmayı bırakıp Allâh'a dönerek "*O'na yalvarırlar.*"

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْمَسُّ" kelimesi, insanın başına gelen her türlü eziyet için söylenir."

"*Sonra Allah, katından onlara bir rahmet*" genişlik, zenginlik, sağlık ve benzerlerini vermek sûretiyle başlarına gelen sıkıntıdan bir kurtuluş ve âfiyet "*tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir gurup yine Rablerine ortak koşuyorlar.*" Yâni onlardan bir topluluk birdenbire kendilerini sıkıntıdan kurtarıp âfiyet veren Rablerine ortak koşarlar, yâni belâdan kurtulma karşılığında bu şekilde davranırlar.

Ortak koşma fiilinin onların bir kısmına tahsis edilmesi, onların bazıları böyle yapmadığı içindir. Tıpkı "***Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar.***" (Lokman, 31/32) âyetinde olduğu gibi. Yâni onlar orta yolda kalıp devam eder veya genel olarak payını aldığı için inkârda orta yolu tutar.

لِيَكْفُرُوا بِمَآ اٰتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım! Haydi safâ sürün; ama yakında bileceksiniz!

"*Kendilerine verdiklerimize*" sıkıntılardan kurtuluş ve âfiyet nîmetine "*nankörlük etsinler bakalım! Haydi*" ecellerinizin vakti gelip çatana kadar küfrünüzle biraz "*safa sürün.*" Son cümlede gâib (üçüncü şahıs) siygasından hitâba (ikinci şâhıs) siygasına geçilmiştir (iltifât).

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Yiyin ve ömrünüzü geçirin/tamamlayın." **Kâşifî**'de şöyle demiştir: "Ey kâfirler, dünyâ nîmetlerinden birkaç gün yiyin."

"*Ama yakında*" âhirette, safâ sürmenizin sonucunu "*bileceksiniz!*" O ise cezâya dûçar

olmaktır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Âyet insan tabîatına işâret etmektedir ki o ruhun hidâyeti ve itâati ile nefsin dâlâleti, ısyânı ve azgınlığının karışımından meydana gelmiştir. İnsanlar sıkıntının karanlığına düştüğü, kendilerine fitne ulaştığı ve belâ dokunduğu zaman nefisleri kırılır, nefislerin kışkırtmaları kesilir, ruhları nefislerinin şehvetlerinin zulmetinin esâretinden kurtulur ve yaratıldıkları tabîata uygun olarak Hakk'ın huzûruna geri dönerler. Nefisler de ruhlarının muvâfakati ile tabiatlarının aksine olarak belâyı defetme konusunda mecbur olarak, Allâh'ın lütfundan yardım isteyerek, kendilerine musîbet vermesinden O'na sığınarak ve kendilerinden sıkıntıyı gidermesini isteyerek Allâh'a döner. İşte kendilerine gelen sıkıntıyı gidererek ikramda bulunduğu ve başlarına gelen musîbet konusunda onlara lütuf ile nazar ettiği zaman "*bakarsınız ki onlardan bir gurup*" -ki onlar azgın nefislerdir- hemen yerilen alışkanlıklarına, aşağılık tabiatlarına ve nîmetlere nankörlük etmeye dönerler. "*Kendilerine verdiklerimize*" onlara verdiğimiz nîmet ve rahmete "*nankörlük etsinler bakalım!*" Sonra Allah onları şu sözüyle tehdid etti: "*Haydi safâ sürün; ama yakında*" tabiatınıza uygun olarak ve hevâlarınıza uyarak yapmakta olduklarınızın cezâsını "*bileceksiniz!*"

أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾

35. Yoksa onlara kesin bir delil indirdik de, o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?

"*Yoksa onlara kesin bir delil*" yâni kitap gibi apaçık bir delil "*indirdik de, o delil, müşrik olmalarını mı*" yâni onların Allâh'a ortak koşmalarını ve bunun doğru olduğunu mu veya ulûhiyyette O'na ortak koşmalarına sebep olan bir emri mi "*söylüyor?*"

Burada kitabın söylemesi/konuşması, "***Bu bizim kitabımız, karşınızda gerçeği söyler***" (el-Câsiye, 45/29) âyetinde olduğu gibi delâlet yoluyla konuşmadır.

Âyetteki sorudan maksad red ve inkârdır. Yâni biz onlara öyle birşey indirmedik, demektir.

Burada işâret vardır ki kulların amelleri Allah tarafından indirilen bir delile dayanırsa onlar lehine bir delil olur. Eğer kendi habis nefislerinin tabîatlarının neticelerinden olursa aleyhlerine bir delil olur. Tabîat ile yapılan amel hevâdır. Delil ile yapılan hidâyettir. Sâlih olanlarıyla ve fâsid olanlarıyla kulların bütün fiilleri buna dâhildir. Gerçi insanlar bunu hissetmezler ve amellerinin iyi olanlarını kendilerine söyleyen güçlü bir delil olmaksızın bazı çirkin amellerini güzel zannederler. Bâtıla dalmaktan ve onun faydası olan bir iş olduğuna inanmaktan Allâh'a sığınırız.

Ey Bedevî, korkarım ki Kâbe'ye ulaşamazsın,
Çünkü senin tuttuğun yol Türkistan'a gidiyor.

وَاِذَٓا اَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَاۜ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ

اَيْد۪يهِمْ اِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾

36. İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şâyet yaptıklarından ötürü başlarına bir fenalık gelse hemen ümitsizliğe düşüverirler.

"*İnsanlara bir rahmet*" nîmet, sağlık ve genişlik/zenginlik "*tattırdığımızda ona*" hamd ve şükür ederek değil de şımararak ve arsızlık ederek "*sevinirler.*" Dünyâ hayatı onları aldatır ve Mevlâ'ya kulluktan yüz çevirirler. "*Şâyet yaptıklarından ötürü*" yâni işledikleri günahlarının uğursuzluğundan dolayı "*başlarına bir fenalık*" belâ ve darlık/fakirlik gibi bir sıkıntı "*gelse hemen ümitsizliğe düşüverirler.*" Derhal Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümit keser ve ye'se kapılırlar. O zaman onlar ümitsiz olup âh u figan ederler. Yâni ne nîmete şükrederler ne de mihnet ve sıkıntıya sabrederler. İşte bu, mahcûb gâfillerin hâlidir. Muhabbet ve irâde ehli ise ister tabiatlarına uygun olana nâil olsunlar, isterse onu ellerinden kaçırsınlar eşittir. Allah Teâlâ'nın: "***Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allâh'ın size verdiği nîmetlerle şımarmayasınız diye***…" (el-Hadîd, 57/23) buyurduğu gibi onlar (böyle şeylere) sevinmez ve üzülmezler. Allah Teâlâ'ya îtimadlarının güçlü olması sebebiyle zâhir ve bâtın rahmetten ümit kesmezler. Tenezzülâtı/başlarına gelenleri telvînâttan görürler. Türlü riyâzat ve mücâhedelerle hallerini düzeltmek sûretiyle Allâh'a dönerler. Temkîn ve terakkîler zuhûr edene kadar sabrederler.

Ey gönül, sabret; ayrılık gününde başka şey fayda etmez
Tabip acı şerbeti fayda etsin diye yaptı

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ

لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

37. Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine bol bol vermekte, dilediğininkini de daraltmaktadır. Şüphesiz îmanlı bir kavim için bunda ibretler vardır.

"*Görmediler*" yâni bakmadılar ve müşâhede etmediler "*mi ki*" er-Rezzâk olan "*Allah, rızkı dilediğine bol bol vermekte,*" yâni salâhını bunda gördüğü kimse için genişletmekte ve onu şükür ile imtihan etmekte, "*dilediğininkini de daraltmaktadır.*" Yâni hâlinin nizamını bunda gördüğü kimse için rızkı daraltmakta ve onu sabır ile imtihan etmektedir. Bunu da kendisinin mâlumu olan onların şükür, nankörlük, sabır,

sızlanma gibi durumlarını ortaya çıkarmak için yapmaktadır. Onlara ne oluyor ki mü'minler gibi bollukta şükretmiyor, darlıkta da sabır ile sevâbı beklemiyorlar?

Şakîk (r.h.) şöyle demiştir: "Yaratılışını ve hayatını artıramadığın gibi rızkını da artıramazsın. Onun için rızık talebinde kendini parçalama."

Eğer rızık insana âşık olmasaydı,
Buğday yerin altından yakasını yırtıp da niçin çıkardı?

"*Şüphesiz îmanlı bir kavim için bunda*" zikredilen daraltma ve genişletmede "*ibretler vardır.*" Onlar bu âyet ve ibretlerden Allâh'ın kudret ve hikmetinin kemâl üzere olduğu sonucunu çıkarırlar.

Ebû Bekir **Muhammed b. Sâbık** der ki:

Nice güçlü, yapıp ettiğinde kuvvetli
Görüşünde isabetli kimseler vardır ki rızık ondan kaçar
Nice cılız, yapıp ettiğinde zayıf kimseler var
Sanki deniz körfezinden rızık bol bol avcuna dolar
Bu delildir ki Allâh'ın mahlûkatta
Açıklanmayan gizli bir sırrı var

Hikâye edilir ki âlimlerden birine "Âlemin bir tek yaratıcısı olduğunun delili nedir?" diye soruldu. O da şöyle cevap verdi: "Üç şey: Akıllı kimsenin zelil olması, edibin fakir olması ve tabîbin hasta olması."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki. "Bu âyetteki işâret şudur: Kul kalbini Allah'tan başkasına bağlamamalıdır. Çünkü onları üzen şeyin zevâli ancak Allah'tandır. Yine onları sevindiren şeyin varlığı ancak Allah'tandır. Şu halde onları sevindiren ve ünsiyet ettiren bolluğun (bast) varlığı O'ndandır. Yine onları üzen ve yalnızlaştıran darlığın (kabz) meydana gelmesi O'ndandır. Şu halde vâcib/zorunlu olan sırlarla O'nun kapısına yapışıp ayrılmamak ve ağyârı düşünmeye son vermektir."

Çünkü âcizin kendisi gibi bir âcizden murâdını taleb etmesinin faydası yoktur. Şu halde Kâdir-i Mutlak olan Hak'tan taleb etmek lâzımdır.

İbrahim b. Edhem (k.s.) şöyle demiştir: "Biz fakrı istedik, karşımıza zenginlik çıktı. İnsanlar ise zenginliği istediler, karşılarına fakirlik çıktı."

Şu halde akıllı kimseye düşen, kalbin sükûnunu ve fenâ hâlini elde etmektir. Çünkü Allah Teâlâ ilmine ve hikmetine uygun olarak dilediğini yapar. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Mü'min, fakirlikten ancak dinine âfetler gelmesi endişesiyle korkar.*" Şu halde her durumda gözetilmesi gereken yüce Allâh'ın dinini tahkiktir. Allâh'ın dininin tahkiki ise dinin sâhibinin emrini yerine getirmekle meydana gelir. O ise rızık konusunda tevekkül ve yakîni/şüphesiz îmânı emretmiştir. Öyleyse mutlaka O'nun emrini yerine getirmek ve kalbden diğer fikirleri çıkarmak gerekir. Çünkü kendisine

rızık veren hakkında şüpheye düşen kimse yaratıcısı hakkında da şüpheye düşmüş demektir.

Nitekim hikâye edilir ki **Ma‘rûf Kerhî** (k.s.) bir imama uyarak namaz kıldı. Namazdan sonra imam ona: “Nereden yiyorsun/karnını nereden doyuruyorsun, ey Ma‘rûf?” diye sordu. Ma‘rûf: “Sabret, ey imam! Peşinde kıldığım namazı kazâ edeyim de ondan sonra cevap veririm.” dedi. Çünkü rızkı verenin kim olduğu konusunda şüphe eden kimse, yaratanın kim olduğunda da şüphe içindedir. Yakînen inanan bir mü’minin sarsıntı ve tereddüd içindeki bir kimseye uyması câiz olmaz. Onun için Allah Teâlâ “*îmanlı bir kavim için*” buyurmuştur. Çünkü mü’min olmayan âyetleri/ibretleri tanımaz, dalâletlerden sonuç çıkaramaz. Dolayısıyla da şüphe, tereddüd ve karanlıklar içinde kalır.

Hirem, Üveys (r.a.)’a “Nerede olmamı emredersin?” diye sordu. O da Şam tarafını işâret etti. Bunun üzerine Hirem: “Orada nasıl geçineceğim?” diye sordu. Üveys: “İçine şüphe karışmış ve öğüt fayda etmeyen bu kalblere yazıklar olsun!” Çünkü öğüt bir şahin gibidir. Onu ancak diri olan avlar. Kendisine şüphe karışan kalb ise tenbihin fayda etmediği ölü mesâbesindedir.

Yüce Allah’tan bizi gaflet uykusundan uyandırmasını ve cehâlet azâbıyla azâb edilenlerden kılmamasını niyaz ederiz. Çünki Kerîm, Raûf ve Rahîm olan O’dur.

فَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكٖينَ وَابْنَ السَّبٖيلِۜ ذٰلِكَ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ
يُرٖيدُونَ وَجْهَ اللّٰهِۘ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾

38. O halde sen, akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. Allâh’ın rızâsını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

“*O halde sen,*” ey kendisine rızık bol verilen kişi! “*akrabaya*”sıla-i rahim, sadaka ve diğer iyilikler gibi “*yoksula ve yolda kalmışa*” onların hak ettiği sadaka, yardım ve misafirperverlik gibi “*hakkını ver.*”

Ebû Hanîfe (r.h.) bu âyeti, ihtiyaç olduğunda mahremi olan ikinci dereceden yakınlar (zevi’l-erhâm) için nafakanın vâcib olmasına delil getirir. Şâfiî ise onları amca oğluna kıyas eder, nafakayı ancak doğum bağı sebebiyle çocuklar ve anne-baba için vâcib görür.

Keşfü’l-esrâr’da belirtildiği üzere “وَابْنَ السَّبٖيلِ” misafirdir.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Akrabalığın/yakınlığın neseb yakınlığı ve din yakınlığı olmak üzere iki kısım olduğuna işâret etmektedir. Din yakınlığı daha önemli ve gözetilmeye daha müstehaktır. Böyle olanlar Allah yolunda kardeşlerdir. Büyüklerin eteklerine yapışan irâde ehlinden velâyet sulbünden gelen evlâdlardır. Onlar tamamen Allâh’a yönelmiş, Allâh’ı taleb ile meşgul, maişet talebi endişesini bırakıp dünyâdan

geçmiş kimselerdir. Onun için Allah ile zengin olanlara (ağniyâ billâh), talebin/müridliğin gerekleriyle meşgûliyetleri konusunda onlara yardımı dokunacak hususlarda onların haklarını gönül hoşluğu ile yerine getirmek vâcibdir.

Miskîn/yoksul, sıdk ile talebden mahrum olan kimsedir. O, tâat ve ibâdet ehli veya ilim tâlibidir. İmkân ölçüsünde ve duruma göre ona yardım etmek vâcibdir. Talebde himmeti yüce olan kimse zevi'l-kurbânın en yakın olanlarındandır ve vakti ona harcamak evlâdır. Onun hakkı daha kesin ve onu görüp gözetmek daha vâcibdir."

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Din akrabalarına yardım etmek, sadece nesep akrabalığı olanlara yardımdan daha uygundur. Çünkü nesep akrabalığı kesilebilir, hâlbuki din akrabalığının kesilmesi asla câiz değildir. Bu sebepten Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Benim sebebim ve nesebim dışında her sebeb ve neseb sona erer.*"[38] Din kardeşliğidir ki Hz. Peygamber (s.a.) kendine izafe etmiştir. Bu âyetin hükmüne göre de din kardeşi olanları kendi yakın ve akrabalarından saymıştır.

Kim "***Onlar, ne ticâret ne de alış-verişin kendilerini Allâh'ı anmaktan …. alıkoyamadığı insanlardır***." (en-Nûr, 24/37) âyetinde buyrulduğu gibi Allâh'a ibâdete yönelir, kulluk vazifelerini yerine getirmeye gayret eder, murâkabe için virdini zamanında yapar da çalışıp kazanç elde etmekle uğraşmazsa, müslümanlar üzerine müvâsât hakkı (o kimseye lütuf ve ihsanda bulunmaları) vâcib olur. Hz. Peygamberin ashâb-ı suffaya yaptığı gibi müslümanların onu kollayıp gözetmesi ve gönüllerini azık endişesinden arındırmaları gerekir. Ashâb-ı suffa Peygamberin sofasında yerleşmiş dervişler topluluğudur.

Bir gün Allah Rasûlünün önünde yiyecek vardı. Ehl-i beytinden birine "*Hayır, onu size veremem. Ashâb-ı suffayı bırakayım da açlıktan karınları ağrısın, öyle mi?*"[39] buyurdu.

Bu suffa ashabı kırk kişiydiler. Dünyâdan tamamen yüz çevirmişler, maîşet peşinde koşmaktan vazgeçmişler, ibâdet ve zikrullah ile meşgul olmuşlardı. Tasavvuf mesleğinin aslı onlardan alınmıştır.

Onlar düşmanlık yolunu ortadan kaldırmışlar, tevekkülle yaşamayı, ellerine geçene kanaat etmeyi, hırs, tamah ve boş istekleri terk etmişlerdir.

Şeyh Sa'dî der ki:

Kanadına hırs taşı taktığın doğan,
Göklerin yücesine uçabilir mi?
Midesi dolu olanın hikmetçe boş olduğunun
Ten besleyenler, farkında değildirler.

"*Allâh'ın rızâsını isteyenler*" yâni yaptıkları iyilikle sırf Allah Teâlâ'yı veya O'na yaklaşmayı kasdedenler "*için bu,*" yâni hakkı vermek ve onu maldan çıkarmak "*en iyisidir.*" onu tutmaktan daha hayırlıdır.

"اَلْوَجْهُ" zât mânâsına olduğunda âyette "Allâh'ın zâtını isteyenler için" demek olur.

Cihet mânâsına olduğunda ise “Amaçlardan ve karşılıklardan başka bir ciheti değil O’na yaklaşma cihetini isteyenler için” demek olur.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Mürid, Allâh’ın hakkını nefsine tercih edendir.”

Cüneyd (k.s.) bir mürîdine tavsiyede bulunarak şöyle dedi: “Öyle hareket et, öyle ameller işle ki halk için rahmet, kendin için belâ olasın. Çünkü mü’minler ve dostlar Allah’tan halk üzerine gönderilmiş rahmettir. Kendi sıfatlarının gölgesine sığınma ki başkaları senin gölgende rahat etsinler.”

Zünnûn Mısrî’ye, “Mürid kimdir, murâd kimdir?” diye soruldu. Şu cevabı verdi: “Mürid, yüz bin niyaz ve yakarışla taleb eder, ister. Murâd ise yüz bin naz ile kaçar, firar eder. Mürid yanan bir gönle sâhip, murâd ise maksûduna ermiş gülüp eğlenmededir. Mürid cânân tarafından gelecek habere kulak kesilmiş; murâd ise âşikâr olarak cânânla beraberdir.”

Bir pîre “Mürid mi daha iyidir, yoksa murâd mı?” diye sordular. O, tefrîdin hakîkatinden şöyle cevap verdi: “Mürîd de yoktur, murâd da. Haber de yoktur, haber taleb etmek de. Had/sınır da yoktur, resm/şekil de. O küll (bütün, herşey) ile olan külldür.”

Bu, şu söze benzer:

Bu makam ne aşktır, ne şevktir, ne maşuktur, ne de dost
Hakikatte hepsi sensin, husûmeti yoldan kaldır

“*İşte onlar*” infakta bulunan kimseler “*kurtuluşa erenlerdir.*” Kendilerine bol bol verilen sürekli cennet nîmetlerini elde ettikleri için âhirette matlûbu elde edip kazananlardır. Yâni böyle bir kimse için dünyâda hayır vardır ki o malında bereket olmasıdır. Çünkü zekâtı çıkarıp vermek malı artırır.

Malın zekâtını ver ki üzüm asmasının fazlasını
Bahçıvan keser de daha fazla üzüm verir

Âhirette ise sadakayı çıkarıp vermekle Rabbine itâatından dolayı cenneti kazananlardan olur.

Ey zengin adam, gönlün ve elin murâdınca her şeye sâhipse,
Ye ve dağıt ki hem dünyâyı hem de ahreti kazanasın

Hz. Ali (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Mal dünyânın kazancı, sâlih amel de âhiretin kazancıdır. Bazen Allah bu iki kazancı bazı topluluklar için bir araya getirir.”

Lokman (a.s.) zenginlere uğradığında: “Ey nîmet ehli! En büyük nîmeti unutmayın.” derdi. Fakirlere uğradığında ise: “İki defa aldatılmaktan sakının.” derdi.

Yine **Hz. Ali** (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Allah, zenginlerin mallarının

içinde fakirlerin yiyeceklerini, farz kılmıştır. Bir zenginin vermemesiyle bir fakir aç kalırsa, muhakkak Allah bunu ondan soracaktır."

Bazıları şöyle demiştir: "Âdemoğullarının üçüncü kralı Tahmurs zamanında fakirler için zenginlere oruç farz kılındı. Onun zamanında kıtlık meydana geldi. Ardından fakirlere şefkat göstermek, gündüzün yiyeceğini onlara vermek, Allah Teâlâ için kulluk ve tevâzu olmak üzere zenginlere güneş battıktan sonra bir öğün yemek yemeleri ve gündüz oruç tutmaları emredildi.

Zenginlerin vakfı, bağışı, konukluğu,
Zekâtı, fitresi, köle azat etmesi ve kurbanı vardır
Sen onların devletine nasıl erişirsin?
Çünkü şu iki rekâttan başka bir şey yapmıyorsun; o da yüz perişanlıkla.
İnsanın şerefi, cömertlik; üstünlüğü Hakk'a secde etmekledir.
Kim bu ikisine de sâhip değilse yokluğu varlığından yeğdir

وَمَآ اٰتَيْتُمْ مِنْ رِبًا لِيَرْبُوَا ف۪ٓي اَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللّٰهِۚ وَمَآ
اٰتَيْتُمْ مِنْ زَكٰوةٍ تُر۪يدُونَ وَجْهَ اللّٰهِ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾

39. İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allâh'ın rızâsını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar *(sevaplarını ve mallarını)* kat kat arttıranlardır.

"*İnsanların mallarında artış olsun*" fâiz yiyenlerin malları artsın ve çoğalsın "*diye verdiğiniz herhangi bir fâiz,*" muâmele sırasında karşılıksız verdiğiniz herhangi bir fazlalık "*Allah katında artmaz.*" Allah o kimse için o fâizi bereketli kılmaz. Nitekim Allah Teâlâ: "***Allah fâizi tüketir/mahveder***" (el-Bakara, 2/276) buyurmuştur.

Ribâ/fâiz, bir yiyeceğin yiyecekle veya bir paranın parayla kendi cinsinden daha fazlasıyla satılması sûretiyle miktarda olan fazlalıktır. Buna "ribe'l-fazl" denir. Ya da ikisinden birinin bir süreye kadar satılması sûretiyle sürede olan fazlalıktır. Buna da "ribe'n-nesâ' " denir. Her iki tür de haram kılınmıştır.

Bâzıları âyetteki ribâ/fâiz ile bir adamın, karşılığında kendisine daha üstününün verilmesi için ihsanda bulunması ve hediye vermesinin kasdedildiğini söylemiştir. İşte bu helâl ve câizdir. Fakat bu kimse bu yaptığından dolayı kıyâmette bir sevâba nâil olamaz. Çünkü bununla Allâh'ın rızâsını istememiştir. Allah Teâlâ "***Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma***." (el-Müddessir, 74/6) yâni sana verilenden daha fazla verme ve taleb etme, buyurduğu için böyle bir davranış Hz. Peygamber (a.s.)'a haramdı. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ'nın "*herhangi bir fâiz*" sözü işâret etmektedir ki

veren kimse alana: “Ben bu malı sana faiz olarak vermiyorum. Onu sana helâl ediyorum.” dese de helâl olmaz ve fâizlikten çıkmaz. Çünkü Allah Teâlâ’nın haram kılmasıyla haram olan bir şey, başkasının helâl kılmasıyla helâl olmaz. Fâiz veren de alan da tehdid konusunda eşittir. Ancak, karşılıksız olarak hiç kimsenin kendisine borç vermemesi sûretiyle fâiz yoluyla almaktan başka bir çare bulamamışsa veren tarafında güçlü bir zarûret olması müstesnâ.

Sırf “*Allâh’ın rızâsını*” yâni riyâ ve süm‘a olarak başkasının sevâbını ve rızâsını değil de O’nun sevâbını ve rızâsını “*isteyerek verdiğiniz*” farz kılınan “*zekâta*” veya sadakaya -sadakaya ‘zekât’ denilmesi malı artırıp çoğaltması sebebiyledir- “*gelince, işte zekâtı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.*” Yâni kat kat sevâbın sâhipleridirler. Nitekim Allah Teâlâ: “***Sadakaları artırıp bereketlendirir***.” (el-Bakara, 2/276) buyurmuştur. “الْمُضْعِفُ (kat kat arttıran)” kelimesinin benzeri, güç kuvvet sâhibi için “الْمُقْوِى”, bolluk/zenginlik sâhibi için “الْمُوسِرُ” kelimeleridir. Ya da “الْمُضْعِفُونَ” zekâtın bereketi ile sevablarını ve mallarını katlayanlar demektir.

“*Evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.*” buyrularak hitaptan/ikinci şahıs ifâdesinden üçüncü şahıs ifâdesine geçilmesi, bu ifâdenin sadece muhataplara tahsis edilmediğine, bilakis onun kıyâmete kadar gelecek bütün mükellefler için genel olduğuna işâret etmek içindir.

Sehl (r.h.) şöyle demiştir: “Kat kat arttırma zekât vermekten dolayı değil, onunla Allâh’ın rızâsını istemekten dolayı vâki olmuştur. Bedenin zekâtı günahlardan, malın zekâtı da şüpheli şeylerden temizlemektedir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Malı Allah yolunda infak edilmenin nefsin dünyâ sevgisi pisliğinden tezkiye edip arındırmak olduğuna işâret etmektedir. Tıpkı **Ebû Bekir** (r.a.)’ın durumunda olduğu gibi. O nefsini tezkiye için bütün malını elinden çıkarmıştı. Nitekim Allah Teâlâ onun durumunu şöyle haber vermektedir: “***En çok korunan/takvâ sâhibi olan da ondan (ateşten) uzak tutulur. O ki, Allah yolunda malını verir, temizlenir. Onun nezdinde hiçbir kimseye âid şükranla karşılanacak bir nîmet yoktur. O ancak Yüce Rabbinin rızâsını aramak için verir. Yalnız yüce Rabbinin rızâsı için***” yâni Rabbi ile buluşmanın şevkiyle “***verir.***” (el-Leyl, /17-20)

“*Evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.*” Yâni kendilerine umduklarının ve temennî ettiklerinin kat kat fazlası verilenlerdir. Çünkü onlar himmetleri kadar ve kendi hâdis düşüncelerine göre umarlar. Allah Teâlâ ise kadîm ihsan ve keremine göre kesintisiz olarak verir.”

Bilesin ki mal, insanın eline verilmiş geçici bir emânettir. Allah infak edene karşılığını vermeye kefil olduğu halde elinde kalıcı olmayan bu malla kendisini devamlı azabdan kurtarmayan kimseden daha câhil birisi yoktur.

Mesnevî’de der ki:

Peygamber: İki melek öğüt vermek için
Sürekli olarak bir güzel seslenirler, dedi.
Ey Allâh'ım! İnfak edenleri doyur,
Her dirhemlerine karşılık yüz bin ver.
Ey Allâh'ım! Sen dünyâda cimrilere
Zarar üstüne zarardan başka bir şey verme.
Cömertlikten elinde mal kalmazsa,
Allâh'ın ihsânı seni nasıl ayaklar altında bırakır?
Ekin ekenin ambarı boşalır ama
Onun iyiliği tarlada ortaya çıkar.
Ama ambarda bırakıp yığanınkini
Bitler ve fareler bir güzel yerler.

Bostân'da ise şöyle geçer:

Hemen bugünden hazineyi dağıt,
Yarın bunun anahtarı senin elinde olmayacak.
Sen kendi azığını yanında götür;
Çoluk çocuğundan acımak gelmez.
Şimdi neyin varsa avucuna al, ihsan et.
Yarın pişman olur, elinin tersini dişlersin.
Hastaların gönlünü gözet; mümkündür ki
Günün birinde senin gönlün de hastalanabilir.
Âcizlerin gönlünü sevindir,
Acze düşeceğin günü hatırla.
El kapılarında dilenci değilsin;
Bunun şükrânesi olarak kapından dilenciyi kovma.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُم۪يتُكُمْ ثُمَّ يُحْي۪يكُمْۜ هَلْ مِنْ
شُرَكَٓائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذٰلِكُمْ مِنْ شَيْءٍۜ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰى عَمَّا
يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾

40. Allah, *(o yüce varlıktır)* ki sizi yaratmış, sonra rızıklandırmıştır; sonra O, hayatınızı sona erdirecek, daha sonra da sizi *(tekrar)* diriltecektir. Peki sizin *(Allâh'a eş tuttuğunuz)* ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı? Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.

Sadece "*Allah, (o yüce varlıktır) ki sizi yaratmış,*" hiçbir şey değilken ademden

vücûda getirmiş/yoktan var etmiş "*sonra rızıklandırmıştır;*" yaşadığınız ve dünyâda olduğunuz sürece sizi doyurmuştur.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Hak Teâlâ birisine vücûd rızkını verir, bir başkasına da Rezzâk olan zâtının müşâhedesini. Halkın tamamı midesinin rızkının peşindedir; yiyecek ve içecek isterler. Has kullar ise tâata yardımcı ve ibâdetlerde ihlâsa sebep olan gönül ve kalb rızkını isterler. Alçak himmetli, himmeti bir dilim ekmekle bir yudum su olan kimsedir. "Himmeti sadece yiyeceği şey olan kimsenin kıymeti kendisinden çıkan şey kadardır." Şu yol erinin söylediği söz ne güzeldir:

Ey zengin adam, kanâat ve rızâ köşesindesin;
Bu cimrilerden uzak dur
Bu cimri kimseler bizim zamanımızda
Hep yerler, sonra da tuvalete giderler

"*Sonra O,*" ecelleriniz/süreleriniz sona erdiğinde "*hayatınızı sona erdirecek, daha sonra da*" dünyâda işlediğiniz hayır ve şerrin karşılığını vermek için son (ikinci) defa sûra üfürüldüğünde "*sizi (tekrar) diriltecektir.*" Tekrar diriltme bu işlere tahsis edilmiştir.

"*Peki sizin*" Allâh'a eş/ortak olduklarını iddiâ ettiğiniz "*ortaklarınız içinde bunlardan birini*" yâni yaratma, rızık verme, öldürme ve diriltmeden birini "*yapabilecek var mı?*" Yâni kimse bu fiillerden birini asla yapamaz. Çünkü onların hiç birinden böyle bir iş zuhur etmez, o hâlde putları ortak tutmak lâyık ve uygun değildir.

Birinci ve ikinci husus (Allâh'ın yaratması ve rızık vermesi), hükmün (âcizliğin) ortaklar ve fiillerde yaygın olduğunu ifâde eder. Üçüncüsü (Allâh'ın öldürüp diriltmesi) ise nefyedilen hususu (ortakların zikredilenleri yapmaktan âciz olduk ları hükmünü) genelleştirmek için ilâve edilmiştir. Bu hususlardan herbiri, ortakların âciz olduklarını te'kid konusunda müstakildir.

"*Allah onların ortak koştuklarından*" müşriklerin ortak koşmalarından son derece "*münezzehtir ve*" pek "*yücedir.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Allah, (o yüce varlıktır) ki sizi*" ruhlar âlemine çıkararak yoktan " *yaratmış, sonra*" "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" (el-A'râf, 7/172) hitâbı sırasında kelâmını vâsıtasız olarak işitmekle "*rızıklandırmıştır;*" Bu, kulaklarınızın rızkıdır. Gözlerinizin rızkı O'nun rubûbiyetinin şâhidlerini/delillerini müşâhededir.

Kalblerinizin rızkı O'nun hitabını anlamak ve hitabından murâdının ne olduğunu idrâk etmektir. Dillerinizin rızkı O'nun sorusuna icâbet etmeniz ve tevhîdine/birliğine şehâdet etmenizdir. "*Sonra O, hayatınızı sona erdirecek,*" bedenlerin kabirlerine indirerek ruhların müşâhedesinden öldürecektir. Nitekim bu hususta "***Sen kabirlerdekilere işittiremezsin!***" (Fâtır, 35/22) buyurmuştur. "*Daha sonra da sizi*" îman, îkan/yakîn ve irfan nûru ile tekrar "*diriltecektir. Peki sizin (Allâh'a eş tuttuğunuz)*" putlardan ve

insanlardan “*ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek var mı? Allah*” zâtı ve sıfatlarıyla “*onların*” düşmanlarının putlara tapma yoluyla, dostlarının da hevâya ibâdet yoluyla “*ortak koştuklarından münezzehtir ve yücedir.*”

Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “*Ben ortak koşulanların ortaklıktan en müstağnî olanıyım.*”[40] Yâni Ben benden başkasının ortaklığı olan amelden en çok müstağnî olanım ya da ortakların en çok müstağnî olanıyım. Çünkü onların bazı vakitlerde müstağnî, bazı vakitlerde muhtaç oldukları sâbittir. Allah Teâlâ ise bütün vakitlerde şirkten/ortaklıkdan müstağnîdir.

Bir kuds-i hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Kim bir amel işler ve onda Benden başkasını Bana ortak koşarsa, onu ortağıyla başbaşa bırakırım.*”[41] Yâni tâatinde mürâî olan/gösteriş yapan günahkârdır ve yaptığının sevâbı yoktur.

Şirkin kısımları vardır. En büyüğü, Allâh’ın zâtında ortağı olduğuna inanmaktır. Bunu fiilde Allâh’ın ortağı olduğuna inanmak tâkip eder. “Kullar, kendi ihtiyârî fiillerinin yaratıcılarıdır” diyen kimsenin sözü gibi. Bunu da ibâdette şirk tâkip eder. O ise riyâdır. İşte hadiste kasdedilen budur.

Şeyh Ebû Hâmid (r.h.) der ki: “Riyâ ile birlikte sevab kasdı ağır basıyorsa, bizim zannımıza göre -ki gerçek bilgi Allah katındadır- sevabın aslı boşa gitmez, fakat eksiltilir.” Şu halde yukarıdaki hadîs, iki maksadın eşit olduğu veya riyâ kasdının ağır bastığı duruma hamledilmiş olur.

Şeyh Kelâbâzî (r.h.) der ki: “Bir amel başta sahih/düzgün ise daha sonra olan bir fesâd ona zarar vermez. Şirkten başka bir şey onu boşa çıkarmaz. Çünkü riyâ kulun insanlara gösteriş yapmak için baştan yaptığı bir şeydir.” Ehl-i sünnet ve’l- cemâata göre bu onun kasdı ve murâdı olur. Çünkü Allah Teâlâ “***İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar***.” (et-Tevbe, 9/102) buyurmuştur. Eğer Mu‘tezile’nin iddiâ ettiği gibi günahlar yüzünden tâatler boşa gitseydi, iyi amelle kötü amelin karışması ve bir araya gelmesi mümkün olmazdı. **İbn Melek**’in *Şerhu’l-Meşârık*’ında böyle geçmektedir.”

el-Eşbâh’ta *Tatarhâniyye*’den naklen şöyle der: “Bir kimse namaza hâlisâne Allah için başlasa, sonra da kalbine riyâ girse, o kimse namaza başladığı hal üzeredir. Riyâ ise bir kimsenin insanların olmadığı yerde namaz kılmaması, insanlarla beraber olduğunda ise kılmasıdır. İnsanlarla beraber olduğunda namazı güzel kılan, yalnız kıldığında güzel kılmayan kimseye ise namazı güzel kılmanın değil, namazın aslının sevâbı vardır. Oruca ise riyâ karışmaz.”

Şu halde akıllı kimseye düşen, Allâh’ın emrettiği işlerden yapmaya giriştiği her fiilde Allah Teâlâ’nın mahlûkatından O’ndan gayrısını değil O’nu düşünüp göz önüne alana kadar keşf ve iyan yolunda çalışmaktır. Görmez misin ki çoban koyunların yanında namaz kılarken onlara iltifat edip dönmez. Çünkü onların varlığı ve yokluğu onun için eşittir. Onlara riyâda bulunmak boştur. Allah Teâlâ kulu yarattı, onda hareket etme kudretini yarattı ve ona emrini yerine getirmeyi lutfetti. O halde Allâh’a ortak koşmanın

mânâsı nedir?

Eğer tuttuğun yol Hakk'a değil de başka yere gidiyorsa,
Seccadeni ateşte silkeceklerdir.

Noksanlardan münezzeh olan Allah'tan, ağyardan kurtulmayı, O'na yönelmek ve O'nun nezdinde hazır olmak için yaratılan kalbden, başka düşünceleri ve fikirleri çıkartmayı niyaz ederiz.

Sana gönül mücevherini emânet olarak vermişler
Hakk'ın emânetini hırsızdan koru, sakın uyuma

---

[38]. Ahmed, Müsned, IV, 323; Hâkim, III, 158; Deylemî, Hadis no: 4755.
[39]. Bk. Buhârî, Salat 58.
[40]. Terğib, I, 33
[41]. Müslim, Zühd 46; İbn Mâce, Zühd 21; Müsned, II, 301, 435.

YÖNÜNÜ
O GERÇEK DÎNE
ÇEVİR!

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ اَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ
بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ
فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُۜ كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ
﴿٤٢﴾ فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَاْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ
اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا
فَلِاَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَۙ ﴿٤٤﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
مِنْ فَضْلِهِۜ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمِنْ اٰيَاتِهِ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ
مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذِيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِاَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾

41. İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu, ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın; belki de *(tuttukları kötü yoldan)* dönerler.

42. *(Rasûlüm!)* De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, daha öncekilerin âkıbetleri nice oldu bir bakıp düşünün. Onların çoğu müşrik idi.

43. Allah katından, dönüşü olmayan bir gün *(kıyâmet günü)* gelmeden önce yüzünü o gerçek dine çevir! O gün *(insanlar)* bölük bölük ayrılacaklardır.

44. Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler yapanlara gelince, onlar da kendileri için *(cennetteki yerlerini)* hazırlamış olurlar.

45. Zira Allah, îman edip iyi işler yapanlara kendi lütfundan karşılık verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.

46. Size rahmetinden tattırsın, emriyle gemiler yüzsün, fazlından *(nasibinizi)* arayasınız ve şükredesiniz diye *(hayat ve bereket)* müjdecileri olarak rüzgârları göndermesi de Allâh'ın *(varlık ve kudretinin)* delillerindendir.

"İnsanların bizzat kendi işledikleri yüzünden" yâni insanların karada ve denizde çoğunlukla elleriyle yaptıkları günahların uğursuzluğu sebebiyle "*karada*" kuraklık, ticaretlerde kazancın, ziraat mahsüllerinde ürünün, hayvanlarda süt ve çoğalmanın az

olması, her şeyden bereketin kalkması, hayvanlara kıran girmesi, insanlar arasında vebâ ve tâûn çıkması, yangınların çoğalması, düşmanların galip gelmesi, fitnelerin ve savaşın çıkması ve benzeri zararlı durumlarda "*ve denizde*" boğulma, –yağmur deniz hayvanları için insanların gözlerine çektiği sürme yerinde olduğu için– yağmurun kesilmesi yüzünden deniz hayvanlarının kör olması, inci dalgıçlarının eli boş dönmeleri, yâni inci bulamamaları gibi durumlarda "*düzen bozuldu,*" fesâd yayıldı.

İnci, nisan yağmurundan meydana gelir. Nisan yağmuru yağmayınca da oluşmaz. Şöyle ki ilkbahar geldiği zaman rüzgârlar çok eser, dalgalar yükselir ve deniz çalkalanır. Nisanın on sekizi olunca sedefler Hind ve Fars denizinin diplerinden çıkar. Onların sesleri, takırtıları ve her sedefin ortasında bir kurtçuk vardır. Sedefin iki yanında istakoz/deniz yengeci gibi kendisine saldıran bir düşmandan korunacağı iki kanat ve duvar gibi bir şey vardır. Havayı koklamak için bazen sedef kanatlarını açar, istakoz kıskacını onun kanatları arasına sokar ve kurtçuğu yer. Bazen de istakoz ince bir hileye başvurur. Yengeç, kıskacında çamur saçması gibi yuvarlak bir taş taşır ve sedefin içindeki kurtçuğun kanatlarını açmasını bekler. Açınca da hemen istakoz, taşı sedefin kanatlarının arasına atar. Böylece kanatlar kapanmaz ve istakoz kurtçuğu yer.

On sekiz Nisan'da denizlerin diplerinde 'inci' olarak bilinen hiç bir sedef kalmaz, mutlaka su yüzüne çıkar. Suyun yüzüne doğru açılır. Suyun yüzü inci gibi beyaz olur. Sonra bir bulut çokça yağmur yağdırır. Sonra bulut dağıldığında her sedefin içine Allâh'ın takdir ve ihtiyar ettiği kadar yağmur damlası düşer. Ya bir damla, ya iki damla, ya üç damla, ya da yüze, iki yüz ve daha fazlasına kadar düşer. Ardından sedefler kapanır, kanatları birbirine yapışır. Derhal sedefin içindeki kurtçuk ölür. Sedefler, suyun kendisini hareket ettirip içindekini bozmaması için denizin dibine çöker. İçindeki inciye deniz suyu girip onu sarartmasın diye de sıkı sıkıya sedefin yanları yapışıp kapanır. Bu sedeflerde meydana gelen en üstün inci, bir yağmur tanesinden oluşandır. Sonra iki yağmur tanesinden, sonra üç yağmur tanesinden oluşan gelir. Yağmur tanesinin sayısı azaldıkça incinin cismi daha büyük ve kıymeti daha fazla olur. Yağmur tanesinin sayısı çoğaldıkça incinin cismi daha küçük ve kıymeti daha ucuz olur. Bir yağmur damlasından meydana gelen inci "dürr-i yetim"dir ki ona paha biçilmez. Diğerleri onu tâkip eder.

Buluttan denize bir damla düşer,
İnsanın sulbünden de rahme bir nutfe
O yağmur damlasından inciler,
Nutfeden de yüksek serviler olur

Sedef üç merhale geçirir: Birincisi, canlılık dönemidir. İçine yağmur damlası düşünce kurtçuk ölür ve taşlık dönemine geçer. Bu sebeple de suyun dibine batar. Bu, taşın özelliğidir ve ikinci dönemdir. Üçüncü dönem olan bitkisel dönemde denizin dibinde ağaç gibi köklenir ve dal budak salar. İşte bu, Azîz ve Alîm olan Allâh'ın takdîridir. Sedefin inciyi taşımasının ve incinin meydana gelmesinin bilinen bir vakti ve mevsimi

vardır. İşte o vakitte dalgıçlar ve tâcirler onu çıkarmak için toplanırlar. Denizde durum böyledir.

Karaya gelince, on sekiz Nisan'da denizdeki sedefler gibi o yıl doğan yılan yavruları toprağın içinden toprağın yüzüne çıkar. Sedeflerin avuçlarının içini açtığı gibi onlarda ağızlarını göğe doğru açar. Gökten ağzına ne katre inerse ağzını onunla kapatıp toprağın altına girer. Sedefin denizde inciye hâmilelik müddeti tamam olup şeffaf bir inci hâline gelince, yılan yavrularının ağzına düşen yağmur taneleri de zehire dönüşür. Su aynı, kaplar ise farklıdır. İlâhî kudret her şey için uygundur. Bu mânâda şöyle denilmiştir:

İhsânı hür kimsenin nezdinde bir borç olarak görürüm,
Aşağılık kimsenin katında ise bir eksiklik ve yerme.
Tıpkı sedeflerin içinde inci olan
Yılanların karnında zehire dönüşen su katresi gibi.

Şeyh Allâme Ebû Hafs Verdî (r.h.)'ın *Harîdetü'l-acâib ve ferîdetü'l-ğarâib* adlı eserinde böyle geçmektedir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle der: Âyet, "Nefis karasına ve kalb denizine işâret etmektedir. Nefsin fesâdı haram yemek, mahzurlu şeyleri işlemek ve şehvetlerin peşi sıra gitmekledir. Kalbin fesadı ise kötü akîdeler, şüphelilere yapışmak, hevâ ve bid'atlara sarılmak, yerilen sıfatlarla vasıflanmak, dünyâ ve süslerini sevmek, dünyânın şehvetlerini ve menfaatlerini taleb etmektir. Kalbin fesâda uğramasının en büyük sebebi, (Hakk'ın emirlerine) muhâlefetlerde ısrardır. Nitekim hayırların en büyüklerinden birisi de Hakk'a teveccüh/yönelme ve bâtıldan yüz çevirme konusunda azmin sahih/sağlam olmasıdır."

Yine "*kara*" zâhir âlimlerinin lisanıdır. Onun fesâda uğraması, fâsid/bozuk te'villerledir. "*Deniz*" ise bâtın âlimlerinin lisânıdır Onun fesâda uğraması ise bâtıl iddiâlarladır.

Daha ayı görmeden ondan nişanlar verirler

Âyette "*İnsanların bizzat kendi işledikleri*" şeylerden söz edilmesi, kesbin/kazanmanın kul tarafından, takdir ve yaratmanın ise Allah tarafından olduğuna işârettir. Tâat, ışık saçan güneş gibidir. Güneşin ışıklarının ufuklarda yayıldığı gibi tâatin bereketi de bölgelere sirâyet eder. Bu, Allah Teâla'nın lütfunun tesirlerindendir. Günah ise karanlık gece gibidir. Gece karanlığının her yanı kapladığı gibi günahın uğursuzluğu da yakınlara ve uzaklara dağılır. Bu ise Allah Teâlâ'nın kahrının tesirlerindendir.

Karada ortaya çıkan ilk fesâd, Kâbilin kardeşi Hâbil'i öldürmesidir. Denizde ortaya çıkan ilk fesâd ise **kral Cülendi**'nin bütün gemileri gasbederek almasıdır. Bir meselde '**İbn Cülendî**'den daha zâlim' denir. Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir. O, Haccâc'ın atalarındandı. İkisi arasında yetmiş kuşak vardır. Kâbil Hâbil'i öldürmeden önce yeryüzü göz alıcı güzelliği ile yemyeşildi. Âdemoğlu hangi ağacın yanına varsa

mutlaka onun üzerinde meyve bulurdu. Denizin suyu tatlıydı. Aslanlar sığırlara saldırmazdı. Mezkûr katil meydana gelince yeryüzünde olanlar değişti. Ağaçlar dikenlendi, denizin suyu tuzlu ve çok acı bir hale geldi. Hayvanlar birbirlerine saldırdı.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Amel güzel olunca güller biter;
Çirkin olunca dikenler biter
Amelin iyi de olsa kötü de olsa,
Ne ekersen onu biçersin sonunda

"*Ki Allah yaptıklarının bir kısmını onlara tattırsın;*" "اَلذَّوْقُ (tatmak)" ağızda tadın bulunmasıdır. Çoğu zaman azab için kullanılır. Buradaki "lâm" illet/sebep bildirmek içindir. Yâni Allah onların yaptıkları kötülükten dolayı, onlara yaptıkları günahlardan bir kısmının ve Hak'tan yüz çevirmelerinin cezâsını tattırmak; sıkıntı, darlık ve musîbetlerle azâb etmek için dünyâlarındaki sebepleri bozdu.

"*Bir kısmını*" buyrulması, cezânın tamamının ancak âhirette olacağı içindir. "Lâm"ın âkıbet/sonuç bildirmek için olması da mümkündür. Yâni onlardan bu kötülüklerin zuhûr etmesinin sonucu bu oldu, demektir. Kötü âkıbetten Allâh'a sığınırız.

"*Belki de (tuttukları kötü yoldan)*" yâni üzerinde bulundukları şirk, günah, gaflet, şehvetlerin peşine düşme ve vakitleri zâyi etmekten tevhid, tâat, Hakk'ı taleb ve O'na kullukta gayret, şerîatı tâzim ile kaçırdıklarına esef etmeye "*dönerler.*"

Bu ifâdenin benzeri: "***Andolsun ki, biz de Fir'avn'a uyanları ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve mahsül kıtlığı ile cezâlandırdık.***" (el-A'râf, 7/130) âyetindeki "***ders alsınlar diye/belki de ders alırlar.***" ifâdesidir. Fakat onlar ders almamıştır.

Burada Allah Teâlâ'nın kuraklık, meyvelerin ve bitkilerin azalmasına ancak insanların günahtan dönmesi konusunda kendi tarafından bir lütuf olarak hükmettiğine tenbih vardır.

Mesnevî'de der ki:

Fazlını ortaya koymak için günahı defalarca örter.
Sonra da adâletini ortaya koymak için o örtüyü kaldırır.
Yaptığın kötü işten pişman olursun,
Samed olan Allah'tan hayâ edersin.

Bilesin ki Allah Teâlâ ma'sıyetin uğursuzluğu yüzünden bir çok şeyi değiştirmiştir. İblîs'in sûretini ve ismini değiştirdi. İsmi Hâris ve Azâzîl idi, onu "İblîs" diye isimlendirdi. Babasının edeb yerine bakıp gülmesi sebebiyle Nuh (a.s.)'ın oğlu Hâm'ın rengini değiştirdi. Babası Nuh (a.s.) uyuyordu. Kendisine bu durum haber verilince ona bedduâ etti. Allah Teâlâ da onu siyaha çevirdi. Hind ve Habeşliler onun neslinden geldi.

Mûsâ (a.s.)'ın kavminden bazılarının sûretini değiştirip maymunlara, Îsâ (a.s.)'ın kavminden bazılarının sûretini değiştirip domuzlara çevirdi. Kıbtîlerin suyunu ve mallarını değiştirip onları kana ve taşa çevirdi. **Ümeyye b. Ebi's-Salt**'in ilmini değiştirdi. O Arabların hatiplerindendi. Bir gün uyurken bir kuş geldi ve gagasını onun ağzına soktu. Uyandığında bütün bildiklerini unuttu. Anne-babaya karşı gelmesi sebebiyle bir adamın lisânını değiştirdi. Annesi onu çağırdı da ona cevap veremedi ve dilsiz oldu. İki yüz yirmi yıl Allah Teâlâ'ya ibâdet ettikten sonra içki içmesi ve zinâ etmesi sebebiyle **Bersîsâ**'nın îmânını değiştirdi. Bunlardan başka da bunun birçok örnekleri vardır.

Ka'bu'l-ahbâr şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'ı cennetten indirdiği zaman ona Mîkâil (a.s.) bir miktar buğday tanesi getirdi ve: "Bu senin ve çocuklarının rızkıdır. Kalk, toprağı kaz ve tohumları ek." dedi. Buğday taneleri Âdem (a.s.) devrinden İdris (a.s.) zamanına kadar deve kuşu yumurtası kadardı. İnsanlar inkâra düşünce tavuk yumurtası kadar, sonra güvercin yumurtası kadar, sonra da fındık kadar olup küçüldü. Uzeyr (a.s.) zamanında nohut kadardı."

Sahih hadislerde sâbit olmuştur ki bir toplumda hayâsızlığın/fuhşun ortaya çıkması ve açıkça yapılması, vebânın ve hastalıkların yayılmasına sebep olur. Ölçü ve tartının eksik yapılması kıtlık, geçim sıkıntısı ve sultanın zulmune sebep olur. Zekâtı vermemek, yağmurun kesilmesine sebep olur. Eğer hayvanlar olmasaydı, böyle kimselere asla yağmur ihsan edilmezdi. Allah ve Rasûlü'ne verilen sözden dönmek düşmanın tasallutuna ve insanların mallarının ellerinden alınmasına sebep olur. İmamların/devlet başkanlarının Allâh'ın kitabıyla hükmetmemeleri, insanlar arasında kılıçların çekilmesine ve savaşa sebep olur. Fâiz yemek depreme ve yere batmaya sebep olur. Bazı insanların zararı herkese sirâyet eder. Bu yüzden "Kim bir günah işlerse insanlar, hayvanlar, vahşi hayvanlar, kuşlar ve zerreleriyle bütün mahlûkat kıyâmet günü onun hasımları olacaktır." denilir. Şu halde tevbe, itâat ve ıslah ile Allah Teâlâ'ya dönmek gerekir. Çünkü başarı ve kurtuluş bundadır.

Zünnûn Mısrî (k.s.) der ki: "Ayaklarından birisi ibâdethânesinin dışında olan ve o ayağından irin akan bir adam gördüm. Ona bunun sebebini sordum. Şöyle cevap verdi: "Beni bir kadın ziyaret etti ve ibâdethânemin yanında uyudu. Nefsim beni onun üzerine atlayıp fücûra dalmaya zorladı. Ayaklarımdan birisi diğerinin aksine günaha girmemem için bana yardım etti. İşte ben bana yardım etmeyen o ayağın asla benimle beraber olmaması için yemin ettim." İşte tevbe ve pişmanlığın hakikati budur. Allah Teâlâ'dan af, âfiyet ve selâmet niyaz ederiz.

Allâh'a gerçekten tevbe ettim;
Canım bedenden çıkana dek tevbemi bozmam.

Mesnevî'de Nasûh'un lisanından naklen böyle geçmektedir.

❀

قُلْ سيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذينَ مِنْ قَبْلُ

كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُشْرِكينَ ﴿٤٢﴾

42. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, daha öncekilerin âkıbetleri nice oldu bir bakıp düşünün. Onların çoğu müşrik idi.**

Ey Muhammed! "*De ki:*" Ey müşrikler "*Yeryüzünde*" azab edilen ümmetlerin topraklarında "*gezip dolaşın da,*" yolculuk yapın da "*daha öncekilerin âkıbetleri*" yâni sizden önce olanların işlerinin sonu "*nice oldu bir bakıp düşünün.*"

"اَلنَّظَرُ (bakmak)" iki türlüdür: Bir kimse bir şeye gözüyle baktığı zaman "نَظَرَ اِلَيْهِ (Ona baktı)" denir. Kalbi ile tefekkür ettiğinde ise "نَظَرَ فيهِ (Onu düşündü)" denir. Bu âyette ise "فَانْظُرُوا" buyrulmuş, onların eserlerini görmeye ve hallerini düşünmeye delâlet etmesi için "اِلَيْهِ" veya "فيهِ" harf-i cerri söylenmemiştir.

"*Onların çoğu müşrik idi.*" Yâni öncekilerin çoğu müşriklerdi. Şirkleri sebebiyle helâk edildiler. Bu cümle, onların başına gelenin aralarında şirkin yaygınlık kazanması sebebiyle olduğuna veya şirkin onların çoğunda bulunduğuna, diğer ma'sıyetlerin ise onların azında bulunduğuna delâlet etmek için olan bir başlangıç cümlesidir. Şirkleri ve ma'sıyetleri sebebiyle onlara azab isabet ettiğine göre onların sıfatı üzere bulunan Kureyş müşrikleri ve başkaları bunda ısrar etmekten sakınsın.

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِىَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللّٰهِ

يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾

43. Allah katından, dönüşü olmayan bir gün ***(kıyâmet günü)*** **gelmeden önce yüzünü o gerçek dine çevir! O gün** ***(insanlar)*** **bölük bölük ayrılacaklardır.**

Ey Muhammed "*Allah katından, dönüşü olmayan*" Allah Teâlâ'nın kadîm irâdesi onun geleceğine taalluk ettiği için O'nun geri çevirmeyeceği, -Çünkü O bunu vaadetmiştir ve O vaadinden dönmez-, hiç kimsenin geri çevirmeye güç yetiremeyeceği ve o vakit îman etmesinin kimseye fayda vermeyeceği "*bir gün*" kıyâmet günü "*gelmeden önce yüzünü*" dosdoğru olup kendisinde asla eğrilik olmayan "*o gerçek dine*" İslâm dinine "*çevir!*" yönelt. Yüzü dine çevirmenin mânâsı bu sûrede geçmişti.

"*O gün*" yâni kıyâmet günü Allah mahşerde bekleyenleri hesaba çekmesinden sonra "*(insanlar) bölük bölük ayrılacaklardır.*" Bir bölük cennette, bir bölük cehennemde olacaktır ki sonraki âyet bunu anlatmaktadır.

"اَلصَّدْعُ", cam, demir ve benzeri sert cisimlerin çatlayıp bölünmesidir. Buradan istiâre

olarak ‘İşi ayırdı’ mânâsına “صَدَعَ الأَمْرَ”, ağrıdan başın çatlaması mânâsına “الصُّدَاعُ”, geceden yarılıp ayrılarak çıktığı için fecre “الصَّدِيعُ” denir.

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۚ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾

44. Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler yapanlara gelince, onlar da kendileri için *(cennetteki yerlerini)* hazırlamış olurlar.

“*Kim*” dünyâda Allâh’ı “*inkâr ederse, inkârı*”nın vebâli ve cezâsı başkasının değil “*kendi aleyhinedir.*” Bu cezâ ise müebbed cehennem ateşidir. “*İyi işler yapanlara*” Allâh’ı birleyen ve tevhidden sonra samîmî tâatte bulunanlara, beğenilen amel işleyenlere “*gelince, onlar da*” sadece “*kendileri için (cennetteki yerlerini) hazırlamış olurlar.*” Yâni, onlar cennette bir yer/köşk yapmış, döşemiş ve hazırlamış olurlar. Kendisi için cennette oturacağı yer yapmış ve yaygı sermiş olurlar.

“المهد” kelimesinin asıl anlamı bebeğin yatağını/beşiğini düzeltmektir. Sonra istiâre yoluyla başka şeyler için de kullanılmıştır. Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Kabirlerde yatılacak yerleri hazırlamak da âyette bahsedilen hazırlamaya dâhildir. Çünkü ancak sâlih amel ile kabir evi ve cennet yurdu düzeltilip ıslah edilmiş olur.

Rivâyet edilir ki kabir ehlinden bazıları, kıyâmet gününe kadar övülmeye lâyık, tefriş edilmiş, reyhan kokulu, ince ipekten ve parlak atlastan döşenmiş bir berzahta olacaktır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*İnsanın ameli kendisiyle birlikte kabrine defnedilir. Eğer ameli güzelse sâhibine ikramda bulunur. Kötü ise onu (azâba) teslim eder*.” Yâni ameli sâlih ise sâhibini ünsiyet ettirip rahatlatır, onu müjdeler, kabrini genişletir, nurlandırır ve o kimseyi sıkıntılardan ve korkulardan korur. Eğer ameli kötü ise sâhibini korkutur, ürkütür, kabrini karanlık kılar, daraltır ve o kimseye azab eder. Onu sıkıntılarla, korkularla, azab ve cezâ ile karşı karşıya bırakır.

İşret yaprağını/âhiret azığını kendi mezarına gönder
Senden sonra kimse göndermez, sen önceden gönder

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾

45. Zira Allah, îman edip iyi işler yapanlara kendi lütfundan karşılık verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.

“*Zira Allah,*” dünyâda kendisine “*îman edip iyi işler yapanlara*” ki sâlih amel kendisiyle Allah Teâlâ’nın zâtı ve rızâsının istendiği ameldir “*kendi lütfundan*” ihsânından “*karşılık verecektir.*” Yâni Allâh’ın iki bölükten herbirine amellerine göre karşılık vermesi için onlar Allah Teâlâ’nın ayırmasıyla iki bölüğe ayrılırlar. Asıl kasdedilen mü’minlerin mükâfatlandırılması olduğu için burada gâye olarak o gösterilmiştir.

Mü’minlerin mükâfâtlandırılması, “lütuf” olarak ifâde edilmiştir. Çünkü Ehl-i sünnete göre mükâfatlandırma, Mu‘tezile’nin iddiâ ettiği gibi vücûb/zorunluluk yoluyla değil lütuf yoluyladır.

Diğer bölüğün cezâsına da şöyle işâret edilmiştir: “*Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.*”

AllahTeâlâ’nın onları sevmemesi, mutlaka cezâyı peşinden getirecek olan gazabını zorunlu kılan buğzundan kinâyedir. Bazıları şöyle demiştir: “Allah Teâlâ kâfirleri mü’minlerle cem’ etmeyi sevmez, belki onları ayırıp cehenneme gönderir.”

Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’a şöyle buyurmuştur: “*Cehennemi cimriliğimden yaratmadım. Fakat düşmanlarımla dostlarımı bir yurtta toplamayı kerih görüyorum.*” AllahTeâlâ’dan dostlarının yurdunu niyaz eder, düşmanlarının yurdundan O’na sığınırız.

Bu âyette bir takım işâretler vardır ki bazıları şunlardır:

1- İbret nazarıyla bakmak, Hakk’ın yolunda terakkî etme sebeplerindendir. Çünkü bazı sâlikler bir kısım hâllerin tadına varıp onlarda takılıp kaldılar. Bazıları da bazı makâmları güzel bulup onlara bağlandılar. Böylece Hak Teâlâ’dan başkasına iltifât ederek şirke düştüler. Kâmil isti‘dâd ehli olanlardan kim sükûn bulunan bu hallere ve uygun bulunup bağlanılan makamlara nazar ederse, menzil ve makamları katetmek için şerîat ve tarîkat ayakları üzerinde seyr eder. Kendisinden öncekilerin düşüp de hakkânî tevhid dâiresine ulaşmaktan mahrum kaldığı fetret ve vakfelerin[42] vartalarına düşmemek için gayret gösterir.

Ey kardeşim, Cenâb-ı Hakk’ın dergâh-ı ulûhiyeti nihâyetsizdir
Hangi makama varırsan var, vallahi durma, ilerisine git

2- Tâlibe mutlaka istikâmet ve teveccühte sadâkat lâzımdır. Bu ise bid‘atçılık yapmak sûretiyle görüşünde başına buyruk olmakla değil, muvâfakat ve ittibâ ile olur. Kâmil bir şeyhden edeb/terbiye görmeyen ve vaktinin lisânı olan kimselerden kelime-i tevhidi almayan kimsenin hüsranı tastamam, noksanı ise faydasından daha umumi olur.

Ey dost, benden şu nasîhati dinle:
Git, devlet sâhibi bir Hak erinin terkisini tut
Yağmur damlası sadefi bulmadıkça
İnci olmaz ve parlamaz

3- Hak ehlini kim inkâr ederse, inkârının cezâsı kendisinedir. Bu cezâ ise îmânın hakîkatlerinden mahrumiyettir. Allah Teâlâ inkâr edenleri sevmez. Çünkü eğer onları sevseydi, onlara sıdk ve taleb ihsân eder, yardımsız bırakılmak sûretiyle inkâr ve nankörlüğe düşmezlerdi.

Beynini, zihnini dostu inkârdan arındır
Ki yârin gül bahçesinden reyhan gibi olan kokuyu alsın

Bir hadîste "*Asıl hatâ etmez*." buyrulmuştur. Bu hadîsin yorumu şöyledir: İkrâr ehli lütuf sıfatlarına, inkâr ehli ise kahır sıfatlarına râcidir. Çünkü birincilerin yaradılışta aslı birinci sıfatlardandır. İkincilerin ise ikinci sıfatlardandır.

Allah bana şarabı, sana sirkeyi verdi.
Madem ki kısmet böyle, benim seninle kavgamın anlamı ne?

Allah'tan aşk, iştiyak ve âşıkların yoluna sülûk etmeyi niyaz ederiz. Her hâlükârda yoldan çıkmaktan ve dalâlete düşmekten O'na sığınırız.

وَمِنْ اٰيَاتِه۪ٓ اَنْ يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيُذ۪يقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِه۪ وَلِتَجْرِيَ
الْفُلْكُ بِاَمْرِه۪ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِه۪ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾

46. Size rahmetinden tattırsın, emriyle gemiler yüzsün, fazlından *(nasibinizi)* arayasınız ve şükredesiniz diye *(hayat ve bereket)* müjdecileri olarak rüzgârları göndermesi de Allâh'ın *(varlık ve kudretinin)* delillerindendir.

"*Size rahmetinden tattırsın,*" ki bu rüzgara bağlı faydalardandır "*emriyle gemiler*" denizde rüzgârların sevki ile "*yüzsün.*" Gemiler rüzgârlarla seyreder, rüzgârlar da Allâh'ın emriyle eser. Dolayısıyla gemiler hakikatte Allâh'ın emriyle seyreder. *el-Esrâru'l-Muhammediyye*'de der ki: "Geminin durması ve seyretmesi konusunda rüzgâra dayanıp güvenme. Çünkü bu, tevhid-i ef'âlde şirktir ve işlerin hakikatlerini bilmemektir. Kime âlemin durumu olduğu gibi/bulunduğu hal üzere keşfolunursa, rüzgârın kendi kendine hareket etmediğini, bilakis onun bir hareket ettireni olduğunu bilir. Sonunda kendisinin muharriki olmayan, kendisi de hareket etmeyen, bilakis bundan ve benzer şeylerden münezzeh olan ilk muharrike ulaşır. O noksanlardan münezzeh ve yücedir.

"*Fazlından*" yâni deniz ticaretinden "*(nasibinizi) arayasınız.*" Burada ticaret için denize açılmaya cevaz vardır. Denize açılmanın şartları (**Bursevî**'nin tertibine göre olan yazmada) ikinci cildin sonunda geçmişti.

Dalga korkusu olmasaydı denizin faydası güzel olurdu
Gülle sohbet hoş olurdu, dikenin zararı dokunmasaydı

Sa‘dî'nin, *Gülistân*ında meşhur beyitlerden birisi şöyledir:

Denizde faydalar çoktur,
Ancak emniyet dilersen sâhildedir.

"*Ve*" zikredilen yüce gâyeler konusunda Allâh'ın nîmetine "*şükredesiniz*" O'nu birleyesiniz ve O'na itâat edesiniz "*diye…*"

Nîmet veren Allâh'a şükretmekten geri durma
Kıyâmet günü başını elinde bir hiç olduğu hâlde kaldırırsın

"*(Hayat ve bereket) müjdecileri olarak*" yâni rüzgârları mahlûkata yağmur ve benzerleri için müjdeciler olduğu ve yardımınıza ulaştığı halde "*rüzgârları*" yâni kuzey, güney ve sabâ rüzgârlarını "*göndermesi*" havadan, gökyüzünden rüzgârlar indirmesi "*de Allâh'ın delillerindendir.*" birliğinin ve kudretinin alâmetlerindendir. Çünkü bu rüzgarlar rahmet rüzgarlarıdır. Batı rüzgârı ise azab rüzgârıdır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.): "*Allâh'ım, onu (rahmet) rüzgarlarından kıl, (azab) rüzgarı kılma.*"[43] buyurmuştur.

el-Kâmûs'ta der ki: "Kuzey rüzgârı, güneşin doğduğu yer ile büyük ayı yıldız kümesi arasından veya güneşin doğduğu yer ile kartal burcunun en parlak yıldızının (nesr-i tâir) battığı yer arasından esen rüzgardır. Neredeyse hep gece eser. Güney rüzgârı, kuzeyin aksine Süheyl yıldızının doğduğu yerden Süreyyâ yıldızının doğduğu yer arasında esen bir rüzgardır. Sabâ rüzgârı, gece-gündüz eşit olduğu zaman güneşin doğduğu yerden esen bir rüzgârdır. Karşısından batı rüzgârı eser. Sabâ rüzgârı, kuzey rüzgârı kadar soğuk ve güney rüzgârı kadar sıcak olmadığı için hoş ve latif bir rüzgar olarak vasfedilmiştir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Rüzgâr, Allâh'ın rahmetindendir. Rahmet de getirir, azab da. O halde ona sövmeyin. Allah'tan onun hayırlı olanını isteyin, kötü olanından Allâh'a sığının.*"[44]

Mütevekkil'in "Kuzey Rüzgarı Beytü'l-mâli" diye isimlendirdiği bir hazinesi vardı. Her ne zaman rüzgar kuzeyden esse bin dirhem tasadduk ederdi.

Nil nehrinin kabarmasının sebebi hakkında zikredilir ki Allah Teâlâ onun üzerine kuzey rüzgârını gönderir. Böylece onu deniz tarafından geri çevirir. Bu durum onun için sarhoşluk veren bir şey gibi olur. Böylece kabarıp sonunda tüm beldeleri kaplar. Suya doyma sınırına ulaşınca Allah onun üzerine güney rüzgârını gönderir. Bu rüzgar da Nil'i denize çıkarır. Dünyâda güneyden kuzeye uzanan, bütün nehirler azalırken şiddetli sıcaklarda kabaran, bir düzene göre suları artan ve bir düzene göre suları azalan mübârek Nil nehrinden başka bir nehir yoktur. O baldan tatlı, miskten daha hoş

kokuludur. Fakat aktığı yerler değişince o da değişir.

Vekî‘ der ki: “Rüzgâr ve sinekler olmasaydı dünyâ kötü kokardı.” Rüzgârın yıldızların tesiri ve yönlerden birine kayması sebebiyle havanın dalgalanması olduğu söylenmiştir. Şerîat ehline göre sahih olan görüş, hadisde zikredildiği gibi rüzgârın Allâh’ın rahmetinden olduğudur.”

Âyetin işâreti ise şöyledir: Allah Teâlâ avâmın kalblerinin üzerine recâ (ümid) rüzgârlarını gönderir. Bu rüzgârlar onların kalblerinden günahların tozunu ve yeis/ ümitsizlik çöplerini süpürüp temizler, onlara îman nurunun gireceğini müjdeler. Sonra Allah havâssın ruhları üzerine bast rüzgarlarını gönderir. Bu rüzgarlar onları kabzın yalnızlığından ve boş düşüncelerin kirinden temizler, onları vuslata ulaşmakla müjdeler. Allah tevhid rüzgarlarını gönderir de onlar ahassu’l-havâssın sırları üzerine eser ve onları ağyârın izlerinden temizler, onları devamlı vuslat ile müjdeler. Âyetteki “*müjdecileri olarak rüzgârları göndermesi*” ifâdesi de bunu anlatmaktadır.

Sonra Allah Teâlâ, şükrün gereğini ihlâl edenleri sakındırarak şöyle buyurdu:

---

[42]. Fetret ve vakfe: Seyrü sülûkte gösterilen zâaf, rehâvet ve iki makam arasında takılıp kalmak.

[43]. Beğavî, Mesâbîhu’s-sünne, I, 511.

[44]. Münâvî, IV, 60.

ALLÂH'IN RAHMETİNİN ESERLERİNE BİR BAK

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلًا اِلٰى قَوْمِهِمْ فَجَٓاؤُ۫هُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
فَانْتَقَمْنَا مِنَ الَّذٖينَ اَجْرَمُواۜ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنٖينَ ﴿٤٧﴾
اَللّٰهُ الَّذٖى يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثٖيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِى السَّمَٓاءِ كَيْفَ يَشَٓاءُ
وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهٖۚ فَاِذَٓا اَصَابَ بِهٖ مَنْ
يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ اِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ
عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهٖ لَمُبْلِسٖينَ ﴿٤٩﴾ فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ
يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ذٰلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدٖيرٌ ﴿٥٠﴾ وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رٖيحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهٖ
يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا
وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ ﴿٥٢﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ تُسْمِعُ

اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَۚ ﴿٥٣﴾

47. Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık delililler getirdiler. *(Onları dinlemeyip)* günaha dalanların ise cezâlarını hakkıyla vermişizdir. Mü'minlere yardım etmek de bize düşer.

48. Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; nihâyet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince, onlar seviniverirler.

49. Oysa onlar, daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdi.

50. Allâh'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir.

51. Andolsun ki, bir rüzgâr göndersek de onu *(ekini)* sararmış görseler, ardından muhakkak nankörlüğe başlarlar.

52. *(Rasûlüm!)* Elbette sen ölülere duyuramazsın; arkalarını dönüp giderlerken sağırlara o dâveti işittiremezsin.

53. Körleri de sapıklıklarından *(vazgeçirip)* doğru yola iletemezsin. Ancak teslimiyet göstererek âyetlerimize îman edenlere duyurabilirsin.

"*Andolsun ki, biz*" seni kavmine gönderdiğimiz gibi "*senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara açık deliller getirdiler.*" Yâni, senin kavmine parlak deliller getirdiğin gibi her peygamber kendi kavmine peygamberlik dâvâsında doğruluğuna dâir kendisine mahsus açık deliller getirdi. "*(Onları dinlemeyip) günaha dalanların ise cezâlarını hakkıyla vermişizdir.*" Yâni onlar peygamberleri yalanladılar, biz de cürüm işleyenlerden initkam alıp onları cezâlandırdık. Onların cürümleri peygamberleri yalanlamak ve bunda ısrar etmekti. Yâni biz onları cezâlandırdık ve helâk ettik.

İsm-i mevsûlun, "هُمْ" (onlar) zamiri yerine konulması, hazfedilenin yerine dikkat çekmek ve onun intikam almanın sebebi olduğunu hissettirmek içindir.

"*Mü'minlere yardım etmek de bize düşer.*" Onları düşmanlarının şerrinden ve başlarına gelen azabdan kurtarmak pek değerli bir yardım ve pek büyük bir kurtarmadır. Bazıları buradaki gerekliliğin zorunluluktan dolayı bir gereklilik değil, Allâh'ın kerem ve lütfundan dolayı bir gereklilik olduğunu söylemiştir. *el-Vasît*'ta şöyle der: "Bu Allâh'ın kendi zâtına vâcib kıldığı bir gerekliliktir." *Keşfü'l-esrâr*'da ise şöyle der: "Bu söz, 'Bu işi yapmak bana düşer, onu ben yaparım' anlamında "عَلَىَّ قَصْدُ هَذَا الأَمْرِ" denilmesi gibidir."

Burada Allâh'ın intikam almasının mü'minler için ve onların değerini ortaya çıkarmak için olduğu hissettirilmektedir. Çünkü mü'minler Allâh'ın kendilerine yardım etmesine müstehak kılınmıştır.

Bir hadîste Rasûlullah (s.a.): "*Hangi müslüman, kardeşinin ırzını korursa, onu cehennem ateşinden korumak da Allâh'a düşer*."[45] buyurmuş, sonra da "*Mü'minlere yardım etmek de bize düşer.*" âyetini okumuştur.

Şeyh Ebû Ali Rûzbâri (k.s.)'tan nakledildiğine göre dervişlerden bir topluluk onun yanına geldi. Onlardan birisi hastalandı ve günlerce hasta kaldı. Arkadaşları ona hizmet etmekten usandı ve bir gün durumu Şeyh Ebû Ali'ye şikâyet ettiler. Bunun üzerine Şeyh nefsine muhalefet etti ve onun hizmetini kendisinden başkasının üstlenmemesi için yemin etti. Günlerce onun hizmetini bizzat kendisi yerine getirdi. Sonra o derviş öldü. Onu yıkadı, kefenledi, cenaze namazını kıldı ve defnetti. Kabirde arkadaşlarının yanında kefeninin baş tarafını açmak istediğinde onun gözlerinin kendisine doğru açık olduğunu gördü. Kendisine şöyle söyledi: "Ey Ebû Ali! Nefsine muhâlefet edip bana yardım ettiğin gibi mutlaka ben de kıyâmet günündeki makamım sayesinde sana yardım edeceğim."

Bu kıssada dikkat çekilecek bazı hususlar vardır:

1- Allâh'ın sevdiği kimseler, ölseler de hakikatte diridirler. Onlar ancak bir yurttan başka bir yurda naklolunurlar.

2- Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsinde işâret ettiği husustur: "*Devletleri/zenginlikleri gelmeden önce fakirlere el uzatıp yardım edin. Çünkü*

kıyâmet günü olunca Allah fakirleri ve miskinleri bir araya toplar. Onlara: "Tanıdığınız yüzleri ayırın. Size bir lokma yediren, bir yudum su içiren, bir hırka giydiren ve bir eksikliğinizi tamamlayan herkesin elinden tutun ve cennete girdirin." denir."[46]

3- Şefaat, ilâhî yardım babındandır.

Bu âyette Hz. Peygamber (s.a.)'e sonuçta zafere ereceği ve kendisini yalanlayanlara üstün geleceği müjdelenmekte, mü'minlere ise iyi sonucun kendilerine âid olduğu tenbih edilmektedir. Çünkü takvâ sâhipleri olanlar onlardır. Nitekim Allah Teâlâ "***İyi sonuç takvâ sâhiplerinindir.***" (el-A'râf, 7/128) buyurmuştur.

Gayb âleminin meleği bana şu güzel müjdeyi verdi:
Kimse bu dünyâda daima mahzun kalmayacak

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Andolsun ki, biz senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik*" kavli ile, kavimleri olan müridleri terbiye etmek ve seyr u sülûk yaptırarak onları Âlemlerin Rabbi'nin huzûruna delâlet etmek için görevlendirilmiş daha önce gelip geçen meşâyıha işâret etmektedir "*de onlara*" tasdîk ehlinin yolunu açıklama konusunda tahkîk lisanı üzere "*açık deliller getirdiler.*" Tasdîk ile onlara karşılık verenler tahkîkin özüne ulaştı. Red ve inkâr ile onlardan yüz çevirenleri ise kendinden uzaklaştırmakta ve katılıkta ebedi olarak kalma azâbıyla mübtelâ kıldı. Nitekim âyetin devamında bu şöyle anlatılmaktadır: "*(Onları dinlemeyip) günaha dalanların*" yâni inkâr edenlerin "*ise cezâlarını hakkıyla vermişizdir. Mü'minlere*" bize yaklaşanlara, biz de onlara yaklaşarak "*yardım etmek de bize düşer.*"

Allâh'ım! Bizi mutlak olarak yardıma mazhar olanlardan kıl. Yönelişimizi samîmî ve gerçek olarak kapına doğru eyle. Çünkü yardım edip destekleyen kalbleri yakîn tarafına çeviren sensin sen!

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ
وَيَجْعَلُهُ كِسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ ۚ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ
يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٨﴾

48. Allah O'dur ki, rüzgârları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır. Derken, Allah onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder; nihâyet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince, onlar seviniverirler.

"*Allah O'dur ki, rüzgârları*" sabâ ve benzeri rahmet rüzgârlarını "*gönderir, bunlar*

da bulutu kaldırır.” *Tâcü'l-mesâdır*'da der ki: “اَلْاِثَارَةُ” Toz kaldırmak, yeryüzünü harekete geçirmek ve rüzgârın bulut getirmesidir. “اَلسَّحَابُ (bulut)” kelimesi cins ismidir. Bir tek buluta da, daha fazlasına da söylenmesi de sahihtir. *el-Müfredât*'ta der ki: “اَلسَّحْبُ” kelimesinin asıl anlamı çekmektir. “اَلسَّحَابُ (bulut)” kelimesi de rüzgarın kendisini çekip sürüklediğinden ya da kendisi suyu çektiğinden dolayı bu kökten gelmektedir.

Yâni bu rüzgârlar bulutu yayar, kaldırır ve yerlerinden çıkarır. Rüzgârlar bulutu hareket ettirir, savurur. Bulutu kaldıran Allah Teâlâ olduğu halde rüzgârlara izâfe edilmesi, rüzgarların kaldırmanın sebebi oldukları içindir. Fiil fâiline nisbet edildiği gibi bâzen sebebine de nisbet edilir.

“*Derken, Allah onu gökte*” gök tarafında bir günlük, iki günlük, daha az veya çok günlük mesafede hareket ederek veya durarak, güney veya kuzey yönünden, batı rüzgarı veya saba rüzgarı olarak ve diğer yönlerden estiği halde “*dilediği gibi*” yâni bazen bitişik olarak “*yayar ve*” bazen de her bir tarafa bir parça göndererek “*parça parça eder;*”

“كِسَفًا” kelimesi, bulut, pamuk ve benzeri seyrek cisimlerin parçası demek olan “كِسْفَةٌ” kelimesinin çoğuludur. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Ey Muhammed veya görme kabiliyeti olan herkes, “*nihâyet*” bulutun “*arasından*” ve boşluklarından; bulutun bitişik ve parça parça olduğu zamanlardaki her iki durumda da “*yağmurun*” ilâhî emirle “*çıktığını görürsün.*”

Râğıb der ki: “اَلْخَلَلُ” evin ve bulutun aralığı gibi iki şey arasındaki açıklık demektir. Çoğulu “خِلَالٌ”dir.”

Bulutların elek gibi olduğu, eğer böyle olmasa yağmurun yeryüzünü bozacağı söylenmiştir.

Vehb b. Münebbih'den rivâyet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Yeryüzü tufan günlerinde Allah Teâlâ'ya şikâyette bulundu. Çünkü Allah Teâlâ ölçüsüz ve tartısız miktarda su gönderdi. Allah Teâlâ'nın gadabından dolayı su fışkırdı ve yeryüzünü yarık yarık yardı. Yeryüzü: “Yâ Rabbi! Su beni yarıp tırmaladı.” dedi. -En doğrusunu Allah bilir ama bana ulaştığına göre- Allah Teâlâ: “Su için bir elek yaratacağım, seni yarmayacak ve tırmalamayacak.” buyurdu ve bulutları yağmurun eleği kıldı.

“*Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince,*” Sonra Hak Teâlâ bölge ve şehirlere yağmuru gönderince, kullarından kimi dilerse, o zaman “*onlar seviniverirler.*” Mutlu ve mesrur olurlar. Yâni bolluğun gelmesi ve kıtlığın kalkmasından dolayı hemen sevince kapılırlar.

وَاِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسِينَ ﴿٤٩﴾

49. Oysa onlar, daha önce, üzerlerine yağmur yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdi.

"*Oysa*" durum şu ki "*onlar,*" yâni yağmur verilenler "*daha önce,*" yağmur indirilmesinden önce "*üzerlerine yağmur yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdi.*" "اَلْاِبْلَاسُ (ümit kesme)"nin anlamı bu sûrenin başlarında geçmişti.

"مِنْ قَبْلِه" ifâdesi, te'kid için ve onların uzun zamandan beri yağmursuz kaldıklarına ve tamamen ondan ümid kestiklerine delâlet etmek için yapılmış bir tekrardır.

فَانْظُرْ اِلٰٓى اٰثَارِ رَحْمَتِ اللّٰهِ كَيْفَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ اِنَّ ذٰلِكَ

لَمُحْيِ الْمَوْتٰىۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿٥٠﴾

50. Allâh'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir.

"*Allâh'ın rahmetinin eserlerine bir bak:*" Bu hitap Hz. Peygamber (s.a.)'e yöneltilmiş olsa da onunla mükelleflerin hepsi kasdedilmiştir. "Allâh'ın rahmeti"nden maksad yağmurdur. Çünkü Allah yağmuru mahlûkatına rahmeti dolayısıyla indirmiştir. Yâni yağmurun eserleri olan bitkilere, ağaçlara, türlü meyvelere ve çiçeklere bakın.

Âyetin başındaki "fâ" harfi, bu sayılan şeylerin yağmurun indirilmesini çabucak takip ettiğine delâlet etmek içindir.

Allah Teâlâ "*Arzı, ölümünün*" kurumasının "*ardından nasıl diriltiyor!*" Yâni ölümünden sonra yeryüzünü nasıl eşsiz bir şekilde dirilttiğine bir bakınız.

"*Bakmak*"tan maksad, Allâh'ın kudretinin büyüklüğüne ve rahmetinin genişliğine dikkat çekmektir. Bunun yanında tekrar diriltme konusuna da giriş mâhiyetindedir.

"*Şüphesiz O,*" ölümünden sonra yeryüzüne hayat vermeye kadir olan O şânı yüce Allah "*ölüleri de mutlaka diriltecektir*" âhirette onları da diriltmeye kâdirdir. Çünkü, yeryüzünün tekrar diriltilmesi onda bulunan nebâtî kuvvelerin benzerinin diriltilmesi olduğu gibi ölülerin diriltilmesi de onların bedenlerinin maddelerinde bulunan canlılık kuvvelerinin benzerinin var edilmesidir.

"*O, her şeye kadirdir.*" Yâni her şeye kudreti çok fazladır. İnsanın bedenini ölümünden sonra haşrde diriltmesi ve kalbini dünyâda öldükten sonra diriltmesi de buna dâhildir. Çünkü bütün mümkün varlıklara O'nun kudretinin nisbeti eşittir. Her şey O'nun kudretine bağlıdır. Hiçbir şey O'na büyük/zor değildir. Kulun gücünün aksine Allâh'ın kudreti kâmildir. Çünkü insanın gücü de Allah Teâlâ'nın kudretinden elde edilmiştir.

Ey Yüce Rabbim, ne güzel kayyûmsun, bilensin
Güçsüz olanlara bir güç ver

Aşağıda geleceği üzere insan güçsüz yaratılmış, Allah ona güç ve kuvvet vermiştir. Bilesin ki yüce Allah yeryüzünü kudretinin eserleriyle, fiilinin ve hikmetinin nurlarıyla süsledi. Yeşillikleri bitirdi, çiçeklere parlaklık verdi. Allah Teâlâ'yı güzellik sıfatıyla müşâhede eden âriflerin gözlerine onların sûretlerinden tecellî etti. Bu yüzden **Şeyh Mağribî** şöyle demiştir:

Mağribî'nin gül bahçesine meyletmesinin sebebi,
Her şeyin renk ve kokusunun O'ndan olmasındandır

İsrailoğulları Mûsâ (a.s.)'a "Rabbin boyayıp renk verir mi?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "Evet, meyveleri ve kokulu bitkileri kırmızı, sarı ve beyaza boyar. Boyacı beyazı siyaha çevirebilir, fakat siyahı beyaz yapamaz. Allah Teâlâ ise siyah saçı ve kara kalbi beyazlatır. "***Allâh'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir?***" (el-Bakara, 2/138)

Ebû Hafs (k.s.) "*Allâh'ın rahmetinin eserlerine bir bak*" âyetindeki emre uyarak bahçeye çıktı. Bir mecûsî kendi bahçesinde onu misafir etti. Ebû Hafs arkadaşlarının kalplerinin bahçeye baktığını anlayınca onlara: "***Onlar geride nice şeyler bıraktılar; bahçeler, çeşmeler...***" (ed-Duhân, 44/25) âyetini okuyun." dedi. Ebû Hafs bahçeden çıkmak istediği zaman mecûsi ile onun çocuklarından ve akrabasından on sekiz kişi müslüman oldu. Bunun üzerine Ebû Hafs: "Gezinti için çıktığınız zaman işte böyle çıkın." dedi. O (k.s.) bu sözüyle bu çıkışın nefis ve hevâ ile birlikte olmadığını, aksi halde onun güzel bir tesirinin olmayacağına işâret etmiştir.

Sonra insana zâhir gözüyle dünyânın süsüne, kalb gözüyle de onun fânî olduğuna bakmak, ilkbahar günlerinden türlü ibretler ve dersler çıkarmak gerekir. Bir hadîste: "*İlkbaharı gördüğünüz zaman öldükten sonra dirilmeyi hatırlayınız*."[47] buyrulmuştur. Çünkü ölülerin kabirlerinden çıkması, bitkilerin yerden çıkmasına benzer. Onun için kişinin ilkbaharı gördüğünde bunu hatırlaması gerekir. Yine sıcaklık şiddetlendiği zaman kıyâmet gününün güneşini hatırlamalıdır. Nitekim hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Hava sıcak olduğu bir günde bir kimse: "Allah'tan başka ilah yoktur. Bugün ne kadar sıcak! Allâh'ım, beni cehennem sıcağından koru." dediği zaman Allah cehenneme: "Kullarımdan birisi senin sıcaklığından bana sığındı. Ben seni şâhid tutuyorum ki onu himayem altına aldım." buyurur. Çok soğuk bir gün olduğunda kul: "Allah'tan başka ilah yoktur. Bugün ne kadar soğuk. Allâh'ım, beni cehennem soğuğundan koru." dediği zaman Allah Teâlâ (cehenneme): "Kullarımdan birisi senin soğuğundan bana sığındı. Ben seni şâhid tutuyorum ki onu himayem altına aldım." buyurur*."

Ashab: "Cehennemin soğuğu nedir?" diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "*O bir evdir ki kâfir onun içine atılır ve soğuğunun şiddetinden dağılır*."[48] Yâni parçalanır ve çürüyüp kokuşur.

Gökten yağmur yağdığını gördüğünde sıratın üzerinde günahkârların ağlamasını

hatırlamak gerekir.

Râbia Kaysiyye şöyle demiştir: "Ezanı işittiğimde mutlaka kıyâmet gününün münâdîsini hatırlarım. Karları gördüğümde amel defterlerinin havada uçuşmasını hatırlarım. Çekirgeleri gördüğümde mutlaka haşri hatırlarım."

Kırmızı reyhanı görünce Allâh'a müştak olanların yüzlerinin kırmızılığını, beyazını görünce mü'minlerin yüzlerinin aklığını, sarısını görünce âsîlerin yüzlerinin sarılığını, boz reyhanı görünce kabirde yedi gün kaldıktan sonra gençlerin ve güzel kadınların yüzlerinin toza toprağa bulanmış hâlini hatırlamak gerekir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Sarı gül, âlemlere şifa veren bir tabiptir ama kendisi hastadır. Kırmızı gül, sanki O'nu müşahede ettiğinden mesttir; herkes aklı başında, kendisi sarhoş. Beyaz gül, sanki zamanın elinden sitem/zulüm görmüş, gençliği kaybetmiş ve ömrü sona ermiştir. İtidal vaktinde senede gaybdan iki güneş doğar. Birisi feleğe mensup cemal güneşi, diğeri Melik'e mensup celâl güneşi. Cemal güneşi gül üzerine doğar, gül açılır. Celâl güneşi gönül üzerine doğar, gönül aydınlanır. Gül açınca bülbül ona âşık olur. Gönül aydınlanınca, Hakk'ın nazarı onda hazır olur. Gül sonunda dökülür, onun hicranından bülbül matem tutar. Gönül kalırsa, Hak Teâlâ onu lütuf ve keremiyle muhâfaza eder ki ebedî zeval bulmaz. "Mü'minin kalbi asla ölmez."

Seni gören göz, dert ve kederden muaftır
Seni bulan can, ölümden kurtulmuştur

İbnü's-Semmâk (k.s.) bahar günlerinde dışarı çıktı. Nurlara baktı ve şöyle haykırdı: "Ey ağaçları türlü nurlarla nurlandıran, kalblerimizi de zikrinle ve sana güzelce tâatte bulunmakla nurlandır."

Bazı sâlihler bahar günlerinde Allah Teâlâ'ya duydukları şevkten ağlarlardı. Bazıları da ayrılık korkusuyla ağlardı.

Hikâye edilir ki **Şeyh Şiblî** (k.s.) bir gün dışarı çıktı. Arkadaşları onu bir ağacın altında ağlarken buldu. Ona neden ağladığı sorulunca şöyle dedi: "Bu ağacın yanından geçiyordum. Onun henüz yeşil olan bir dalı kesilmiş ve yere düşmüştü. Kökünden koparıldığından haberi yoktu. Kendi kendime: "Ey nefis! Eğer sen Hak'tan koparılmışsan ve bunu da bilmiyorsan ne yapacaksın?" diye sordum." Bunun üzerine arkadaşları da oturup ağladılar.

Baharın cennet nîmetlerine ve rahatlığına delâlet ettiği söylenir. İnsan baharda üzüntü ve hasretini açığa vurur. Fakat bunun sebebini bilemez. Bunun sebebi şudur: Âdem (a.s.) cennetteyken bütün ruhlar onun sulbündeydi. Ruhlar Âdem (a.s.)'ın çocuklarının nefislerine dağıldığında, cennetin benzerini, bir çiçeği veya hoş bir kokuyu görüp koklayınca cennet nîmetlerini hatırlar. Onlardan ayrıldığına üzülür ve cennetten çıktığına tasalanır.

"*Allah arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor!*" âyeti hakkında "Yâni Allah mü'minin nefsini, tâatlerden kuruduktan sonra nasıl diriltiyor!" denilmiştir.

Bir rivâyette “*Kim ölü bir araziyi ihyâ ederse orası ona âiddir.*”[49] buyrulmuştur. AllahTeâlâ da mü’minin nefsini ve kalbini ihyâ etmiştir. Şu halde mü’min şeytana değil O’na âiddir. Yine tevbe eden kimse nefsini tâatle ihyâ ettiği zaman cehenneme değil cennete âiddir.

Denilir ki: Allah nefisleri fetrete düştükten sonra irâdelerde sadâkat ile diriltir. Kalbleri gaflete düştükten sonra muhâdaraların[50] nurlarıyla diriltir. Ruhları hicâba düştükten sonra müşâhedelerin devâmı ile diriltir.

Seni andığım zaman ölürüm sonra dirilirim
Senin için defalarca dirilir ve defalarca ölürüm

Kalb ârifin bostanı ve cenneti/bahçesidir. Hayatı Allah Teâlâ’yı ma’rifet iledir. Onun nurlarına nazar eden âlemden ve çiçeklerinden/süslerinden müstağnî olur.

Mesnevî’de der ki:

Bir sûfî, sûfilere özgü keşif amacıyla
Bahçede yüzünü dizlerine dayamıştı.
Bir süre sonra iç dünyâsına dalıp gitti.
Patavatsızın biri, onun uyur hâlinden rahatsız oldu.
Dedi, ne uyuyorsun? Uyan da asmaya,
Ağaçlara, nesnelere ve yeşilliklere bak.
“Bakınız” diyen Hakk’ın emrini duyup
Şu rahmet belirtilerine yüzünü çevir.
Sûfî dedi, ey heveskâr, rahmetin belirtileri gönüldedir.
Dışarıdakiler ancak belirtilerin belirtileridir.
Bahçeler ve meyveler gönüldedir.
Onun güzelliği yeryüzüne yansımıştır.
Ey yolcu, hayatı Hak’tan alırsan
Çamura ihtiyacın kalmaz, yürür gidersin.

Allah Teâlâ’dan rahmetinin eserlerini müşâhede ve sıfatlarının nurlarını mütâlaa etmek için basîretlerimizi açmasını, zâtının sırlarının bostanına girmek, âyetlerinin ve apaçık delillerinin harîminden hüviyyetinin haremine intikal için bize izin vermesini niyaz ederiz. Hayrı ve isteneni bol bol veren de gönle hayat veren de O’dur.

وَلَئِنْ اَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَاَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهٖ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾

51. Andolsun ki, bir rüzgâr göndersek de onu *(ekini)* sararmış görseler, ardından

muhakkak nankörlüğe başlarlar.

“*Andolsun ki, bir rüzgâr*” batı rüzgarı ve benzeri bir azab rüzgarı “*göndersek de onu (ekini)*” Allâh’ın rahmetinin eserleri olan bitkileri “*sararmış görseler,*” yâni Allâh’a yemin olsun ki zararlı sıcak veya soğuk bir rüzgar göndersek de kâfirlerin ekinini ifsâd etse, onlar da onu rüzgarın tesiriyle sararmış, yâni yeşilliğinden sonra sararmış ve kuruyup yok olmaya yaklaşmış görseler “*ardından*” yâni ekinin ve bitkilerin sararmasından sonra “*muhakkak*” durmadan ve tehir etmeden “*nankörlüğe başlarlar.*”

“اَلْاِصْفِرَارُ” sararmak demektir. “اَلصُّفْرَةُ (sarı)” siyah ile beyaz arasında, beyaza yakın renklerden bir renktir.

Yâni kâfirlerin Rablerine îtimâdı yoktur. Eğer onlara iyilik ve bolluk isâbet ederse Allâh’a şükretmez, O’na itâat etmez ve sevinmekte aşırıya kaçarlar. Eğer hoşlanmadıkları en küçük bir şey başlarına gelse, sızlanıp şikâyet ederler, sabretmezler, önceden verilen nîmetleri inkâr ederler ve istiğfar ile Allâh’a ilticâ etmezler. Mü’minin hâli ise böyle değildir. Çünkü o, nîmet olduğunda şükreder, mihnet olduğunda ise sabreder, Allâh’ın rahmetinden ümit kesmez. Rahmeti celbetmek için gece gündüz tâat ve istiğfâr ile Allâh’a ilticâ eder.

Mesnevî’de der ki:

Def edilmesi mümkün olmayan belâ inince,
Yalvarıp yakarma ona şefaatçi olmaz
Bu huzurda tevâzudan, kulluktan ve
Düşkünlükten başka bir şeyin itibarı yoktur.
Üzüntü görünce istiğfar et; çünkü üzüntü,
Yaratıcının emriyle etkin olur

Âyette işâret vardır ki ezelî şakâvet rüzgârı kahır ve izzet cihetinden şakîlerin muâmelâtının üzerine estiği zaman, o yeşil, yâni şerîata uygun bile olsa onları münâfığın amelleri gibi sararmış ve rüzgarın savurduğu kuru bir hale getirir. Onlar nifak ile olan taklîdî îmandan sonra Allâh’ı ve nîmetini inkâr ederler. Bu inkâr sadece nîmet ile ilgili olan inkârdan daha çirkindir. Şakavetin gelip çatmasından, kötü halden, kötü sözlerden ve fiillerden Allâh’a sığınırız.

فَاِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاۤءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾

52. ***(Rasûlüm!)*** **Elbette sen ölülere duyuramazsın; arkalarını dönüp giderlerken sağırlara o dâveti işittiremezsin.**

“*(Rasûlüm!) Elbette sen ölülere*” yâni anlattığımız gibi kâfirlerden olanlara “*duyuramazsın;*” onun için ey Muhammed, onların senin sözünü anlamalarını ve

dâvetini kabul etmelerini bekleme. Çünkü sen ölülere işittiremezsin. Kâfirlerin de duyuları hakka kapalı olduğu için onlar ölülere benzer. Onlar, Allâh'ın daha kendilerini yaratmadan kendisine ve peygamberlerine îman etmeyeceklerini bildiği kimselerdir. Bu âyette dirilerin hayattan bir istifâdeleri olmadığı zaman 'ölüler' diye de isimlendirildiklerine delil vardır.

Mü'minlerin emîri **Ali** (r.a.) der ki: "Mal biriktirenler canlı oldukları halde ölüdürler. Âlimler ise kıyâmete kadar hayattadırlar. Cesedleri kaybolur, ama eserleri insanlar arasında mevcuddur."

Bilesin ki isyan kalbin hastalığı olduğu gibi inkâr da kalbin ölümüdür. İnkâr etmek sûretiyle kalbi ölen kimsenin kulağı tamamen sağır olur. Artık ona asla nasihat fayda vermez. İsyan etmek sûretiyle kalbi hasta olan kimse ise hasta gibi zayıf işitir. İşitmesinin ilk hâline dönene kadar hastalığının izâlesi için tedâviye ihtiyaç duyar.

Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurarak başka bir teşbihe geçti:

"*Arkalarını dönüp giderlerken*" dâvet edeni arkalarına attıkları ve ondan kaçtıkları halde ondan yüz çevirmişlerken, sırtını konuşana dönen "*sağırlara o dâveti işittiremezsin.*"

"اَلصُّمُّ (sağırlar)" kelimesi, "اَصَمُّ"ın çoğuludur. Sağırlık, işitme duyusunun kaybedilmesidir. Hakk'a kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen kimse ona benzetilmiştir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

İşittirememe hükmünün onların arkalarını dönüp gitmelerine bağlanması, kâfirlerin hallerinin kötülüğünün son noktaya ulaştığını beyan etmek ve şu iki kötü hasleti kendilerinde topladıklarına dikkat çekmek içindir: Kulaklarının haktan ırak olması ve kendilerinin hakka kulak vermekten yüz çevirmeleri. Onlarda bu iki hasletten birisi bile olsa onlara (kötülük olarak) yeterdi. Nasıl böyle olmasın ki onlar iki hasleti de kendilerinde toplamışlardır.

Konuşan kimseye yönelen bir sağır, onu hiç işitmese de onun tavırları, ağzının hareketleri, elinin ve başının işâretleri vâsıtasıyla onun sözünden bir şeyler anlayabilir. Fakat konuşandan yüz çevirmişse, neredeyse ondan bir şey anlamaz.

Sonra Allah şöyle buyurarak başka bir benzetmeye işâret etti:

وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

53. Körleri de sapıklıklarından *(vazgeçirip)* doğru yola iletemezsin. Ancak teslimiyet göstererek âyetlerimize îman edenlere duyurabilirsin.

"*Körleri de sapıklıklarından (vazgeçirip) doğru yola iletemezsin.*"

"اَلْعُمْيُ" kelimesi, görme duyusunu kaybeden kimse demek olan "أَعْمَى"nın çoğuludur.

Onlar ya görmekten asıl maksadı kaybettikleri için ya da kalblerinin kör olduğu için Allah onları '*körler*' diye isimlendirmiştir. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir. Sen, azgınlığı terk etmeleri için gönülleri kör olanlara yol gösterici değilsin. Yâni müşrikleri îmâna hidâyete kadir değilsin. Çünkü onlar ölülerdir. Ölü ise hiçbir şeyi duyamadığı gibi hiç bir şeyi de göremez. Nasıl olsun da hidâyete erip doğru yolu bulabilsin?

"*Ancak teslimiyet göstererek*" Bu ifâde onların îmanlarının sebebini ortaya koymaktadır. Yâni kendilerine emretmekte olduğun hakka boyun eğerek "*âyetlerimize îman edenlere*" Kur'ânın öğütlerini ve nasihatlarını "*duyurabilirsin.*" Çünkü onların îmânı, onları bu öğütler ve nasîhatlar üzerinde düşünmeye ve kabul ederek almaya çağırır. Yâni îman kalbin hayatıdır. Kalb diri olduğu zaman onun kulağı, gözü ve lisanı olur.

Buradaki imân edenle îmâna yakın olan kimsenin kasdedilmiş olması da mümkündür. Yâni bunlara îman etmeye yakın olan ve onlara gerçekten yönelmiş bulunan kimselere ancak duyurabilirsin, demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de "*Ancak teslimiyet göstererek*" ifâdesi hakkında "Hakikat âlemine teveccühte şerîatın hükümlerine ve tarîkatın âdâbına kendilerini teslim ederek" der. Çünkü ahkâm ve âdâb, Allah Teâlâ'ya doğru uçup giden sâlik için iki kanat gibidir. İster cennet yoluna sâlik olsun, ister Rahmân'a yakınlık yoluna sâlik olsun mü'min mutlak olarak nefis ve şeytandan yüz çevirir, yüzüyle ve gönlüyle Hakk'ın dâvetçisine yönelir.

Şeyh Attâr (k.s.) *İlâhînâme*'de der ki:

Dağ eteğinde, yılda kırk gün yumurtlayan bir kuş vardı.
Yeri Şam sınırındaydı; yumurtalarına da hiç mukayyed olmazdı.
Kırk gün içinde yumurtlar, sonra halkın gözünden kaybolup giderdi.
Yoldan bir yabancı kuş gelir, o yumurtaların üstüne oturur.
Yavrular çıkıncaya dek onları kanatlarının altında korurdu.
O dadı, onları öylesine korurdu ki hiç kimse öyle koruyamaz.
Bir bölük yavru yumurtadan çıkıp da uçma çağına geldi mi,
Birden yüz yüze gelirler,
Anaları da derhal uçup yüce bir dağ tepesine konar,
Tuhaf bir sesle uzaktan onlara seslenirdi.
Yavrular analarını tanır,
Analarının sesini duydular mı, yabancı kuştan ayrılırlar,
Analarına doğru uçarlar, o kuşu bırakıp giderlerdi.
İblis, iki üç günceğiz seni kanadının altına aldıysa mazursun.
Hak'tan hitab geldi mi, çaresiz İblis'ten ayrılıp gideceksin.

Aklı olana gereken, teferruat ile beraberliği bırakıp aslına dönmek, duyular kapanmadan ve temel yıkılmadan gönül kulağını elde etmeye çalışmaktır.

---

[45]. Bk. Ebû Dâvûd, Edeb 41; Müsned, IV, 30.
[46]. Münâvî, I, 113.
[47]. İbn Kemal, *Erbaîn*, s. 62.
[48]. İbnü's-Sünnî, *Amelü'l-yevm*, s. 100.
[49]. Ebû Dâvûd, Harac 37; Tirmizî, Ahkam 38.
[50]. Mükâşefe ve müşâhedenin başlangıç hâli.

ALLÂH'IN VÂDİ GERÇEKTİR

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ
مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةًۜ يَخْلُقُ مَا يَشَٓاءُۚ وَهُوَ الْعَل۪يمُ الْقَد۪يرُ
﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍۜ
كَذٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ وَالْا۪يمَانَ لَقَدْ
لَبِثْتُمْ ف۪ي كِتَابِ اللّٰهِ اِلٰى يَوْمِ الْبَعْثِۘ فَهٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلٰكِنَّكُمْ كُنْتُمْ
لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذ۪ينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ
يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ ف۪ي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍۜ
وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذ۪ينَ كَفَرُٓوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾
كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الَّذ۪ينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذ۪ينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

54. Sizi güçsüz yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'tır. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, üstün kudret sâhibidir.

55. Kıyâmet koptuğu gün, günahkârlar, *(dünyâda)* ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar, *(dünyâda da haktan)* böyle döndürülüyorlardı.

56. Kendilerine ilim ve îman verilenler şöyle derler: Andolsun ki siz, Allâh'ın yazısında *(hükmedildiği gibi)* yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günüdür; fakat siz onu tanımıyordunuz.

57. Artık o gün, zulmedenlerin *(beyan edecekleri)* mazeretleri fayda vermeyeceği gibi, onlardan Allâh'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.

58. Andolsun ki biz, bu Kur'an'da insanlar için her çeşit misale yer vermişizdir. Şâyet onlara bir âyet getirsen inkârcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atmaktasınız.

59. İşte bilmeyenlerin *(hakkı tanımayanların)* kalplerini Allah böylece mühürler.

60. *(Resûlüm!)* Sen şimdi sabret. Bil ki Allâh'ın vâdi gerçektir. *(Buna)* iyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin!

Ey insanlar! "*Sizi güçsüz*" zayıf bir asıl olan nutfe veya topraktan "*yaratan,*" Allah'tır.

"اَلضَّعْفُ" ve "اَلضُّعْفُ" kuvvetin zıddıdır. İkisi arasındaki fark şudur. Fetha (üstün) ile

olan Temîm lüğatidir. Âsım ve Hamza üç yerde onu tercih etmiştir. Zamme (ötre) ile olan ise Kureyş lügatidir. Diğer kırâat imamları da onu tercih etmiştir. Bu yüzden İbn Ömer (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'e bu kelimeyi fetha ile okuyunca Rasûlullah (s.a.) ona zamme ile okutmuştur.

"*Sonra güçsüzlüğün*" cenin ve bebekte bulunan diğer bir zayıflığın "*ardından kuvvet veren*" yaratan…

Bebeğe verilen bu kuvvet, bebeğe hareket etme, süt isteme ve ağlayarak kendisinden ezâyı gidermesini sağlar.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Bâtında ilk varolan şey havl/güçtür. Sonra uzuvlarda hissedilen kuvvettir. Yakalama ve alma sûretinde amelin zuhûr etmesi ise kudrettir.

"*Ve sonra*" başka bir "*kuvvetin*" bülûğundan sonraki gençlik kuvvetinin "*ardından*" başka bir "*güçsüzlük*" ihtiyarlık ve kocalık "*ve ihtiyarlık*" iyice yaşlılık ve ak saçlılık "*veren Allah'tır.*"

"اَلشَّيْبُ" ve "اَلْمَشِيبُ" saçın beyazlamasıdır.

Âyetteki "*kuvvet/güç*" ve "*güçsüz/güçsüzlük*" kelimelerinden herbiri önceki halden başka bir hâle işârettir. Bu kelimeler nekre/belirsiz olarak zikredilmiştir. Nekre bir kelime ne zaman ma'rife olarak tekrar zikredilirse bununla önce geçen nekre kelime kasdedilir. Aynı kelime nekre olarak tekrarlanırsa birincisinden başkası kastedilir. Bu sebeple **İbn Abbâs** (r.a.) "فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا" ***Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.*" (el-İnşirâh, 94/5-6) âyetleri hakkında "Bir zorluk iki kolaylığa asla üstün gelemez." demiştir. **İmam Râğıb** bu konunun mâhiyetini bu şekilde ortaya koymuş ve müfessirlerin önde gelenleri de ona uymuştur.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "*Sizi*" başlangıçta "*güçsüz*" aklı bakımından güçsüz "*yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından*" delil ve huccetlerle akılda "*kuvvet veren ve sonra kuvvetin ardından*" akıl kendisine ayak bağı olan kimselere îmanda "*güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'tır.*" Aklın kendisine ayak bağı olduğu kimseleri akıl, akıl ile idrâk edilen bilgilerin (ma'kûlât) bağıyla bağlar. Onlar hakkında hevâ sâikıyle vehm ve hayal karışmış bir düşünceyle düşünür. Bu yüzden de şüphelerin karanlıklarına düşer, ayağı yoldan ve hak dinden kayar. Tâbi olma nuru ve şerîat nuru olmadan aklî ilimleri (ma'kûlât) öğrenmeye başlayanlardan çoğunun helâk olduğu gibi o da helâk olur. Böyle kimseler tabîatın zulmetiyle şerîatı iptal edip hükümsüz hâle getirmeye çalışırlar. "***Onlar ağızlarıyla Allâh'ın nûrunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nûrunu tamamlayacaktır.***" (es-Saff, 61/8).

Yine "*Sizi güçsüz*" talebde tereddüd ve şaşkınlık içerisinde güçsüz "*yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından*" sıdk ile talebde "*kuvvet veren ve sonra*" talebde "*kuvvetin ardından*" ağır sözü taşıma konusunda "*güçsüzlük ve ihtiyarlık veren Allah'tır.*" Bu ağır söz, Lâ ilâhe illallah sözünün hakîkatidir. Çünkü o, iki muhib arasında cereyan eden

terslemeleri (muâtebât) ve aşk cilvelerini (muâşakât) yüklenmek sûretiyle mânâda hakîkî fenâyı ve sûrette hakîkî güçsüzlüğü gerektirir. Çünkü bu güçsüzlüğü ve ak saçlı olmayı doğurur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) "*Hûd sûresi ve benzerleri beni ihtiyarlattı/saçımı ağarttı.*"[51] buyurmuştur. Çünkü bu sûrede "***Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!***" (Hûd, 11/112) sözüyle aşk cilvelerinden (muâşakât) bir işâret vardı.

"*O,*" Allah Teâlâ "*dilediğini*" dilediği şeyleri, bu cümleden olarak zikredilen güçsüzlük, kuvvet, gençlik ve ihtiyarlığı "*yaratır.*" Yâni bunlar kendiliğinden değil bilakis Allah Teâlâ'nın meşîeti/irâdesi iledir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "*O,*" saîd ve şakîde kuvvet ve zayıflıktan "*dilediğini yaratır.*" Saîdde îman kuvvetini ve beşeriyyet zayıflığını, şakîde ise inkârı kabul etmesi için beşeriyyet kuvvetini ve îman kabul (etmemesi) için rûhâniyyet zayıflığını yaratır.

"*O,*" yarattıklarını "*hakkıyla bilendir,*" onları halden hale çevirme konusunda "*üstün kudret sâhibidir.*" Yine O, saadet ve şekâvet ehlini hakkıyla bilendir, onlarda saâdet ve şekâvet sebeplerini yaratma konusunda üstün kudret sâhibidir.

Bilesin ki insan nefsi başkalarının nefsinden ibret almaya daha yatkındır. Bu sebeple Allah onların muhtelif devrelerden geçirilerek yaratılmasından haber vermiştir ki ibret alsınlar. Bu değişme ve dönüşmeyi bilip öğrenmekten, ilim ve kudreti kâmil, hâdis ve mümkin olmaktan münezzeh olana, yaratıcıyı ma'rifete intikal etsinler ve güçlerini O'na itâate sarfetsinler.

Bazıları şöyle demiştir: "Güçlü olduğu halde gücünü Allâh'a itâatte kullanan veya zayıf olduğu halde zayıflığı sebebiyle Allâh'a karşı gelmekten geri duran kimseye Allah rahmet etsin."

Kişi altmış yaşını geçince hastalıkların çokluğu, amelde acziyet, emelin zayıflığı ve ecelin hamlesi arasına düşer. Şu halde gençlerin tembelliği uzaklaştırmaları ve gevşekliği engellemeleri gerekir.

Rasûlullah (s.a.) gençleri hayırla övmüş ve şöyle buyurmuştur: "*Size gençlere iyilik yapmanızı tavsiye ediyorum.*" Bu sözü üç kere tekrarladı. "*Çünkü onlar çok ince gönüllüdürler. Dikkat ediniz ki Allah beni bir şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdi. Gençler beni samîmiyetle destekledi, yaşlılar ise bana muhalefet etti*."

Yaşlıları da övmüş ve şöyle buyurmuştur: "*İslâm uğrunda saçı başı ağaran kimseye bu, -saçını boyamadığı ve ak saçlarını yolmadığı sürece- kıyâmet günü nur olur*."[52] Hadîsteki boyamaktan maksad saçı siyaha boyamaktır. Çünkü bu, gâzilerden başkasına haramdır. Onlara ise düşmanların gözünde daha heybetli olmaları için helaldir. Saçı kırmızı ve sarıya boyamak ise müstehabdır.

"*O, dilediğini yaratır.*" ifâdesi, Allah Teâlâ insanda yaşlanmayı yaratmasa, insanın ihtiyarlamayacağına delâlet etmektedir. Şâirin:

Küçüğü ak saçlı, büyüğü pîr-i fânî yaptı
Sabah ve akşamın tekrar tekrar gelip geçmesi

sözüne gelince, bu mecâzî olarak yaşlanmanın gece ve gündüze isnadı kabilindendir.

Bâyezîd (k.s.) aynaya baktı ve şöyle dedi: “Saçlarımın akları ortaya çıktı. Kusurlarım gitmedi. Gaybda ne olduğunu ise bilmiyorum.”

Ey saçının aklarına rağmen dünyâyı imar eden kişi
Sende şaşılacak haller var ders almayı bilene
Yıkılıp harap olmuşken cismi,
Binasını imar edenin mazereti ne ola ki?

Şeyh Sa‘dî (k.s.) der ki:

Ey uyuyan, işte şimdi uyanmak gerek.
Seni ölüm uyandırdıktan sonra bu uyanışın ne faydası var?
Yüzünden tazelik gitti, yerine kocalık geldi;
Gecen gündüz oldu, aç gözlerini.
Ben ta saçlarıma ak düştüğü gün ömrümden ümidi kestim.
Yazık ki ömrüm geçti, şu birkaç nefes de geçip gidecek.
Cem’in nazlı bir çocuğu ölmüştü;
Babası onu ipek böceği gibi ipekten kefenlere sardı.
Aradan bir süre geçince yana yana
Ağlamak için çocuğun mezarına gitti.
Kefenin ipeği çürümüştü.
Cem bu hâli görünce düşündü, kendi kendine:
“Ben bu kefeni ipek böceğinden zorla almıştım.
Mezar böcekleri de çocuğumdan zorla almışlar” dedi.

Rivâyet edilir ki: **Osman** (r.a.) bir kabrin başında durduğu zaman sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Ona: “Cenneti ve cehennemi hatırlıyorsun, ama ağlamıyorsun. Ama kabirden dolayı ağlıyorsun öyle mi?” denildi. Bunun üzerine şöyle cevap verdi: “*Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: “Kabir âhiret menzillerinin ilkidir. Kişi ondan kurtulursa, sonrası kolaydır. Kurtulamazsa sonrası daha zordur.*”[53]

Rivâyet edilir ki **Hasan Basrî** (r.h.) bir mezar başında ağıt yakan bir kız gördü. Kız: “Babacığım, senin yatağını ben seriyordum. Bu gece senin yatağını kim serdi? Babacığım, seni ben yediriyordum. Bu gece seni kim yedirdi?” ve buna benzer sözler söylüyordu. Hasan Basrî ona: “Böyle söyleme. Bilakis şöyle de: “Babacığım, Seni kıbleye dönmüş olarak koyduk. O halde kaldın mı, yoksa kıbleden çevrildin mi? Babacığım, kabir sana cennet bahçelerinden bir bahçe mi, yoksa cehennem çukurlarından bir çukur mu oldu? Babacığım, iki meleğin sorularına hakkıyla cevap verebildin mi, veremedin mi?” dedi. Bunun üzerine kız: “Ey şeyh, senin sözlerin ne güzel” dedi ve onun nasihatını kabul etti.

Akıllı kimseye gereken ölümü hatırlamak, yolculuğun uzaklığını düşünmek, îman ve namaz, oruç, gece ibâdeti ve benzeri amellerle ona hazırlanmaktır. Amellerin en üstünü ise nefsi ıslah etmek; gıybeti ve yalanı terk ederek insanlara eziyetten geri durmak ve ameli Allah Teâlâ için hâlis kılmaktır. Bu ise gece-gündüz kalb safâsıyla tekrarlamak sûretiyle tevhîdin kuvvetine ihtiyaç duyar.

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذٰلِكَ

كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾

55. Kıyâmet koptuğu gün, günahkârlar, *(kabirlerde)* ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar, *(dünyâda da haktan)* böyle döndürülüyorlardı.

"*Kıyâmet koptuğu gün,*"

Kıyâmete "saat" denilmiştir. Çünkü o dünyâ saatlerinin sonuncusunda kopacaktır. Ya da bu, onun âniden ve beklenmedik bir anda meydana geleceği içindir. "اَلنَّجْمُ" kelimesinin Süreyya yıldızı için, "اَلْكَوْكَبُ" kelimesinin de Zühre yıldızı için alem olduğu gibi "saat" kelimesi de çoğunlukla kıyâmet için kullanılmaktan dolayı ona alem olmuştur.

Fethu'r-Rahmân'da "İçinde kıyâmetin olduğu saat geldiğinde" denilmiştir.

"*Günahkârlar,*" kâfirler kabirlerde "*ancak pek kısa bir süre*" bir saat, az bir zaman "*kaldıklarına yemin ederler.*" Onlar unutarak, yalan söyleyerek veya tahminde bulunarak kaldıkları müddeti az bulmuşlardır.

Onların dünyâda ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ettikleri de söylenmiştir. Bununla birlikte birincisi daha âşikârdır. Çünkü aşağıda geleceği gibi onların kalıp beklemesi dirilme gününe kadar olacaktır. Dünyâda kalmaları ise böyle değildir.

"*İşte onlar,*" dünyâda yeniden dirilişi inkâr edip onun olmadığına yemin ederek - Nitekim yüce Allah: "***Onlar: "Allah ölen bir kimseyi diriltmez" diye olanca güçleriyle Allâh'a and içtiler.***" (en-Nahl, 16/38) buyurarak bu durumu haber vermiştir- "*böyle*" bu döndürülme gibi âhirette de doğruluktan, haktan "*döndürülüyorlardı.*" Bir kimse doğruluktan ve hayırdan çevrilip döndürüldüğü zaman "أُفِكَ فُلاَنٌ" denir. Yâni haktan ve doğruluktan çevrilip döndürülüyor; bâtıla, iftirâ ve yalana başlıyorlardı. Yâni dünyâda yalan söyledikleri gibi âhirette de yalan söylediler. Onların işi bu dünyâda da âhirette de yalan söylemektir.

Bilesin ki Allah Teâlâ sıdkı/doğruluğu yarattı ve onun gölgesinden îman ve ihlas ortaya çıktı. Yalanı yarattı ve onun gölgesinden inkâr ve nifak zuhûr etti. Sıdkdan meydana gelen îman, mü'minlerin kıyâmet gününde: "***Bize verdiği sözde sâdık olan***

Allâh'a hamdolsun." (ez-Zümer, 39/74), "***Bu, Rahmân'ın vaadettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!***" (Yâsîn, 36/52) ve benzeri sözleri söylemeleri neticesini verdi. Yalandan doğan inkâr ise kâfirlerin o gün: "***Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık***." (e-En'âm, 6/23) demeleri, (kabirlerde) bir saatten az kaldıklarına yemin etmeleri ve benzeri sözleri söylemeleri sonucunu verdi.

Hâfız der ki:

Doğruluğa çalış çabala ki nefesinden güneş doğsun
Subh-ı kâzibin yüzü, yalancılığından dolayı karardı

Yâni fecr-i sâdıkın arkası güneş olduğu gibi doğruluğun sonu nurdu. Fecr-i kâzibin arkası karanlık olduğu gibi yalanın sonu da zulmettir/karanlıktır.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ
الْبَعْثِ ۖ فَهَٰذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾

56. Kendilerine ilim ve îman verilenler şöyle derler: Andolsun ki siz, Allâh'ın yazısında *(hükmedildiği gibi)* yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dirilme günüdür; fakat siz onu tanımıyordunuz.

Dünyâda "*kendilerine*" meleklerden ve insanlardan "*ilim ve îman verilenler*" onları reddetmek ve yalanlarını inkâr etmek üzere "*şöyle derler: Andolsun ki siz, Allâh'ın yazısında*" ümmü'l-kitâbdaki/levh-i mahfuzdaki ezelî takdirde, yâni Allâh'ın ilim ve kazâsında "*(hükmedildiği gibi) yeniden dirilme gününe kadar kaldınız.*" Bu ise az bir zaman değil uzun bir müddet ve uzak bir vakittir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Dünyânın yok olması ile tekrar diriltilme arasında kırk vardır.*"[54] Bu kırkın saat, gün veya yıl olması muhtemeldir. Âşikâr olan ise bu müddetin kırk yıl veya kırk bin sene olmasıdır.

Sonra kâfirleri yeniden diriltmeyi (ba's) inkâr ettikleri için onları azarlayarak ba'sin meydana geldiğini kendilerine şöyle haber verdiler:

Siz yeniden dirilmeyi inkâr edenler idiyseniz "*İşte bugün*" sizin inkâr ettiğiniz ve dünyâda size vaadedilen "*yeniden dirilme günüdür;*" Yâni sizin inkârlarınızın bâtıl/boş olduğu açıkça belli olmuştur. "*Fakat siz*" aşırı cehâlet ve düşüncesizlikten dolayı dünyâda "*onu tanımıyordunuz.*" Onun hak ve olacak olduğunu bilmiyor ve alay ederek onu acele istiyordunuz.

فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾

57. Artık o gün, zulmedenlerin *(beyan edecekleri)* mazeretleri fayda vermeyeceği gibi, onlardan Allâh'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.

"*Artık o gün,*" yâni kıyâmet günü "*zulmedenlerin*" Allâh'a ortak koşanların "*(beyan edecekleri) mazeretleri*" özürleri "*fayda vermeyeceği gibi…*"

Özür, "Yapmadım" veya "Şunun için yaptım" diyerek insanın günahlarını silecek çareler araması, kendisini günahkâr olmaktan çıkaracak sözleri zikretmesi ya da "yaptım, ama bir daha yapmayacağım" ve benzeri sözler söylemesidir. Bu üçüncüsü, tevbedir. Her tevbe bir özürdür, her özür ise tevbe değildir. Özür kelimesinin aslı, necis şey anlamındaki "الْعَذْرَةُ"dandır. Çocuğu temizleyip necâsetini giderdim anlamında "عَذَرْتُ الصَّبِيَّ" denir. Yine falan kimseyi affetmek sûretiyle günahının necâsetini giderdim anlamında "عَذَرْتُ فُلَانًا" denir. *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir. *Keşfü'l-esrâr*'da ise bu kelimenin örtü anlamındaki "الْمِعْذَارُ"dan alındığını söyler.

"*Onlardan Allâh'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.*" "الْإِعْتَابُ", öfkeyi ve sertliği gidermek, hoşnut kılmaktır. "الْإِسْتِعْتَابُ" ise bunu istemek, yâni bir kimseden senden hoşnut olmasını istemektir. Yâni dünyâda dâvet edildikleri gibi kendi üzerlerindeki öfkenin kalkmasını gerektirecek tevbe ve tâat gibi bir şeye dâvet olunmazlar. Çünkü o zaman tevbe de tâat de kabul edilmez. Kezâ kaçırdıkları îman ve amel fırsatını yakalamak için dünyâya dönmeleri de mümkün değildir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Gözün varken şimdi yaş dök,
Ağzında dilin varken şimdi af dile.
Günahlarının özrünü şimdi dilemelisin,
Nefs-i nâtıka söylemekten âciz kaldığı zaman değil.
Sakın kıyâmet şehrine eli boş gitme;
Orada hasretle oturman için bir sebep yoktur.

Âyette insanın bedeninin ölünün kabri gibi olduğuna işâret vardır. Ölüler tekrar dirilme gününde fânî ve geçici dünyâda geçirdikleri günleri, haşr sabahına nisbetle müddetleri uzun bile olsa kısa bulurlar. Çünkü haşr günü uzun bir gündür. Hz. Peygamber (s.a.): "*Dünyâ bir saattir. Sen onu tâatle geçir.*"[55] buyurmuştur.

Bir âbidin ölüm anı gelip çattığında şöyle dedi: "Benim üzüntüm hüzünler, kederler, hatâlar ve günahlar yurdu olan dünyâya değil. Benim üzüntüm ancak uyuyarak geçirdiğim geceye, oruçsuz geçirdiğim güne ve Allah Teâlâ'nın zikrinden gâfil olduğum saatedir."

İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Dünyâ, âhiret cumalarından bir cuma (hafta) gibi olup yedi bin senedir. Onun altı bin yüz senesi geçti. Dünyânın üzerine

(kıyâmete yakın) yüz yıllar gelecek ki onun üzerinde bir tane muvahhid olmayacak. İşte Allah dünyânın yok olmasını istediğinde o zaman ehl-i îman kaybolacak. Sonra devr-i sünbüle sona erecek ve zuhûr butûna intikal edecek. Berzah müddeti tamam olduktan sonra sûra üfürülecek. Ehl-i îman öldükleri gibi tevhid üzere diriltilecek. Ehl-i küfür ise helâk edildikleri Allâh'a ortak koşma üzere diriltilecek. Dünyâ, dünyânın müddeti, ihtivâ ettiği işler ve haller unutulup gidecek.

Ne mutlu dünyânın gündüzü boyunca oruç tutup da kıyâmetin o uzun gününde Allâh'ın cennet nîmetleriyle doyuracağı kimseye! Ne mutlu dünyânın gecesi boyunca ibâdet edip de Allâh'ın sıkıntıdan rahatlatmak için arşının gölgesinde durdurduğu kimseye! Ne mutlu Allah muhabbetinin ateşine düşüp de Allâh'ın o günün cehennem ateşinden kurtardığı ve kendisini nur ile kuşattığı kimseye! Çünkü müttaki bir mü'minde hem dünyâ sıkıntısı hem de âhiret sıkıntısı toplanmaz.

Şeyh Attâr (k.s.) *İlâhînâme*'de der ki:

Günlerden bir gün Bağdat çarşısında şiddetli bir yangın oldu.
Halktan, bir feryâd koptu. Kıyâmet koptu sanki.
Yolda, elinde sopası ihtiyar bir kadın, bir yerden geliyordu.
Birisi ona, sakın gitme. Evin yanıyordur mutlaka, dedi.
Kadın: Sus, deli sensin. Allah benim evimi yakmaz, dedi.
Sonunda anlaşıldı ki kocakarıya yangından hiçbir ziyan gelmemiş.
Ona, a kocakarı, bunu nereden bildin, söylesene dediler.
İhtiyar kadın şöyle dedi: "Ya evimi yakar, ya gönlümü yakar,
Madem deli gönlümü dertlere yaktı, elbette evimi yakmayacak."

Şu halde akıllı kimseye düşen, Allah Teâlâ'nın kendisini cehennem ateşinden kurtarma konusundaki murâdının gerçekleşmesi için Allâh'ın hükümlerinde ve emirlerinde O'nun muradı üzere olmaktır. Allâh'ın rızâsını elde etmeye çalışmak ise sadece dünyâda olur. Çünkü dünyâ mükellifiyet yurdudur. Ölüm gelip çattığı zaman ağız ve uzuvlar mühürlenir, duyular, kuvveler ve eksikleri telâfi yolları tamamen kapanır. Herkes ameli ile başbaşa kalır.

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍۜ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِاٰيَةٍ

لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾

58. Andolsun ki biz, bu Kur'an'da insanlar için her çeşit misale yer vermişizdir. Şâyet onlara bir mûcize getirsen inkârcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atmaktasınız.

"*Andolsun ki biz, bu Kur'an'da insanlar için her çeşit misale yer vermişizdir.*" Yâni, Allâh'a yemin olsun ki biz onlara her hâli beyan ettik ve her sıfatı tanıttık. Sanki bunlar eşsizlikte meseller gibidir. Bunlar tefekkür eden kimsenin kendileriyle doğru yolu bulacağı, bakıp düşünen kimsenin kendilerinden ibret alacağı tevhîd, haşr, peygamberlerin doğruluğu ve insanların din ve dünyâ işlerinden ihtiyaç duydukları diğer hususlardır.

Ey Muhammed (a.s.) "*Şâyet onlara*" münkirlere ve inatçılara, buna benzer hususları anlatan Kur'an âyetlerinden "*bir âyet getirsen inkârcılar kesinlikle*" inatlarının ve kalblerinin katılığının fazlalığından Nebî (a.s.)'a ve mü'minlere hitaben "*şöyle diyeceklerdir: Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atmaktasınız.*" Siz ancak yalanı süsleyip gerçek diye yutturan kimeselersiniz.

Bir kimse bâtıl şeyler ortaya koyduğu zaman "أَبْطَلَ الرَّجُلُ", yalan şeyler ortaya koyduğunda ise "أَكْذَبَ الرَّجُلُ" denir. *el-Müfredât*'ta der ki: "Bir şey hak olsun veya bâtıl olsun onu ifsâd etmek ve ortadan kaldırmak için "اَلْإِبْطَالُ" kelimesi kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ "***Hakkı gerçekleştirmek ve bâtılı ortadan kaldırmak için***…" (el-Enfâl, 8/8) buyurmuştur. Hakikatı olmayan bir şey söyleyen kimse için de bu kelime kullanılır. Nitekim Allah Teâlâ "*Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atmaktasınız.*" buyurmuştur.

كَذٰلِكَ يَطْبَعُ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾

59. İşte bilmeyenlerin *(hakkı tanımayanların)* kalplerini Allah böylece mühürler.

"*İşte bilmeyenlerin*" ilim talebinde bulunmayan ve inandıkları hurâfelerde ve uydurdukları yalanlarda ısrar edenlerin "*kalplerini Allah böylece*" yâni bu korkunç mühürlemede olduğu gibi inkârı seçmeleri sebebiyle "*mühürler.*" Çünkü cehl-i mürekkeb hakkı idrâke mâni olur ve hak üzere olan kimseyi yalanlamayı gerektirir.

Bilesin ki "اَلطَّبْعُ (tab')", bir şeye herhangi bir sûrette şekil vermektir. Sikke/madeni para basmak ve dirhem basmak gibi. Bu kelime "اَلْخَتْمُ (mühürlemek)"ten daha genel, " اَلنَّقْشُ (nakşetmek)"ten daha özeldir. "اَلطَّابِعُ" ve "اَلْخَاتَمُ" kendisiyle tab ve mühür yapılan şey demektir. "اَلطَّابِعُ" de bu işi yapandır. Seciyye anlamındaki "اَلطَّبْعُ" ve "اَلطَّبِيعَةُ" da bu kökle ifâde edilmiştir. Çünkü seciye nefsin ya yaratılış bakımından ya da alışkanlık bakımından herhangi bir sûret ile nakşolunmasıdır. Onun yaratılış cihetinden nakşolunması daha çoktur. Doğru düşünceden yüz çevirmeleri sebebiyle Allah Teâlâ'nın kâfirlerin nefislerinde onları inkârı ve günahları sevmeye, îmânı ve tâatleri çirkin görmeye alıştıran bir hal yaratması, kapların ve benzerlerinin üzerini mühürlemeye ve tab etmeye benzetilmiştir. Kapların ve benzerlerinin üzerinin mühürlenmesi onlarda tasarrufta bulunmaya mâni olduğu gibi kâfirlerde yaratılan bu hal de hakkın onların

kalbine nüfuz etmesine mânidir. Sonra tab‘ bu hal için istiâre olarak kullanılmış, ardından da “يَطْبَعُ” fiili ondan türetilmiştir. Dolayısıyla istiâre-i tebeiyye olur.

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

60. *(Rasûlüm!)* Sen şimdi sabret. Bil ki Allâh’ın vâdi gerçektir. *(Buna)* iyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin!

Ey Muhammed! “*Sen şimdi*” onların söz ve fiil olarak yaptıkları eziyetlere “*sabret. Bil ki Allâh’ın*” sana yardım ve dinini üstün kılma “*vaadi gerçektir.*” Mutlaka onu yerine getirecek ve sözünde duracaktır. İşlerin, amellerin zamanını kollayın, çünkü her işin bir vakti vardır.

“*(Buna) iyice inanmamış olanlar,*” yâni âyetleri yalanlamaları ve bâtıl sözleriyle eziyet vermeleri sebebiyle -ki “***Siz ancak bâtıl şeyler ortaya atmaktasınız.***” (58. âyet) şeklindeki sözleri de bu cümledendir- âyetlere iyice inanmamış olanlar “*sakın seni*” üzüntüye kapılarak “*gevşekliğe*” ve endişeye “*sevketmesin!*” *el-Müfredât*’ta der ki: “Onların ortaya attıkları şüpheler seni rahatsız etmesin ve îtikadından kaydırmasın.” Çünkü onlar şüphe içerisinde ve dalâlettedirler. Onlardan bunların benzerlerinden başkası beklenmez.

“اَلْاِيقَانُ” şüphesiz olmak demektir. Yakîn kelimesi, saf su anlamındaki “اَلْيَقِينُ” kelimesinden alınmıştır. Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Bu nazm-ı kerîmin zâhiri, kâfirleri Rasûlullah (s.a.)’i gevşetmekten nehiy olsa da aslında kinâye yoluyla O’nu onların gevşetmeye çalışmalarından etkilenmekten nehiydir.

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.)’in amcası Ebû Talib ölünce Kureyş eziyette ileri gitti. Hattâ Kureyş’ten bazı sefihler O’nun şerefli başına toprak saçtı. Kızlarından birisi yanına vararak toprağı O’nun başından temizlemeye ve ağlamaya başladı. Rasûlullah (s.a.) ise ona: *“Kızcağızım, ağlama! Allah babanı korur”*[56] buyuruyordu.

Kezâ ashâbın tamamı da eziyet gördüler ve sabrettiler. Sonunda da muradlarına ulaştılar. Din, dünyâ ve âhiret devleti onların oldu.

Hâfız der ki:

Ey gönül, âşıklıkta sâbit kadem ol;
Çünkü bu yolda ücreti verilmeyen iş yoktur

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Sen şimdi sabret.*” sözüyle, sâdık tâlibe işâret etmektedir. Yâni nefsi tezkiye etmek için onu ülfet ettiği şeylerden kesip ayırmanın zorluklarına göğüs germe, kalbi tasfiye etmek için onu nefsin sıfatlarıyla kirlenmekten murâkabe etme ve ruhu tahliye (hâ ile) etmek için cûda/cömertliğe ulaşmak maksadıyla vücûdu/varlığı bezl husûsunda ona yardım konusunda sabırlı ol. “*Bil ki*” “*Dikkat edin!*

Beni taleb eden bulur."[57] sözünde "*Allâh'ın vaadi gerçektir. (Buna) iyice inanmamış olanlar, sakın seni gevşekliğe sevketmesin!*" Allah Teâlâ bu sözüyle tembel kimselerin Hak ehlini ve Hakk'ı talebi hafife almalarına ve onları câhil saymalarına işâret etmektedir. Onlar taklîdî îman ehli olsalar da îkan/yakîn ehli değildirler. Yâni zamane insanlarının âdeti olduğu üzere alaya alma ve inkâr yoluyla yolunu kesmesinler. Zamâne insanları Hak taliblerini gevşekliğe sevkederler/onları hafife alırlar, onlara hakaret nazarıyla bakarlar. Dünyâyı, ailelerini, çocuklarını ve yakınlarını terk etmek gibi onların yaptıkları konusunda onları kınarlar. Çünkü onlar Hak Teâlâ'yı taleb etmenin gerekliliğine yakinen inanmazlar. Halbuki Hakk'ın tâliblerine ilk olarak tecrid lazımdır. Çünkü Allah Teâlâ "***Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının.***" (et-Teğâbün, 64/14) buyurmuştur. Zâhirî tecrîdden sonra onlara tefrîd lazımdır. Tefrîd, iki dünyâ saadetinden kalbin ilgisini kesmektir. Tevhîd makamına ulaşanlar işte bu iki adımla ulaşmıştır. Nitekim bazıları "İki adım attın mı vâsıl olmuşsun demektir." demiştir.

Şeyh Attâr (k.s.) der ki:

Yolda bir taşla bir kerpiç vardı. Ansızın denize düştüler.
Taş feryat ederek, battım, dedi;
Artık başımdan geçenleri denizin dibine anlatayım.
Fakat kerpiç varlığından geçti, yokluğa ulaştı.
Nereye gitti, ne oldu, bilmem ki!
Dilsiz kerpiç şöyle seslendi,
Onun bu sözünü hakikatten haberdar olan duydu ancak:
İki âlemde de bendeki ben kalmadı.
Varlığımdan bir iğne yordamı kadar varlık bile yok.
Artık benim ne canımı görmem mümkün, ne tenimi.
Varlık, denizden ibaret. Ancak o apaçık görülebilir.
Sen de bugün denizin rengine boyanırsan denizde,
Geceleri parlatan, karanlıkları aydınlatan bir inci olursun.
Fakat sen, varlığını diledikçe ne canı bulabilirsin ne aklı.

Mesnevî'de der ki:

Bir nahivci gemiye bindi.
O kendini beğenmiş, yüzünü gemiciye dönüp:
"Sen hiç nahiv okudun mu?" dedi.
Gemici, "Hayır" dedi. Nahivci, "Ömrünün yarısı mahvoldu" dedi.
Öfkesinden gemicinin gönlü kırıldı.
Ama o anda cevap vermeyip sustu.
Rüzgâr gemiyi bir girdaba düşürdü.

Gemici, o nahivciye yüksek sesle seslendi:
"Yüzme bilir misin hiç, söyle."
Nahivci, "Hayır, a güzel cevaplı, güzel yüzlü" dedi.
Gemici: "Bütün ömrün mahvoldu ey nahivci,
Çünkü gemi bu girdaplarda batacak" dedi.
Bil ki burada mahvoluşu bilmek gerek, nahvi değil.
Eğer mahvolmuşsan tehlikesizce suya dal.
Deniz suyu, ölüyü başının üstüne koyup taşır,
Ama diri olan denizden nasıl kurtulur?
Sen insanlık sıfatlarından öldün mü,
Sırlar denizi başının üstüne koyar seni. [58]

---

[51]. Münâvî, IV, 168-169.
[52]. Münavî, VI, 157.
[53]. Tirmizî, Zühd 5; İbn Mâce, Zühd 32; Müsned, I, 63-64.
[54]. Bk. Münavî, V, 432.
[55]. Aclûnî, I, 505.
[56]. Taberî, Tarih, II, 344.
[57]. Deylemî, Hadis no: 4064.
[58]. Rûm sûresinin tefsiri ve onunla ilgili ilimler, kulların hepsinin yardımcısı olan Allâh'ın inâyetiyle hicretin 1109. yılının aylarından, Allâh'ın ayı Receb'in altısı (18 Ocak 1698) Cumartesi günü tamam oldu.

سُورَةُ لُقْمَانَ

31- LOKMÂN SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur.
27, 28 ve 29. âyetlerinin Medine'de nâzil olduğu da rivâyet edilmiştir.
34 âyettir.
Hz. Lokman'ın kıssasını anlattığı için bu adı almıştır.

BOŞ LAFI SATIN ALANLAR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحٖيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكٖيمِۙ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً
لِلْمُحْسِنٖينَۙ ﴿٣﴾ اَلَّذٖينَ يُقٖيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ
بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرٖى لَهْوَ الْحَدٖيثِ
لِيُضِلَّ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍۗ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًاۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴿٦﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ
يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فٖٓى اُذُنَيْهِ وَقْرًاۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ الَّذٖينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعٖيمِۙ ﴿٨﴾ خَالِدٖينَ فٖيهَاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْحَكٖيمُ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.

3. Güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olmak üzere *(indirilmiştir)*.

4. O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar âhirete de kesin olarak îman ederler.

5. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.

6. İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır.

7. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver!

8-9. Şüphesiz, îman edip de güzel davranışlarda bulunanlar için, içinde devamlı kalacakları ve nîmetleri bol cennetler vardır. Bu, Allâh'ın verdiği gerçek sözdür. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

"Elif. Lâm. Mîm." Yâni "Bu, Elif. Lâm. Mîm sûresidir" demektir.

Bazıları, hurûf-i mukattaanın sûrelerin temelleri ve ibret hazinelerinin anahtarları olduğunu söylemişlerdir. Burada bu üç harfle şu mânâya işâret edilmiştir: “Ben Allâh’ım. Kemal sıfatlarının hepsi bana aiddir. Gufran ve ihsan bendendir.”

Bazıları da şöyle demişlerdir: “*Elif*” âriflerin ülfetine, “*Lâm*” Allâh’ın ihsan sâhibi kullarına muâmelesinin yumuşaklığına, “*Mîm*” de âşıkların kalblerindeki muhabbetin alâmetlerine işârettir.”

Bir kısmı ise şu izahı yapmışlardır: “Yüce Allah “*Elif*” ile nîmetlerine, “*Lâm*” ile lütuf ve ihsânına, “*Mîm*” ile mecd ve senâsına (yüceliğine ve övgüsüne) işâret eder. O, nîmetleriyle evliyânın kalbinden her türlü inkâr izlerini siler, lütuf ve ihsânıyla asfiyâsının en gizli yerlerine muhabbeti yerleştirir. O, mecd ve senâsıyla da, kibriyâ (büyüklük, ululuk) vasfına sâhip olarak bütün mahlûkatından müstağnidir.

Sa‘dî der ki:

Kibriyâlık ve benlik O’na yaraşır;
Çünkü mülkü kadîm, zâtı da ganîdir

تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِۙ ﴿٢﴾

2. İşte bu âyetler, hikmet dolu Kitab’ın âyetleridir.

“*İşte bu*” sûre ve onun âyetleri, “*hikmet dolu*” yâni ihtivâ ettiği hikmetler sebebiyle hikmet sâhibi veya değiştirme ve başkalaştırmadan korunmuş, bozulmaktan ve hükümsüz hale gelmekten muhâfaza edilmiş sapasağlam “*Kitâb’ın âyetleridir.*”

هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَۙ ﴿٣﴾

3. Güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olmak üzere *(indirilmiştir)*.

“*Güzel davrananlar*” yâni, güzel ameller işleyenler “*için*” sapıklıktan kurtaracak “*bir hidâyet rehberi ve*” azabdan koruyacak bir “*rahmet olmak üzere (indirilmiştir).*”

Bâzıları şöyle der: “Allah Teâlâ, içindeki kurtuluşa götüren sebepler ve hayırlı işlere sevk eden incelikler yüzünden Kur’ân’ı “hidâyet rehberi (hüdâ)” diye isimlendirmiştir. Gerçekten Kur’ân, âbidler için bir rehber ve rahmet, ârifler için de bir delil ve huccettir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Kur’ân, doğruyu gösteren bir hidâyet rehberi ve kendisine sarılana rahmettir. İçine konulan cezbelerle o kimseyi Allah Teâlâ’ya ulaştırır.

“اَلْمُحْسِنُ” kelimesi mutlak olarak kullandığı zaman ancak mü’minler için övgü ifâde eder.

Allah Teâlâ'nın Kitâb'ının sadece muhsinler/güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olarak tahsis edilmesinde, Allâh'ın onlardan başkasını hidâyete erdirmeyeceğine delil vardır.

et-Te'vîlât'ta şöyle geçer: "Muhsin, Allâh'a yönelerek Kur'ân'ın ipine sarılan kimsedir. Bu sebepledir ki, Hz. Peygamber (a.s.), Cibrîl (a.s.) kendisine "İhsan nedir?" diye sorduğunda onu: *"Sanki O'nu görüyormuşçasına Allâh'a kulluk etmendir"*[59] diye tefsir etmiştir. Şu halde bu vasfa sâhip olan kişi, O'nu görene kadar O'na yönelir. Allâh'a yönelen kişinin, O'nun ipine sarılması zaruridir. Değilse Allah Teâlâ bütün cihetlerden münezzehtir; O'na hiçbir cihetten yönelmek mümkün değildir."

İşte bu sebepledir ki, Musa (a.s.): "Yâ Rabbi! Ben seni nerede bulabilirim?" diye sorunca Allah Teâlâ: "Ey Mûsâ! Beni kasdettiğin/bana yöneldiğin zaman bana ulaşmışsın demektir." buyurdu. Bu cevap işâret etmektedir ki orada herhangi bir yön/mekan yoktur ki O'na yönelinebilsin.

Ey sûfî, bu feryat ve figana sebep nedir? Nereden nereye?
Bu nükte âşikârdır, ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne
Ey Câmî! Yakınlığı uzaklığı düşünme
Cenâb-ı Hak için yakınlık, uzaklık, vasl da fasl da yoktur

Sonra dinde bilinen meşhur iyilikler beyan edilmek üzere şöyle buyrulmaktadır:

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

4. O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar âhirete de kesin olarak îman ederler.

Bu âyet, önceki âyette zikredilen "*güzel davrananlar*"ı açıklayan sıfat cümlesidir ve onların yaptıkları iyilikleri beyan etmektedir. Buna göre "لِلْمُحْسِنِينَ" kelimesinin başındaki "lâm", cinsi tarif için gelmiş olur. Eğer "lâm" istiğrak için olup îtikâdî ve amelî bütün iyilikler kasdedilirse, o halde başka iyiliklere olan fazîletlerini ortaya koymak üzere diğerleri arasında sadece bu üçü zikre değer görülmüş olur.

"*O kimseler, namazı kılarlar,*" Namazı ikâme etmek, onu edâ etmek demektir. "Edâ"nın "ikâme" sözüyle ifâde edilmesi, namazın dinin direği olduğuna işâret etmek içindir.

el-Müfredât'ta şöyle denir: "Bir şeyi ikâme etmek, onun hakkını tam olarak vermektir. Namazı ikâme etmek de, onun şartlarını tam olarak yerine getirmektir. Yoksa namazın hallerini (hey'etlerini) yerine getirmek değildir.

Namazın şartları iki kısımdır: Bir kısmına şerâit-i cevâz (câiz olma şartları) denir. Yâni, farzları, sınırları ve vakitleri. Diğerine şerâit-i kabûl (kabul şartları) denir. Yâni

takvâ, huşû, ihlâs, tazim ve hürmet. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “***Allah ancak takvâ sâhiplerinden kabul eder.***” (el-Mâide, 5/27). Bu iki kısım yerine getirilmezse, namaz tam kılınmış olmaz. Bu sebeptendir ki Yüce Rabbimiz Kur’ân’da kuluna namaz kılmayı emrettiği veya namazla övdüğü yerlerde “أَقِيمُوا الصَّلٰوةَ ***namazı ikâme edin.***” (el-Bakara, 2/83) ve “وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ ***namazı ikame ederler*** (el-Bakara, 2/30) buyurur, “صَلُّوا وَ يُصَلُّونَ namaz kılın ve namaz kılarlar” buyurmaz.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de: *“Namazı ikâme ederler”* yâni samîmî bir yönelişle, kalp huzuru içinde ve mâsivâdan yüz çevirerek namazı kılmaya devam ederler” der. **Cevherî**’nin de dediği gibi “أَقَامَ” fiilinin başka bir anlamına, yâni ‘devam etti’ anlamına işâret etmiştir.

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *“İnsanların önünde beş büyük sarp yokuş vardır. Onları ancak (ibâdet, riyâzat ve mücâhededen) incelmiş, bir deri bir kemik kalmış kimseler aşabilir.”*

Hz. Ebû Bekir (r.a.): “Onlar hangileridir, ey Allâh’ın Rasûlü?” diye sorunca Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *“Birincisi ölüm ve onun acısı, ikincisi kabir ve onun yalnızlık ve darlığı, üçüncüsü münker ve nekir meleklerinin sorgusu ve onların heybetleri, dördüncüsü mizan ve sevapların hafif gelmesi korkusu, beşincisi sırat köprüsü ve onun inceliği.”*

Bu sözleri duyan Ebû Bekir (r.a.) o kadar çok ağladı ki yedi kat gök ve bütün melekler de onunla beraber ağlamaya başladı. Cibrîl (a.s.) gelip şöyle dedi: “*Ey Muhammed! Ebû Bekir’e ağlamamasını söyle. O, Arablar’ın: “Ölüm hariç her derdin bir devâsı vardır.” sözünü duymadı mı?” Sonra şöyle devam etti: “Kim sabah namazını kılarsa ona ölüm ve acısı kolay gelir. Kim yatsı namazını kılarsa ona sırat köprüsü ve onun inceliği kolay gelir. Kim öğle namazını kılarsa ona kabir ve onun darlığı kolay gelir. Kim ikindi namazını kılarsa ona münker ve nekirin sorgusu ve onların heybeti kolay gelir. Kim de akşam namazını kılarsa ona mizan ve sevapların hafif gelme korkusu kolay gelir.*”

Namazda gevşeklik gösteren kimseyi ölüm anında Allâh’ın “Lâ ilâhe illallâh” demekten men edeceği söylenir.

“*Zekâtı verirler*” yâni şartlarına riâyet ederek onu ehl-i sünnetten hak edenlere verirler. Çünkü *el-Eşbâh*’ta geçtiği üzere tercih edilen görüşe göre bid‘at ehli kimselere zekatın verilmesi câiz değildir.

Denilir ki zekatı men eden kimseden, malının muhâfazası men olunur/kaldırılır. Sadakayı men eden kimseden de Allah sıhhat ve âfiyeti men eder/kaldırır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurur: *“Mallarınızı zekatla koruyun; hastalarınızı da sadaka ile tedavi edin. Kim öşrü men ederse, Allah ondan toprağının bereketini men eder/kaldırır.”*[60]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de denilir ki: “Onlar nefislerini tezkiye etmek için *“zekat verirler.”* Avamın zekâtı, nefislerini cimrilik pisliğinden temizlemek için her yirmi

dinardan yarım dinar, (yâni kırkta bir) olarak verilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“*Onların mallarından sadaka al ki, bununla onları (günahlardan) temizleyesin ve onların (sevaplarını) artırıp yüceltesin.*”** (et-Tevbe, 9/103). Şerîata uygun zekat vermek ve dinî esasların gereğini yerine getirmekle avam cehennemden kurtulur. Havâssın zekâtı, kalblerinin dünyâ muhabbeti pasından temizlenmesi için malın hepsini vermektir. Ahassu’l-havâssın zekâtı ise Mâbud’dan maksadlarına ulaşmak için varlığı bezletmektir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur.”*[61]

Mesnevî’de der ki:

Değil mi ki hayretinden “Kim Allah için var olursa” sözüne mazhar oldun,
Ben de senin için “Allah onun için olur” sözüne mazhar olurum.

“Onlar âhirete” yâni âhiret yurduna ve amellerin karşılığının verileceğine *“de kesin olarak îman ederler.”* Yeniden diriltilme ve hesap konusunda şüphe etmezler.

Âhirete, dünyâdan sonra geldiği için bu isim verilmiştir.

“اَلْإِيقَانُ” Şeksiz şüphesiz olmak, demektir. Yâni onların âhiret hakkında şek ve şüpheleri yoktur; yâni öldükten sonra dirilmeyi ve cezâyı tasdik ederler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “*Onlar*” dünyâdan geçtikleri ve Mevlâ’ya yöneldikleri için “*âhirete de kesin olarak îman ederler.*” Âhiret, dünyâ menzilinden çıkıp/geçip Allâh’a yürüyen için ikinci bir yurttur. Dünyâdan çıkan/geçen kimsenin âhirette olduğunda şüphe yoktur. Dolayısıyla o âhirete îmandan sonra ona îkan (kesin îman) mertebesine yükselmiş olur.”

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Ehlüllah’a göre dünyânın cismânî-zulmânî hicablardan, âhiretin ise rûhânî-nûrânî hicablardan olduğunda şüphe yoktur. Sâlikin seyr-i ekvândan seyr-i ervâha, ondan da seyr-i âlem-i hakîkate geçmesi gerekir. Çünkü hakîkat âlemi, önceki iki âlemin üstündedir. Sâlik ruhlar âlemine ulaştığı zaman îman îkan hâline, ilim de ıyân hâline gelir. Hakîkat âlemine ulaştığında ise ıyân, ‘ayn’a dönüşür. Allah Teâlâ’ya hamd olsun.

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

5. İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.

“İşte onlar,” bu yüce vasıflara sâhip olan muhsinler/güzel davrananlar *“Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler.”* Allah onlara yollarını açıklamış ve onları bu yolda muvaffak kılmıştır.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Doğru yol üzeredirler ve Allah onları hidâyet üzere

kılmıştır. “*Rableri tarafından gösterilmiş*” rubûbiyyetin ifâdesi, “*doğru yol üzeredirler.*” kulluğun beyanıdır. Muâmele ve ibâdetlerini yerine getirmelerinden dolayı Allah onları övmüştür. Onlar hem sünnet üzere olmuşlar, hem kulluk vazifelerini yerine getirmişler, hem de Allâh’ın rubûbiyyetini ikrar etmişlerdir.”

Âyette kulun kendiliğinden değil, ancak Allâh’ın yardımıyla doğru yolu bulabileceğine delil vardır. Görmez misin ki O: *“Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler.”* buyurmaktadır. Bu ifâde, “Kul kendi kendine doğru yolu bulabilir.” diyen Mu‘tezile’nin görüşünü çürütmektedir.

Şâh Şücâ‘ (k.s.) şöyle der: Şu üç şey hidâyet alâmetidir:

1- Musîbet ânında istircâ: Allâh’a yönelip ***“İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn”*** demek.

2- Nîmet geldiğinde tezellül göstermek.

3- Birine yardım ettiğinde minneti terk etmek.

“*Ve onlar kurtuluşa erenlerdir.*” Doğru akîde ile sâlih ameli birleştirerek arzu duyulan her şeyi elde eden ve istenmeyip kaçılan bütün şeylerden de kurtulanlardır.

el-Müfredât’ta der ki: “اَلْفَلَاحُ”, başarıya erişmek ve istenilen şeyi elde etmek demektir. Bu, dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısımdır. Dünyevî olan, dünyâ hayatını güzelleştiren mutlulukları elde etmektir. Uhrevî olan ise dört şeyden oluşur: Ölümü olmayan bir ebedîlik, fakirliği olmayan bir zenginlik, zilleti olmayan bir üstünlük ve cehâleti olmayan bir ilimdir. Bu sebeple “*Gerçek hayat, âhiret hayatıdır*” denilmiştir. Rasûlullah (s.a.)’in şu sözüne bakmaz mısın: *“Mü’min kıllet (azlık), illet (hastalık) ve zilletten hâlî kalmaz.”*[62] Yâni dünyâda kaldığı müddetçe bu şeyler mü’minin başına gelebilir. Çünkü dünyâ belâlar, musîbetler ve acılar diyarıdır. Nitekim “***bildikten sonra hiçbir şey bilmez hale gelmesi için***” (el-Hac, 22/5) âyeti buna delâlet eder. Çünkü insanın ilmi, husûlî/çalışılarak öğrenilmiş ise erzel-i ömür/ömrün en kötü çağında bilgisizlik ve unutma bakımından çocukluk hâline döner. Eğer ilmi, seçkin mü’minlere âid vehbî ilimler gibi huzûrî/Hakk’ın huzûrundan elde edilmiş ise, bu ilim ne dünyâda, ne berzahta, ne de âhirette asla onun kalbinden kaybolmaz. Çünkü vehbî ve ledünnî olan bu şerefli ilim, ihtiyarlık zamanında unutma illetine maruz kalacak cüz’î akıl vâsıtasıyla elde edilmiş bir ilim değildir. Bu sebeple, avamdan olan mü’minlerin ve pek çok âlimin zıddına böyle vehbî ilme sâhip olanlara ihtiyarlık zamanlarında bunama ârız olmaz.

Şu halde akıllı kişiye gereken, çalışıp felah ehli zümrenin arasına katılmaktır. Bu da ancak dünyâda nefsi tezkiye etmek ve ukbâda da mukarreb kulların makamlarına yükselmekle mümkün olabilir. Bahsedilen makamlar, Adn ve Firdevs cennetlerinde bulunan yüksek makamlardır. Şu bilinmelidir ki, yücelikler, ancak himmeti yüce olan bahtiyarlar içindir. Yüce Allah’tan bizi ebrâr/iyiler ve mukarrabîn/Hakk’a yakın kılınanlar zümresine katmasını niyaz ederiz. Yardımcı olacak olan yine O’dur.

❀

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۚ أُولٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٦﴾

6. İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alır. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır.

"*İnsanlardan öylesi*" bazısı "*var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan*" yâni, ne satın aldığını ve neyi tercih ettiğini ya da boş sözü Kur'ân okumakla değiştiği için o ticaretin ne olduğunu bilmediği halde insanları "*Allah yolundan*" yâni O'na ulaştıran hak dinden "*saptırmak*" çevirmek ya da sahte kitaplar yüzünden Allâh'ın hakka erdiren Kitabı'nı okumalarına mani olmak "*ve sonra da onunla*" Allâh'ın dosdoğru yoluyla "*alay etmek için boş lafı*" aslı olmayan sözler, boş efsaneler, gülünç laflar ve anlamsız konuşmalar gibi hiçbir faydası olmayıp insanı önemli işlerinden alıkoyan şeyleri "*satın alır.*"

"اَلْاِشْتِرَاءُ", parayı verip malı satın almaktır. "اَلْبَيْعُ" ise malı verip parayı almaktır. Burada satın almanın mânâsı, değiştirmek ve tercih etmektir.

"اَلْحَدِيثُ" az veya çok söz için kullanılır. Çünkü söz azar azar oluşup ortaya çıkar.

Ebû Osmân (r.h.) şöyle der: "Allâh'ın kitabından, Rasûlullah (s.a.)'in sünnetinden ve sâlih kulların örnek hal ve davranışlarından başka her söz lehvdir; boş ve anlamsızdır."

Arâisü'l-Beyân'da şöyle geçer: "Lehvü'l-hadîs" ifâdesinde iksir, sihir, zındıkların asılsız ve bâtıl sözleri gibi felsefe ilimlerini taleb etmeye işâret edilmiştir. Çünkü bunların hepsi halkın sapıtmasına sebeptir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilir ki: "Konuşulması insanı Allah'tan alıkoyan ve dinlenilmesi insanı Allah'tan perdeleyen bütün sözler "*boş laf*"tır.

Müfessirlerin çoğuna göre bu âyet, Nadr b. Hâris b. Kelde hakkında inmiştir. O, gönlü kâfir, mezhebi/yolu küfür olan bir kimseydi. Allah Rasûlü'ne çok düşmanlık beslerdi. Rasûlullah (s.a.) onu Bedir savaşından sonra hakkında ölüm kararı çıkartarak yakalatıp öldürtmüştür.

Rivâyete göre Nadr b. Hâris ticaret için İran'a gitmiş, Kelîle ve Dimne hikâyelerini, Rüstem, İsfendiyâr ve İran hükümdarlarına âid masalları alıp getirerek toplantılarda Kureyş halkına anlatmaya başlamış ve şöyle demişti: "Muhammed size Âd ve Semûd'la ilgili kıssaları anlatıyor. Ben de size Rüstem ve İsfendiyâr'ın haberlerini anlatıyorum." Kureyş halkı da onun bu sözünden hoşlanıyor ve Kur'ân dinlemeyi terk ediyordu. Buna göre âyetteki "*satın alma*" gerçek mânâda meydana gelmiş olmaktadır. Çünkü Nadr malı karşılığında içinde boş sözler ve bâtıl efsaneler bulunan kitapları satın almıştır.

Şu bir gerçek ki, başkasını saptıran, aynı zamanda kendisi de sapmış olur.

"İşte onlara" yâni boş sözü satın alıp insanları saptıranlar için, bâtılı hakka tercih ederek ve insanları ona teşvik etmekle hakkı değersiz gördükleri için *"rüsvay edici bir azap vardır."* Yâni onlar için dünyâda esâret ve katil gibi hor ve zelil edici azap; âhirette de rezil rüsvâ edici azap vardır.

❀

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فٖى
اُذُنَيْهِ وَقْرًاۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٧﴾

7. Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver!

"Ona" yâni satın alan kimseye "*âyetlerimiz*" kitabımızın âyetleri *"okunduğu zaman, sanki bunları hiç işitmemiş gibi,*" yâni onun durumu dinlediği halde işitmeyen kimsenin durumuna benzer halde "*sanki kulaklarında bir ağırlık varmış gibi*" yâni onun durumu kulağında işitmeye mâni ağırlık bulunan kimsenin durumuna benzediği halde "*büyüklenerek"* yâni büyüklük taslamada ileri giderek, kendisini o âyetleri dinleyip itâat etmekten uzak tutarak ve onlara en küçük bir ehemmiyet vermeyerek *"yüz çevirir."*

Bu âyette ve önceki üç yerde zamirler "مَنْ" lafzı dikkate alınarak tekil yapılmıştır. "اُولٰٓئِكَ (*onlara*)" lafzında ise mânâsı dikkate alınarak çoğul yapılmıştır. *Keşfü'-lesrâr*'da: "Bu durum, önceki âyetin Nadr b. Hâris hakkında nâzil olduğuna delildir." der.

"Sanki bunları hiç işitmemiş gibi" ifâdesinde Allâh'ın âyetlerini işiten kimsenin yüz çevirmesi ve büyüklenmesi düşünülemeyeceğine remz vardır. Çünkü onlarda insanı kendilerine yönelmeye ve boyun eğmeye mecbur kılacak fevkalade tesirli mânâlar bulunmaktadır.

el-Müfredât'ta "اَلْوَقْرُ", kulakta olan ağırlık demektir." der. *Fethu'r-Rahmân*'da ise: "اَلْوَقْرُ", kulakta bulunup dinlenen şeyleri idrâki değiştirip bozan ağırlıktır." der.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

İstek kulağı ağır yaratılan, nasıl duyabilir?
Saâdet kemendiyle çekilen, gitmemek için ne yapabilir?

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "İnsanlar iki sınıftır; tanıdıklar, yabancılar. Tanıdıklar için Kur'ân hidâyet sebebidir. Yabancılar için ise dalâlet sebebidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "***Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir.***" (el-Bakara, 2/26) Yabancı olanlar Kur'ân'ı işittiklerinde ona sırtlarını dönerler, kâfirler gibi isyan ederler. Bununla ilgili de Hak Teâlâ şöyle buyurur: "*Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir.*"

Her zaman Kur'ân'ı işitince gönlü daralır
Bâtıl üzere olanların Hak kelâmı işitince sıkıldıkları gibi sıkılmanın sebebi nedir?

Tanıdık olanlar Kur'ân'ı işittiklerinde kullar/köleler gibi secdeye kapanırlar. Allâh'ın zikriyle taze ve diri olan kalple feryâd ü figân ederler. Bunlarla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurur: "***Onlara o (Kur'ân) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.***" (el-İsrâ, 17/107).

İnsanın zihnindeki secde zevki,
Şeytana acı ve sıkıntı verir

"*Sen de ona acıklı bir azabın müjdesini ver!*" yâni, son derece acı veren bir azâbın kendisine mutlaka ulaşacağını ona bildir. Burada "*müjde*" kelimesinin kullanılması, kâfirlerle alay etmek içindir.

Sonra Allah Teâlâ, mü'minlerin hallerini şu âyetle beyan etmiştir:

إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّع۪يمِۙ ﴿٨﴾
خَالِد۪ينَ ف۪يهَاۜ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّاۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٩﴾

8-9. Şüphesiz, îman edip de güzel davranışlarda bulunanlar için, içinde devamlı kalacakları ve nîmetleri bol cennetler vardır. Bu, Allâh'ın verdiği gerçek sözdür. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

"Şüphesiz" bizim âyetlerimize *"îman edip de"* o âyetlerin gereği olarak "*güzel davranışlarda bulunanlar*" sâlih ameller işleyenler "*için,*" îmanlarının ve amellerinin karşılığında "*içinde devamlı kalacakları ve nîmetleri bol cennetler*" naz ve nîmetle dolu cennetler veya cennet nîmetleri "*vardır.*"

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Îman kalb ile tasdiktir. Tam olarak gerçekleşmesi ise sâlih amellere bağlıdır. Bu sebeple Allah Teâlâ ikisini birlikte peş peşe zikretmiş ve cennetin ancak ikisiyle birlikte kazanılacağını haber vermiştir. Nitekim Allah Teâlâ: **"*Güzel sözler O'na yükselir. Onları da Allâh'a sâlih ameller ulaştırır.*"** (Fâtır, 35/10) buyurmuştur.

Beydâvî (r.h.) der ki: "جَنَّاتُ النَّعِيمِ" cennet nîmetleri demektir. Âyette ise mübâlağa için aksi (nîmet cennetleri) denilmiştir.

Denilir ki: "Naîm cennetleri, sekiz cennetten biridir. Diğerlerinin isimleri şöyledir: Dâru'l-Celâl, Dâru's-Selâm, Dâru'l-Karâr, Adn Cenneti, Me'vâ Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti." **Vehb b. Münebbih**, **İbn Abbas** (r.a.)'tan böyle rivâyet etmiştir.

"*Bu, Allâh'ın verdiği*" yâni Allâh'ın onlara naîm cennetlerini vaadi, "*gerçek sözdür. O, mutlak güç*" sâhibidir/Azîzdir; hiçbir şey O'na gâlip gelemez. Dolayısıyla vaadini yerine getirmesine veya azabını tahakkuk ettirmesine kimse mâni olamaz. "*Ve hikmet sâhibidir.*" Hakîmdir; sadece hikmet ve maslahatın gereğini yapar.

Ne O'nun vadinde bir nakz ve hilâf vardır,
Ne de işinde boş ve gereksiz bir şey.

Bir kısım müfessirler, önceki âyette geçen "lehve'l-hadîs/boş söz"den maksadın müzik olduğu görüşündedirler. Yâni "*boş söz*" fisk meclisinde fâsıkların teğannî ve şarkı söylemeleridir. Âyet, fâsıklara mutriplik yapan küçük muğannî köleler veya muğannîye câriyeleri zemmetmek üzere nâzil olmuştur. Buna göre âyetin mânâsı, "şarkıcı erkeği veya kadını satın alır" demektir.

Mekhûl şöyle der: "Kim şarkı söylemek ve dans etmek üzere dansöz bir câriyeyi satın alır, para karşılığı dans ettirir ve ölünceye kadar da bu işe devam ederse, o kişinin cenaze namazını kılmam. Çünkü Allah Teâlâ bu hususta ***"İnsanlardan öylesi var ki…"*** (Lokman, 31/6) buyurmaktadır.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah beni âlemlere rahmet ve hidâyet olarak gönderdi. Bana tambur, ud, ney gibi çalgı âletlerini, çengi ve Câhiliyye işlerini ortadan kaldırmayı emretti. Rabbim izzetine yemin ederek şöyle buyurdu: "Kullarımdan biri kasden bir yudum içki içerse, ister bağışlanan isterse azap gören olsun, kıyâmet günü ona mutlaka o kadar irin içiririm. Fakat benden korkarak o yudumu içmeyi terk ederse, kıyâmet günü ona mukaddes havuzlarımdan içiririm."*[63]

Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: *"Ben, çalgı âletlerini kırmak ve domuzları öldürmek üzere gönderildim."*[64]

İbn Kemâl der ki: "Mezâmîr" kelimesinden maksad, aslında boru ve benzeri içine üflenen âletlerin isimleri ise de genel olarak bütün müzik âletleridir. Hadisteki "*kırmak*", gerçek anlamda kırmak değil, nehyi pekiştirmek içindir.

Yine bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kulaklarını şarkı ve türkü ile dolduran kişiye kıyâmet günü rûhânîlerin seslerini dinleme izni verilmez."* "Ruhânîler kimdir, ey Allâh'ın Rasûlü?" diye sorulduğunda ise Efendimiz (s.a.): *"Cennet ehlinin okuyucularıdır."* buyurdu.[65] Yâni melekler, iri gözlü huriler ve diğerleridir.

Maânî âlimleri derler ki: "Âyetteki "*satın alma*" fiili, genel olarak "değiştirme" ve "tercih etme" mânâsında kullanılsa da eğlence, oyun ve çalgı âletlerini Kur'ân'a tercih eden herkes bu âyetin şümûlü içine girer. Nitekim *el-Vasît*'ta böyle geçmektedir.

en-Nisâb'da ise şöyle der: "İslâm idâresi altında bulunan gayr-i müslimlerin çalgı âletlerini alenen satmaları ve açıkça şarkı-türkü söylemeleri yasaklanır. Bayram günlerinde şarkı söylemeye ruhsat veren hadislere gelince, onlar terk edilmiş olup bugün onlarla amel edilmemektedir. Bu yüzden muhtesib, bayram günleri çalınan çalgı âletlerini yakmakla vazifelidir.

Bilesin ki Kur'ân sözlerin en doğrusu, en güzeli; onu dinlemek ve ona kulak vermek de Allâh'ın rahmetini celbeden pek mühim vesilelerden biri olduğundan, onu güzel ve hoş sesle okumak müstehab sayılmıştır. Çünkü bu, kalbin yumuşamasına ve korkunun gönle işlemesine sebep olur. *Fethu'l-Karîb*'de geçtiği üzere İmam-ı A'zam bu görüştedir. Ancak *Ebkâru'l-efkâr'*da belirtildiği üzere, gelişigüzel uzatmalarla kırâat

sınırını aşmamak lazımdır. Şâyet okuyucu yanlış okur; bir harf ilâve eder yahut eksiltirse bu okuyuş haram olur.

el-Kunye'de bildirildiği üzere, sırf sesinin güzelliği sebebiyle bir imamın arkasında namaz kılan kişi o namazını iâde etmelidir. *el-Bezzâziye'*de geçtiği gibi Kur'ân'ı makamla okuyan kişi ücret hak edemez. Çünkü o gerçek mânâda okuyucu değildir. Halbuki Kur'ân'ı dinlemenin şart olduğu, hakkında ihtilaf edilmeyen hususlardan biridir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: Çalgı âletlerinin haram oluşu, tıpkı içki ve zinânın haram oluşu gibi bizzat bu âletlerin kendisi değil, kullananlar için haramdır. Bu yüzdendir ki âlimler gerek cihad için, gerekse hac yolunda davul çalınmasını bundan istisnâ etmişlerdir.

Avârifü'l-maârif'de denilir ki: "Def ve saza gelince, her ne kadar Şâfiî mezhebinde bu ikisi hakkında bir genişlik var ise de onları terk etmek, ihtiyatla hareket etmek ve ihtilaflı şeylerden uzak durmak daha uygundur." Özellikle defin etrafında zil vesâire olduğu zaman ittifakla mekruh olur. Nitekim *el-Bostân*'da böyle geçmektedir.

İhtilaf sadece makam ve nağmelerle okunan şiiri dinleme hususundadır. Şâyet o kadınlardan, yanak ve benzeri insan âzâlarının vasfından bahsediyorsa, nefsi ve şehveti tahrik ettiğinden dolayı, dindar insanların bu maksadla bir araya gelmeleri doğru değildir. Hele bunlar, eğlence ve mûsikî ile uğraşanlarla işret ehlinin, fesatçıların meclislerinin alışa geldikleri şekilde şarkı söyleme metoduyla söylenirse asla yakışmaz. Nitekim **Şeyh Zeynüddîn Hâfî** (k.s.)'un *Avârif Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir.

Mûsikî, *el-Eşbâh* isimli eserde felsefe, göz boyacılık, astroloji, falcılık gibi haram kılınan ilimlere dâhil edilmiştir. Eğer kasîdeler cennet ve cehennemi anlatıyor, âhiret yurduna teşvik ediyor, Melik ve Cebbâr olan Allâh'ın nîmetlerini vasfediyor, ibâdetlerden bahsediyor ve hayırlı amellere yönlendiriyorsa, onları reddetmeye imkan yoktur. Gâzilerin ve hacıların söylediği kasîdeler, gazâ ve haccı anlatıp gâzilerin savaş azmini kuvvetlendiren ve hacıların şevkini artıran kasîde ve ilâhîler de bunun gibidir.

Eğer kavvâl/hânende, nefisleri kendine bakmaya cezbeden tüysüz bir genç ise ve kadınların şehevî duygularını tahrik ediyorsa, onu dinlemek haramlığı kesin olan fıskın ta kendisidir.

Lûtîlik üç gruptur: Bir grup bakarlar, bir grup elle dokunurlar, diğer bir grup ise o çirkin işi yaparlar.

Oruçlu genç hanımını öpmekten men edilir. Çünkü oruçlu iken kişinin hanımıyla cima etmesi yasaklanmıştır. Bu maksadla yabancı bir erkeğin yabancı bir kadınla halvette bulunması da yasaklanmıştır. Bu böyle olduğu gibi, aynı şekilde fitneye düşme korkusuyla tüyü bitmemiş gençlerin ve kadınların seslerini dinlemek de yasaklanmıştır. Bazen bir araya gelmek için yemek programları düzenlenir; nefisler toplanmak isterken kalpler orada söylenecekleri dinlemeye fazla rağbet etmez; böyle durumlarda "dinleme" nefislerin şehvet talebi, oyun, eğlence ve fuzûlî şeylerle meşgul olma arzusu ile maluldür. Bu durumlarda dinleyicinin, nefsin arzularına meyletmekten sakınması

gerekir.

Bir âlime dinlemede tekellüften/zorla ve isteksiz dinlemekten sorulunca şöyle cevap verdi: “Bu iki kısımdır: Biri, dinleyenin makam ve dünyevî bir menfaat maksadıyla dinlemede gösterdiği tekellüftür. Bu bir aldatma ve hıyanettir. Diğeri hakikati bulma maksadıyla dinleyicinin gösterdiği tekellüftür. Bu, tevâcüd ile (vecde ulaşır gibi davranarak) vecdi elde etmeye çalışan kimsenin durumu gibidir. Böyle davranmak, mendûb görülen ağlamaklı gibi olma yerindedir. Sahih bir maksadla böyle yaparsa bunda bir beis yoktur. İçeri giren kişiyi karşılamak üzere ayağa kalkmak gibi. Halbuki böyle bir uygulama Peygamberimiz (s.a.) zamanında yoktu. Fakat bu, gelenin kalbini hoş etmek, idâre etmek ve yabancılığı gidermek maksadıyla yapılırsa ve o bölgelerde âdet hâline gelmişse, böyle davranmak âdâb-ı muâşeret ve arkadaşlığın güzelliğinden olmuş olur.

Dediler ki: Bir kimse evinin damına otursa ve ona Kur’ân başından sonuna kadar okunsa, eğer o kimse sâdık ve samîmî olarak kendini aşağı atarsa ne âlâ. Yoksa akıllı kimse, şeytanın içine girmesinden ve semâ/işitme sırasında kendisini görülsün (riyâ) ve duyulsun (süm‘a) diye nâra atmaya, alkış tutmaya ve yanıp dönmeye sevk etmekten sakınmalıdır.

Riyâ ehlini dinlemekte pek çok günah vardır:

1- Kendisine vermediği bir şeyi, verdi diye Allah hakkında yalan söylemek. Allah hakkında yalan söylemek ise zellelerin/sürçmelerin en kötüsüdür.

2- Orada hazır bulunanların bir kısmını aldatması ve hakkında hüsn-i zan beslemeye sevk etmesi. Halbuki aldatmak hıyanettir. Nitekim Efendimiz (s.a.): *“Bizi aldatan bizden değildir.”*[66] buyurmuştur.

3- Söyleyenin dinleyenleri oturuşunda ve kalkışında kendisine uymaya mecbur tutmasıdır. Bu bir mânâda insanları kendi bâtılına uymaya zorlamaktır. O, mümkün oldukça hareket etmekten sakınır. Ancak onun hareketi, durup sâkin olma imkânı bulamayan titrek kimse ve aksırığını geri çeviremeyen aksıran kimsenin hareketi gibi olur.

Hâsılı semâ/dinleme sırasında ortaya çıkan meyil çeşit çeşittir:

1- Bir meyil vardır ki güzel sesi tabîatın mütâlaasından doğar. Bu şehvettir. Şehvet ise haramdır; çünkü o şeytânîdir.

Sa‘dî der ki:

Şehvete tapanlar nasıl semâ eri olabilirler?
Tatlı seslerle ancak uykuda olanlar uyanır, sarhoşlar değil.

2- Bir meyil vardır ki nağmeleri ve ezgileri mütâlaa konusunda nefisten doğar. Bu hevâdır. Bu da şeytânî olduğu için, ölü bir kalb ve diri bir nefis sâhibi kimse için hâsıl olduğundan haramdır.

Rabbi unutmak, âhireti unutmak, dünyâ meşguliyetlerine dalmak ve nefsin hevâsına

uymak kalbin öldüğünün alâmetlerindendir. Dünyâ sevgisiyle kirlenen her kalbin semâı/dinlemesi, tabiatın dinlemesidir ve onda tekellüf/zorlama vardır.

Adam eğlence, oyun ve şakadan hoşlanan birisi olunca,
Kafasındaki şeytan daha da azgınlaşır.

3- Bir meyil vardır ki o, Hakk'ın fiillerinin nûrunu mutâlaa sebebiyle kalpten doğar. Bu aşktır ve helaldir; çünkü o kalbi diri nefsi ölü olanda husûle gelen Rahmânî bir ihsandır.

4- Bir meyil vardır ki o, Allâh'ın sıfatlarının nûrunu mutâlaa sebebiyle ruhtan doğar. Bu muhabbet, huzur ve sükûndur. Bu da helaldir.

5- Bir meyil de vardır ki o, Allah Teâlâ'nın zâtının nûrunu müşâhede sebebiyle sırdan doğar. Bu ünsdür. Bu da helaldir.

Bu yüzden **Şeyh Sa'dî** (k.s.) şöyle demiştir:

Kardeşim, ben dinleyenin kim olduğunu bilmeden
Sema'ın ne olduğundan bahsedemem.
Eğer dinleyen mânâ burcunda uçarsa,
Onun seyri karşısında melekler bile âciz kalır.

Bu sâdık âşıkların hâlidir. Hal sâhipleri ise sâlih amellerin nurları içlerine işleyen kimselerdir. Allah Teâlâ, amellerine karşılık onlara vecd ve zevk hallerini, netice olarak da istikâmet şartıyla keşf, müşâhede, muâyene ve ma'rifeti ihsan etmiştir.

Zeynüddîn Hâfî (k.s.) der ki: "Kalbinde bir nûr bulan, onun sâyesinde semâa cevaz verenin yoluna gider. Aksi halde semâı kerih gören âlimlerin yoluna dönmesi daha emindir. Semâ'dan maksad, kalbi harekete geçiren güzel ve ölçülü bir sesi dinlemektir. Sebebin ismiyle müsebbebin isimlendirilmesi yoluyla bazen harekete de bu ad verilir. Nefisler, hatta aklı olmayan canlılar bile güzel sesi dinlemeye düşkün yaratılmıştır. Nitekim kuşlar, Dâvud (a.s.)'ın sesini dinlemek üzere etrafında toplanırdı.

Güzel ses, güzel yüzden daha iyidir;
Zira biri nefse haz verir, birisi ruha kuvvet.

Üstâd **İmam Ebû Ali Bağdâdî** (r.h.), kendisine büyük nasip verilmiş bir kişi idi. Onun kırâatini dinleyerek ve güzel sesine meftûn olarak yahûdî ve hristiyanlardan hayli insan müslüman olmuştur. Bunun aksine bazı çirkin sesleri dinledikleri için halleri değişenler de vardır.

İmam Takiyyüddîn Mısrî tecvîd ilminde üstâz idi. Bir gün sabah namazında: **"*(Süleyman) kuşları gözden geçirdi de: "Bana ne oluyor ki, Hüdhüd'ü göremiyorum" dedi…*"** (en-Neml 27/20) âyetini okudu ve birkaç kez tekrar etti.

Derken bir kuş geldi, şeyhin başına kondu ve âyeti bitirinceye kadar okuyuşunu dinledi. Oradakiler baktılar ki o bir Hüdhüd kuşu...

Derler ki: Ruh, güzel bir ses duyduğu ve ondan lezzet aldığı zaman, Hakk'ın kendisine olan **"*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*"** (el-A'râf, 7/172) hitabını hatırlar, hazret-i rubûbiyyete dönmek için çırpınır, beşeriyet yuvalarından hazret-i samediyyete doğru kanat açar.

O güzel "Ey kulum gel" nidâsı ulaştığında
Can yüce Yaratan'a doğru niçin uçmaz?

Hz. Şeyh **Ebû Tâlib Mekkî,** *Kûtü'l-kulûb*'da şöyle der: "Eğer biz semâı bazı şeylerle kayıtlandırmaksızın ve teferruatlı bir şekilde açıklamaksızın mutlak olarak inkâr etsek, bu inkârımız yetmiş sıddîkı inkâr gibi olur. Çünkü şunu biliyoruz ki inkâr, kurrânın ve âbidlerin kalblerine daha yakındır. Ancak biz böyle yapmıyoruz. Çünkü biz onların bilmediklerini biliyoruz. Çünkü biz ashâb-ı kirâm ve tabiînden onların duymadıklarını duyduk."

Şeyh (k.s.), güzel ses dinlemeye cevaz vermiş, bu konuda kitabında bir kısım rivâyet ve haberleri delil olarak zikretmiştir. *el-Avârif*'de geçtiği üzere ilminin genişliği, hâlinin ve selefin hallerine dâir ilminin kemâli, vera' ve takvâsının yüceliği, en doğru ve yüceyi araştırması sebebiyle onun görüşlerine îtibar edilir. Fakat semâı mübah görenler de, onun mescidlerde ve mübârek yerlerde açıktan yapılmasını uygun görmemişlerdir. Dolayısıyla sana düşen dedi koduyu terk edip, kuvvetli bir hal sâhibi olmaya çalışmaktır.

---

[59]. Buhârî, Îman 37; Müslim, Îman 57; Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Tirmizî, Îman 4; Müsned, I, 27, 51.

[60]. Münâvî, III, 382.

[61]. Aclûnî, II, 358.

[62]. Aclûnî, hadis no: 2680.

[63]. Münâvî, II, 218.

[64]. Bk. Irakî, *Muğnî*, II, 272.

[65]. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 292; *Kenzü'l-ummâl*, 40666; *Feyzü'l-Kadîr*, 8427.

[66]. Müslim, Îman 164; Ebû Dâvûd, Büyu 50; Tirmizî, Büyu 72; İbn Mâce, Ticarat 36; Müsned, II, 50, 242, 417.

SİZİ SARSMASIN DİYE YERE ULU DAĞLAR KOYDU

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ
تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍۜ وَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاَنْبَتْنَا
فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَاَرُونِى مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِۜ بَلِ الظَّالِمُونَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

10. O, gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı, sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip, orada her faydalı nebattan çift çift bitirdik.

11. İşte bunlar Allâh'ın yarattıklarıdır. Şimdi *(ey müşrikler!)* O'ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır *(gösteremezler)*! Zâlimler açık bir sapıklık içindedirler.

"*O*," Allah Teâlâ *"gökleri,"* yedi göğü, kürsüyü ve arşı *"görebildiğiniz bir direk olmaksızın"* yâni direksiz ve sütunsuz olarak *"yarattı."*

Bilesin ki, göklerin ve yerin bir nizam üzerinde, herhangi bir düzensizlik ve bozukluk olmaksızın durması, Melik ve Müteâl olan Allâh'ın kudreti sayesinde olmaktadır.

Allah Teâlâ'nın, üzerlerinde ilâhî kudretin tecelli ettiği seçkin kulları vardır. Onlar göklerin mânevî direkleri ve mutlak mânâda âlemin nizâmını sağlayan sebeplerdir. Onlar her asırda bulunurlar. Kıyâmet yaklaştığı zaman onlar peşlerinde halef bırakmaksızın bu dünyâdan intikal ederler. Böylece o mânevî direkler yok olur. Neticede âlem, ruhsuz bir şekilden ibaret kalır. Âlemin parçaları, ölünün parçalarının dağıldığı gibi dağılır. Zâhirde olanlar bâtında olanlara döner. Bu hâli ancak kâle/söze mağlup olanlar inkâr eder. İnkâr ve ısrardan Allâh'a sığınırız.

"*Sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu*"

"اَلْاِلْقَاءُ", bir şeyi alabileceğin ve görebileceğin şekilde bir yere atmaktır. Sonra örfte her türlü atış için kullanılır olmuştur. "رَوَاسِى" ise sâbit demek olan "رَاسِيَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Âyette kasdedilen ise sâbit dağlardır. Çünkü dağlar yeryüzünde sâbit bir şekilde durmaktadır ve yerin sâbitliği de onlarla sağlanmaktadır. Sâbit dağlar, her ne kadar fevkalade büyük varlıklar ise de Allah Teâlâ onları küçümsemek ve sayılarını az görmek maksadıyla, bir kimsenin eline alıp yere attığı çakıl taşlarına benzetmiştir. Bu ancak Allâh'ın büyüklüğünü tasvir ve kudretini temsil etmekten ibârettir. Çünkü akıllara durgunluk verecek her büyük iş, şüphesiz Allah Teâlâ'ya kolaydır. Yâni Allah yere "*Ol!*" buyurmuş, o da olmuş ve yeryüzü hâline gelmiştir. Bu yer, başlangıçta sallanır halde iken dağlarla sâbitleştirilmiştir. Fakat kimse onun neden yaratıldığını

bilememiştir.

"اَلْمَيْدُ", yeryüzünün sallanması gibi büyük bir şeyin çalkalanıp sallanması demektir.

"*Sizi sarsmasın diye"* sizi eğdirmesini istemediğinden demektir. Çünkü yerin parçalarının basitliği, onların yerlerinin ve durumlarının değişmesini gerektirir. Çünkü o parçalardan herbirinin kendi zâtına veya kendisinin gereklerinden olan belli bir yer ve özel bir duruma mahsus olması imkansızdır. Yeryüzü sizi sallamadan, yâni hareket ettirip sarsmasın diye. Çünkü yeryüzü suyun üzerinde gemi gibi hareketli idi, sağlam dağlarla sükûnet buldu. Nitekim **Şeyh Sa'dî** (k.s.) şöyle der:

İyi kulların seccâdeleri gibi suyun üstüne
Toprak yaygısını yaydırdığı zaman,
Yeryüzü titreyip kımıldanmaya başlayınca
Onun eteklerini dağlarla mıhlamıştır.

el-Muvazzah'ta **Dahhâk**'tan şöyle nakledilir: "Hak Sübhânehû ve Teâlâ, yerinde sabit kalsın diye on dokuz dağı yeryüzüne mıhladı. Bunlar Kaf, Ebû Kubeys, Cûdî, Lübnan, Sînîn, Tûr-ı Sînâ ve diğer dağlardır." Bilesin ki bazı rivâyetlere göre dağlar, *el-Muvazzah*'ta belirtilenden daha fazladır. Nitekim Hicr sûresi (15/19) tefsirinde bu hususta açıklama yapılmıştır.

Bazıları şöyle demiştir: "Dağlar yeryüzünün kemikleri ve damarlarıdır. Bu söz, sülûk ehlinden olan kimsenin şu sözüne benzer: "Güneş ve ay bu taayyünün iki gözüdür. Yıldızlar orada bir yere toplanmış değildir. Bu ancak, nurların onların bir kısım latîf damarlarına yansımasıyla husûle gelir. Bu gerçeğe filozoflar muttali olamaz, bu ancak keşf ile bilinir."

"Ve orada" yeryüzünde çokluğu ve farklı türleri ile *"her çeşit canlıyı yaydı."* parçaladı, dağıttı.

"اَلْبَثُّ", bir şeyi yaymak ve dağıtmak demektir. Rüzgarın toprağı dağıtıp yayması, nefsin içinde bulunduğu gam ve kederi dağıtması gibi… Yeryüzünde her canlının yayılması, Allah Teâlâ'nın onları mevcut değilken yaratıp ortaya çıkarmasına işârettir. "اَلدَّبُّ وَالدَّبِيبُ", hafif bir yürüyüş demektir. Bu fiil hayvanlar için, daha çok da haşerât için kullanılır.

"*Biz gökyüzünden*" buluttan -çünkü lügatte yukarında olan ve seni gölgeleyen her şeye "semâ" denir- "*su*" yağmur "*indirip,*" bu su sâyesinde "*orada*" yâni yeryüzünde "*her faydalı*" iyi ve faydası çok "*nebattan çift çift bitirdik.*"

Âyette üçüncü şahıstan birinci şahsa geçiş, göklerin ve yerin durumuna ne kadar ehemmiyet verildiğinin bir göstergesidir.

el-Müfredât'ta şöyle denilir: "Kendi alanında değerli olan her şey "kerem" vasfıyla tavsif edilir.

Âlemde bulunan her şey cevher, araz, madde ve sûret itibariyle ya bir zıddı, ya bir misli veya bir terkibi olması itibariyle çifttir. Burada her terkip edilen şey için bir

terkip edici olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. O da tek olan Yaratıcı’dır.

Allah hepimizi, sanatının hârikulade yönlerini ve kudretinin fevkalâde tecellîlerini tefekkür etmeye muvaffak kılsın! Bilesin ki, akıllı kimselerin akılları ve zeki kimselerin zekâları bitkiler, ağaçlar, onların hayret verici yönleri, fayda ve zararları konusunda yetersizdir, şaşkındır. Nasıl olmasın ki? Sen de o bitki ve ağaçların farklı şekillerini, değişik renklerini, hayrete düşürecek tarzda yapraklarının şekillerini ve çiçeklerinin kokularını müşâhede edip durmaktasın. Onların sâhip oldukları renklerin her biri kendi içinde kısımlara ayrılmaktadır. Mesela gül rengi, mor, altın sarısı, şarap rengi, üzüm rengi, akik rengi, kan rengi, lâk rengi/koyu kımızı ve benzeri renkler kırmızı olmakta müşterek olmakla birlikte birbirinden farklıdır.

Sonra bitkilerin ve ağaçların kokuları hem hayret verici hem de birbirinden farklıdır. Kokularının güzelliği, meyve, tane ve yaprak şekillerinin olağanüstülüğü konusunda hepsinin ortak yönleri vardır. Her bir rengin, kokunun, tadın, yaprağın, meyvenin, çiçeğin, danenin bir başkasına benzemeyen hususiyetleri vardır. Bunlardaki hikmetin hakikatini ancak Allah bilir. İnsanın bunlar hakkında bilmediğine nisbetle bildiği, denizden damla gibidir.

Allah Teâlâ Hz. Âdem ile Havva’yı cennetten çıkardı. Ayrılık ateşiyle uzun yıllar ağladılar. Öyle ki göz yaşlarından zencefil ve benzeri bitkiler bitti. Böylece Allah Hz. Âdem ve Havvâ’nın gözyaşlarını zayi etmedi. Nitekim Âdem (a.s.)’ın nutfesini de zayi etmeyip ondan da Ye’cûc ve Me’cûc’ü yarattı. Çünkü, nutfenin sadece şehvet yoluyla inme şartı yoktur ki hiçbir peygamberin ihtilam olmadığı söylenerek bu reddedilsin. Bununla alâkalı açıklama daha önce geçmişti.

هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ فَأَرُونِى مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ ۗ بَلِ الظَّالِمُونَ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١١﴾

11. İşte bunlar Allâh’ın yarattıklarıdır. Şimdi *(ey müşrikler!)* O’ndan başkasının ne yarattığını bana gösterin! Hayır *(gösteremezler)*! Zâlimler açık bir sapıklık içindedirler.

“İşte bunlar”; zikredilen gökler, yer, dağlar, canlılar ve bitkiler *“Allâh’ın yarattıklarıdır. Şimdi”* ey müşrikler! *“O’ndan başkasının”* yâni Allah Teâlâ’dan başka ibâdette O’na ortaklar edindiklerinizin *“ne yarattığını bana gösterin!”* tâ ki onlar kulluk edilmekte O’na ortak olmayı hak etsinler!

“Hayır (gösteremezler)! Zâlimler açık bir sapıklık içindedirler.” Burada onların, yâni Kureyş kâfirlerinin paylanmasından, bakıp düşünene gizli kalmayacak şekilde (her yönüyle) açık olan sapıklıklarını, haktan bâtıla kaymalarını tescil etmeye geçiş vardır.

Zamir kullanacak yerde “zâlimler” kelimesinin açıkça zikredilmesi, onların ortak

koşmakla zâlimler olduklarına delâlet etmek içindir.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: "Bilakis Kureyş'in içinde bulunduğu durum apaçık bir sapıklıktır. Allah onları öyle bir sıfatla birlikte zikretmiştir ki bu, gelmiş ve gelecek ümmetlerden onların yaptıklarını yapan benzeri bütün insanları içine almaktadır.

Kâşifî der ki: "Müşrikler apaçık sapkınlık içindedirler; ibâdet etmek hususunda âciz olan şeyi Kâdir olanla, mahlûk olanı Hâlık/Yaratıcı olanla ortak ederler."

Yaratılmış olan kuldur;
Kul, yaratanın bağındadır.
Bağda olan bir kul nasıl olur da
Yaratana ortak olabilir?"

Bilesin ki, şirk günahların en büyüğü olduğu gibi, tevhîd de fazîletlerin en büyüğüdür. Şirkin ateşi olduğu gibi tevhidin de nuru vardır. Şirk ateşi müşriklerin iyiliklerini yaktığı gibi, tevhid nuru da tevhid ehli mü'minlerin günahlarını yakar. Tevhid ibâdetlerin en üstünü, Allâh'ı zikretmek ise O'na yaklaştıran amellerin en başta gelenidir. Bu sebeple oruç ve namaz gibi diğer ibâdetlerin aksine tevhid ve zikrullah, belirli zaman ve vakitlerle sınırlandırılmamıştır. Dolayısıyla sapıklıktan kurtulmak ancak tevhide yönelmekle ve ibâdeti, övgüye lâyık olan Allâh'a âid kılmakla mümkündür.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kim "Lâ ilâhe illallah" der ve Allah'tan başka tapılan şeyleri inkâr ederse malı ve kanı haram olur. Onun hesabı ise Allâh'a âiddir."*[67] Yâni o kimsenin ihlas ve benzeri gizlediği şeyler hakkındaki hesabı âhirette Allâh'a âiddir.

Sonra bilesin ki açık bir şirkle şirke düşen müşriğin ilmi ve ameli, her ne kadar iyilik sûretinde gözükse bile, her ikisi de reddedilmiş ve uzak kılınmıştır. Yine gizli bir şirkle şirke düşen müşriğin ilmi ve ameli de böyledir. Çünkü riyâ ve süm'a/ görülsün ve duyulsun diye yapılan amel, gökle yer arasında dolaşır, sonra da sâhibinin suratına çarpılır. Muhlis/ihlaslı kimse de ve ameli de sevimlidir ve Allah Teâlâ'ya yaklaşmaya vesîledir.

Rivâyet edilir ki: Meşru ve kabule şâyân amellerin menzillerinin ilki, Sidretü'l-müntehâ'dır. Bazı ameller cennete, bazı ameller de arşa ulaşır. Ruhânî sıfat ve kuvvelerin gâlib olduğu her amel, kendisine tahkîkî bir ilim bitiştiğinde ve sâhibinin, tasavvur edilene tam mutabık sahih bir tasavvurdan doğan sağlam bir itikadı olduğunda ve bunlar huzur, cem'iyyet/toplu bir gönül ve sıdk ile gerçekleştiğinde bu amel arşı geçip misal âlemine ulaşır ve orada kıyâmet gününe kadar sâhibi için biriktirilir. Bazen bu amel misal âleminden levh'a ulaşır, sûreti orada taayyün eder, sonra kıyâmet günü sâhibine ulaştırılır. Bazı seçkin kimseler vardır ki onların amelleri kalem makamına, sonra da amâya (ahadiyyet mertebesine) ulaşır.

Sâlih amellere ve onların yüce makamlarına bak da şirkten ve süflî amellerden yüz

çevir.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Doğru yoldan git ki menzile varasın.
Sen yoldan gitmediğin için geri kalmışsın.
Tıpkı yağcının öküzü gibi: Zavallı gözleri bağlı
Akşama kadar koşar; halbuki akşam yine eski yerindedir.
Herhangi bir kimse mihraptan yüz döndürse,
Mahalle halkı onun kâfir olduğuna şehâdet eder.
Sen de Allâh'a yönelip ona yalvarmıyorsan,
Namazı kıbleye sırtın dönükken kılmış olursun.

Allah Teâlâ'dan başkası, bir şey yaratamaya ve mükâfât vermeye güç yetiremediğine göre onlara ibâdeti yöneltmenin mânâsı yoktur. Öyleyse ey mü'minler Allâh'a koşunuz ki, ehli emniyette olan menzillerde konaklayasınız.

---

[67]. Bk. Buhârî, Îman 17; Müslim, Îman 36.

LOKMAN (A.S.)’IN OĞLUNA ÖĞÜTLERİ

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا لُقْمٰنَ الْحِكْمَةَ اَنِ اشْكُرْ لِلّٰهِ ۜ وَمَنْ يَشْكُرْ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ
لِنَفْسِهِ ۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهِ
وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ ۜ اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾
وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ ۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي
عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ ۜ اِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَاِنْ جَاهَدَاكَ
عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا
فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۘ وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ۚ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ
فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَا بُنَيَّ اِنَّهَٓا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ
مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ اَوْ فِي السَّمٰوَاتِ اَوْ فِي الْاَرْضِ
يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ
بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَٓا اَصَابَكَ ۜ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ
عَزْمِ الْاُمُورِ ۚ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ
مَرَحًا ۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۚ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ
وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ ۜ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ۚ ﴿١٩﴾

12. Andolsun biz Lokman’a: “Allâh’a şükret!” diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır.

13. Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allâh’a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.

14. Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. *(İşte bunun için)* önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.

15. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi *(körü körüne)* bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itâat etme. Onlarla dünyâda iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.

16. ***(Lokman, öğütlerine devamla şöyle demişti:)*** **Yavrucuğum! Yaptığın iş** ***(iyilik veya kötülük)*****, bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu** ***(senin karşına)*** **getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.**

17. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.

18. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.

19. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.

Rivâyet edildiğine göre Lokman kıssası ve onun vasiyetlerinin yahudiler arasında büyük bir şöhreti vardı. Araplar önemli bir işle karşılaştıklarında Lokman'ın hikmetlerinden onlara temsil getirirlerdi. Hak Sübhânehû ve Teâlâ onun durumundan şöyle haber verdi: "*Andolsun biz Lokman'a: "Allâh'a şükret!" diyerek hikmet verdik...*"

el-Meğâzî isimli eserin sâhibi **Muhammed b. İshak**'ın dediğine göre Lokman (a.s.), Târah, yâni İbrahim Halîl (a.s.)'ın babası Âzer'in oğlu Bahur'un oğlu Bâûr'un oğlu Lokman'dır. Bin sene yaşadı. Hatta Dâvud (a.s.) dönemine ulaşarak ondan ilim aldı. Hz. Davud peygamber olana kadar fetvâ vermeye devam etti. O peygamber olunca fetvâ vermeyi bıraktı. Niçin şöyle yaptığı sorulunca: "Bana yetecek bilgi gelince, onunla iktifâ etmem gerekmez mi?" buyurdu.

Molla Câmî ne güzel söylemiştir:

Sûret eksikliğinden manâ ehline ne gam!
Can Rûm'dan olduktan sonra varsın beden Habeş'ten olsun.

Cumhûra göre Lokman (a.s.) tıbbın hikmetine ve hakîkatin hikmetine sâhip bir hakîm/hekim idi. İsrailoğulları'nın iyilerinden hakîm/hikmet sâhibi bir kimse idi. İnsanlara nasihat verir, hikmetli sözler söylerdi. Fakat onun kabilesi belli değildir. Peygamber değildi. Ancak bin peygambere talebelik/çıraklık yapmış, bin peygamber de hikmetli söz hususunda ona talebe olmuştu.

Kitaplardan birinde Lokman (a.s.)'ın şöyle dediği kaydedilir: "Dört bin peygambere hizmet ettim ve onların sözlerinden sekiz tane seçtim:

1. Namazda iken kalbini,
2. Yemek yerken boğazını,
3. Başkasının evinde gözünü,
4. İnsanlar arasında dilini koru.

İki şeyi hatırında tut, iki şeyi de unut. Hatırda tutacağın iki şey Allah ve ölümdür.

Unutacağın iki şey ise senin başkası hakkında yaptığın iyilik ile başkalarının senin hakkında yaptığı kötülüktür.”

Lokman (a.s.)’ın renginin siyah olması, onun peygamber değil, hikmet ehli biri olduğunu te’yid eder. Çünkü Allah Teâlâ ancak şekli güzel ve sesi hoş olan kimseleri peygamber göndermiştir.

Rivâyete göre kendisine: “Yüzün ne kadar da çirkin, ey Lokman!” denildi. Lokman (a.s.): “Bu sözünle nakşı mı yoksa Nakkâş’ı mı ayıplıyorsun?” diye cevap verdi. Onun bu söylediği söz, ne kadar doğru bir sözdür.

Ben de Lokman peygamber değildi, derim. Fakat o çok tefekkür eden ve yakîni güzel olan bir kuldu. O Allâh’ı, Allah’ta onu sevmiş ve kendisine hikmeti ihsan etmiştir.

Hikmet, dil ile hakkın isabeti, kalb ile düşüncenin isabeti, âzâlarla da hareketin isabetidir. Böyle bir kişi konuşunca hikmetli söyler, düşününce hikmetli düşünür ve hareket edince de hikmetle hareket eder. Nitekim **İmam Râğıb** şöyle der: “Hikmet, ilim ve fiilde doğruya isabet etmektir. Allah Teâlâ’nın hikmeti eşyayı en iyi şekilde tanıması ve onları en sağlam şekilde yaratıp meydana getirmesidir. İnsanın hikmeti ise varlıkları mâhiyetleri üzere/oldukları gibi tanımak ve hayırlı ameller işlemektir. İşte âyette Hz. Lokman’ın vasfedildiği hikmet budur.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: Her şeyi bilip Allah Teâlâ’yı tanımayan bir kimse “hikmet ehli” olarak anılmayı hak edemez. Çünkü o kişi en yüce ve en üstün olan varlığı tanımamıştır. Hikmet, ilimlerin en yücesidir. İlmin yüceliği, hakkında ilim sâhibi olunan varlığın yüceliği nisbetindedir. Şüphesiz ki Allah’tan daha yüce hiçbir varlık yoktur. Dolayısıyla Allah Teâlâ’yı tanıyan kimse, diğer resmî/zâhirî ilimlerde anlayışı az, dili zayıf ve ifâdesi kıt olsa bile yine de hikmet sâhibidir. Allâh’ı tanıyan kimsenin sözü, başkalarının sözlerinden farklı olur. Çünkü o cüz’î konulara pek az girişir, bilakis onun sözü bütün ile ilgili olur. O, hemen elde edilebilecek faydalar yerine, neticede fayda verecek hususları dile getirir. İnsanlar nazarında veciz sözler, hikmet sâhibinin Allâh’ı tanımasıyla alâkalı hallerinden daha net ve anlaşılır olduğu için, herhalde insanlar bu gibi veciz sözlere “hikmet” demişlerdir. Bu sözleri söyleyenlere de “hakîm” yâni hikmet sâhibi denilmiştir. Seyyidü’l-enbiyâ (a.s.)’ın şu sözleri bu nevi hikmetlere ne güzel misaldir:

* *“Hikmetin başı Allah korkusudur.”*[68]

* *“Az olup yeten, çok olup oyalayandan daha hayırlıdır.”*[69]

* *“Verâ’ sâhibi ol ki, insanların en âbidi olursun. Kanâat sâhibi ol ki, insanların en çok şükredeni olursun.”*[70]

* *“Belâ, ağızdan çıkan söze bağlıdır.”*[71]

* *“Bahtiyar kişi, başkasından öğüt alandır.”*[72]

* *“Kanâat, bitmez tükenmez bir maldır.”*[73]

* *“Yakîn tümüyle îmandır.”*[74]

Bu ve benzeri sözlere "hikmet", söyleyenlere de "hakîm" denir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "Hikmet, vahyin dengidir. Efendimiz (s.a.): *"Bana Kur'ân ve bir de onun dengi verildi."*[75] buyurmuştur. **"*(Peygamber) onlara kitap ve hikmeti öğretiyor*"** (el-Cumua, 62/2) âyetinin delâletiyle bundan maksad, hikmettir. Peygamberlere vahiy ihsan edildiği gibi, evliyaya da hikmet nasip edilmiştir. Peygamberlik kesbî olmayıp, bilakis Allâh'ın dilediği kuluna verdiği bir lütuf olduğu gibi, hikmet de öyledir. Allah vergisi ile birlikte hikmeti elde etme yollarını peygamberlerin kendisine öğretmesi olmadan kulun sadece kendi çalışmasıyla elde edilemez. Nitekim Rasûlullah (s.a.)'in şu sözü bize hikmeti elde etmenin yolunu öğretmektedir: *"Kim kırk sabah Allah rızâsını gözetir ve kulluğunda samîmî olursa, hikmet pınarları kalbinden geçip dilinde zuhur eder."*[76]

Kalb, Hak Teâlâ'nın vahyetmesiyle vahyin indiği yer olduğu gibi, Hakk'ın vermesiyle hikmetin indiği yerdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"**Andolsun biz Lokman'a hikmet verdik.**"* (Lokman, 31/12); **"*(Allah) dilediğine hikmeti verir. Kime de hikmet verilmişse gerçekten ona pek çok hayır verilmiştir.*"** (el-Bakara, 2/269) Hikmetin kulun kendi kesbi ile değil, ilâhî lütufla olduğu sâbit olmuştur. Çünkü hikmet makamlarla değil sözle alâkalıdır. Filozofların hikmet diye isimlendirdikleri mantıklı sözler gerçekte hikmet değildir. Çünkü hikmet, vehim ve hayal âfeti karışıklığından uzak doğru bir düşüncenin mahsûlüdür. Bu ise mü'min için mümkün olur. Kâfir ise karışıklıklardan pek az uzak olur. Bu sebeple filozofların delilleri ve akideleri hususunda farklılık meydana gelmiştir. Bazı hakîkî hikmet ehline verilen hikmetli sözleri ezberleyene gelince, bunlar o kişiye nispetle hikmet olamaz. Çünkü hikmet ona verilmemiştir ve o kişi bizzat hikmet ehli olmamıştır."

Arâisü'l-Beyân'da şöyle denilir: Hikmet üçtür: Kur'ân'ın hakikatlerinden ibaret olan Kur'ân'ın hikmeti, ma'rifetten ibaret olan îmânın hikmeti, işlerde Hakk'ın sanat inceliklerini anlamadan ibaret olan burhanın hikmetidir. Hikmetin aslı, ilham yoluyla Hakk'ın hitabını idraktir."

Şah Şücâ' der ki: "Üç şey hikmetin alâmetlerindendir: Kendini insanların seviyesinde, insanları da kendi seviyesinde görmek ve onlara akılları kadar öğüt vermektir. Böylece o peşin fayda verecek bir iş yapmış olur."

Hüseyin Mansûr şöyle der: "Hikmet oklar, mü'minlerin kalpleri de o okların hedefleridir. Okları atan Allah'tır. Hatâ ihtimâli ise yoktur."

Denilir ki: "Hikmet ilham ile vesveseyi birbirinden ayıran bir nurdur. Bu nur kalbde tefekkür ve ibretten meydana gelir. Tefekkür ve ibret ise hüzün ve açlığın bıraktığı mîrastır."

Hikmet ehli birisi şöyle demiştir: "Bedenlerin azığı yiyecek ve içecekler, aklın azığı ise hikmet ve ilimdir. Kula dünyâda verilen en üstün şey hikmet, âhirette verilecek en üstün şey ise rahmettir. Bedenler için tıp ilmi ne kadar mühim ise, ahlak için hikmet de o kadar mühimdir."

Hz. Ali şöyle der: "Kalbleri dinlendirin ve onlar için hikmetli hoş sözler araştırın. Çünkü bedenler yorulduğu gibi kalbler de yorulur."

Hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Bir kul dünyâya karşı zâhid olduğu zaman Allah onun kalbinde hikmeti bitirir, diline hikmeti konuşturur, ona dünyânın ve nefsinin ayıplarını gösterir. Bir kardeşinizin zühd yolunu tuttuğunu görürseniz ona yakınlaşın ve onu dinleyin. Çünkü ona artık hikmet verilmiştir."* [77]

"Zühd" lügat olarak bir şeye meyli terk etmek demektir. Hakikat ehlinin ıstılahında ise, dünyâya buğzetmek ve ondan yüz çevirmektir. Zühdün şartı, uzak durduğu şeye karşı hasret duymamak, edebi ise uzak durduğu şeyi kötülememektir. Çünkü uzak durduğu o şey de Allâh'ın fiilleri cümlesindendir. Ve nefsini, rızâsını elde etmek için zühd yolunu tuttuğu Zât ile meşgul etmektir.

Îsâ (a.s.): "Tohum nerede biter?" diye sordu. Ona: "Yerde biter" dediler. Îsâ (a.s.): "Aynı şekilde hikmet de ancak yer gibi olan kalbde biter." buyurdu. O bu sözüyle tevâzua işâret etmektedir. Beşer'in Efendisi (s.a.)'in daha önce geçen "*hikmet pınarları kalbinden geçip dilinde zuhur eder*" hadîsinde de bu hususa işâret vardır. Çünkü suyun kaynadığı yerler olan pınarlar ancak yerde olur.

Tevâzu, Allah katında biriktirilmiş Allâh'ın sırlarından bir sırdır. Onu kemal üzere ancak bir peygambere veya sıddîka lütfeder. Her tevâzu, tevâzu değildir. O, yolun makamlarının en yücesi ve Allah adamlarının ulaşacağı en son makamdır. İlmin hakikati, nefsin ubûdiyeti ile gerçekleşir. Baş olma sevdası, aslâ ubûdiyete uygun bir davranış değildir. Çünkü bunlar birbirine zıt şeylerdir. Bu sebepledir ki **Ebû Medyen** (k.s.) şöyle demiştir: "Sıddîkların kalplerinden en son çıkan şey, baş olma sevdâsıdır. İnsanların çoğunda ve bazı sâlihlerde görünen tevâzuu sen gerçek tevâzu sanma. O, senin bilmediğin bir sebeple yapılan yağcılıktan başka bir şey değildir. Herkes kendi istediği ve kendinden istenen kadar yağcılık ve yaltaklık yapar. Şu halde tevâzu çok şerefli ve değerlidir, herkesin ona ulaşması düşünülemez. O ancak ilimde temkine erişen ve ahlakî kemâle ulaşan kimselere nasip olur. **Hz. Şeyh-i Ekber** (k.s.)'un *Mevâkıu'n-nücûm* isimli eserinde böyle geçmektedir.

Rivâyet edilir ki Lokman (a.s.) bir öğlen vakti uyurken kendisine: "Ey Lokman! Allah Teâlâ'nın seni yeryüzünde halîfe yapmasını ve insanlar arasında hak ve adâlet ile hüküm vermeyi ister misin?" denildi. Gelen sese şöyle cevap verdi: "Eğer Rabbim beni muhayyer bıraktıysa ben afiyeti tercih ederim, belâyı tercih etmem. Eğer benden bunu kesinlikle istiyorsa "işitim ve itâat ettim" derim. Çünkü biliyorum ki, bunu bana verirse bana yardım eder ve beni korur." Melekler, kendilerini göremediği bir yerden: "Niçin, ey Lokman?" diye sorunca onlara şöyle dedi: "Hâkimlik en zor ve karışık bir makamdır. Hâkimi her taraftan zulüm kaplar. Eğer verdiği kararda isabet ederse kurtulması umulur. Eğer hata ederse, cennet yolunda hata etmiş olur. Kişinin yerine göre dünyâda zelil olması, zâhiren şerefli olmasından daha hayırlıdır. Kim âhirete karşı dünyâyı tercih ederse, dünyâyı da kaybeder, âhirette de bir şey elde edemez." Onun bu güzel konuşmasına melekler hayret ettiler. Sonra kısa bir müddet daha uyudu ve kendisine

hikmet verildi. Uyandığında artık o hikmet ile konuşuyordu.

Kâşifî der ki: "Hak Sübhânehû Teâlâ onun sözünü beğendi ve hikmeti ona bolca verdi. Ondan, her kelimesi bir âlem değerinde on bin hikmetli söz nakledilmiştir."

Onun kabiliyetine, üstün istîdâdına ve Allah ile olan güzel hâline bir bak. Ümeyye b. Ebî Salt'a gelince o, âhir zaman peygamberi olmayı umuyordu. Arapların önde gelen beliğlerinden biri idi. Bir gün uyurken bir kuş gelip gagasını onun ağzına soktu. Allah ile olan kötü hâli sebebiyle uyandığı zaman bütün bildiklerini unutuverdi.

Lokman (a.s.)'dan sonra aynı şekilde Hz. Dâvud'a nidâ edildi. O hemen bunu kabul etti, Lokman'ın koştuğu şartları koşmadı. Bu sebeple -her ne kadar bağışlanmış olsa da- ondan bir kısım zelleler meydana geldi. Lokman (a.s.) hikmetiyle ona yardımcı olur, vezirliğini yapardı. Dâvud (a.s.) ona şöyle dedi: "Müjdeler olsun sana ey Lokman! Sana hikmet verildi ve bütün belalar senden uzaklaştırıldı. Davud'a hilâfet verildi ve o nice belâ ve fitnelerle imtihan edildi."

Ey selîm, âfiyet kasrında nasıl oturabiliriz?
Nasibimiz belâ meydanları iken

Yine o şöyle demiştir:

Mutlu olmamın maslahata uygun düşmediğini bilirsem,
Canıma ve güçsüz gönlüme gamdan gayri bir nasip olmasın.

"*Andolsun biz Lokman'a: "Allâh'a şükret!" diyerek hikmet verdik.*" Hikmet, Allah Teâlâ'nın Lokman'a olan bir lütfu olunca *"Allâh'a şükret!"* sözüyle ondan bunun şükrünü taleb etmiştir. Yâni ona: "Hikmet nîmetinden dolayı Allâh'a şükret. Çünkü sen uykudayken, onun ne olduğunun farkında değilken ve onu bilmezken Allah hikmeti sana vermiştir" dedik. Allah Teâlâ'ya nîmetlerinden dolayı *"şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur."* Çünkü şükrün nîmetlerin devamı ve daha da artması şeklindeki faydası yine şükreden kişiye dönecektir.

Nankörlük, insanda bulunan temel vasıflardan biridir. Çünkü o fıtraten çok haksızlık yapan ve nankörlük eden bir özelliğe sâhiptir. Şükür ise Hak Teâlâ'nın sıfatlarındadır. Çünkü Allah şâkirdir, alîmdir. Artık kim şükrederse, nefsinden nankörlük sıfatını temizleyip, onu Hakk'ın şükredici vasfıyla sıfatlandıran kişi yine kendisi için şükretmiş olur.

Rabbinin nîmetine "*Nankörlük eden de bilsin ki,*" nankörlüğünün vebâli kendine âiddir ve "*Allah hiçbir şeye muhtaç değildir,*" ne ona, ne de şükrüne muhtaçtır; zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde "*her türlü övgüye lâyıktır.*" Kullar O'na ister şükretsinler, ister nankörlük etsinler, O'nun için birdir. Kendisini senâ ettiği gibi hiç kimsenin O'nu senâ etmesi mümkün değildir. Burada Allah Teâlâ'nın "Şekûr" isminin zikredilmemesi, hamdin şükrün mânâsını da içermesinden dolayıdır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle

buyurur: *"Hamd, şükrün başıdır. Allâh'a şükretmeyen kul, O'na hamd etmiş sayılmaz."*[78] Dolayısıyla Allâh'ın "Hamîd" olduğunu söylemek, O'nun aynı zamanda "Şekûr" olduğunu söylemek demektir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Hikmetin başı Allâh'a şükretmektir. Sonra O'ndan korkmak gelir, sonra da O'na itâat etmek gelir. Şüphesiz ki Lokman (a.s.), Allah Teâlâ'nın şükür konusundaki emrine uymuş ve O'na kulluğun gereklerini yerine getirmiştir."

Lokman edepli, çok ibâdet eden, gönlü mâmûr, kalbi pür nur, apaçık hikmet sâhibi biri idi. Halka karşı şefkatli, aralarında barışı sağlayan birisiydi. Sürekli nasihatçi özelliğini gizli tutardı. Çocuklarının ölümü ve malının yok olmasına üzülmezdi. Öğrenmekten hiçbir zaman geri durmazdı. Hakîm/bilge idi, halîm idi, rahîm idi, cömert idi.

Lokman (a.s.), Allah Teâlâ'nın bu husustaki şehâdetiyle pek çok hayra sâhiptir. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiştir."*** (el-Bakara, 2/269) buyurmuştur.

Onun tıpla ilgili hikmetinden ilk olarak rivâyet edilen şudur: Hz. Lokman, efendisi ile birlikteyken ihtiyacını görmeye gitti ve uzun müddet oturdu. Lokman (a.s.) ona şöyle seslendi: "İhtiyaç giderirken uzun süre oturmak ciğeri rahatsız eder, basur hastalığına sebep olur ve sıcaklığın başa yükselmesine yol açar. Bu sebeple biraz otur, biraz kalk." Adam oradan çıktı ve onun bu hikmetli sözünü tuvaletin kapısı üzerine yazdı.

Onun aklî hikmetlerini ilk ortaya çıkaran şu hâdisedir: O efendisine çobanlık yapıyordu. Efendisi bir gün onun akıl ve bilgisini imtihan etmek için şöyle dedi:

"Bir koyun kes ve bana onun en güzel iki et parçasını getir." O da dilini ve kalbini getirdi. Efendisi ona: "Bu ikisinden daha güzel bir şey yok muydu?" diye sordu. Lokman (a.s.): "Hayır" dedi. Bunun üzerine efendisi bir müddet sustu, sonra şöyle dedi:

"Bir koyun kes ve bana ondan en kötü ve habis iki et parçasını getir." O da yine dilini ve kalbini getirdi. Bunun sebebini sorunca Lokman (a.s.): "Güzel olduklarında bu ikisinden daha güzel bir şey yoktur. Kötü olduklarında da bu ikisinden daha kötü bir şey yoktur." dedi. Efendi onun sergilediği hikmeti beğendi ve onu âzâd etti.

Kitapların birinde şöyle geçer: Lokman (a.s.) nübüvvet veya hikmetten birini seçmekte muhayyer bırakıldı; o da hikmeti seçti. Bir gün o, hikmetli sözlerini dinlemek için toplanmış bulunan insanlara vaaz veriyordu. İsrailoğulları'nın büyüklerinden biri oraya uğrayıp: "Bu kalabalık da ne böyle?" diye sordu. Lokman Hakîm'i dinlemek üzere toplanan bir cemâat olduğu söylendi. Adam Hz. Lokman'a yaklaşıp: "Sen falan falan yerde koyun güden, falan kimsenin sürüsünün çobanı olan siyah köle değil misin?" dedi. Hz. Lokman: "Evet" dedi. Adam: "Seni gördüğüm bu mevkiye yükselten ne oldu?" diye sordu. Lokman (a.s.): "Doğru sözlülük, emâneti edâ ve lüzumsuz şeyleri terk

etmek" Yâni işe yaramayan ve faydasız olan şeyden vazgeçmek, diye cevap verdi.
Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Lokman otuz yıl Dâvud (a.s.) ile aynı yerde yaşadı. Dâvud (a.s.)'ın vefatından sonra **Yûnus b. Mettâ** zamanına dek hayatta idi."
Hz. Lokman, Dâvud (a.s.)'ın yanında bulunuyordu. Dâvud (a.s.) zırh örüyor, demir mûcize olarak elinde mum gibi oluyordu. Lokman (a.s.) bu işe şaşıyor, sebebini sormak istiyor, fakat sâhip olduğu hikmet onu sormaktan alıkoyuyordu. Dâvud (a.s.) onu tamamlayınca giydi ve: "Bu, harpte giyilecek ne güzel bir zırh!" dedi. Bunun üzerine Hz. Lokman: "Susmak da hikmettendir, fakat onu yapabilen azdır" dedi. Nitekim **Şeyh Sa'dî** der ki:

Mutlaka öğreneceğini bildiğin şeyi
Sormakta acele etme ki hikmete zarar verir.
Lokman, Dâvud'un elinde demirin
Mûcizeyle mum olduğunu görünce
Ne yaptığını sormadı.
Çünkü onu sormadan öğreneceğini bildi.

Hz. Lokman'ın hikmetlerinden biri şöyledir: Dâvud (a.s.) bir gün ona: "Nasıl sabahladın?" diye sordu. O da: "Benden başka birinin eliyle sabahladım." dedi. Davud (a.s.) bu söz üzerinde düşündü, ardından bir nara attı ve bayılıp yere yığıldı. "Başka birinin eli"nden maksad, (Cenâb-ı Hakk'ın) fazîlet ve adâlet kabzasıdır.
Lokman (a.s.) şöyle demiştir: "Sıhhat gibi mal, gönül hoşluğu gibi nîmet yoktur."
Sultan Süleyman da şu sözünü buradan almıştır:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Yine Lokman (a.s.) der ki: "Babanın (çocuğa) vurması, ekin için (tarlayı) gözden geçirmek, didik didik edip sürmek gibidir."
Sa'lebî Tefsîri'nde zikredilen Lokman'ın hikmetlerinden birisi şöyledir: Bir gün efendisi onu diğer kölelerle birlikte meyve getirsin diye bahçeye gönderdi. Lokman (a.s.) efendisinin yanında kölelerinin en değersizi idi.

Lokman efendisinin
Köleleri içinde çelimsiz idi
Lokman köleler arasında gösterişsizdi;
Gece gibi içi mânâ dolu siyah yüzlü idi

Köleler meyveleri yolda yediler, ama Lokman yedi diye üzerine attılar. Efendisi ona öfkelendi. Lokman dedi ki: "Meyveyi onlar yedi, ama bana iftira ettiler." Efendisi, bu sözünün gerçek olduğunu ne ile ispat edebileceğini sordu. Lokman şöyle dedi: "Bize

sıcak su içir ve kusana dek sahrâda koştur. Kimin içinden meyve çıkarsa hâin odur."
Mesnevî'de şöyle der:

Efendi kölelere sıcak suyla sâkilik etti,
Korkularından suyu içtiler.
Sonra onları ovalarda koşturdu.
O topluluk, aşağıya yukarıya koşup duruyordu.
Bitkinlikten kusmaya başladılar.
Su, midelerindeki meyveleri dışarı çıkarıyordu.
Lokman midesindekini kustuğunda,
İçinden sadece duru su geliyordu.
Lokman'ın hikmeti bunu göstermeye kâdir ise,
Varlığın Rabbi'nin hikmeti nasıl olur?
"Kıyâmet gününde bütün sırlar ortaya çıkar",
Sizin de bilinmesini istemediğiniz gizli şeyler ortaya çıktı.
Kaynar suyu içince, yırtılıp açığa çıkar.
Kendilerini rezil edecek olan bütün perdeler
Gizli olan şey açığa çıkar.
Kim hain ise rezil rüsvâ olur.

Abdullah b. Dînar'dan nakledildiğine göre Lokman (a.s.) bir seferinden döndüğünde yolda kölesiyle karşılaştı ve ona: "Babam ne oldu?" diye sordu. O da: "Öldü." dedi. Lokman (a.s.): "Elhamdülillâh! Kendi işime sâhip oldum." dedi. Sonra "Annem ne oldu?" diye sordu, O da: "Öldü." dedi. Lokman (a.s.): "Kaygım/tasam gitti." dedi. Sonra "Hanımım ne oldu?" diye sordu, O da: "Öldü." dedi. Lokman (a.s.): "Yatağım yenilendi." dedi. Sonra "Kız kardeşim ne oldu?" diye sordu, O da: "Öldü." dedi. Lokman (a.s.): "Avretim/aybım örtüldü." dedi. Sonra "Erkek kardeşim ne oldu?" diye sordu, O da: "Öldü." dedi. Lokman (a.s.): "Belim büküldü, kanadım kırıldı." dedi. Sonra "Oğlum ne oldu?" diye sordu, O da: "Öldü." dedi. Lokman (a.s.): "Kalbim parçalandı." dedi.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: "Lokman (a.s.)'ın kabri, Filistin şehirlerinden Remle'nin dışındaki Sarfend köyündedir. Filistin, Şam ile Mısır arasında kalan bölgedir. En önemli şehirleri Remle, Gazze ve Askalân'dır. Kabri üzerinde türbe vardır ve ziyaret edilmektedir."

Katâde der ki: "Onun kabri Remle'de mescid ile çarşı arasındadır. Orada Hz. Lokman'dan sonra bir günde açlıktan ölen yetmiş peygamberin kabri vardır. İsrailoğulları onları Kudüs'ten sürüp çıkardı ve Remle'ye sığınmaya mecbur etti. Sonra onları burada kuşatma altına aldılar ve açlıktan ölmelerine sebep oldular. Dolayısıyla burası onların kabirleri oldu.

Ey genç, dünyâ rahat yeri değildir.
Nebiler ve veliler bile sıkıntıya düştüler.

وَاِذْ قَالَ لُقْمٰنُ لِابْنِهٖ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللّٰهِ اِنَّ الشِّرْكَ

لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾

13. Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allâh'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti.

"*Lokman oğluna*" En'um'a -ki Lokman (a.s.)'ın künyesi Ebü'l-En'um idi- "*öğüt vererek:*" Yâni ey Muhammed! Lokman'ın oğluna şöyle dediği vakti kavmine hatırlat: "*Yavrucuğum! Allâh'a ortak koşma*!" Kullukta hiçbir şeyi Allâh'a denk tutma. "*Doğrusu şirk büyük bir zulümdür." demişti.*" Çünkü şirk, nîmet sadece kendisinden gelenle, kendisinden hiçbir nîmet gelmeyeni eşit tutmaktır. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: "Kendine büyük bir zulümdür." Şirkin büyüklüğü, onun asla bağışlanmamasıdır.

Ortağı olmayan Allâh'a hamd olsun,
O'ndan yüz çeviren nefsine zulmetmiş olur.

"الوَعْظ (vaaz)", korkutmakla birlikte olan sakındırmadır. **Halîl** şöyle der: "Vaaz, kalbin incelmesine sebep olan faydalı öğütler vermektir."

"*Yavrucuğum*" ifâdesi, merhamet ve şefkat için bir küçültmedir. Bu sebeple Lokman (a.s.) oğluna, uyguladığı takdirde saâdete erişeceği güzel şeyleri tavsiye etmiştir.

Hz. Lokman'ın oğlu ve hanımı kâfir idiler. Müslüman olana kadar onlarla meşgul oldu. Hz. Nuh'un oğlu ve hanımı ise müslüman olmamışlardı. Hz. Lut'un iki kızı ve hanımının durumu da farklı idi. Onun iki kızı müslüman oldu, fakat hanımı küfürde kaldı. Daha önce geçtiği gibi bazı rivâyetlere göre Hz. Lut'un hanımı müslüman olmayınca taş kesildi.

Bazıları der ki: Lokman (a.s.)'ın oğluna ilk vaazı, şirkten uzak durması yönünde olmuştur. Vaaz, nefsi Allâh'ın dışındaki şeylerle meşguliyetten sakındırmaktır. Bu ise nefis, kalb ve ruhla külliyyen Hakk'a yönelmek (tefrîd)dir. O halde nefis ile ancak Allâh'a hizmet ettirerek meşgul ol, kalb ile O'ndan başka bir şeyi düşünme, ruh ile de O'ndan başka bir şeyi müşâhede etme. İşte Tevhîdde tefrîd makamı budur.

Kimin canı vahdet deryasında gark olacak olsa,
Cânânından hakîkat cevherini elde eder.

Allâh'ım! Bizi müferridlerden/tefrîd ehlinden kıl!

❀

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِۚ حَمَلَتْهُ اُمُّهُ وَهْنًا عَلٰى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فٖى عَامَيْنِ اَنِ اشْكُرْ لٖى وَلِوَالِدَيْكَۜ اِلَيَّ الْمَصٖيرُ ﴿١٤﴾

14. Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. *(İşte bunun için)* önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.

"Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir." Bu cümle, Hz. Lokman (a.s.)'ın öğütleri arasında bir ara cümledir ve öğütler içinde yer alan şirkten nehyi te'yid etmektedir. Yâni biz insanlara, baba ve annelerine ve onların hukuklarına riâyet etmeleri hususunda tavsiyede bulunduk. Bu ifâdenin ardından Allah Teâlâ, anneyi öne alarak ve anne-baba hakkının büyüklüğünü vurgulayarak şöyle buyurur: *"Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır."* Nitekim cenîn anasının karnında büyüdükçe, onu dünyâya getirene kadar ananın sıkıntısı arttıkça artar. *"اَلْوَهْنُ"*, yaratılış ve ahlak bakımından zayıflık demektir.

"Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur."

"اَلْفِصَالُ", çocuğu sütten kesmek demektir. Annesini emzirmeyi bırakan deve yavrusuna "اَلْفَصِيلُ" denilir.

"اَلْعَامُ", sene/yıl demektir. Fakat "اَلسَّنَةُ" kelimesi daha çok içinde kuraklık ve kıtlık bulunan yıl için kullanılır. Bu sebeple kuraklık ve kıtlık "اَلسَّنَةُ" kelimesiyle, içinde bolluk ve genişlik olan zaman ise "اَلْعَامُ" kelimesiyle ifâde edilir.

Yâni insanın sütten kesilmesi, doğumdan itibaren iki yılın sonunda olur. Bu müddet, **Şâfiî**'ye göre emzirme süresidir. İki yıldan sonra süt emmeden dolayı evlenme yasağı (hurmet-i radâ') sâbit olmaz. Bu, "***Emzirmeyi tamamlatmak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.***" (el-Bakara, 2/233) âyetinde olduğu gibidir. **Ebû Hanîfe**'ye göre ise süt emzirme müddeti iki buçuk yıldır. Nitekim Allah Teâlâ "***Taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer.***" (el-Ahkâf, 46/15) buyurmuştur. Bu husus Ahkâf sûresinde gelecektir. Bu müddetten sonra süt emmeden dolayı evlenme yasağı sâbit olmaz. Şu halde **Ebû Hanîfe**'ye göre çocuk ihtiyaç duymayana kadar emzirmek vâcib, iki yıla kadar emzirmek müstehab, iki buçuk yıla kadar emzirmek ise câizdir.

Süt emmeden dolayı evliliğin haramlığı konusunda Ebû Hanîfe ve Şâfiî arasındaki ihtilaf işâret edildiği gibidir. Emzirmeye karşılık ücreti hak etmek ise iki yıl olarak takdir edilmiştir. İki yıldan sonra babanın emzirme nafakası vermesi ittifakla vâcib değildir. Konunun tamamı, fıkıh kitaplarının "emzirme" bölümünde bulunabilir.

el-Vasît'ta: "Âyetin maksadı, doğumdan sonra çocuğu iki yıl emzirmekle ananın

çektiği meşakkati hatırlatmaktır.” der.

“(İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur.” Bu cümle, önceki “*Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir.*” cümlesinin tefsîridir Yâni biz ona “Bana şükret” dedik; ya da “Bana şükretmesi için tavsiyede bulunduk.” İki cümle arasındaki kısım, özel olarak ana hakkındaki tavsiyeyi tekid eden bir ara cümlesidir. Bu sebepledir ki Peygamberimiz (s.a.), “Kime daha çok iyilikte bulunayım?” diye soran birine: *“Annene, yine annene, sonra yine annene” ardında da “sonra babana”*[79] buyurmuştur. Buna göre âyetin mânası şöyledir: “Seni yaratmam ve İslam’a eriştirmeme karşılık bana şükret. Seni küçükken terbiye edip yetiştirmelerine karşılık da anne ve babana teşekkür et.”

Hakk’a şükretmek, O’nun büyüklük ve yüceliğini tanımak; anne-babaya şükretmek ise onlara şefkatle muâmele etmek ve saygı göstermektir.

Şerhu’l-Hikem’de şöyle denilir: “Allah Teâlâ kendine olan şükrü, anne-babaya olan şükürle bir arada zikretmiştir. Çünkü onlar senin mecâzî varlığının kaynağıdır. Hakîkî varlığının kaynağı ise Cenâb-ı Hakk’ın lütfu ve keremidir. Bu îtibarla nîmetin hakîkati O’na âid olduğu gibi, şükrün hakîkati de O’na âiddir. Nîmetin mecâzı başkasına âid olduğu gibi, şükrün mecâzı da başkasına âiddir. Bir hadîste: *“İnsanlara teşekkür etmeyen, Allâh’a da şükretmez.”*[80] buyrulmuştur. Bu hadîs, insanlara teşekkürü, Allah Teâlâ’ya şükrün sahih olmasının bir şartı kılmıştır. Yahut Allah Teâlâ’nın şükre karşılık vereceği sevabın, ancak kullarına teşekkür edenlere nasib olacağını bildirmektedir.

Şükür/teşekkür konusunda hocanın hakkı, anne-baba hakkının üstündedir. Nitekim **İskender**’e: “Ne oluyor da hocana babana gösterdiğin tazimden daha fazla tazim gösteriyorsun?” diye sorulduğunda: “Babam beni gökten yere indirdi. Hocam ise beni yerden göğe yükseltti.” demiştir.

Hâfız der ki:

Ben melektim, Firdevs cenneti de mekânım
Bu harap dünyâya beni Âdem getirdi

Yine **Buzurgmihir**’e: “Niçin hocana tazimin babana taziminden daha çok?” diye sorulduğunda: “Babam benim fânî hayatımın sebebi iken, hocam benim bâkî hayatımın sebebidir.” diye cevap vermiştir.

“Dönüş ancak banadır.” Bu ifâde, ilâhî emirlere uymanın gerekliliğinin illetini bildirmektedir. Yâni dönüş başkasına değil, ancak banadır; şükrünün ya da nankörlüğünün karşılığını ben vereceğim. ‘Dönüşün yalnız Allâh’a olması’nın mânâsı, O’ndan başka hâkimin ve mâlikin olmayacağı bir yere dönüştür.

Süfyân b. Uyeyne şöyle der: “Beş vakit namazı kılan Allâh’a şükretmiş olur. Beş vakit namazın ardından anne-babasına duâ eden de anne-babasına şükretmiş olur.”

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Babasını kabrinde ziyaret etmek isteyen, ölümünden sonra babasının dostlarını ziyaret etsin. Kimin anne-babası ölür de*

hayatta olduğu halde onlar için bir iyilik yapamazsa, onlar için istiğfar etsin ve onların sevabına sadaka versin ki "anne-babasına iyilik yapan" olarak yazılabilsin. Kim her Cuma günü anne-babasının veya ikisinden birinin kabrini ziyaret ederse, onlara iyilik yapanlardan olur."[81]

Başka bir hadîste ise şöyle buyrulur: *"Kim Perşembe gecesi akşamla yatsı arasında iki rekat namaz kılar, her rekatta bir defa Fatihatü'l-Kitâb suresini, beş defa Âyetü'l-kürsîyi, beş defa 'Kul hüvellahu ahad' suresini, beşer defa da Muavvizeteyn (Felak ve Nas) surelerini okursa; namazı bitirdiğinde de on beş kez Allâh'a istiğfar edip sevabını anne-babasına bağışlarsa, üzerindeki anne-babasının hakkını edâ etmiş olur. Anne-babasına âsî olmuş olsa bile durum böyledir. Allah Teâlâ ona sıddîklara ve şehidlere verdiğini verir."*[82] Bu hadisler, *el-İhyâ* ve *Kûtü'l-kulûb*'da yer almaktadır.

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِه۪ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا
وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًاۘ وَاتَّبِعْ سَب۪يلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّۚ ثُمَّ اِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

15. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi *(körü körüne)* bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itâat etme. Onlarla dünyâda iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.

İnsana dedik ki: Anne-baban *"eğer seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi,"* kulluğa hak sâhibi olma hususunda körü körüne *"bana ortak koşman için zorlarlarsa"* eğer anne baban seninle mücadele ederse, şirk konusunda *"onlara itâat etme."* Yâni anne-babaya hürmet çok büyük bir şey ise de, masiyetlerde çocuğun onlara itâat etmesi kesinlikle câiz değildir.

"المجاهدة", düşmana karşı koymada bütün gücünü ve imkânlarını kullanmak, birisiyle Allah yolunda savaşmak, cihad etmektir.

Akrabanda dindarlık ve takvâ yoksa,
Yakınlık göstermektense sıla-i rahmi kesmek daha iyidir.

"Onlarla dünyâda" iyilik, infak ve benzeri gibi dinin râzı olacağı ve kerim olmanın gerektirdiği gibi *"iyi geçin."* musâhabe ve muâşeret et.

Bir hadîste şöyle buyrulur: *"Onlarla iyi geçinmek; acıktıkları zaman doyurmak ve ihtiyaçları nisbetinde onları giyindirmektir."*

Müslümanın anne-babasına -kâfir bile olsalar- bakması, ihtiyaçlarını karşılaması, iyilik etmesi, hizmetlerinde ve ziyaretlerinde bulunması dinî bir vazifesidir. Ancak kendisini inkâra çekmelerinden endişe ederse, bu takdirde onları ziyaret etmeyebilir. Anne-babası hristiyan iseler onları kiliseye götürmez; çünkü bu günahtır. Ancak kiliseden alıp eve götürebilir.

Bazıları demişlerdir ki: Buradaki "ma'rûf/iyi geçinmek", eğer anne-baba Allâh'ı tanımıyorlarsa, çocuğun dinî bakımdan hatâlı ve yanlış olan şeyleri onlara öğretmesidir.

el-Müfredât'ta şöyle denilir: "اَلْمَعْرُوفُ", akıl ve din ile güzel olduğu bilinen her türlü fiildir. Münker de akıl ve dinin çirkin gördüğü her iştir. Bu sebeple cömertlikte orta yolu tutmaya "ma'rûf" denilmiştir. Çünkü bu hem dinin hem de aklın güzel gördüğü bir durumdur.

Dinde *"bana"* tâat konusunda tevhid ve ihlâsla *"yönelenlerin"* yâni kâmil mü'minlerin "*yoluna uy. Sonunda dönüşünüz"* hem senin hem de anne-babanın dönüşü *"ancak banadır. O zaman"* dönüş vakti *"size yapmış olduklarınızı"* her birinizin yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını vermek sûretiyle "*haber veririm.*" O zaman size yaptığınız şeylerin karşılığını vereceğimi bildiririm.

Âyet aşere-i mübeşşereden **Sa'd b. Ebî Vakkâs** (r.a.) hakkında nâzil olmuştur. O müslüman olduğu zaman annesi, o dininden dönene kadar hiçbir şey yememeye ve içmemeye yemin etmişti. Rivâyete göre Sa'd'ın annesi (oğlunun Müslüman olması sebebiyle) üç gün ekmek yemedi ve su içmedi. Ağzını bir çöp ile açarak su döktüler. Sa'd şöyle der: "Eğer onun yetmiş canı olsa ve birer birer kabzetseler; yâni farz edelim ki yetmiş defa ölse, ben İslâm dininden dönmezdim." Onun kıssası, pek çok hikmet ve faydasıyla birlikte Ankebût suresinin baş tarafında geçti.

Bilesin ki tevhidden sonra vâciblerin en mühimi, anne-babaya iyilik etmektir. Rivâyete göre bir adam gelip: "Yâ Rasûlallah! Annem ihtiyarladı; ona elimle yediriyor, içiriyor, abdest aldırıyor, omzumda taşıyorum. Aceba hakkını ödemiş olur muyum?" diye sordu. Efendimiz (a.s.): "*Hayır, hatta yüzde birini bile ödemiş olmazsın.*" buyurdu. Adam: "Niçin ey Allâh'ın Rasûlü?" diye sorunca da şöyle cevap verdi: "*Çünkü o sana küçük ve zayıf olduğun bir zamanda hayatta kalasın diye hizmet etti. Sen ise ona ne zaman ölecek diye hizmet ediyorsun. Fakat sen iyilik yaptığında, Allah sana aza karşılık çok sevap verecektir.*"[83]

Şeyh Sa'dî der ki:

Bir delikanlı annesinin sözünü dinlememiş,
Onun dertli yüreğini ateşe yakmıştı.
Kadıncağız çaresiz kalınca
Oğlunun beşiğini aldı, önüne koydu:
A muhabbetsiz, a küçüklüğünü unutan çocuk, dedi.
Sen bir zamanlar durmadan ağlayan, âciz bir çocuk değil miydin?
Hani senin yüzünden geceleri uykum tutmazdı.

Şu beşikte güçsüz kuvvetsiz olduğun zamanlar,
Üzerindeki sineği kovmaya mecalin var mıydı?
Halbuki şimdi güçlü kuvvetlisin,
Ama işte vaktiyle sinekten bile incinen sendin.
Bir gün mezarın dibinde yine o hale geleceksin.
Üstünden karıncayı bile kovamayacaksın.
Mezar kurtları beynini yerlerken,
Aceba göz kandillerin parlayacak mı?
Yürürken bir kör gördüğün zaman,
Kuyuyu yoldan fark edemeyen
Allâh'a şükredersen gözün var demektir.
Değilse senin de gözlerin kapalı sayılır.

Hz. Ömer b. Hattab (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o, Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyururken işittim demiştir: *"Benden sonra hâlinizin değişmeyeceğinden korkmasaydım, şu dört grup insanın cennetlik olduğuna şâhidlik yapmanızı emrederdim:*

1- Mihrini Allah rızâsı için kocasına bağışlayan ve kocası kendisinden râzı olan hanım.

2- Ailesi kalabalık olup onları helalinden geçindirmek için bütün gayretini harcayan adam.

3- Memeden çıkan sütün tekrar geri girmemesi gibi, bir daha ebediyen dönmemek üzere günahlarına tevbe eden kişi.

4- Anne-babasına iyilik eden kişi."

Sonra Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Anne-babasına iyilik yapana müjdeler olsun. Onlara isyan edip kötülük yapana da yazıklar olsun."*[84]

Atâ b. Yesâr'dan nakledildiğine göre bir grup insan yolculuk yaparken bir yerde konakladılar. Geceleyin bir eşek anırması duydular. Öyle ki bu ses uykularını kaçırdı. Sabah olunca kıldan yapılmış bir çadır ve içinde de yaşlı bir kadın gördüler. Ona: "Biz bir eşek anırması işittik, halbuki senin yanında eşek yok." dediler. Kadın şöyle dedi: "Benim bir oğlum vardı, bana hep eşek diye hitap ederdi. Ben de kendisini eşek kılığına çevirmesi için Allâh'a duâ ettim. (Sonra öldü.) Öldüğünden beri her gece sabaha kadar böyle eşek gibi anırıp durur.

Vehb'den rivâyet edildiğine göre **Nuh** (a.s.) gemiden inince uyudu ve avret yeri açıldı. Yanında oğlu Hâm vardı. Babasına güldü ve üzerini örtmedi. Sâm ve Yâfes, Hâm'ın yaptığını duyunca gelip babalarının üzerine bir elbise örttüler. Nuh (a.s.) bunu işitince: "Allah senin rengini değiştirsin" diye Hâm'a bedduâ etti. Böylece siyah renkli insanlar Hâm'ın neslinden geldi. Kıyâmet gününe kadar onun evlâdları için bir zillet ve aşağılık kaldı.

Hâfız der ki:

Kızlar hep anneleriyle kavga ederler, tartışırlar.
Erkek çocuklarını hep babalarının kötülüğünü isteyen görürüm.

Bu âyet kâfir ve fâsıklarla sohbeti yasakladığı gibi, sâlihlerle sohbete de teşvik etmektedir. Çünkü yakınlık/beraberlik etkileyici, tabiatlar cezb edici ve hastalıklar bulaşıcıdır. Bir hadîste şöyle buyrulur: *"Müşriklerle aynı yerde oturmayın, onlar ile bir araya gelmeyin. Kim onlarla aynı yerde oturur ve birlikte bulunursa, o onlardandır, bizden değildir."*[85] Böyle yapmayın ki, bu yakınlaşma yüzünden onların kötü ahlâkları ve çirkin huyları size bulaşmasın.

Rüzgâr havası kötü bir yerden esecek olsa,
Oranın çirkin kokularını alır getirir.

İbrahim Havvâs (k.s.) der ki: "Kalbin ilacı beştir: Düşünerek Kur'ân-ı Kerim okumak, mideyi boş bırakmak, gece ibâdetine devam etmek, seher vakitlerinde Allah Teâlâ'ya yalvarıp yakarmak, sâlihlerle oturup kalkmak."

İyi insanların peşinden koşmak gerek;
Bu saâdeti talep eden mutlaka bulur.
Ama sen alçak şeytanın peşindesin;
Bilmem sâlihlere nasıl yetişeceksin?

el-Bostân'da böyle geçmektedir.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي
السَّمٰوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ إِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾

16. ***(Lokman, öğütlerine devamla şöyle demişti:)*** **Yavrucuğum! Yaptığın iş** ***(iyilik veya kötülük)*****, bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu** ***(senin karşına)*** **getirir. Doğrusu Allah, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.**

Lokman (a.s.) En'um adlı oğluna öğütlerine devamla şöyle demişti: "*Yavrucuğum!*"

el-İrşâd'da: "Bu âyetle, Lokman'ın öğütlerinin başında yer alan şirkin yasaklanmasının ve ara cümle ile onun pekiştirilmesinin ardından geri kalan tavsiyelerinin anlatımına başlanmıştır." der.

Mukatil şöyle der: "Lokman (a.s.)'ın oğlu babasına: "Kimsenin beni göremeyeceği yerde günah işlesem Allah onu nasıl bilir?" diye sorunca babası ona şöyle cevap vermiştir:"

“Yavrucuğum! Yaptığın iş” kötülük veya iyilik *“bir hardal tanesi ağırlığında*” yâni yiyeceklerden hububatın en küçüğü olan hardal cinsinden kendisiyle eşyanın tartıldığı miktarların en küçüğü miktarınca “*bile olsa ve bu,”* son derece küçük olmasına rağmen *“bir kayanın”* en gizli ve muhâfazalı yerinde veya herhangi bir kayanın *“içinde veya”* son derece büyüklüğü ve genişliğiyle birlikte *“göklerde”* bir kısım tefsirlere göre ulvî âlemlerde *“yahut”* uzunluğu ve genişliğiyle birlikte *“yerin derinliklerinde,”* yine bir kısım tefsirlere göre yerin altı gibi süflî âlemde *“bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir”* hazır eder ve ondan dolayı hesaba çeker. Çünkü zerre miktarı iyilik yapan onu görecek, zerre miktarı kötülük yapan da onu görecektir.

“اَلْمِثْقَالُ”, kendisiyle ölçülen şeydir. “الثِّقْلُ” kelimesinden gelir ve kendisiyle tartı yapılan her terazi taşına denir. *Keşfü’l-esrâr*’da şöyle denilir: “Bir şeyin miskâli, ağırlıkta ona denk olan miktar demektir. Bu konuda çok şey söylenmiş, nihâyet dînar miktarından ibâret olmuştur.”

“اَلصَّخْرُ”, son derece sert kaya demektir. **Molla Câmî** der ki: “Âyette “kayanın içinde” denmiştir. Çünkü kaya, içindekilerin çıkarılmasının zorluğu bakımında cisimlerin en serti ve en şiddetlisidir.”

Âyette geçen “*kaya*”dan maksad, herhangi bir kayadır. Çünkü kelime nekre olarak kullanılmıştır.

“Doğrusu Allah,” -ki bu da Lokman’ın sözlerindendir- *“en ince işleri görüp bilmektedir;”* O’nun ilmi gizli olan her şeye ulaşır. Latîf’in mânâlarından birisi de, işlerin tüm gizliliklerini bilen demektir. Allah Teâlâ’nın tüm gizlilikleri bildiğini bilip tanıyan kimse, herhangi bir işi yaparken Allâh’ın kendi hâline muttali olduğunu bilerek yanlış işlerden sakınır ve O’nun kendisinin bulunduğu hâli bildiğinden dolayı da O’na güvenir.

Bir zerrenin ilmi bile O’nun için gizli değildir.
Gizli ve âşikâr olan O’nun nezdinde birdir.

“Ve her şeyden haberdardır,” onların künhünü bilmektedir.

Şerhu Hizbi’l-bahr’da şöyle der: “Habîr, başkalarının asla bilemeyeceği şekilde işlerin bütün inceliklerini bilen demektir. Allah Teâlâ’nın her şeyden haberdar olduğunu bilen bir kimse, gösterişi ve başkalarına yapmacık hareketlerde bulunmayı terk ederek Allah için samîmî olmaya çalışır. Çünkü yerde ve gökte hiçbir şey Allah Teâlâ’ya gizli kalmaz. O, iç âlemin sırlarını ve düşüncelerin perde arkasını kuşatmıştır. Bunlara göre kulları hesaba çeker. Onların nefislerin kayası içinde veya ruhların semasında yahut kalplerin arzının derinliklerinde olmaları arasında bir fark yoktur.

Burada murâkabe ehline bir hatırlatma, Hak Teâlâ en ince düşüncelere ve hareketlerin iç yüzüne muttali olması sebebiyle başka düşüncelere dalmaktan sakındırma vardır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: *“Yavrucuğum! Yaptığın iş (iyilik veya kötülük):”* Ki “*iş*” ile rızıklar, insana âid ihlâs ve ilâhî mevhîbeler gibi ezelî taksimâta

işâret etmektedir. *“Bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa ve bu, bir kayanın içinde”* yâni yokluk kayasının içinde *“veya”* sûret ve mânâda *“göklerde yahut*” sûret ve mânâda “*yerin derinliklerinde bulunsa, yine de Allah onu”* saâdet ve şakâvet sebeplerinden kendisi için takdir ve taksim ettiği kimse için *“getirir.”* Dilerse bunu kulun kesbi yoluyla yapar. Dilerse onun husûlü için kulun hesaba katmadığı bir yerden bir çıkış yolu var eder. *“Doğrusu Allah”,* kullarına *“sonsuz lütûfkârdır,”* rubûbiyyetinin lütfu ile taksim ettiği şeyin onlara ulaştığından *“haberdardır.”* Şu halde düşen, kendisi için takdir edilen şey hakkında Allâh’ın vaadine güvenmek, O’nun keremine dayanmak ve kulluğunu yerine getirmeye koşmaktır.”

Kitapların birinde şöyle geçer: “Bu âyette geçen sözler, Lokman (a.s.)’ın son olarak söylediği sözlerdir. Bu sözün heybetinden ödü patlamış ve ölmüştür.”

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Heybet makamındaki bu huzur, mukarreb kulların sıfatlarındandır. İbrahim (a.s.) namaz kıldığı zaman göğsünün kaynama sesi duyulurdu. Bu durum, heybet hâlinin onu tamâmen istilâ etmesinden dolayıdır. Bu kaynamaya “sadrın bürhânı” denilir. Bu hal, Efendimiz (s.a.)’de ekmeliyyet mertebesinde gerçekleşmiştir. Bizim gibilerin durumu ise şaşkınlık vericidir. Nasıl olmasın ki; ne yapılan öğütler gönlümüze tesir etmekte, ne de lafızların mânâları kalbimize işlemektedir. Bu ise gaflet, nisyan ve isyanın çokluğundan kaynaklanmaktadır.

Lokman’ın rütbesini, derecesini elde etmeden,
Heybet ateşi canı yakmaz, cana tesir etmez.
Âşık kimsenin canı pervane gibidir;
Nerede bir mum varsa, onda yanar kül olur.

Lokman (a.s.)’ın öğütlerinden birisi de *Keşfü’l-esrâr*’da aktarılan şu sözleridir: “Lokman oğluna öğüt verdi ve şöyle nasihat etti: Ey oğul! Düğünlere çok gitme, çünkü sende dünyâya karşı bir rağbet oluşur ve böylelikle kalbinde âhiret unutulur.”

Yine şöyle söyledi: “Ey oğul! Âhiret saâdetini istersen ve dünyâda zühdü talep edersen, cenâzelerin teşyîine katıl ve ölümü gözünün önünde tut. Dünyâda insanlara yük olma. Dünyâdan kifâyet miktarı rızık al, fazlasını bırak. Elinden geldiğince kadınların ar ve namuslarından sakın. Kötü kadınlardan Allâh’a sığın, çünkü onlar şeytanın tuzağı ve fitnenin sebebidir.”

يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى

مَٓا اَصَابَكَۜ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِۚ ﴿١٧﴾

17. Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına

gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.

“Yavrucuğum!” Nefsini ilim ve îtikad yönünden kemâle erdirdiğin gibi, amel yönünden de kemâle erdirebilmen için ibâdetlerin en mükemmeli olan *“Namazı kıl”* Çünkü daha önce geçtiği gibi şirkten sakındırma, insana ilk olarak gerekli olan tevhid mes’elesini de içine alır.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de denilir ki: *“Namazı kıl”* yâni namaza devam et. Çünkü ona devam etmek, seni hayasızlıktan ve kötülükten alıkor. Çünkü Allah Teâlâ namazı, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyma vasfıyla vasfetmiştir (bk. el-Ankebût 29/45). Dolayısıyla hayasızlık ve kötülükten vazgeçmiş olan kimse, şeklen namazda olmasa bile namazda sayılır. Bunlardan vazgeçmemiş kimse ise şeklen namaz kılıyor olsa bile namazda sayılmaz.”

Lokman (a.s.)’ın öğütlerinden biri de *Keşfü’l-esrâr*’da nakledilen şu sözüdür: “Ey oğul! Orucunu öyle tut ki şehvetini gidersin, yoksa zayıf düşürüp de namazdan kalacak derecede kuvvetini değil. Zira Allah katında namaz oruçtan daha sevimlidir.” Çünkü oruç ve riyâzatlar, tabîatı/huyu ıslah ve ahlâkı güzelleştirmek içindir. Namaz ise her kötülüğün yatağı ve her türlü kötü arzunun madeni olan nefsi ıslah etmek içindir. “*Allah için hevâdan daha sevimsiz bir ilâha ibâdet edilmemiştir.*”[86]

“İyiliği” şer’an ve aklen güzel görüleni “*emret*”! Ma‘rûfun /iyiliğin hakîkati ise kulu Allâh’a ulaştıran şeydir.

Başkalarını kemâle erdirmek üzere “*kötülükten*” yâni, şer‘an ve aklen kötü görülen şeylerden “*vazgeçirmeye çalış.*” Münkerin/kötülüğün hakîkati ise kulu Allah’tan alıkoyup meşgul eden şeylerdir.

Hastalıklar, fakirlik, gam, üzüntü, tasa gibi zorluklar ve sıkıntılardan *“başına gelenlere sabret.”* Hususiyle de iyiliği emir ve kötülüğü nehye giriştiğin zaman, iyiliği emredip hayra yönlendirdiğin, kötülüğü yasaklayıp şerden sakındırdığın kimselerin eziyetlerine karşı sabırlı ol. “Sabır”, şerîatın ve aklın yasakladığı şeylere karşı nefsi hapsetmektir.

“Doğrusu bunlar” yâni zikredilen öğütler, yâni emir, nehiy ve sabır *“azmedilmeye değer işlerdir.”*

“اَلْعَزْمُ وَالْعَزِيمَةُ”, bir işi yapmaya kalbi iyice bağlamaktır. Azmedilmeye değer işler ise, içine hiçbir şüphe karışmayan, hiçbir şek gelmeyen işlerdir. Haberde şöyle gelmiştir. *“Kim ikindi namazının farzından önce dört rek’at nafile namaz kılarsa Allah onu mutlaka bağışlar.”*[87] Burada “مَغْفِرَةً عَزْمًا” ifâdesi geçer ki, bu vaadin doğru, kesin ve güvenilir olduğunu gösterir. Efendimiz (a.s.) duâsında: *“Ya Rabbi senden mağfiretinin azâimini”* yâni beni, sâhibi mutlaka bağışlanacak amelleri yapmaya muvaffak kılmanı *“istiyorum.”*[88] buyurmuştur.

Masdar, yâni “اَلْعَزْمُ”; mef‘ûl, yâni “اَلْمَعْزُومُ” mânâsında kullanılmıştır. Buna göre “مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ” azmedilmiş, kesin karar verilmiş ve farz kılınmış işler; yâni Allâh’ın kesin

bir şekilde farz kıldığı ve kullarına kesinlikle yapmalarını emrettiği farz ameller ve mühim işler, demektir.

"اَلْعَزْمُ" masdarının fâil mânâsında olması da mümkündür. Yâni bunlar işlerin ciddi, zorunlu ve lâzım olanlarıdır, demektir. Nitekim ***"iş ciddileştiğinde"*** (Muhammed, 47/21) âyetinde bu mânâda kullanılmıştır.

Burada, söz konusu tâatlerin ehemmiyetine, bizden öncekilerin şerîatlarında onlara teşvik olduğuna ve iyiliği emreden, kötülüğü yasaklayan kimsenin eğer emretmesi ve alıkoyması Allah rızâsı için ise bu hususta başına gelene sabretmesi gerektiğine dâir bu ümmete bir açıklama vardır. Çünkü o kişinin başına gelen sıkıntılar, Allah için ve Allah yolunda gelmiştir. Yine burada, belâ ve mihnetlerin muhabbetin gereklerinden olduğuna işâret bulunmaktadır. Bu yüzden sâdık bir mürid, Hakk'ı talep yolunda başına gelenlere sabretmelidir. Sabredeceği bu şeyler; Allâh'ın kendisini imtihan ettiği zâhirî ve bâtınî düşman korkusu, nefse verilecek gıdanın azlığı karşısında zâhir açlıktan sızlanma, kalbin gıdası olan keşf ve müşâhedelerin azlığı karşısında bâtından gelen sızlanma; çocuklardan, ehl ü iyalden, kardeşlerden, dostlardan ve mücâhedelerin semerelerinden ayrılmaktan doğan mal ve canların noksanlaşmasıdır. Bu durumlara sabredenleri, kendilerine Rablerinden bağışlamalar ve rahmetin gelmesiyle müjdele! İlâhî hazrete ulaşmaya yol bulacak olanlar da işte bunlardır.

Keşfü'l-esrâr'da geçtiği üzere **Lokman** (a.s.)'ın öğütlerinden birisi de şöyledir: "Ey oğul! Başına iyi veya kötü bir iş geldiğinde, kalbinde bunun kendi iyilik ve hayrına olduğunu bil."

Oğlu şöyle dedi: "Babacığım! Buna ancak söylediğin şeyin senin dediğin gibi olduğunu bildiğim takdirde söz verebilirim."

Lokman şöyle dedi: "Allah Teâlâ peygamber göndermiştir, söylediğim sözler de onun kelâmıdır. İkimiz de onun yanına gidelim ve ondan bunu soralım."

İkisi de yanlarına yol azığı aldılar, bir hayvana binip yola çıktılar. Önlerinde bir çöl/sahra vardı. Giderlerken öğle namazı vakti girdi. Hava çok sıcaktı; azıkları ve suları bitti. Binitlerden indiler, yayan acele ile yol alıyorlardı. Birden Lokman önüne baktı; bir karaltı ve duman gördü. İçinden o karaltının bir ağaç, dumanın da yerleşim yerinin ve insanların bulunduğunun nişanesi olduğu geçti. Aynı şekilde aceleyle yol alıyorlardı. Birden Lokman'ın oğlu ayağını bir kemiğe bastı. Kemik ayağının altından girip üstünden çıktı. Çocuk kendinden geçti ve yere yığıldı. Lokman üzerine eğildi ve dişleriyle kemiği ayağından çıkardı, sarığını yırttı ve çocuğun ayağına bağladı. Lokman o esnada ağladı, gözünden bir damla yaş çocuğun yüzüne düştü. Çocuk yüzünü babasına çevirdi ve "Ey babacığım! Benim iyilik ve hayrıma olduğunu söylediğin şeye mi ağlıyorsun? Babacığım, bu durumda bizim için hangisi daha iyi? Azığımız bitti ve biz ikimiz bu çölde şaşırıp kaldık, nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Eğer sen gider, beni bu hâlde bırakırsan üzülürsün. Şâyet benimle bu halde burada kalırsan ikimiz de ölürüz. Bunda iyi olan nedir ve ne hayır vardır?" dedi.

Babası şu karşılığı verdi: "Benim ağlamamın sebebi şudur: Dünyâdan aldığım haz ve mutluluğu senin uğruna feda ettiğim için beni sevdiniz. Ben babayım ve babaların evlâtlarına olan sevgi ve şefkatleri malumdur. Ama "Bunda ne hayır var?" sözüne gelince. Senden uzaklaştırılan belânın, şimdi senin başına gelen belâdan daha büyük olmadığını nereden bileceksin? Muhtemeldir ki şimdi başına gelen belâ senden uzaklaştırılan belâdan daha hafiftir.

Onlar böyle konuşurken Lokman ileriye baktı. O karaltı ve dumandan hiçbir şey görmedi. Kendi kendine dedi ki: "Ben orada bir şey görüyordum, şimdi göremiyorum; bilmiyorum o neydi?" Birden ata binmiş, beyaz elbiseli bir adamın gelmekte olduğunu gördü.

Adam, "Lokman sen misin?" diye seslendi. Lokman, "Evet" diye karşılık verdi. Adam, "Hakîm/bilge sen misin?" diye sordu. Lokman, "Öyle diyorlar" dedi. Adam, "O akılsız çocuk ne dedi?" diye sordu ve ekledi: "Eğer o belâ ona ulaşmasaydı, sizin ikiniz de başkaları gibi yerin altına gidecektiniz."

Lokman oğluna baktı ve "Kulun başına hayır ve şer ne gelirse, hayır ve iyiliğin onda olduğunu anlayıp bildin mi?" dedi. Sonra ikisi de kalkıp gittiler.

Bu sebeptendir ki **Ömer b. Hattâb** (r.a.) şöyle dedi: Ben sabahleyin kalktığımda, ne halde olursa olsun başıma gelen hayır ya da şer dolayısıyla endişe duymam. Çünkü benim için hangisinde hayır olduğunu bilmem."

Mûsâ (a.s.): "Ey Rabbim, kulların arasında en büyük günahı işleyen kimdir?" diye münâcâtta bulundu. Hak Teâlâ'dan şu hitap geldi: "Beni töhmet altında bırakandır."

Mûsâ (a.s.): "Ey Rabbim, seni itham eden kimdir?" diye sordu.

Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "İyilik talep edip benden kendisi için en iyisini isteyip de hükmüme râzı olmayan kimse."

Sâib der ki:

Servi gibi rızâ makamında dimdik durmuşum.
Bu sebepten baharımdan da hazanımdan da gönlüm rahattır.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۖ اِنَّ اللّٰهَ لَا

يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ۚ ﴿١٨﴾

18. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zîra Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez.

"Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme" "اَلصَّعَرُ" insanda ve devede yaratılıştan, hastalıktan veya yaşlılıktan dolayı boynun bir tarafa eğilmesidir. "اَلتَّصَعُّرُ" ise böbürlenerek yüzünü öteye çevirmektir. Nitekim *Tâcü'l-masâdır*'da "اَلتَّصَعُّرُ" kibirden

dolayı yüz çevirmektir.” der.

“خَدُّ الْاِنْسَانِ” (insanın yüzü, yanağı),” sağdan ve soldan burnu çevreleyen kısımdır veya iki gözün kenarlarından çeneye kadar olan kısımdır yahut göz çukurlarından sakala kadar olan kısımdır. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle geçmektedir.

Mânâ şöyledir: Selam verdiğin, konuştuğun veya karşılaştığın zaman alçak gönüllü olarak yüzünü bütünüyle insanlara çevir. Onlardan yüzünü çevirme ve büyüklük taslayan kimselerin insanları, özellikle fakirleri, küçümseyerek yaptıkları gibi yüzünün bir tarafını çevirme. İyi muâmele etme bakımından senin nazarında zengin ile fakir aynı seviyede olsun.

Âyetin işâreti ise şöyledir: “Allâh’ın sana feth edip verdiği şeyler sebebiyle kendini beğenip kibirlenerek ve böbürlenerek yanağını çevirme. Yoksa böyle yaparak uzun bir müddette ıslah ettiğini bir anda ifsâd etmiş olursun.

Hâfız der ki:

Kanadım var diye yoldan çıkma; ok da bir zaman yükselir,
Havada gider ama sonunda toprağa düşer kalır.

“Ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme.” “اَلْمَرَحُ” elde edilen nîmetten kaynaklanan şımarıklık ve kibirlilik gibi aşırı sevinç ve hafiflik demektir. Yâni şımarıklık, aşırı sevinç, hafiflik içinde ve kendini beğenmiş bir halde yürüme. Nitekim insanların çoğunda bu hal gözükür. Özellikle de dinî ve dünyevî bir maslahat yoksa, böyle bir yürüyüş asla doğru karşılanmaz. O halde câhiller ve dünyâya tapanlar/dünyâ sevdalıları gibi salına salına gitme.

“*Zira Allah, kendini beğenmiş övünüp duran kimseleri asla sevmez*.”

“اَلْاِخْتِيَالُ” ve “اَلْخُيَلَاءُ” üstün olduğunu hayal ederek kibirlenmek demektir. “اَلْخَيْلُ (at)” kelimesi de buradan gelir. Çünkü ata binen herkes mutlaka içinde bir büyüklenme hissi duyar.

“مُخْتَالٍ” büyüklenerek yürüyene, “فَخُورٍ” ise insanları küçümseyerek yanağını çevirene mukabil kullanılmıştır. “فَخُورٍ”un sonra gelmesi ise âyet sonundaki fasılaya uygun olması içindir. “اَلْفَخْرُ” insanın dışında bulunan mal, şöhret ve rütbe gibi maddi değerlerle övünmektir. “اَلْفَخُورُ” ise iyi hasletlerini uzun uzadıya sayıp duran ve bu hasletlerden mahrum olan kimseleri küçük gören kişidir.

Yâni Allah Teâlâ, yürüyüşünde büyüklük taslayan ve böbürlenen, nîmet ve zenginlik sebebiyle insanlara zulmeden nazlı ve cilveli kimseyi sevmez, bilakis ona gazap eder.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Câhiliye döneminde, üzerinde güzel elbise bulunan bir adam büyüklenerek yola çıktı. Allah Teâlâ arza emretti de (yarılıp) onu içine aldı. O kıyâmet gününe kadar yere batmaya devam edecek.”*[89]

Çocuklar gibi oyun oynama, kadın gibi cilve yapma
Niyaz ve tazarru ederek git Hak eri ol!

Hikmet sâhibi biri şöyle demiştir: “Eğer atınla böbürlendinse, güzellik ve mahâret senin değil onundur. Elbise ve âletlerinle büyüklük tasladınsa, güzellik senin değil o elbise ve âletlerindir. Ecdâdınla böbürlendinse, bil ki fazîlet sende değil onlardadır. Bütün bunlar dile gelseydi şöyle derlerdi: “Bunlar bizim güzelliğimiz ve meziyetlerimizdir. Oysa sende bir güzellik yoktur. Öyleyse övündüğün zaman sende bulunan bir güzellik ile övün; sende olmayanla değil.

Hâfız der ki:

Hakîkat yolunun kalenderleri, yarım arpaya bile almazlar,
Hünersiz kişinin giydiği atlas kaftanı.

Dünyâdan bir şey hoşuna giderse senin ölüp onun kalacağını, yahut onun yok olup senin kalacağını veya her ikinizin de yok olacağını düşün. Sana âid bir şey hoşuna giderse, eline geçtikten sonra kısa bir süre içinde elinden çıkacağını, sana tekrar dönüşünün uzun süreceğini; eğer Allah ve âhirete inanıyorsan onun için vereceğin hesabın uzun süreceğini düşün.”

Şöyle bir hikâye anlatılır: Krallardan birine, kıymetli taştan yapılmış, mücevherlerle süslenmiş, eşi benzeri olmayan bir bardak getirildi. Kral buna son derece sevindi ve yanında bulunan hikmet ehli bir zata: “Bunun hakkındaki düşüncen nedir?” diye sordu. Adam: “Senin için bunu hemen gelecek bir fakirlik ve acil bir musîbet olarak görüyorum” dedi. Kralın: “Bu nasıl olur?” sorusuna ise şöyle cevap verdi: “Eğer kırılırsa tamiri mümkün olmadığından senin için bir musîbet olur. Çalınırsa ona ihtiyaç duyarsın. Oysa sen, o sana getirilmeden önce hem musîbetten hem de ona muhtaçlıktan uzaktın.” Gerçekten de o hikmet ehli zâtın dediği gibi bardak bir gün kırıldı ve bu krala pek büyük bir musîbet oldu. Bunun üzerine: “O hikmet sâhibi zât doğru söylemiş. Keşke bu bardak bana hiç getirilmeseydi” diye ah çekip inledi.

Dünyâ mutluluk veren bir rüyâ gibidir,
Göreni kısa bir müddet sevindirir, sonra yok olur gider.

وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

19. Yürüyüşünde tabiî ol, sesini alçalt. Unutma ki, seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.

“*Yürüyüşünde tabiî ol*”

“اَلْقَصْدُ” ifrat ve tefritin zıddıdır. Yâni böbürlenmekten sakınarak yürüyüşünde îtidalli ol. Gidiş ve davranışlarında orta yolu tut. Yürüyüşünde orta yolu tut; ne çok ağır ne de çok hızlı git. İbâdet ve riyazatlarının çokluğunu göstermek için, sanki ölüymüş gibi yürüyüşlerinde zayıflık ızhar eden sahte zâhidler gibi yürüme. Onlar gayretleri boşa giden gösteriş sâhibi kimselerdir. Yine sen şımarık ahlaksız kişilerin hoplayıp zıplayarak yürüdüğü gibi yürüme. Sana gereken sekînet ve vakardır.

Bir hadîste: *“Hızlı yürümek, mü’minin heybetini giderir.”*[90] buyrulmuştur.

Hz. Âişe (r.anhâ)’nın, Hz. Ömer (r.a.) hakkında söylediği “Yürüdüğü zaman hızlı yürürdü” sözünden maksad “Ölmekte olanlar gibi debelenmez, daha hızlı yürürdü” demektir.

Bazıları şöyle demiştir: Şeytanın Âdem oğluna verdiği iki vesvese vardır. Bunlardan hangisini başarırsa mutlu olur. Bunlar ifrat ve tefrit olup, bu iki hâlin tasavvur edilebileceği her iş için geçerlidir.

“*Sesini alçalt*”

“اَلْغَضُّ” hem sesi kısmak, hem de gözü kapamak mânâlarını ifâde etmek için kullanılır. *el-Müfredât*’ta der ki: “اَلْغَضُّ” bakışı ve sesi noksanlaştırmak demektir.”

“اَلصَّوْتُ” iki cismin çarpışması sırasında ortaya çıkan sıkışmış havadır. Bazıları şöyle der: İnsanın içinden tabiî olarak çıkan havaya “nefes” denilir. İradeyle çıkıp iki cismin çarpışması sebebiyle kendisine dalgalanma ârız olana ise “ses” denir. Eğer sese bilinen sebeplerle özel keyfiyetler eklenirse “harfler” diye isimlendirilir.

Mânâ şöyledir: Sesini kıs; hitap ederken, konuşurken, özellikle iyiliği emredip kötülükten sakındırırken, duâ ve münacât esnâsında sesini alçalt. Yâni bağırıp çığıran, nârâ atan, uzun dilli ve sert konuşan olma. Ancak düşmanı ve benzeri şeyleri korkutmak için sesi yükseltmek istisnâ edilmiştir.

İncil’de Allah Teâlâ Meryem oğlu Îsâ’ya şöyle tavsiye etmiştir: “Kullarıma, bana duâ ettiklerinde seslerini alçaltmalarını emret. Çünkü ben onların kalplerinde olanı bile işitiyor ve biliyorum.”

Muhammed b. Talha *el-Ikdü’l-ferîd*’de şöyle der: “Hikmet ehli kimseler, dinleyenlere daha çok heybet vermesi ve kalplerine daha çok tesir etmesi için sultanın konuşurken sesini yükseltmesini tercih ettiler.”

el-Hülâsa’da denilir ki: “İmam, namazda insanların ihtiyacından fazla sesini yükseltmez; aksi halde yanlış davranmış (isâet) olur. Nitekim *el-Keşf* isimli eserde de böyle geçmektedir. Kerâhet ile isâet arasında fark, kerâhetin isâetten daha büyük bir hata olmasıdır.

İnsânü’l-uyûn’da der ki: “Müezzinlerin, imama uyan öndekilerin uzağında bulunanlara tekbiri ulaştırmak için seslerini yükseltmelerinde beis yoktur. Çünkü bunda cemâat için fayda vardır. Şâyet onlara imamın sesi ulaşırsa durum farklı olur. O takdirde müezzinlerin tekbir alması dört mezhep imamının ittifakıyla bid‘attır,

mekruhtur.

Envâru'l-meşârık'ta der ki: "Hayırlı kimseler nezdinde tercih edilen, namaz ve benzeri durumlarda tekbir alırken sesi yükseltmekte ileri gitmenin mekruh olduğudur. Fakat tazarru, tezellül ve riyâdan uzak bir itâat ile birlikte cehr ve ihfâ (açık ve gizli) arasında orta bir hal/ses, âlimlerin ittifakıyla câizdir, mekruh değildir."

İmam Nevevî (r.h.), zikri sesli yapmanın müstehab olduğunu bildiren hadislerle, zikri sessiz yapmanın müstehab olduğuna dâir hadislerin[91] arasını şöyle telif etmiştir: "Kişinin riyâya düşmekten, namaz kılanların veya uyuyanların rahatsız olmasından korktuğu durumlarda zikri gizli yapmak efdaldir. Bunun dışındaki durumlarda ise zikri açıktan yapmak daha fazîletlidir. Çünkü bu durumda amel daha çoktur, faydası dinleyenlere de ulaşır. Böyle bir zikir, zikredenin kalbini uyandırır, tefekkür kuvvetini artırır, kulaklarını açar, uykusunu dağıtır ve zindeliğini ziyâdeleştirir. Rasûlullah (s.a.), selam verip namazı bitirdikten sonra yüksek sesle*:*

لَآ اِلٰهَ اِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O tektir ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na âiddir. O her şeye kadirdir."[92] diyerek zikrederdi.

Şöyle bir nükte nakledilir: Haccâc bir gün yanında bulunanlara: "Size göre en hoş ses hangisidir?" diye sordu. Oradakilerden biri: "Sesi güzel olup da gecenin ortasında Kur'ân okuyan bir okuyucunun sesinden daha güzel bir ses işitmedim." dedi. Haccac: "Bu güzel!" diye karşılık verdi. Başka biri: "Hanımım doğum sancıları içinde bırakıp erkenden camiye yönelmişken bana birinin gelerek bana bir oğlan çocuğumun olduğunu müjdelemesinden daha ziyade hoşnut olduğum bir söz duymadım." dedi. Haccâc buna da: "Ne kadar da güzel" diye mukâbelede bulundu. Orada bulunan **Şu'be b. Alkame Temîmî** ise: "Hayır! Allâh'a yemin olsun ki, aç olup sofranın hazırlanma sesini işitmekten daha çok hoşlandığım bir ses asla duymadım." dedi. Bunun üzerine Haccâc: "Temîm oğulları! Siz her zaman azık ve yemek sevgisini tercih edersiniz." dedi.

"Unutma ki, seslerin en çirkini" yâni sahih aklın reddedeceği ve çirkinliğine hükmedeceği en kötü ses *"merkeplerin sesidir."*

"اَلْحَمِيرُ" eşek mânâsındaki "حِمَارٌ" kelimesinin çoğuludur. "صَوْتٌ" kelimesi, cem'/çoğul bir kelimeye müfred/tekil olarak izâfe edilmiştir. Çünkü maksad, eşek cinsinin bütün fertlerinin teker teker seslerinin durumunu anlatmak değil; bilakis diğer havyan cinslerinin sesleri arasında sadece bu cinsin sesinin durumunu beyandır.

Ebü'l-Leys şöyle der: "Gerek Araplar gerekse diğer insanlar arasında merkep sesinin çirkin olduğu biliniyordu. Bununla birlikte merkebin dışındaki diğer bazı hayvanların seslerinin bu sesten daha çirkin olması mümkündür. Fakat Allah Teâlâ, çirkinliği bilinen söz konusu merkep sesini insanlara misal vermiştir. Çünkü bu sesin, cehennemde olanların sesi gibi başı tiz; sonu ise pestir. Onu işiten ondan bütünüyle nefret eder."

Buna göre mânâ şöyle olur: Seslendikleri veya konuştukları vakit insanların seslerinin en çirkini, bir anlamda merkep gibi anıran kimsenin sesidir. Yâni seslendiği vakit, tıpkı merkebin sesini yükseltmesi gibi sesini yükseltir. Burada ihtiyaçtan fazla sesini yükseltenler merkebe benzetilmiş ve çıkardıkları sesler de anırma misaliyle îzah edilmiştir. Daha sonra söz, benzetme edatından arındırılarak istiâre şeklinde ortaya konmuş, böylece Allah onları merkepler, seslerini de anırma yapmıştır. Bu ifâdede, sesi gereğinden fazla yükseltmenin kınanmasında mübalağa ve böyle bir sesin Allah katında sevilen değil de sevilmeyen şeylerden olduğuna tenbih vardır.

Kâşifî der ki: "Sesi yükseltmede fazîlet yoktur; zira eşeğin sesi yüksek olmasına rağmen hoşa gitmez. Böyle bir sesi işitmek ürperti verir."

Aynü'l-maânî'de şöyle nakledilir: "Arap müşrikler yüksek sesleri sebebiyle övünürlerdi. Bu âyet onların bununla övünmelerini reddetti."

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Âyetteki red, sadece sesi yükseltmekle alâkalı değildir. Bilakis Hz. Lokman'ın öğütlerinde yer alan şirkten sakındırma ve peşinden gelen bütün hususlar için geçerlidir. Çünkü muhataplar şirkle ve bahsedilen bütün kötü sıfatlarla muttasıf idiler. Kötülük yapıyorlar, namazı terk ediyorlar, iyiliği emir ve kötülüğü yasaklamadan uzak duruyorlar ve musîbet geldiğinde sızlanıyorlardı.

Merkep, özellikle de anırması, bir hususun kötülüğünü belirtmede misal verilmiştir. Bu sebeple ondan "uzun kulaklı" künyesiyle bahsedilir olmuştur.

Süfyân Sevrî (r.h.) der ki: "Her varlığın sesi tesbihtir. Ancak merkebin sesi hâriç. Çünkü o şeytanı gördüğü zaman anırır. Bu sebeple merkep sesi çirkin sayılmıştır."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Merkep anırmasını işittiğiniz zaman şeytandan Allâh'a sığının. Çünkü o, şeytanı görmüştür. Horozun ötüşünü işittiğiniz zaman ise Allah'tan lütuf isteyin. Çünkü o, meleği görmüştür."*[93] Bu hadîs, sâlih kimselerle beraber bulunduğumuzda rahmetin indiğine ve o vakit duânın müstehab olduğuna; günahkâr kimselerin yanında bulunulduğu zaman ise gazabın indiğine ve bu durumda Allâh'a sığınmanın lazım geldiğine delâlet etmektedir. Nitekim **İbn Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık* isimli eserinde böyle geçmektedir.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu sebepledir ki Efendimiz (s.a.): *"Kadın, merkep ve köpek namazı bozar"*[94] buyurmuştur. Yâni bunlar, namaz kılanın önünden geçtiği zaman namazın kemâlini keser ve azaltır. Kadın ise insanlara şehvetlerin en sevimlisi ve insanın mânevî hâlini bozmada şeytandan daha şiddetlidir. Köpekten maksad ise şeytan olması sebebiyle siyah köpektir. Çünkü Efendimiz (s.a.): *"Siyah köpek şeytandır."*[95] buyurmuştur. Köpeklerin en ısırganı, en kötüsü, faydası en az, uykusu en çok olanı olması sebebiyle siyah köpeğe şeytan denmiştir. Bu yüzdendir ki **Ahmed b. Hanbel**, onunla avlanmayı helal saymaz. Merkebe gelince, Nuh (a.s.)'ın gemisine binerken şeytan onun kuyruğuna tutunmuştur. Bu sebeple şeytan pek çok vakit ondan ayrılmaz. En iyisini Allah bilir, şeytanı görme özelliğinin şeytana tahsis edilmesindeki sır da budur. Aynı şekilde meleği görme özelliğinin de horoza tahsis edilmesi, onun Arş horozunun

ötmesine bağlı olarak ötmesi sebebiyledir. Nitekim bir takım sahih rivâyetlerde sâbit olmuştur. Dolayısıyla çoğu durumlarda melek horozdan ayrılmaz.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Allah üç sese buğzeder: Merkebin anırması, köpeğin havlaması ve savaş çığırtkanlığı yapan kişinin sesi."*

Fîhi mâ fîh'te **Mevlânâ** (k.s.) eşek sesinin beğenilmemesinin sebebini şöyle anlatır: "Ekseriyetle eşek saman ve arpa için veya şehvet ve hemcinsinden olan bir başkasıyla kavga etmek için anırır, yüksek sesle bağırır. Hayvanî sıfatın galebesiyle ortaya çıkan ses, seslerin en çirkinidir. Buradan da anlaşılıyor ki ahlâklı, mânevî hal sâhibi ve melek sîretli birisinden yükselen ses, seslerin en güzeli olacaktır. Âşıkların nağmeleri son derece gönül çekicidir; onların nağmelerini dinlemek güzeldir. Hz. Peygamber (a.s.) yumuşak ve lâtif sesi severdi, yüksek sesle konuşmayı ise beğenmezdi."

Çirkin bir şekilde aksırmak da kötü seslerdendir. Bu sebeple insan, gücü yettiğince aksırmayı engellemeye çalışmalıdır. Yine mânevî bir hal sâikıyla olmaksızın nefis ve tabiat ehli kimselerden sâdır olan haykırmalar, bağrış ve çağrışlar da kötüdür. Çünkü bu seslere nefsânî hazlar karışmıştır. Bunun içinde riyâ vardır. Bunlar mânevi bir sayha değil, nefis ve tabiattan doğan bağrışlardır. Tabiatın şehvetlerinden, nefsin arzularından ve boş iddiâ ehliyle birlikte olmaktan Allâh'a sığınırız.

Bazıları der ki: Âyette kendisine Hak katından izin verilmediği ve henüz vakti gelmediği halde ma'rifet diliyle konuşan kimseye işâret vardır. Vakti gelmeden öne atılan, kendini alçaltmış olur.

Keşfü'l-esrâr'da geçtiğine göre Lokman (a.s.)'ın öğütlerinden birisi de onun şu sözüdür: "Ey oğul! Kullara/kölelere zulmetmeye güç kuvvet bulduğunda, bunun karşılığında cezâ verecek olan Allâh'ın kudretini hatırla ve O'nun intikamını düşün. O (c.c.), Müntakim'dir, isyan eden, kendinden yüz çevirenlerden hakkı alır; zâlimlere azab eder. Şunu bil ki senin yaptığın zulüm o mazlumda kalmaz, ancak Allâh'ın ukûbet ve azabı o yaptığın zulüm üzerinde sende ve senin üzerinde kalır."

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

İşittim ki Lokman kara yağızmış.
Cana can katan, endam sâhibi bir insan değilmiş.
Bir gün kölesi kaçmış birisi Lokman'ı kendi adamı sanmış
Âciz olduğunu görerek toprak işlerinde kullanmaya başlamış.
Lokman eziyet çekmiş, o adamın cefasına boyun eğmiş.
Bir yıl içinde onun için bir ev yapmış.
Lâkin evvelce kaçmış olan köle o sırada geri dönüverince,
Adam Lokman'dan fena halde korkmuş.
Ayağına kapanıp özür dilemiş,
Lokman gülerek: Af dilemenin ne faydası var, demiş.
Bir yıldır zulmünle ciğerime kan otursun da
Bunu ben bir anda nasıl içimden atayım?

Ama yine de seni affediyorum, ey güzel adam.
Çünkü senin faydan bana bir zarar vermedi.
Sen evini mâmûr ettin,
Benim de bilgim, irfanım arttı.
Nitekim adamlarım arasında zaman zaman
Zor işlere koştuğum bir köle vardı.
Ben de toprakta çalışmanın güçlüğünü hatırladıkça,
Onun gönlünü incitmemeye karar verdim.
Büyüklerin kahrını çekmeyen insanın
Kalbi, zavallı küçüklere yanmaz.
Eğer hâkimlerin sözü sana katı geliyorsa,
Sen de elinin altında olanlara sertlik gösterme.
Ey ulu kişi! Küçüklere sıkıntı verme.
Çünkü cihan aynı minval üzere kalmaz.

Lokman'a "Edebi kimden öğrendin?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Edepsizlerden öğrendim. Onlarda gördüğüm her uygunsuz davranışı yapmaktan kaçındım."

Oyun amacıyla söz söylenilse de,
Akıl sâhibi ondan bir öğüt alır.
Câhilin önünde yüz hikmet bölümü
Okunsa da kulağına oyun gelir.

Hz. Ali (r.a.)'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hikmet mü'minin yitiğidir; müşriklerin ağzından bile olsa onu bulup alsın." Yâni mü'min kimse dâimâ hikmeti arar; öyle ki kaybettiği şeyi arayan gibidir.

Îsâ (a.s.) şöyle demiştir: "İlim göktedir; ancak oraya yükselen onu getirebilir" demeyin. "O, yerin altındadır; ancak oraya inen onu getirebilir" de demeyin. Yine "o, denizlerin ötesindedir; ancak yüzüp oraya geçen onu getirebilir" de demeyin. İlim ancak kalplerinizde yerleştirilmiştir. Bunun için Allâh'ın huzurunda rûhânîlerin edebiyle edeplenin ki, size ilim zâhir olsun." *Şerhu Menâzilü's-sâirîn*'de böyle geçmektedir.

Tabîatla ilgili işleri terk etmek ve samediyyet makamında durmak, rûhânîlerin edeblerindendir.

Anlatıldığına göre bir âbid her akşam on men[96] yemek yer, sehere dek de namazda bir hatim yapardı. Gönül eri biri bunu duyunca şunu söyledi: "Yarım ekmek yiyip de uyumuş olsaydı, bundan daha iyi olurdu."

Mideni yiyecekten boşalt ki
İçinde ma'rifet nurunu göresin.

Gönlünde hikmet bulunmamasının sebebi,
Burnuna kadar yemekle dolu olmandandır.

Bil ki hikmet bazen Kur'ân'ın zâhiriyle ilgili şerîat hükümleri gibi sözlü olur. Bazen de Kur'ân'ın bâtını ile ilgili, ehli olmayandan gizli ilâhî sırlar gibi sözsüz olur. Kim kendi yolundan onu taleb konusunda ısrar ederse, Allah Teâla'nın fazlı ve tevfîki ile ma'rifete erişir.

---

[68]. Münâvî, III, 574.
[69]. Münâvî, V, 461.
[70]. Münâvî, V, 52.
[71]. Aclûnî, I, 343.
[72]. Aclûnî, I, 548.
[73]. Münâvî, IV, 539.
[74]. Aclûnî, II, 537.
[75]. Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Tirmizî, İlim 10.
[76]. *Münâvî*, VI, 43.
[77]. Deylemî, Hadis no: 6215.
[78]. Münâvî, III, 418.
[79]. Tirmizî, Birr; Ebû Dâvûd, Edeb 120; İbn Mâce, Edeb 1; Müsned, V, 35.
[80]. Münâvî, VI, 240.
[81]. Münâvî, VI, 33.
[82]. Bk. Irakî, Muğnî, I, 200.
[83]. *Müslim*, Zekât, 65; Müsned, II, 328
[84]. Terğîb, IV, 96.
[85]. Hakim, Müstedrek, II, 141.
[86]. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 261
[87]. Bk. Terğîb, I, 367-368.
[88]. Tirmizî, Vitr 17; İbn Mâce, İkame 189.
[89]. Buhârî, Enbiya 54; Müslim, Libas 49-50; Tirmizî, Kıyâmet 47; Nesâî, Zinet 101; Müsned, II, 66, 222.
[90]. Münâvî, IV, 104.
[91]. Bk. Acluni, I, 471-472.
[92]. Buhârî, Ezan 155; Müslim, Mesacid 137.
[93]. Buhârî, Bedü'l-Halk 15; Ebû Dâvûd, Edeb 106; Tirmizî, Deavat 56; Müsned, II, 307, 321.
[94]. Müslim, Salat 265, 266, 270; Ebû Dâvûd, Salat 109; Nesâî, Kıble 7; İbn Mâce, İkamet 38; Müsned, I, 247, 347.

[95]. Müslim, Salat 265; Ebû Dâvûd, Salat 109; Tirmizî, Salat 136; Nesâî, Kıble 7; İbn Mâce, İkamet 38.

[96]. Batman; 3 kg.lık bir ağırlık birimi.

ALLAH
KALBLERDE OLANI
ÇOK İYİ BİLİR

اَلَمْ تَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَسْبَغَ
عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ
عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُن۪يرٍ ﴿٢٠﴾ وَاِذَا ق۪يلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ
اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَٓاءَنَا ۗ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ
اِلٰى عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿٢١﴾ وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُٓ اِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ
فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۗ وَاِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَنْ
كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ ۗ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا ۗ اِنَّ
اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَل۪يلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى
عَذَابٍ غَل۪يظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ ۗ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ۗ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿٢٦﴾

20. Allâh'ın, göklerde ve yerdeki *(nice varlık ve imkânları)* sizin emrinize verdiğini, nîmetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de, insanlar içinde, -bilgisi, rehberi ve aydınlatıcı bir kitabı yokken- Allah hakkında tartışan kimseler vardır.

21. Onlara "Allâh'ın indirdiğine uyun" dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!

22. İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allâh'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zaten bütün işlerin sonu Allâh'a varır.

23. *(Rasûlüm!)* İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak bizedir. İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Allah kalplerde olanı şüphesiz çok iyi bilir.

24. Onları biraz faydalandırır, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.

25. Andolsun ki onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka "Allah..." derler. De ki: *(Öyleyse)* övgü de yalnız Allâh'a mahsustur, ama onların çoğu bilmezler.

26. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allâh'ındır. Şüphesiz ki Allah, asıl ganî ve

övülmeye lâyık olandır.

Ey Âdem oğulları *"Allâh'ın, göklerde*" bulunan güneş, ay ve diğer hareket eden yıldızlar ve mukarreb melekleri, menfaatlerinizi ve istediklerinizi elde etme vâsıtaları kılmak sûretiyle "*sizin emrinize verdiğini görmediniz*" bilmediniz "*mi?*"

"اَلتَّسْخِيرُ" bir şeyi zorla belli bir maksada sevk etmek, yönlendirmektir. Yıldızların emre verilmesi şöyledir: Allah Teâlâ onların her biri için bir yörünge tayin etmiş ve bunları o yörüngeler üzerinde hareket ettirmektedir. Her biri için diğer gök cisimleriyle bir kısım bağlar ve ilişkiler takdir etmiştir. Onların bir kısmını süflî âlemdeki kış, yaz, sonbahar, ilkbahar gibi zamanla alâkalı işleri tanzimle; bir kısmını da madenler, bitkiler, hayvanlar, insanlar gibi mekanla alâkalı işleri tanzimle vazifelendirmiştir. Hasılı yıldız ve gezegenlerin devamlı bir şekilde hareket etmeleriyle çeşitli durumların ortaya çıkması, insanların maslahat ve menfaatleri içindir.

Kâşifî der ki: "Gökyüzünde olanları sizin yararınıza itâatkâr kıldı. Sizler gökte bulunan güneş ve ayın ışığından faydalanıyorsunuz.

Doğudan batıya ay ve güneşi yürüttü
Ve dünyâyı su üzerine yaydı.

Yıldızlar sayesinde de yolda yürürsünüz." Nitekim Allah Teâlâ: ***"Onlar yıldızlarla (gidecekleri) doğru istikâmeti bulurlar"*** (en-Nahl, 16/16) buyurur.

Meleklerin emre verilmesi şöyledir: Allah Teâlâ sonsuz kudretinin ve hikmetinin bir gereği olarak meleklerden her bir grubu, yapılması gereken işlerin birine vekil ve ona yardımcı kılmıştır. Bir kısmı güneş, ay, yıldızlar ve onların yörüngelerinden sorumludur. Bir kısmı bulutlardan ve yağmurdan sorumludur. Haberde şöyle gelmiştir: "*Her yağmur damlasını emredilen yere indirmek üzere meleklerden bir melek görevlidir.*" Bir kısmı denizler, ovalar ve rüzgarlardan sorumludur. Bazı melekler insanların amellerini yazarlar. Yine meleklerden, insanların önlerinde ve arkalarında Allâh'ın emriyle onları koruyan takipçiler vardır. Hatta rahimler için bile melekler tayin edilmiş; erkeğin menisi rahme düşünce melek onu sağ eliyle, kadının yumurtası düşünce de onu sol eliyle alır ve Allah birleştirmesini emredince de onları birleştirir. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Gerçekten biz insanı karışık bir nutfeden yaratmışızdır."*** (el-İnsan, 76/2). Bunun dışında cennet ve cehennemle vazifeli melekler vardır. Bunların hepsi insanın faydası ve menfaati içindir. Hatta cennet ve cehennem bile insanları korkutmak ve ümitlendirmek için âmâde kılınmıştır. Nitekim insanlar, bu sebeple korku ve ümit içinde Rablerine duâ ederler.

Aynı şekilde Allah size kalb semâlarında bulunan doğruluk, ihlas, tevekkül, yakîn, sabır, şükür ve diğer kalbî ve rûhânî makamları, rabbânî mevhîbeleri âmâde kılmıştır. Bunların âmâde kılınması, nasibi olanlara cezbe ile ulaşılan seyr ü sülûk yoluyla bu

makamları geçmesini kolaylaştırılması, bunların menfaatlarından faydalanması ve zararlarından kaçınmasıdır.

“Ve yerdeki” dağları, sahraları, denizleri, nehirleri, hayvanları, bitkileri, madenleri vâsıtalı veya vâsıtasız olarak onlardan istifâde imkanlarını size vermek sûretiyle sizin emrinize verdiğini görmediniz mi?

Aynı şekilde nefislerin arzında bulunan kibir, hased, kin, cimrilik, hırs, açgözlülük, şehvet ve benzeri yerilmiş sıfatları da size âmâde kıldı. Bunların âmâde kılınması, her birinin (mânevî terbiye ve tezkiye ile) zıddı olan güzel ahlâk ile değiştirilmesi, onların bir bir geçilmesi, güzelliklerinden istifâde edip âfetlerinden sakınılmasıdır.

“*Nîmetlerini açık*” hissedilen ve görülen “*ve gizli*” akıl ile idrâk edilen ve hissedilip görülmeyen “*olarak size bolca ihsan ettiğini*” tamamladığını ve kemâle erdirdiğini “*görmediniz mi?*”

“*Nîmet*” aslında insanın haz duyup lezzet aldığı güzel ve hoş hallerdir. Sonra bu hoş hâle götüren, insanın tabiatına uygun, lezzet veren her türlü iş için kullanılmıştır.

Açık/zâhir olan nîmetlere şunlar örnek verilebilir: Şekil güzelliği, boyun uzunluğu, âzâların tamlığı.

Heykeltıraşın su üzerine nakış işlemesi gibi
Nutfeye peri gibi bir sûret verir.

Yine işitme, görme, koku alma, tatma, dokunma, konuşma gibi açık olan duyular; dilin zikri, rızık, mal, makam, hizmetçiler, evlâdlar, sağlık, âfiyet, emniyet, günahları bırakmak, şerefin yükseltilmesi, güzel edeb, zilleti ve zellesi/hatası olmayan bir nefis, kelime-i şahadeti getirerek îmânı ikrar edip müslüman olmak, namaz, oruç, zekat, hac, Kur’ân okumak ve onu ezberlemek, Rasûlullah (s.a.)’e tâbi olmak, evliyâullaha karşı mütevâzı olmak, dünyâdan yüz çevirmek, Allâh’ın âyetlerini insanlara açıklamak, Allâh’ın yardımı, galibiyet ve bunlardan başka insanların bildiği nîmetlerdir.

Bâtınî nîmetler ise bedene ruhun üflenmesi, onun akıl, idrak ve düşünce ile aydınlatılması, ma‘rifet, nefsin rezilliklerden tezkiye edilmesi ve kalbin fazîletlerle tahliyesi/süslenmesi gibi nîmetlerdir. Bu sebeple Allah Rasûlü (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Allâh’ım! Yaratılışımı güzel yaptığın gibi, ahlakımı da güzel kıl!”*[97]

Yine Rasûlullah (s.a.)’e muhabbet, kalplerin bu muhabbetle ziynetlenmesi, hakkımızda takdir edilmiş ezelî saadet, sadrın açılması, nîmet vereni müşahede etmek, cihad ve benzeri durumlarda meleklerin yardıma gelmesi, dînin sıhhati, basîret, hallerin temizliği, velâyet -çünkü velâyet nübüvvete nisbetle bâtındır-, selîm fıtrat, hakîkati talep etmek, feyzi kabule istîdad, devamlı zikir hâlinde olmak, rızâ, bağışlanma, gafletsiz bir kalb, illetsiz bir teveccüh, az olmayan bir feyiz de gizli/bâtın nîmetlerdendir.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: “Rasûlullah (s.a.)’e bu açık/zâhir ve gizli/bâtın nîmetlerin ne olduğunu sordum. Şöyle buyurdu: *“Açık/zâhir nîmetler, İslâm, yaratılışını güzel*

kılması ve sana lütfettiği rızıklardır. Gizli/bâtın nîmetler ise kötü amellerini gizlemesi ve onlarla seni rezil rüsvay etmemesidir.”

Perde gerisinde çirkin ve kötü amelleri görür de
Kendi verdiği nîmetlerin üzerine perde çeker.

“Ey İbn Abbas! Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Mü’min için üç şey takdir ettim: Ölüp ameli sona erdikten sonra mü’minlerin ona duâsı ile onun hatalarını bağışlarım. Hatalarını telafi etmesi için ona malının üçte birini vasiyet etme imkanı verdim. İnsanlara gösterecek olsam âilesinin ve başkalarının kendisini terk edeceği kötü amellerini gizledim.”[98]

“*Yine de, insanlar içinde,*” -bir delilden alınmış “*bilgisi,*” peygamber cihetinden “*rehberi ve*” Allah Teâlâ’nın indirdiği “*aydınlatıcı*” delil ile kendisine aydınlatan “*bir kitabı yokken- Allah*”ın birliği ve sıfatları “*hakkında tartışan*” meleklerin Allâh’ın kızları olduğunu iddiâ ederek şirke yönelen “*kimseler*” bazı insanlar “*vardır.*”

Kâşifî der ki: “*Allah hakkında tartışan*”**,** Allâh’ın kitabında tartışan demektir. Yâni, **Nadr b. Hâris** (Kur’ân hakkında) “Eskilerin efsaneleridir” derdi. *Aynü’l-maânî*’de nakledilir ki yahudilerden birisi Hz. Peygamber’e “Senin Rabbin nasıl bir şeydir?” diye sordu. O anda gökten üzerine bir yıldırım geldi (ve onu helâk etti). Bunun üzerine Hakk’ın zâtı hakkında tartışan bu kimse ile ilgili bu âyet nâzil oldu.

Bu kimseler sırf taklid ile mücâdele edip tartışırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ
اٰبَٓاءَنَاۜ اَوَلَوْ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾

21. Onlara “Allâh’ın indirdiğine uyun” dendiğinde: Hayır, biz babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız, derler. Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!

“Onlara” yâni Allah hakkında tartışanlara *“Allâh’ın”* peygamberine *“indirdiğine”* mânâları açık Kur’ân’a ve o apaçık nûra *“uyun”,* îman edin *“dendiğinde: “Hayır, biz”* geçmiş *“babalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız” derler.”* Bu sözle onlar, putlara tapmayı kastediyorlar. Allah Teâlâ onlara cevap olarak şöyle buyurur: *“Ya şeytan, onları alevli ateşin azabına çağırıyor idiyse!”* Buradaki soru, inkâr ve taaccüb içindir. Çünkü böyle bir hal, aklın gereklerinden son derece uzaktır. Yâni şeytan kendilerini atalarının bağlı olduğu şirke çağırıyor idiyse, yine de onlara uyarlar mı? Evet onlar, şeytan kendilerini çağırdığı ölçüde onun dâvetine icabet ederler.

“السَّعْرُ”, ateşin alevlenmesi demektir. “عَذَابُ السَّعِيرِ” ise son derece sıcak ve kaynar sudur. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

Âyette tevhid ve ilâhî sıfatlar gibi usûl/îtikad konularında taklid açık bir şekilde yasaklanmaktadır. “Taklid” sözlük olarak bir şeyi, onu tam kuşatıp saracak şekilde boyna yerleştirmektir. Yular mânâsına gelen “اَلْقِلَادَةُ” bu kökten gelir. Sonra bu kelime, sanki boynuna bağlamış gibi işi başkasına havale etmektir. Istılâh olarak başkasının sözünü herhangi bir delile ihtiyaç duymaksızın kabul etmektir. Rasûlullah (s.a.)’in sözlerini delilsiz olarak almak bunun dışındadır. Çünkü o sözlerin bizâtihî kendileri delildir.

et-Ta‘rifât”ta der ki: Taklid, bir insanın hiç düşünmeden ve delili bulunup bulunmadığını araştırmadan, üstelik doğru olduğuna inanarak söylediği veya yaptığı işte başkasına uymasıdır. Böylece o insan, sanki başkasının sözünü veya fiilini kendi boynuna kolye yapmış olur.”

Taklid, fürûda ve amelî hususlarda câiz olmasına rağmen, dînin usûlünde ve îtikâdî konularda câiz değildir. Çünkü îtikadî konularda nazar (tetkik, düşünme) ve istidlâl şarttır. Fakat Hanefîlere ve Zâhirilere göre mukallidin îmânı sahihtir. Mukallid, âlemin sonradan yaratılması, Yaratıcı’nın varlığı ve sıfatları, peygamberlerin gönderilmesi ve onların getirdiklerinin gerçek olması gibi hususlara delil olmaksızın inanan kimsedir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.), kendilerine bir delil öğretmeksizin bedevîlerin, çocukların, kadınların, köle ve câriyelerin îmânını kabul etmiştir. Fakat insan nazar ve istidlâli terk ederse, vacip olan bir şeyi terk ettiği için günahkâr olur.

Faslu’l-hitâb’da der ki: “Müslüman beldelerde yetişen, ilâhî san‘at tecellilerini gördüğünde Allâh’ı tesbîh eden kimse taklid sınırları dışındadır. Yâni böyle mukallid, dağın tepesinde yaşayan kişi gibi istidlâli terk etse günahkâr olmaz. Çünkü Allâh’ın yarattığı o varlıkları gördüğünde yaptığı tesbîh, istidlâlin ta kendisidir. Sanki o şöyle demektedir: “Varlıkları böyle bir güzellikte yaratan şüphesiz Allah Teâlâ’dır. Böyle şeyleri yaratmaya O’ndan başkası güç yetiremez.” İşte bu, eserden müessire bir istidlâl ve O’nun kudret ve iradesinin bir isbâtıdır. İstidlâl, yaratılandan Yaratan’a intikaldir. Burada aklî kaidelere dayanarak bir neticeye ulaşabilmek için küçük ve büyük önerme (suğrâ, kübrâ) ve mukaddimelerin tertîbi gibi mantık kaidelerini mülahazaya gerek yoktur. Bu değerlendirmeye göre içinde yaşadığımız zamanda mukallid nâdirdir.

Âyette işâret vardır ki, marifet yoluna kıt akıl ile sülûk eden kişi bu yolda mukalliddir ve onun peşinden gitmek doğru değildir.

Tahkîk Kâbesine gitmek istersen,
Yolunu kaybetmiş taklitçilerin peşinden gitme.

Ancak velâyet sâhibi, rabbânî âlim, tarîkatın esrârına vâkıf, hakîkat âleminin menzillerini bilen, Kur’ân’ın hakikatlerini keşfeden ve Furkan’ın mânâlarına muttali olan kimsenin peşinden gitmek ve ona uymak lazımdır. Çünkü böyle bir kimse, Allah

Teâlâ'nın izni ile kendisine tâbi olanı insâniyetin karanlıklarından rabbânî nûra çıkarır, nefs-i emmâre azabından kurtarır ve kalb nîmetleriyle şereflendirir.

Ey sâlik! Eğer senin arzun hakîkî maksûd olan Allâh'a kavuşmaksa, bunun yolu uzun ve menzili çoktur. Cedel ehli ile vehim, hayal ve şüphelerle karışık akıl sâhipleri bu yolda rehberliğe güç yetiremezler. Süreyyâ yıldızı nerede, elini ona doğru uzatan kimsenin eli nerede! Onlar ankayı değil ancak rüzgârı avlarlar. Çünkü anka vücûd/varlık kafındadır. Vücûdun/varlığın hakikatlerini ise ancak ma'rifet ve şuhûd ehli bilebilir.

Allah Teâlâ'dan bizi ve sizi Kur'ân-ı Azîm'in hükümleriyle amel edenlerden, Kelâm-ı Kadîm'in âdâbıyla edeplenenlerden, onun nurlarına ulaşanlardan ve sırlarına gerçek mânâda erenlere arkadaş olanlardan kılmasını niyaz ederiz.

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ

الْوُثْقٰى وَإِلَى اللّٰهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾

22. İyi davranışlar içinde kendini bütünüyle Allâh'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Zaten bütün işlerin sonu Allâh'a varır.

"*İyi davranışlar içinde*" yâni yaptığı işi lâyık olan en güzel şekilde yaparak; ki bu onun zâtî güzelliğini gerektiren vasfî güzelliğidir ve bu da ancak müşâhede ile hâsıl olur. Bu sebeple Peygamberimiz (s.a.) ihsânı: "*Allâh'ı görüyormuş gibi O'na ibâdet etmendir. Sen O'nu göremezsen de O seni muhakkak görmektedir.*"[99] şeklinde açıklamıştır.

"*Kendini bütünüyle Allâh'a veren kimse,*" yâni kim, çalışana hak ettiği metâı teslim etmek gibi, işini Allâh'a havâle etmek ve bütün varlığı ile O'na yönelmek sûretiyle nefsini Allâh'a teslim ederse "*gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır.*"

el-Müfredât'ta der ki: "إِمْسَاكُ الشَّيْءِ", bir şeye iyice bağlanıp onu muhâfaza etmektir. "اِسْتَمْسَكْتُ بِالشَّيْءِ" ise bir şeye iyice tutunmaya çalıştım, bunun yollarını aradım, demektir. *Tâcü'l-masâdır*'da belirtildiği gibi bir şeye girişmek, teşebbüs etmek, el atmak, yapışmak demektir. "الْعُرْوَة", bir şeyin kendine bir tarafından tutunduğu kulptur. Kasdedilen bardak, kâse, testi gibi şeylerin tutamak yerleridir. "الْوُثْقَى", muhkem, kopması mümkün olmayacak şekilde sağlam, tutunanın düşme ihtimali olmayacak şekilde kuvvetli demektir. Buna tutunan, tutunulması en güvenli ve en sağlam olan bir şeye tutunmuş olur. Sıkıca bir köşeye yapışmış ve sıkıca asılmış olur.

Bu ifâde, tevekkül ederek itâatle meşgul olan kişinin durumunu, dağın tepesine çıkmak için kendisine sarkıtılan ve kopmasından asla endişe etmediği bir kulpa sarılan kişinin durumuna benzetmektir.

“*Zaten bütün işlerin sonu*” tevekkül edenin de etmeyenin de işinin sonu, başkasına değil sadece “*Allâh’a varır.*” Allah da en güzel şekilde onların karşılığını verir. Her iş sonunda Allâh’ın dilediği şekilde O’na rücû eder.

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا
اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾

23. *(Rasûlüm!)* İnkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak bizedir. İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz. Allah kalplerde olanı şüphesiz çok iyi bilir.

“(Rasûlüm!) İnkâr edenin” inanmayıp sağlam kulpa yapışmayanın “*inkârı seni üzmesin.”* Çünkü o, dünyâda da âhirette de sana bir zarar veremez. *“Onların dönüşü”* başkasına değil *“ancak bizedir.”* Allâh’a dönüşün mânâsı, O’ndan başka hiçbir hâkimin ve mâlikin olmadığı yere dönmektir. *“İşte o zaman”* dünyâda *“yaptıklarını”* inkârlarını ve günahlarını azab ve cezâ ile *“kendilerine haber veririz. Allah kalplerde olanı”* yâni gönülleri ve onlarda bulunan niyetleri *“şüphesiz çok iyi bilir.”* Onun içinde zâhirdeki amellerin karşılığını verdiği gibi onların da karşılığını verir.

نُمَتِّعُهُمْ قَلٖيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ اِلٰى عَذَابٍ غَلٖيظٍ ﴿٢٤﴾

24. Onları biraz faydalandırır, sonra kendilerini ağır bir azaba sürükleriz.

“Onları” yâni kâfirleri dünyâ menfaatleriyle *“biraz faydalandırırız”* ya da az bir süre yararlandırırız. Hemencecik geçiveren kısa bir zaman için nîmet ve mutluluk gibi nasipler veririz. İnsanlar dünyâdaki nîmetlerden çok yararlansalar da neticede bu yok olacaktır. Dolayısıyla devamlı olan âhiret nîmetlerine nispetle, ne kadar çok olsa da bir gün yok olacak nîmetler elbette azdır. *“Sonra kendilerini”* âhirette zorla *“ağır bir azaba sürükleriz.”* Sonra onları zavallı bir şekilde getiririz. Yâni ister istemez gelirler. Bu azab onlara, tıpkı son derece ağır cisimleri kaldırmak gibi ağır gelir. Veya yanma azabına sıkıştırma, baskı ve tazyik azâbı ilâve ederiz. “اَلْاِضْطِرَارُ”, kişiyi kendine zarar verecek şeye zorla sevk etmektir. Örfte ise kişiye istemediği bir işi zorla yaptırmaktır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “Azabın ağır olması, onun sonsuza kadar devam etmesinden ibarettir.”

“اَلْغَلٖيظُ (kalın, kaba, ağır)” kelimesi, “اَلرَّقٖيقُ (ince, zayıf, hafif)”in zıddıdır. Esasen cisimler hakkında kullanılır. Fakat istiâre yoluyla mânâları ifâde için de kullanılır. *el-Müfredât*’ta böyle geçer.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۜ قُلِ الْحَمْدُ

لِلّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

25. Andolsun ki onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka “Allah...” derler. De ki: *(Öyleyse)* övgü de yalnız Allâh’a mahsustur, ama onların çoğu bilmezler.

“Andolsun ki onlara” yâni kâfirlere, *“Gökleri ve yeri”* ulvî ve süflî *varlıkları “kim yarattı?” diye sorsan”* bu hususun onlar tarafından itiraf edilecek şekilde son derece açık oluşundan dolayı *“mutlaka”* onları *“Allah yarattı” derler. De ki:”* Tevhidle ilgili delilleri, nerdeyse kâfirlerin bile inkâr edemeyeceği şekilde ortaya koymasından dolayı “*övgü yalnız Allâh’a mahsustur, ama onların çoğu bunu bilmezler.”* Bu sebeple şirki terk etmek ve yalnız Allâh’a kulluk etmek sûretiyle îtiraflarının gereğini yapmazlar.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾

26. Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allâh’ındır. Şüphesiz ki Allah, asıl ganî ve övülmeye lâyık olandır.

“Göklerde ve yerde ne varsa,” yaratma ve mülk bakımından “*hepsi Allâh’ındır.*” Bu yüzden göklerde ve yerde Allah’tan başka kulluk edilmeye müstehak kimse yoktur. *“Şüphesiz ki Allah asıl ganî olandır;”* göklerin ve yerin yaratılmasından önce de sonra da zâtıyla ve sıfatlarıyla ganîdir. Varlığı ve zâtî kemâli itibariyle kesinlikle hiçbir şeye muhtaç değildir.

Âyette “اللّٰه” lafzından sonra tekrar O’na işâret etmek üzere “هُوَ” zamirinin getirilmesi hasr ifâde eder. Yâni o tek başına müstağnîdir, zengindir; O’nunla birlikte müstağnî, zengin olan kimse yoktur. Nitekim Allah Teâlâ: **“*Allah zengindir, sizler ise fakirler/muhtaçlarsınız…*”** (Muhammed, 47/38) buyurmaktadır.

“*Ve*” zâtında ve sıfatlarında *“övülmeye lâyık olandır.”* O’nu öven hiç kimse bulunmasa da O kendini övücüdür.

Ey kendi mâsivâsından, kendi zâtında ganî olan Allah
Kendi övgünü yine kendin yaparsın.

el-Erbaîne’l-İdrîsiyye isimli eserde şöyle denilir:

“يَا حَمِيدَ الْفَعَّالِ ذَا الْمَنِّ عَلٰى جَمِيعِ خَلْقِهِ بِلُطْفِهِ Ey yaptığı işler sebebiyle nihâyetsiz övgüye layık olan, lütfuyla bütün mahlukâtına sonsuz in‘âm ve ihsanda bulunan Allâh’ım!” “**İmam**

Sühreverdî (r.h.): “Kim bu zikre devam ederse, zabtı mümkün olmayan mal ve mülke erişir.” der.

Yukarıdaki âyetlerde şu mühim hususlara temas edilmektedir:

1- İşi Allâh’a havale etmek, tevekkül, kasdı/niyeti hâlis kılmak, Allâh’ın dışında her şeyden yüz çevirmek ve tevhid ve tâatle Allâh’a yönelmek insanın âkıbetinin güzel olmasını gerektiren hususlardandır. Güzel âkıbetten maksad da cennet, Allâh’a yakınlık ve vuslattır. Bunun gibi inkâr, şirk, riyâ ve süm‘a da kötü âkıbetin sebeplerindendir. Kötü âkıbetten maksad cehennem, ağır azab, Hak’tan ayrılık ve uzaklıktır.

Şeyh Attâr (k.s.) der ki:

Altın, gümüş, debdebe ve saltanatın,
Son nefeste fayda vermez.
Son demde ihlâsın varsa eğer
İşe yarar, yoksa vay hâline!

Bostân’da şöyle denilir:

Henüz akıl bâliğ olmamış bir çocuk oruç tutmuştu.
Yüz türlü sıkıntı içinde kuşluğa kadar sabretti.
Annesi babası yüzünü gözünü öptüler;
Başına altınlar, bademler saçtılar.
Ama öğle olunca, çocuğun
Midesi yanıp tutuşmaya başladı.
İçinden, “Eğer birkaç lokmacık yersem,
Görmedikten sonra annem babam nereden bilecekler?” dedi.
Çocuk babasına, âilesine yaranmak istiyordu;
Gizlice yedi ve görünürde orucu tam tutmuş oldu.
Şu halde, o çocuktan daha câhildir şu ihtiyar,
Ki halka gösteriş yapmak için ibâdet eder.
Halkın gözünde uzun uzun kıldığı namaz,
Cehennemin anahtarıdır.

Şu halde dinin hükümlerine sarılmak, yakîn ehli için en sağlam kulptur. Çünkü bu kulp, diğer kulpların aksine kopmaz.

2- Dünyânın ömrü sonsuz değildir. Bilakis o saatlerden bir saattir. Öyleyse akıllı kimseye gereken, az bir faydalanmaya aldanmamak, aksine uzun bir gün için hazırlanmaktır.

Heyhat, gelip geçti kıymetli ömür
Şu birkaç nefes de geçip gidecek

Şimdi tohum saçma vaktidir
Eğer harman kaldırmayı ümid edersen

3- Allah Teâlâ ölçüleri takdir etmiş ve işleri plana koymuştur. Bütün işler, fiiller ve durumlar O'nun kazâ ve kaderine göre hareket etmektedir. Bu sebeple nasîhatçiye düşen, ancak zorlamadan ve kabul edilmeme durumunda da üzülmeden tebliğ etmektir. Çünkü taş, cilâlamakla ayna olmaz.

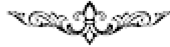
Aynanın pasını silebilirsin de
Taştan bir ayna elde edemezsin.

4- İlmin gerekleriyle amel etmemek, hakîkatte cehâletin eseridir.

Âlemdeki bütün ilimlere vâkıf olsan da
Amel etmiyorsan, iddiâcı ve yalancıdan başkası değilsin.

5- Allah Teâlâ mahlûkatı, onlardan istifâde etmek için değil, onlar kendisinden istifâde etsinler diye yaratmıştır. Bu yüzden tâat ve ibâdetlerin faydası Allah Teâlâ'ya değil, kullara âiddir. Çünkü O âlemlerden müstağnîdir. Kullarının tâatlerinden faydalanmadığı gibi günahlarından dolayı da zarar görmez. O, kullarına îman ve tâati nasip ettiği için onları minnet altında bırakmıştır. Fakat kulların, müslüman olmak sûretiyle O'nu minnet altında bırakmaları mümkün değildir.

Allah bizi ve sizi samîmî kullarından eylesin. Yardım ve tevfîkıyle sapa sağlam kalesi içinde muhâfaza buyursun!

---

[97]. Münâvî, II, 120.
[98]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 525.
[99]. Buhârî, Îman 37; Müslim, Îman 57; Ebû Dâvûd,Sünnet 16; Tirmizî, Îman 4; İbnMâce, Mukaddime 4

ALLÂH'IN SÖZLERİ YAZMAKLA TÜKENMEZ

وَلَوْ اَنَّ مَا فِى الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ
سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَا
خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾
اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى اِلَى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ

وَاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْعَلِىُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

27. Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak *(mürekkep olsa)* yine Allâh'ın sözleri *(yazmakla)* tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sâhibidir.

28. *(İnsanlar!)* Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi işiten ve görendir.

29. Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır. Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vâdeye kadar akıp gider. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.

30. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir; O'ndan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâtıldır. Gerçekten Allah çok yüce, çok uludur.

"Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından" yâni denizin bitip yok olmasının ardından -En doğrusunu Allah bilir- Çin denizi, *Kamus*'ta geçtiği üzere Tübbet denizi, Hint denizi, Sind (Umman) denizi, Fars denizi, doğu ve batı denizi gibi "*yedi deniz katılarak*" ilâve edilerek ve dökülerek "*(mürekkep olsa) yine Allâh'ın sözleri (yazmakla) tükenmez."* Yâni o kalemler ve mürekkep biter de, O'nun ilim ve hikmetiyle ilgili hususlar yazmakla bitmez. Bu konu Kehf sûresinin sonunda **"*De ki: Deniz mürekkep olsa…*"** (el-Kehf 18/109) âyetinin tefsirinde de incelenmişti.

Bu âyet yahudilerin Rasûlullah (s.a.)'e **"*…Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*"** (el-İsrâ, 17/85) âyeti hakkında sordukları veya sormaları için Kureyş temsilcilerine emrettikleri zaman onlara cevap olarak inmiştir. Çünkü onlara göre Tevrat, içinde her şeyin ilmi bulunduğu halde indirilmişti. Yâni Tevrat'taki bütün bilgiler, buna ilâveten

insana verilen tüm hikmet ve ma'rifetler, yahudilerin nazarında çok gözükse de, Allâh'ın ilim denizinden sadece bir damla mesabesindedir.

Katâde şöyle demiştir ki: "Bu âyet müşriklerin "Kur'ân bitmek ve tükenmek üzeredir" demelerine bir cevap olarak nâzil olmuştur."

"شَجَرَة", gövdesi/bedeni olan bitki demektir. Tekil olarak getirilmesi, ağacın bütün ferdlerini ayrı ayrı belirtmek maksadıyladır. Yâni ağaç cinsinden hiçbir ağaç kalmayacak şekilde hepsi kalem olarak yontulsa, demektir. "اَلْقَلَمْ (kalem)"in asıl anlamı, tırnak gibi sert bir şeyi kesmek, kısaltmak demektir. Bu kelime kendisiyle yazı yazılan şeye isim olmuştur. *Keşfü'l-esrâr*'da şöyle denilir: "Kalem, başı kesildiği için "kalem" diye isimlendirilmiştir. "اَلْإِقْلِيمْ (iklim)", yeryüzünden bir parçadır. "تَقْلِيمُ اَلْأَظْفَارِ", tırnakları kesip kısaltmak anlamındadır. "اَلْقَطُّ" ile "اَلْقَدُّ" kelimeleri arasında da fark vardır. "اَلْقَطُّ" genişliğine, "اَلْقَدُّ" ise uzunluğuna kesmek demektir. "اَلْقَطْعُ" ise bir cismi, (bıçak, testere gibi) içine nüfûz eden başka bir cisimle kesip ikiye ayırmaktır.

Âyette bahsedilen "deniz", birbirine bitişik veya ayrı bütün denizlerin maddesinin kendisinden olduğu en büyük deniz/büyük okyanustur. Öyle bir deniz ki onun sâhilini ve derinliğini Allah'tan başka kimse bilmez. Yeryüzündeki bütün denizler onun kanallarıdır. Allâh'ın lâneti üzerine olsun, İblis'in arşı bu denizdedir. Orada su üzerinde yüzen şehirler vardır. Orada kalanlar cinlerdir. Burası yeryüzünde harap vaziyette duran dörtte bir kısma mukabildir. Bu denizde karada biten diğer ağaçlar gibi mercan ağacı biter. Orada Allah Teâlâ'dan başka kimsenin bilmediği nice meskûn ve boş adalar vardır. *Es'iletü'l-hikem*'de: "Allah Teâlâ dünyâyı yedi deniz ve yedi iklimle süslemiştir." der.

Gördüğümüz kadarıyla müfessirler âyette geçen yedi denizi saymaya girişmemişlerdir. Biz bu yedi denizi yaklaşık olarak yerlerinden çıkardık ve bu hususta kalem oynattık. "*Yedi deniz*" ile Fırat, Dicle, Seyhan, Seyhun, Ceyhan, Ceyhun ve Nil gibi nehirlerin kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Çünkü Araplara göre deniz, çok su mânâsına gelir. **Kâşifî** bu ifâdeyi: "Onun (bahr-i muhîtin) benzeri yedi deniz" diye açıklamıştır. Bu durumda, âşikârdır ki "*yedi*" rakamı adet değil çokluk bildirmek için olmuş olur.

el-İrşâd'da denilir ki: "Katılmanın/eklenmenin, bütün denizlerden daha büyük ve çok olduğu halde bahr-i muhît, yâni okyanusa değil de ondan daha küçük olan yedi denize isnâd edilmesi, onların dağlara ve akan su kaynaklarına komşu olmasındandır. Büyük nehirler öncelikle onlara dökülür, sonra onlardan okyanusa dökülür."

Mânâ şöyledir: Bütün bunlar mürekkep olsa, bu hiçbir zaman kesintiye uğramasa ve bu mürekkep ve bu kalemlerle Allâh'ın kelimeleri yazılsa yine de bitmez.

"كَلِمَاتٌ" kelimesinde, azlık bildiren bir çoğul (cem'-i kıllet) tercih edilmesi, zikredilen şeylerin azı yazmaya yetmeyeceğini, kaldı ki çoğu yazmaya nasıl yeteceğini bildirmek içindir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilir ki: "Yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsa,

bütün denizler mürekkep olsa, bunlara mukabil miktarda kağıt kullanılsa ve yazıcılar bütün güçlerini harcayarak yazsalar, neticede kalemler kırılır, denizler tükenir, kağıtlar biter, yazıcıların ömrü sona erer; fakat Allâh'ın kelâmının mânâları bitmez. Çünkü bütün bu yazı malzemeleri, çok gibi görünse de, sonludur, bitmek mecbûriyetindedir. O'nun kelâmının mânâları ise asla bitmez. Çünkü o kadîmdir. Sınırlı olan, sınırsız olanı kuşatamaz."

"Yeryüzü de kâğıt olsa" diye yorumda bulunan kimse, yetersiz kalmış/dikkatsiz davranmıştır.

Âyette Kur'ân'ın kadim olduğuna açık bir işâret vardır. Çünkü "bitip tükenmemek", kadîm olan bir şeyin husûsiyetlerindendir. Kur'ân hakkında Rasûlullah (s.a.): *"O'nun hayranlık uyandıran mânâları bitip tükenmez"*[100] buyurmuştur. Yâni hiç kimse onun hayranlık uyandıran mânâlarının ve sayısız faydalarının künhüne erişemez.

Âyette şuna da işâret vardır: İlâhî hikmet sâhibi kimselerin kelimeleri ve ilimleri de tükenmez. Çünkü onlar hikmet pınarlarından gelmektedir. Pınardan akan su asla kesilmediği gibi bu kimselerin ilim ve hikmetleri de sona ermez. Çünkü hikmet ehlinin dilinden dökülen hikmetler, âlemlerin Rabbinin bir telkini ve O'nun hazinelerinden taşıp gelen bir feyzdir. Bu âyetin delâlet ettiği gibi O'nun hazineleri ise asla bitmez.

Bâzı âriflere bir şimşek çakması hâlinde ve göz kıpırdama miktarı kadar bir zamanda nihâyeti olmayan bir ilim verilir. Ârifin son derece kısa bir zaman içinde ulaştığı hal böyle olunca, onun ömür boyu elde edeceği ilimler ve ulaşacağı hallerin nasıl olacağını düşünmek gerekir.

"*Şüphe yok ki Allah mutlak galip*" Azîz'dir; hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz "*ve hikmet sâhibidir.*" Hakîmdir; hiçbir iş O'nun ilim ve hikmetinin dışına çıkamaz. O'nun bu ilim ve hikmete dayanan sözleri de tükenmez.

Azîz isminin husûsiyeti, sûreten ve mânen zenginliğe ve izzete sebep olmasıdır. Kim bu ismi kırk gün kırkar kere zikrederse, Allah onu zengin kılar, izzet ve şeref lütfeder. Onu mahlûkatından hiçbirine muhtaç etmez. Bu isme yaklaşmak, onun mânâsına tutunmakla olur. Bu da ancak himmeti mahlûkattan koparmakla olur. Çünkü Allah gerçekten azizdir.

Hakîm isminin husûsiyeti, belâları def etmek ve hikmet kapısını açmaktır. Kim bu ismi çok zikrederse, korktuğu tüm belalar ondan savuşturulur ve ona hikmetten bir kapı açılır. Bu isme yaklaşmak ise bütün işlerinde Allâh'ın hikmetine riâyet etmek, şerîâtın emirlerine öncelikle dikkat etmek, şer'î bütün hususlarda ilâhî emre teslim olmak ve hikmet ehli olabilmek için gerekli tüm güzel ahlak ile ahlaklanmak ile mümkün olur. Bizim hakkımızda hikmet, söz ve amel bakımından doğru olanı yapmaktır. Nitekim bu husus Lokman (a.s.)'ın kıssasının baş taraflarında geçti.

Bilesin ki denizlerin, nehirlerin, ovaların ve benzeri yerlerin yaratılmasında Allâh'ın mülkünün büyüklüğü ve saltanatının genişliğine delâlet eden pek çok hikmet ve maslahat vardır. Hiçbir kara ve deniz parçası yoktur ki, orada Allah Teâlâ'ya kulluk eden bir kimse bulunmasın.

❀

Hikâye edilir ki İskender, seferlerinin birinde hikmet ehli kimselerin bulunduğu bir adaya uğradı. Burası son derece büyük bir adaydı. Orada bir toplulukla karşılaştı. Onların elbiseleri ağaç yaprakları, evleri kaya ve taşlardan oyulmuş mağaralardı. Onlara hikmetle alâkalı meseleler sordu. Onlar da en yumuşak bir hitapla en güzel cevapları verdiler. Çünkü onlar, Hakîm isminin mazharlarındandılar. İskender onlara:

"İhtiyaçlarınızı bildirin, derhal karşılansın" dedi. Onlar:

"Senden bizi dünyâda ebedî kılmanı istiyoruz" dediler. İskender:

"Bunu ben nasıl yapabilirim? Alıp verdiği bir nefesine bile güç yetiremeyen âciz bir varlık, nasıl olur da size ebedîlik bahşeder?" dedi. Onların büyükleri şöyle dedi:

"Senden hayatta kaldığımız sürece bedenlerimize sıhhat vermeni istiyoruz." İskender:

"Ben buna da güç yetiremem." dedi. Onlar:

"Peki o halde bize ne kadar ömrümüz kaldığını söyle" dediler. İskender:

"Ben kendimin ne kadar ömrü kaldığını bilmiyorum, sizinkini nasıl bileceğim?" dedi. Bunun üzerine o topluluk:

"Bırak da biz bunları, bunlara ve bunlardan daha büyüklerine güç yetirebilen birinden isteyelim!" dediler. Bu arada insanlar İskender'in ordusunun çokluğuna ve alayının büyüklüğüne bakıyorlardı. Aralarında Şeyh Sa'lûk da vardı; başını kaldırmıyordu. İskender ona

"Sana ne oluyor ki insanların baktığı şeye bakmıyorsun?" diye sordu. Şeyh şöyle karşılık verdi:

"Senden önce gördüğüm hiçbir mülk ve saltanat beni hayrete düşürmedi ki, sana ve senin saltanatına bakayım!" İskender:

"Neden böyle söylüyorsun?" deyince, Şeyh dedi ki:

"Bizim bir kralımız ve ismi Sa'lûk olan fakir bir kimse vardı. İkisi aynı gün öldüler. Bir müddet oradan uzaklara gittim. Döndüğümde kabirlerine vardım, kralı o fakirden ayırmaya çalıştım, fakat tanıyamadım!" İskender onları o halde bıraktı ve yoluna devam etti..

Şeyh Attâr (k.s.) der ki:

Bu nasıl hükümdarlık, nasıl padişahlık?
Ecel aslanıyla baş edemiyorsun.
Meselâ sen (İran şahı) Behrâm gibi güçlü olsan da,
Nihâyet yine Behrâm-ı Gûr gibi mezara gireceksin.
Bu dünyâ mülkü gelip geçicidir.
Diri olan o cihânın hükümdarı olur.
Eğer o mülkü/ahret hükümdarlığını istersen,
İbrahîm-i Edhem'e uyarak bu dünyâ sultanlığını fedâ et.
O, dünyânın köhnemiş ribâtını fırlatıp attı.
Dünyâ sultanlığını dervişliğe değişti.

Her ne kadar ona sâhip olmak padişahlık gibi görünse de,
İyice baktığında aslının dilencilik olduğunu anlarsın.

Allah’tan tevfîk niyaz ederiz.

مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

28. ***(İnsanlar!)*** **Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Unutulmasın ki, Allah her şeyi işiten ve görendir.**

Ey İnsanlar! Çok oluşunuzla birlikte *“sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz”* yeniden canlandırılıp kabirlerden çıkarılmanız, kolaylık bakımından, *“ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir.”* Çünkü O’nu hiçbir iş başka bir işi yapmaktan alıkoyamaz. İster az olsunlar, ister çok, herkesin var edilmesi için irade ve kudretinin onlara yönelmesi kâfîdir. “*Ol!*” der, onlar da derhal oluverirler.

Mukâtil ve **Katâde** der ki: “Kureyş müşrikleri: “Allah bizi nutfe, alaka, bir çiğnem et ve etten safha safha yarattı. Böyle olunca bizi bir an içinde yeni baştan nasıl var edecek” dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Kâşifî der ki: Allah Teâlâ’nın eşyâyı yaratırken herhangi bir âlet ve edevâta ihtiyacı yoktur. İsrâfîl’e: “Allâh’ın dâveti ile mezarlarınızdan kalkınız” demesi kâfidir. Bütün yaratılmışlar mezarlarından çıkarlar.”

Bunun dünyâda misali şudur: Bir padişah sefere çıkacak zaman tellallara nida ettirdiğinde bir anda toplanıp bir araya gelir.

“Unutulmasın ki, Allah” işitilen her şeyi *“işiten”* –yaratma ve yeniden diriltilmeyi inkâr ve imkansız görmeye dâir onların söyledikleri sözler de buna dâhildir– “*ve*” görülecek her şeyi *“görendir.”* Bazı şeyleri bilmesi diğer başka şeyleri bilmesine mâni değildir. Yaratması ve diriltmesi de böyledir.

Bazıları da şöyle demiştir: O, hayatta olanların da, ölülerin de durumlarını görendir.

Böyle kudret sâhibi bir varlık için acziyet söz konusu olmaz.
Âcizlik ve noksanlık bulunmayan bir kuvveti kimseye vermedin.
Böyle bir kuvvete ancak Sen sâhipsin.

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرٖى اِلٰى اَجَلٍ مُسَمًّى وَاَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾

29. Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katmaktadır.

Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır. Bunların her biri belli bir vâdeye kadar akıp gider. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.

Ey hitâba elverişli kişi! Görme derecesinde kuvvetli bir ilimle *"bilmez misin ki Allah"* kudreti ve hikmetiyle *"geceyi gündüze katmaktadır."*

"اَلْوُلُوجُ" dar bir yere girmek, "اَلْاِيلَاجُ" da dar yere girdirmek demektir. Yâni güneşin doğuş ve batış yerlerine göre yaz mevsiminde gece saatlerinden gündüz saatlerine ilâve ederek geceyi gündüzün içine sokmaktadır. Güneşin kış noktasına nüzûlü vaktinden, yazın değişme noktasına girinceye kadarki zamanda gece eksilir/azalır, gündüz artar/uzar. Güneş oğlak burcunun başında iken yılın en kısa günü olur. Yengeç burcunun başında iken de senenin en uzun günü olur. Yâni gündüz on beş saat, gece ise dokuz saat olur.

Abdullah b. Selâm (r.a.): "Yâ Rasûlallah! Bana geceden haber ver, o niçin gece (leyl) olarak isimlendirildi?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.): *"O, erkeklerin hanımlardan istediklerine nâil oldukları zamandır. Allah Teâlâ onu ülfet ve dinlenme vakti kılmış ve onu bir elbise yapmıştır."* buyurdu. Abdullah b. Selâm: "Doğru söyledin, ey Muhammed. Gündüz niçin gündüz (nehâr) olarak isimlendirildi?" dedi. Efendimiz (s.a.): *"Çünkü o, mahlûkatın maîşet talebinde bulunduğu bir mahal, çalışıp kazandıkları bir vakittir."* buyurdu. Abdullah b. Selâm: "Doğru söyledin" dedi.

"Gündüzü de geceye katmaktadır." Yâni güneşin doğuş ve batış yerlerine göre kış mevsiminde gündüz saatlerinden gece saatlerine katarak gündüzü geceye ilâve etmektedir. Senenin geri kalan zamanlarında gündüzün cüzlerini eksiltir ve gecenin cüzlerini ona ekler. Bu durumda ikizler burcunun sonunda en kısa gece, yay burcunun sonunda da en uzun gece olur. Yâni gece on beş saat, gündüz ise dokuz saat olur.

Ekvator bölgesinde öyle bir ülke vardır ki orada bir sene içinde iki ilkbahar, iki yaz, iki sonbahar ve iki kış yaşanır. Bazı ülkelerde altı ay gece, altı ay gündüz olur. Bazı yerler sıcak, bazı yerler soğuktur. **Halîfe Me'mûn** zamanında yedi iklimin memleketlerinin sayısı, üç yüz kırk üç olarak tespit edilmiştir. Bu memleketlerin en dar olanı üç günlük yol mesafesidir. En geniş olanı ise üç aylık yol mesafesi kadardır. Memleket ise padişahın saltanatını sürdüğü ve arazisine sâhip olduğu yer demektir.

İnsanların faydalanmalarına sebep olan *"Güneşi ve ayı da buyruğu altına almıştır"* râm/itâatkar kılmıştır.

Abdullah b. Selâm: "Ey Muhammed! Bana güneş ve aydan haber ver. Onlar mü'min midir, kâfir midir?" diye sordu. Efendimiz (s.a.): "*Onlar mü'mindirler, itâatkârdırlar, ilâhî meşîetin/irâdenin kahrı altında emre boyun eğmişlerdir.*" buyurdu. Abdullah: "Doğru söyledin. Niçin Güneş ile Ay'ın ışıkları eşit değil?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.): *"Çünkü Allah Teâlâ gecenin alâmeti olan Ay'ın ışığını gidermiş, gündüzün alâmeti olan Güneş'i, eşyayı aydınlatıp gözlere gösteren bir nîmet ve lütuf kılmıştır. Böyle olmasaydı geceyi gündüzden ayırmak mümkün olmazdı."* diye cevap verdi.

Gece ile gündüzün birbirine katılması her an yenilenen bir durum olduğundan "يُولِجُ

(katmaktadır)” kelimesi muzâri siygasında kullanılmıştır. Buna mukabil güneş ve ayın boyun eğdirilmesinde tekrar ve yenilenme olmadığı için “سَخَّرَ” kelimesi mâzî siygasında kullanılmıştır. Tekrar ve yenilenme, bu boyun eğdirmenin eserlerindedir. Nitekim bu hususa şöyle işâret edilmiştir:

Güneş ve ayın *“her biri”* Allah Teâlâ’nın takdir ettiği *“belli bir vâdeye”* kıyâmete *“kadar”* gün sayısınca devamlı olarak kendine has günlük zorunlu dönüş hareketine göre *“akıp gider.”*

Hasan Basrî (r.h.)’tan rivâyete göre, güneş ve ayın akıp gitmesi ancak kıyâmet günü son bulur. Çünkü o vakit bunlar üzerinde vazifeli bulunan melekler ölür. Bunların her biri ruhsuz beden gibi boş kalır. Nurları söndürülerek cehenneme atılırlar. Böylelikle güneşe, aya ve ateşe tapanlara, bunların tanrı olmadıkları gösterilmiş olur. Çünkü bunlar tanrı olsalardı, azabı kendilerinden savmaları gerekirdi.

Allah Teâlâ onların akışlarını, yörüngelerinde kendilerine mahsus hareketleri olarak; belli olan süreyi de dönüşlerinin son bulması olarak belirlemiştir. Yine Allah, güneşin dönüş süresini bir yıl, ayın da bir ay olarak tâyin etmiştir. Buna göre âyet, güneş ve ayın emre amâde kılınmasının hikmetlerini beyan etmekte ve gece ile gündüzden birinin diğerine nasıl girdirildiğine dikkat çekmektedir. Bunlar ise güneş ile ayın günlük dönüşlerine göre meydana gelmektedir.

“Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.” İşin gizliliklerini ve inceliklerini bilendir. Bu eşsiz sanatı ve muazzam nizâmı seyreden kimse, bunları Yaratan’ın, kendinin yaptığı bütün amelleri ve onun her türlü detaylarını kuşattığı gerçeğinden gâfil kalmaz.

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَاَنَّ اللّٰهَ
هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾

30. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir; O’ndan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâtıldır. Gerçekten Allah çok yüce, çok uludur.

Allâh’ın ilminin genişliği, kudretinin şümûlü, san‘atının hârikulâde oluşu ve bunları ancak Bârî olan Allâh’ın yapabileceği konusunda anlatılanlar böyledir. *“Çünkü sadece Allah”*ın ulûhiyeti *“gerçektir. O’ndan başka taptıkları”* putların ulûhiyeti ise *“hiç şüphesiz bâtıldır.”* Çünkü onlar yukarıda anlatılan şeylerin hiçbirine güç yetiremezler. O halde onlara tapmanın asla bir faydası yoktur. Allâh’ın tek gerçek ilâh olduğunu belirtmek, O’nun dışındakilerin ilâhlığının bâtıl olduğuna delâlet etmekle birlikte bu hususun âyette açıkça beyan edilmesi, tevhid konusuna verilen büyük ehemmiyeti ortaya koymaktır. *“Gerçekten Allah”* her şeyden *“çok yüce,”* kendisine hükmetmek isteyenlerden *“çok uludur.”* Hepsi O’nun kibriyâsı/büyüklüğü yanında çok küçük ve

değersiz kalır.

Şerhu Hizbi'l-bahr'de der ki: "Allah Teâlâ'nın her şeyin üstünde bir yüceliğe sâhip olduğunu bilen kimse, bütün himmetini O'na bağlar, O'nun dışındakini tercih etmez, hep yüce işleri yapmayı sever ve düşük işlerle uğraşmaktan nefret eder. **Hz. Ali** (r.a.)'ın: "Himmetin yüceliği îmandandır." dediği nakledilmiştir."

Hâfız der ki:

Sen gibi kadri yüce bir Hümâ'nın kemik hırsı olması yazıktır.
Yazık ki himmet gölgesini ehli olmayanların üzerine attın.

Allah Teâlâ'nın büyüklüğünü tanıyıp kendi büyüklüğünü unutan kişi, tevâzu ve insaf kulpuna yapışmış ve hürmeti muhâfaza etmiş olur.

el-Erbaîne'l-İdrîsiyye'de şöyle denilir:

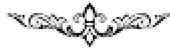
يَا كَبِيرُ أَنْتَ الَّذِى لَا تَهْتَدِى الْعُقُولُ لِوَصْفِ عَظَمَتِهِ

"Ey büyük olan Allâh'ım! Sen, akılların azametini/büyüklüğünü anlamaya yol bulamadığı yüce bir Zât'sın" **İmam Sühreverdî** (r.h.) der ki. "Borcu fazla olan kimse bu zikri çok yaparsa borcunu öder ve rızkı genişler. Bir rütbeden azledilen kişi, yedi gün oruçlu olarak günde bin defa bu zikri yaparsa, tekrar eski mertebesine döner. Melek bile olsa durum böyledir."

"O'ndan başka taptıkları ise hiç şüphesiz bâtıldır." sözünde Allah dışında talep edilen her şeyin bâtıl olduğuna işâret vardır:. Onları mecbûren bırakmadan önce gönüllü olarak terk etmek ve fırsat varken yüce ve büyük olan Allâh'ı talebe koşmak gerekir.

Ömrü âh u vâh ile zâyi etme;
Fırsat değerli, vakit kılıç gibi keskindir.
Sakın kaçırma fırsatı, çünkü âlem bir an gibi gelip geçicidir.
Âlimin nazarında bir nefeslik zaman bir cihandan daha değerlidir.

Allah Teâlâ'dan, bu hakikatleri anlamayı dileriz.

---

[100]. Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 14; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 1.

İNSANLARIN BİLEMEDİĞİ BEŞ ŞEY (MUĞAYYEBÂT-I HAMSE)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللّٰهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ اٰيَاتِهِۜ
اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ
كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ
مُقْتَصِدٌۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ
اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِۘ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ
جَازٍ عَنْ وَالِدِهِ شَيْـًٔاۜ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا
وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَيُنَزِّلُ
الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِۜ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًاۜ
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ تَمُوتُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

31. Size varlığının delillerini göstermesi için, Allâh'ın lütfuyla gemilerin denizde yüzdüğünü görmedin mi? Şüphesiz bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

32. Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allâh'a has kılarak *(ihlâsla)* O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hâinler bilerek inkâr eder.

33. Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allâh'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünyâ hayatı sizi aldatmazsın ve şeytan, Allâh'ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.

34. Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allâh'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.

Ey durumu görmek ve müşâhede etmek olan kişi! *"Size varlığının delillerini"* tek oluşunun, ilminin, kudretinin işâretlerini, san'atının hayranlık veren tecellilerini *"göstermesi için, Allâh'ın lütfuyla*" sebeplerini hazırlama konusunda Allah Teâlâ'nın

nîmeti ve ihsânı ile "*gemilerin denizde yüzdüğünü*" açıkça gözünle "*görmedin mi?*"

Kâşifî der ki: "Allah Teâlâ lütuf ve ihsânı ile gemileri suyun üzerinde durdurur, onları yürütmesi için rüzgârı gönderir."

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle denilir: "Ziyaret edilecek yerleri yakınlaştırmak için suyu sizin bineğiniz kılmış olması Allâh'ın rahmetiyledir."

Zâhirde hayret veren işlerden biri, insanların gemide selâmet içinde bulunmaları ve boğulmaktan kurtulmalarıdır. Nitekim bir gemiciye: "Denizde gördüğün en çok hayret verici şey nedir?" diye sorulunca "Ondan kurtulmamdır" diye cevap vermiştir. Hakîkatte ise sâliklerin hakîkat denizinde tarîkat yoluyla mesafe alarak şerîat gemisiyle kurtuluşa ermeleridir.

"Şüphesiz bunda" gemiler ve denizlerle alâkalı dile getirilen hususta, zorluklara karşı *"çok sabreden,"* enfüs ve âfâk (iç ve dış âlem) hakkında tefekkür konusunda kendisini yoran, Allâh'ın nîmetlerine *"çok şükreden herkes için"* keyfiyet bakımından büyük ve sayıca çok *"ibretler vardır."*

Sabır ve şükür mü'minin iki vasfıdır. Her mü'minde mutlaka bu vasıflar bulunmalıdır. Allah Teâlâ mü'mini bu iki vasıfla tavsif etmiştir; çünkü onun en mümeyyiz vasfı sabır ve şükürdür. Îman iki kısımdır; yarısı sabır, diğer yarısı da şükürdür.

Bilesin ki sabır, beden gücü nispetinde zorluklara katlanmaktır. Bu yürümek ve taş kaldırmak gibi fiilî durumlar için olabilir. Hastalığa, vurma ve kesmeye karşı olabilir. Bunlara sabretmek tam bir fazîlet değildir. Asıl fazîlet tabîatı ıslah için şehvetlerden uzak durmaya ve nefsi ıslah için tâatleri yapmaya sabretmektir. Şu halde sabır, içinde fayda bulunan acı bir ilaç gibidir.

Tabip acı ilâcı fayda etsin diye hazırladı.

Şükür kalb ile nîmeti düşünmek, dil ile nîmet vereni övmek ve âzâlarla hizmet etmektir. Âyette önce sabrın sonra şükrün zikredilmesi, şükrün sabırdan daha üstün olduğunu göstermektedir. Çünkü sabreden, sızlanmayı açığa vurmayı terk eder. Şükreden ise, sabredenin sızlandığı hususlarda sevincini ortaya koyma seviyesine yükselmiştir. Sıkıntı ve belâlara göğüs germede nefse hâkim olmakla -ki bu sabırdır-, onlara hiç aldırış etmeme arasında pek büyük bir fark vardır. Bu durumdaki insan, belâları bile nîmetten sayar ki işte bu şükürdür.

Evliyânın vasıfları hakkında **Sa'dî** şöyle demiştir:

İster merhem sürsün, ister yaralasın;
Ne hoştur O'nun gamıyla perişan olanların hâli!
Sürekli elem şarabı içtikleri hâlde
Acılık görseler de ses çıkarmazlar.
Dostun yâdıyla olduktan sonra sabır insana acı gelmez.
Sevgilinin kendi eliyle sunduğu acı şey şeker kesilir.

❀

وَاِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ فَلَمَّا
نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ ﴿٣٢﴾

32. Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allâh'a has kılarak *(ihlâsla)* O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör hâinler bilerek inkâr eder.

"Dağlar" dağ, bulut ve benzerlerinin gölgeleri *"gibi dalgalar"* büyüklükte gölgeleri, dağlar veya bulutlar gibi olan deniz dalgaları *"onları"* yâni gemiye binenleri veya kâfirleri *"kuşattığı zaman, dini"* duâ ve itâati "*tamamen Allâh'a has kılarak*" samîmiyetle *"O'na yalvarırlar."* duâ ederler. Başlarına gelen aşırı korku sebebiyle fıtrata karşı koyan boş arzu ve taklid duygusunun yok olması yüzünden Allah ile beraber başka bir şeyi anmazlar ve başkasından imdâd dilemezler.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Gölgeleyen her şeye "ظُلَّةٌ" denir. Çokluğu ve yüksekliği bakımından dalga gölgeye benzetilmiştir. Âyette "مَوْجٌ (dalga)" bir tane, "الظُّلَلِ (zulleler)" ise çoğul kılınmıştır. Çünkü dalga birbiri ardınca gelir.

"اَلْاِخْلَاصُ (ihlâs)" bir şeyi bütün şâibelerden/lekelerden arındırmaktır.

"Allah onları" duâlarındaki samîmiyetleri sebebiyle *"karaya çıkararak kurtardığı"* arzularını gerçekleştirdiği, onları selâmete eriştirdiği; sahrâ ve kara tarafına çıkardığı *"vakit içlerinden bir kısmı orta yolu tutar."* Yâni ya Allâh'ı birleyen gerçek mü'minler olurlar veya bu vesîleyle bir kısım aşırılıklardan sakınarak küfürde orta yolu izlerler.

Bazı müfessirler şöyle demişlerdir: Mekke fethi günü Rasûlullah (s.a.) insanlara eman vermiş, ancak dört kişiyi bundan hâriç tutmuş, onlar hakkında şöyle buyurmuştu: *"Şâyet o dört kişiyi Kâbe'nin örtüsüne yapışmış halde bulsanız bile onları öldürün. Bunlar İkrime b. Ebû Cehil, Abdullah b. Hatal, Mıkyes b. Subâbe ve Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'dir."*[101]

Bunlardan **İkrime**, deniz yoluyla kaçmaya çalışırken şiddetli bir fırtınaya yakalandılar. Bunun üzerine gemidekiler: "Allâh'a samîmiyetle yalvarın. Çünkü O'ndan başka taptığınız tanrılar size burada hiçbir fayda veremez" deyince İkrime: "Eğer denizde beni ancak Allâh'a ihlâsla yalvarmak kurtaracaksa, karada da beni ihlâstan başka bir şey kurtaramaz. Allâh'ım sana söz veriyorum. Şâyet beni bu sıkıntıdan kurtarırsan Hz. Muhammed (s.a.)'e gidip elimi onun elinin içine koyacak ve kendisini mutlaka affedici ve kerem sâhibi olarak bulacağım." dedi. Bunun üzerine fırtına dindi. İkrime Mekke'ye dönerek hak dîne girdi ve iyi bir müslüman oldu.

Sa'dî der ki:

Kaptanı üstündeki elbiseyi yırtıp parçalasa da,

Kazâ-i ilâhî gemiyi nereye isterse oraya götürür
Toprağında ihlâs ve samîmiyet kökü olmazsa,
Bu kapıda senden daha mahrum kimse bulunmaz.
Selâmet, amellerin ihlâs ve samîmiyetle yapılmasındadır.
İki yüzlülerin kayığı mutlaka batacaktır.

"Zaten bizim âyetlerimizi," bizim kudretimizin nişanlarını *"ancak nankör hâinler,"* verdikleri sözü fazlasıyla bozanlar, Allah Teâlâ'nın nîmetlerine nankörlükte ileri gidenler *"bilerek inkâr eder."*

"الختر" fitrî ahdi bozmak veya denizde olanları reddetmektir. "الختر", gadrin en kötüsü ve en çirkinidir. "كفور" lafzı "ظلوم"da olduğu gibi bir şeyi âdet hâline getiren kimse için kullanılır. Burada inkârcı, kendisinde bulunan en kötü hasletler olduğu için iki kötü vasıfla sıfatlanmıştır. Rasûlullah (s.a.) sözünde durmamayı münafıklığın alâmetlerinden birisi olarak saymıştır.[102] **Hz. Ali** (r.a.) ise şöyle der: "Hıyânet ehline vefâ Allah katında hıyânettir. Hıyânet ehline hıyânet, vefâdır. Tıpkı büyüklenene büyüklenmek sadaka olduğu gibi."

Şu halde akıllıya gereken ahde vefâ göstermektir. Bu ise, Allah Teâlâ'nın **"*Ben sizin Rabbiniz değil miyim?*"** buyruğuna **"*Evet, sen bizim Rabbimizsin!*"** (el-A'râf, 7/172) sözüyle rubûbiyeti ikrar sırasında yapılan ahdin gereğini yerine getirerek sorumluluğundan kurtulmaktır. Ahde vefa, avamdan olanlar için, müjdelere sevinip uyarılardan korkarak kulluk yapmaktır. Havas için ilâhî emirleri başka bir maksadla değil sırf Allâh'ın emri olduğu için yerine getirmektir. Bazen insana nisyan ârız olup ahdini unutabilir. Fakat o, bulunduğu makama göre belalara mâruz kalır.

Hikâye edilir ki **Şeyh Ebü'l-Hayr el-Akta'**a, elinin kesilme sebebi soruldu. Şöyle anlattı: "İnsanların sofralarından arta kalanlardan geçiniyordum. Hatırıma bunu terk edip Allâh'a tevekkül etmek geldi. Bir daha insanların yemeğinden ve yerde biten hububattan yemeyeceğime söz verdim. Elli güne yakın zaman geçti, Allah Teâlâ bana bir azık kapısı açmadı. Öyle ki kuvvetim azaldı, zafiyetim arttı. Sonra iki yuvarlak ekmekle bir miktar katık lütfetti. Derken insanların arasından ayrılıp bir mağaraya çekildim. Bir gün mağaradan çıktım. Bir kısım meyveler gördüm. Onlardan bir miktar alıp ağzıma götürdüğüm sırada verdiğim söz aklıma geldi. Derhal onları yere atıp mağaraya döndüm. Bu esnâda bazı hırsızlar ve yol kesiciler yakalandı ve o beldenin valisi huzurunda elleri ve ayakları kesildi. Beni de yakaladılar ve "Sen de onlardansın" dediler. Emîrin huzuruna götürüp elimi kestiler. Ayağımı kesmek istediklerinde Allah Teâlâ'ya tazarru edip: "Elim günah işledi, kesildi. Peki ayağımın günahı nedir?" diye yalvardım. Tam o sırada beni tanıyan bir şahıs emîrin yanına gelip benim durumum hakkında ona bilgi verdi. Emîr beni affetti, hatta açıkça özür diledi."

İşte Allah ile beraber olan ricâlin hâli budur. Zâhiren ve bâtınen ahdi korumaya gayret etmelidir.

Hâfız der ki:

Ezel sabahından ebediyet akşamına dek
Dostluk ve sevgi, aynı ahd ve söz üzerinde olacaktır.

Nankörlük, îmânın zevâline sebeptir. Görmez misin, Bel‘am b. Bâûr, Allâh’ın kendisini îmâna muvaffak kılmasına ve Rahmân’ın hidâyet vermesine bir gün şükretmedi de sonunda îman ondan soyulup alındı. Böyle durumlardan Allah Teâlâ’ya sığınırız!

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْز۪ي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِه۪ۘ
وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ وَالِدِه۪ شَيْـًٔاۜ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ
الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاࣞ وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٣٣﴾

33. Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allâh’ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünyâ hayatı sizi aldatmazsın ve şeytan, Allâh’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.

“Ey İnsanlar!” Bu hitap, mükelleflerin tümünedir. Aslında ise Mekke kâfirlerinedir. *“Rabbinize karşı gelmekten sakının.”* Rabbinizin âzâbından ve hışmından sakının. Bu sakınma küfürden, günahlardan ve Allâh’ın dışındaki şeylerden kaçınmakla gerçekleşir.

Âriflerden biri şöyle der: “Allah Teâlâ kullarını bazen fiilleriyle korkutur ve **“*Fitneden sakının!*”** (el-Enfâl, 8/25) buyurur. Bazen sıfatlarıyla korkutur ve **“*O inkârcı acaba Allâh’ın olup biten her şeyi gördüğünü bilmedi mi?*”** (el-Alak, 96/14) buyurur. Bazen de zâtıyla korkutur ve **“*Allah, kendine karşı gelmekten sizi sakındırıyor*.”** (Âl-i İmrân, 3/30) buyurur.”

“*Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği*” yâni babanın çocuğu adına borçlarından bir şey ödeyemeyeceği, günahlarını üstlenemeyeceği ve ona kendi sevaplarından veremeyeceği, aynı şekilde çocuğun da babası için bahsedilen bu hususlardan hiçbirini yapamayacağı, babanın oğlundan azabı uzaklaştıramayacağı o “*günden*” kıyâmet gününden “*çekinin.*” korkun.

et-Teysîr’de der ki: “*Gün*” kelimesinin zâhirdeki anlamı üzere olması mümkündür Çünkü kıyâmet günü, korkunç/korkulan bir gündür.

“اَلْخَشْيَةُ” içinde tazim bulunan bir korkudur. Daha çok korkulan şey hakkında sâhip olunan bilgiden kaynaklanır.

“جَزَاهُ دَيْنَهُ” o kimsenin borcunu ödedi, demektir. *el-Müfredât*’ta ise şöyle der: “اَلْجَزَاءُ”

zenginlik ve yeterlilik mânâsına gelir. Nitekim âyette: ***“O gün kimse başka birine bir fayda sağlamaz.”*** (el-Bakara, 2/123) buyrulur.

“اَلْوَلَدُ” kelimesi hem öz evlâd hem de torun mânâsına gelebilir. Fakat âyetteki izâfet, bunun sulbden olan en yakın evlâd olduğuna işâret etmektedir. İnsanın, kendisine en yakın olan kişi için bile bir şey ödemesi mümkün olmadığına göre, başkası adına ödemesi hiçbir şekilde mümkün olamaz. Yine bu âyette, babaları ve atalarıyla övünenlerin ve aralarında îman ve sâlih amel bakımından hiçbir alâka olmadığı halde onların şefâatlerine güvenenlerin bu mesnedsiz beklentilerinin kesilmesi söz konusudur. Ayrıca âyette, başkalarını uyarmak üzere baba ile evlâd özellikle zikredilmiştir. Evlâdın kendi öz babasına şefâati kabul edilmediğine göre, ataları için hiç kabul edilemez.

Âyette önce baba, sonra çocuk zikredilmiştir. Çünkü “ödememe,” babaya göre çocuğa daha uygun düşen bir durumdur. Ayrıca bu ifâdeler, kâfir olarak ölen babalarına âhirette faydalı olmayı düşünen mü’minlerin bu arzularına son vermiştir. Bu sebeple bu haberin yalnızca kâfirlere âid olduğunu söylemişlerdir. Çünkü ***“Zürriyetlerini onlara kavuşturacağız…”*** (et-Tûr, 52/21) âyetine göre o gün mü’min evlâd ve babalar, îman şartıyla birbirlerine şefâat edeceklerdir.

“Bilin ki, Allâh’ın” haşr, cennet, cehennem, mükâfât ve cezâ ile alâkalı *“verdiği söz gerçektir.”* Ondan dönüş yoktur.

“اَلْوَعْدُ” hem hayır hem de şer için; “اَلْوَعِيدُ” ise sadece şer için kullanılır.

“Sakın dünyâ hayatı sizi aldatmasın.” Dünyâ hayatından maksad, onun ziyneti, süsü ve emelleridir. Yâni dünyânın gönül çeken, aldatan malları sizi aldatmasın.

el-Kâmûs’ta geçtiğine göre, “غَرَّهُ” bir kimseyi aldattı ve bâtıl/boş şeylere tama’ ettirdi, demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de denilir ki: “Şimdi selâmet ve emniyet içinde olmanız sizi aldatmasın. Çünkü yakında işin sonunda pişman olacaksınız.”

“Ve şeytan, Allâh’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.”

el-Müfredât’ta denilir ki: “اَلْغَرُورُ” insanı aldatan mal, şöhret, şehvet ve şeytan gibi şeylerdir. Şeytan olarak tefsir edilmiştir. Çünkü o, aldatanların en habîsidir. Yâni çok aldatıcı şeytan, tevbe ve mağfiret ümidi verip sizi günahlara karşı cesâretlendirmek, kabre dönmeyi unutturmak, kıyâmetin hallerinden ve korkularından gâfil olmaya sevk etmek sûretiyle kandırmasın.

Yarınki özre yarın var olabilecek ömür gerek.
Sakın bugünün işini yarına bırakma.
Gününü bulunca çalışmaya bak, özür beyan etme.

Keşfü’l-Esrâr’da der ki: “Allah ile aldanmak, ameli kötü olduğu halde O’nun hakkında hüsn-i zanda bulunmaktır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Akıllı kişi, nefsini kontrol altında tutan ve ölümden sonrası için amel işleyendir. Âciz kimse ise nefsini*

arzularının peşinde koşturan ve Allah'tan bağışlanma dileyen kimsedir."[103]
Şâir ne güzel söyler:

"Kurtuluş yoluna girmeden kurtuluş bekliyorsun,
Bilmelisin ki gemi, kuru yer üzerinde gitmez."

Şu halde sâlih amellere devam etmek lazımdır. Çünkü kurtuluş ve sondakilerin öndekilere kavuşması ancak bu yolla mümkün olur.

Âyette İslâm'ın emirlerini ve tâatleri ihmâl edip başkasının iyiliğine güvenerek ondan faydalanmak isteyenin ümidini kesme söz konusudur. Kıyâmet günü gerçekten büyük bir gündür. O gün insana evlâdı bile fayda veremezken, başkalarının fayda vermesi hakkında ne düşünürsün? Allah Teâlâ'nın rahmet ettikleri hâricinde herkes kendi derdiyle meşgul olacaktır.

Kâ'bü'l-Ahbâr'dan rivâyete göre bu ümmetten bir kadın kıyâmet günü çocuğuna diyecek ki: "Yavrum! Karnım sana kap, kucağım sana sığınak ve göğüslerim sana süt kaynağı olmadı mı?

Nitekim **Şeyh Sa'dî** şöyle der:

Bir zamanlar gıdâsını göbeğinden alan,
Dili söylemez bir çocuk değil miydin?
Göbeğin kesilip oradaki rızkın bitince,
Hemen ellerinle annenin memelerine sarıldın.
Annenin bağrı, tatlı kucağı bir cennettir.
Meme ise bu cennetin süt ırmağıdır.

Hiç değilse benim bir günahımı yüklen. Gerçekten günahlarımın ağırlığı altında eziliyorum." Çocuk: "Anneciğim! Ne yazık ki bu mümkün değil! "***Her nefis kazandıklarına karşılık rehindir***." (el-Müddessir, 74/38) Eğer ben senin günahını yüklenirsem, benim günahımı kim yüklenecek?" diye karşılık verir.

Sen ile ben, bir sofraya muhtaç iki kimseyiz;
Ne senden bana, ne de benden sana fayda var.

İbn Mes'ûd (r.a.)'den rivâyete göre o, Rasûlullah (s.a.)'in şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir: *"Anne-babanın çocukları üzerinde alacakları bir borç olur. Kıyâmet günü onun yakasına yapışırlar. Çocuk: "Ben sizin çocuğunuzum" der. Anne-baba ise onun kendilerine bundan daha fazla borçlu olmasını ister."*[104]

Dolayısıyla bir mü'minin, Allâh'ın keremine güvenerek ve aldanarak ibâdet, tevbe ve pişmanlığı ihmâl etmesi uygun değildir.

İsrâîliyyâtta zikredilir ki Kelîm Musa (a.s.) hasta oldu. Kendisine hastalığının ilacı

söylendi, fakat o bunu kullanmadı. "Allah bana ilaç kullanmadan da şifâ ve âfiyet verir." dedi. Hastalığı ilerledi. Allah Teâlâ ona vahyedip şöyle buyurdu: "İzzet ve celâlime yemin olsun ki tedavi oluncaya kadar seni iyileştirmeyeceğim. Sen benim hikmetimi yok saymak mı istiyorsun?"

Bu ibretli kıssadan da anlaşılıyor ki ameller, olmazsa olmaz değilse bile, cennet ve yüksek derecelere erişmek için mühim sebep ve vesîlelerdir. Dünyâ ehli bir kısım arzularına erişmek için nasıl sebeplere tevessül ediyorlarsa, âhiret ehli de yüksek derecelere erişmek ve uhrevî emellerine ulaşmak için aynı şekilde sâlih ameller işlemeye gayret göstermelidir.

İbrahim b. Edhem (k.s.) ile alâkalı nakledilen şu hâdise bu makama ne kadar uygundur: Bir gün ücretsiz hamama girmesine müsâade edilmeyince derinden bir âh çekti ve şöyle dedi: "Şeytanın evine bir şey ödemeden girilemediğine göre, bir bedel ödemeden Rahmân'ın evine girmek nasıl mümkün olsun?"

Büyüklerden biri şöyle der: "Mü'minin bir şeyi uğursuz sayması, kendini şakîlerden görüp amel işlemede tembellik yapması doğru değildir. Bilakis Allah hakkında güzel zan besleyip O'nun yolunda gayret göstermesi lazımdır. Çünkü inancın insan üzerinde çok büyük bir tesiri vardır. Allah bir şey vaad etmiş, şeytan da bir şey vaad etmiştir. Allâh'ın vaadi sırf doğrudur; çünkü O dostun ta kendisidir. Şeytanın vaadi ise sırf yalandır; çünkü o düşmanın ta kendisidir. Buna göre dostun sözünü dinlemek, şeytanın sözünü dinlemekten daha hayırlıdır. O halde şeytana, nefse ve dünyâ hayatına aldanma. Çünkü onların devletleri gidici ve ziynetleri yok olucudur. Onların hiç kimseye vefâsı yoktur.

Akıllı insanın nazarında dünyâ çer çöpten ibarettir.
Çünkü o, her zaman bir başkasının mekânı olmuştur.
Dünyâya gönül verme, çünkü o bir yabancıdır,
Her gün başka evde bulunan çalgıcılar gibi
Her gün koca değiştiren dilberle
Muâşaka etmek doğru değildir.
Mülke, makama ve akrabaya dayanıp güvenme.
Çünkü bunlar senden önce de vardı, sonra da var olacak.
Lâ-yezâl olan Allâh'ın mülk ve fermanından gayrı
Taht da, mülk de yok olur gider.
Gam da kalmaz, mutluluk da; ancak
Amellerin karşılığı ile iyi bir nam kalır.
Eğer âkıbetin mutluysa,
Matem zamanın düğün dernek olur.
Ey Rabbim! Fâtıma çocuklarının hürmetine,
Son nefesimi îmanla vereyim.

Allah Teâlâ'dan son nefesimizi amellerin en fazîletlisi olan tevhid üzere ve yüce arşın Rabbini zikrederken tamamlamasını, bizi altlarından ırmaklar akan cennetlere yerleştirmesini, gece gündüz nurlu cemâlini görmekle şereflendirmesini niyaz ederiz. Nebiyy-i Emîn hürmetine âmîn!

اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِۚ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِۜ
وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ مَاذَا تَكْسِبُ غَدًاۜ وَمَا تَدْر۪ي نَفْسٌ بِاَيِّ اَرْضٍ
تَمُوتُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ خَب۪يرٌ ﴿٣٤﴾

34. Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allâh'ın katındadır. Yağmuru O yağdırır, rahimlerde olanı O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.

"Kıyâmet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allâh'ın katındadır."

"Saat," iki yeninin/gece ile gündüzün parçalarından bir parçadır. Kıyâmete "saat" denilmesi, dünyâ saatlerinin en son saatinde kopacağından dolayıdır. Yâni kıyâmetin kopma vakti hakkındaki bilgi, ardından meydana gelecek haller ve korkularla alâkalı mâlûmât Allâh'ın katındadır. Bunu sadece O bilmektedir. Bu sebeple hiçbir insan kıyâmetin hangi yılda, hangi ayda, gece ve gündüzün hangi saatinde kopacağını bilemez.

Rivâyete göre çöl halkından **Hâris b. Amr**, Peygamberimiz (s.a.)'e gelip kıyâmeti ve onun ne zaman kopacağını sordu ve: "Arâzilerimiz kurudu. Tarlaları ektim, fakat yağmur ne zaman yağacak? Hanımımı geride hamile bıraktım. Aceba erkek mi doğuracak kız mı? Ben dün ne yaptığımı biliyorum, fakat acaba yarın ne yapacağım? Nerede doğduğumu biliyorum, fakat aceba nerede öleceğim?" dedi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.[105]

Yâni bu beş ilim/bilgi yüce Yaratıcı'nın hazinesindedir. Çalışıp çabalayarak onlara muttali olmanın anahtarı hiçbir insana verilmemiştir.

Allah Teâlâ kıyâmet vaktini, ancak insanlar dikkat ve hazırlık içinde bulunsunlar diye gizli tutmuştur. Nitekim rivâyete göre bir bedevî Nebî (s.a.)'e: "Kıyâmet vakti ne zaman?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.): *"Kıyâmet için ne hazırladın?"* buyurdu. Bedevî: "Hiçbir şey. Ancak ben Allâh'ı ve Rasûlü'nü seviyorum." dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.): *"Sen sevdiklerinle birlikte olacaksın!"* buyurdu.[106]

Benim Arap, Medineli, Kureyşli bir habîbim var.
Onun gam ve derdi benim sevda ve huzurumun temelidir.
O güneş gibi ufuklarda görününce,

Zerre gibi onun aşk ve muhabbetiyle raks etmekteyim.

"Yağmuru O yağdırır." Yağmura "اَلْغَيْثُ" adı verilmiştir. Çünkü o insanlara ilâhî bir yardımdır; onunla rızıklanırlar ve onunla hayatlarını sürdürürler. "اَلْغَيْثُ", sadece faydalı yağmur için kullanılır. Yâni Allah gece ve gündüz takdir ettiği zamanda, öne almadan ve geciktirmeden, hiçbir hata ve değişiklik olmadan, ilminde tayin ettiği yere yağmuru yağdırır. Yağmurun ne zaman, nerede ve ne kadar yağacağını yalnız O bilir.

Merfû bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Gece ve gündüzde gökten yağmurun yağmadığı hiçbir saat yoktur. Allah onu dilediği tarafa yönlendirir."*[107]

Yine bir hadîste: *"Bir sene diğerine göre daha çok yağmurlu değildir. Fakat bir toplum günah işledikleri zaman Allah Teâlâ onlar için takdir ettiği yağmuru başkalarına gönderir. Eğer hepsi topluca isyan ederlerse Allah yağmuru çöllere ve denizlere yağdırır."*[108] buyrulmuştur.

Şu halde ilâhî rahmeti üzerine celbetmek isteyen kimse, bütün ihtiyaçları gören Allâh'a samîmî olarak tevbe, pişmanlık ve tazarru ile yönelmelidir.

Sen ümit tohumunu saçmaktan geri durma.
Çünkü ilkbahar bulutu kerem hususunda cimrilik etmez.

"Rahimlerde olanı O bilir." "Rahim", bebeğin yetişip büyüdüğü bir ev, onu içinde saklayan bir kaptır. Allah onun erkek mi kız mı, canlı mı cansız mı, organları tam mı eksik mi, güzel mi çirkin mi, mutlu mu bedbaht mı olduğunu bilir.

Olacak olayları Hak Teâlâ ezelî ilmiyle bilir.
Söylenmemiş sırları O'nun lütfu bilir.
Kadîm, iyi işli, beğenici Allah,
Kazâ kalemiyle ana rahminde olacakları yazmış.
Buluttan denize yağmur damlaları akıtır.
Babanın sulbünden ana rahmine bir nutfe getirir.
O yağmur damlasından inci ve mercan yaratır
Nutfeden de servi gibi uzun boylu bir sûret çıkarır.
"Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez."

"اَلدِّرَايَةُ" bir kısım yollara baş vurularak idrâk edilen bilgi demektir. Bu sebeple Allah Teâlâ dirâyet ile vasfedilmez ve O'na "الدَّارِى" denilmez. Şâirin:

لَاهُمَّ لَا اَدْرِى وَاَنْتَ الدَّارِى

Allâh'ım! Ben bilmem, bilen Sensin

şeklindeki sözüne gelince ya bu dilin inceliklerini bilmeyen bedevîlerin yakışıksız

sözlerindendir ya da ***"Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zâtında olanı bilmem."*** (el-Mâide, 5/116) âyetinde olduğu gibi birbirine benzemesi (müşâkele) yoluyla söylenmiştir.

"ٱلْكَسْبُ" mal kazanmak gibi insanın faydasına olan şeyi elde etmek için çalışıp gayret göstermesidir. İnsanın faydasına zannedip zararına olan şeyi elde etmek için çalışması da bu kelimeyle anlatılır. "ٱلْغَدُ" içinde bulunduğun günün peşinden gelen gündür. "أَمْسِ" de içinde yaşadığın günden bir gece önceki gündür.

Yâni insan hayır mı, şer mi işleyeceğini, başarılı mı başarısız mı olacağını bilemez. İnsan bazen hayır işlemeye azmeder; fakat şer olanı yapar. Bazen de bunun tersi olur. İnsan, planlamasını yaptığı ve o uğurda gücünü harcadığı halde bile, kendi kazancını bilme imkânı bulamayınca, kendi dışındaki bir şeyi, ona âid herhangi bir delil olmadan bilmesi daha uzak görülür. Aynı şekilde yakınlığına rağmen yarın olacak şeyi bilemeyince, ondan sonra olacak şeyleri elbette hiç bilemez.

Bir kimse işinin, ahvâlinin nasıl olacağını bilmez;
Kalan ömründe başına neler geleceğini bilmez.
Bütün bunları, ilmi her şeyi kuşatmış,
Mâzî ile istikbâl katında eşit olan Allah bilir ancak.

"Yine hiç kimse" ne zaman öleceğini bilemediği gibi, çarelerine başvursa bile *"nerede"* karada mı, denizde mi, ovada mı, yoksa dağda mı *"öleceğini bilemez."* Eğer bilseydi belli bir yerde ve belli bir vakitte ölmek isterdi.

Rivâyete göre ölüm meleği Süleyman (a.s.)'ın yanına uğramıştı. Onunla beraber oturan bir adama bakmaya başladı. Bunun üzerine adam Hz. Süleyman'a: "Bu kim?" diye sordu. Süleyman (a.s.): "Ölüm meleği" dedi. Adam: "Sanki o, benim canımı almak istiyor. Rüzgara emret de beni tâ Hind ülkesine götürsün" diye yalvardı. Hz. Süleyman da adamın dediğini yaptı. Bu durum karşısında ölüm meleği Hz. Süleyman'a dedi ki: "Ona sürekli bakmam, hayret ettiğimden dolayıdır. Çünkü bana o adamın canını ta Hindistan'da almam emredilmişti. Halbuki o hala senin yanında duruyordu."

el-Makâsıdü'l-hasene'de şöyle anlatılır: "Adamın biri "Allâh'ım, güneş meleğine rahmet et" diye duâ ediyor ve bunu sürekli tekrarlıyordu. Güneş meleği gelip o adamı ziyaret etmek üzere Rabbinden izin aldı. İnip adamın yanına geldi. Ona: "Sana gelmek için Allah Teâlâ'dan izin istedim. Hâcetin nedir?" dedi. Adam: "Ölüm meleğinin senin arkadaşın olduğunu öğrendim. Ondan benim ecelimi unutmasını ve ölümü bana hafifletmesini istiyorum." dedi. Güneş meleği onu aldı, götürdü ve güneşte kendi yerine oturttu. Ölüm meleği geldi ve: "Kim o?" diye sordu. Güneş meleği: "Falan oğlun falan" dedi. Ölüm meleği yanındaki listeye baktı ve: "Bu adamın, güneşte senin yerine oturmadan ölmeyeceği yazılı" dedi. Güneş meleği: "Evet, o güneşte benim oturduğum yere oturdu" dedi. Ölüm meleği: "Bizim vazifeli elçilerimiz onun canını aldılar. Çünkü onlar vazifede kusur etmezler" dedi. Güneş meleği güneşe döndüğü zaman, adamın

öldüğünü gördü.
Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyete göre o şöyle demiştir:
Rasûlullah (s.a.) Medine'nin bir kısım yerlerini dolaşmış ve kazılmakta olan bir kabir görmüştü. Bunun üzerine o kabre yöneldi ve başında durarak: *"Bu kabir kimin?"* buyurdu. "Habeşli bir adamın" dediler. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.) şöyle buyurdu: *"Lâ ilâhe illallâh! Bu adam, yaratılmış olduğu toprağa defnedilmek üzere yerinden ve göğünden alınıp buraya getirilmiştir. Yer de kıyâmet günü: "Rabbim! Bana emânet ettiğin işte budur!" diyecektir."*[109]
Şâir der ki:

Eğer kişinin ölümü bir beldede olacaksa,
Bir ihtiyaç zuhûr eder, o da oraya uçup gider.

Bunun faydası, kulun ölüme karşı uyanık olması, güzel tâatlerle ölüme hazırlık yapması, haksızlıklardan kaçınması, borcunu ödemesi, bulunduğu yerden yolculuğa çıkarken olduğu kadar mukîm iken de gerekli vasiyeti yapmasıdır. Çünkü o, yeryüzünün neresinde öleceğinin takdir edildiğini bilemez.
Ikdü'd-dürer'de geçtiğine göre şâir şöyle demiştir:

Yürüdük adım adım yazılmış kaderde
Yazıldı mı kaderin yürürsün bu yerde
Bizim için rızıklar dağılmıştır her yana
Gideceksin oraya eğer gelmezse sana
Kimin hakkında ölüm yazıldıysa bir yerde
Orada ölecektir, ölmez o başka yerde.

"*Şüphesiz Allah, her şeyi bilendir, her şeyden haberdardır.*" O, eşyânın açık taraflarını bildiği gibi gizli taraflarını da bilir.
Rasûlullah (s.a.)'den rivâyet edildiğine göre şöyle buyurmuştur: "*Gaybın anahtarları beştir.*" Ardından bu âyeti okudu[110] (ve sözlerine şöyle devam etti:) *"Bu beş mugayyebâttan bir şey bildiğini iddiâ eden Allah Teâlâ'yı inkâr etmiş olur."*[111]
Aslında mugayyebâtın hepsini Allah'tan başka kimse bilemediği halde burada özellikle bu beş husus zikredilmiştir. Çünkü âyetin nüzûl sebebinde anlatıldığı üzere, bu beş hususta soru sorulmuş ve âyet buna cevap olarak gelmiştir. Nitekim Câhiliyye halkı, müneccimlerin bunları bildiklerini iddiâ ederek onlara bu bilinmeyen şeyleri sorarlardı.
Kehânette bulunan kimseyi, gaybdan verdiği haber hususunda tasdik etmek küfürdür. Çünkü Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Bir kâhine gelip onun söylediğini tasdik eden kimse, şüphesiz Allah Teâlâ'nın Muhammed'e indirdiğini inkâr etmiştir."*[112]
Kâhin, gelecekte olacak işleri haber veren ve sırları bildiğini iddiâ eden kişidir.

Araplar arasında, gelecekle ilgili işleri bildiğini iddiâ eden bir takım kâhinler vardı. Bunlardan, kendisine haber getiren cin danışmanı olduğunu iddiâ edenler de vardı. **Ebü'l-Hasan Âmidî**, telif ettiği *Menâkıbü'ş-Şâfiî* isimli eserde, İmam Şâfiî'den şunu işittiğini söyler: "Adâlet ehlinden her kim cinleri gördüğünü iddiâ ederse, onun şâhidliğini geçersiz kılarız. Çünkü âyette: "***Şeytan ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler.***" (el-A'râf, 7/27)" buyrulmaktadır. Fakat bu iddiâda bulunan peygamberse o başka." *Hayâtü'l-hayevân*'da böyle geçmektedir.

Müneccim de, gelecekle ilgili hâdiseleri bildiğini iddiâ ettiği takdirde tıpkı kâhin gibidir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.): *"Arrâfa bir şey soran kişinin kırk gün namazı kabul olunmaz"*[113] buyurmuştur. Arrâf, çalınan bir şeyin ve kaybolan malın bulunduğu yeri haber veren kimsedir. Arrâfa sormaktan maksad, verilen haberi tasdik etmek üzere soru sormak ve sorulan kişiyi yüceltmektir. Yâni bir kimse kâhinin Allah'tan ilham aldığına veya cinlerin meleklerden çaldıkları bilgileri kendisine ulaştırdığına inanır ve onu tasdik ederse bu haramdır. Eğer onun gaybı bildiğine inanırsa, kâhin hadisinde geçtiği gibi bu küfürdür. Ancak bir kimse böyle bir kişinin doğruluğunu yalanından ayırabilecek bir durumda ise onun vaziyetini anlamak ve işinin iç yüzünü ortaya koymak üzere ona bazı şeyleri sorması câizdir.

Böylece gaybı sadece Allâh'ın bildiği anlaşıldı. Peygamberlerden ve velîlerden, gaybı haber vermekle alâkalı rivâyet edilenler ya vahiy, ya ilham veya keşif yoluyla Allah Teâlâ'nın öğretmesiyle meydana gelmiştir. Bu durum gayb ilminin Allâh'a mahsus olmasına ters düşmez.

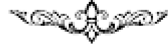
Arâisü'l-Kur'ân'da der ki: Allâh'a âid bazı ilimler vardır ki geneldir. Bu şerîat ilmidir. Bazı ilimler vardır ki özeldir. Bu hakîkat ilmidir. Bazı ilimler vardır ki özelin özelidir. Bu da sır ilmidir, gaybü'l-gayb ilmidir. Gayb ilminden ancak peygamberlerin, velîlerin ve meleklerin muttali olacağı hususlar vardır. Nitekim Allah Teâlâ buna şu âyette işâret etmiştir: **"*Allah gaybı bilendir; O gaybına kimseyi muttali kılmaz. Ancak bildirmeyi dilediği peygamberler bunun dışındadır.*"** (el-Cin, 72/26-27) Gayb ilminden Allâh'ın bilmeyi sadece kendisine mahsus kıldığı kısma ise, ne mukarreb bir melek, ne de gönderilmiş bir peygamber muttali olabilir. Nitekim bu hususa şöyle işâret buyurmuştur: **"*Gaybın anahtarları Allâh'ın katındadır; onları Allah'tan başka kimse bilemez.*"** (el-En'âm 6/59). Kıyâmetin vakti ile ilgili bilgi de bu türdendir. Allah Teâlâ kıyâmetle ilgili bilgiyi gizlemiştir. Fakat onun bir kısım alâmetleri şerîatın sâhibinin (s.a.) diliyle beyan edilmiştir. Bunlar Deccâl'in çıkması, Hz. İsa'nın inmesi, güneşin batıdan doğması, âhir zamanda bid'atlerin ve boş arzuların yaygınlaşması gibi durumlardır.

Kezâ bazı veliler yağmurun yağmasından, doğacak çocuğun kız mı erkek mi olacağından haber vermiş ve verdikleri bu haberler doğru çıkmıştır. Bunlar, tersi çıkma ihtimali olmayan sahih ilham ile elde edilen bilgilerdir. Nitekim **Ebü'l-Azm Isfahânî** Şiraz'da hastalandı. "Eğer Şiraz'da ölürsem, beni başka yere değil yahûdilerin

kabristanına defnedin. Çünkü ben Allah'tan Tarsus'ta ölmeyi istemiştim." dedi. Gerçekten de iyileşti, Tarsus'a gitti ve orada öldü. Yâni o, Şiraz'da ölmeyeceğini haber verdi ve dediği gibi oldu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedim [Osman Fazlî Efendi] (k.s.) bazı yazılarında yirmi sene öncesinden öleceği vakti haber vermişti. Dediği gibi de oldu. Bu onun Peygamberimiz (s.a.)'e verâsetinin sahih olduğunun işâretlerindendir.

"Allah Teâlâ'nın hâlis kullarının Allah Teâlâ'nın kendilerine öğretmesiyle gaybı bilmesi mümkün olduğuna göre, âyette zikredilen gaybları Allah, Nebîsine (s.a.) neden bildirmedi?" denilecek olursa bunun cevabı şöyledir: Allah Teâlâ, kul için mühim olan şeyin tâatlerle meşgul olmak, âhiret saadeti için hazırlık yapmak, önemi olmayan/kendisini ilgilendirmeyen şeyleri sormamak ve faydası olmayan şeylerle uğraşmamak olduğunu bildirmek üzere böyle yapmıştır. Bunu iyi anla ve âkıbetinin hayırlı olması için çalış![114]

---

[101]. Buhârî, Sayd 18; Cihâd 169; Megâzî 48; Müslim, Hac 45; Ebû Dâvûd, Cihâd 117; İbn Mâce, Zühd 31; Müsned, IV, 124.

[102]. Bk. Buhâri, Îman 24, Mezâlim 17, Cizye 17; Müslim, Îman 106, (58); Ebu Dâvud, sünnet 16, (4688); Tirmizi, Îman 14, (2634); Nesâi, Îman 20, (8, 116).

[103]. Tirmizî, Kıyâmet 25; İbn Mâce, Zühd 31; Müsned, IV, 124.

[104]. Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid*, hadis no: 18421.

[105]. Kurtubî, XIV, 83.

[106]. Buhârî, Fedâilu's-Sahâbe 6; Edeb 95-96; Dârimî, Rikak 71; Müsned, V, 156.

[107]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 264.

[108]. Hazin, IV, 449; ed-Dürru'l-mensûr, VI, 264.

[109]. Bk. İbn Kesir, III, 455.

[110]. Buhârî, Tefsîr (Lokman, 31) 2.

[111]. Kurtubî, XIV, 82.

[112]. Terğîb, IV, 438-4396; Münâvî, VI, 24.

[113]. Müslim, Selam 125; Müsned, II, 429; IV, 68; V, 380.

[114]. Lokman sûresi, 1109 senesinin aylarından mübârek Şaban ayının sekizi (19 Şubat 1698) Çarşamba günü tamamlandı.

سُورَةُ السَّجْدَةِ

32- SECDE SÛRESİ

Adını 15. âyette geçen kelimeden alan bu sûre
Mekke’de nâzil olmuştur.
30 âyettir.

ALLAH
HER İŞİ DÜZENLEYİP
YÖNETİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ اَمْ
يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ
مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اَللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى
الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. Bu Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur.

3. "Onu Peygamber kendisi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı *(peygamber)* gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabbinden gönderilen hak *(Kitap)* tır.

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde *(devirde)* yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra *(bütün bu işler)* sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.

6. İşte, görülmeyeni de görüleni de bilen, mutlak galip ve merhamet sâhibi O'dur.

"Elif. Lâm. Mîm."

Aliyyü'l-Murtazâ (r.a.) şöyle buyurdu: "Allâh'ın her kitabının bir hülâsası vardır, Kur'ân'ın hülâsası da mukattaa harfleridir."

Denilmiştir ki: "*Elif*" boğazın en dip tarafından gelir ve mahreçlerin ilkidir. "*Lâm*", dilin ucundan söylenir ve mahreçlerin ortasıdır. "*Mîm*" dudaktan söylenir ve o da mahreçlerin en sonudur. Bu *"Elif. Lâm. Mîm."* sözü, kulun söz ve fiillerinin başında ortasında ve sonunda Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın zikriyle ünsiyet etmesi gerektiğine

işârettir.

Baklî (r.h.) der ki: "*Elif*", i'lâma, yâni bildirmeye; "*Lâm*", lüzûma, yâni gerekliliğe/zarûrete; "*Mîm*" ise mülke, yâni saltanat ve hükümranlığa işârettir. Yâni, Hak Teâlâ bütün varlıklara, kul olmalarının zarûretini bildirdi. Onlara kahr ve cebr yoluyla mâlik ve hükümran oldu da isteseler de istemeseler de O'na ibâdet ettiler. Bilen isim tecellîsine mazhar oldu, ibâdet eden sıfat tecellîsine, O'nun mûrâdına râm olan ise zât nûruna mazhar oldu.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: "*Elif*" ile şu hususa işâret etmektedir: Muhabbet ehli, benim kurbetime/yakınlığıma ülfet etti. Onun için benden ayrı kalmaya sabredemezler. Ârifler, benim temcîdime, beni yüceltmeye ülfet etti. Onun için benden başkasıyla ünsiyet ve dostluk kuramazlar. "*Lâm*"daki işâret şudur: Ben beni sevenler için likâmı/vuslatımı hazırladım; artık onlar benim safâm üzere devam etsinler, isterse ahdime vefâ konusunda eksiklikler içinde olsunlar aldırmam. "*Mîm*"deki işâret şudur: Velîlerim benim murâdım uğruna kendi isteklerini terk ettiler. İşte bu sebeple ben de onları bütün kullarıma tercih ettim."

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmiştir: "Rivâyet olunur ki Yüce Allah, Mustafa (a.s.)'nın fıtrat nurunu yarattığında, istediği kadar onu kendi huzûr-i izzetinde tuttu."

Allâh'ın huzurunda yüz bin yıl -diğer bir görüşe göre iki bin yıl- kaldı. Bu müddet zarfında her gün yetmiş bin rabbânî nazar onu kaplıyordu. Her nazarda yeni bir nûr ve yeni bir ikrama mazhar oluyordu. O nazarlarda onun fıtrat sırrına şu söylenmiştir: "(Ey Habîbim!) Kur'ân'ın izzeti senin ismetinin mertebedârı olacaktır (mertebesini tutacaktır)." O haber, o müjde, onun fıtratında sâbit olmuştu. Onun ayn-ı tıyneti, fıtratının sırrı ile bu âleme gelince ve dergâh-ı izzetten Kur'ân nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.): *"Ey Rabbim, ümit olunur ki bu Kur'ân bana o zaman verilen vaadin gerçekleşmesidir."* buyurdu. Onun gönlünü teskîn etmek ve düşüncesini tasdik etmek üzere *"Elif. Lâm. Mîm."* âyeti gönderildi. "*Elif*" Allâh'a, "*Lâm*" Cebrâil'e, "*Mîm*" de Muhammed'e işârettir. Bununla Hak Teâlâ şunu murad etti: Benim ülûhiyyetime, Cebrâil'in kudsiyyetine ve ey Muhammed senin şan ve şerefine yemin ederim ki bu, senin nübüvvetinin mertebesini ve sâhip olacağın devletin mûcizesini göstermek üzere vaadettiğimiz vahiy ve Kur'ân'dır.

Tefsir ehli "*Elif. Lâm. Mîm.*" "Bu sûre "*Elif. Lâm. Mîm*" adlı sûredir." demektir, demişlerdir.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

2. Bu Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur.

"*Bu Kitab'ın,*" Kur'ân'ın "*âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda*" ibret/ders alanlar nezdinde "*asla şüphe yoktur.*"

Bu âyetin dikkat çektiği husus, Kur'ân'ın âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş olduğudur. Kur'an sadece âlemlerin Rabbi tarafındandır, çünkü mu'cizdir. Kureyş Kur'ân'ın âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunu inkâr edince Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ

نَذ۪يرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾

3. "Onu Peygamber kendisi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı *(peygamber)* gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabbinden gönderilen hak *(Kitap)* tır.

"Onu Peygamber kendisi uydurdu" Kur'ân'ı Muhammed uydurdu *"diyorlar öyle mi?*" Onların bu sözü, bâtıl/geçersiz olduğunun son derece açık olmasından dolayı kabul edilmez ve şaşılacak bir sözdür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Sevenlerin buluşması mümkün olmadığı zaman sevenler için en değerli şey, birbirleriyle yazışmalarıdır."

Sende ayrı düştüğüm günde senden gelen mektuptan bir zevk ve safâ ulaşır.

Kıyâmet gününde ibâdet ve tâatlerimizin yazılı olduğu mektup gelmezse, elden bir şey gelmez.

Âlemlerin Rabbi, zâhir ehline okunması; onunla gaflet ehlinin uyarılması ve hizmet ehlinin müjdelenmesi için âlemlerin ehline zâhirde bir kitap göndermiştir. Bâtın ehline de bâtında bir kitap göndermiştir ki o kitabın nurlarıyla onların bâtınları aydınlansın, sırlarıyla iç âlemleri süslensin. Kurbet ehli/Hakk'a yakın kılınanlar, O'ndan başkasına iltifat etmemeleri ve O'ndan başkasıyla ünsiyet etmemeleri, aksi halde gayretullâhın onları kurbetten/yakınlıktan uzaklaştıracağı konusunda uyarılsın. Muhabbet ehli de rü'yetullah vaadinin yerine getirileceği, vuslat yaygısı üzerinde Hakk'a kavuşma, vahdette fenâdan sonra bakâ hususunda o kitapla müjdelensin. Böylece onlar Hak ile, Hak'tan ve Hak için konuşurlar. Onlara Rableri tarafından ihsan edilen hakikatlere dâir onların sözlerini bâtıl ehli işittiği zaman gaflet ehli o sözlerin Allah tarafından olduğunu inkâr ederler.

Şeyhin şeyhi gönül ehlinin esrârına ta'n etti.
Kişi devamlı olarak bilmediğinin düşmanıdır.

Sonra Allah Teâlâ bu konuyu bırakıp onların inkâr ettiği hususun hak olduğunun açıklamasına geçerek şöyle buyurdu:

"*Hayır!*" Kâfirlerin dedikleri gibi değildir. Bilakis "*O,*" yâni Kur'ân "*senden önce*

kendilerine hiçbir uyarıcı" korkutucu "(peygamber) *gelmemiş bir kavmi*" Arapları "*uyarman*" ilâhî azabdan sakındırman "*için*" senin onları uyarmanla "*-doğru yolu bulalar*" belki doğru yolu bulurlar "*diye- Rabbinden gönderilen hak*" "(Kitap) *tır.*"

"Senden önce", senin uyarmandan önce veya senin zamanından/döneminden önce demektir. Çünkü Kureyş toplumu, fetret ehli/peygamberlerin arası kesildiği bir sırada gelmiş, okuma yazma bilmeyen ümmî bir topluluk oldukları için insanların en fazla dalâlet içinde ve hidâyete en çok muhtaç olanları idiler.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Benimle onun arasında peygamber yoktur."*[115] Yâni benimle Îsâ arasında Araplardan bir peygamber yoktur, demektir. İsmâil (a.s.) ise Îsâ (a.s.)'dan önce özel olarak kendi kavmine gönderilmiş bir peygamberdi. Onun peygamberliği, vefatıyla son bulmuştur. Hâlid b. Sinân (a.s.) ise Îsâ (a.s.)'dan sonra peygamber olmuştur. Fakat kavmi tarafından ortadan kaldırıldığı için dâvetini tebliğ edecek kadar yaşamamıştır. Daha önce onun kıssası ayrıntılı olarak geçmişti.

Buradan anlaşıldı ki fetret ehli, aklî delillerden sorumludur. Çünkü onlar akıl sâhibi ve aklî delillerden sonuç çıkarmaya muktedir kimselerdir. Fakat onlar, ancak peygamberler vâsıtasıyla öğrenilebilecek delillerden sorumlu tutulamazlar.

"Belki doğru yolu bulurlar" ifâdesinde "*belki/umulur ki"* buyrulması, Hz. Peygamber (a.s.) cihetinden ifâde edilmiştir. Yâni doğru yolu bulmalarını umarak veya onların tevhid ve ihlâsa erişmelerini umarak onları uyarman için, demektir. Bundan esas maksadın Hakk'ın yolunu târif etmek olduğu anlaşılmıştır. Artık herkes kendi istîdad ve kabiliyeti ölçüsünde hidâyetten nasip alacaktır. Ancak ısrarcı kimseler gibi hiç istîdadı olmayanlar hâriç. Çünkü onlar terbiye ve târif kabul etmezler. Aynı şekilde onların yaratılışı üzere olanlar kıyâmet gününe kadar böyle devam edip gidecektir.

Ayna kir ve pastan arındırılabilir,
Ama taştan ayna yapılmaz.

Mesnevî'deki şu söze gelince:

Kaya ve mermer taşı bile olsan,
Bir gönül sâhibine ulaşınca mücevher kesilirsin.

Bu söz hakîkatte istîdâdlı olan kimse hakkındadır. Görmez misin ki Ebû Cehil, Peygamber Efendimiz (a.s.)'ı gördü, ona erişti. Fakat onu Allâh'ın Rasûlü diyerek tâzim ve hürmet nazarıyla değil, Ebû Tâlib'in yetimi diyerek hakaret nazarıyla gördü. O'na kabul ve ikrar ile değil inat ve inkâr duyguları içinde erişti. Böyle olunca da kıymetli bir cevher olamadı. Peygamber vârislerinin kendilerini kabul ve red edenlerle durumu da böyledir.

Doğru yolu bulmak/hidâyete ermek, cennete ve derecelerine ulaşmaktır. Bu ise îman ve ihlâs ile olur. Ya da Hakk'a yakınlığa/kurbete ve vuslata ulaşmaktır. Bu ise

muhabbet, (mâsivâyı) terk ve fenâ ile gerçekleşir. Birincisi umûm ehlinin/avâmın, ikincisi ise husûs ehlinin/havâssın hâlidir. Elbette ikincisi, birincisinden daha kâmildir.

Şu halde sana düşen, murâda ermek için irşâdı kabûl etmektir. Hevâ ehlinin peşine düşmekten ise sakın. Çünkü onlar hidâyet ehlinden değildirler. Kendisi ölü olan kimse, diriye telkin veremez. Ölüye ancak diri olan telkin verebilir.

Rivâyet edilir ki **Necmeddîn Isfahânî** (k.s.), Mekke'de sâlihlerden birinin cenâzesinde bulundu. Cenâze defnedildikten sonra birisi telkin vermek için oturdu. Şeyh Necmeddîn hiç âdeti olmadığı halde güldü. Yanında bulunan dostlarından birisi, ısrarla gülmesinin sebebini sordu. Biraz geçtikten sonra Şeyh Necmeddîn şöyle dedi: "Telkin veren kişi kabrin başına telkin vermek üzere oturunca, kabirde bulunan zâtın şöyle dediğini işittim: "Ölünün diriye telkin vermesine şaşmıyor musunuz?"

Sâib der ki:

Dert sâhibi olmayanlardan kendi derdine ilâç ummak,
Birinin ayağındaki dikeni akrep iğnesiyle çıkartmasına benzer.

Molla Câmî ise şöyle demiştir:

Zamanenin hayırsız adamlarının sözüne bakıp da gururlanma
Sâmirî gibi buzağının sesine gidip de doğru yoldan ayrılma

Hâfız da der ki:

Aşk yolunda şeytanın vesveseleri çoktur.
Dikkat et, gönül kulağını meleğin getirdiği habere ver.

Yüce Allah'tan bizi kendisine ulaşanlardan ve güzel hitâbına lâyık olanlardan kılmasını, dalâletten ve dalâlet ehli ile beraberlikten korumasını, sapıklıktan ve sapıtmış kimselere uymaktan muhâfaza etmesini niyâz ederiz. Hidâyete erdiren ve doğruyu gösteren ancak O'dur.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَف۪يعٍۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde *(devirde)* yaratan, sonra Arş'a istivâ eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

"*Gökleri, yeri*" yâni ulvî ve süflî bütün varlıkları "*ve bunların arasındakileri*"

bulutları, rüzgârları ve benzerlerini "*altı günde* (devirde)" dünyâ günlerinden altı gün süresinde; *Keşfü'l-esrâr*'da söylendiğine göre her bir günü bin yıl olan altı günde "*yaratan, sonra Arş'a istivâ eden*" hükmü, yaratılmışların en yücesi olan arş üzerine gâlip olan "*Allah'tır.*"

Bu âyetin tahkîki/açıklaması, daha önce defalarca geçti. Eğer ehl-i îmandansan sana Furkân Sûresi'nde geçen izahlar yeter. Bu sûrenin tefsîrine ve orada geçen **Şeyh-i Ekber** (k.s.)'un sözlerine mürâcaat et.

Allah dileseydi, onları bir anda yaratabilirdi. Fakat O, işlerin teennî üzere yürütülmesi gerektiğine delâlet etmesi için altı günde yaratmıştır.

"*O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefâatçiniz vardır.*" Yâni Allah Teâlâ'nın rızâsını bir tarafa bırakmanız durumunda size yardım edecek, şefâatte bulunacak ve O'nun azâbından sizi koruyacak kimse yoktur. "*Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?*" Aceba rabbânî nasihatlerden ve Kur'ânî öğütlerden ibret almaz mısınız?

el-İrşâd'da der ki: "Şu öğütleri duyup da bunlar üzerinde düşünüp ibret almıyor musunuz?" Bu ifâdede işitmeme ve öğüt almama birlikte reddedilmektedir. Ya da "Siz bu nasihatleri işitiyorsunuz ve fakat onlardan öğüt almıyorsunuz" demektir. Bu durumda ise öğüt almayı gerektiren işitme gerçekleşmekle birlikte onların öğüt almamaları reddedilmiş olmaktadır.

Tezekkür ile tefekkür arasındaki fark şudur: Tefekkür; kalbin nefsânî sıfatlarla perdelenmesi sebebiyle matlûbun ortadan kaybolduğu zaman olur. Tezekkür ise kalbden perdenin kalktığı ve aslî fıtrata dönüldüğü zaman olur. İşte o zaman kul, ezelde tabîatına yerleştirilen tevhid ve ma'rifetler gibi hususları tezekkür eder.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ
مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾

5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra *(bütün bu işler)* sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.

"*Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.*"

"اَلتَّدْبِيرُ", işlerin sonunu düşünmek ve işlerin neticesine bakmaktır. Allâh'a nisbet edildiğinde ise takdîr etmek ve sebepleri hazırlamak demektir. Allah Teâlâ'nın semâvî müdebbirâtı/işleri evirip çeviren melekleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ: "***İşleri evirip çevirenlere de andolsun ki***" (en-Naziât, 79/5) buyurmuştur. Cebrâil (a.s.)'a rüzgârlar ve Allâh'ın orduları; Mîkâil (a.s.)'a yağmurlar ve bitkiler; ölüm meleği Azrâil (a.s.)'a can alma vazifesi verilmiştir. İsrâfil (a.s.) ise onlara emirleri/işlerini indirir.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Allah Teâlâ, şu âlemde cereyân eden tüm işleri, melekler gibi bir takım semâvî sebepler/vâsıtalarla, sonuçları yeryüzüne inecek şekilde

evirip çevirir ve yönetir."

Allah Teâlâ, kulların tedbîrinin (idâre etme/çekip çevirmesinin) kendi tedbîrinin yanında tesiri olmadığına işâret olmak üzere düzenleyip yönetmeyi kendi zâtına izâfe etmiştir.

"*Sonra* (bütün bu işler) *sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde*" yâni, uzun bir zamanda "*O'nun*" Allah Teâlâ'nın "*nezdine çıkar*" ve bilfiil O'nun ilminde sâbit olur.

"اَلْعُرُوجُ" yukarı çıkmak demektir.

"*Bin yıl*" ifâdesinden murâd, hâdiselerin takdîri ile meydana gelmesi arasındaki müddetin uzunluğunu açıklamaktır.

Bazıları şöyle demiştir: "*Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.*" Dünyânın işini yapar, düzenler. Yâni dünyâya hükmeder; orada görevlendirilmiş meleği gökyüzünden yeryüzüne gönderir. Melek gelir ve bir gün içinde o işi yerine getirir, sonra gökyüzüne geri döner. Bu bir gün, sizin zaman anlayışınızla -ki bir yıl on iki ay, bir ay otuz gündür- bin yıldır. Yâni melek, bir insanın ancak bin yıl içinde gidip geleceği bir süre içinde gökten iner ve tekrar yükselir. Zira yerden göğe kadar olan mesafe beş yüz yıllıktır. Bu durumda iniş ve yükseliş süresi bin yıldır."

Meâric sûresindeki "***Melekler ve Cebrâil, süresi*** *(dünyâ senesi ile)* ***elli bin yıl olan bir günde O'na yükselip çıkarlar."*** (el-Meâric, 70/4) âyetine gelince, orada Sidretü'l-müntehâ ile yeryüzü arasındaki mesafenin müddeti, sonra meleğin Sidre'ye tekrar dönüş süresi kasdedilmiştir. Melek bu mesâfeyi, dünyâ günlerinden bir günlük bir süre içinde kat'eder. Bu durumda "إِلَيْهِ (ona)" zamiri, meleğin bulunduğu mekâna râcidir. Yâni Allâh'ın bu mekân, Allah Teâlâ'nın meleğe çıkmasını emrettiği mahaldir.

Bazıları da şöyle demiştir: "Allah, dünyâda cereyan eden hâdiseleri, dünyâ günleri müddetince yönetip idâre eder. Dolayısıyla kazâ ve kader gökyüzünden yeryüzüne iner. Sonra âmirlerin emri, hâkimlerin hükmü son bulduğu zaman emir ve idâre Allâh'a geri döner. Miktarı bin sene olan günde, yâni kıyâmet gününde emir ve iş yalnız Allâh'a âid olur. Çünkü âhiret günlerinden bir gün, dünyâ günlerinden bin yıl gibidir. Nitekim Allah Teâlâ: ***"…Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir."*** (el-Hac, 22/47) buyurmuştur. Bu durumda "*elli bin sene*"nin anlamı, kıyâmet günü kâfirlere o kadar şiddetli olur ki sanki onlara elli bin yıl gibi uzun gelir. Mü'minlere ise o kadar kolay olur ki dünyâda iken edâ ettiği farz bir namazın süresi kadar kısa gelir. Dolayısıyla herkesin kıyâmeti, kendisinin lâyık olduğu muâmeleye göre olacaktır. Mahşerde şahısların amelleri, hâlleri ve makâmlarına göre çok sayıda bekleme ve kalma yerleri ve zamanları olacaktır.

Fâkir (**Bursevî**) der ki: "Âlimler bu âyetin tefsirinde farklı farklı görüşler serdetmişlerdir. Kimileri de bu hususun bilgisini Allah Teâlâ'ya havâle ederek susmuşlardır. Çünkü onlara göre açıklama adıyla ortaya konulan bütün izahların, zayıf ve hastalıklı bir yönü mutlaka söz konusu bulunmaktadır. Şüphesiz ulemâ-i billah

nezdinde "*gün*"ün zaman bakımından mertebeleri ve hükümleri vardır. Gün vardır, an gibidir. "An"; *"**O (Allah), her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.**"* (er-Rahmân, 55/29) âyetinde işâret edilen zamanın bölünmez en küçük parçasıdır. Sonra ondan bin sene gibi olan gün, yâni âhiret günü ve Rabbin günü ayrılır. Sonra ondan elli bin sene gibi olan gün, yâni kıyâmet günü ayrılır. Allah Teâlâ kullarını dilediği şeylerle dilediği şekilde imtihana tâbi tutar. Herkesin hâline ve durumuna göre gününü takdir eder. Öyle ki, kiminin hâli, göz kırpmaktan daha hızlı olur. Nitekim Allah Teâlâ: *"**Ve bizim emrimiz** (başka değil), **birdir, bir göz kırpması gibi** (sür'atli) **dir.**"* (el-Kamer, 54/50) buyurmuştur. Bu, yukarıda zikri geçen Allâh'ın her an yeni bir tecellîde/tasarrufta bulunduğu "gün"ün sırrıdır.

Meleklerin melekût âleminde ehlince bilinen ulvî makamları vardır. Onlardan öyleleri vardır ki, bilinen en yüce yüksekliklerden, vazifelerini icrâ edecekleri en aşağı noktalara, zamanın en küçük biriminden daha kısa bir sürede inerler. Meselâ Cebrâil onlardan biridir. Çünkü o, ilâhî ahkâmın indiği ve yapılan amellerin kendisine yükseldiği bir yer olan Sidretü'l-müntehâ'dan Allah Rasûlü (s.a.)'e inerdi. Zaman zaman daha uzun mesafelerden indiği olmuştur. İniş ve çıkış, başlangıç yerine göre farklılık gösterir. Meselâ Sidre'den gelen hükümlerin inme mahalli olan dünyâ semâsı dikkate alındığında ikisi arasındaki müddet, bin yıldır. Arş'tan gelen hükümlerin inme mahalli olan Sidretü'l-müntehâ dikkate alındığında, bin yıldan daha uzun bir mesafe takdir edilir.

Kur'ân'ın bir kısmı diğer bir kısmını tefsir edip açıkladığına göre "***Melekler ve Cebrâil, süresi*** *(dünyâ senesi ile)* ***elli bin yıl olan bir günde O'na yükselip çıkarlar.***" (el-Meâric, 70/4) âyeti, Secde Sûresi'nin bu âyetindeki *"çıkar"* fiilinin fâilinin de melek olduğuna delâlet eder.

Hak Teâlâ'ya çıkılıp yükselmenin mümkün olacağı bir mekan ve mahal olmadığı halde "إِلَيْهِ (*O'na*)" buyrulması, takarruba, mertebe bakımından O'nun nezdinde olmanın şerefine işârettir. Hakîkati ise O'nun kendisi için tâyin olunan ulvî makâmına işârettir. İşte bu konuda benim gönlüme doğan budur. Gerçek bilgi, her şeyin mâliki ve yüce olan Allah katındadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki: *"Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir"* Yâni, "كُنْ (*Ol)*" emri ile ruh ve kalb semâsından nefis ve beden arzına/toprağına kadar her şeyi yarattı ve işleri düzenleyip yönetti. "*Sonra*" ***"Rabbine dön"*** (el-Fecr, 28) hitâbına muhâtap olan nefis, "*sizin*" cezbesiz olarak seyr günlerinizden "*saya geldiklerinize göre*" cezbe ile urûcda miktarı "*bin yıl tutan*" kendisinde talebde sadâkat güneşinin doğduğu ve yeryüzünün Hak Teâlâ'nın cezbeleri ile aydınlandığı "*bir günde O'nun nezdine çıkar.*" Nitekim Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Hak Teâlâ'nın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin ameline denktir."*[116]

Şeyh Nesefî (k.s.)'un *Keşfü'l-hakâik* adlı eserinde şöyle denilir: "Bil ki, nefs-i

cüz’înin evci/çıkabileceği en yüksek zirvesi ve hazîzı/inebileceği en alt sınırı vardır. Zirvesi, felekü’l-eflâk (felekler feleği) ve âlemi kuşatmış olan yedinci felektir. En alt sınırı ise âlemin merkezi olan toprak/yeryüzüdür. Nefsin nüzûlü/inişi vardır, urûcu/yükselişi vardır. Onun inişi, yeryüzüne gelmesidir “***Melekler ve Ruh (Cebrail), iner dururlar.***” (el-Kadr, 97/4). Yükselişi ise felekü’l-eflâke geri dönmesidir “***Melekler ve Ruh (Cebrâil), yükselip çıkarlar.***” (el-Meâric, 70/4). Bu geliş ve gidiş bin yıldan az, elli bin yıldan çok değildir. “***Melekler ve Cebrâil, süresi*** *(dünyâ senesi ile)* ***elli bin yıl olan bir günde O’na yükselip çıkarlar.****”* (el-Meâric, 70/4)”

ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

6. İşte, görülmeyeni de görüleni de bilen, mutlak galip ve merhamet sâhibi O’dur.

“*İşte, görülmeyeni*” yaratılmışlara gizli kalan şeyleri “*de görüleni*” onların gözleri önünde ve açık olan şeyleri “*de bilen,*” gizli açık her şeyi, gerektiği şekilde idâre edip yöneten “*mutlak galip*” Azîz; yaptığı her işte tam hükümrânlık sâhibi “*ve merhamet sâhibi*” Rahîm’dir; takdir ve tedbirinde kullarına son derece merhametli olan “*O’dur.*” yaratma, hükmetme, dostluk ve yardım tekelinde bulunma ve kâinâtın işlerini yönetip idâre etmek gibi daha nice vasıflara sâhip olan şânı yüce Allah’tır.

Kâşifî der ki: “Allah Teâlâ dünyâ ve âhiret işlerini bilir. Veya olmuş olan ve olacak olanları bilir.”

Büyüklerden biri şöyle demiştir: “*Gayb/görülmeyen*” ruhtur; “*şehâdet/görülen*” ise nefis ve bedendir.”

Allâh’ın mutlak galip ve merhamet sâhibi olmasında, O’nun zorunluluktan değil lütuf ve ihsânından dolayı kulları için en faydalı olanı gözettiğine işâret vardır.

---

[115]. Buhârî, Enbiya 48; Müslim, Fedâil 145.

[116]. *Keşfü’l-hafâ*, I, sh. 397, Hadis no:1069.

YARATTIĞI HER ŞEY GÜZEL

اَلَّذٖٓي اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَاَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طٖينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ
جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهٖينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فٖيهِ مِنْ
رُوحِهٖ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٔدَةَ قَلٖيلًا مَا تَشْكُرُونَ
﴿٩﴾ وَقَالُٓوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِي الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفٖي خَلْقٍ جَدٖيدٍ بَلْ هُمْ
بِلِقَٓاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذٖي وُكِّلَ
بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

7. O *(Allah)* ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve insanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.

8. Sonra onun neslini de bir öz sudan, değersiz bir sudan yaratmıştır.

9. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

10. "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten *(o vakit)* biz mi yeniden yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

11. De ki: Size vekil kılınan *(bu konuda görevlendirilen)* ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

"*O* (Allah) *ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış…*"

Râğıb der ki: "اَلْإِحْسَانُ" kelimesi iki türlü kullanılır: Birincisi, bir başkasına iyilikte bulunmak ve ona nîmet bahşetmek anlamındadır. İkincisi ise işini güzel yapmak demektir. Meselâ bir ilim öğrenecekse, onu güzelce öğrenmek; bir amel işleyecekse onu da güzel bir şekilde yapmaktır. Emîru'l-mü'minîn **Ali** (r.a.)'ın şu sözü, bu ikinci anlamda kullanılmıştır: "İnsanlar, yaptıkları ihsâna göre değerlendirilirler." Yâni, herkes yaptığı güzel amellere nisbetle bir değer elde eder, demektir.

Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Allah Teâlâ, yarattığı her şeyi, istîdâdı her neyi gerektiriyor ve hikmet neyi îcâb ettiriyorsa ona göre hem şekil ve hem de mânâ îtibariyle güzel bir şekilde yaratandır. Yarattığı her şeyi güzel eyledi. Yâni, hikmetine uygun en iyi şekilde süsledi, tezyin etti.

Dünyâda bir şey ne şekilde olması gerekirse,
O şekliyle halk etmişsin
Ey Allahım, bütün işler senin lütfunla güzel oldu,
Zira her şeyin yaratıcısı sensin.
Yer üzerine işlenmiş güzel nakışlar Sen'dendir.

Bilen gönül ve temiz can Sen'dendir.

Allah Teâlâ, gıdalarına kolayca erişsinler diye hayvanların ve kuşların ayaklarını ve boyunlarını uzun yarattı. Aksi halde hayatlarını sürdürmeleri mümkün olmazdı. Aynen bunun gibi insanın her bir uzvunu da hayatını kolayca sürdürmeye uygun olacak şekilde yarattı. Şu halde bütün mahlûkât, güzeldir. Şekilleri farklı olsa da, güzele ve daha güzele ayrılsa da. Nitekim Allah Teâlâ: "***Biz insanı en güzel bir kıvamda yarattık"*** (et-Tîn, 95/4) buyrulmuştur.

Abdullah b. Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "Yaratılış bakımından insan da domuz da güzeldir."

Baklî der ki: "Çirkin imtihan yönünden çirkindir; Rahmân'ın emriyle yaratılmış olması bakımından da güzeldir."

Şeyh Yezdî (r.h.) ise şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, güzeli de çirkini de yarattı. Fakat çirkin, Allâh'ın ilminde çirkin olması murâd edilmiş olan şeydir. Çirkini, Allâh'ın ilmindeki durumuna bakarak çirkin diye vasıflandırmak, en güzel ve en doğru olandır. Çünkü iyilik ve güzellikler, çirkinliklerin varlığıyla ortaya çıkar ve güzellikleri anlaşılır. Bu anlamda güzelliğin ortaya çıkması için çirkine ihtiyacının olduğu açıktır. Öyleyse çirkini çirkin diye vasıflandırmak da güzeldir."

Fakîr (**Bursevî**) der ki: "Allah Teâlâ'nın yapıp ettiği her şey güzel ise de, hiç şüphesiz, güzeli de çirkini de O yaratmıştır. Allah mutlak olarak yaratma ile kendisini medhetmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"O halde, yaratan** (Allah), **yaratmayan** (putlar) **gibi olur mu?"*** (en-Nahl, 16/17). Bununla birlikte medih makamında 'Allah Teâlâ maymunların, domuzların, yılanların, akreplerin ve benzeri zararlı ve zâhiren çirkin görülen varlıkların yaratıcısıdır' denilmez. Bilakis *"O her şeyin yaratıcısıdır"* (el-En'âm, 6/102) denir. Çirkinin çirkinliği, yaratılmasında ve var edilmesinde değil, onun yapı ve karakterindedir. Gerçi çirkinin çirkinliği kendisi bakımından değil güzelin zıddı olması bakımındandır. Merkebin hakîkati (ayn-ı sâbitesi), kâbiliyet ve istîdâd lisanıyla şimdi bulunduğu şekli talep etmiştir. Kezâ köpek ve benzerleri, ayn-ı sâbitelerinin gereğine göre sûretlerini/şekillerini taleb etmişlerdir. Kezâ köpeğin necis olduğuna hükmetmek de onun zâtının gereğidir. Dünyâdaki her sûret ve sıfat, hakikatteki mertebesi îtibariyle kemâldir. Her varlık kendi istîdâdının gerektirdiği bugünkü sûrette ve Yaradan'ın kendisine giydirdiği sıfatta zuhûr etmeseydi, işte o zaman eksik ve çirkin olurdu. Hâl böyle olunca Allâh'ın en güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) ile yarattığı varlıklar arasında çirkin olan neredthough?

"*Ve*" bütün mahlûkât arasında "*insanı*" yâni beşeriyyetin atası olan Âdem (a.s.)'ı "*yaratmaya da çamurdan başlamıştır.*"

"اَلطِّينُ" toprak ve suyun karışımıdır. Suyun kuvveti ondan gitse de yine böyle isimlendirilmiştir.

Abdülazîz Nesefî (r.h.) der ki: "Allah Teâlâ insan bedenini topraktan yarattı, yâni

dört unsurdan. Ancak bu dört unsurdan toprak daha belirgin olduğundan toprağı zikretti. Âdem'in toprağını Mekke ile Tâif arasında, bir rivâyete göre kırk gün, bir rivâyete göre kırk yıl, bir başka rivâyete göre de kırk bin yıl besledi ve terbiye etti. "*Âdem'in toprağını kudret ellerimle kırk sabah yoğurdum.*"[117] kudsî hadîsinin mânâsı budur. "

Keşfü'l-esrâr'da ise şöyle denilmiştir: "Mizacı/karakteri/tabîatı çamurdan olan bu cevhere ne zarar ve ziyan gelebilir? İnsanoğlunun kemalini gönle koymuş. Onun sâhip olduğu kıymet, terbiye sebebiyledir, topraktan değildir. İnsanoğlunda olan sır, ne arşta, ne kürsîde, ne felekte, ne de melekte vardır. Çünkü bu sayılanların hepsi mücerred kullardır; insanoğlu ise hem kul, hem de dostlardandır."

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾

8. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı.

"*Sonra onun neslini*" zürriyetini "*bir öz sudan,*" yâni insanın sulbünden çıkarılan bir nutfeden, **Kâşifî**'nin dediğine göre babanın sulbünün hülâsasından çıkartılmış "*değersiz*" *el-Kâmus*'ta belirtildiği gibi değersiz ve zayıf "*bir sudan*" meniden "*yarattı.*"

İnsanın zürriyetine, insandan kopup ayrıldığı için "اَلنَّسْلُ (nesil)" denilmiştir. Nitekim *el-Müfredât*'ta şöyle der: "اَلنَّسْلُ" bir şeyden ayrılıp kopmak demektir. Babasından kopup ayrıldığı için çocuğa/kişinin zürriyetine de "اَلنَّسْلُ" denilmiştir."

ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ

وَالْاَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

9. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi rûhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

"*Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş,*" yâni insan neslini ana rahminde uzuvlarını tamamlayarak ve gerektiği gibi ona şekil vererek düzeltip kıvamına erdirmiştir. **Kâşifî** şöyle der: "Sonra Âdem'in kalıbını düzeltti." der. **Nesefî** de der ki: "Âdem'in tamamlanıp şekillendirilmesinden murad, uzuvlarının birbirine eşit olmasıdır. Yâni, dört unsurun cüzlerinin [eller, ayaklar, gözler ve kulaklar] eşit/denk olmasıdır. Kalıbın şekillendirilmesi, şeffaflaşıp her şeyi aksettirmesi ve şekil kabul etmesi için demirin ateşle terbiye edilmesine benzer."

"Ona kendi rûhundan üflemiştir." Allah, şeref bahşetmek, insanın hârika ve şerefli bir mahluk olduğunu, onun rubûbiyyet mertebesi ile özel bir münâsebeti bulunduğunu

ortaya koymak için onu (rûhu) kendisine izâfe etmiştir. İşte bu sebepledir ki kendisini bilip tanıyan, Rabbini de tanımış olur.

el-Kevâşî'de der ki: "Hak Teâlâ, zâtına mahsus bir sırrı insana lutfetmiştir. Böyle olduğu için de rûhu zâtına nisbet etmiştir. Bu ruh, bedene taalluk edince de cansız beden, canlı ve duyarlı bir varlık hâline dönüşmüştür. Yoksa ortada gerçekten bir üfleme yoktur."

Şeyh İzzeddîn b. Abdüsselâm şöyle der: "Rûh suyun kaba girdiği gibi bedene giren bir cisim değildir. Siyahlığın siyaha, ilmin âlime hulûlü gibi kalb ya da dimağa girmiş/hulûl etmiş sonradan oluşan bir araz/vasıf da değildir. Bilakis o, basiret ehlinin ittifakıyla, bölünüp parçalanmayan bir cevherdir.

Şu halde tamamlayıp şekillendirme (tesviye), kabiliyeti olan mahalde -ki bu mahal, Âdem (a.s.) hakkında çamur, çocukları hakkında ise nutfedir- saflık ve parçalarının birbiriyle münâsebeti bakımından en son dereceye ulaşana kadar mizacın tasfiyesi ve düzeltilmesi sûretiyle yapılan bir fiilden ibârettir. Böylece mahal ruhu kabule uygun/hazır hale gelir ve onu tutar.

Nefh/üfleme, ruhun nûrunun/ışığının, kabul eden mahalde parlamaya/tutuşmaya başlamasından ibârettir. Öyleyse üfleme, bu parlamanın/tutuşmanın sebebidir. Allah hakkında üflemenin sûreti muhaldir/imkânsızdır. Müsebbeb ise imkansız değildir. Yâni üflemenin neticesi, yâni parlama/tutuşma, 'üfleme' diye ifâde edilmiştir. Ruhun nûrunun parlayıp tutuşmasına sebep olan şey, fâilde (üfleyende) bulunan bir sıfat ile kabul eden mahalde (üflenende) bulunan bir sıfattır.

Fâil'in sıfatı, varlığın kaynağı olan cömertliktir. O, her varlığa ve onun varlığının hakîkatine bizâtihî feyyâzdır. Bu sıfat "kudret" diye ifâde edilir. Bunun misâli, aradaki engel kalktığında güneşin ışıklarıyla aydınlanmaya müsâid her şeyi aydınlatmasıdır. Burada aydınlanmayı kabûl eden, rengi olmayan hava değil, renkli varlıklardır.

Ruh üflenmesini kabul eden mahallin (bedenin) sıfatı ise tamamlayıp şekillendirme ile meydana gelen düzgünlük ve ölçülülüktür. Kabul edenin misâli aynanın parlaklığıdır. Ruh, yönden ve mekândan münezzehtir. Eşyânın hepsini bilme ve onlara muttali olma gücü vardır. Bu münâsebet ve benzerlik, ondan başka diğer cismânî varlıklarda yoktur. Bu yüzden de Allah Teâlâ'ya izâfe edilme ona has kılınmıştır." **Şeyh İzzeddîn b. Abdüsselâm**'ın özetle sözü, burada sona ermiştir.

Şeyh Nesefî de der ki: "İnsanın birkaç ruhu vardır: Rûh-i tabîî: Mahalli, sağ yanda olan ciğerdir. Rûh-i hayvânî: Mahalli, sol yandaki gönüldür. Rûh-i nefsânî: Mahalli dimağdır. Rûh-i insânî: Mahalli, rûh-ı nefsânîdir. Rûh-i kudsî: Mahalli, rûh-ı insânîdir. Rûh-i kudsî, ateş mesâbesinde; rûh-ı insânî, yağ mesâbesinde; rûh-ı nefsânî, fitil mesâbesinde; rûh-ı hayvânî, zücace/şişe mesabesinde; rûh-ı tabîî, mişkât/lamba mesabesindedir. İşte ***"O'nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir."*** (en-Nûr, 24/35) âyetinin mânâsı budur."

Üfürülen ruh, insânî ruhtur. İnsan, tabiî ruhta, nefsânî ruhta ve hayvânî ruhta diğer canlılarla ortaktır. Onu diğer canlılardan ayıran ruh, emr âleminden olan insânî ruhtur.

İnsanların havâssı/seçkinleri, sayılan dört çeşit ruhta avâm ile beraberdir. Fenâ-i tâm[118] hâlinde Allâh'ın üflediği kudsî ruh ile onlardan ayrılırlar.

Allah bizi ve sizi bu kudsî ruhla hayat süren kimselerden kılsın ve bizi nice nice mânevî fethlere eriştirsin!

Ey Âdemoğulları! "*Ve sizin*" menfaatleriniz "*için*" tevhid ve yeniden diriltmeden bahseden tenzîlî (Allah tarafından indirilen Kur'an'daki) âyetleri işitecek "*kulaklar,*" tevhid ve yeniden diriltmeye şâhid/delil olan tekvînî (kâinâtta yaratılmış) âyetleri görecek "*gözler,*" tenzîlî ve tekvînî âyetleri akledip onların hakîkatine yol bulacak "*kalpler yaratmıştır.*"

"الْأَفْئِدَةَ" kelimesi, kalb anlamındaki "فُؤَاد" kelimesinin çoğuludur. Kalbde yanıp tutuşma mânâsı olduğu kabul edildiği zaman ancak bu kelime kullanılır.

"Ne kadar az şükrediyorsunuz!" Yâni bu nîmetlerin Rabbine/sâhibine çok az şükrediyorsunuz. Buradaki 'azlık' şükrün yapılmadığı ve hiç olmadığı anlamındadır. Bu âyet, insanların çoğunun bu nîmetlere ve onların sâhibine karşı nankörlükte bulunduğunu beyan etmektedir.

Burada şuna işâret vardır: Rabbini kendisinde Muhsinliği ile tecellî eden olarak tanımak için kendisini ayna olarak tanıyan insan pek azdır. Halbuki Allah Teâlâ onu, kendi zâtını ve sıfatlarını tanımak için yaratmıştır. Nitekim O şöyle buyurmuştur: ***"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler***" yâni ancak beni tanısınlar "***diye yarattım."*** (ez-Zâriyât, 51/56). İnsan, hakîkî ma'rifet mertebesine ancak Rasûlullah (s.a.) ve O'nun vârisinin delâletiyle ulaşabilir.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ bütün âlemi yarattı; felek, melek, arş, kürsî, levh, kalem, cennet, cehennem, gökyüzü, yeryüzü. Bu yarattıklarına hiç şefkat ve muhabbet nazarıyla bakmadı. Bunlara peygamber göndermedi; haber vermedi. Sıra lütuf ve ihsan, fazl ve keremin nihâyetsizce ikram edildiği, ilâhî nur ve sır madeni olan, topraktan yaratılan insana gelince, Cenâb-ı Hak kendi lütuf ve kereminden onları zâtının nazar mahalli kıldı. Hidâyete ersinler diye onlara peygamber gönderdi. Melekleri onlara koruyucu ve gözetleyici kıldı. Şefkat ateşini sînelerine koydu. Gönüllerine aşk ateşini attı. Îman satırlarını gönüllerinin sayfalarına yazdı. Muhabbet yazısını kalplerine çekti. Dünyâ nîmetlerini ve güzel rızıkları müminler için yarattı. Nitekim şöyle buyurdu: "***De ki: Allâh'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünyâ hayatında, özellikle kıyâmet gününde mü'minlerindir.***" (el-A'râf, 7/32) Kâfirin dünyâda rızkını yemesi, mü'minler sayesindedir. "***özellikle kıyâmet gününde***" buyurmasına gelince, kıyâmet gününün sadece mü'min içindir, kâfir için bir yudum su bile yoktur."

Akıl sâhibi kimsenin yapması gereken, nîmetleri ve nîmet sâhibini tanımak ve tembellerden olmamak için şükür hizmetinde gayret göstermektir. Güçleri, uzuvları ve bütün iç ve dış nîmetlere şükür ehlinden olduğu zaman Allah ona şükrünün karşılığını verir. Yâni onun tâatini kabul eder, kendi katında şerefli varlıklar arasında onu över ve

en güzel karşılıkla mükâfatlandırır. Bu mükâfât, avam için cennetler, cennetlerin dereceleri ve ebedî nîmetleridir. Havastan olan kimseler için ise ilâhî kurbiyyet/yakınlık makamları, O'na vuslat nîmeti ve O'nun ebedî tecellîsidir.

Yüce Allah'tan, bizi hakları zayi etmekle, istîdadları bozmakla ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışmakla yerdiği kimselerden değil, her an şükür ve tâat içinde bulunmakla övdüğü kimselerden kılmasını niyaz ederiz.

وَقَالُوٓا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۜ بَلْ هُمْ بِلِقَٓاءِ
رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾

10. "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten *(o vakit)* biz mi yeniden yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

Öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr ederek Übey b. Halef ve benzeri Kureyş kâfirleri: *"Toprağın içinde kaybolduğumuz"* yâni helak olduğumuz ve yerin toprağından ayırt edilemeyecek kadar onunla karışmış bir toprak hâline geldiğimiz veya toprağa defnedilerek kaybolduğumuz, yâni suyun süte karıştığında birbirinden fark edilemediği gibi bizim uzuvlarımızın toprağının yeryüzünün toprağıyla farkı kalmadığı ve insanların gözleri önünden gittiğimiz "*zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız?"* yâni ölümümüzden ve yok oluşumuzdan sonra tekrar diriltilecek ve ölümümüzden önce olduğumuz gibi tekrar diriler mi olacağız? Yâni bu yadırganacak/kabul edilemeyecek ve şaşılacak bir durumdur! Yâni, toprak olduğumuzda yeniden yaratılmayacağız. *"derler.*" Çünkü onlar, ölümü kabul ediyor ve gözleriyle görüyorlardı. Onlar ancak öldükten sonra diriltilmeyi inkâr ediyorlardı. Âyetteki inkâr yollu soru, ölüm hakkında olmayıp öldükten sonra diriltilmeye yöneliktir.

Sonra Allah Teâlâ, sözün akışını değiştirdi ve onların yeniden diriltilmeyi inkâr etmelerini açıklamaktan daha ağır ve fena bir konuyu; onların sonuçta Allâh'ın huzuruna çıkarılacaklarını ve âhirette karşılaşacakları korkunç halleri inkâr etmelerini açıklamaya geçti ve şöyle buyurdu:

"*Doğrusu*" söyledikleri gibi değildir; bilakis "*onlar Rablerine kavuşmayı*" ebediyet yurdu olan âhireti "*inkâr etmektedirler.*" Allâh'a kavuşmak, kıyâmetten ve Allâh'ın huzuruna dönmekten ibârettir. Kim Allâh'a kavuşmayı inkâr ederse, Allah kendisine gazablı olduğu halde O'na kavuşur. Kim de O'na kavuşmayı kabul ederse, Allah kendisine merhametli olduğu halde O'na kavuşur.

قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ۟ ﴿١١﴾

11. De ki: Size vekil kılınan *(bu konuda görevlendirilen)* ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

Hakkı açıklamak ve onların bâtıl iddiâlarını reddetmek üzere “*De ki: Size*” ruhlarınızı almak ve ecellerinizi sayıp hesaplamak konusunda “*vekil kılınan* (görevlendirilen) *ölüm meleği canınızı alacak…*”

“اَلتَّوَفِّى” kelimesi, bir şeyi tam olarak almak, demektir. *es-Sıhâh*’ta şöyle der: “تَوَفَّاهُ اللهُ” Allah ruhunu kabzetti/aldı; “اَلْوَفَاةُ” ise ölüm demektir.

“اَلتَّوْكِيلُ” başkasına güvenerek onu yerine nâib/vekil tayin etmektir. Birisini bir işte görevlendirmek, bir kimseye bir iş yüklemektir.

Melek ise, latîf ve nûrânî bir cisimdir. Farklı şekillere girebilir. Muhakkıklardan birisi şöyle demiştir: “Meleklerden idârî bir vazife üstlenene “melek”, insanlardan üstlenene ise “melik” denir. Öyleyse her melek melâikedendir, ama her melâike melek değildir. Bilakis melek, “***Andolsun işi düzenleyenlere***” (en-Nâziât, 79/5) “***Andolsun işleri ayıranlara***” (ez-Zâriyât, 51/4), “***Andolsun söküp çıkaranlara***” (en-Nâziât, 79/1) ve benzeri âyetlerde kendilerine işâret edilenlerdir. Melekü’l-mevt/ölüm meleği de onlardandır.”

Ölüm, hayatın zıddı olarak yaratılmış, varlıkla ilgili bir sıfattır.

Âyetin mânâsı şöyledir: Azrâil, ruhlarınızı geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde kabzeder; yüzlerinize ve sırtlarınıza vurmaktan daha fenâ ve olabilecek en şiddetli şekilde tastamam olarak ruhlarınızı alır. Ya da Azrâil, hakkında ölüm takdir edilip yazılan sizden hiçbir kimseyi geride bırakmadan hepinizin ruhlarını alır.

Ölüm meleğinin canını ise Allah Teâlâ alacaktır. Nitekim rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ -her şeyi en iyi bildiği halde- tüm canlıların ölümünü gerçekleştirdikten sonra ölüm meleğine: *“Yarattıklarımdan kim kaldı?*” diye sorar. Melek: “Yâ Rabbi, kimin kaldığını sen daha iyi bilirsin; ama bu zayıf kulundan başka kimse kalmadı.” der. Bunun üzerine Allah: *“Ey ölüm meleği! Nebîlerime, rasüllerime, velîlerime ve kullarıma ölümü tattırdın. Ben bütün gaybları çok iyi bilen olduğum halde ezelî ilmimde şu hüküm verilmiştir: Zâtım hâriç her şey yok olmaya mahkûmdur. İşte şimdi de sıra sende.”* buyurur. Bunun üzerine melek şöyle yalvarır: “İlâhî, şu senin ölüm meleği kuluna merhamet et ve ona lütfunla muâmelede bulun! Çünkü o zayıftır.” Allah Sübnânehû Teâlâ: *“Sağ elini sağ yanağının altına koy, cennetle cehennem arasına yat ve canını ver!”* buyurur. O da bu şekilde Allâh’ın emriyle ölür.

Bu âyette, yaratılışın gereği olarak ölümün canlılara ârız olan tabiî hallerden biri olduğunu iddiâ eden kâfirlere bir cevap vardır.

“*Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.*” Hesaba çekilmek ve yaptıklarınızın karşılığını almak için yeniden diriltilmek sûretiyle Rabbinize geri çevrileceksiniz. İşte, Allâh’a kavuşmanın mânâsı budur.

Bilesin ki Allah Teâlâ bu âyette ölüm meleğinin vefât ettiren ve ruhları alan olduğunu haber vermiştir. Bir yerde canları alanın elçiler, yâni melekler olduğunu (bk. el-En‘âm,

6/61); başka bir yerde ise Allah Teâlâ olduğunu (bk. en-Nahl, 16/70; ez-Zümer, 39/42) bildirmiştir. Bu âyetlerin arası şöyle te'lif edilebilir: Ölüm meleği ruhları kabz eder/alır, melekler de onun emriyle hareket ederek ona yardımcı olurlar. Allah Teâlâ ise ruhu alır. Hakîkat bakımından her fiilin fâili ve bütün yaratılanların ruhlarını kabz eden/alan Allah Teâlâ'dır. Ölüm meleği ve yardımcıları sadece birer vâsıtadır.

İbn Atıyye der ki: "Bütün hayvanların ruhlarını, sanki onların hayatlarını yok eder gibi ölüm meleği değil bizzat Allah Teâlâ alır. İnsanlar için de durum aynıdır. Ancak onlara, ruhlarının alınması konusunda ölüm meleğinin ve beraberindeki meleklerin tasarrufu ile bir tür şeref bahşedilmiştir."

Âlimler demişlerdir ki: Azrâil (a.s.) bir yerde bulunduğu halde, çok farklı yerlerde bulunan insanların ruhlarını alır. Bu ona has kılınan bir durumdur. Nitekim dünyâdaki insanların hepsinin kalblerine şeytanın vesvese vermesi de şeytana has kılınmış bir durumdur.

Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: "Cebrâil (a.s.) İran'da bir nehir kenarında ölüm meleğiyle karşılaştı ve ona: "Ey ölüm meleği! Burada, şurada ve orada vebâ hastalığına müptelâ olmuş binlerce kişi var. Bütün bunların ruhunu almaya nasıl güç yetirebiliyorsun?" dedi. Azrâil: "Yeryüzü benim için büzülür, dürülür ve âdetâ kollarım arasına sığar, ben de onları elimle alıveririm."

Rivâyet edildiğine göre, dünyâ ölüm meleği için avuç içi gibi ya da önündeki bir leğen gibidir. Zorlanmadan ondan dilediğini alır.

İbn Abbâs (r.a.) da şöyle der: "Ölüm meleğinin bir adımı, doğu ile batı arası kadardır."

Muâz b. Cebel (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre ölüm meleğinin doğudan batıya yetişebilecek uzunlukta bir mızrağı vardır. Onunla insanların yüzlerine dokunur. Bir evde bulunan hemen herkese günde iki kez, bu mızrağıyla dokunur. Eceli gelen bir insan gördü mü bu mızrakla onun başına vurur ve: "Şimdi ölüler ordusuna katılacaksın." der.

Yine rivâyete göre ölüm meleğinin yerle gök arasında yüksek bir makamdadır. Onun rahmet meleklerinden ve azab meleklerinden yardımcıları vardır. Yardımcıları, insanın ruhunu cesedinden söküp çıkarırlar. Can boğaza gelince de ölüm meleği ruhu bizzat alır.

Bir başka rivâyete göre Azrâil'in dört yüzü vardır. Birisi ateşten bir yüzdür ki onunla kâfirlerin ruhlarını alır. İkincisi, karanlıktan bir yüzdür ki onunla münâfıkların ruhlarını alır. Üçüncüsü, rahmetten bir yüzdür ki onunla mü'minlerin ruhlarını alır. Dördüncüsü ise nurdan bir yüzdür ki onunla nebîlerin ve sıddîkların ruhlarını alır. Mü'minin ruhunu alınca, onu rahmet meleklerine teslim eder. Kâfirin rûhunu alınca da azab meleklerine teslim eder.

Ölüm meleği önceleri acısız bir şekilde insanların ruhlarını almakta idi. İnsanlar ona sövüp saymaya ve lânet etmeye kalkışınca o da bu durumu Rabbine şikâyet etti. Bunun üzerine Allah ölüm öncesinde hastalıklar ve acılar verdi. Artık insanlar şöyle konuşmaya başladılar: "Falan kimse şu şu acılar neticesinde öldü."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Hastalıklar ve acılar ölüm habercileri ve*

elçileridir. Ölüm anı gelince ölüm meleği bizzat gelir ve şöyle der: "Ey Allâh'ın kulu, sana haber üstüne haber geldi. Nice nice elçiler geldi. Peş peşe haberciler geldi. Ben son haberci ve elçiyim. Benden sonra ne bir haberci ne de bir elçi gelecek. Artık Rabbine isteyerek ya da istemeyerek icâbet et!" O kimsenin ruhunu alınca etrafında bulunan yakınları ve sevenleri eyvahlarla ağlamaya başlarlar. Ölüm meleği onlara da der ki: "Ben onun hayat süresini vaktinden önce sonlandırarak ona zulmetmedim, onun rızkını da yemedim; bilakis Rabbi onu dâvet etti. Artık ağlayan kendine ağlasın! Çünkü ben sizden geriye hiç kimse bırakmayana kadar aranıza defalarca geleceğim." Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Şâyet insanlar ölüm meleğinin konumunu bir görseler ve sözünü işitselerdi, ölülerini unutur ve kendileri için ağlarlardı."*[119]

Kâşifî der ki: "Böyle pusuda bir arkadaşı olan insanın rahat ve huzurdan söz etmesi ne kadar şaşılacak şey!"

Ecelin sadmesinden/çarpmasından rahat ve huzur bekleme,
Zira kimseye selâmet beratı verilmemiştir.

Bostân'da da şöyle geçer:

Gel, ey ömrü yetmişe varan!
Acaba uyumuş muydun ki hayatın boşuna geçti.
Zamanın devriyle hayatının kadehi dolduğu vakit,
Aman dileyecek bir an bulamazsın.

Bazıları şöyle demiştir: "İnsanların gönüllerinin gafleti olmasaydı, Allah insanların ruhlarını almayı ölüm meleğine havale etmezdi."

Hayr Nessâc (k.s.) hasta idi. Ölüm meleği canını almak istediğinde müezzin "Allâhu Ekber Allâhu Ekber" diye akşam namazı ezanı okumaya başladı. Hayr Nessâc, "Ey ölüm meleği, bekle de akşam namazının farzını edâ edeyim. Çünkü Allâh'ın üzerimde namazın farz olduğuna dâir fermanının vakti geçiverir, seninki ise geçmez." dedi. Namazı edâ edince başını secdeye koydu ve şöyle dedi: "Ey Allâh'ım! Bu emâneti bana yüklediğinde ortada ölüm meleği yoktu. Bugün onun zahmeti olmadan alsaydın ne olurdu?" Bunu söyledi ve canını teslim etti.

Ey Rabbim, bizi dostluk kılıcıyla fani/yok edersen,
Ölüm meleğinin bizimle işi olmaz.
Kim bir gün Senin kadehinden Senin şevk şerbetini içecek olsa,
O şarap kalmayınca, o sarhoşluğun zahmetini o kimse bilir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Ölüm meleği, ilâhî muhabbetin bir tecellisidir. Çünkü o, ruhları insânî sıfatlardan söküp alır, insânî rûhun Hak Teâlâ'dan başkasına olan taallukunu kesmek için onu sevgiyle bağlandığı şeylerden öldürür. Böylece ruh,

*“****Rabbine dön****”* (el-Fecr, 89/28) ilâhî hitabının cezbesiyle Rabbine döner. Hakîkat ehlinin ıstılahında ölüm, nefsin hevâsına (lüzumsuz arzularına) hâkim olmaktır. Kim hevâsından ölürse, hakîkî bir hayat yaşar.”

Câfer Sâdık (r.h.) der ki: “Ölüm, tevbedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“****Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün.****”* (el-Bakara, 2/54). Öyleyse kim tevbe ederse nefsini öldürmüş olur.”

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

Durma, eteğindeki âdilik tozunu yıka.
Çünkü ırmağı ansızın çevirebilirler.

---

[117]. Irâkî, Muğnî, IV, 277; ed-Dürru’l-Mensur, II, 174.

[118]. Fenâ-i tâm: Kulun kendine âid tüm varlık emarelerinden sıyrılıp, Hak’ta fânî olması halidir .

[119]. Bkz. *Ed-Dürrü’l-mensûr,* VI, 543; Benzer bir rivâyet için bkz. Beyhakî, *Şuabü’l-îmân,* V, 447; VII, 167.

YAPTIKLARINA KARŞILIK OLARAK

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُ۫سِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ رَبَّنَٓا اَبْصَرْنَا
وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا
كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنّ۪ي لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَس۪يتُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۚ اِنَّا
نَس۪ينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ اِنَّمَا يُؤْمِنُ
بِاٰيَاتِنَا الَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
خَوْفًا وَطَمَعًاۘ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَٓا
اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ
مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًاۜ لَا يَسْتَوُ۫نَ ﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰىۘ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ فَسَقُوا فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَٓا
اُع۪يدُوا ف۪يهَا وَق۪يلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ
﴿٢٠﴾ وَلَنُذ۪يقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَاۜ
اِنَّا مِنَ الْمُجْرِم۪ينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

12. O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri, "Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi *(dünyâya)* geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen!

13. Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat, "Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye benden kesin söz çıkmıştır.

14. *(O gün onlara şöyle diyeceğiz:)* Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezâsını şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk; yaptıklarınızdan ötürü ebedî azabı tadın!

15. Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih

ederler.

16. Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere *(ibâdet ettikleri için)*, vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

17. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.

18. Öyle ya, mü'min olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar.

19. Îman edip de, iyi işler yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.

20. Yoldan çıkanlar ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: "Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!" denir.

21. En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azabdan tattıracağız; olur ki *(îmâna)* dönerler.

22. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir! Muhakkak ki biz, günahkârlara, lâyık oldukları cezâyı veririz.

"*O günahkârların,*" Bunlar "***Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten** (o vakit)* ***biz mi yeniden yaratılacağız?***" (es-Secde, 32/10) diyen kimselerdir.

"*Rableri huzurunda*" Allâh'a arz olundukları kıyâmetin durağında utanç, horluk ve gamdan dolayı "*başlarını öne eğecekleri, "Rabbimiz! Gördük duyduk,*" yâni daha önce hiçbir şey anlamayan bir körlük içindeydik; artık gören ve işiten kimselerden olduk, görülecek ve işitilecek âyetleri anlamaya istîdad kazandık. "*şimdi bizi* (dünyâya) *geri gönder de,*" bu âyetlerin gerektirdiği şekilde "*iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı*" ey gören kimse "*bir görsen!*"

"لَوْ" ve "إِذْ" mazi/geçmiş zaman içindir. Burada ise müstakbel/gelecek zamanın başına gelmişlerdir. Çünkü kesin olarak vuku bulması bakımından Allah Teâlâ'nın müstakbeldeki fiili mâzî gibidir.

el-İrşâd'da der ki: "Onlar bu sözleriyle, gönüllerinin hastalıktan kurtulup sıhhat bulduğunu iddiâ etmiş ve bu durumda artık âyetlerin mânâsını idrâk ederek gerekleriyle amel edeceklerini söylemiş olmaktadırlar. Yine görme ve işitme duyularının da artık sıhhatli olduğunu ifâde etmektedirler. Onlar sanki şöyle demişlerdir: "Biz kesin olarak inandık. Daha önce biz hiçbir şeyi anlamamışız."

Âyette *"bir görsen!"* şeklindeki şartın cevabı, hazfedilmiştir. Yâni "Eğer bir görsen, çok acı ve kötü bir manzara görecektin.*"* Bu durumun gelecekte gerçekleşeceği muhakkak olduğu için geçmişte olmuş bitmiş gibi ifâde edilmiş ve sanki şöyle

buyrulmuştur: “Bu iş oldu bitti, fakat sen görmedin, görseydin korkunç bir durum görmüş olacaktın.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Günahkarlardan dünyâ ehli olanlara işâret etmektedir. Onların günahı, Rableri katında başları dik olarak yaratıldıktan sonra başlarını dünyâ ve dünyânın şehvetlerinin en aşağısına eğmeleri/sokmalarıdır.

Mîsak günü ***“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”*** ilâhî hitabını işittiklerinde, başlarını kaldırmış ve: ***“Evet, Sen bizim Rabbimizsin”*** (el-A’râf, 7/172) demişlerdi. Fakat dünyâ ve şehvetleri ile onların şeytan tarafından süslenmesiyle imtihana tâbi tutuldukları zaman, tabîatları ile onlara meyledip başlarını öne eğdiler. Böylece dünyânın şehvetlerini taleb konusunda dört ayaklı hayvanlar gibi oldular. Nitekim Allah Teâlâ: “***Onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da sapıktırlar.”*** (el-A’râf, 179) buyurmuştur. Çünkü hayvanların dünyânın şehvetlerini taleb konusunda tabîat ve yaratılışlarından gelen bir sapıklıkları vardır. Zâten onlara Allâh’a kulluk emredilmemiş ve şehvetler yasaklanmamıştır ki onlar için emir ve nehye muhâlefet dalâleti/sapıklığı hâsıl olsun.

Nefsin dünyâya ve şehvetlerine meyli ile insanın tabîî dalâlette hayvanlarla ortaklığı vardır. Ayrıca muhâlefet dalâleti/sapıklığı insana mahsustur. Bu yüzden de böyle kimseler, hayvanlardan daha sapık oldular. Böyleleri, dünyânın şehvetlerine doğru başlarını eğerek yaşadıkları gibi, yaşadıkları hal üzere öldüler. Sonra öldükleri hal üzere Rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş olarak haşr olunacaklardır. O gün onları dehşet hâkimiyeti altına alacak ve utanma duygusunun altında ezilmiş bir halde, hiçbir özrün kabul edilmediği günde özür dileyecek, hiçbir îtirâfın fayda vermediği günde îtirafta bulunacaklardır.

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

Şimdi gaflet yakasından başını çıkar
Ki yarın utançla önüne bakmayasın.
Gözün varken şimdi yaş dök,
Ağzında dilin varken af dile.
Can her zaman bedende,
Dil her zaman ağızda kalmayacaktır.

وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنّ۪ي لَاَمْلَئَنَّ
جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٣﴾

13. Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat, “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz

çıkmıştır.

"Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik." Yâni iyi ve günahkâr nefislerden her nefse îman ve sâlih amele muvaffak kılmak sûretiyle onlara erişme imkanı vermeye bizim irâdemiz fiilî olarak taalluk etseydi, onları kendisine şu kesb/kazanma yeri olan dünyâda verirdik, yapılanların karşılığının verildiği âhiret gününe bırakmazdık.

"Fakat, "Cehennemi hem cinlerden" cinler topluluğundan; yâni şeytanlarla ve cinlerin kâfirleriyle, *"hem insanlardan bir kısmıyla"* inkâr ve isyanda İblîs'e tâbi olanlarla *"dolduracağım" diye benden kesin söz çıkmıştır."* hükmüm ve tehdîdim sâbit olmuştur.

"أَجْمَعِينَ" kelimesi, bir işte birleşmeyi te'kid için kullanılır

Bâzıları der ki: "*Benden bir söz çıkmıştır*"; yâni İblîs ***"Mutlaka senin o kullarını azdıracağım."*** (Sâd, 38/82) dediği zaman, ***"Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."*** (Sâd, 38/85) buyurduğum vakit benim sözüm sâbit olmuş ve benden çıkmıştır, demektir.

*et-Te'vîlât'*ta denilmiştir ki: "*Biz*" ezelde sizin hidâyetinizi ve dalâlet ehlinin hidâyete ermesini *"dilesek"* hidâyet nûrunun damlalarını ruhlar üzerine isâbet ettirmek sûretiyle *"elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat"* Âdem (a.s.) ve İblis yaratılmadan önce "*Cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye benden kesin bir söz çıkmıştır.*" Yâni bir topluluğun hidâyete erdirilmesi gibi diğer bir topluluğun da saptırılmasına irâdemiz taalluk etmiştir. Lütuf ve kahır sıfatlarımız ortaya çıksın diye cennetin sâkinleri olmasını istediğimiz gibi cehennemin de oturanları olmasını istedik. Çünkü cennet ve ehli lütuf sıfatlarımın mazharı, cehennem ve ehli ise kahır sıfatlarımın mazharıdır. Ve ben dilediğimi mutlaka yapanım."

*Arâisü'l-beyân'*da şöyle denilmiştir: "Cehennem Hak Teâlâ'nın kahrının tecellî ettiği bir ağızdır. İlâhî kahra istîdadlı kimseleri içine almak için açılmıştır. Cennet de ilâhî lütfun tecellî ettiği bir ağızdır. O da ilâhî lütfa istîdâdı olanları içine almak için açılmıştır. Şu halde latîf olan latîf olana, kesîf olan da kesîf olana döner demektir. Allah dileseydi bütün insanları kendisini tanıyan ârif kullar kılardı. Fakat ilâhî kalem, ezelde vaad ve vaîdi yazmıştır. Nitekim bu âyetle ilgili **İbn Atâ** (k.s.) şöyle der: "Dileseydik her kulu rızâmıza erişmeye muvaffak kılardık. Fakat vaad ve vaîd konusunda ilâhî irâdenin/seçimin tamam olması için verilen söz gerçekleşti.

Şiblî (k.s.)'a bu âyet sorulunca şöyle dedi: "Yâ Rabbi, cehennemi Şiblî ile doldur ve kullarını affet ki bütün kulların affedilip kurtuldukları için, Şiblî ise senin azâb etmenle rahatlasın." Bu sözün îzahı şöyledir: İşin aslına ulaşmak sûretiyle kimin nazarında lütuf ve kahır eşit hale gelirse lütuf ve kahrın her ikisinde de maksûdunu görür. Nitekim Eyyûb (a.s.) dûçar olduğu belâda/imtihanda imtihan edeni gördü. Bu yüzden de vakti ve hâli hoş oldu, keder ve hüznün içinde gönlü safâ buldu.

Biz belâ ve meşakkat isteriz, zâhid ise âfiyet
İşte her malın bir alıcısı vardır

Hasan Basrî (r.h.)’tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Ebû Hüreyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.)’in minberi üzerine çıktı ve bizlere hitap ederek şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.)’i şöyle derken işittim: *“Muhakkak ki Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)’a şu üç konuda (âdetâ) mazeret beyan edip şöyle buyurur: “Ey Âdem! Şâyet ben yalancılara lânet etmemiş, yalan ve vaadinden dönmeye buğzetmemiş ve onlardan dolayı azap edecek olmasaydım, bugün senin evlâdlarının hepsine rahmetimle muâmele eder, onlar için hazırlanmış şiddetli azabı kendilerinden kaldırırdım. “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz çıkmıştır. Ey Âdem! Şunu bilmiş ol ki, senin evlâdından eğer dünyâya geri gönderecek olsam bulunduğu halden daha kötüsüne döneceğini (ezelî) ilmimle bildiğim kimseden başkasını cehenneme koymam ve cehennem ile azâb etmem. Hiç kimse geri dönmez ve azarlandıktan sonra hoşnut edilmez.”*

Allah Teâlâ devamla şöyle buyurur: “Ey Âdem! Seni, benimle zürriyetin arasında hakem kıldım. Şimdi kalk, amellerin tartıldığı terazinin başına geç. Onların amellerinden sana gelenlere bak. Kimin hayrı şerrinden zerre miktar ağır gelirse, ona cennet vardır. Tâ ki böylece benim ancak zâlim olan kimseyi cehenneme koyduğumu bilesin.”[120]

Bilesin ki Allah Teâlâ, cehennemi güçlülerle, cenneti de zayıflarla dolduracaktır. Bunun delili **Enes b. Mâlik** (r.a.)’ın rivâyet ettiği şu hadîstir: *“Cehennem dolunca, cennet şöyle der: (Yâ Rabbi!) Zorbalarla, Firavunlarla ve krallarla cehennem doldu ve fakat zayıf kulların beni henüz dolduramadı. Bunun üzerine Hak Teâlâ yeni varlıklar yaratır ve onları cennete koyar. Ölümü tatmayan ve gözleriyle hiçbir kötülük görmeyen bu varlıklara ne mutlu!”*[121]

Ebû Hüreyre (r.a.)’dan rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Cennet ile cehennem münakaşa ettiler ve karşılıklı deliller getirerek birbirine üstün gelmeye çalıştılar. Cehennem: “Bende zorbalar ve kibirliler var.” dedi. Cennet: “Bende de zayıflar ve yoksullar var.” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ cennete şöyle buyurur: “Sen benim rahmetimsin, dilediğime seninle merhamet ederim.” Cehenneme de şöyle buyurur: “Sen de benim azâbımsın. Dilediğime seninle azâb ederim. Ben her ikinizi de dolduracağım.”*[122]

Bu rivâyet, *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçmektedir.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۚ اِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

14. ***(O gün onlara şöyle diyeceğiz:)*** **Bu güne kavuşmayı unutmanızın karşılığında** ***(azabı)*** **şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk; yaptıklarınızdan ötürü**

ebedî azâbı tadın!

Cehennem ehlinin dünyâya geri dönme taleplerine karşılık şöyle buyruluyor: “*Bu güne kavuşmayı unutmanızın karşılığında* (azâbı) *şimdi tadın bakalım!*”

“اَلنِّسْيَانُ (unutmak)”, insanın kendisine emânet edilen şeyi koruyup muhâfaza etmeyi terk etmesidir. Bu, ya kalbin zaafiyetinden, ya gafletten ya da bilinçli bir şekilde hatırdan çıkmasına göz yummaktan kaynaklanır. İnsandan zuhur eden ve Allah Teâlâ’nın zemmettiği unutma, bu âyette olduğu gibi kasıtlı olarak yapılanıdır.

Âyetteki (“*karşılığında*” anlamı verilen) “Bâ” harfi, her ne kadar (önceki âyette zikredilen) azâb etme hakkında Allah Teâlâ’dan kesin söz çıkmış olsa da, onlar tarafından da azâba dûçar olmayı gerekli kılan bir sebebin olduğuna işâret etmektedir. Çünkü Allah onların kötü seçimini ezelî ilmi ile biliyordu. Bu sebep, onların dünyâya âid lezzetlerle ve şehvetlerle meşgul olarak bu korkunç güne kavuşmayı unutmaları, onu düşünmeyi ve ona hazırlanmayı tamamen terk etmeleridir. Dünyâya aşırı dalmak, cinlere ve insanlara, âhireti ve orada gerçekleşecek olan Allâh’a kavuşma, hesâba tâbi tutulma ve amellerin karşılığını görme gibi hususları hatırlamaktan uzaklaştırır ve onların üzerine unutmayı musallat eder.

Âyette “اَللِّقَاءُ (kavuşma)” kelimesinin “اَلْيَوْمُ (gün)” kelimesine izâfe edilmesi, “ بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ (***Hayır! Gece gündüz (işiniz) tuzak kurmaktı***)” (Sebe’, 34/33) ifâdesindeki izâfet gibidir. Yâni ‘bugününüzde Allâh’a kavuşmayı…’ demektir.

et-Te’vîlât’ta denilmiştir ki: “İşâret etmektedir ki, siz gafletteydiniz. Uyuyan kimse ise uyuduğu sürece üzerindeki azâbın elemini tatmaz. Fakat uykudan uyanınca, dûçar olduğu azabın acısını tadar. Esasen insanlar uyku hâlindedirler; içinde bulundukları azâbın farkında değildirler. Öldükleri zaman kendilerine gelip uyanırlar. İşte o zaman onlara: “*Bu güne kavuşmayı unutmanızın karşılığında* (azâbı) *şimdi tadın bakalım!*” denir.

“*Doğrusu biz de sizi unuttuk;*” sizi aşağılayarak ve terk ettiklerinize karşılık olarak unutulan kimse gibi tamamen azâbın içinde terk edip bıraktık.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Siz bize hizmeti unuttuğunuz gibi, Biz de size rahmeti unuttuk.”

Artık, dünyâda iken inkâr ve isyân gibi “*yaptıklarınızdan ötürü*” cehennemde “*ebedî azâbı tadın!*”

Âyette iki kez *“tadın bakalım”* diyerek azâba çarptırılacaklarının ifâde edilmesi, hem bir te’kiddir, hem de onlara ilâhî gazabı ızhâr etmektir. İkinci ifâdede tatmanın ve hissetmenin öncekinde gizlenen mef‘ûlünün (azâbın) açıkça zikredilmesi, azâbın sebebinin sadece zikredilen unutmaları olmadığını, aksine onların dünyâda iken ısrarla ve kararlılıkla işlemeyi sürdürdükleri türlü inkâr ve isyanları gibi sebepleri olduğunu beyan etmek içindir.

Kâ‘bu’l-Ahbâr (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Kıyâmet günü olduğunda melekler kalkar ve günahkârlar için şefâatçi olurlar. Sonra şehidler kalkar onlar da şefâatçi olurlar. Sonra diğer mü’minler kalkar ve onlar da şefâatçi olurlar. Nihâyet

bütün şefâatler sona erince ilâhî rahmet çıkar ve şefâatçi olur da Allâh'ın az da olsa değer verdiği hiçbir kimse cehennemde kalmaz. Sonra cehennemde kalanların ağlama sesleri artıp çoğalır. Ardından emir gelir ve kapı üzerlerine kapatılır. Artık oraya ebedî olarak ne bir rahatlık girebilir, ne de oradan bir gam çıkabilir."

Ey Rabbim, iki gözümü cehenneme kapat;
Nurunun hakkı için yarın beni ateşte yakma.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ

رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾

15. Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler.

Ey günahkârlar! ***"Onlar şâyet geri döndürülselerdi, muhakkak yasaklandıkları şeyleri işlemeye yine döneceklerdi."*** (el-En'âm, 6/28) âyetinin haber verdiği şekilde iddiâ ettiğiniz gibi sizi dünyâya geri döndürsek, siz bizim âyetlerimize îman etmez ve gereklerine uygun olarak sâlih amel işlemezsiniz. "*Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan"* âyetleri işitmemiş gibi kibirlenerek ısrar eden kimsenin yaptığı gibi îman ve tâatten yüz çevirip büyüklenmeden "*secdeye kapanırlar.*"

el-Müfredât'ta der ki: "خَرَّ", yukarıdan düşen su ve rüzgâr sesine benzer bir ses çıkararak düştü, demektir. Âyette bu kelimenin secdeyle ilgili kullanılmış olması, iki hususun bir arada olduğuna dikkat çekmek içindir: Yukarıdan aşağıya doğru bir düşme/inme ve secde edenlerden tesbih sesinin çıkması. Ardından "*ve Rablerini hamd ile tesbih ederler"* buyrulması ise bu şekilde secdeye kapanmanın başka bir şey ile değil. Allâh'ı hamd ile tesbih etmek olduğuna dikkat çekmek içindir."

Yâni onlar Allâh'ın azâbından korkarak secde ettikleri halde yüzleri üstü düşüp yere kapanırlar "*ve"* îman, amel ve diğer hususlara muvaffak kılması gibi nîmetlerine karşı *"Rablerini hamd ile tesbih ederler."* O'nu ortağı ve benzeri olmaktan, yeniden diriltmekten âciz olmaktan ve diğer ona yaraşmayan her şeyden tenzih ederler.

Bu âyetin sonu ittifakla secde mahallidir. **Kâşifî** der ki: "**İmam A'zam** (r.h.)'ın görüşüne göre bu dokuzuncu secdedir. **İmam Şâfiî**'nin kavline göre ise onuncu secdedir. **Şeyh-i Ekber** (k.s.) bunu tezekkür secdesi olarak bildirmiş ve şunları söylemiştir: Secde eden kimsenin gâfil olduğu şeyi hatırlaması, bütün eşyada delilleri mevcûd olan Cenâb-ı Hakk'ın vücûd-ı ahadiyyetine delâlet eden alâmetleri ve âyetleri tasdik etmesi gerekir."

Yerden göğe dek bütün zerreler,
O'nun vahdâniyetine şâhidlik eder.
Özden kabuğa dek kâinâttaki bütün cüzler,
İbretle bakarsan O'nun birliğine delildir.

Tilâvet secdesi yapan kimsenin, okuduğu secde âyetine uygun olarak secdesinde duâ etmesi gerekir. Meselâ bu âyet sebebiyle yaptığı secdede şöyle duâ eder:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ

وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ أَمْرِكَ

(Allâh'ım beni, seni hamdinle tesbîh ederek senin rızân için secde edenlerden eyle! Senin emrine karşı kibirlenenlerden olmaktan sana sığınırım.)"

İmâm Mâlik (r.h.), açıktan veya gizli, farz namazların kırâatinde secde âyeti okumayı mekruh görmüştür. Şâyet okursa, namazda iken secde etmesi gerekip gerekmediği konusunda iki ayrı görüş vardır. *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Hulâsatü'l-fetâvâ'da der ki: Bir kimse namazda iken secde âyeti okursa bakılır; şâyet secde âyeti sûrenin sonunda ise ya da secde âyetinden bir-iki âyet sonra sûre bitiyorsa, bu durumda muhayyerdir. Yâni isterse tilâvet secdesi niyetiyle doğrudan rükûya gider, dilerse de secde edip tekrar kıyâma döner ve sûreyi bitirir. Bu durumda diğer sûreye geçerek kırâate devam ederse bu daha efdaldir. Tilâvet secdesini hemen yapmaz da sûreyi bitirir, sonra da namazın rükû ve secdesini tamamlarsa, yeniden tilâvet secdesi yapması gerekmez."

et-Te'vîlât'ta şöyle der: "Onlar, İblîs'in Âdem (a.s.) kıblesine yönelerek sana secde etmekten imtinâ edip büyüklük tasladığı gibi sana secde etme konusunda kibirlenip büyüklük taslamazlar. İblis senin emrinle Âdem (a.s.)'a secde etseydi, hakikatte secdesi sana olurdu. Çünkü bizim sana secdelerimizde Kâbe'nin bize kıble olması gibi Âdem (a.s.) da İblis'in secdesi için kıble durumundaydı."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "İnsan, namazda secde dışında şeytandan korunmuş halde değildir. Çünkü o secdedeyken şeytan kendi günahını (Âdem (a.s.)'a secde etmemesini) hatırlar, hüzünlenir ve kendi derdine düşer. Namaz kılan kimseden ayrılır. Kul secdesinde şeytandan korunmuş olsa da nefsinden korunmuş değildir. Secdede gönle gelen havâtır/düşünceler, ya rabbânîdir, ya melekîdir ya da nefsânîdir. Secdede şeytan kendisine yol bulamaz. Secdeden kalktığı zaman bu sıfat İblis'ten kaybolur. Hüznü gider ve seninle meşgul olmaya başlar.

Şu halde akıllı kimseye düşen, farz olsun, nâfile olsun namazlara sarılmaktır. Tâ ki bu vesileyle şeytanın burnu yere sürtülsün, Rahmân'ın rızâsı elde edilsin, ruh Melik ve Müteâl olan Allâh'ın huzuruna yaklaşsın, münâcâtın lezzetini ve vuslatın tadını bulsun.

Can nezdinde secdenin safâsı, şekerin verdiği zevkten fazladır
Dünyâda kimde bu zevk yoksa, o kimse beyinsizdir.

Allâh'ım, bizi fenâ secdesi ehlinden kıl! Muhakkak ki Sen, duâları işitensin.

تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا ۘ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾

16. Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere *(ibâdet ettikleri için)*, yanları *(vücutları)* yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

Mü'minlerin diğer güzel vasıflarının açıklanmasına başlanarak şöyle buyrulmuştur:

"*Korkuyla*" Allâh'ın gazabından, azâbından ve ibâdetinin kabul edilmemesinden korkarak "*ve umutla*" rahmetini umarak devamlı "*Rablerine yalvarmak üzere*" Allah Teâlâ'ya duâ ve ibâdet ettikleri için "*yanları* (vücudları) *yataklardan*" ve uyudukları yerlerden "*uzak kalır.*" Geceleri uyumayıp yataktan kalkarak ibâdet ve tâatle meşgul olurlar.

"اَلتَّجَافِى" uzak/ırak olmak, uzaklaşmak demektir. "اَلْجَفَاءُ ayrılmak, uzaklaşmak, kaba ve ağır olmak" kelimesinden alınmıştır. Çünkü sana uygun davranmayan ve senden uzaklaşan kimse, esasen sana karşı kaba davranmış ve seni terk etmiş olur.

"اَلْجُنُوبُ" kelimesi ise "جَنْبٌ" kelimesinin çoğuludur ve insan ya da başka bir varlığın bir yarısını ya da bir yanını ifâde eder.

Âyette *"Yanlarını yataklardan uzaklaştırırlar"* değil de "*uzak kalma*"nın "*yanlar*"a isnâd edilmesinde, yakaza ve keşf ehlinin hâlinin gaflet ve hicâb ehlinin hâli gibi olmadığına işâret vardır. Çünkü münâcâta kemâl üzere hırs göstermeleri sebebiyle, kendi irâdeleri olmadan uyudukları zaman onların yanları yataklardan uzaklaşır. Sanki yer, onları kendisinden atar. Gaflet ehline gelince onlar âdetâ yere ve yatağa öyle yapışırlar ki hiçbir şey onları yerinden oynatamaz.

Rasûlullah (s.a.), bu âyetin gece kalkıp teheccüd namazı kılan kimseler hakkında nâzil olduğunu beyan etmiştir. Ramazan ayında tutulan oruçlardan sonra en fazîletli oruç, şehrullah/Allâh'ın ayı olan Muharrem'de tutulan oruçlardır. Farz namazlardan sonra ise en fazîletli namaz gece namazıdır.

Kâşifî der ki: "Gece perdesi çekilip de dünyâ ehli başlarını gaflet yastığına koyduklarında onlar yanlarını sıcak döşekten ve yumuşak yataktan kaldırırlar ve niyaz ayağı üzerinde dururlar, uzun gecelerde Allah Teâlâ ile sırlar konuşurlar.

Süheyl Yemenî, yâni **Üveys Karanî** (r.a.)'dan şöyle nakledilir: Bir gece "Bu gece rükû gecesidir" der ve o geceyi rükûda geçirirdi. Bir başka gece, "Bu gece secde

gecesidir" der ve bir secde ile sabahı ederdi. Kendisine: "Ey Üveys! Mademki ibâdet etme gücün var, böyle uzun geceleri bir hal üzere geçirmenin sebebi nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı verirdi: "Nerede uzun gece?! Keşke ezel ile ebed arası bir gece olsaydı da o geceyi secdede geçirerek secdede zârî zârî inleyip hesapsız gözyaşları dökseydim."

Herkesin güzel uykuda oldukları gece yarısı,
Ben senin hayalinle dertli iniltilerle sabahlarım.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Rabbimiz, şu iki kimseye hayret etti: Bunlardan birisi, yatağını yorganını terk edip, sevdikleri kimselerle ev halkının arasından ayrılarak namaza kalkan kimsedir. Allah Teâlâ, meleklerine hitâben: "Kuluma bakın! Nezdimde olanı isteyerek ve katımda bulunan azaptan korkarak, yatağını yorganını bırakmış ve sevdikleri ile ev halkının arasından ayrılarak namaza yönelmiştir." Diğeri ise Allah yolunda savaşıp arkadaşlarıyla birlikte yenilen, bu yenilgisini ve yeniden vuruşmaya dönmesinde başına gelecekleri bildiği halde tekrar vuruşmaya dönen, nihâyet kanı dökülen/şehid edilen kimsedir. Bu kişi hakkında da Allah Teâlâ meleklerine şöyle buyurur: "Kuluma bakın! Nezdimde bulunan (mükâfâtı) arzu ederek ve katımda olan (azabdan) korkarak vuruşmaya döndü ve sonunda kanı döküldü/şehit edildi."*[123]

Yine hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Cennette, içlerinden dışları ve dışlarından içleri görülen köşkler vardır. Allah onları, sözü yumuşak ve tatlı olan, yemek yediren, oruca devam eden ve geceleyin insanlar uyurken namaz kılan kimseler için hazırlamıştır."*[124]

Abdullah b. Revâha (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'i medhetmek üzere şöyle der:

Tanyeri ağarıp fecr-i sâdık ortaya çıktığında
İçimizde Rasûlullah Kitâb'ını okur
Körlükten ve sapıklıktan sonra hidâyet nûrunu bize O gösterdi.
Gönüllerimiz tereddütsüz inandı ki, O ne söylerse aynen olur.
Yataklar kâfirlerin cesedleri ile ağırlaşmışken,
O, geceler boyu yanını yatağından uzak tutar.

Başka bir hadîste ise şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ, önceki ve sonraki nesilleri bir araya topladığı zaman bir münâdî gelir ve bütün mahlûkâta işittirdiği bir sesle: "Bugün kim Allâh'ın ikrâmına daha lâyık ve O'nun katında daha mükerremdir, bunu herkes bilip görecek." diye seslenir. Sonra bu münâdî tekrar dönüp: "Gece vakitlerinde vücudları yataklarından uzak olanlar ayağa kalksın!" diye seslenir. Onlar sayıları az olarak ayağa kalkarlar. Ardından: "Bollukta ve darlıkta Allâh'a hamd edenler kalksın." diye seslenir. Bunun üzerine az sayıda hamd ehli ayağa*

kalkar. Sonra onların hepsi cennete salıverilirler. Daha sonra da diğer insanlar hesaba çekilir."[125]

Bilesin ki gece kalkıp ibâdete yönelmek, himmeti yüksek olmanın eseridir. Bu, Allâh'ın kuluna husûsî bir lütfudur. Kime bu ihsan edilmişse, artık o kimse kalksın ve herhangi bir şekilde gece virdini terk etmesin.

Ebû Süleymân Dârânî (k.s.) der ki: "Bir gece, virdimi yerine getirmeden uyuyuvermişim. Rüyamda bir de ne göreyim, bir güzel câriye bana şöyle diyor: "Ey Ebû Süleymân! Sen uyuyorsun; oysa ben, beş yüz yıldan beri çadırda senin için yetiştiriliyorum."

Şeyh Ebû Bekir Darîr (k.s.) da şöyle anlatır: "Yakınlarımda güzel yüzlü bir delikanlı vardı. Gündüzleri oruç tutar, iftar etmezdi. Geceleri de ibâdetle geçirir, uyumazdı. Bir gün bana geldi ve dedi ki: "Ey üstad, bu gece virdimi yapamadan uyumuş kalmışım. Rüyamda sanki mihrâbım yarıldı ve kendimi açılan o yerden çıkan güzel yüzlü câriyelerin yanında buldum. Öyle güzellerdi ki onlardan daha güzel yüzlüsünü görmedim. Fakat aralarında öyle çirkin biri vardı ki, ondan daha çirkin görünüşlü birini de hiç görmedim. Onlara: "Siz kime âidsiniz, bu (çirkin olan) kime âid?" diye sordum. Onlar: "Biz hepimiz ibâdetle geçirdiğin geceleriz, bu (çirkin gördüğün) ise uyku ile geçirdiğin gecendir. Eğer bu gece vefat etmiş olsaydın, senin nasibin bu (çirkin) câriye olacaktı. Sonra da çirkin yüzlü o câriye şu şiiri söyledi:

"Rabbine duâ et de beni (eski) hâlime döndürsün
Zîrâ benzerlerim arasında beni sen çirkinleştirdin.
Yaşadığın sürece ne olur geceleri uyuma
Şâyet onlar uyku ile geçerse hepsi de bir ömür benim gibi olur."
Sonra güzel câriyelerden biri şu şiirle ona cevap verdi:
"Ebedî cennet yurdunun bahçelerinde
Sen öyle bir zenginliğe kavuştun ki, sevin artık
Türlü nağmelerle Kur'an okudun da
Uykusuz kalmıştın nice geceler! İşte biziz o geceler!
İyilik ve güzellik padişâhından umduğun her şeye eriştin
Sevin artık o padişâh, nice ihsan ve huzur bahşedecektir
Artık yarın O'nu perdesiz ve hicapsız göreceksin
O'na yakın olacak ve selamlarıyla mesrûr olacaksın."

Bunları anlattıktan sonra o genç derinden bir âh çekti ve düşüp oracıkta can verdi. Allah kendisine rahmetiyle muâmele buyursun.

Âkâmü'l-mercân'da der ki: "İblis bir gün Yahyâ (a.s.)'a göründü. Yahyâ (a.s.) ona: "Beni herhangi bir şey konusunda aldatmaya güç yetirebildin mi?" dedi. İblis: "Ancak bir kere. Bir defasında sana bir yemek sunulmuştu. Ben yemeği sana lezzetli göstermeye devam ettim, sonunda istediğinden fazla yedin. O gece uyuyup kaldın ve her zaman

kalktığın gece namazına kalkamadın.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Yahyâ (a.s.): “Yemin olsun ki bundan sonra, hiçbir zaman doyasıya yemek yemeyeceğim.” dedi. İblis ise: “Ben de bundan sonra hiçbir insanoğluna nasihat etmeyeceğim.” dedi.”

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

İnsansan, yemeği ölçüyle ye.
Karnını bu kadar dolduruyorsun; adam mısın yoksa küp mü?
Can besleyenler, farkında değildirler,
Midesi dolu olan kimsenin hikmetçe boş olduğunun.

“*Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan*” maldan “*Allah yolunda*” türlü hayır ve hasenât yollarında “*harcarlar*” infak ederler.

Bazıları, burada zikredilen infâkın farz ve tatavvu/nâfile infaklar için genel olduğunu söylemiştir. İnfak üç çeşittir: Nisab miktarı mala sâhip kimselerin verdikleri zekat, kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra geri kalan fazlasını muhtaç kimselere vermek (sadaka) ve kendi yiyeceğini vererek başkalarını kendine tercih etmek (îsâr).

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

Sen iyiye de kötüye de bol bol ihsân et;
Çünkü biri hayır kazanmak, diğeri belâyı savmak içindir.
Dâimî bir şey bırakan kimsenin
Ruhuna her zaman rahmet ulaşır.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

17. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.

“*Yaptıklarına karşılık olarak,*” dünyâda iken samîmî bir niyetle ve tam bir sadâkatle yaptıkları sâlih amellere karşılık olarak “*onlar*” yanlarını yataklardan uzak tutmak, Allâh’a duâ edip yalvarmak ve infakta bulunmak gibi üstün vasıflarını saydığım o kimseler “*için*” onların gözlerini aydınlatacak ve gönüllerini teskin edecek “*ne mutluluklar saklandığını hiç kimse*” başkaları bir tarafa, mukarreb/Allâh’a yakın kılınan bir melek de, Allah tarafından gönderilen bir peygamber de “*bilemez.*”

Kâşifî der ki: “Gözlerin aydınlığından, yâni kendisiyle gözlerin aydınlandığı, parladığı şeylerden neler hazırlandığını bilemez.”

Bir hadîs-i kudsîde de şöyle buyrulmuştur: *“Allah Teâlâ şöyle buyurur: Sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın*

hayalinden geçmeyen şeyler hazırladım!" (Ebû Hüreyre sözlerine devamla:) Siz muttali olduğunuz cennet nîmetlerini bir tarafa bırakın. (Onlar Allâh'ın hazînesinde gizli olanların yanında çok hafiftir). Dilerseniz şu âyeti okuyunuz: ***"Onlar için göz aydınlığı olacak nice nîmetler saklandığını hiç kimse bilmez"***[126]

Bir büyük zât şöyle buyurmuş: "Gizli olarak işlenilen amelin karşılığı da gizli olur, kimse bilmez. Nasıl ki birisi onların ibâdet ve tâatinden haberdar olmazsa, onların mükâfatlarından da haberi olmaz."

Sevgiliyle çemende yürüdüğüm gün,
Ne lâle görürüm ne gül, ne servi ne de yasemin.
Çünkü benimle onun arasında söylenmiş söz vardır:
Ben bilirim, bir de o bilir; o bilir, bir de ben.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de denilmiştir ki: "*Kork ve ümidle*" Hak'tan ayrı düşmek ve uzaklaştırılmak korkusuyla, Hakk'a yakınlık ve vuslat ümidiyle "*Rablerine*" Rableriyle Rableri için "*yalvarmak üzere* (ibâdet ettikleri için), *yanları*" himmetleri/düşünceleri "*yataklardan uzak kalır*" dünyâ ve âhiret yataklarından uzak kalır. Kalbleri, eriştikleri mânevî hallere saplanıp kalmaz. Amellerini beğenip onlara takılıp kalmazlar ve hallerine değer atfetmezler. Alıştıkları şeylerden ayrılırlar ve Allah uğrunda, bildikleri tüm ilim ve irfânı terk ederler. "*Ve kendilerine*" varlık nîmetinden "*verdiğimiz rızıktan*" kendileri için gizlenmiş sermayeyi ilâhî cömertliğin geri vermesi için kayıplarını taleb edip arama konusunda bütün gayretlerini göstererek "*Allah yolunda harcarlar*" infâk ederler. Nitekim Allah Teâlâ "*Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.*" buyurmuştur.

Hakikatte onlar için gizlenen şey, ancak onların cemâlidir. Aynları sebebiyle onlardan gizlenmiştir. Çünkü ayn haktır. Allah bildirdi ki sizin fânî aynınız var oldukça, bâkî olan cemâliniz size gizli kalmaya devam edecektir. Bu, aynınızın ona isâbet etmemesi içindir. Şâyet kavuşma/vuslat saadetinin sabahı doğar, uzaklık ve firkat zulmetini alıp götürürse ve bu ayn da, başka bir ayn ile değişirse, işte o zaman bu ayrılık cefâsı biter, gizlilik kalkar ve vuslat dâim olur. Bu anlamda şu şiiri söyledim:

Sizin aşkınız geldi ve ayrılığı alıp götürdü
Sizin vuslatınızdan başka arada bir şey kalmadı
Benim aynımda sizin aynınızdan başkasını getirmedi
Şimdi artık sizin aynınız, benim aynımı sildi götürdü (mahv).

"Yaptıklarına karşılık olarak" kavli şuna işâret etmektedir: Her nefsin/herkesin, onlar için ne saklandığını bilmemesi ve bu hususta bilgisizliklerinin hâsıl olması, ancak onların Allah'tan başkasını talebe ve O'ndan başkasına ibâdete yönelmeleri sebebiyle Hak'tan yüz çevirmek sûretiyle yapıp ettiklerine bir karşılıktır."

اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًاۜ لَا يَسْتَوُنَ ﴿١٨﴾

18. Öyle ya, mü'min olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar.

"*Öyle ya,*" dünyâda "*mü'min olan, yoldan çıkmış*" îmandan çıkmış fâsık "*kimse gibi midir?*" Burada "*fâsık*" kelimesi "*mü'min*"e karşılık olarak îmandan çıkmış anlamında kullanılmıştır. Yine bu tür fâsık kimsenin (aşağıda 20. âyette) ebedî cehennemlik olduğu haber verilmiştir. Cehennemde ebedî olarak kalmayı ise ancak kâfir olan hak eder.

"*Bunlar elbette*" âhirette şeref ve alacakları karşılık bakımından "*bir olamazlar.*"

Mü'min ile fâsığın birbirine benzemesi reddedildiği halde ardından onların bir olamayacaklarının açıkça ifâde edilmesi, te'kid için ve sonra gelen âyete zemin teşkil etmesi amacıyladır.

Kâşifî der ki: "Şöyle rivâyet edilir: Velid bin Ukbe, erlik ormanının aslanı (Hz. Ali) ile övünme yarışına girdi ve ona "Ey Ali! Benim mızrağımın ucu seninkinden daha sert, dilim de senin dilinden daha keskindir" dedi. Ali (k.v.) şu karşılığı verdi: "Sus ey fâsık. Sen benimle nasıl boy ölçüşürsün, nasıl mücadeleye tutuşursun?" İşte bunun üzerine Hak Sübhânehû ve Teâlâ Ali (r.a.)'ı tasdik için bu âyeti gönderdi."

Öyleyse âyette zikredilen "*mü'min*", **Hz. Ali** (r.a.)'tır. Ancak onun hâlini ve sıfatını taşıyan herkes de buna dâhildir. Kâfir ise **Velîd**'dir. Aynı şekilde Velîd'in hâlini ve sıfatını taşıyan herkes de bunun içindedir. Bu yüzden "*bir olmazlar*" ifâdesi çoğul kullanılmıştır.

İbn Atâ (r.h.) demiştir ki: "Kim îman ve tâat nurlarının içinde olursa, o kimse fısk ve tuğyan karanlıklarının içinde olan kimse ile bir/eşit olmaz."

Keşfü'l-esrâr'da da şöyle denilmiştir: "Vuslat elbisesinin içinde, onun eteklerini sürüyen kimse, ayrılık zilleti içinde, onun ağır vebalini taşıyan kimse gibi olur mu? Yine Hakk'a yakınlığın rahat ve huzur nefesleri içinde bulunan kişi ile cezâ korkusu içinde sorumluluğun meşakkatini göğüsleyen kişi bir olur mu? Apaçık delilin nûru ile te'yid edilen ve üzerine irfan güneşleri doğan kimse ile, ilâhî yardımdan mahrum kalmış ve mahrûmiyet damgası vurulmuş kişi bir olabilir mi? Elbette bir olmazlar ve bir araya gelmezler.

Ey Süreyyâ ile Süheyl yıldızının nikâh akdini yapmak isteyen
Allah sana uzun ömür versin amma bu ikisi nasıl bir araya gelir?
Süreyyâ yükselince Şam tarafından yükselir
Süheyl yükselince ise Yemen tarafından yükselir

أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا
كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

19. Îman edip de, sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.

"*Îman edip de, sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar*" hak ettikleri "*için yaptıklarına karşılık olarak*" dünyâda işledikleri güzel ameller sebebiyle sevab ve ecir olarak, misafirler için getirilen hazırda olan bir ikram hâlinde "*varıp kalacakları cennet konakları vardır.*" Onlar için gerçek yerleşim yeri olan bahçeler ve cennetler vardır.

el-İrşâd 'da der ki: Cennet, sığınak ve barınak anlamındaki "الْمَأْوَى" kelimesine izâfe edilmiştir. Çünkü cennet mü'minlerin âhirette sığınıp barındıkları gerçek ikâmetgâhtır. Dünyâ ise ancak konulup mutlaka göçülen bir konaktan ibârettir. Karar kılma yeri değil, âhirete bir geçit yeri olduğu için 'köprü' diye isimlendirilmiştir.

İbn Abbâs (r.a.)'nın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Me'vâ cenneti, tamamı altından olan bir cennettir. Sekiz cennetten biridir ki bu cennetler şunlardır: Dâru'l-celâl, Dâru'l-karâr, Dâru's-selâm, Adn cenneti, Me'vâ cenneti, Huld/Ebediyyet cenneti, Firdevs cenneti ve Naîm cenneti."

"النُّزُل" esasen gelen misafire yiyecek, içecek ve hediye olarak hazırlanan ikram demektir. Daha sonra bütün ihsan ve ikramlar için kullanılmaya başlanmıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki: "*Öyle ya,*" Hak Teâlâ'yı talep etmek sûretiyle *"mü'min olan"* Hak'tan başkasını taleb etmek sûretiyle *"yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar"* Allâh'ın tâlibi olanlarla, mâsivânın tâlibi olanlar *"elbette bir olamazlar."* Hak Teâlâ'yı talep etmek sûretiyle "*îmân edip de,*" Allâh'a yönelip O'nun dışındaki her şeyden yüz çevirmekle de "*sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.*" yâni ebrârın varıp kalacağı yer ve konak olan cennetler, seyr ilallah ehli olan mukarrabîn için bir ilk ikramdır. Mukarrabînin varıp kalacağı yer ve konak ise, muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisidir."

وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۖ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا
فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

20. Yoldan çıkanlar ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: "Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!" denir.

“*Yoldan çıkanlar*” inkâr ve isyânı tercih etmek sûretiyle îmân ve tâatten çıkanlar “*ise, onların varacakları yer*” yâni sığınakları ve konakları “*ateştir.*” Oysa mü’minlerin varıp kalacakları yer cennet konaklarıdır.

“*Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler*” Bu, onların cehennemde ebedî olarak kalmalarından ibarettir. Çünkü hakîkatte ne çıkış, ne de geri çevrilme vardır. Nitekim başka bir âyette: ***“…Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi artırırız*”** (el-İsrâ, 17/97) buyrulmuştur. Cehennem ateşi ise dinmez. Yâni cehennem ehlinden biri ne zaman ateş dindi, diyecek olsa, hemen ateş artırılır.

Rivâyet edilir ki cehennem ateşinin alevleri cehennemliklere vurur ve onlar cehennemin üst tabakalarına yükselirler. Nihâyet cehennemin kapısına yaklaştıkları ve cehennemden çıkmak istedikleri zaman ateşin alevi onlara vurur veya cehennem zebânîleri onlara ateşten gürzlerle vururlar. Böylece onlar yetmiş yıl cehennemin dibine doğru yuvarlanırlar. Ebedî olarak onlara böyle yapılır.

Âyetteki “فى” harfi, onların cehennemde ebedî olarak kalacaklarına delâlet etmek içindir. Cehennemliklerin geri çevrilmesi ancak cehennemin bazı tabakalarından bazısınadır.

“*Ve*” aşağılamak, azaplarını şiddetlendirmek ve öfkelerini artırmak üzere *“kendilerine:*” Dünyâda iken sürekli olarak; ne cennet var, ne de cehennem. “*Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!” denir.*”

Burhânü’l-Kur’ân’da der ki: “Sebe’ sûresinde “ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِى كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ” (es-Sebe’, 34/42) buyrulmuştur. Bu sûrede ise “النَّارِ” kelimesi, daha önce zikredildiği için kinâye yerinde gelmiştir. Kinâyeler ise mevsûf olmaz. Bu yüzden “عَذَابَ” kelimesi mevsûf olmuştur. Sebe’ sûresinde ise “النَّارِ” kelimesi, daha önce zikredilmemiştir. Onun için “النَّارِ” kelimesinin mevsuf olması daha güzel olmuştur. Bu inceliği unutma.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: “*Yoldan çıkanlar*” doğru yoldan çıkıp uzaklık ve uzaklaştırılma kuyusuna düşenler “*ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler*” Çünkü onlar dünyâda iken bu fâsıklık sıfatında yaşadılar, bu sıfatta öldüler ve bu sıfat üzere haşrolunacaklardır. Çünkü Hakk’a çağıran dâvetçiler, dünyâda iken onlara şerîat ipiyle ve tarîkat âdâbına riâyetle tabîatın en aşağısından çıkmalarını nasihat ediyordu. Rûhânî şevk onları aslî-ulvî vatana yönelmeye sevk etti. Şehvetlere dâir derekelerden/aşağı mertebelerden çıkmaya azmettiklerinde nefsânî-hayvânî-süflî/aşağılık tabîat onları yakaladı ve onları tekrar tabîatın en aşağısına geri çevirdi. “*Ve*” kıyâmet gününde de “*kendilerine: “Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!” denir.*” Çünkü siz, her ne kadar dünyâda iken de azab edilmiş olsanız da uhrevî hislerinizin eksikliği sebebiyle azâbın farkında değildiniz. Eğer o azabın acısını hissetmiş olsaydınız, şu cehennem azabını zorunlu kılan amellere son verirdiniz. Nitekim dünyâda iken ateşin acısını tattığınız için ondan çok sakınır/uzak durursunuz.”

Cehennem ateşinde yanmak, kâfir ve fâsıklar içindir. Mü’min ve mutî‘/itâatkar

kimseye gelince, onun hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Cehennem mü’mine şöyle der: “Geç, ey mü’min! Nurun alevimi söndürdü.”*[127]

Nitekim *Mesnevî*’de der ki:

(Cehennem) ona der ki ey ulu çabuk geç!
Yoksa senin nûrun yüzünden sönecek ateş.

Bu nûr, tevhîdin nûrudur. Kelime-i tevhîdin yanıp tutuşmama konusunda çok tesiri vardır. Nitekim hikâye edilir ki **Hacı Bayram** (k.s.)’un meclislerine gelip giden ve onu seven bir meczûb vardı. Şeyh vefat edince, bu meczup onun halîfesi olan **Akşemseddin** (k.s.)’un yanına vardı. Bir gün Akşemseddin, meczuba: “Ey kardeşim! Şeyh Hacı Bayram hayatta iken sen onun kisvesini giymedin. O kisveyi bizim elimizden giysen nasıl olur?” dedi. Meczûb hemen bu teklifi kabul etti. Akşemseddîn de, müridleri de buna çok sevindiler. Ardından bir ziyâfet tertîb ettiler ve ona bir kisve giydirdiler. Meczûb kisveyi giyince, kendini o mecliste bulunan ateşin içine attı. Üzerindeki kisve yanana kadar ateşin içinde kaldı. Kisve yandı, ama meczûb yanmadı. Sonra ateşten çıktı ve: “Ey şeyh! Ateşin yaktığı bir elbisede hayır yoktur.” dedi.

Âriflerden birisi de der ki: “Âşıklar Allâh’ın cemâli olmadan cennette olsalar yanıp yakılır âh-vâhlar içinde kalırlar. Allâh’ın cemâli ile birlikte cehennemde olsalar sevinçten ve şevkten âdetâ kendilerinden geçerler.”

Hakîkî sevgili ile beraber olan kimse yanmaz. Görmez misin ki Nebî (a.s.) mi‘râc gecesi cehenneme ve içindekilere baktı, fakat saçının bir teli bile yanmadı. Yine mü’min, cehennemin üzerinden geçerken cehennemin ona neler söylediği yukarıda geçmişti. Aynı şekilde mü’min makamına doğru giderken cennet de ona şöyle der: “Geç, ey mü’min! Makâmına doğru çabuk ilerle. Çünkü senin nûrun benim ziynetimi ve letâfetimi gideriyor.” Nitekim *Mesnevî*’de der ki:

Cennet ona der ki rüzgâr gibi geç.
Yoksa sâhip olduğum ne varsa değerden düşecek.

Zira mü’minin nûru, tecellînin nûrudur. Tecellî ise cennete değil, mü’mine olur. Onun için de mü’minin nûru, tecellî nûruna sâhip olmayan cennete galip gelir. Görmez misin ki bir vaaz meclisinde konuşmaya başlayan kişi, mecliste ilim bakımından kendisinden daha yüksek birisi olduğunda, kendisinde daralma ve sıkılma meydana gelir. İçinden, o zâtın meclisten kalkıp gitmesini arzu eder. Zâhirde âlim olan bir kimsenin, kendisinden daha âlim birisiyle hâli bu olursa, bâtında âlim olan bir kimsenin kendisinden daha âlim birisiyle hâlinin nasıl olacağını sen buna kıyas et. Ehlullâhın mertebelerini bilip tanıyan kimse, onların huzurunda sükût eder. Çünkü her işte üstünlük onlarındır. Yine bütün makamları bilmek onlara mahsustur. Allah onların sırlarını mukaddes kılsın.

❀

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

21. En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız; olur ki *(îmâna)* dönerler.

"*En büyük azaptan önce, onlara*" Mekke halkına "*mutlaka en yakın azabdan tattıracağız.*"

"*En yakın azab*", dünyâ azabıdır. Onlar, bir dönem Nebî (a.s.)'a eziyette çok ileri gitmişlerdi de Efendimiz (s.a.) de kendilerine bedduâ etmişti. İşte bu duâ sebebiyle, yedi yıl kıtlığa mübtelâ oldular. Öyle ki açlıktan leşleri, ölmüş hayvan derilerini, yanmış kemikleri ve hatta deve tüyleri ile kanı karıştırıp ateşte kızartarak yemek zorunda kaldılar. Açlık öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, onlardan biri açlıktan kendisi ile gök arasını duman gibi görmeye başladı. Kezâ onlar için bir türlü azâb olan dünyânın musîbetlerine ve imtihanlarına maruz kaldılar. Nihâyet onların durumu, Bedir Gazvesi'inde öldürülmeye ve esir alınmaya kadar vardı.

"*En büyük azâb*" âhiret azâbıdır.

Keşfü'l-esrâr'da ve daha sonra onu takip eden **Kâşifî** de tefsîrinde şöyle der: "Ateşte ebedî kalınacak büyük azaptan daha aşağı."

Lübâb'da *Tefsîr-i Nakkâş*'tan şöyle nakledilmiştir: "الْأَدْنَى" lâfzı, fiyatın yüksek, pahâli olmasıdır. "الْأَكْبَرِ" lâfzı ise mehdînin tamamen suyunu almış parlak kılıcı ile çıkması demektir. "الْأَدْنَى" ve "الْأَكْبَرِ" lâfızlarından muradın dünyâda hor ve hakir olmak, âhirette de mahcubiyetten tepetaklak olmak olduğu veyahut dünyâda günaha düşmek ve âhirette Hakk'a yakınlık dergâhından uzak kalmak olduğu da söylenmiştir.

O'na vuslattan uzak kalmak, en büyük azaptır.
Ayrılığı yakıcı ateşi, bütün azaplardan beterdir.

Baklî'nin *Hakâik*'ında der ki: "*En yakın azab*", ma'rifetten mahrûmiyettir. "*En büyük azab*" ise ma'rûf olan/herkesin ve her şeyin bilip tanıdığı Hak Teâlâ'yı müşâhededen perdelenmektir."

Ebü'l-Hasan Verrâk der ki: "*En yakın azab*", dünyâya karşı hırslı olmaktır. "*En büyük azab*" ise bu hırs karşılığında dûçâr olunacak azabdır.

"*Olur ki*" onlardan geri kalanlar ve azâbı görenler "(îmâna) *dönerler.*" Küfür ve ma'sıyetlerden tevbe ederler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Tâliblere ve sâliklere işâret etmektedir ki sülûk esnâsında onlardan biri işin içine karışan ucüb/kendini beğenme, yorulma ve bıkma, (ibâdetlerinin) kabul olduğunu zannına kapılma ve bununla aldanma gibi sebeplerle vakfe (sülûkün durması) meydana gelirse veya dünyâdan, dünyânın süslerinden ve şehvetlerinden bir şeye azıcık bir iltifat sebebiyle onun için fetret hâli ârız olursa, Allah onu nefsinde veya malında olan bir belâ ile ya da âile, akraba ve sevdiklerinde olan bir

musîbetle mübtelâ kılar. Olur ki onlar Allâh'ın kendilerine belâ ve sıkıntıların azâbını tattırması sebebiyle gaflet uykusundan uyanırlar. Yardımsız kalmak, hicrân ve kalb kasveti ile onlara en büyük azâbı tattırmadan önce boş geçen günlerini telâfi ederler. Nitekim âyette: ***"Biz onların kalplerini ve gözlerini ters döndürürüz."*** (el-En'âm, 6/110) buyrulmuştur. Yine belki onlar taleplerindeki sadâkate, irâdelerindeki genişliğe ve muhabbetlerindeki fazlalığa geri dönerler."

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَاۜ اِنَّا مِنَ الْمُجْرِم۪ينَ

مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

22. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir! Muhakkak ki biz, günahkârlara, lâyık oldukları cezâyı veririz.

"*Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan*" Kur'ân ile öğüt verildikten "*sonra onlardan yüz çevirenden*" onların üzerinde düşünmeyen, onları kabul etmeyen ve gerekleriyle amelde bulunmayandan *"daha zâlim kim olabilir!"* Yâni, -her ne kadar cümlenin terkîbi eşit olanı reddetmeye temas etmeksizin daha zâlim olanı reddetmek üzerine kurulmuş olsa da- hiçbir zâlim, Allâh'ın âyetlerinden yüz çeviren kimseden daha zâlim değildir.

"ثُمَّ (*sonra)*" kelimesi, bu âyetler son derece açık olduğu, iki dünyânın mutluluğuna irşâd ettiği halde onlardan yüz çevirmeyi uzak ve imkansız görmeyi ifâde etmek içindir. Tıpkı mescidde namazı terk etmesi sebebiyle bunu imkansız görüp arkadaşına: "Mescide girdin, sonra da orada namaz kılmadın, öyle mi!" demek gibi.

"*Muhakkak ki biz, günahkârlara,*" suçu ne kadar hafif olsa da cürüm/günah işlemekle muttasıf olan herkese "*lâyık oldukları cezâyı veririz.*" Durum böyle olunca, her zâlimden daha zâlim ve her günahkardan günahı daha ağır olana hiç cezâ vermez olur muyuz? Helâk ve azap ile intikam alırız.

Kul, türlü yasaklama ve azarlamalarla uyarılır, muhtelif te'dîb şekilleri ile Hakk'ın emirlerine muvâfakat sınırlarını terk etmesi konusunda harekete geçirilir, sonra da kötü fiilinden geri kalmaz, uzun süre selâmette kaldığına aldanır, Allâh'ın mekrinin ve emrinin gizliliklerinin hücumlarından emin olursa; Allah onu öyle ansızın yakalayıverir ki onun yakalamasından hiçbir çıkış bulamaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ki biz,*" günahlarında ısrar eden "*günahkârlara,*" iki dünyâda da onları hüsrâna mahkûm etmekle "*lâyık oldukları cezâyı veririz.*"

Hâfız der ki:

Pusu var ortada, sen ise rahat rahat gidiyorsun; dikkat et.

Çünkü adem ana caddesinden sana toz toprak gelir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Üç şey vardır ki, kim onları yaparsa cürüm/günah işlemiş olur: Savaşılması câiz olmayan birine ya da bir gruba karşı savaş başlatan kimse, anne-babasına karşı gelen kimse ve zâlime yardım eden kimse"*[128].

Bilesin ki zulüm, işlerin en çirkinidir. Bu yüzden Allah Teâlâ, zulmü kendi zâtına yasaklamıştır. Akıllı kimsenin Allâh'ın öğütlerinden ibret alması, Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanması, nefis ve tabîata uymak sûretiyle rûhuna eziyet etmekten ve Allâh'ın kullarına eziyet vermekten kaçınması lâzımdır.

Rivâyete göre **İbn Abbâs** (r.a.) bir gün Kâbe'nin duvarına dayandı ve şunları söyledi: "Ey Kâbe! Allah katında senin hürmetin ne kadar büyük ve yüce! Fakat bir müslümana bir kez eziyet etmektense, seni yedi kez yıkmak bana daha sevimlidir."

Vehb b. Münebbih (r.h.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "İsrâiloğulları âlimlerinden biri ilmî kitaplardan yetmiş sandık kitap topladı. Her sandığın boyu yetmiş arşındı. Allah Teâlâ o zamanın peygamberine şöyle vahyetti: "O âlime söyle ki: Şu üç haslet sende var olduğu sürece, bu kitaplarının kat kat fazlasını da toplasan, o ilimlerin hiçbiri sana fayda vermez. O üç haslet şunlardır: Dünyâ sevgisi, şeytana yoldaşlık etmek ve bir müslümana eziyet etmek."

Bu üç haslet, insanı ilâhî intikâmın hedefi hâline getirir. Allâh'ın intikamı başkasının intikamına benzemez. Görmez misin ki âyette Allah Teâlâ azabını *"en büyük azap"* diye vasfetmiştir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Cehennemin en hafif ve en küçük kapısı ateşten yetmiş bin dağ kadardır. Bu dağların her birinde, ateşten yetmiş bin vâdî vardır. Her bir vâdîde ateşten yetmiş bin bölge vardır. Her bir bölgede ateşten yetmiş bin şehir vardır. Her şehirde ateşten yetmiş bin mesken vardır. Her meskende ateşten yetmiş bin köşk vardır. Her köşkte ateşten yetmiş bin sandık vardır. Her sandıkta azabın yetmiş bin çeşidi vardır. Bu azapların her biri de diğerine benzemez."*

Hz. Ömer (r.a.) bunu işitince şöyle dedi: "Keşke ben bir koç olsaydım da beni kesip yeselerdi ve ben cehennemin adını duymasaydım." **Hz. Ebû Bekir** (r.a.) da şöyle dedi: "Keşke ben de göklerde uçan bir kuş olsaydım da cehennemin adını işitmeseydim." **Hz. Ali** (r.a.) ise şöyle dedi: "Keşke annem beni hiç dünyâya getirmeseydi de, cehennemin adını hiç duymasaydım."

Allah Teâlâ'dan bizi, azaba sebep olacak günahlara düşmekten, mahşerde hesap dîvânında ince ince hesâba çekilerek bekletilmekten ve hesâbın kötüsünden muhâfaza etmesini niyâz ederiz. Yaratan ve yarattıklarını rızâsının yoluna ileten O'dur. Dîninde sebat etmek yine O'nun lütfudur. Cennetine, kurbetine/yakınlığına, vuslatına ve kendisiyle buluşmaya ulaştıran da O'dur.

[120]. Bkz. *Kenzü'l-ummâl,* Hadis no:39558; *Mecmeu'z-Zevâid,* Hadis no: 18378; *ed-Dürrü'l-mensûr,* VI, 544.

[121]. Bkz. *Mecmeu'z-Zevâid*, Hadis no: 11362.

[122]. *Müslim*, Cennet 34; *Buhârî*, Tefsîru sûre (50), 1, Tevhîd 25.

[123]. *Deylemî*, Hadis no:4087.

[124]. *Tirmizî*, Cennet, 3; *Müsned*, I, 106.

[125]. *ed-Dürrü'l-mensûr,* VI, 548.

[126]. Buhârî, Bed'ü'l-halk 8, Tefsîru sûre (32), 1, Tevhîd 35; Müslim, Cennet 2-5; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 33, 57; İbn Mâce, Zühd 39.

[127]. Sehavî, *Mekâsıd*, sh. 174.

[128]. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, XX, sh. 61.

HÂLÂ KULAK VERMEZLER Mİ?

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فٖى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓائِهٖ وَجَعَلْنَاهُ
هُدًى لِبَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَۚ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا
صَبَرُواۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فٖى مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍۜ
اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ
فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْۜ اَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا
يَنْفَعُ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اٖيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ
وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

23. Andolsun biz Musa'ya Kitap verdik, -*(Rasûlüm!)* Sen de *(Mûsâ'nın o kitaba)* kavuştuğundan şüphe etme- ve onu İsrailoğulları'na hidâyet rehberi kıldık.

24. Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.

25. Muhakkak ki Rabbin, ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında hükmedecektir.

26. Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

27. Kupkuru yerlere suyu ulaştırdığımızı, onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yiyegeldikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi? Hâlâ da göremeyecekler mi?

28. Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih *(ve hüküm)* günü hani ne zaman? derler.

29. De ki: Fetih *(ve hüküm)* gününde inkârcılara *(o gün ettikleri)* îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!

30. Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

"*Andolsun biz Musa'ya Kitap*" yâni Tevrat'ı "*verdik.* (Rasûlüm!) *Sen de*" Mûsâ'nın o kitaba "*kavuştuğundan şüphe etme.*" Şüphesiz biz ona Tevrât'ı indirdik.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْمِرْيَةُ" bir işte tereddüd etmektir. "اَلشَّكُّ"ten daha özeldir.

“اَللِّقَاءُ” görmek demektir. **Râğıb** der ki: “Bu kelime göz ve basîretin hissetmesi ile idrâk etmek hakkında kullanılır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Eğer: “Hz. Peygamber (a.s.)’ın bu konuda hiç şüphesi olmadığı halde onun şüphe etmemesinin söylenmesinin mânâsı nedir?” dersen, şöyle cevap veririm: Burada Mûsâ (a.s.)’ın kitaba kavuştuğundan şüphe içinde olan kâfirlere üstü kapalı olarak dokundurma vardır. Çünkü onların bu konuda şüpheleri olmasaydı, Kur’ân’a îman ederlerdi. Zira Tevrat’ta ve diğer ilâhî kitaplarda Kur’ân’ı tasdik eden şâhidler ve âyetler vardır. Bir peygambere Allah tarafından kitap verilmesi, daha önce benzeri görülmemiş yeni bir şey değildir ki, bu konuda şüpheye düşsünler. “***Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz.***” (el-En‘âm, 6/89)

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’ de der ki: “İşâret etmektedir ki Mûsâ (a.s.)’a kitap verilme sûretiyle Allâh’ın kelâmını işitmek nasip oldu. O halde ey Muhammed! Yarın, onun gözünün nasîbi olan rü’yetullâha da nâil olacağından şüphen olmasın! Fakat bu, senin şefâatinle, sana tâbi olmasının bereketi ile ve şu özel duâsı vesîlesiyle ona lütfedilecektir: “Allâh’ım! Beni Ahmed ümmetinden kıl! Çünkü rü’yetullah sana, ve sana tâbi olmak dolayısıyla ümmetine mahsustur.”

“*Ve onu*” Mûsâ (a.s.)’a verdiğimiz kitabı “*İsrailoğulları’na*” dalâletten kurtuluş için “*hidâyet rehberi kıldık.*” Çünkü bu kitap, İsmâiloğulları’na değil, onlara indirilmiş bir kitaptır ve onlar onunla ibâdetlerini yerine getirirler. Şu âyetteki “*insanlar*” ifâdesinden de İsrâiloğulları anlaşılmıştır: ***“De ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nur ve hidâyet olarak getirdiği … Kitab’ı kim indirdi?”*** (el-En‘âm, 6/91).

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا

يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

24. Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların *(isrâiloğulları)* içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler *(imâmlar)* tayin etmiştik.

Bütün işlerde ve durumlarda hak üzere “*Sabrettikleri ve*” Kitâb’ın/Tevrat’ın içinde bulunan “*âyetlerimize*” onlar üzerinde derin derin düşündükleri için veya senin kavminin içindeki kâfirlerin, Kur’ân hakkında şüpheye düştükleri gibi Tevrat’ın bizim katımızdan olduğu konusunda şüphe etmeyerek “*kesinlikle inandıkları zaman, onların*” yâni İsrâiloğulları’nın “*içinden,*” bu hususa dâir kendilerine olan “*buyruğumuzla*” veya bu hususa onları muvaffak kılarak “*doğru yola ileten*” Tevrât’ta bulunan şer‘î esaslar, hükümler ve hikmetlerle halkı Hakk’a irşâd eden “*önderler* (imâmlar) *tayin etmiştik.*”

“اَئِمَّةً” kelimesi “اِمَامٌ” kelimesinin çoğuludur. Söz ve amel olarak kendisine tâbi olunan

ve peşinden gidilen kimse demektir.

Âyetin takdîri şöyledir: Önderler/imamlar, yâni İsrâiloğulları'nın âlimleri Hakk'ın yolunda meşakkatlere sabrettiler de, biz karşılık olarak onları önderler/imamlar kıldık. Ya da onlar sabrettikleri zaman onları önderler/imamlar kıldık.

Âyette işâret vardır ki, Allah Teâlâ nasıl ki Tevrât'ı İsrâiloğulları için bir hidâyet kaynağı kılmış, onlar da onun sayesinde din ve dünyâları hakkında birçok hayra ve güzelliğe ulaşmışlar ise aynen bunun gibi Allah Kur'ân'ı rahmete nâil olan bu ümmet için hidâyet kaynağı kılmıştır. Bu ümmet de bu Kur'an sayesinde nice şer'î hükümlere ve hakîkatlere erişirler. Allah, İsrâiloğulları içinden önderler ve rehberler çıkardığı gibi, bu ümmet içinden de nice şânı büyük önderler çıkarmıştır. Hatta onları her tür kemâl ile hepsine tercih edip üstün kılmıştır. Çünkü en üstün olan, bütün fazîletleri elde etmeye daha layıktır. Nitekim ârif-i billâh **Şeyh Ebü'l-Hasan Şâzelî** (k.s.) şöyle der: "Rüyamda Nebî (s.a.)'i gördüm. Mûsâ ve Îsâ (a.s.)'a **İmam Gazzâlî** (k.s.) ile övündü ve: "Sizin ümmetinizin içinde böyle bir âlim var mı?" buyurdu. Onlar da: "Hayır" diye cevap verdiler."

Allah bütün velilerden ve âlimlerden râzı olsun ve onlardan bizi faydalandırsın. Bu ümmetin ilminin ne kadar şerefli ve ma'rifetlerinin ne kadar değerli olduğuna bir bak. İşte bu yüzden kıyâmet gününde, her çeşit ziynetlerle şereflendirileceklerdir. Nitekim sâlihlerden birisi şöyle demiştir: "Bir gece rüyamda vefatından sonra **Şeyh Ebû İshak** İbrahim b. Ali b. Yûsuf Şîrâzî'yi gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise, başında da bir tâc vardı. Kendisine: "Bu beyaz elbise de nedir?" dedim. Bana: "Tâatin şerefidir." dedi. "Peki, ya başındaki bu tâc nedir?" dedim. "İlmin izzetidir." diye cevap verdi.

Büyüklerden birisi de şöyle demiştir: "İnsanların mâsum peygamberlerin getirdiklerine îman edip mahfûz olan velîlerin getirdiklerine inanmamaları insafın olmayışındandır.

"İnsaflı bir bakıştan mahrum olan kimse, peygamberlerin ve velilerin getirdiklerine îmandan da mahrum kalır. Çünkü peygamberlerin ve velîlerin ilimlerini aldıkları deniz birdir. Kim ana kaynak olan vahyin getirdiğine îman ederse, onun yan kolu olan ilhâmın getirdiğine de inanması gerekir. Çünkü her ikisi de birbirine uygunluk içinde olur. Hem hadîste beyan edildiğine göre, *"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."*[129] Gerçek âlimlerin ilimleri, hakîkatte peygamberlerin ilimleri demektir. Âlimlerin sözlerine, fiillerine ve hâllerine tâbi olmakta, bol ecir, çok sevap ve helâke götürecek tehlikelerden kurtuluş vardır. Nitekim **Hâfız** der ki:

Hak erlerine dost ol, çünkü Nuh'un gemisinde
Öyle bir toprak vardır ki tûfânı bile bir damlacık su sayar.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

25. Muhakkak ki Rabbin, ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında hükmedecektir.

"*Muhakkak ki Rabbin,*" bu dünyâda dînî konularda "*ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında*" nebîler ve ümmetleri arasında veya mü'minlerle müşrikler arasında "*hükmedecektir.*" O gün haklı ile haksızı birbirinden ayıracak, her birine uygun olan cezâyı verecektir. Kıyâmet gününde bu hüküm verme işi başkasına değil, yalnız O'na âiddir. O'ndan başka hiçbir kimse buna güç yetiremez ve O'ndan başkasına da bu iş havâle edilemez.

Büyüklerden biri demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın kulları arasında hüküm vermesinin bazı sebep ve hikmetleri vardır:

1- Kullarının izzet ve şerefi sebebiyle. Çünkü, onlar hükümleri yaratılmışlardan birine havâle edilmeyecek kadar Allah katında izzet ve şerefe sâhiptirler. Bilakis Allah fazlı ve keremiyle onlar hakkında hüküm verici olacaktır.

2- Allâh'ın kullarını kıskanması sebebiyle onların durumlarına kendisinden başkasının muttali olmaması için.

3- Allâh'ın rahmeti ve keremi sebebiyle. Çünkü Allah Settâr'dır; ayıpları en güzel şekilde örtendir. Onların ayıplarını ifşâ etmez ve ağyârdan kullarının günahlarını gizleyip örter.

4- Çünkü Allah Kerîm'dir. Kerîmlerin bir âdeti de boş söz ve işlerle karşılaştıklarında büyük bir olgunlukla geçip gitmeleridir.

5- Allâh'ın fazlı/lütfu ve adâleti sebebiyle. Çünkü Allah onları ve işledikleri amelleri, hikmeti muktezâsınca ve irâdesine uygun olarak yaratan Hâlık/yaratıcı ve sonsuz hikmet sâhibidir. Eğer onlarda bir güzellik görürse, bu yine O'nun ihsânından ve fazlındandır. Bir kusur ve çirkinlik görürse, bu da yine O'nun hikmetinin ve adâletinin gereğidir. "***Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. İyilik olursa onu katlar (kat kat arttırır), kendinden de büyük mükâfât verir.***" (en-Nisâ, 4/40).

6- Allâh'ın inâyeti/yardımı ve şefkati sebebiyle. Çünkü Allah Teâlâ kullarını onlar üzerinden kazanç elde etmek için değil, onlar kendisinden kazanç elde etmesi için yaratmıştır. Öyle olunca O'nun keremine yakışan, kendisinden dolayı kullarının hüsrâna uğramamasıdır.

7- Allâh'ın kullarına rahmet ve muhabbeti sebebiyle. Çünkü Allah Teâlâ onları muhabbet ile yaratmıştır. Çünkü O şöyle buyurmuştur: *"Bilinmeme muhabbet ettim ve mahlûkâtı tanınmam için yarattım."*[130] Yine ***"O (Allah) onları sever, onlar da O'nu (Allâh'ı) severler"*** (el-Mâide,5/ 54) âyetine binâen onları muhabbet için yaratmıştır. Onların durumuna da muhabbet ve rızâ nazarıyla bakar. Rızâ gözü ise her türlü ayba kapalıdır.

8- Allah Teâlâ'nın lütuf ve ikrâm sâhibi olması sebebiyle. Çünkü Allah ***"Andolsun biz Âdemoğlunu muhakkak mükerrem kılmışızdır"*** (el-İsrâ, 17/70) buyurarak onlara seslenmiştir. Allah, mükerrem ve aziz kıldığını alçaltmaz.

9- Allâh’ın affi ve cömertliği sebebiyle. Çünkü Allah Teâlâ çok affedicidir, affi sever. Kulun sayfasında bir günah görse onu affetmeyi sever. O çok cömerttir, kulunu bağışlamak ve ondan râzı olmakla ona cömertlikte bulunmayı sever.

10- Allah Teâlâ kullarını sırlarının hazîneleri kılmıştır. Bu itibarla, kullarının hâlini en iyi bilen ve değerini de en iyi tanıyan O’dur. Onların çamurunu kırk sabah kudret eliyle yoğurmuş ve onları bütün sıfatlarının üzerlerinde tezâhür ettiği aynalar hâline getirmiştir. Böyle bir tecellî bir başka varlıkta, hattâ mukarreb meleklerde bile ortaya çıkmamıştır. Görmez misin ki Allah Teâlâ: ***“Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım”*** buyurunca melekler ***“Sen orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi halîfe kılacaksın?”*** dediler. İnsanları hakkıyla tanıyamadılar. Nihâyet Allah Teâlâ onların izzet ve şerefini ifâde için meleklere hitâben şöyle buyurdu: Onların fazîletlerinden ve şemâilinden/husûsiyetlerinden ***“Sizin bilemeyeceğiniz şeyleri ben bilirim!”*** (el-Bakara, 2/30). Çünkü onlar benim sırlarımın hazîneleri, cemâl ve celâlimin aynasıdır. Siz onlara kıskançlık gözüyle bakıyorsunuz. Ben ise onlara muhabbet ve rahmet nazarıyla bakıyorum. Bu itibarla siz yalnız onlardaki her türlü kusuru ve çirkinliği görüyorsunuz. Ben ise ancak onlardaki her türlü güzelliği görüyorum. Bu yüzden sizi onlar arasında hüküm verici kılmaya asla râzı değilim. Bu sebeple de onların aralarında -ihtilâf ettikleri konular hakkında- fazl ve ikramımla hükmü ancak ben vereceğim. Onların iyilerine ihsan ve ikrâmla, kötülerine ise af ve mağfiretle muâmele edeceğim. Onların hâlini en iyi ben bildiğim için, ihtilâf içinde olmaları bana büyük görünmez. Çünkü “***onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnâdır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı.***” (Hûd, 11/118-119).

Akıl sâhibine gereken, ihtilâfı aradan kaldırmak ve ayrılığa düşmemektir. Çünkü Allah Teâlâ, Kur’ân’ın hidâyeti ile Hakk’a yakınlık yolunu göstermiştir. Fakat sarp yokuşları aşma konusunda ittifaktan/birlik ve beraberlikten saptılar. Allâh’ım merhamet et! Çünkü bol bol ikrâm eden, en cömert olan Sensin Sen!

مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِى

26. Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

“*Halen yurtlarında gezip dolaştıkları*” Mekke halkı, ticâret seferlerinde helâk olanların yurtlarına ve beldelerine uğradıkları, helâk edildiklerinin izlerini ve evlerinin harâbelerini gördükleri “*kendilerinden önceki*” Âd, Semûd ve Lût kavmi gibi “*nice*” pek çok “*nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi?*” Yâni onlar gâfil oldular/bilemediler ve onların işlerinin sonu kendilerine belli olmadı mı?

Bu âyet, Mekke kâfirlerini korkutmak üzere inmiştir.

“اَلْقَرْنُ”, bir asırda yaşayanları, “اَلْقُرُونُ” kelimesi ise asırlar boyunca yeryüzünde yaşayan nesilleri ifâde eder.

“*Bunlarda*” önceki nesillerin helâk edilmesinde ve bununla ilgili izlerde ve kalıntılarda basîret sâhibi ve öğüt alan kimseler ile gelecek ümmetlere “*elbette ibretler vardır. Hâlâ*” düşünmek ve ibret almak üzere Allâh’ın âyetlerine ve öğütlerine “*kulak vermezler mi?*” ki içinde bulundukları inkâr ve yalanlamaya son versinler.

Başında zan ve şüphe olan kimse,
Zannetme ki Hakk’ı işitir.
Onun ilminden usanç gelir, öğüdünden utanç.
Yağmur yağmakla taştan şakayık bitmez.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِه۪ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْۜ اَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

27. Kupkuru yerlere suyu ulaştırdığımızı, onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yiyegeldikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi? Hâlâ da göremeyecekler mi?

“*Kupkuru yerlere*” yâni hiçbir şey bitirmeyen yerlere değil de; bitkileri kurumuş, yâni yağmur olmadığı için veya otlatma gibi diğer sebeplerle bitkileri tamamen kesilen ve ortadan kaldırılan yerlere “*suyu ulaştırdığımızı,*” burada kasdedilen suyu taşıyan bulutların sevk edilmesidir. Çünkü Allah Teâlâ’ya o nisbet edilir. Her ne kadar bitkilerin bitirilmesi Allah Teâlâ tarafından olsa da, nehirler vâsıtasıyla yapılan sulama kula nispet edilegelmiştir.

Suyun bu şekilde sevk edilip ulaştırılması, sonra da bitkilerin yerden çıkarılması hissedilen şeylerden olduğu için bazı âlimler, âyetteki “*görme*”yi gözle görmeye hamletmiştir. Âyetin sonundaki “*Hâlâ da göremeyecekler mi?*” ifâdesi de buna delâlet etmektedir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Bu, ‘bakmak’tan maksûd olan şeye hamledilir. Yâni onlar bizim suyu sevkedip ulaştırdığımızı elbette bilirler, anlamındadır.” Acaba bilmezler ve görmezler mi ki biz suyu bulut içinde sevk ederiz, süreriz ve taşırız.

O kuru yerlerden “*onunla*” yâni sevk edilen o su sebebiyle “*gerek*” sap, saman, yaprak ve hayvanlara mahsus hubûbat gibi “*hayvanlarının gerekse*” insanların beslendiği hububat ve meyveler gibi “*kendilerinin yiyegeldikleri ekini*” ekinlik yerleri, mahsûlleri ve ağaçları “*çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi?*”

“*Hâlâ da göremeyecekler mi?*” yâni onlar bakmıyorlar ve bunu görmüyorlar mı? Eğer böyle yapsalar, bununla Allah Teâlâ’nın birliği, kudretinin ve fazlının kemâl üzere olduğu, ibâdete lâyık olduğu, zarar ve fayda vermeye güç yetiremeyen cansız varlıklar şöyle dursun, meleklerden ve insanlardan bazı yarattıklarının O’na ortak

koşulamayacağı sonucuna varırlardı. Yine bizim onları yeniden yaratmaya ve diriltmeye muktedir olduğumuzu bilirlerdi.

İbn Atâ (k.s.) bu âyet hakkında şöyle der: "Allah, öğüt ve nasihatlerin bereketlerini Hak'tan yüz çeviren katılaşmış kalplere ulaştırır da o kalbler bu nasihatlerden öğüt alır."

Biri şöyle demiştir: "Allah celâlinin tecellî denizlerinden ma'rifet sularını ölü kalplerin toprağına sevk edip ulaştırır da orada vuslat nergisleri, muhabbet yâseminleri, ünsiyet reyhanları, hikmet menekşeleri, fetânet çiçekleri, mükâşefe gülleri ve hakikat şakayıkları filizlenir ve büyür."

Bir başkası da şunları söylemiştir: "Biz hidâyet suyunu ölü kalplere sevk ederiz de dalları kuruyan ve alışılmış güzelliği kaybolan vuslat bahçelerini sularız. O kurumuş ağaçlar, yeniden yemyeşil hâle döner. O hidâyet suyu sâyesinde, nefisleri tezyin etmek için uygun olan vâridât ve kalbleri beslemek için uygun olan müşâhedât ekinini çıkarırız.

Hidâyetin birçok çeşidi olduğu gizli değildir: Kâfirin hidâyeti îmâna erişmesidir. Fâsık mü'minin hidâyeti, tâate yönelmesidir. Itâatkâr mü'minin hidâyeti, zühd ve vera'a ulaşmasıdır. Vera' sâhibi zâhidin hidâyeti, ma'rifete yükselmesidir. Ârifin hidâyeti, vuslata nâil olmasıdır. Vâsılın hidâyeti ise husûle erişmektir. Husûl gerçekleştiği zaman sarîh ilhâmın feyziyle kalb habbesi/danesi biter ki onun için kuruma yoktur. İşte insân-ı kâmil, buradan bâkî bir dirilik içinde yaşamaya başlar.

Hak tâlibinin ubûdiyyet yolunda çalışması gerekir. Çünkü feyiz ve mânevî gelişme, ancak ibâdetler yoluyla gerçekleşir. İşte bu sebeple Allah, tâatleri kulları için bir rahmet kılmıştır. Görmez misin ki insan sabah namazını kıldığı zaman Allah ile münâcât denizine dalmış olur. Fakat bu hâl, nâkıs insana nisbetle öğle namazına kadar kesilir. Çünkü o kimse, belki de arada ilâhî imdadın kesilmesine sebep olacak şeylerle meşgul olur. İşte öğle namazı, o kimsenin hâlini yeniler. Yeryüzünün ve mahsullerin sabah akşam tekrar tekrar sulanması gibi namazların gece gündüz tekrar etmesi böyledir. Oruç ibâdetinde de benzer bir hâl yaşanır. Çünkü Ramazan ayı girdiği zaman kalbin kapısı açılır ve tabîatın kapısı kapanır. Oruçlu için samediyyet sıfatı meydana gelir. Bu hâliyle insan meleklere benzer ve âdeta onların mevkiine yükselir. Ramazân'ın o kimseye tekrar tekrar gelmesinde, bu ilâhî sıfatı tamamlaması için ona ilâhî bir yardım vardır.

Avam hakkında tâatlerin eserinin ortaya çıkmaması ancak onların bu tâatleri usûlüne ve şartlarına göre edâ etmediklerindendir. Yoksa Allah Teâlâ onları şehvetlerinden kurtarmaya ve gafletlerinin dâiresinden çıkarmaya elbette kâdirdir. İlâhî kudrette acziyet gören kimse elbette inkâra düşmüş olur.

Şerhu'l-Hikem'de der ki: "Allâh'a karşı ümidini takviye etmek hususunda yardım istersen, senin durumunda olup da Allâh'ın kendilerini kurtararak has kulları hâline getirdiği kimselere bak. Meselâ İbrahim b. Edhem, Fudayl b. Iyaz, İbnü'l-Mübârek, Zünnûn, Mâlik b. Dînâr gibi bidâyette/başlangıçta mahrum, nihâyette/sonunda merzûk; rabbânî ihsân ve ikramlara mazhar olmuşlardır."

Mesnevî’de der ki:

Hakk’ın gölgesi kulunun üzerinde olur.
Arayan sonunda bulur.
Peygamber dedi ki, bir kapıyı çalarsan
Sonunda o kapıdan bir baş dışarı uzanır.
Birinin sokağının başında oturursan,
Sonunda o kişinin yüzünü görürsün.
Bir kuyunun toprağını her gün kazarsan,
Sonunda temiz suya ulaşırsın.
Sen inanmasan bile şunu herkes bilir ki
Her ne ekersen bir gün onu biçersin.
Başka bir yerde ise şöyle der:
Ölü, vuslat çağrısını duymaya başlayınca,
Yavaş yavaş kımıldamaya başladı.
[Âşık], meltemin işvesiyle yeşiller giyip
Yokluktan ortaya çıkan topraktan aşağı değildir.
Bir hitapla güneş yüzlü güzel Yusuflar,
Doğuran nutfeden aşağı değildir.
Rahimde Tavus olup güzel ötüşlü kuşa dönüşen,
“Ol” emriyle olan rüzgârdan da aşağı değil.
Deve doğuran kayadan aşağı değil.
Öyle bir deve ki nice develer doğurur.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾

28. Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih *(ve hüküm)* günü hani ne zaman? diyorlardı.

Mü’minler, -kıyâmet gününü kasdederek-, kâfirlere şöyle diyorlardı: “Öyle bir gün gelecek ki, o gün bizim günümüz olacak, Allah bizimle sizin aranızda hükmedecek ve neticede zafer elbette bizim olacak.” Ya da: “Allah Teâlâ müşriklere karşı bize zafer nasip edecek ve bizimle onların arasını kesin olarak ayıracak.” diyorlardı. Mekke müşrikleri, onların bu sözlerini işittikleri zaman yalanlayarak ve alay ederek kıyâmetin acele gelmesini isteme yoluyla: “*Eğer*” gerçekleşeceği konusunda “*doğru söylüyorsanız, bu fetih*” hüküm veya yardım ve zafer “*günü hani ne zaman*” hangi vakit olacak? “*diyorlardı.*”

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾

29. De ki: Fetih *(ve hüküm)* gününde inkârcılara *(o gün ettikleri)* îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!

Onları susturmak ve hakkı pekiştirip ortaya koymak için "*De ki:*" Aceleci davranmayın ve alaya da almayın. Çünkü "*Fetih* (ve hüküm) *gününde*" kıyâmetin koparılması ile şüphenin giderildiği günde -ki 'feth'in asıl anlamı kapalılığı ve karışıklığı gidermektir- veya düşmanlara galip gelinen günde "*inkârcılara* (o gün ettikleri) *îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!*" ve geriye de bırakılmayacaklardır.

"*Fetih günü*" ile kıyâmet günü kastedilmişse, vakit geçtiği için o gün artık îman etmek kâfire bir fayda sağlamaz. Azabın gelip çatması konusunda da özür beyan etmek için mühlet verilmez. Çünkü onun beyan edecek bir özrü kalmamıştır. "*Fetih günü*" ile Bedir Gazvesi gününde olduğu gibi zafer günü kasdedilmişse, öldürülme sırasında îmân etmenin ona bir faydası olmayacaktır. Çünkü bu îmân, Firavunun boğulma esnâsında imâna yönelmesi gibi yeis hâlinde, yâni artık hayattan ümidin kesildiği anda gerçekleşen bir îmandır. Böyle bir kimse öldürmekten de asla geri durulmaz."

Onların *"Bu fetih günü hangi zaman?"* sorularına, "İşte şu zamanda" denilerek doğrudan cevap vermek yerine, farklı bir cevap verilmesi, sorulan hususun haber vermeyi gerektirmeyecek kadar açık olmasından dolayı sorulması gereken şeylerden olmadığına dikkat çekmek içindir. Onların o gün îman etmeleri ve mühlet taleb etmeleri de aynı şekildedir. Esas açıklanmaya ihtiyaç hissedilen konu, o gün îmânın fayda vermeyeceği ve onlara mühlet tanınmayacağıdır.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

30. Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

"*Artık sen onları bırak*" yâni onların yalanlamalarına aldırma. Mâlûm olan zamana, yâni seyf/cihâd âyeti nâzil olana kadar, onları küçümseyip horlayarak onlardan yüzünü döndür "*ve*" benim vaadim sâdık olduğu için onlara karşı zafer kazanmayı "*bekle. Zaten onlar da*" sana gâlip gelmeyi, ölmen ya da öldürülmen gibi başına bir felâketin gelmesini, böylece senden kurtulmayı "*beklemektedirler.*" Ya da senin onları helâk etmeni beklemektedirler. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allâh'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler? Halbuki iş bitirilmiştir.*** *(Allah nizamı artık değişmez.)* ***bütün işler yalnız Allâh'a döndürülür."*** (el-Bakara, 2/210) buyurmuştur. Bu âyette buyrulan da ona yakındır. Yâni artık sen bizim azâbımızı bekle. Zaten onlar da beklemektedirler. Çünkü inkâr ve isyanlarında sâbit kadem oldukları halde o günün gelmesini acele istemeleri, o hallerine bağlı olan azabı beklemeleri

hükmündedir. Bunun böyle olacağında hiçbir şüpheye yer yoktur. Yüce Allah vaadini yerine getirmiş, kuluna yardım edip mü'minlere fetih nasip etmiş ve onların bütün arzularını gerçekleştirmiştir.

Allâh'a şükür ki kendisinden ne talep ettiysem,
Sonsuz lütuf ve keremi sebebiyle muradıma erdim.

Bir şâir şöyle demiştir:

Kime ikbal yol gösterici olursa,
Düşmanı çabucak tepetaklak olur.
Bu âyette beklemeye ve sabra teşvik vardır.
Teennî üzere olan kişi ulaşır bir nice hâcetine
Aceleyle iş tutan düşer de eremez menziline

Yine bu âyette hevâsının peşinde gidenlerin, Hak dostlarını inkâr etmelerine, onlardan kerâmetler ızhâr etmelerini ve fethler göstermelerini taleb etmelerine de bir işâret vardır. Fakat Allah kendi dostlarının gönüllerine fethler ihsân etse bile, onlara uymadıkları ve onların irşadları ile istikâmet bulmadıkları için bu düşmanlar zümresine onların fethlerine inanmanın bir faydası olmaz. Onlar için hüsran ve kayıplardan başka bir şey yoktur. (Hak dostlarını) ikrar ve kabûl edip onlara yönelen kimsenin beklentisi, ilâhî lütuf fetihleridir. Onları inkâr eden ve onlara sırt çeviren kimsenin beklentisi ise ilâhî gazabın, gizli mekr ve kahrın hücumlarıdır. Böyle hâllere düşmekten Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kim Secde ve Mülk sûrelerini okursa kadir gecesini ihyâ etmiş gibi bir ecre nâil olur."*[131]

el-İrşâd'da geçtiği üzere başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: *"Kim evinde Secde sûresini okursa o eve üç gün şeytan giremez."*[132]

Bahru'l-ulûm'da nakledildiğine göre de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet gününde Secde sûresi, dünyâda iken kendisini kırâat eden sâhibine iki kanatlı bir kuş gibi gelir ve şöyle der: "Bugün senin aleyhine hiçbir durum söz konusu olmayacaktır."*[133]

Câbir (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) Secde ve Mülk sûrelerini okumadan uyumazdı ve şöyle buyururdu: "*Bu iki sûre, Kur'ân'daki her sûreden yetmiş hasene/sevab daha fazîletlidir. Kim bu iki sûreyi okursa, ona yetmiş hasene yazılır, yetmiş kötülüğü silinir ve kendisi yetmiş derece yükseltilir."*[134]

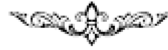
Ebû Hüreyre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre *"Nebî (a.s.) Cuma günleri sabah namazında Secde ve İnsân sûrelerini okurdu."*[135] Bu rivâyet *Keşfü'l-esrâr*'da da geçmektedir.

İmam Şafiî ve **Ahmed**'e göre Cuma günü sabah namazının birinci rekâtında Secde

sûresini, ikinci rekatında ise İnsan sûresini okumak sünnet kabul edilmiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel, secde âyeti sebebiyle bu sûrenin daha fazîletli olduğu zannedilmemesi için devamlı bu şekilde okunmasını mekruh görmüştür. **İmam Ebû Hanîfe** ve **Mâlik**'e göre ise bu sünnet sayılmaz. Bilakis Ebû Hanîfe Fâtiha dışında herhangi bir sûrenin herhangi bir namazda okunmasının tayin edilmesini, Kur'ân'ın geri kalanını terk etme anlamı taşıdığından mekruh görmüştür. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Kibrîtü'l-ahmer*'de der ki: "Ârifin edeplerinden biri de şudur ki: Hangi namaz olursa olsun, Kur'an okuduğu zaman belirli bir sûre ya da âyeti okumayı kasdetmemesidir. Çünkü o, Rabbinin kendisini münâcâtı yoluyla hangi yoldan götüreceğini bilemez. Şu halde ârifin durumu, O'nun kelâmından hangisi ile münâcât ettiğine ve Hakk'ın onun hâtırına ilkâ ettiği şeye göredir."

Yüce Allah'tan bizi gece-gündüz kelâmı ile kâim/meşgul olan, mânâlarının derinliklerine nüfûz eden, gizlide ve açıkta münâcâtta bulunanlardan kılmasını niyaz ederiz.[136]

---

[129]. Ebu Dâvud, İlm 1 (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).

[130]. Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 173.

[131]. *ed-Dürrü'l-mensûr*, VI, 534.

[132]. İbn Hacer, *Kâfî*, 517; *Kenzü'l-ummâl*, I, 589.

[133]. Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 246.

[134]. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân, 9; Dârimî, Fezâilu'l-Kur'ân, 19.

[135]. Buhârî, Cum'a, 10; Müslim, Cum'a, 6

[136]. Secde sûresi, Allah Teâlâ'nın yardımı ile h. 1109 yılının Ramazan ayının dördü (16 Mart 1698) Pazar günü tamamlandı.

ALLAH HER İŞİ DÜZENLEYİP YÖNETİR

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنْز۪يلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ ف۪يهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢﴾ اَمْ
يَقُولُونَ افْتَرٰيهُۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذ۪يرٍ
مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾ اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَف۪يعٍۜ اَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى
الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ ف۪ي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُۙ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. Bu Kitab'ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur.

3. "Onu Peygamber kendisi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı *(peygamber)* gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabbinden gönderilen hak *(Kitap)* tır.

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde *(devirde)* yaratan, sonra arşa istivâ eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra *(bütün bu işler)* sizin sayageldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.

6. İşte, görülmeyeni de görüleni de bilen, mutlak galip ve merhamet sâhibi O'dur.

"Elif. Lâm. Mîm."

Aliyyü'l-Murtazâ (r.a.) şöyle buyurdu: "Allâh'ın her kitabının bir hülâsası vardır, Kur'ân'ın hülâsası da mukattaa harfleridir."

Denilmiştir ki: "*Elif*" boğazın en dip tarafından gelir ve mahreçlerin ilkidir. "*Lâm*", dilin ucundan söylenir ve mahreçlerin ortasıdır. "*Mîm*" dudaktan söylenir ve o da mahreçlerin en sonudur. Bu *"Elif. Lâm. Mîm."* sözü, kulun söz ve fiillerinin başında ortasında ve sonunda Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın zikriyle ünsiyet etmesi gerektiğine işârettir.

Baklî (r.h.) der ki: “*Elif*”, i‘lâma, yâni bildirmeye; “*Lâm*”, lüzûma, yâni gerekliliğe/zarûrete; “*Mîm*” ise mülke, yâni saltanat ve hükümranlığa işârettir. Yâni, Hak Teâlâ bütün varlıklara, kul olmalarının zarûretini bildirdi. Onlara kahr ve cebr yoluyla mâlik ve hükümran oldu da isteseler de istemeseler de O’na ibâdet ettiler. Bilen isim tecellîsine mazhar oldu, ibâdet eden sıfat tecellîsine, O’nun mûrâdına râm olan ise zât nûruna mazhar oldu.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilir: “*Elif*” ile şu hususa işâret etmektedir: Muhabbet ehli, benim kurbetime/yakınlığıma ülfet etti. Onun için benden ayrı kalmaya sabredemezler. Ârifler, benim temcîdime, beni yüceltmeye ülfet etti. Onun için benden başkasıyla ünsiyet ve dostluk kuramazlar. “*Lâm*”daki işâret şudur: Ben beni sevenler için likâmı/vuslatımı hazırladım; artık onlar benim safâm üzere devam etsinler, isterse ahdime vefâ konusunda eksiklikler içinde olsunlar aldırmam. “*Mîm*”deki işâret şudur: Velîlerim benim murâdım uğruna kendi isteklerini terk ettiler. İşte bu sebeple ben de onları bütün kullarıma tercih ettim.”

Keşfü’l-esrâr’da şöyle denilmiştir: “Rivâyet olunur ki Yüce Allah, Mustafa (a.s.)’nın fitrat nurunu yarattığında, istediği kadar onu kendi huzûr-i izzetinde tuttu.”

Allâh’ın huzurunda yüz bin yıl -diğer bir görüşe göre iki bin yıl- kaldı. Bu müddet zarfında her gün yetmiş bin rabbânî nazar onu kaplıyordu. Her nazarda yeni bir nûr ve yeni bir ikrama mazhar oluyordu. O nazarlarda onun fitrat sırrına şu söylenmiştir: “(Ey Habîbim!) Kur’ân’ın izzeti senin ismetinin mertebedârı olacaktır (mertebesini tutacaktır).” O haber, o müjde, onun fitratında sâbit olmuştu. Onun ayn-ı tıyneti, fitratının sırrı ile bu âleme gelince ve dergâh-ı izzetten Kur’ân nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.): *“Ey Rabbim, ümit olunur ki bu Kur’ân bana o zaman verilen vaadin gerçekleşmesidir.”* buyurdu. Onun gönlünü teskîn etmek ve düşüncesini tasdik etmek üzere *“Elif. Lâm. Mîm.”* âyeti gönderildi. “*Elif*” Allâh’a, “*Lâm*” Cebrâil’e, “*Mîm*” de Muhammed’e işârettir. Bununla Hak Teâlâ şunu murad etti: Benim ülûhiyyetime, Cebrâil’in kudsiyyetine ve ey Muhammed senin şan ve şerefine yemin ederim ki bu, senin nübüvvetinin mertebesini ve sâhip olacağın devletin mûcizesini göstermek üzere vaadettiğimiz vahiy ve Kur’ân’dır.

Tefsir ehli “*Elif. Lâm. Mîm.*” “Bu sûre “*Elif. Lâm. Mîm*” adlı sûredir.” demektir, demişlerdir.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

2. Bu Kitab’ın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda asla şüphe yoktur.

“*Bu Kitab’ın,*” Kur’ân’ın “*âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunda*” ibret/ders alanlar nezdinde “*asla şüphe yoktur.*”

Bu âyetin dikkat çektiği husus, Kur’ân’ın âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş

olduğudur. Kur’an sadece âlemlerin Rabbi tarafındandır, çünkü mu‘cizdir. Kureyş Kur’ân’ın âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olduğunu inkâr edince Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

اَمْ يَقُولُونَ افْتَرٰيهُ ۚ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اَتٰيهُمْ مِنْ

نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾

3. “Onu Peygamber kendisi uydurdu” diyorlar öyle mi? Hayır! O, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı *(peygamber)* gelmemiş bir kavmi uyarman için -doğru yolu bulalar diye- Rabbinden gönderilen hak *(Kitap)* tır.

“Onu Peygamber kendisi uydurdu” Kur’ân’ı Muhammed uydurdu *“diyorlar öyle mi?*” Onların bu sözü, bâtıl/geçersiz olduğunun son derece açık olmasından dolayı kabul edilmez ve şaşılacak bir sözdür.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Sevenlerin buluşması mümkün olmadığı zaman sevenler için en değerli şey, birbirleriyle yazışmalarıdır.”

Sende ayrı düştüğüm günde senden gelen mektuptan bir zevk ve safâ ulaşır.

Kıyâmet gününde ibâdet ve tâatlerimizin yazılı olduğu mektup gelmezse, elden bir şey gelmez.

Âlemlerin Rabbi, zâhir ehline okunması; onunla gaflet ehlinin uyarılması ve hizmet ehlinin müjdelenmesi için âlemlerin ehline zâhirde bir kitap göndermiştir. Bâtın ehline de bâtında bir kitap göndermiştir ki o kitabın nurlarıyla onların bâtınları aydınlansın, sırlarıyla iç âlemleri süslensin. Kurbet ehli/Hakk’a yakın kılınanlar, O’ndan başkasına iltifat etmemeleri ve O’ndan başkasıyla ünsiyet etmemeleri, aksi halde gayretullâhın onları kurbetten/yakınlıktan uzaklaştıracağı konusunda uyarılsın. Muhabbet ehli de rü’yetullah vaadinin yerine getirileceği, vuslat yaygısı üzerinde Hakk’a kavuşma, vahdette fenâdan sonra bakâ hususunda o kitapla müjdelensin. Böylece onlar Hak ile, Hak’tan ve Hak için konuşurlar. Onlara Rableri tarafından ihsan edilen hakikatlere dâir onların sözlerini bâtıl ehli işittiği zaman gaflet ehli o sözlerin Allah tarafından olduğunu inkâr ederler.

Şeyhin şeyhi gönül ehlinin esrârına ta’n etti.
Kişi devamlı olarak bilmediğinin düşmanıdır.

Sonra Allah Teâlâ bu konuyu bırakıp onların inkâr ettiği hususun hak olduğunun açıklamasına geçerek şöyle buyurdu:

“*Hayır!*” Kâfirlerin dedikleri gibi değildir. Bilakis “*O,*” yâni Kur’ân “*senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı*” korkutucu “(peygamber) *gelmemiş bir kavmi*” Arapları

“*uyarman*” ilâhî azabdan sakındırman “*için*” senin onları uyarmanla “*-doğru yolu bulalar*” belki doğru yolu bulurlar “*diye- Rabbinden gönderilen hak*” “(Kitap) *tır.*”

“Senden önce”, senin uyarmandan önce veya senin zamanından/döneminden önce demektir. Çünkü Kureyş toplumu, fetret ehli/peygamberlerin arası kesildiği bir sırada gelmiş, okuma yazma bilmeyen ümmî bir topluluk oldukları için insanların en fazla dalâlet içinde ve hidâyete en çok muhtaç olanları idiler.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Benimle onun arasında peygamber yoktur.”*[137] Yâni benimle Îsâ arasında Araplardan bir peygamber yoktur, demektir. İsmâil (a.s.) ise Îsâ (a.s.)’dan önce özel olarak kendi kavmine gönderilmiş bir peygamberdi. Onun peygamberliği, vefatıyla son bulmuştur. Hâlid b. Sinân (a.s.) ise Îsâ (a.s.)’dan sonra peygamber olmuştur. Fakat kavmi tarafından ortadan kaldırıldığı için dâvetini tebliğ edecek kadar yaşamamıştır. Daha önce onun kıssası ayrıntılı olarak geçmişti.

Buradan anlaşıldı ki fetret ehli, aklî delillerden sorumludur. Çünkü onlar akıl sâhibi ve aklî delillerden sonuç çıkarmaya muktedir kimselerdir. Fakat onlar, ancak peygamberler vâsıtasıyla öğrenilebilecek delillerden sorumlu tutulamazlar.

“Belki doğru yolu bulurlar” ifâdesinde “*belki/umulur ki”* buyrulması, Hz. Peygamber (a.s.) cihetinden ifâde edilmiştir. Yâni doğru yolu bulmalarını umarak veya onların tevhid ve ihlâsa erişmelerini umarak onları uyarman için, demektir. Bundan esas maksadın Hakk’ın yolunu târif etmek olduğu anlaşılmıştır. Artık herkes kendi istîdad ve kabiliyeti ölçüsünde hidâyetten nasip alacaktır. Ancak ısrarcı kimseler gibi hiç istîdadı olmayanlar hâriç. Çünkü onlar terbiye ve târif kabul etmezler. Aynı şekilde onların yaratılışı üzere olanlar kıyâmet gününe kadar böyle devam edip gidecektir.

Ayna kir ve pastan arındırılabilir,
Ama taştan ayna yapılmaz.

Mesnevî’deki şu söze gelince:

Kaya ve mermer taşı bile olsan,
Bir gönül sâhibine ulaşınca mücevher kesilirsin.

Bu söz hakîkatte istîdâdlı olan kimse hakkındadır. Görmez misin ki Ebû Cehil, Peygamber Efendimiz (a.s.)’ı gördü, ona erişti. Fakat onu Allâh’ın Rasûlü diyerek tâzim ve hürmet nazarıyla değil, Ebû Tâlib’in yetimi diyerek hakaret nazarıyla gördü. O’na kabul ve ikrar ile değil inat ve inkâr duyguları içinde erişti. Böyle olunca da kıymetli bir cevher olamadı. Peygamber vârislerinin kendilerini kabul ve red edenlerle durumu da böyledir.

Doğru yolu bulmak/hidâyete ermek, cennete ve derecelerine ulaşmaktır. Bu ise îman ve ihlâs ile olur. Ya da Hakk’a yakınlığa/kurbete ve vuslata ulaşmaktır. Bu ise muhabbet, (mâsivâyı) terk ve fenâ ile gerçekleşir. Birincisi umûm ehlinin/avâmın,

ikincisi ise husûs ehlinin/havâssın hâlidir. Elbette ikincisi, birincisinden daha kâmildir.

Şu halde sana düşen, murâda ermek için irşâdı kabûl etmektir. Hevâ ehlinin peşine düşmekten ise sakın. Çünkü onlar hidâyet ehlinden değildirler. Kendisi ölü olan kimse, diriye telkin veremez. Ölüye ancak diri olan telkin verebilir.

Rivâyet edilir ki **Necmeddîn Isfahânî** (k.s.), Mekke'de sâlihlerden birinin cenâzesinde bulundu. Cenâze defnedildikten sonra birisi telkin vermek için oturdu. Şeyh Necmeddîn hiç âdeti olmadığı halde güldü. Yanında bulunan dostlarından birisi, ısrarla gülmesinin sebebini sordu. Biraz geçtikten sonra Şeyh Necmeddîn şöyle dedi: "Telkin veren kişi kabrin başına telkin vermek üzere oturunca, kabirde bulunan zâtın şöyle dediğini işittim: "Ölünün diriye telkin vermesine şaşmıyor musunuz?"

Sâib der ki:

Dert sâhibi olmayanlardan kendi derdine ilâç ummak,
Birinin ayağındaki dikeni akrep iğnesiyle çıkartmasına benzer.

Molla Câmî ise şöyle demiştir:

Zamanenin hayırsız adamlarının sözüne bakıp da gururlanma
Sâmirî gibi buzağının sesine gidip de doğru yoldan ayrılma

Hâfız da der ki:

Aşk yolunda şeytanın vesveseleri çoktur.
Dikkat et, gönül kulağını meleğin getirdiği habere ver.

Yüce Allah'tan bizi kendisine ulaşanlardan ve güzel hitâbına lâyık olanlardan kılmasını, dalâletten ve dalâlet ehli ile beraberlikten korumasını, sapıklıktan ve sapıtmış kimselere uymaktan muhâfaza etmesini niyâz ederiz. Hidâyete erdiren ve doğruyu gösteren ancak O'dur.

اَللّٰهُ الَّذ۪ي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا ف۪ي سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ
اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِۜ مَا لَكُمْ مِنْ دُونِه۪ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَف۪يعٍۜ اَفَلَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾

4. Gökleri, yeri ve bunların arasındakileri altı günde *(devirde)* yaratan, sonra Arş'a istivâ eden Allah'tır. O'ndan başka ne bir dost ne de bir şefaatçiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

“*Gökleri, yeri*” yâni ulvî ve süflî bütün varlıkları “*ve bunların arasındakileri*” bulutları, rüzgârları ve benzerlerini “*altı günde* (devirde)” dünyâ günlerinden altı gün süresinde; *Keşfü’l-esrâr*’da söylendiğine göre her bir günü bin yıl olan altı günde “*yaratan, sonra Arş’a istivâ eden*” hükmü, yaratılmışların en yücesi olan arş üzerine gâlip olan “*Allah’tır.*”

Bu âyetin tahkîki/açıklaması, daha önce defalarca geçti. Eğer ehl-i îmandansan sana Furkân Sûresi’nde geçen izahlar yeter. Bu sûrenin tefsîrine ve orada geçen **Şeyh-i Ekber** (k.s.)’un sözlerine mürâcaat et.

Allah dileseydi, onları bir anda yaratabilirdi. Fakat O, işlerin teennî üzere yürütülmesi gerektiğine delâlet etmesi için altı günde yaratmıştır.

“*O’ndan başka ne bir dost ne de bir şefâatçiniz vardır.*” Yâni Allah Teâlâ’nın rızâsını bir tarafa bırakmanız durumunda size yardım edecek, şefâatte bulunacak ve O’nun azâbından sizi koruyacak kimse yoktur. “*Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?*” Aceba rabbânî nasihatlerden ve Kur’ânî öğütlerden ibret almaz mısınız?

el-İrşâd’da der ki: “Şu öğütleri duyup da bunlar üzerinde düşünüp ibret almıyor musunuz?” Bu ifâdede işitmeme ve öğüt almama birlikte reddedilmektedir. Ya da “Siz bu nasihatleri işitiyorsunuz ve fakat onlardan öğüt almıyorsunuz” demektir. Bu durumda ise öğüt almayı gerektiren işitme gerçekleşmekle birlikte onların öğüt almamaları reddedilmiş olmaktadır.

Tezekkür ile tefekkür arasındaki fark şudur: Tefekkür; kalbin nefsânî sıfatlarla perdelenmesi sebebiyle matlûbun ortadan kaybolduğu zaman olur. Tezekkür ise kalbden perdenin kalktığı ve aslî fıtrata dönüldüğü zaman olur. İşte o zaman kul, ezelde tabîatına yerleştirilen tevhid ve ma‘rifetler gibi hususları tezekkür eder.

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَٓاءِ اِلَى الْاَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ اِلَيْهِ فٖى يَوْمٍ كَانَ

مِقْدَارُهُٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾

5. Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra *(bütün bu işler)* sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde O’nun nezdine çıkar.

“*Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.*”

“اَلتَّدْبِيرُ”, işlerin sonunu düşünmek ve işlerin neticesine bakmaktır. Allâh’a nisbet edildiğinde ise takdîr etmek ve sebepleri hazırlamak demektir. Allah Teâlâ’nın semâvî müdebbirâtı/işleri evirip çeviren melekleri vardır. Nitekim Allah Teâlâ: “***İşleri evirip çevirenlere de andolsun ki”*** (en-Naziât, 79/5) buyurmuştur. Cebrâil (a.s.)’a rüzgârlar ve Allâh’ın orduları; Mîkâil (a.s.)’a yağmurlar ve bitkiler; ölüm meleği Azrâil (a.s.)’a can alma vazifesi verilmiştir. İsrâfil (a.s.) ise onlara emirleri/işlerini indirir.

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: “Allah Teâlâ, şu âlemde cereyân eden tüm işleri,

melekler gibi bir takım semâvî sebepler/vâsıtalarla, sonuçları yeryüzüne inecek şekilde evirip çevirir ve yönetir.”

Allah Teâlâ, kulların tedbîrinin (idâre etme/çekip çevirmesinin) kendi tedbîrinin yanında tesiri olmadığına işâret olmak üzere düzenleyip yönetmeyi kendi zâtına izâfe etmiştir.

“*Sonra* (bütün bu işler) *sizin saya geldiklerinize göre bin yıl tutan bir günde*” yâni, uzun bir zamanda “*O’nun*” Allah Teâlâ’nın “*nezdine çıkar*” ve bilfiil O’nun ilminde sâbit olur.

“ٱلْعُرُوجُ” yukarı çıkmak demektir.

“*Bin yıl*” ifâdesinden murâd, hâdiselerin takdîri ile meydana gelmesi arasındaki müddetin uzunluğunu açıklamaktır.

Bazıları şöyle demiştir: “*Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir.*” Dünyânın işini yapar, düzenler. Yâni dünyâya hükmeder; orada görevlendirilmiş meleği gökyüzünden yeryüzüne gönderir. Melek gelir ve bir gün içinde o işi yerine getirir, sonra gökyüzüne geri döner. Bu bir gün, sizin zaman anlayışınızla -ki bir yıl on iki ay, bir ay otuz gündür- bin yıldır. Yâni melek, bir insanın ancak bin yıl içinde gidip geleceği bir süre içinde gökten iner ve tekrar yükselir. Zira yerden göğe kadar olan mesafe beş yüz yıllıktır. Bu durumda iniş ve yükseliş süresi bin yıldır.”

Meâric sûresindeki “***Melekler ve Cebrâil, süresi*** *(dünyâ senesi ile)* ***elli bin yıl olan bir günde O’na yükselip çıkarlar.”*** (el-Meâric, 70/4) âyetine gelince, orada Sidretü’l-müntehâ ile yeryüzü arasındaki mesafenin müddeti, sonra meleğin Sidre’ye tekrar dönüş süresi kasdedilmiştir. Melek bu mesâfeyi, dünyâ günlerinden bir günlük bir süre içinde kat’eder. Bu durumda “إِلَيْهِ (ona)” zamiri, meleğin bulunduğu mekâna râcidir. Yâni Allâh’ın bu mekân, Allah Teâlâ’nın meleğe çıkmasını emrettiği mahaldir.

Bazıları da şöyle demiştir: “Allah, dünyâda cereyan eden hâdiseleri, dünyâ günleri müddetince yönetip idâre eder. Dolayısıyla kazâ ve kader gökyüzünden yeryüzüne iner. Sonra âmirlerin emri, hâkimlerin hükmü son bulduğu zaman emir ve idâre Allâh’a geri döner. Miktarı bin sene olan günde, yâni kıyâmet gününde emir ve iş yalnız Allâh’a âid olur. Çünkü âhiret günlerinden bir gün, dünyâ günlerinden bin yıl gibidir. Nitekim Allah Teâlâ: ***“…Rabbinin katında bir gün, sizin saymakta olduklarınızdan bin yıl gibidir.”*** (el-Hac, 22/47) buyurmuştur. Bu durumda “*elli bin sene*”nin anlamı, kıyâmet günü kâfirlere o kadar şiddetli olur ki sanki onlara elli bin yıl gibi uzun gelir. Mü’minlere ise o kadar kolay olur ki dünyâda iken edâ ettiği farz bir namazın süresi kadar kısa gelir. Dolayısıyla herkesin kıyâmeti, kendisinin lâyık olduğu muâmeleye göre olacaktır. Mahşerde şahısların amelleri, hâlleri ve makâmlarına göre çok sayıda bekleme ve kalma yerleri ve zamanları olacaktır.

Fâkir (**Bursevî**) der ki: “Âlimler bu âyetin tefsirinde farklı farklı görüşler serdetmişlerdir. Kimileri de bu hususun bilgisini Allah Teâlâ’ya havâle ederek susmuşlardır. Çünkü onlara göre açıklama adıyla ortaya konulan bütün izahların, zayıf

ve hastalıklı bir yönü mutlaka söz konusu bulunmaktadır. Şüphesiz ulemâ-i billah nezdinde "*gün*"ün zaman bakımından mertebeleri ve hükümleri vardır. Gün vardır, an gibidir. "An"; ***"O (Allah), her an yeni bir ilâhî tasarruftadır."*** (er-Rahmân, 55/29) âyetinde işâret edilen zamanın bölünmez en küçük parçasıdır. Sonra ondan bin sene gibi olan gün, yâni âhiret günü ve Rabbin günü ayrılır. Sonra ondan elli bin sene gibi olan gün, yâni kıyâmet günü ayrılır. Allah Teâlâ kullarını dilediği şeylerle dilediği şekilde imtihana tâbi tutar. Herkesin hâline ve durumuna göre gününü takdir eder. Öyle ki, kiminin hâli, göz kırpmaktan daha hızlı olur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Ve bizim emrimiz*** *(başka değil),* ***birdir, bir göz kırpması gibi*** *(sür'atli)* ***dir."*** (el-Kamer, 54/50) buyurmuştur. Bu, yukarıda zikri geçen Allâh'ın her an yeni bir tecellîde/tasarrufta bulunduğu "gün"ün sırrıdır.

Meleklerin melekût âleminde ehlince bilinen ulvî makamları vardır. Onlardan öyleleri vardır ki, bilinen en yüce yüksekliklerden, vazifelerini icrâ edecekleri en aşağı noktalara, zamanın en küçük biriminden daha kısa bir sürede inerler. Meselâ Cebrâil onlardan biridir. Çünkü o, ilâhî ahkâmın indiği ve yapılan amellerin kendisine yükseldiği bir yer olan Sidretü'l-müntehâ'dan Allah Rasûlü (s.a.)'e inerdi. Zaman zaman daha uzun mesafelerden indiği olmuştur. İniş ve çıkış, başlangıç yerine göre farklılık gösterir. Meselâ Sidre'den gelen hükümlerin inme mahalli olan dünyâ semâsı dikkate alındığında ikisi arasındaki müddet, bin yıldır. Arş'tan gelen hükümlerin inme mahalli olan Sidretü'l-müntehâ dikkate alındığında, bin yıldan daha uzun bir mesafe takdir edilir.

Kur'ân'ın bir kısmı diğer bir kısmını tefsir edip açıkladığına göre "***Melekler ve Cebrâil, süresi*** *(dünyâ senesi ile)* ***elli bin yıl olan bir günde O'na yükselip çıkarlar."*** (el-Meâric, 70/4) âyeti, Secde Sûresi'nin bu âyetindeki *"çıkar"* fiilinin fâilinin de melek olduğuna delâlet eder.

Hak Teâlâ'ya çıkılıp yükselmenin mümkün olacağı bir mekan ve mahal olmadığı halde "إِلَيْهِ (*O'na*)" buyrulması, takarruba, mertebe bakımından O'nun nezdinde olmanın şerefine işârettir. Hakîkati ise O'nun kendisi için tâyin olunan ulvî makâmına işârettir. İşte bu konuda benim gönlüme doğan budur. Gerçek bilgi, her şeyin mâliki ve yüce olan Allah katındadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki: *"Allah, gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir"* Yâni, "كُنْ *(Ol)*" emri ile ruh ve kalb semâsından nefis ve beden arzına/toprağına kadar her şeyi yarattı ve işleri düzenleyip yönetti. "*Sonra*" ***"Rabbine dön"*** (el-Fecr, 28) hitâbına muhâtap olan nefis, "*sizin*" cezbesiz olarak seyr günlerinizden "*saya geldiklerinize göre*" cezbe ile urûcda miktarı "*bin yıl tutan*" kendisinde talebde sadâkat güneşinin doğduğu ve yeryüzünün Hak Teâlâ'nın cezbeleri ile aydınlandığı "*bir günde O'nun nezdine çıkar.*" Nitekim Rasûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Hak Teâlâ'nın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin ameline denktir."*[138]

Şeyh Nesefî (k.s.)'un *Keşfü'l-hakâik* adlı eserinde şöyle denilir: "Bil ki, nefs-i cüz'înin evci/çıkabileceği en yüksek zirvesi ve hazîzı/inebileceği en alt sınırı vardır. Zirvesi, felekü'l-eflâk (felekler feleği) ve âlemi kuşatmış olan yedinci felektir. En alt sınırı ise âlemin merkezi olan toprak/yeryüzüdür. Nefsin nüzûlü/inişi vardır, urûcu/yükselişi vardır. Onun inişi, yeryüzüne gelmesidir "***Melekler ve Ruh (Cebrail), iner dururlar.***" (el-Kadr, 97/4). Yükselişi ise felekü'l-eflâke geri dönmesidir "***Melekler ve Ruh (Cebrâil), yükselip çıkarlar.***" (el-Meâric, 70/4). Bu geliş ve gidiş bin yıldan az, elli bin yıldan çok değildir. "***Melekler ve Cebrâil, süresi*** *(dünyâ senesi ile)* ***elli bin yıl olan bir günde O'na yükselip çıkarlar.***" (el-Meâric, 70/4)"

ذٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾

6. İşte, görülmeyeni de görüleni de bilen, mutlak galip ve merhamet sâhibi O'dur.

"*İşte, görülmeyeni*" yaratılmışlara gizli kalan şeyleri "*de görüleni*" onların gözleri önünde ve açık olan şeyleri "*de bilen,*" gizli açık her şeyi, gerektiği şekilde idâre edip yöneten "*mutlak galip*" Azîz; yaptığı her işte tam hükümrânlık sâhibi "*ve merhamet sâhibi*" Rahîm'dir; takdir ve tedbirinde kullarına son derece merhametli olan "*O'dur.*" yaratma, hükmetme, dostluk ve yardım tekelinde bulunma ve kâinâtın işlerini yönetip idâre etmek gibi daha nice vasıflara sâhip olan şânı yüce Allah'tır.

Kâşifî der ki: "Allah Teâlâ dünyâ ve âhiret işlerini bilir. Veya olmuş olan ve olacak olanları bilir."

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "*Gayb/görülmeyen*" ruhtur; "*şehâdet/görülen*" ise nefis ve bedendir."

Allâh'ın mutlak galip ve merhamet sâhibi olmasında, O'nun zorunluluktan değil lütuf ve ihsânından dolayı kulları için en faydalı olanı gözettiğine işâret vardır.

---

[137]. Buhârî, Enbiya 48; Müslim, Fedâil 145.

[138]. *Keşfü'l-hafâ*, I, sh. 397, Hadis no:1069.

YARATTIĞI HER ŞEY GÜZEL

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ
جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ
رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ
﴿٩﴾ وَقَالُوا أَإِذَا ضَلَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُمْ
بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ
بِكُمْ ثُمَّ إِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

7. O *(Allah)* ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış ve insanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.

8. Sonra onun neslini de bir öz sudan, değersiz bir sudan yaratmıştır.

9. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

10. "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten *(o vakit)* biz mi yeniden yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

11. De ki: Size vekil kılınan *(bu konuda görevlendirilen)* ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

"*O* (Allah) *ki, yarattığı her şeyi güzel yapmış…*"

Râğıb der ki: "اَلْاِحْسَانُ" kelimesi iki türlü kullanılır: Birincisi, bir başkasına iyilikte bulunmak ve ona nîmet bahşetmek anlamındadır. İkincisi ise işini güzel yapmak demektir. Meselâ bir ilim öğrenecekse, onu güzelce öğrenmek; bir amel işleyecekse onu da güzel bir şekilde yapmaktır. Emîru'l-mü'minîn **Ali** (r.a.)'ın şu sözü, bu ikinci anlamda kullanılmıştır: "İnsanlar, yaptıkları ihsâna göre değerlendirilirler." Yâni, herkes yaptığı güzel amellere nisbetle bir değer elde eder, demektir.

Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Allah Teâlâ, yarattığı her şeyi, istîdâdı her neyi gerektiriyor ve hikmet neyi îcâb ettiriyorsa ona göre hem şekil ve hem de mânâ îtibariyle güzel bir şekilde yaratandır. Yarattığı her şeyi güzel eyledi. Yâni, hikmetine uygun en iyi şekilde süsledi, tezyin etti.

Dünyâda bir şey ne şekilde olması gerekirse,
O şekliyle halk etmişsin
Ey Allahım, bütün işler senin lütfunla güzel oldu,
Zira her şeyin yaratıcısı sensin.
Yer üzerine işlenmiş güzel nakışlar Sen'dendir.

Bilen gönül ve temiz can Sen'dendir.

Allah Teâlâ, gıdalarına kolayca erişsinler diye hayvanların ve kuşların ayaklarını ve boyunlarını uzun yarattı. Aksi halde hayatlarını sürdürmeleri mümkün olmazdı. Aynen bunun gibi insanın her bir uzvunu da hayatını kolayca sürdürmeye uygun olacak şekilde yarattı. Şu halde bütün mahlûkât, güzeldir. Şekilleri farklı olsa da, güzele ve daha güzele ayrılsa da. Nitekim Allah Teâlâ: "***Biz insanı en güzel bir kıvamda yarattık"*** (et-Tîn, 95/4) buyrulmuştur.

Abdullah b. Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "Yaratılış bakımından insan da domuz da güzeldir."

Baklî der ki: "Çirkin imtihan yönünden çirkindir; Rahmân'ın emriyle yaratılmış olması bakımından da güzeldir."

Şeyh Yezdî (r.h.) ise şöyle demiştir: "Allah Teâlâ, güzeli de çirkini de yarattı. Fakat çirkin, Allâh'ın ilminde çirkin olması murâd edilmiş olan şeydir. Çirkini, Allâh'ın ilmindeki durumuna bakarak çirkin diye vasıflandırmak, en güzel ve en doğru olandır. Çünkü iyilik ve güzellikler, çirkinliklerin varlığıyla ortaya çıkar ve güzellikleri anlaşılır. Bu anlamda güzelliğin ortaya çıkması için çirkine ihtiyacının olduğu açıktır. Öyleyse çirkini çirkin diye vasıflandırmak da güzeldir."

Fakîr (**Bursevî**) der ki: "Allah Teâlâ'nın yapıp ettiği her şey güzel ise de, hiç şüphesiz, güzeli de çirkini de O yaratmıştır. Allah mutlak olarak yaratma ile kendisini medhetmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"O halde, yaratan** (Allah), **yaratmayan** (putlar) **gibi olur mu?"*** (en-Nahl, 16/17). Bununla birlikte medih makamında 'Allah Teâlâ maymunların, domuzların, yılanların, akreplerin ve benzeri zararlı ve zâhiren çirkin görülen varlıkların yaratıcısıdır' denilmez. Bilakis *"O her şeyin yaratıcısıdır"* (el-En'âm, 6/102) denir. Çirkinin çirkinliği, yaratılmasında ve var edilmesinde değil, onun yapı ve karakterindedir. Gerçi çirkinin çirkinliği kendisi bakımından değil güzelin zıddı olması bakımındandır. Merkebin hakîkati (ayn-ı sâbitesi), kâbiliyet ve istîdâd lisanıyla şimdi bulunduğu şekli talep etmiştir. Kezâ köpek ve benzerleri, ayn-ı sâbitelerinin gereğine göre sûretlerini/şekillerini taleb etmişlerdir. Kezâ köpeğin necis olduğuna hükmetmek de onun zâtının gereğidir. Dünyâdaki her sûret ve sıfat, hakikatteki mertebesi îtibariyle kemâldir. Her varlık kendi istîdâdının gerektirdiği bugünkü sûrette ve Yaradan'ın kendisine giydirdiği sıfatta zuhûr etmeseydi, işte o zaman eksik ve çirkin olurdu. Hâl böyle olunca Allâh'ın en güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) ile yarattığı varlıklar arasında çirkin olan neredwhichdir?

"*Ve*" bütün mahlûkât arasında "*insanı*" yâni beşeriyyetin atası olan Âdem (a.s.)'ı "*yaratmaya da çamurdan başlamıştır.*"

"اَلطِّينُ" toprak ve suyun karışımıdır. Suyun kuvveti ondan gitse de yine böyle isimlendirilmiştir.

Abdülazîz Nesefî (r.h.) der ki: "Allah Teâlâ insan bedenini topraktan yarattı, yâni

dört unsurdan. Ancak bu dört unsurdan toprak daha belirgin olduğundan toprağı zikretti. Âdem'in toprağını Mekke ile Tâif arasında, bir rivâyete göre kırk gün, bir rivâyete göre kırk yıl, bir başka rivâyete göre de kırk bin yıl besledi ve terbiye etti. "*Âdem'in toprağını kudret ellerimle kırk sabah yoğurdum.*"[139] kudsî hadîsinin mânâsı budur. "

Keşfü'l-esrâr'da ise şöyle denilmiştir: "Mizacı/karakteri/tabîatı çamurdan olan bu cevhere ne zarar ve ziyan gelebilir? İnsanoğlunun kemalini gönle koymuş. Onun sâhip olduğu kıymet, terbiye sebebiyledir, topraktan değildir. İnsanoğlunda olan sır, ne arşta, ne kürsîde, ne felekte, ne de melekte vardır. Çünkü bu sayılanların hepsi mücerred kullardır; insanoğlu ise hem kul, hem de dostlardandır."

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍۚ ﴿٨﴾

8. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı.

"*Sonra onun neslini*" zürriyetini "*bir öz sudan,*" yâni insanın sulbünden çıkarılan bir nutfeden, **Kâşifî**'nin dediğine göre babanın sulbünün hülâsasından çıkartılmış "*değersiz*" *el-Kâmus*'ta belirtildiği gibi değersiz ve zayıf "*bir sudan*" meniden "*yarattı.*"

İnsanın zürriyetine, insandan kopup ayrıldığı için "اَلنَّسْلُ (nesil)" denilmiştir. Nitekim *el-Müfredât*'ta şöyle der: "اَلنَّسْلُ" bir şeyden ayrılıp kopmak demektir. Babasından kopup ayrıldığı için çocuğa/kişinin zürriyetine de "اَلنَّسْلُ" denilmiştir."

ثُمَّ سَوّٰيهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ

وَالْاَفْـِٔدَةَۜ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

9. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi rûhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!

"*Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş,*" yâni insan neslini ana rahminde uzuvlarını tamamlayarak ve gerektiği gibi ona şekil vererek düzeltip kıvamına erdirmiştir. **Kâşifî** şöyle der: "Sonra Âdem'in kalıbını düzeltti." der. **Nesefî** de der ki: "Âdem'in tamamlanıp şekillendirilmesinden murad, uzuvlarının birbirine eşit olmasıdır. Yâni, dört unsurun cüzlerinin [eller, ayaklar, gözler ve kulaklar] eşit/denk olmasıdır. Kalıbın şekillendirilmesi, şeffaflaşıp her şeyi aksettirmesi ve şekil kabul etmesi için demirin ateşle terbiye edilmesine benzer."

"Ona kendi rûhundan üflemiştir." Allah, şeref bahşetmek, insanın hârika ve şerefli bir mahluk olduğunu, onun rubûbiyyet mertebesi ile özel bir münâsebeti bulunduğunu

ortaya koymak için onu (rûhu) kendisine izâfe etmiştir. İşte bu sebepledir ki kendisini bilip tanıyan, Rabbini de tanımış olur.

el-Kevâşî'de der ki: "Hak Teâlâ, zâtına mahsus bir sırrı insana lutfetmiştir. Böyle olduğu için de rûhu zâtına nisbet etmiştir. Bu ruh, bedene taalluk edince de cansız beden, canlı ve duyarlı bir varlık hâline dönüşmüştür. Yoksa ortada gerçekten bir üfleme yoktur."

Şeyh İzzeddîn b. Abdüsselâm şöyle der: "Rûh suyun kaba girdiği gibi bedene giren bir cisim değildir. Siyahlığın siyaha, ilmin âlime hulûlü gibi kalb ya da dimağa girmiş/hulûl etmiş sonradan oluşan bir araz/vasıf da değildir. Bilakis o, basiret ehlinin ittifakıyla, bölünüp parçalanmayan bir cevherdir.

Şu halde tamamlayıp şekillendirme (tesviye), kabiliyeti olan mahalde -ki bu mahal, Âdem (a.s.) hakkında çamur, çocukları hakkında ise nutfedir- saflık ve parçalarının birbiriyle münâsebeti bakımından en son dereceye ulaşana kadar mizacın tasfiyesi ve düzeltilmesi sûretiyle yapılan bir fiilden ibârettir. Böylece mahal ruhu kabule uygun/hazır hale gelir ve onu tutar.

Nefh/üfleme, ruhun nûrunun/ışığının, kabul eden mahalde parlamaya/tutuşmaya başlamasından ibârettir. Öyleyse üfleme, bu parlamanın/tutuşmanın sebebidir. Allah hakkında üflemenin sûreti muhaldir/imkânsızdır. Müsebbeb ise imkansız değildir. Yâni üflemenin neticesi, yâni parlama/tutuşma, 'üfleme' diye ifâde edilmiştir. Ruhun nûrunun parlayıp tutuşmasına sebep olan şey, fâilde (üfleyende) bulunan bir sıfat ile kabul eden mahalde (üflenende) bulunan bir sıfattır.

Fâil'in sıfatı, varlığın kaynağı olan cömertliktir. O, her varlığa ve onun varlığının hakîkatine bizâtihî feyyâzdır. Bu sıfat "kudret" diye ifâde edilir. Bunun misâli, aradaki engel kalktığında güneşin ışıklarıyla aydınlanmaya müsâid her şeyi aydınlatmasıdır. Burada aydınlanmayı kabûl eden, rengi olmayan hava değil, renkli varlıklardır.

Ruh üflenmesini kabul eden mahallin (bedenin) sıfatı ise tamamlayıp şekillendirme ile meydana gelen düzgünlük ve ölçülülüktür. Kabul edenin misâli aynanın parlaklığıdır. Ruh, yönden ve mekândan münezzehtir. Eşyânın hepsini bilme ve onlara muttali olma gücü vardır. Bu münâsebet ve benzerlik, ondan başka diğer cismânî varlıklarda yoktur. Bu yüzden de Allah Teâlâ'ya izâfe edilme ona has kılınmıştır." **Şeyh İzzeddîn b. Abdüsselâm**'ın özetle sözü, burada sona ermiştir.

Şeyh Nesefî de der ki: "İnsanın birkaç ruhu vardır: Rûh-i tabîî: Mahalli, sağ yanda olan ciğerdir. Rûh-i hayvânî: Mahalli, sol yandaki gönüldür. Rûh-i nefsânî: Mahalli dimağdır. Rûh-i insânî: Mahalli, rûh-ı nefsânîdir. Rûh-i kudsî: Mahalli, rûh-ı insânîdir. Rûh-i kudsî, ateş mesâbesinde; rûh-ı insânî, yağ mesâbesinde; rûh-ı nefsânî, fitil mesâbesinde; rûh-ı hayvânî, zücace/şişe mesabesinde; rûh-ı tabîî, mişkât/lamba mesabesindedir. İşte ***"O'nun nûrunun misali, tıpkı içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir."*** (en-Nûr, 24/35) âyetinin mânâsı budur."

Üfürülen ruh, insânî ruhtur. İnsan, tabiî ruhta, nefsânî ruhta ve hayvânî ruhta diğer canlılarla ortaktır. Onu diğer canlılardan ayıran ruh, emr âleminden olan insânî ruhtur.

İnsanların havâssı/seçkinleri, sayılan dört çeşit ruhta avâm ile beraberdir. Fenâ-i tâm[140] hâlinde Allâh'ın üflediği kudsî ruh ile onlardan ayrılırlar.

Allah bizi ve sizi bu kudsî ruhla hayat süren kimselerden kılsın ve bizi nice nice mânevî fethlere eriştirsin!

Ey Âdemoğulları! "*Ve sizin*" menfaatleriniz "*için*" tevhid ve yeniden diriltmeden bahseden tenzîlî (Allah tarafından indirilen Kur'an'daki) âyetleri işitecek "*kulaklar,*" tevhid ve yeniden diriltmeye şâhid/delil olan tekvînî (kâinâtta yaratılmış) âyetleri görecek "*gözler,*" tenzîlî ve tekvînî âyetleri akledip onların hakîkatine yol bulacak "*kalpler yaratmıştır.*"

"الْأَفْئِدَةَ" kelimesi, kalb anlamındaki "فُؤَادٌ" kelimesinin çoğuludur. Kalbde yanıp tutuşma mânâsı olduğu kabul edildiği zaman ancak bu kelime kullanılır.

"Ne kadar az şükrediyorsunuz!" Yâni bu nîmetlerin Rabbine/sâhibine çok az şükrediyorsunuz. Buradaki 'azlık' şükrün yapılmadığı ve hiç olmadığı anlamındadır. Bu âyet, insanların çoğunun bu nîmetlere ve onların sâhibine karşı nankörlükte bulunduğunu beyan etmektedir.

Burada şuna işâret vardır: Rabbini kendisinde Muhsinliği ile tecellî eden olarak tanımak için kendisini ayna olarak tanıyan insan pek azdır. Halbuki Allah Teâlâ onu, kendi zâtını ve sıfatlarını tanımak için yaratmıştır. Nitekim O şöyle buyurmuştur: ***"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler***" yâni ancak beni tanısınlar "***diye yarattım."*** (ez-Zâriyât, 51/56). İnsan, hakîkî ma'rifet mertebesine ancak Rasûlullah (s.a.) ve O'nun vârisinin delâletiyle ulaşabilir.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ bütün âlemi yarattı; felek, melek, arş, kürsî, levh, kalem, cennet, cehennem, gökyüzü, yeryüzü. Bu yarattıklarına hiç şefkat ve muhabbet nazarıyla bakmadı. Bunlara peygamber göndermedi; haber vermedi. Sıra lütuf ve ihsan, fazl ve keremin nihâyetsizce ikram edildiği, ilâhî nur ve sır madeni olan, topraktan yaratılan insana gelince, Cenâb-ı Hak kendi lütuf ve kereminden onları zâtının nazar mahalli kıldı. Hidâyete ersinler diye onlara peygamber gönderdi. Melekleri onlara koruyucu ve gözetleyici kıldı. Şefkat ateşini sînelerine koydu. Gönüllerine aşk ateşini attı. Îman satırlarını gönüllerinin sayfalarına yazdı. Muhabbet yazısını kalplerine çekti. Dünyâ nîmetlerini ve güzel rızıkları müminler için yarattı. Nitekim şöyle buyurdu: "***De ki: Allâh'ın kulları için yarattığı süsü ve temiz rızıkları kim haram kıldı? De ki: Onlar, dünyâ hayatında, özellikle kıyâmet gününde mü'minlerindir.***" (el-A'râf, 7/32) Kâfirin dünyâda rızkını yemesi, mü'minler sayesindedir. "***özellikle kıyâmet gününde***" buyurmasına gelince, kıyâmet gününün sadece mü'min içindir, kâfir için bir yudum su bile yoktur."

Akıl sâhibi kimsenin yapması gereken, nîmetleri ve nîmet sâhibini tanımak ve tembellerden olmamak için şükür hizmetinde gayret göstermektir. Güçleri, uzuvları ve bütün iç ve dış nîmetlere şükür ehlinden olduğu zaman Allah ona şükrünün karşılığını verir. Yâni onun tâatini kabul eder, kendi katında şerefli varlıklar arasında onu över ve

en güzel karşılıkla mükâfatlandırır. Bu mükâfât, avam için cennetler, cennetlerin dereceleri ve ebedî nîmetleridir. Havastan olan kimseler için ise ilâhî kurbiyyet/yakınlık makamları, O'na vuslat nîmeti ve O'nun ebedî tecellîsidir.

Yüce Allah'tan, bizi hakları zayi etmekle, istîdadları bozmakla ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışmakla yerdiği kimselerden değil, her an şükür ve tâat içinde bulunmakla övdüğü kimselerden kılmasını niyaz ederiz.

وَقَالُوا ءَاِذَا ضَلَلْنَا فِى الْاَرْضِ ءَاِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۚ بَلْ هُمْ بِلِقَاءِ

رَبِّهِمْ كَافِرُونَ ﴿١٠﴾

10. "Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten *(o vakit)* biz mi yeniden yaratılacağız?" derler. Doğrusu onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

Öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr ederek Übey b. Halef ve benzeri Kureyş kâfirleri: *"Toprağın içinde kaybolduğumuz"* yâni helak olduğumuz ve yerin toprağından ayırt edilemeyecek kadar onunla karışmış bir toprak hâline geldiğimiz veya toprağa defnedilerek kaybolduğumuz, yâni suyun süte karıştığında birbirinden fark edilemediği gibi bizim uzuvlarımızın toprağının yeryüzünün toprağıyla farkı kalmadığı ve insanların gözleri önünden gittiğimiz "*zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız?"* yâni ölümümüzden ve yok oluşumuzdan sonra tekrar diriltilecek ve ölümümüzden önce olduğumuz gibi tekrar diriler mi olacağız? Yâni bu yadırganacak/kabul edilemeyecek ve şaşılacak bir durumdur! Yâni, toprak olduğumuzda yeniden yaratılmayacağız. *"derler."* Çünkü onlar, ölümü kabul ediyor ve gözleriyle görüyorlardı. Onlar ancak öldükten sonra diriltilmeyi inkâr ediyorlardı. Âyetteki inkâr yollu soru, ölüm hakkında olmayıp öldükten sonra diriltilmeye yöneliktir.

Sonra Allah Teâlâ, sözün akışını değiştirdi ve onların yeniden diriltilmeyi inkâr etmelerini açıklamaktan daha ağır ve fena bir konuyu; onların sonuçta Allâh'ın huzuruna çıkarılacaklarını ve âhirette karşılaşacakları korkunç halleri inkâr etmelerini açıklamaya geçti ve şöyle buyurdu:

"*Doğrusu*" söyledikleri gibi değildir; bilakis "*onlar Rablerine kavuşmayı*" ebediyet yurdu olan âhireti "*inkâr etmektedirler.*" Allâh'a kavuşmak, kıyâmetten ve Allâh'ın huzuruna dönmekten ibârettir. Kim Allâh'a kavuşmayı inkâr ederse, Allah kendisine gazablı olduğu halde O'na kavuşur. Kim de O'na kavuşmayı kabul ederse, Allah kendisine merhametli olduğu halde O'na kavuşur.

قُلْ يَتَوَفّٰيكُمْ مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذ۪ى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾

11. De ki: Size vekil kılınan *(bu konuda görevlendirilen)* ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

Hakkı açıklamak ve onların bâtıl iddiâlarını reddetmek üzere "*De ki: Size*" ruhlarınızı almak ve ecellerinizi sayıp hesaplamak konusunda "*vekil kılınan* (görevlendirilen) *ölüm meleği canınızı alacak*..."

"اَلتَّوَفِّى" kelimesi, bir şeyi tam olarak almak, demektir. *es-Sıhâh*'ta şöyle der: "تَوَفَّاهُ اللّٰه" Allah ruhunu kabzetti/aldı; "اَلْوَفَاةُ" ise ölüm demektir.

"اَلتَّوْكِيلُ" başkasına güvenerek onu yerine nâib/vekil tayin etmektir. Birisini bir işte görevlendirmek, bir kimseye bir iş yüklemektir.

Melek ise, latîf ve nûrânî bir cisimdir. Farklı şekillere girebilir. Muhakkıklardan birisi şöyle demiştir: "Meleklerden idârî bir vazife üstlenene "melek", insanlardan üstlenene ise "melik" denir. Öyleyse her melek melâikedendir, ama her melâike melek değildir. Bilakis melek, "***Andolsun işi düzenleyenlere***" (en-Nâziât, 79/5) "***Andolsun işleri ayıranlara***" (ez-Zâriyât, 51/4), "***Andolsun söküp çıkaranlara***" (en-Nâziât, 79/1) ve benzeri âyetlerde kendilerine işâret edilenlerdir. Melekü'l-mevt/ölüm meleği de onlardandır."

Ölüm, hayatın zıddı olarak yaratılmış, varlıkla ilgili bir sıfattır.

Âyetin mânâsı şöyledir: Azrâil, ruhlarınızı geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde kabzeder; yüzlerinize ve sırtlarınıza vurmaktan daha fenâ ve olabilecek en şiddetli şekilde tastamam olarak ruhlarınızı alır. Ya da Azrâil, hakkında ölüm takdir edilip yazılan sizden hiçbir kimseyi geride bırakmadan hepinizin ruhlarını alır.

Ölüm meleğinin canını ise Allah Teâlâ alacaktır. Nitekim rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ -her şeyi en iyi bildiği halde- tüm canlıların ölümünü gerçekleştirdikten sonra ölüm meleğine: *"Yarattıklarımdan kim kaldı?"* diye sorar. Melek: "Yâ Rabbi, kimin kaldığını sen daha iyi bilirsin; ama bu zayıf kulundan başka kimse kalmadı." der. Bunun üzerine Allah: *"Ey ölüm meleği! Nebîlerime, rasûllerime, velîlerime ve kullarıma ölümü tattırdın. Ben bütün gaybları çok iyi bilen olduğum halde ezelî ilmimde şu hüküm verilmiştir: Zâtım hâriç her şey yok olmaya mahkûmdur. İşte şimdi de sıra sende."* buyurur. Bunun üzerine melek şöyle yalvarır: "İlâhî, şu senin ölüm meleği kuluna merhamet et ve ona lütfunla muâmelede bulun! Çünkü o zayıftır." Allah Sübnânehû Teâlâ: *"Sağ elini sağ yanağının altına koy, cennetle cehennem arasına yat ve canını ver!"* buyurur. O da bu şekilde Allâh'ın emriyle ölür.

Bu âyette, yaratılışın gereği olarak ölümün canlılara ârız olan tabiî hallerden biri olduğunu iddiâ eden kâfirlere bir cevap vardır.

"*Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.*" Hesaba çekilmek ve yaptıklarınızın karşılığını almak için yeniden diriltilmek sûretiyle Rabbinize geri çevrileceksiniz. İşte, Allâh'a kavuşmanın mânâsı budur.

Bilesin ki Allah Teâlâ bu âyette ölüm meleğinin vefât ettiren ve ruhları alan olduğunu haber vermiştir. Bir yerde canları alanın elçiler, yâni melekler olduğunu (bk. el-En'âm,

6/61); başka bir yerde ise Allah Teâlâ olduğunu (bk. en-Nahl, 16/70; ez-Zümer, 39/42) bildirmiştir. Bu âyetlerin arası şöyle te'lif edilebilir: Ölüm meleği ruhları kabz eder/alır, melekler de onun emriyle hareket ederek ona yardımcı olurlar. Allah Teâlâ ise ruhu alır. Hakîkat bakımından her fiilin fâili ve bütün yaratılanların ruhlarını kabz eden/alan Allah Teâlâ'dır. Ölüm meleği ve yardımcıları sadece birer vâsıtadır.

İbn Atıyye der ki: "Bütün hayvanların ruhlarını, sanki onların hayatlarını yok eder gibi ölüm meleği değil bizzat Allah Teâlâ alır. İnsanlar için de durum aynıdır. Ancak onlara, ruhlarının alınması konusunda ölüm meleğinin ve beraberindeki meleklerin tasarrufu ile bir tür şeref bahşedilmiştir."

Âlimler demişlerdir ki: Azrâil (a.s.) bir yerde bulunduğu halde, çok farklı yerlerde bulunan insanların ruhlarını alır. Bu ona has kılınan bir durumdur. Nitekim dünyâdaki insanların hepsinin kalblerine şeytanın vesvese vermesi de şeytana has kılınmış bir durumdur.

Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: "Cebrâil (a.s.) İran'da bir nehir kenarında ölüm meleğiyle karşılaştı ve ona: "Ey ölüm meleği! Burada, şurada ve orada vebâ hastalığına müptelâ olmuş binlerce kişi var. Bütün bunların ruhunu almaya nasıl güç yetirebiliyorsun?" dedi. Azrâil: "Yeryüzü benim için büzülür, dürülür ve âdetâ kollarım arasına sığar, ben de onları elimle alıveririm."

Rivâyet edildiğine göre, dünyâ ölüm meleği için avuç içi gibi ya da önündeki bir leğen gibidir. Zorlanmadan ondan dilediğini alır.

İbn Abbâs (r.a.) da şöyle der: "Ölüm meleğinin bir adımı, doğu ile batı arası kadardır."

Muâz b. Cebel (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre ölüm meleğinin doğudan batıya yetişebilecek uzunlukta bir mızrağı vardır. Onunla insanların yüzlerine dokunur. Bir evde bulunan hemen herkese günde iki kez, bu mızrağıyla dokunur. Eceli gelen bir insan gördü mü bu mızrakla onun başına vurur ve: "Şimdi ölüler ordusuna katılacaksın." der.

Yine rivâyete göre ölüm meleğinin yerle gök arasında yüksek bir makamdadır. Onun rahmet meleklerinden ve azab meleklerinden yardımcıları vardır. Yardımcıları, insanın ruhunu cesedinden söküp çıkarırlar. Can boğaza gelince de ölüm meleği ruhu bizzat alır.

Bir başka rivâyete göre Azrâil'in dört yüzü vardır. Birisi ateşten bir yüzdür ki onunla kâfirlerin ruhlarını alır. İkincisi, karanlıktan bir yüzdür ki onunla münâfıkların ruhlarını alır. Üçüncüsü, rahmetten bir yüzdür ki onunla mü'minlerin ruhlarını alır. Dördüncüsü ise nurdan bir yüzdür ki onunla nebîlerin ve sıddîkların ruhlarını alır. Mü'minin ruhunu alınca, onu rahmet meleklerine teslim eder. Kâfirin rûhunu alınca da azab meleklerine teslim eder.

Ölüm meleği önceleri acısız bir şekilde insanların ruhlarını almakta idi. İnsanlar ona sövüp saymaya ve lânet etmeye kalkışınca o da bu durumu Rabbine şikâyet etti. Bunun üzerine Allah ölüm öncesinde hastalıklar ve acılar verdi. Artık insanlar şöyle konuşmaya başladılar: "Falan kimse şu şu acılar neticesinde öldü."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Hastalıklar ve acılar ölüm habercileri ve*

elçileridir. Ölüm anı gelince ölüm meleği bizzat gelir ve şöyle der: "Ey Allâh'ın kulu, sana haber üstüne haber geldi. Nice nice elçiler geldi. Peş peşe haberciler geldi. Ben son haberci ve elçiyim. Benden sonra ne bir haberci ne de bir elçi gelecek. Artık Rabbine isteyerek ya da istemeyerek icâbet et!" O kimsenin ruhunu alınca etrafında bulunan yakınları ve sevenleri eyvahlarla ağlamaya başlarlar. Ölüm meleği onlara da der ki: "Ben onun hayat süresini vaktinden önce sonlandırarak ona zulmetmedim, onun rızkını da yemedim; bilakis Rabbi onu dâvet etti. Artık ağlayan kendine ağlasın! Çünkü ben sizden geriye hiç kimse bırakmayana kadar aranıza defalarca geleceğim." Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Şâyet insanlar ölüm meleğinin konumunu bir görseler ve sözünü işitselerdi, ölülerini unutur ve kendileri için ağlarlardı."*[141]

Kâşifî der ki: "Böyle pusuda bir arkadaşı olan insanın rahat ve huzurdan söz etmesi ne kadar şaşılacak şey!"

Ecelin sadmesinden/çarpmasından rahat ve huzur bekleme,
Zira kimseye selâmet beratı verilmemiştir.

Bostân'da da şöyle geçer:

Gel, ey ömrü yetmişe varan!
Acaba uyumuş muydun ki hayatın boşuna geçti.
Zamanın devriyle hayatının kadehi dolduğu vakit,
Aman dileyecek bir an bulamazsın.

Bazıları şöyle demiştir: "İnsanların gönüllerinin gafleti olmasaydı, Allah insanların ruhlarını almayı ölüm meleğine havale etmezdi."

Hayr Nessâc (k.s.) hasta idi. Ölüm meleği canını almak istediğinde müezzin "Allâhu Ekber Allâhu Ekber" diye akşam namazı ezanı okumaya başladı. Hayr Nessâc, "Ey ölüm meleği, bekle de akşam namazının farzını edâ edeyim. Çünkü Allâh'ın üzerimde namazın farz olduğuna dâir fermanının vakti geçiverir, seninki ise geçmez." dedi. Namazı edâ edince başını secdeye koydu ve şöyle dedi: "Ey Allâh'ım! Bu emâneti bana yüklediğinde ortada ölüm meleği yoktu. Bugün onun zahmeti olmadan alsaydın ne olurdu?" Bunu söyledi ve canını teslim etti.

Ey Rabbim, bizi dostluk kılıcıyla fani/yok edersen,
Ölüm meleğinin bizimle işi olmaz.
Kim bir gün Senin kadehinden Senin şevk şerbetini içecek olsa,
O şarap kalmayınca, o sarhoşluğun zahmetini o kimse bilir.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: "Ölüm meleği, ilâhî muhabbetin bir tecellisidir. Çünkü o, ruhları insânî sıfatlardan söküp alır, insânî rûhun Hak Teâlâ'dan başkasına olan taallukunu kesmek için onu sevgiyle bağlandığı şeylerden öldürür. Böylece ruh,

*“**Rabbine dön**”* (el-Fecr, 89/28) ilâhî hitabının cezbesiyle Rabbine döner. Hakîkat ehlinin ıstılahında ölüm, nefsin hevâsına (lüzumsuz arzularına) hâkim olmaktır. Kim hevâsından ölürse, hakîkî bir hayat yaşar.”

Câfer Sâdık (r.h.) der ki: “Ölüm, tevbedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“**Onun için Yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün.**”* (el-Bakara, 2/54). Öyleyse kim tevbe ederse nefsini öldürmüş olur.”

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

Durma, eteğindeki âdilik tozunu yıka.
Çünkü ırmağı ansızın çevirebilirler.

---

[139]. Irâkî, Muğnî, IV, 277; ed-Dürru’l-Mensur, II, 174.

[140]. Fenâ-i tâm: Kulun kendine âid tüm varlık emarelerinden sıyrılıp, Hak’ta fânî olması halidir .

[141]. Bkz. *Ed-Dürrü’l-mensûr,* VI, 543; Benzer bir rivâyet için bkz. Beyhakî, *Şuabü’l-îmân,* V, 447; VII, 167.

YAPTIKLARINA KARŞILIK OLARAK

وَلَوْ تَرٰٓى اِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُؤُ۫سِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْۜ رَبَّنَٓا اَبْصَرْنَا
وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا اِنَّا مُوقِنُونَ ﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا
كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنّ۪ي لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٣﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَس۪يتُمْ لِقَٓاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۚ اِنَّا
نَس۪ينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾ اِنَّمَا يُؤْمِنُ
بِاٰيَاتِنَا الَّذ۪ينَ اِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾ تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ
خَوْفًا وَطَمَعًاۘ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَٓا
اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾ اَفَمَنْ كَانَ
مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًاۜ لَا يَسْتَوُ۫نَ ﴿١٨﴾ اَمَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰىۘ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
وَاَمَّا الَّذ۪ينَ فَسَقُوا فَمَأْوٰيهُمُ النَّارُۜ كُلَّمَٓا اَرَادُٓوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَٓا
اُع۪يدُوا ف۪يهَا وَق۪يلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ
﴿٢٠﴾ وَلَنُذ۪يقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّه۪ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَاۜ
اِنَّا مِنَ الْمُجْرِم۪ينَ مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

12. O günahkârların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri, "Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi *(dünyâya)* geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen!

13. Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat, "Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye benden kesin söz çıkmıştır.

14. *(O gün onlara şöyle diyeceğiz:)* Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezâsını şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk; yaptıklarınızdan ötürü ebedî azabı tadın!

15. Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih

ederler.

16. Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere *(ibâdet ettikleri için)*, vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

17. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.

18. Öyle ya, mü'min olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar.

19. Îman edip de, iyi işler yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.

20. Yoldan çıkanlar ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: "Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!" denir.

21. En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azabdan tattıracağız; olur ki *(îmâna)* dönerler.

22. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir! Muhakkak ki biz, günahkârlara, lâyık oldukları cezâyı veririz.

"*O günahkârların,*" Bunlar "***Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten** (o vakit)* ***biz mi yeniden yaratılacağız?***" (es-Secde, 32/10) diyen kimselerdir.

"*Rableri huzurunda*" Allâh'a arz olundukları kıyâmetin durağında utanç, horluk ve gamdan dolayı "*başlarını öne eğecekleri, "Rabbimiz! Gördük duyduk,*" yâni daha önce hiçbir şey anlamayan bir körlük içindeydik; artık gören ve işiten kimselerden olduk, görülecek ve işitilecek âyetleri anlamaya istîdad kazandık. "*şimdi bizi* (dünyâya) *geri gönder de,*" bu âyetlerin gerektirdiği şekilde "*iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı*" ey gören kimse "*bir görsen!*"

"لَوْ" ve "إِذْ" mazi/geçmiş zaman içindir. Burada ise müstakbel/gelecek zamanın başına gelmişlerdir. Çünkü kesin olarak vuku bulması bakımından Allah Teâlâ'nın müstakbeldeki fiili mâzî gibidir.

el-İrşâd'da der ki: "Onlar bu sözleriyle, gönüllerinin hastalıktan kurtulup sıhhat bulduğunu iddiâ etmiş ve bu durumda artık âyetlerin mânâsını idrâk ederek gerekleriyle amel edeceklerini söylemiş olmaktadırlar. Yine görme ve işitme duyularının da artık sıhhatli olduğunu ifâde etmektedirler. Onlar sanki şöyle demişlerdir: "Biz kesin olarak inandık. Daha önce biz hiçbir şeyi anlamamışız."

Âyette *"bir görsen!"* şeklindeki şartın cevabı, hazfedilmiştir. Yâni "Eğer bir görsen, çok acı ve kötü bir manzara görecektin.*"* Bu durumun gelecekte gerçekleşeceği muhakkak olduğu için geçmişte olmuş bitmiş gibi ifâde edilmiş ve sanki şöyle

buyrulmuştur: “Bu iş oldu bitti, fakat sen görmedin, görseydin korkunç bir durum görmüş olacaktın.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Günahkarlardan dünyâ ehli olanlara işâret etmektedir. Onların günahı, Rableri katında başları dik olarak yaratıldıktan sonra başlarını dünyâ ve dünyânın şehvetlerinin en aşağısına eğmeleri/sokmalarıdır.

Mîsak günü ***“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?”*** ilâhî hitabını işittiklerinde, başlarını kaldırmış ve: ***“Evet, Sen bizim Rabbimizsin”*** (el-A’râf, 7/172) demişlerdi. Fakat dünyâ ve şehvetleri ile onların şeytan tarafından süslenmesiyle imtihana tâbi tutuldukları zaman, tabîatları ile onlara meyledip başlarını öne eğdiler. Böylece dünyânın şehvetlerini taleb konusunda dört ayaklı hayvanlar gibi oldular. Nitekim Allah Teâlâ: “***Onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da sapıktırlar.”*** (el-A’râf, 179) buyurmuştur. Çünkü hayvanların dünyânın şehvetlerini taleb konusunda tabîat ve yaratılışlarından gelen bir sapıklıkları vardır. Zâten onlara Allâh’a kulluk emredilmemiş ve şehvetler yasaklanmamıştır ki onlar için emir ve nehye muhâlefet dalâleti/sapıklığı hâsıl olsun.

Nefsin dünyâya ve şehvetlerine meyli ile insanın tabîî dalâlette hayvanlarla ortaklığı vardır. Ayrıca muhâlefet dalâleti/sapıklığı insana mahsustur. Bu yüzden de böyle kimseler, hayvanlardan daha sapık oldular. Böyleleri, dünyânın şehvetlerine doğru başlarını eğerek yaşadıkları gibi, yaşadıkları hal üzere öldüler. Sonra öldükleri hal üzere Rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş olarak haşr olunacaklardır. O gün onları dehşet hâkimiyeti altına alacak ve utanma duygusunun altında ezilmiş bir halde, hiçbir özrün kabul edilmediği günde özür dileyecek, hiçbir îtirâfın fayda vermediği günde îtirafta bulunacaklardır.

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

Şimdi gaflet yakasından başını çıkar
Ki yarın utançla önüne bakmayasın.
Gözün varken şimdi yaş dök,
Ağzında dilin varken af dile.
Can her zaman bedende,
Dil her zaman ağızda kalmayacaktır.

وَلَوْ شِئْنَا لَاٰتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدٰيهَا وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنّ۪ي لَاَمْلَئَنَّ

جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٣﴾

13. Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat, “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz

çıkmıştır.

"Biz dilesek, elbette herkese hidâyetini verirdik." Yâni iyi ve günahkâr nefislerden her nefse îman ve sâlih amele muvaffak kılmak sûretiyle onlara erişme imkanı vermeye bizim irâdemiz fiilî olarak taalluk etseydi, onları kendisine şu kesb/kazanma yeri olan dünyâda verirdik, yapılanların karşılığının verildiği âhiret gününe bırakmazdık.

"Fakat, "Cehennemi hem cinlerden" cinler topluluğundan; yâni şeytanlarla ve cinlerin kâfirleriyle, *"hem insanlardan bir kısmıyla"* inkâr ve isyanda İblîs'e tâbi olanlarla *"dolduracağım" diye benden kesin söz çıkmıştır."* hükmüm ve tehdîdim sâbit olmuştur.

"أَجْمَعِينَ" kelimesi, bir işte birleşmeyi te'kid için kullanılır

Bâzıları der ki: "*Benden bir söz çıkmıştır*"; yâni İblîs ***"Mutlaka senin o kullarını azdıracağım."*** (Sâd, 38/82) dediği zaman, ***"Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."*** (Sâd, 38/85) buyurduğum vakit benim sözüm sâbit olmuş ve benden çıkmıştır, demektir.

*et-Te'vîlât'*ta denilmiştir ki: "*Biz*" ezelde sizin hidâyetinizi ve dalâlet ehlinin hidâyete ermesini *"dilesek"* hidâyet nûrunun damlalarını ruhlar üzerine isâbet ettirmek sûretiyle *"elbette herkese hidâyetini verirdik. Fakat"* Âdem (a.s.) ve İblis yaratılmadan önce "*Cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan bir kısmıyla dolduracağım" diye benden kesin bir söz çıkmıştır.*" Yâni bir topluluğun hidâyete erdirilmesi gibi diğer bir topluluğun da saptırılmasına irâdemiz taalluk etmiştir. Lütuf ve kahır sıfatlarımız ortaya çıksın diye cennetin sâkinleri olmasını istediğimiz gibi cehennemin de oturanları olmasını istedik. Çünkü cennet ve ehli lütuf sıfatlarımın mazharı, cehennem ve ehli ise kahır sıfatlarımın mazharıdır. Ve ben dilediğimi mutlaka yapanım."

Arâisü'l-beyân'da şöyle denilmiştir: "Cehennem Hak Teâlâ'nın kahrının tecellî ettiği bir ağızdır. İlâhî kahra istîdadlı kimseleri içine almak için açılmıştır. Cennet de ilâhî lütfun tecellî ettiği bir ağızdır. O da ilâhî lütfa istîdâdı olanları içine almak için açılmıştır. Şu halde latîf olan latîf olana, kesîf olan da kesîf olana döner demektir. Allah dileseydi bütün insanları kendisini tanıyan ârif kullar kılardı. Fakat ilâhî kalem, ezelde vaad ve vaîdi yazmıştır. Nitekim bu âyetle ilgili **İbn Atâ** (k.s.) şöyle der: "Dileseydik her kulu rızâmıza erişmeye muvaffak kılardık. Fakat vaad ve vaîd konusunda ilâhî irâdenin/seçimin tamam olması için verilen söz gerçekleşti.

Şiblî (k.s.)'a bu âyet sorulunca şöyle dedi: "Yâ Rabbi, cehennemi Şiblî ile doldur ve kullarını affet ki bütün kulların affedilip kurtuldukları için, Şiblî ise senin azâb etmenle rahatlasın." Bu sözün îzahı şöyledir: İşin aslına ulaşmak sûretiyle kimin nazarında lütuf ve kahır eşit hale gelirse lütuf ve kahrın her ikisinde de maksûdunu görür. Nitekim Eyyûb (a.s.) dûçar olduğu belâda/imtihanda imtihan edeni gördü. Bu yüzden de vakti ve hâli hoş oldu, keder ve hüznün içinde gönlü safâ buldu.

Biz belâ ve meşakkat isteriz, zâhid ise âfiyet
İşte her malın bir alıcısı vardır

Hasan Basrî (r.h.)’tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Ebû Hüreyre (r.a.) Rasûlullah (s.a.)’in minberi üzerine çıktı ve bizlere hitap ederek şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.)’i şöyle derken işittim: *“Muhakkak ki Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)’a şu üç konuda (âdetâ) mazeret beyan edip şöyle buyurur: “Ey Âdem! Şâyet ben yalancılara lânet etmemiş, yalan ve vaadinden dönmeye buğzetmemiş ve onlardan dolayı azap edecek olmasaydım, bugün senin evlâdlarının hepsine rahmetimle muâmele eder, onlar için hazırlanmış şiddetli azabı kendilerinden kaldırırdım. “Cehennemi hem cinlerden hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz çıkmıştır. Ey Âdem! Şunu bilmiş ol ki, senin evlâdından eğer dünyâya geri gönderecek olsam bulunduğu halden daha kötüsüne döneceğini (ezelî) ilmimle bildiğim kimseden başkasını cehenneme koymam ve cehennem ile azâb etmem. Hiç kimse geri dönmez ve azarlandıktan sonra hoşnut edilmez.”*

Allah Teâlâ devamla şöyle buyurur: “Ey Âdem! Seni, benimle zürriyetin arasında hakem kıldım. Şimdi kalk, amellerin tartıldığı terazinin başına geç. Onların amellerinden sana gelenlere bak. Kimin hayrı şerrinden zerre miktar ağır gelirse, ona cennet vardır. Tâ ki böylece benim ancak zâlim olan kimseyi cehenneme koyduğumu bilesin.”[142]

Bilesin ki Allah Teâlâ, cehennemi güçlülerle, cenneti de zayıflarla dolduracaktır. Bunun delili **Enes b. Mâlik** (r.a.)’ın rivâyet ettiği şu hadîstir: *“Cehennem dolunca, cennet şöyle der: (Yâ Rabbi!) Zorbalarla, Firavunlarla ve krallarla cehennem doldu ve fakat zayıf kulların beni henüz dolduramadı. Bunun üzerine Hak Teâlâ yeni varlıklar yaratır ve onları cennete koyar. Ölümü tatmayan ve gözleriyle hiçbir kötülük görmeyen bu varlıklara ne mutlu!”*[143]

Ebû Hüreyre (r.a.)’dan rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Cennet ile cehennem münakaşa ettiler ve karşılıklı deliller getirerek birbirine üstün gelmeye çalıştılar. Cehennem: “Bende zorbalar ve kibirliler var.” dedi. Cennet: “Bende de zayıflar ve yoksullar var.” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ cennete şöyle buyurur: “Sen benim rahmetimsin, dilediğime seninle merhamet ederim.” Cehenneme de şöyle buyurur: “Sen de benim azâbımsın. Dilediğime seninle azâb ederim. Ben her ikinizi de dolduracağım.”*[144]

Bu rivâyet, *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçmektedir.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هٰذَاۚ اِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ

الْخُلْدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

14. ***(O gün onlara şöyle diyeceğiz:)*** **Bu güne kavuşmayı unutmanızın karşılığında** ***(azabı)*** **şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk; yaptıklarınızdan ötürü**

ebedî azâbı tadın!

Cehennem ehlinin dünyâya geri dönme taleplerine karşılık şöyle buyruluyor: “*Bu güne kavuşmayı unutmanızın karşılığında* (azâbı) *şimdi tadın bakalım!*”

“اَلنِّسْيَانُ (unutmak)”, insanın kendisine emânet edilen şeyi koruyup muhâfaza etmeyi terk etmesidir. Bu, ya kalbin zaafiyetinden, ya gafletten ya da bilinçli bir şekilde hatırdan çıkmasına göz yummaktan kaynaklanır. İnsandan zuhur eden ve Allah Teâlâ’nın zemmettiği unutma, bu âyette olduğu gibi kasıtlı olarak yapılanıdır.

Âyetteki (“*karşılığında*” anlamı verilen) “Bâ” harfi, her ne kadar (önceki âyette zikredilen) azâb etme hakkında Allah Teâlâ’dan kesin söz çıkmış olsa da, onlar tarafından da azâba dûçar olmayı gerekli kılan bir sebebin olduğuna işâret etmektedir. Çünkü Allah onların kötü seçimini ezelî ilmi ile biliyordu. Bu sebep, onların dünyâya âid lezzetlerle ve şehvetlerle meşgul olarak bu korkunç güne kavuşmayı unutmaları, onu düşünmeyi ve ona hazırlanmayı tamamen terk etmeleridir. Dünyâya aşırı dalmak, cinlere ve insanlara, âhireti ve orada gerçekleşecek olan Allâh’a kavuşma, hesâba tâbi tutulma ve amellerin karşılığını görme gibi hususları hatırlamaktan uzaklaştırır ve onların üzerine unutmayı musallat eder.

Âyette “اَللِّقَاءُ (kavuşma)” kelimesinin “اَلْيَوْمُ (gün)” kelimesine izâfe edilmesi, “بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ (***Hayır! Gece gündüz (işiniz) tuzak kurmaktı***)” (Sebe’, 34/33) ifâdesindeki izâfet gibidir. Yâni ‘bugününüzde Allâh’a kavuşmayı…’ demektir.

et-Te’vîlât’ta denilmiştir ki: “İşâret etmektedir ki, siz gafletteydiniz. Uyuyan kimse ise uyuduğu sürece üzerindeki azâbın elemini tatmaz. Fakat uykudan uyanınca, dûçar olduğu azabın acısını tadar. Esasen insanlar uyku hâlindedirler; içinde bulundukları azâbın farkında değildirler. Öldükleri zaman kendilerine gelip uyanırlar. İşte o zaman onlara: “*Bu güne kavuşmayı unutmanızın karşılığında* (azâbı) *şimdi tadın bakalım!*” denir.

“*Doğrusu biz de sizi unuttuk;*” sizi aşağılayarak ve terk ettiklerinize karşılık olarak unutulan kimse gibi tamamen azâbın içinde terk edip bıraktık.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Siz bize hizmeti unuttuğunuz gibi, Biz de size rahmeti unuttuk.”

Artık, dünyâda iken inkâr ve isyân gibi “*yaptıklarınızdan ötürü*” cehennemde “*ebedî azâbı tadın!*”

Âyette iki kez *“tadın bakalım”* diyerek azâba çarptırılacaklarının ifâde edilmesi, hem bir te’kiddir, hem de onlara ilâhî gazabı ızhâr etmektir. İkinci ifâdede tatmanın ve hissetmenin öncekinde gizlenen mef‘ûlünün (azâbın) açıkça zikredilmesi, azâbın sebebinin sadece zikredilen unutmaları olmadığını, aksine onların dünyâda iken ısrarla ve kararlılıkla işlemeyi sürdürdükleri türlü inkâr ve isyanları gibi sebepleri olduğunu beyan etmek içindir.

Kâ‘bu’l-Ahbâr (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Kıyâmet günü olduğunda melekler kalkar ve günahkârlar için şefâatçi olurlar. Sonra şehidler kalkar onlar da şefâatçi olurlar. Sonra diğer mü’minler kalkar ve onlar da şefâatçi olurlar. Nihâyet

bütün şefâatler sona erince ilâhî rahmet çıkar ve şefâatçi olur da Allâh'ın az da olsa değer verdiği hiçbir kimse cehennemde kalmaz. Sonra cehennemde kalanların ağlama sesleri artıp çoğalır. Ardından emir gelir ve kapı üzerlerine kapatılır. Artık oraya ebedî olarak ne bir rahatlık girebilir, ne de oradan bir gam çıkabilir."

Ey Rabbim, iki gözümü cehenneme kapat;
Nurunun hakkı için yarın beni ateşte yakma.

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ

رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿١٥﴾

15. Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile tesbih ederler.

Ey günahkârlar! ***"Onlar şâyet geri döndürülselerdi, muhakkak yasaklandıkları şeyleri işlemeye yine döneceklerdi."*** (el-En'âm, 6/28) âyetinin haber verdiği şekilde iddiâ ettiğiniz gibi sizi dünyâya geri döndürsek, siz bizim âyetlerimize îman etmez ve gereklerine uygun olarak sâlih amel işlemezsiniz. "*Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bunlarla kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan"* âyetleri işitmemiş gibi kibirlenerek ısrar eden kimsenin yaptığı gibi îman ve tâatten yüz çevirip büyüklenmeden "*secdeye kapanırlar.*"

el-Müfredât'ta der ki: "خَرَّ", yukarıdan düşen su ve rüzgâr sesine benzer bir ses çıkararak düştü, demektir. Âyette bu kelimenin secdeyle ilgili kullanılmış olması, iki hususun bir arada olduğuna dikkat çekmek içindir: Yukarıdan aşağıya doğru bir düşme/inme ve secde edenlerden tesbih sesinin çıkması. Ardından "*ve Rablerini hamd ile tesbih ederler"* buyrulması ise bu şekilde secdeye kapanmanın başka bir şey ile değil. Allâh'ı hamd ile tesbih etmek olduğuna dikkat çekmek içindir."

Yâni onlar Allâh'ın azâbından korkarak secde ettikleri halde yüzleri üstü düşüp yere kapanırlar "*ve"* îman, amel ve diğer hususlara muvaffak kılması gibi nîmetlerine karşı *"Rablerini hamd ile tesbih ederler."* O'nu ortağı ve benzeri olmaktan, yeniden diriltmekten âciz olmaktan ve diğer ona yaraşmayan her şeyden tenzih ederler.

Bu âyetin sonu ittifakla secde mahallidir. **Kâşifî** der ki: "**İmam A'zam** (r.h.)'ın görüşüne göre bu dokuzuncu secdedir. **İmam Şâfiî**'nin kavline göre ise onuncu secdedir. **Şeyh-i Ekber** (k.s.) bunu tezekkür secdesi olarak bildirmiş ve şunları söylemiştir: Secde eden kimsenin gâfil olduğu şeyi hatırlaması, bütün eşyada delilleri mevcûd olan Cenâb-ı Hakk'ın vücûd-ı ahadiyyetine delâlet eden alâmetleri ve âyetleri tasdik etmesi gerekir."

Yerden göğe dek bütün zerreler,
O’nun vahdâniyetine şâhidlik eder.
Özden kabuğa dek kâinâttaki bütün cüzler,
İbretle bakarsan O’nun birliğine delildir.

Tilâvet secdesi yapan kimsenin, okuduğu secde âyetine uygun olarak secdesinde duâ etmesi gerekir. Meselâ bu âyet sebebiyle yaptığı secdede şöyle duâ eder:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ السَّاجِدِينَ لِوَجْهِكَ الْمُسَبِّحِينَ بِحَمْدِكَ

وَاَعُوذُ بِكَ مِنْ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُسْتَكْبِرِينَ عَنْ أَمْرِكَ

(Allâh’ım beni, seni hamdinle tesbîh ederek senin rızân için secde edenlerden eyle! Senin emrine karşı kibirlenenlerden olmaktan sana sığınırım.)”

İmâm Mâlik (r.h.), açıktan veya gizli, farz namazların kırâatinde secde âyeti okumayı mekruh görmüştür. Şâyet okursa, namazda iken secde etmesi gerekip gerekmediği konusunda iki ayrı görüş vardır. *Fethu’r-Rahmân*’da böyle geçmektedir.

Hulâsatü’l-fetâvâ’da der ki: Bir kimse namazda iken secde âyeti okursa bakılır; şâyet secde âyeti sûrenin sonunda ise ya da secde âyetinden bir-iki âyet sonra sûre bitiyorsa, bu durumda muhayyerdir. Yâni isterse tilâvet secdesi niyetiyle doğrudan rükûya gider, dilerse de secde edip tekrar kıyâma döner ve sûreyi bitirir. Bu durumda diğer sûreye geçerek kırâate devam ederse bu daha efdaldir. Tilâvet secdesini hemen yapmaz da sûreyi bitirir, sonra da namazın rükû ve secdesini tamamlarsa, yeniden tilâvet secdesi yapması gerekmez.”

et-Te’vîlât’ta şöyle der: “Onlar, İblîs’in Âdem (a.s.) kıblesine yönelerek sana secde etmekten imtinâ edip büyüklük tasladığı gibi sana secde etme konusunda kibirlenip büyüklük taslamazlar. İblis senin emrinle Âdem (a.s.)’a secde etseydi, hakikatte secdesi sana olurdu. Çünkü bizim sana secdelerimizde Kâbe’nin bize kıble olması gibi Âdem (a.s.) da İblis’in secdesi için kıble durumundaydı.”

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “İnsan, namazda secde dışında şeytandan korunmuş halde değildir. Çünkü o secdedeyken şeytan kendi günahını (Âdem (a.s.)’a secde etmemesini) hatırlar, hüzünlenir ve kendi derdine düşer. Namaz kılan kimseden ayrılır. Kul secdesinde şeytandan korunmuş olsa da nefsinden korunmuş değildir. Secdede gönle gelen havâtır/düşünceler, ya rabbânîdir, ya melekîdir ya da nefsânîdir. Secdede şeytan kendisine yol bulamaz. Secdeden kalktığı zaman bu sıfat İblis’ten kaybolur. Hüznü gider ve seninle meşgul olmaya başlar.

Şu halde akıllı kimseye düşen, farz olsun, nâfile olsun namazlara sarılmaktır. Tâ ki bu vesileyle şeytanın burnu yere sürtülsün, Rahmân’ın rızâsı elde edilsin, ruh Melik ve Müteâl olan Allâh’ın huzuruna yaklaşsın, münâcâtın lezzetini ve vuslatın tadını bulsun.

Can nezdinde secdenin safâsı, şekerin verdiği zevkten fazladır
Dünyâda kimde bu zevk yoksa, o kimse beyinsizdir.

Allâh'ım, bizi fenâ secdesi ehlinden kıl! Muhakkak ki Sen, duâları işitensin.

تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًاۘ وَمِمَّا

رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿١٦﴾

16. Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere *(ibâdet ettikleri için)*, yanları *(vücutları)* yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

Mü'minlerin diğer güzel vasıflarının açıklanmasına başlanarak şöyle buyrulmuştur:

"*Korkuyla*" Allâh'ın gazabından, azâbından ve ibâdetinin kabul edilmemesinden korkarak "*ve umutla*" rahmetini umarak devamlı "*Rablerine yalvarmak üzere*" Allah Teâlâ'ya duâ ve ibâdet ettikleri için "*yanları* (vücudları) *yataklardan*" ve uyudukları yerlerden "*uzak kalır.*" Geceleri uyumayıp yataktan kalkarak ibâdet ve tâatle meşgul olurlar.

"اَلتَّجَافِى" uzak/ırak olmak, uzaklaşmak demektir. "اَلْجَفَاءُ ayrılmak, uzaklaşmak, kaba ve ağır olmak" kelimesinden alınmıştır. Çünkü sana uygun davranmayan ve senden uzaklaşan kimse, esasen sana karşı kaba davranmış ve seni terk etmiş olur.

"اَلْجُنُوبُ" kelimesi ise "جَنْبٌ" kelimesinin çoğuludur ve insan ya da başka bir varlığın bir yarısını ya da bir yanını ifâde eder.

Âyette *"Yanlarını yataklardan uzaklaştırırlar"* değil de "*uzak kalma*"nın "*yanlar*"a isnâd edilmesinde, yakaza ve keşf ehlinin hâlinin gaflet ve hicâb ehlinin hâli gibi olmadığına işâret vardır. Çünkü münâcâta kemâl üzere hırs göstermeleri sebebiyle, kendi irâdeleri olmadan uyudukları zaman onların yanları yataklardan uzaklaşır. Sanki yer, onları kendisinden atar. Gaflet ehline gelince onlar âdetâ yere ve yatağa öyle yapışırlar ki hiçbir şey onları yerinden oynatamaz.

Rasûlullah (s.a.), bu âyetin gece kalkıp teheccüd namazı kılan kimseler hakkında nâzil olduğunu beyan etmiştir. Ramazan ayında tutulan oruçlardan sonra en fazîletli oruç, şehrullah/Allâh'ın ayı olan Muharrem'de tutulan oruçlardır. Farz namazlardan sonra ise en fazîletli namaz gece namazıdır.

Kâşifî der ki: "Gece perdesi çekilip de dünyâ ehli başlarını gaflet yastığına koyduklarında onlar yanlarını sıcak döşekten ve yumuşak yataktan kaldırırlar ve niyaz ayağı üzerinde dururlar, uzun gecelerde Allah Teâlâ ile sırlar konuşurlar.

Süheyl Yemenî, yâni **Üveys Karanî** (r.a.)'dan şöyle nakledilir: Bir gece "Bu gece rükû gecesidir" der ve o geceyi rükûda geçirirdi. Bir başka gece, "Bu gece secde

gecesidir" der ve bir secde ile sabahı ederdi. Kendisine: "Ey Üveys! Mademki ibâdet etme gücün var, böyle uzun geceleri bir hal üzere geçirmenin sebebi nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı verirdi: "Nerede uzun gece?! Keşke ezel ile ebed arası bir gece olsaydı da o geceyi secdede geçirerek secdede zârî zârî inleyip hesapsız gözyaşları dökseydim."

Herkesin güzel uykuda oldukları gece yarısı,
Ben senin hayalinle dertli iniltilerle sabahlarım.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Rabbimiz, şu iki kimseye hayret etti: Bunlardan birisi, yatağını yorganını terk edip, sevdikleri kimselerle ev halkının arasından ayrılarak namaza kalkan kimsedir. Allah Teâlâ, meleklerine hitâben: "Kuluma bakın! Nezdimde olanı isteyerek ve katımda bulunan azaptan korkarak, yatağını yorganını bırakmış ve sevdikleri ile ev halkının arasından ayrılarak namaza yönelmiştir." Diğeri ise Allah yolunda savaşıp arkadaşlarıyla birlikte yenilen, bu yenilgisini ve yeniden vuruşmaya dönmesinde başına gelecekleri bildiği halde tekrar vuruşmaya dönen, nihâyet kanı dökülen/şehid edilen kimsedir. Bu kişi hakkında da Allah Teâlâ meleklerine şöyle buyurur: "Kuluma bakın! Nezdimde bulunan (mükâfâtı) arzu ederek ve katımda olan (azabdan) korkarak vuruşmaya döndü ve sonunda kanı döküldü/şehit edildi."*[145]

Yine hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Cennette, içlerinden dışları ve dışlarından içleri görülen köşkler vardır. Allah onları, sözü yumuşak ve tatlı olan, yemek yediren, oruca devam eden ve geceleyin insanlar uyurken namaz kılan kimseler için hazırlamıştır."*[146]

Abdullah b. Revâha (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'i medhetmek üzere şöyle der:

Tanyeri ağarıp fecr-i sâdık ortaya çıktığında
İçimizde Rasûlullah Kitâb'ını okur
Körlükten ve sapıklıktan sonra hidâyet nûrunu bize O gösterdi.
Gönüllerimiz tereddütsüz inandı ki, O ne söylerse aynen olur.
Yataklar kâfirlerin cesedleri ile ağırlaşmışken,
O, geceler boyu yanını yatağından uzak tutar.

Başka bir hadîste ise şöyle buyrulmuştur: *"Allah Teâlâ, önceki ve sonraki nesilleri bir araya topladığı zaman bir münâdî gelir ve bütün mahlûkâta işittirdiği bir sesle: "Bugün kim Allâh'ın ikrâmına daha lâyık ve O'nun katında daha mükerremdir, bunu herkes bilip görecek." diye seslenir. Sonra bu münâdî tekrar dönüp: "Gece vakitlerinde vücudları yataklarından uzak olanlar ayağa kalksın!" diye seslenir. Onlar sayıları az olarak ayağa kalkarlar. Ardından: "Bollukta ve darlıkta Allâh'a hamd edenler kalksın." diye seslenir. Bunun üzerine az sayıda hamd ehli ayağa*

kalkar. Sonra onların hepsi cennete salıverilirler. Daha sonra da diğer insanlar hesaba çekilir."[147]

Bilesin ki gece kalkıp ibâdete yönelmek, himmeti yüksek olmanın eseridir. Bu, Allâh'ın kuluna husûsî bir lütfudur. Kime bu ihsan edilmişse, artık o kimse kalksın ve herhangi bir şekilde gece virdini terk etmesin.

Ebû Süleymân Dârânî (k.s.) der ki: "Bir gece, virdimi yerine getirmeden uyuyuvermişim. Rüyamda bir de ne göreyim, bir güzel câriye bana şöyle diyor: "Ey Ebû Süleymân! Sen uyuyorsun; oysa ben, beş yüz yıldan beri çadırda senin için yetiştiriliyorum."

Şeyh Ebû Bekir Darîr (k.s.) da şöyle anlatır: "Yakınlarımda güzel yüzlü bir delikanlı vardı. Gündüzleri oruç tutar, iftar etmezdi. Geceleri de ibâdetle geçirir, uyumazdı. Bir gün bana geldi ve dedi ki: "Ey üstad, bu gece virdimi yapamadan uyumuş kalmışım. Rüyamda sanki mihrâbım yarıldı ve kendimi açılan o yerden çıkan güzel yüzlü câriyelerin yanında buldum. Öyle güzellerdi ki onlardan daha güzel yüzlüsünü görmedim. Fakat aralarında öyle çirkin biri vardı ki, ondan daha çirkin görünüşlü birini de hiç görmedim. Onlara: "Siz kime âidsiniz, bu (çirkin olan) kime âid?" diye sordum. Onlar: "Biz hepimiz ibâdetle geçirdiğin geceleriz, bu (çirkin gördüğün) ise uyku ile geçirdiğin gecendir. Eğer bu gece vefat etmiş olsaydın, senin nasibin bu (çirkin) câriye olacaktı. Sonra da çirkin yüzlü o câriye şu şiiri söyledi:

"Rabbine duâ et de beni (eski) hâlime döndürsün
Zîrâ benzerlerim arasında beni sen çirkinleştirdin.
Yaşadığın sürece ne olur geceleri uyuma
Şâyet onlar uyku ile geçerse hepsi de bir ömür benim gibi olur."
Sonra güzel câriyelerden biri şu şiirle ona cevap verdi:
"Ebedî cennet yurdunun bahçelerinde
Sen öyle bir zenginliğe kavuştun ki, sevin artık
Türlü nağmelerle Kur'an okudun da
Uykusuz kalmıştın nice geceler! İşte biziz o geceler!
İyilik ve güzellik padişâhından umduğun her şeye eriştin
Sevin artık o padişâh, nice ihsan ve huzur bahşedecektir
Artık yarın O'nu perdesiz ve hicapsız göreceksin
O'na yakın olacak ve selamlarıyla mesrûr olacaksın."

Bunları anlattıktan sonra o genç derinden bir âh çekti ve düşüp oracıkta can verdi. Allah kendisine rahmetiyle muâmele buyursun.

Âkâmü'l-mercân'da der ki: "İblis bir gün Yahyâ (a.s.)'a göründü. Yahyâ (a.s.) ona: "Beni herhangi bir şey konusunda aldatmaya güç yetirebildin mi?" dedi. İblis: "Ancak bir kere. Bir defasında sana bir yemek sunulmuştu. Ben yemeği sana lezzetli göstermeye devam ettim, sonunda istediğinden fazla yedin. O gece uyuyup kaldın ve her zaman

kalktığın gece namazına kalkamadın.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Yahyâ (a.s.): “Yemin olsun ki bundan sonra, hiçbir zaman doyasıya yemek yemeyeceğim.” dedi. İblis ise: “Ben de bundan sonra hiçbir insanoğluna nasihat etmeyeceğim.” dedi.”

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

İnsansan, yemeği ölçüyle ye.
Karnını bu kadar dolduruyorsun; adam mısın yoksa küp mü?
Can besleyenler, farkında değildirler,
Midesi dolu olan kimsenin hikmetçe boş olduğunun.

“*Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan*” maldan “*Allah yolunda*” türlü hayır ve hasenât yollarında “*harcarlar*” infak ederler.

Bazıları, burada zikredilen infâkın farz ve tatavvu/nâfile infaklar için genel olduğunu söylemiştir. İnfak üç çeşittir: Nisab miktarı mala sâhip kimselerin verdikleri zekat, kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra geri kalan fazlasını muhtaç kimselere vermek (sadaka) ve kendi yiyeceğini vererek başkalarını kendine tercih etmek (îsâr).

Sa‘dî (k.s.), *Bostân*’da der ki:

Sen iyiye de kötüye de bol bol ihsân et;
Çünkü biri hayır kazanmak, diğeri belâyı savmak içindir.
Dâimî bir şey bırakan kimsenin
Ruhuna her zaman rahmet ulaşır.

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَٓا اُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍۚ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

17. Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.

“*Yaptıklarına karşılık olarak,*” dünyâda iken samîmî bir niyetle ve tam bir sadâkatle yaptıkları sâlih amellere karşılık olarak “*onlar*” yanlarını yataklardan uzak tutmak, Allâh’a duâ edip yalvarmak ve infakta bulunmak gibi üstün vasıflarını saydığım o kimseler “*için*” onların gözlerini aydınlatacak ve gönüllerini teskin edecek “*ne mutluluklar saklandığını hiç kimse*” başkaları bir tarafa, mukarreb/Allâh’a yakın kılınan bir melek de, Allah tarafından gönderilen bir peygamber de “*bilemez.*”

Kâşifî der ki: “Gözlerin aydınlığından, yâni kendisiyle gözlerin aydınlandığı, parladığı şeylerden neler hazırlandığını bilemez.”

Bir hadîs-i kudsîde de şöyle buyrulmuştur: *“Allah Teâlâ şöyle buyurur: Sâlih kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın*

hayalinden geçmeyen şeyler hazırladım!" (Ebû Hüreyre sözlerine devamla:) Siz muttali olduğunuz cennet nîmetlerini bir tarafa bırakın. (Onlar Allâh'ın hazînesinde gizli olanların yanında çok hafiftir). Dilerseniz şu âyeti okuyunuz: *"**Onlar için göz aydınlığı olacak nice nîmetler saklandığını hiç kimse bilmez**"*[148]

Bir büyük zât şöyle buyurmuş: "Gizli olarak işlenilen amelin karşılığı da gizli olur, kimse bilmez. Nasıl ki birisi onların ibâdet ve tâatinden haberdar olmazsa, onların mükâfatlarından da haberi olmaz."

Sevgiliyle çemende yürüdüğüm gün,
Ne lâle görürüm ne gül, ne servi ne de yasemin.
Çünkü benimle onun arasında söylenmiş söz vardır:
Ben bilirim, bir de o bilir; o bilir, bir de ben.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de denilmiştir ki: "*Kork ve ümidle*" Hak'tan ayrı düşmek ve uzaklaştırılmak korkusuyla, Hakk'a yakınlık ve vuslat ümidiyle "*Rablerine*" Rableriyle Rableri için "*yalvarmak üzere* (ibâdet ettikleri için), *yanları*" himmetleri/düşünceleri "*yataklardan uzak kalır*" dünyâ ve âhiret yataklarından uzak kalır. Kalbleri, eriştikleri mânevî hallere saplanıp kalmaz. Amellerini beğenip onlara takılıp kalmazlar ve hallerine değer atfetmezler. Alıştıkları şeylerden ayrılırlar ve Allah uğrunda, bildikleri tüm ilim ve irfânı terk ederler. "*Ve kendilerine*" varlık nîmetinden "*verdiğimiz rızıktan*" kendileri için gizlenmiş sermayeyi ilâhî cömertliğin geri vermesi için kayıplarını taleb edip arama konusunda bütün gayretlerini göstererek "*Allah yolunda harcarlar*" infâk ederler. Nitekim Allah Teâlâ "*Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.*" buyurmuştur.

Hakikatte onlar için gizlenen şey, ancak onların cemâlidir. Aynları sebebiyle onlardan gizlenmiştir. Çünkü ayn haktır. Allah bildirdi ki sizin fânî aynınız var oldukça, bâkî olan cemâliniz size gizli kalmaya devam edecektir. Bu, aynınızın ona isâbet etmemesi içindir. Şâyet kavuşma/vuslat saadetinin sabahı doğar, uzaklık ve firkat zulmetini alıp götürürse ve bu ayn da, başka bir ayn ile değişirse, işte o zaman bu ayrılık cefâsı biter, gizlilik kalkar ve vuslat dâim olur. Bu anlamda şu şiiri söyledim:

Sizin aşkınız geldi ve ayrılığı alıp götürdü
Sizin vuslatınızdan başka arada bir şey kalmadı
Benim aynımda sizin aynınızdan başkasını getirmedi
Şimdi artık sizin aynınız, benim aynımı sildi götürdü (mahv).

"Yaptıklarına karşılık olarak" kavli şuna işâret etmektedir: Her nefsin/herkesin, onlar için ne saklandığını bilmemesi ve bu hususta bilgisizliklerinin hâsıl olması, ancak onların Allah'tan başkasını talebe ve O'ndan başkasına ibâdete yönelmeleri sebebiyle Hak'tan yüz çevirmek sûretiyle yapıp ettiklerine bir karşılıktır."

اَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًاۜ لَا يَسْتَوُ۫نَ ﴿١٨﴾

18. Öyle ya, mü'min olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar.

"*Öyle ya,*" dünyâda "*mü'min olan, yoldan çıkmış*" îmandan çıkmış fâsık "*kimse gibi midir?*" Burada "*fâsık*" kelimesi "*mü'min*"e karşılık olarak îmandan çıkmış anlamında kullanılmıştır. Yine bu tür fâsık kimsenin (aşağıda 20. âyette) ebedî cehennemlik olduğu haber verilmiştir. Cehennemde ebedî olarak kalmayı ise ancak kâfir olan hak eder.

"*Bunlar elbette*" âhirette şeref ve alacakları karşılık bakımından "*bir olamazlar.*"

Mü'min ile fâsığın birbirine benzemesi reddedildiği halde ardından onların bir olamayacaklarının açıkça ifâde edilmesi, te'kid için ve sonra gelen âyete zemin teşkil etmesi amacıyladır.

Kâşifî der ki: "Şöyle rivâyet edilir: Velid bin Ukbe, erlik ormanının aslanı (Hz. Ali) ile övünme yarışına girdi ve ona "Ey Ali! Benim mızrağımın ucu seninkinden daha sert, dilim de senin dilinden daha keskindir" dedi. Ali (k.v.) şu karşılığı verdi: "Sus ey fâsık. Sen benimle nasıl boy ölçüşürsün, nasıl mücadeleye tutuşursun?" İşte bunun üzerine Hak Sübhânehû ve Teâlâ Ali (r.a.)'ı tasdik için bu âyeti gönderdi."

Öyleyse âyette zikredilen "*mü'min*", **Hz. Ali** (r.a.)'tır. Ancak onun hâlini ve sıfatını taşıyan herkes de buna dâhildir. Kâfir ise **Velîd**'dir. Aynı şekilde Velîd'in hâlini ve sıfatını taşıyan herkes de bunun içindedir. Bu yüzden "*bir olmazlar*" ifâdesi çoğul kullanılmıştır.

İbn Atâ (r.h.) demiştir ki: "Kim îman ve tâat nurlarının içinde olursa, o kimse fısk ve tuğyan karanlıklarının içinde olan kimse ile bir/eşit olmaz."

Keşfü'l-esrâr'da da şöyle denilmiştir: "Vuslat elbisesinin içinde, onun eteklerini sürüyen kimse, ayrılık zilleti içinde, onun ağır vebalini taşıyan kimse gibi olur mu? Yine Hakk'a yakınlığın rahat ve huzur nefesleri içinde bulunan kişi ile cezâ korkusu içinde sorumluluğun meşakkatini göğüsleyen kişi bir olur mu? Apaçık delilin nûru ile te'yid edilen ve üzerine irfan güneşleri doğan kimse ile, ilâhî yardımdan mahrum kalmış ve mahrûmiyet damgası vurulmuş kişi bir olabilir mi? Elbette bir olmazlar ve bir araya gelmezler.

Ey Süreyyâ ile Süheyl yıldızının nikâh akdini yapmak isteyen
Allah sana uzun ömür versin amma bu ikisi nasıl bir araya gelir?
Süreyyâ yükselince Şam tarafından yükselir
Süheyl yükselince ise Yemen tarafından yükselir

أَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَاْوٰى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾

19. Îman edip de, sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.

"*Îman edip de, sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar*" hak ettikleri "*için yaptıklarına karşılık olarak*" dünyâda işledikleri güzel ameller sebebiyle sevab ve ecir olarak, misafirler için getirilen hazırda olan bir ikram hâlinde "*varıp kalacakları cennet konakları vardır.*" Onlar için gerçek yerleşim yeri olan bahçeler ve cennetler vardır.

el-İrşâd 'da der ki: Cennet, sığınak ve barınak anlamındaki "الْمَأْوَى" kelimesine izâfe edilmiştir. Çünkü cennet mü'minlerin âhirette sığınıp barındıkları gerçek ikâmetgâhtır. Dünyâ ise ancak konulup mutlaka göçülen bir konaktan ibârettir. Karar kılma yeri değil, âhirete bir geçit yeri olduğu için 'köprü' diye isimlendirilmiştir.

İbn Abbâs (r.a.)'nın şöyle söylediği nakledilmiştir: "Me'vâ cenneti, tamamı altından olan bir cennettir. Sekiz cennetten biridir ki bu cennetler şunlardır: Dâru'l-celâl, Dâru'l-karâr, Dâru's-selâm, Adn cenneti, Me'vâ cenneti, Huld/Ebediyyet cenneti, Firdevs cenneti ve Naîm cenneti."

"النُّزُل" esasen gelen misafire yiyecek, içecek ve hediye olarak hazırlanan ikram demektir. Daha sonra bütün ihsan ve ikramlar için kullanılmaya başlanmıştır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de denilmiştir ki: "*Öyle ya,*" Hak Teâlâ'yı talep etmek sûretiyle *"mü'min olan"* Hak'tan başkasını taleb etmek sûretiyle *"yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar"* Allâh'ın tâlibi olanlarla, mâsivânın tâlibi olanlar *"elbette bir olamazlar."* Hak Teâlâ'yı talep etmek sûretiyle "*îmân edip de,*" Allâh'a yönelip O'nun dışındaki her şeyden yüz çevirmekle de "*sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları cennet konakları vardır.*" yâni ebrârın varıp kalacağı yer ve konak olan cennetler, seyr ilallah ehli olan mukarrabîn için bir ilk ikramdır. Mukarrabînin varıp kalacağı yer ve konak ise, muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisidir."

وَاَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَاْوٰيهُمُ النَّارُ كُلَّمَا اَرَادُوا اَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا اُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِى كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾

20. Yoldan çıkanlar ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: "Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!" denir.

"*Yoldan çıkanlar*" inkâr ve isyânı tercih etmek sûretiyle îmân ve tâatten çıkanlar "*ise, onların varacakları yer*" yâni sığınakları ve konakları "*ateştir.*" Oysa mü'minlerin varıp kalacakları yer cennet konaklarıdır.

"*Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler*" Bu, onların cehennemde ebedî olarak kalmalarından ibarettir. Çünkü hakîkatte ne çıkış, ne de geri çevrilme vardır. Nitekim başka bir âyette: ***"…Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgın ateşi artırırız*"** (el-İsrâ, 17/97) buyrulmuştur. Cehennem ateşi ise dinmez. Yâni cehennem ehlinden biri ne zaman ateş dindi, diyecek olsa, hemen ateş artırılır.

Rivâyet edilir ki cehennem ateşinin alevleri cehennemliklere vurur ve onlar cehennemin üst tabakalarına yükselirler. Nihâyet cehennemin kapısına yaklaştıkları ve cehennemden çıkmak istedikleri zaman ateşin alevi onlara vurur veya cehennem zebânîleri onlara ateşten gürzlerle vururlar. Böylece onlar yetmiş yıl cehennemin dibine doğru yuvarlanırlar. Ebedî olarak onlara böyle yapılır.

Âyetteki "فى" harfi, onların cehennemde ebedî olarak kalacaklarına delâlet etmek içindir. Cehennemliklerin geri çevrilmesi ancak cehennemin bazı tabakalarından bazısınadır.

"*Ve*" aşağılamak, azaplarını şiddetlendirmek ve öfkelerini artırmak üzere *"kendilerine:*" Dünyâda iken sürekli olarak; ne cennet var, ne de cehennem. "*Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!" denir.*"

Burhânü'l-Kur'ân'da der ki: "Sebe' sûresinde "ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ" (es-Sebe', 34/42) buyrulmuştur. Bu sûrede ise "النَّارِ" kelimesi, daha önce zikredildiği için kinâye yerinde gelmiştir. Kinâyeler ise mevsûf olmaz. Bu yüzden "عَذَابَ" kelimesi mevsûf olmuştur. Sebe' sûresinde ise "النَّارِ" kelimesi, daha önce zikredilmemiştir. Onun için "النَّارِ" kelimesinin mevsuf olması daha güzel olmuştur. Bu inceliği unutma."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "*Yoldan çıkanlar*" doğru yoldan çıkıp uzaklık ve uzaklaştırılma kuyusuna düşenler "*ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler*" Çünkü onlar dünyâda iken bu fâsıklık sıfatında yaşadılar, bu sıfatta öldüler ve bu sıfat üzere haşrolunacaklardır. Çünkü Hakk'a çağıran dâvetçiler, dünyâda iken onlara şerîat ipiyle ve tarîkat âdâbına riâyetle tabîatın en aşağısından çıkmalarını nasihat ediyordu. Rûhânî şevk onları aslî-ulvî vatana yönelmeye sevk etti. Şehvetlere dâir derekelerden/aşağı mertebelerden çıkmaya azmettiklerinde nefsânî-hayvânî-süflî/aşağılık tabîat onları yakaladı ve onları tekrar tabîatın en aşağısına geri çevirdi. "*Ve*" kıyâmet gününde de "*kendilerine: "Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın!" denir.*" Çünkü siz, her ne kadar dünyâda iken de azab edilmiş olsanız da uhrevî hislerinizin eksikliği sebebiyle azâbın farkında değildiniz. Eğer o azabın acısını hissetmiş olsaydınız, şu cehennem azabını zorunlu kılan amellere son verirdiniz. Nitekim dünyâda iken ateşin acısını tattığınız için ondan çok sakınır/uzak durursunuz."

Cehennem ateşinde yanmak, kâfir ve fâsıklar içindir. Mü'min ve mutî'/itâatkar

kimseye gelince, onun hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Cehennem mü’mine şöyle der: “Geç, ey mü’min! Nurun alevimi söndürdü.”*[149]

Nitekim *Mesnevî*’de der ki:

(Cehennem) ona der ki ey ulu çabuk geç!
Yoksa senin nûrun yüzünden sönecek ateş.

Bu nûr, tevhîdin nûrudur. Kelime-i tevhîdin yanıp tutuşmama konusunda çok tesiri vardır. Nitekim hikâye edilir ki **Hacı Bayram** (k.s.)’un meclislerine gelip giden ve onu seven bir meczûb vardı. Şeyh vefat edince, bu meczup onun halîfesi olan **Akşemseddin** (k.s.)’un yanına vardı. Bir gün Akşemseddin, meczuba: “Ey kardeşim! Şeyh Hacı Bayram hayatta iken sen onun kisvesini giymedin. O kisveyi bizim elimizden giysen nasıl olur?” dedi. Meczûb hemen bu teklifi kabul etti. Akşemseddîn de, müridleri de buna çok sevindiler. Ardından bir ziyâfet tertîb ettiler ve ona bir kisve giydirdiler. Meczûb kisveyi giyince, kendini o mecliste bulunan ateşin içine attı. Üzerindeki kisve yanana kadar ateşin içinde kaldı. Kisve yandı, ama meczûb yanmadı. Sonra ateşten çıktı ve: “Ey şeyh! Ateşin yaktığı bir elbisede hayır yoktur.” dedi.

Âriflerden birisi de der ki: “Âşıklar Allâh’ın cemâli olmadan cennette olsalar yanıp yakılır âh-vâhlar içinde kalırlar. Allâh’ın cemâli ile birlikte cehennemde olsalar sevinçten ve şevkten âdetâ kendilerinden geçerler.”

Hakîkî sevgili ile beraber olan kimse yanmaz. Görmez misin ki Nebî (a.s.) mi‘râc gecesi cehenneme ve içindekilere baktı, fakat saçının bir teli bile yanmadı. Yine mü’min, cehennemin üzerinden geçerken cehennemin ona neler söylediği yukarıda geçmişti. Aynı şekilde mü’min makamına doğru giderken cennet de ona şöyle der: “Geç, ey mü’min! Makâmına doğru çabuk ilerle. Çünkü senin nûrun benim ziynetimi ve letâfetimi gideriyor.” Nitekim *Mesnevî*’de der ki:

Cennet ona der ki rüzgâr gibi geç.
Yoksa sâhip olduğum ne varsa değerden düşecek.

Zira mü’minin nûru, tecellînin nûrudur. Tecellî ise cennete değil, mü’mine olur. Onun için de mü’minin nûru, tecellî nûruna sâhip olmayan cennete galip gelir. Görmez misin ki bir vaaz meclisinde konuşmaya başlayan kişi, mecliste ilim bakımından kendisinden daha yüksek birisi olduğunda, kendisinde daralma ve sıkılma meydana gelir. İçinden, o zâtın meclisten kalkıp gitmesini arzu eder. Zâhirde âlim olan bir kimsenin, kendisinden daha âlim birisiyle hâli bu olursa, bâtında âlim olan bir kimsenin kendisinden daha âlim birisiyle hâlinin nasıl olacağını sen buna kıyas et. Ehlullâhın mertebelerini bilip tanıyan kimse, onların huzurunda sükût eder. Çünkü her işte üstünlük onlarındır. Yine bütün makamları bilmek onlara mahsustur. Allah onların sırlarını mukaddes kılsın.

❀

وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْاَدْنٰى دُونَ الْعَذَابِ الْاَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾

21. En büyük azaptan önce, onlara mutlaka en yakın azaptan tattıracağız; olur ki *(îmâna)* dönerler.

"*En büyük azaptan önce, onlara*" Mekke halkına "*mutlaka en yakın azabdan tattıracağız.*"

"*En yakın azab*", dünyâ azabıdır. Onlar, bir dönem Nebî (a.s.)'a eziyette çok ileri gitmişlerdi de Efendimiz (s.a.) de kendilerine bedduâ etmişti. İşte bu duâ sebebiyle, yedi yıl kıtlığa mübtelâ oldular. Öyle ki açlıktan leşleri, ölmüş hayvan derilerini, yanmış kemikleri ve hatta deve tüyleri ile kanı karıştırıp ateşte kızartarak yemek zorunda kaldılar. Açlık öyle bir seviyeye ulaşmıştı ki, onlardan biri açlıktan kendisi ile gök arasını duman gibi görmeye başladı. Kezâ onlar için bir türlü azâb olan dünyânın musîbetlerine ve imtihanlarına maruz kaldılar. Nihâyet onların durumu, Bedir Gazvesi'inde öldürülmeye ve esir alınmaya kadar vardı.

"*En büyük azâb*" âhiret azâbıdır.

*Keşfü'l-esrâr'*da ve daha sonra onu takip eden **Kâşifî** de tefsîrinde şöyle der: "Ateşte ebedî kalınacak büyük azaptan daha aşağı."

Lübâb'da *Tefsîr-i Nakkâş*'tan şöyle nakledilmiştir: "الْاَدْنٰى" lâfzı, fiyatın yüksek, pahâli olmasıdır. "الْاَكْبَرِ" lâfzı ise mehdînin tamamen suyunu almış parlak kılıcı ile çıkması demektir. "الْاَدْنٰى" ve "الْاَكْبَرِ" lâfızlarından muradın dünyâda hor ve hakir olmak, âhirette de mahcubiyetten tepetaklak olmak olduğu veyahut dünyâda günaha düşmek ve âhirette Hakk'a yakınlık dergâhından uzak kalmak olduğu da söylenmiştir.

O'na vuslattan uzak kalmak, en büyük azaptır.
Ayrılığı yakıcı ateşi, bütün azaplardan beterdir.

Baklî'nin *Hakâik*'ında der ki: "*En yakın azab*", ma'rifetten mahrûmiyettir. "*En büyük azab*" ise ma'rûf olan/herkesin ve her şeyin bilip tanıdığı Hak Teâlâ'yı müşâhededen perdelenmektir."

Ebü'l-Hasan Verrâk der ki: "*En yakın azab*", dünyâya karşı hırslı olmaktır. "*En büyük azab*" ise bu hırs karşılığında dûçâr olunacak azabdır.

"*Olur ki*" onlardan geri kalanlar ve azâbı görenler "(îmâna) *dönerler.*" Küfür ve ma'sıyetlerden tevbe ederler.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Tâliblere ve sâliklere işâret etmektedir ki sülûk esnâsında onlardan biri işin içine karışan ucüb/kendini beğenme, yorulma ve bıkma, (ibâdetlerinin) kabul olduğunu zannına kapılma ve bununla aldanma gibi sebeplerle vakfe (sülûkün durması) meydana gelirse veya dünyâdan, dünyânın süslerinden ve şehvetlerinden bir şeye azıcık bir iltifat sebebiyle onun için fetret hâli ârız olursa, Allah onu nefsinde veya malında olan bir belâ ile ya da âile, akraba ve sevdiklerinde olan bir

musîbetle mübtelâ kılar. Olur ki onlar Allâh'ın kendilerine belâ ve sıkıntıların azâbını tattırması sebebiyle gaflet uykusundan uyanırlar. Yardımsız kalmak, hicrân ve kalb kasveti ile onlara en büyük azâbı tattırmadan önce boş geçen günlerini telâfi ederler. Nitekim âyette: ***"Biz onların kalplerini ve gözlerini ters döndürürüz."*** (el-En'âm, 6/110) buyrulmuştur. Yine belki onlar taleplerindeki sadâkate, irâdelerindeki genişliğe ve muhabbetlerindeki fazlalığa geri dönerler."

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِاٰيَاتِ رَبِّهٖ ثُمَّ اَعْرَضَ عَنْهَاۜ اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ

مُنْتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

22. Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan sonra onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir! Muhakkak ki biz, günahkârlara, lâyık oldukları cezâyı veririz.

"*Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldıktan*" Kur'ân ile öğüt verildikten "*sonra onlardan yüz çevirenden*" onların üzerinde düşünmeyen, onları kabul etmeyen ve gerekleriyle amelde bulunmayandan *"daha zâlim kim olabilir!"* Yâni, -her ne kadar cümlenin terkîbi eşit olanı reddetmeye temas etmeksizin daha zâlim olanı reddetmek üzerine kurulmuş olsa da- hiçbir zâlim, Allâh'ın âyetlerinden yüz çeviren kimseden daha zâlim değildir.

"ثُمَّ (*sonra)*" kelimesi, bu âyetler son derece açık olduğu, iki dünyânın mutluluğuna irşâd ettiği halde onlardan yüz çevirmeyi uzak ve imkansız görmeyi ifâde etmek içindir. Tıpkı mescidde namazı terk etmesi sebebiyle bunu imkansız görüp arkadaşına: "Mescide girdin, sonra da orada namaz kılmadın, öyle mi!" demek gibi.

"*Muhakkak ki biz, günahkârlara,*" suçu ne kadar hafif olsa da cürüm/günah işlemekle muttasıf olan herkese "*lâyık oldukları cezâyı veririz.*" Durum böyle olunca, her zâlimden daha zâlim ve her günahkardan günahı daha ağır olana hiç cezâ vermez olur muyuz? Helâk ve azap ile intikam alırız.

Kul, türlü yasaklama ve azarlamalarla uyarılır, muhtelif te'dîb şekilleri ile Hakk'ın emirlerine muvâfakat sınırlarını terk etmesi konusunda harekete geçirilir, sonra da kötü fiilinden geri kalmaz, uzun süre selâmette kaldığına aldanır, Allâh'ın mekrinin ve emrinin gizliliklerinin hücumlarından emin olursa; Allah onu öyle ansızın yakalayıverir ki onun yakalamasından hiçbir çıkış bulamaz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Muhakkak ki biz,*" günahlarında ısrar eden "*günahkârlara,*" iki dünyâda da onları hüsrâna mahkûm etmekle "*lâyık oldukları cezâyı veririz.*"

Hâfız der ki:

Pusu var ortada, sen ise rahat rahat gidiyorsun; dikkat et.

Çünkü adem ana caddesinden sana toz toprak gelir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Üç şey vardır ki, kim onları yaparsa cürüm/günah işlemiş olur: Savaşılması câiz olmayan birine ya da bir gruba karşı savaş başlatan kimse, anne-babasına karşı gelen kimse ve zâlime yardım eden kimse”*[150].

Bilesin ki zulüm, işlerin en çirkinidir. Bu yüzden Allah Teâlâ, zulmü kendi zâtına yasaklamıştır. Akıllı kimsenin Allâh’ın öğütlerinden ibret alması, Allâh’ın ahlâkı ile ahlâklanması, nefis ve tabîata uymak sûretiyle rûhuna eziyet etmekten ve Allâh’ın kullarına eziyet vermekten kaçınması lâzımdır.

Rivâyete göre **İbn Abbâs** (r.a.) bir gün Kâbe’nin duvarına dayandı ve şunları söyledi: “Ey Kâbe! Allah katında senin hürmetin ne kadar büyük ve yüce! Fakat bir müslümana bir kez eziyet etmektense, seni yedi kez yıkmak bana daha sevimlidir.”

Vehb b. Münebbih (r.h.)’ın şöyle dediği nakledilmiştir: “İsrâiloğulları âlimlerinden biri ilmî kitaplardan yetmiş sandık kitap topladı. Her sandığın boyu yetmiş arşındı. Allah Teâlâ o zamanın peygamberine şöyle vahyetti: “O âlime söyle ki: Şu üç haslet sende var olduğu sürece, bu kitaplarının kat kat fazlasını da toplasan, o ilimlerin hiçbiri sana fayda vermez. O üç haslet şunlardır: Dünyâ sevgisi, şeytana yoldaşlık etmek ve bir müslümana eziyet etmek.”

Bu üç haslet, insanı ilâhî intikâmın hedefi hâline getirir. Allâh’ın intikamı başkasının intikamına benzemez. Görmez misin ki âyette Allah Teâlâ azabını *“en büyük azap”* diye vasfetmiştir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Cehennemin en hafif ve en küçük kapısı ateşten yetmiş bin dağ kadardır. Bu dağların her birinde, ateşten yetmiş bin vâdî vardır. Her bir vâdîde ateşten yetmiş bin bölge vardır. Her bir bölgede ateşten yetmiş bin şehir vardır. Her şehirde ateşten yetmiş bin mesken vardır. Her meskende ateşten yetmiş bin köşk vardır. Her köşkte ateşten yetmiş bin sandık vardır. Her sandıkta azabın yetmiş bin çeşidi vardır. Bu azapların her biri de diğerine benzemez.”*

Hz. Ömer (r.a.) bunu işitince şöyle dedi: “Keşke ben bir koç olsaydım da beni kesip yeselerdi ve ben cehennemin adını duymasaydım.” **Hz. Ebû Bekir** (r.a.) da şöyle dedi: “Keşke ben de göklerde uçan bir kuş olsaydım da cehennemin adını işitmeseydim.” **Hz. Ali** (r.a.) ise şöyle dedi: “Keşke annem beni hiç dünyâya getirmeseydi de, cehennemin adını hiç duymasaydım.”

Allah Teâlâ’dan bizi, azaba sebep olacak günahlara düşmekten, mahşerde hesap dîvânında ince ince hesâba çekilerek bekletilmekten ve hesâbın kötüsünden muhâfaza etmesini niyâz ederiz. Yaratan ve yarattıklarını rızâsının yoluna ileten O’dur. Dîninde sebat etmek yine O’nun lütfudur. Cennetine, kurbetine/yakınlığına, vuslatına ve kendisiyle buluşmaya ulaştıran da O’dur.

[142]. Bkz. *Kenzü'l-ummâl,* Hadis no:39558; *Mecmeu'z-Zevâid,* Hadis no: 18378; *ed-Dürrü'l-mensûr,* VI, 544.

[143]. Bkz. *Mecmeu'z-Zevâid*, Hadis no: 11362.

[144]. *Müslim*, Cennet 34; *Buhârî*, Tefsîru sûre (50), 1, Tevhîd 25.

[145]. *Deylemî*, Hadis no:4087.

[146]. *Tirmizî*, Cennet, 3; *Müsned*, I, 106.

[147]. *ed-Dürrü'l-mensûr,* VI, 548.

[148]. Buhârî, Bed'ü'l-halk 8, Tefsîru sûre (32), 1, Tevhîd 35; Müslim, Cennet 2-5; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 33, 57; İbn Mâce, Zühd 39.

[149]. Sehavî, *Mekâsıd*, sh. 174.

[150]. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebir*, XX, sh. 61.

HÂLÂ KULAK VERMEZLER Mİ?

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فٖى مِرْيَةٍ مِنْ لِقَٓائِهٖ وَجَعَلْنَاهُ
هُدًى لِبَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَۚ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا
صَبَرُواۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ
الْقِيٰمَةِ فٖيمَا كَانُوا فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾ اَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ اَهْلَكْنَا
مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فٖى مَسَاكِنِهِمْۜ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍۜ
اَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ
فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْۜ اَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٢٨﴾ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا
يَنْفَعُ الَّذٖينَ كَفَرُٓوا اٖيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ
وَانْتَظِرْ اِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

23. Andolsun biz Musa'ya Kitap verdik, -*(Rasûlüm!)* Sen de *(Mûsâ'nın o kitaba)* kavuştuğundan şüphe etme- ve onu İsrailoğulları'na hidâyet rehberi kıldık.

24. Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.

25. Muhakkak ki Rabbin, ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında hükmedecektir.

26. Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

27. Kupkuru yerlere suyu ulaştırdığımızı, onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yiyegeldikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi? Hâlâ da göremeyecekler mi?

28. Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih *(ve hüküm)* günü hani ne zaman? derler.

29. De ki: Fetih *(ve hüküm)* gününde inkârcılara *(o gün ettikleri)* îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!

30. Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

"*Andolsun biz Musa'ya Kitap*" yâni Tevrat'ı "*verdik.* (Rasûlüm!) *Sen de*" Mûsâ'nın o

kitaba “*kavuştuğundan şüphe etme.*” Şüphesiz biz ona Tevrât’ı indirdik.

*el-Müfredât’*ta der ki: “اَلْمِرْيَةُ” bir işte tereddüd etmektir. “اَلشَّكُّ”ten daha özeldir.

“اَللِّقَاءُ” görmek demektir. **Râğıb** der ki: “Bu kelime göz ve basîretin hissetmesi ile idrâk etmek hakkında kullanılır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Eğer: “Hz. Peygamber (a.s.)’ın bu konuda hiç şüphesi olmadığı halde onun şüphe etmemesinin söylenmesinin mânâsı nedir?” dersen, şöyle cevap veririm: Burada Mûsâ (a.s.)’ın kitaba kavuştuğundan şüphe içinde olan kâfirlere üstü kapalı olarak dokundurma vardır. Çünkü onların bu konuda şüpheleri olmasaydı, Kur’ân’a îman ederlerdi. Zira Tevrat’ta ve diğer ilâhî kitaplarda Kur’ân’ı tasdik eden şâhidler ve âyetler vardır. Bir peygambere Allah tarafından kitap verilmesi, daha önce benzeri görülmemiş yeni bir şey değildir ki, bu konuda şüpheye düşsünler. “***Eğer onlar (kâfirler) bunları inkâr ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir toplum getiririz.***” (el-En‘âm, 6/89)

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’ de der ki: “İşâret etmektedir ki Mûsâ (a.s.)’a kitap verilme sûretiyle Allâh’ın kelâmını işitmek nasip oldu. O halde ey Muhammed! Yarın, onun gözünün nasîbi olan rü’yetullâha da nâil olacağından şüphen olmasın! Fakat bu, senin şefâatinle, sana tâbi olmasının bereketi ile ve şu özel duâsı vesîlesiyle ona lütfedilecektir: “Allâh’ım! Beni Ahmed ümmetinden kıl! Çünkü rü’yetullah sana, ve sana tâbi olmak dolayısıyla ümmetine mahsustur.”

“*Ve onu*” Mûsâ (a.s.)’a verdiğimiz kitabı “*İsrailoğulları’na*” dalâletten kurtuluş için “*hidâyet rehberi kıldık.*” Çünkü bu kitap, İsmâiloğulları’na değil, onlara indirilmiş bir kitaptır ve onlar onunla ibâdetlerini yerine getirirler. Şu âyetteki “*insanlar*” ifâdesinden de İsrâiloğulları anlaşılmıştır: ***“De ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nur ve hidâyet olarak getirdiği … Kitab’ı kim indirdi?”*** (el-En‘âm, 6/91).

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ اَئِمَّةً يَهْدُونَ بِاَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُواۜ وَكَانُوا بِاٰيَاتِنَا

يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾

24. Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların *(isrâiloğulları)* içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten önderler *(imâmlar)* tayin etmiştik.

Bütün işlerde ve durumlarda hak üzere “*Sabrettikleri ve*” Kitâb’ın/Tevrat’ın içinde bulunan “*âyetlerimize*” onlar üzerinde derin derin düşündükleri için veya senin kavminin içindeki kâfirlerin, Kur’ân hakkında şüpheye düştükleri gibi Tevrat’ın bizim katımızdan olduğu konusunda şüphe etmeyerek “*kesinlikle inandıkları zaman, onların*” yâni İsrâiloğulları’nın “*içinden,*” bu hususa dâir kendilerine olan “*buyruğumuzla*” veya bu hususa onları muvaffak kılarak “*doğru yola ileten*” Tevrât’ta bulunan şer‘î esaslar,

hükümler ve hikmetlerle halkı Hakk'a irşâd eden "*önderler* (imâmlar) *tayin etmiştik.*"
"أَئِمَّةً" kelimesi "إِمَامٌ" kelimesinin çoğuludur. Söz ve amel olarak kendisine tâbi olunan ve peşinden gidilen kimse demektir.

Âyetin takdîri şöyledir: Önderler/imamlar, yâni İsrâiloğulları'nın âlimleri Hakk'ın yolunda meşakkatlere sabrettiler de, biz karşılık olarak onları önderler/imamlar kıldık. Ya da onlar sabrettikleri zaman onları önderler/imamlar kıldık.

Âyette işâret vardır ki, Allah Teâlâ nasıl ki Tevrât'ı İsrâiloğulları için bir hidâyet kaynağı kılmış, onlar da onun sayesinde din ve dünyâları hakkında birçok hayra ve güzelliğe ulaşmışlar ise aynen bunun gibi Allah Kur'ân'ı rahmete nâil olan bu ümmet için hidâyet kaynağı kılmıştır. Bu ümmet de bu Kur'an sayesinde nice şer'î hükümlere ve hakîkatlere erişirler. Allah, İsrâiloğulları içinden önderler ve rehberler çıkardığı gibi, bu ümmet içinden de nice şânı büyük önderler çıkarmıştır. Hatta onları her tür kemâl ile hepsine tercih edip üstün kılmıştır. Çünkü en üstün olan, bütün fazîletleri elde etmeye daha layıktır. Nitekim ârif-i billâh **Şeyh Ebü'l-Hasan Şâzelî** (k.s.) şöyle der: "Rüyamda Nebî (s.a.)'i gördüm. Mûsâ ve Îsâ (a.s.)'a **İmam Gazzâlî** (k.s.) ile övündü ve: "Sizin ümmetinizin içinde böyle bir âlim var mı?" buyurdu. Onlar da: "Hayır" diye cevap verdiler."

Allah bütün velilerden ve âlimlerden râzı olsun ve onlardan bizi faydalandırsın. Bu ümmetin ilminin ne kadar şerefli ve ma'rifetlerinin ne kadar değerli olduğuna bir bak. İşte bu yüzden kıyâmet gününde, her çeşit ziynetlerle şereflendirileceklerdir. Nitekim sâlihlerden birisi şöyle demiştir: "Bir gece rüyamda vefatından sonra **Şeyh Ebû İshak** İbrahim b. Ali b. Yûsuf Şîrâzî'yi gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise, başında da bir tâc vardı. Kendisine: "Bu beyaz elbise de nedir?" dedim. Bana: "Tâatin şerefidir." dedi. "Peki, ya başındaki bu tâc nedir?" dedim. "İlmin izzetidir." diye cevap verdi.

Büyüklerden birisi de şöyle demiştir: "İnsanların mâsum peygamberlerin getirdiklerine îman edip mahfûz olan velîlerin getirdiklerine inanmamaları insafın olmayışındandır.

"İnsaflı bir bakıştan mahrum olan kimse, peygamberlerin ve velilerin getirdiklerine îmandan da mahrum kalır. Çünkü peygamberlerin ve velîlerin ilimlerini aldıkları deniz birdir. Kim ana kaynak olan vahyin getirdiğine îman ederse, onun yan kolu olan ilhâmın getirdiğine de inanması gerekir. Çünkü her ikisi de birbirine uygunluk içinde olur. Hem hadîste beyan edildiğine göre, *"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."*[151] Gerçek âlimlerin ilimleri, hakîkatte peygamberlerin ilimleri demektir. Âlimlerin sözlerine, fiillerine ve hâllerine tâbi olmakta, bol ecir, çok sevap ve helâke götürecek tehlikelerden kurtuluş vardır. Nitekim **Hâfız** der ki:

Hak erlerine dost ol, çünkü Nuh'un gemisinde
Öyle bir toprak vardır ki tûfânı bile bir damlacık su sayar.

❀

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٢٥﴾

25. Muhakkak ki Rabbin, ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında hükmedecektir.

"*Muhakkak ki Rabbin,*" bu dünyâda dînî konularda "*ihtilâf etmekte oldukları şeyler hakkında kıyâmet günü onların aralarında*" nebîler ve ümmetleri arasında veya mü'minlerle müşrikler arasında "*hükmedecektir.*" O gün haklı ile haksızı birbirinden ayıracak, her birine uygun olan cezâyı verecektir. Kıyâmet gününde bu hüküm verme işi başkasına değil, yalnız O'na âiddir. O'ndan başka hiçbir kimse buna güç yetiremez ve O'ndan başkasına da bu iş havâle edilemez.

Büyüklerden biri demiştir ki: "Allah Teâlâ'nın kulları arasında hüküm vermesinin bazı sebep ve hikmetleri vardır:

1- Kullarının izzet ve şerefi sebebiyle. Çünkü, onlar hükümleri yaratılmışlardan birine havâle edilmeyecek kadar Allah katında izzet ve şerefe sâhiptirler. Bilakis Allah fazlı ve keremiyle onlar hakkında hüküm verici olacaktır.

2- Allâh'ın kullarını kıskanması sebebiyle onların durumlarına kendisinden başkasının muttali olmaması için.

3- Allâh'ın rahmeti ve keremi sebebiyle. Çünkü Allah Settâr'dır; ayıpları en güzel şekilde örtendir. Onların ayıplarını ifşâ etmez ve ağyârdan kullarının günahlarını gizleyip örter.

4- Çünkü Allah Kerîm'dir. Kerîmlerin bir âdeti de boş söz ve işlerle karşılaştıklarında büyük bir olgunlukla geçip gitmeleridir.

5- Allâh'ın fazlı/lütfu ve adâleti sebebiyle. Çünkü Allah onları ve işledikleri amelleri, hikmeti muktezâsınca ve irâdesine uygun olarak yaratan Hâlık/yaratıcı ve sonsuz hikmet sâhibidir. Eğer onlarda bir güzellik görürse, bu yine O'nun ihsânından ve fazlındandır. Bir kusur ve çirkinlik görürse, bu da yine O'nun hikmetinin ve adâletinin gereğidir. "***Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. İyilik olursa onu katlar (kat kat arttırır), kendinden de büyük mükâfât verir.***" (en-Nisâ, 4/40).

6- Allâh'ın inâyeti/yardımı ve şefkati sebebiyle. Çünkü Allah Teâlâ kullarını onlar üzerinden kazanç elde etmek için değil, onlar kendisinden kazanç elde etmesi için yaratmıştır. Öyle olunca O'nun keremine yakışan, kendisinden dolayı kullarının hüsrâna uğramamasıdır.

7- Allâh'ın kullarına rahmet ve muhabbeti sebebiyle. Çünkü Allah Teâlâ onları muhabbet ile yaratmıştır. Çünkü O şöyle buyurmuştur: *"Bilinmeme muhabbet ettim ve mahlûkâtı tanınmam için yarattım."*[152] Yine ***"O (Allah) onları sever, onlar da O'nu (Allâh'ı) severler"*** (el-Mâide,5/ 54) âyetine binâen onları muhabbet için yaratmıştır. Onların durumuna da muhabbet ve rızâ nazarıyla bakar. Rızâ gözü ise her türlü ayba kapalıdır.

8- Allah Teâlâ'nın lütuf ve ikrâm sâhibi olması sebebiyle. Çünkü Allah ***"Andolsun***

biz Âdemoğlunu muhakkak mükerrem kılmışızdır” (el-İsrâ, 17/70) buyurarak onlara seslenmiştir. Allah, mükerrem ve aziz kıldığını alçaltmaz.

9- Allâh’ın affi ve cömertliği sebebiyle. Çünkü Allah Teâlâ çok affedicidir, affi sever. Kulun sayfasında bir günah görse onu affetmeyi sever. O çok cömerttir, kulunu bağışlamak ve ondan râzı olmakla ona cömertlikte bulunmayı sever.

10- Allah Teâlâ kullarını sırlarının hazîneleri kılmıştır. Bu itibarla, kullarının hâlini en iyi bilen ve değerini de en iyi tanıyan O’dur. Onların çamurunu kırk sabah kudret eliyle yoğurmuş ve onları bütün sıfatlarının üzerlerinde tezâhür ettiği aynalar hâline getirmiştir. Böyle bir tecellî bir başka varlıkta, hattâ mukarreb meleklerde bile ortaya çıkmamıştır. Görmez misin ki Allah Teâlâ: ***“Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım”*** buyurunca melekler ***“Sen orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi halîfe kılacaksın?”*** dediler. İnsanları hakkıyla tanıyamadılar. Nihâyet Allah Teâlâ onların izzet ve şerefini ifâde için meleklere hitâben şöyle buyurdu: Onların fazîletlerinden ve şemâilinden/husûsiyetlerinden ***“Sizin bilemeyeceğiniz şeyleri ben bilirim!”*** (el-Bakara, 2/30). Çünkü onlar benim sırlarımın hazîneleri, cemâl ve celâlimin aynasıdır. Siz onlara kıskançlık gözüyle bakıyorsunuz. Ben ise onlara muhabbet ve rahmet nazarıyla bakıyorum. Bu itibarla siz yalnız onlardaki her türlü kusuru ve çirkinliği görüyorsunuz. Ben ise ancak onlardaki her türlü güzelliği görüyorum. Bu yüzden sizi onlar arasında hüküm verici kılmaya asla râzı değilim. Bu sebeple de onların aralarında -ihtilâf ettikleri konular hakkında- fazl ve ikramımla hükmü ancak ben vereceğim. Onların iyilerine ihsan ve ikrâmla, kötülerine ise af ve mağfiretle muâmele edeceğim. Onların hâlini en iyi ben bildiğim için, ihtilâf içinde olmaları bana büyük görünmez. Çünkü “***onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnâdır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı.***” (Hûd, 11/118-119).

Akıl sâhibine gereken, ihtilâfı aradan kaldırmak ve ayrılığa düşmemektir. Çünkü Allah Teâlâ, Kur’ân’ın hidâyeti ile Hakk’a yakınlık yolunu göstermiştir. Fakat sarp yokuşları aşma konusunda ittifaktan/birlik ve beraberlikten saptılar. Allâh’ım merhamet et! Çünkü bol bol ikrâm eden, en cömert olan Sensin Sen!

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ ۖ أَفَلَا يَسْمَعُونَ ﴿٢٦﴾

26. Halen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

“*Halen yurtlarında gezip dolaştıkları*” Mekke halkı, ticâret seferlerinde helâk olanların yurtlarına ve beldelerine uğradıkları, helâk edildiklerinin izlerini ve evlerinin harâbelerini gördükleri “*kendilerinden önceki*” Âd, Semûd ve Lût kavmi gibi “*nice*” pek çok “*nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi?*” Yâni onlar gâfil

oldular/bilemediler ve onların işlerinin sonu kendilerine belli olmadı mı?

Bu âyet, Mekke kâfirlerini korkutmak üzere inmiştir.

“اَلْقَرْنُ”, bir asırda yaşayanları, “اَلْقُرُونُ” kelimesi ise asırlar boyunca yeryüzünde yaşayan nesilleri ifâde eder.

“*Bunlarda*” önceki nesillerin helâk edilmesinde ve bununla ilgili izlerde ve kalıntılarda basîret sâhibi ve öğüt alan kimseler ile gelecek ümmetlere “*elbette ibretler vardır. Hâlâ*” düşünmek ve ibret almak üzere Allâh’ın âyetlerine ve öğütlerine “*kulak vermezler mi?*” ki içinde bulundukları inkâr ve yalanlamaya son versinler.

Başında zan ve şüphe olan kimse,
Zannetme ki Hakk’ı işitir.
Onun ilminden usanç gelir, öğüdünden utanç.
Yağmur yağmakla taştan şakayık bitmez.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَسُوقُ الْمَٓاءَ اِلَى الْاَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا تَاْكُلُ مِنْهُ اَنْعَامُهُمْ وَاَنْفُسُهُمْۜ اَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾

27. Kupkuru yerlere suyu ulaştırdığımızı, onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yiyegeldikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi? Hâlâ da göremeyecekler mi?

“*Kupkuru yerlere*” yâni hiçbir şey bitirmeyen yerlere değil de; bitkileri kurumuş, yâni yağmur olmadığı için veya otlatma gibi diğer sebeplerle bitkileri tamamen kesilen ve ortadan kaldırılan yerlere “*suyu ulaştırdığımızı,*” burada kasdedilen suyu taşıyan bulutların sevk edilmesidir. Çünkü Allah Teâlâ’ya o nisbet edilir. Her ne kadar bitkilerin bitirilmesi Allah Teâlâ tarafından olsa da, nehirler vâsıtasıyla yapılan sulama kula nispet edilegelmiştir.

Suyun bu şekilde sevk edilip ulaştırılması, sonra da bitkilerin yerden çıkarılması hissedilen şeylerden olduğu için bazı âlimler, âyetteki “*görme*”yi gözle görmeye hamletmiştir. Âyetin sonundaki “*Hâlâ da göremeyecekler mi?*” ifâdesi de buna delâlet etmektedir.

Bahru’l-ulûm’da şöyle der: “Bu, ‘bakmak’tan maksûd olan şeye hamledilir. Yâni onlar bizim suyu sevkedip ulaştırdığımızı elbette bilirler, anlamındadır.” Acaba bilmezler ve görmezler mi ki biz suyu bulut içinde sevk ederiz, süreriz ve taşırız.

O kuru yerlerden “*onunla*” yâni sevk edilen o su sebebiyle “*gerek*” sap, saman, yaprak ve hayvanlara mahsus hubûbat gibi “*hayvanlarının gerekse*” insanların beslendiği hububat ve meyveler gibi “*kendilerinin yiyegeldikleri ekini*” ekinlik yerleri, mahsûlleri ve ağaçları “*çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi?*”

“*Hâlâ da göremeyecekler mi?*” yâni onlar bakmıyorlar ve bunu görmüyorlar mı? Eğer böyle yapsalar, bununla Allah Teâlâ’nın birliği, kudretinin ve fazlının kemâl üzere

olduğu, ibâdete lâyık olduğu, zarar ve fayda vermeye güç yetiremeyen cansız varlıklar şöyle dursun, meleklerden ve insanlardan bazı yarattıklarının O'na ortak koşulamayacağı sonucuna varırlardı. Yine bizim onları yeniden yaratmaya ve diriltmeye muktedir olduğumuzu bilirlerdi.

İbn Atâ (k.s.) bu âyet hakkında şöyle der: "Allah, öğüt ve nasihatlerin bereketlerini Hak'tan yüz çeviren katılaşmış kalplere ulaştırır da o kalbler bu nasihatlerden öğüt alır."

Biri şöyle demiştir: "Allah celâlinin tecellî denizlerinden ma'rifet sularını ölü kalplerin toprağına sevk edip ulaştırır da orada vuslat nergisleri, muhabbet yâseminleri, ünsiyet reyhanları, hikmet menekşeleri, fetânet çiçekleri, mükâşefe gülleri ve hakikat şakayıkları filizlenir ve büyür."

Bir başkası da şunları söylemiştir: "Biz hidâyet suyunu ölü kalplere sevk ederiz de dalları kuruyan ve alışılmış güzelliği kaybolan vuslat bahçelerini sularız. O kurumuş ağaçlar, yeniden yemyeşil hâle döner. O hidâyet suyu sâyesinde, nefisleri tezyin etmek için uygun olan vâridât ve kalbleri beslemek için uygun olan müşâhedât ekinini çıkarırız.

Hidâyetin birçok çeşidi olduğu gizli değildir: Kâfirin hidâyeti îmâna erişmesidir. Fâsık mü'minin hidâyeti, tâate yönelmesidir. Itâatkâr mü'minin hidâyeti, zühd ve vera'a ulaşmasıdır. Vera' sâhibi zâhidin hidâyeti, ma'rifete yükselmesidir. Ârifin hidâyeti, vuslata nâil olmasıdır. Vâsılın hidâyeti ise husûle erişmektir. Husûl gerçekleştiği zaman sarîh ilhâmın feyziyle kalb habbesi/danesi biter ki onun için kuruma yoktur. İşte insân-ı kâmil, buradan bâkî bir dirilik içinde yaşamaya başlar.

Hak tâlibinin ubûdiyyet yolunda çalışması gerekir. Çünkü feyiz ve mânevî gelişme, ancak ibâdetler yoluyla gerçekleşir. İşte bu sebeple Allah, tâatleri kulları için bir rahmet kılmıştır. Görmez misin ki insan sabah namazını kıldığı zaman Allah ile münâcât denizine dalmış olur. Fakat bu hâl, nâkıs insana nisbetle öğle namazına kadar kesilir. Çünkü o kimse, belki de arada ilâhî imdadın kesilmesine sebep olacak şeylerle meşgul olur. İşte öğle namazı, o kimsenin hâlini yeniler. Yeryüzünün ve mahsullerin sabah akşam tekrar tekrar sulanması gibi namazların gece gündüz tekrar etmesi böyledir. Oruç ibâdetinde de benzer bir hâl yaşanır. Çünkü Ramazan ayı girdiği zaman kalbin kapısı açılır ve tabîatın kapısı kapanır. Oruçlu için samediyyet sıfatı meydana gelir. Bu hâliyle insan meleklere benzer ve âdeta onların mevkiine yükselir. Ramazân'ın o kimseye tekrar tekrar gelmesinde, bu ilâhî sıfatı tamamlaması için ona ilâhî bir yardım vardır.

Avam hakkında tâatlerin eserinin ortaya çıkmaması ancak onların bu tâatleri usûlüne ve şartlarına göre edâ etmediklerindendir. Yoksa Allah Teâlâ onları şehvetlerinden kurtarmaya ve gafletlerinin dâiresinden çıkarmaya elbette kâdirdir. İlâhî kudrette acziyet gören kimse elbette inkâra düşmüş olur.

Şerhu'l-Hikem'de der ki: "Allâh'a karşı ümidini takviye etmek hususunda yardım istersen, senin durumunda olup da Allâh'ın kendilerini kurtararak has kulları hâline getirdiği kimselere bak. Meselâ İbrahim b. Edhem, Fudayl b. Iyaz, İbnü'l-Mübârek,

Zünnûn, Mâlik b. Dînâr gibi bidâyette/başlangıçta mahrum, nihâyette/sonunda merzûk; rabbânî ihsân ve ikramlara mazhar olmuşlardır."

Mesnevî'de der ki:

Hakk'ın gölgesi kulunun üzerinde olur.
Arayan sonunda bulur.
Peygamber dedi ki, bir kapıyı çalarsan
Sonunda o kapıdan bir baş dışarı uzanır.
Birinin sokağının başında oturursan,
Sonunda o kişinin yüzünü görürsün.
Bir kuyunun toprağını her gün kazarsan,
Sonunda temiz suya ulaşırsın.
Sen inanmasan bile şunu herkes bilir ki
Her ne ekersen bir gün onu biçersin.
Başka bir yerde ise şöyle der:
Ölü, vuslat çağrısını duymaya başlayınca,
Yavaş yavaş kımıldamaya başladı.
[Âşık], meltemin işvesiyle yeşiller giyip
Yokluktan ortaya çıkan topraktan aşağı değildir.
Bir hitapla güneş yüzlü güzel Yusuflar,
Doğuran nutfeden aşağı değildir.
Rahimde Tavus olup güzel ötüşlü kuşa dönüşen,
"Ol" emriyle olan rüzgârdan da aşağı değil.
Deve doğuran kayadan aşağı değil.
Öyle bir deve ki nice develer doğurur.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْفَتْحُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾

28. Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih *(ve hüküm)* günü hani ne zaman? diyorlardı.

Mü'minler, -kıyâmet gününü kasdederek-, kâfirlere şöyle diyorlardı: "Öyle bir gün gelecek ki, o gün bizim günümüz olacak, Allah bizimle sizin aranızda hükmedecek ve neticede zafer elbette bizim olacak." Ya da: "Allah Teâlâ müşriklere karşı bize zafer nasip edecek ve bizimle onların arasını kesin olarak ayıracak." diyorlardı. Mekke müşrikleri, onların bu sözlerini işittikleri zaman yalanlayarak ve alay ederek kıyâmetin acele gelmesini isteme yoluyla: "*Eğer*" gerçekleşeceği konusunda "*doğru söylüyorsanız, bu fetih*" hüküm veya yardım ve zafer "*günü hani ne zaman*" hangi vakit olacak? "*diyorlardı.*"

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٢٩﴾

29. De ki: Fetih *(ve hüküm)* gününde inkârcılara *(o gün ettikleri)* îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!

Onları susturmak ve hakkı pekiştirip ortaya koymak için “*De ki:*” Aceleci davranmayın ve alaya da almayın. Çünkü “*Fetih* (ve hüküm) *gününde*” kıyâmetin koparılması ile şüphenin giderildiği günde -ki ‘feth’in asıl anlamı kapalılığı ve karışıklığı gidermektir- veya düşmanlara galip gelinen günde “*inkârcılara* (o gün ettikleri) *îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır!*” ve geriye de bırakılmayacaklardır.

“*Fetih günü*” ile kıyâmet günü kastedilmişse, vakit geçtiği için o gün artık îman etmek kâfire bir fayda sağlamaz. Azabın gelip çatması konusunda da özür beyan etmek için mühlet verilmez. Çünkü onun beyan edecek bir özrü kalmamıştır. “*Fetih günü*” ile Bedir Gazvesi gününde olduğu gibi zafer günü kasdedilmişse, öldürülme sırasında îmân etmenin ona bir faydası olmayacaktır. Çünkü bu îmân, Firavunun boğulma esnâsında imâna yönelmesi gibi yeis hâlinde, yâni artık hayattan ümidin kesildiği anda gerçekleşen bir îmandır. Böyle bir kimse öldürmekten de asla geri durulmaz.”

Onların *“Bu fetih günü hangi zaman?”* sorularına, “İşte şu zamanda” denilerek doğrudan cevap vermek yerine, farklı bir cevap verilmesi, sorulan hususun haber vermeyi gerektirmeyecek kadar açık olmasından dolayı sorulması gereken şeylerden olmadığına dikkat çekmek içindir. Onların o gün îman etmeleri ve mühlet taleb etmeleri de aynı şekildedir. Esas açıklanmaya ihtiyaç hissedilen konu, o gün îmânın fayda vermeyeceği ve onlara mühlet tanınmayacağıdır.

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

30. Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

“*Artık sen onları bırak*” yâni onların yalanlamalarına aldırma. Mâlûm olan zamana, yâni seyf/cihâd âyeti nâzil olana kadar, onları küçümseyip horlayarak onlardan yüzünü döndür “*ve*” benim vaadim sâdık olduğu için onlara karşı zafer kazanmayı “*bekle. Zaten onlar da*” sana gâlip gelmeyi, ölmen ya da öldürülmen gibi başına bir felâketin gelmesini, böylece senden kurtulmayı “*beklemektedirler.*” Ya da senin onları helâk etmeni beklemektedirler. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allâh’ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler? Halbuki iş bitirilmiştir.*** *(Allah nizamı artık değişmez.)* ***bütün işler yalnız Allâh’a döndürülür.”*** (el-Bakara, 2/210) buyurmuştur. Bu âyette buyrulan da ona yakındır. Yâni artık sen bizim azâbımızı bekle.

Zaten onlar da beklemektedirler. Çünkü inkâr ve isyanlarında sâbit kadem oldukları halde o günün gelmesini acele istemeleri, o hallerine bağlı olan azabı beklemeleri hükmündedir. Bunun böyle olacağında hiçbir şüpheye yer yoktur. Yüce Allah vaadini yerine getirmiş, kuluna yardım edip mü'minlere fetih nasip etmiş ve onların bütün arzularını gerçekleştirmiştir.

Allâh'a şükür ki kendisinden ne talep ettiysem,
Sonsuz lütuf ve keremi sebebiyle muradıma erdim.

Bir şâir şöyle demiştir:

Kime ikbal yol gösterici olursa,
Düşmanı çabucak tepetaklak olur.
Bu âyette beklemeye ve sabra teşvik vardır.
Teennî üzere olan kişi ulaşır bir nice hâcetine
Aceleyle iş tutan düşer de eremez menziline

Yine bu âyette hevâsının peşinde gidenlerin, Hak dostlarını inkâr etmelerine, onlardan kerâmetler ızhâr etmelerini ve fethler göstermelerini taleb etmelerine de bir işâret vardır. Fakat Allah kendi dostlarının gönüllerine fethler ihsân etse bile, onlara uymadıkları ve onların irşadları ile istikâmet bulmadıkları için bu düşmanlar zümresine onların fethlerine inanmanın bir faydası olmaz. Onlar için hüsran ve kayıplardan başka bir şey yoktur. (Hak dostlarını) ikrar ve kabûl edip onlara yönelen kimsenin beklentisi, ilâhî lütuf fetihleridir. Onları inkâr eden ve onlara sırt çeviren kimsenin beklentisi ise ilâhî gazabın, gizli mekr ve kahrın hücumlarıdır. Böyle hâllere düşmekten Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kim Secde ve Mülk sûrelerini okursa kadir gecesini ihyâ etmiş gibi bir ecre nâil olur."*[153]

el-İrşâd'da geçtiği üzere başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: *"Kim evinde Secde sûresini okursa o eve üç gün şeytan giremez."*[154]

Bahru'l-ulûm'da nakledildiğine göre de Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyâmet gününde Secde sûresi, dünyâda iken kendisini kırâat eden sâhibine iki kanatlı bir kuş gibi gelir ve şöyle der: "Bugün senin aleyhine hiçbir durum söz konusu olmayacaktır."*[155]

Câbir (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) Secde ve Mülk sûrelerini okumadan uyumazdı ve şöyle buyururdu: "*Bu iki sûre, Kur'ân'daki her sûreden yetmiş hasene/sevab daha fazîletlidir. Kim bu iki sûreyi okursa, ona yetmiş hasene yazılır, yetmiş kötülüğü silinir ve kendisi yetmiş derece yükseltilir."*[156]

Ebû Hüreyre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre *"Nebî (a.s.) Cuma günleri sabah namazında Secde ve İnsân sûrelerini okurdu."*[157] Bu rivâyet *Keşfü'l-esrâr*'da da

geçmektedir.

İmam Şafiî ve **Ahmed**'e göre Cuma günü sabah namazının birinci rekâtında Secde sûresini, ikinci rekatında ise İnsan sûresini okumak sünnet kabul edilmiştir. Ancak Ahmed b. Hanbel, secde âyeti sebebiyle bu sûrenin daha fazîletli olduğu zannedilmemesi için devamlı bu şekilde okunmasını mekruh görmüştür. **İmam Ebû Hanîfe** ve **Mâlik**'e göre ise bu sünnet sayılmaz. Bilakis Ebû Hanîfe Fâtiha dışında herhangi bir sûrenin herhangi bir namazda okunmasının tayin edilmesini, Kur'ân'ın geri kalanını terk etme anlamı taşıdığından mekruh görmüştür. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Kibrîtü'l-ahmer*'de der ki: "Ârifin edeplerinden biri de şudur ki: Hangi namaz olursa olsun, Kur'an okuduğu zaman belirli bir sûre ya da âyeti okumayı kasdetmemesidir. Çünkü o, Rabbinin kendisini münâcâtı yoluyla hangi yoldan götüreceğini bilemez. Şu halde ârifin durumu, O'nun kelâmından hangisi ile münâcât ettiğine ve Hakk'ın onun hâtırına ilkâ ettiği şeye göredir."

Yüce Allah'tan bizi gece-gündüz kelâmı ile kâim/meşgul olan, mânâlarının derinliklerine nüfûz eden, gizlide ve açıkta münâcâtta bulunanlardan kılmasını niyaz ederiz.[158]

---

[151]. Ebu Dâvud, İlm 1 (3641); Tirmizî, İlm 19, (2683); İbnu Mâce, Mukaddime 17, (223).

[152]. Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, II, 173.

[153]. *ed-Dürrü'l-mensûr*, VI, 534.

[154]. İbn Hacer, *Kâfî*, 517; *Kenzü'l-ummâl*, I, 589.

[155]. Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 246.

[156]. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân, 9; Dârimî, Fezâilu'l-Kur'ân, 19.

[157]. Buhârî, Cum'a, 10; Müslim, Cum'a, 6

[158]. Secde sûresi, Allah Teâlâ'nın yardımı ile h. 1109 yılının Ramazan ayının dördü (16 Mart 1698) Pazar günü tamamlandı.

سُورَةُ الْأَحْزَابِ

33- AHZAB SÛRESİ

Medine'de nâzil olmuştur; 73 âyettir.
«Ahzâb», «hizb»in çoğuludur.
Topluluk, gurup, bölük, parti gibi mânâlara gelir.

Her gün mutad olarak devam edilen duâ demetine,
Kur'an cüz'ünün dörtte birine de hizip denir.

Bu sûrede,
müslümanlara karşı savaşmak üzere birleşen
Arap kabilelerinden bahsedildiği için, bu isim verilmiştir.

ALLAH GERÇEĞİ SÖYLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللّٰهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
عَلِيمًا حَكِيمًاۙ ﴿١﴾ وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰٓى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًاۙ ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾
مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ الّٰٓئِي
تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْۜ ذٰلِكُمْ
قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْۜ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾ اُدْعُوهُمْ
لِاٰبَٓائِهِمْ هُوَ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِۚ فَاِنْ لَمْ تَعْلَمُٓوا اٰبَٓاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي
الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْۜ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَٓا اَخْطَاْتُمْ بِهِۙ وَلٰكِنْ
مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾ اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى
بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْۜ وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ
اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُٓوا
اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِكُمْ مَعْرُوفًاۜ كَانَ ذٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Elbette Allah her şeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.

2. Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

3. Allâh'a güven. Vekîl olarak Allah yeter.

4. Allah, bir adamın içinde iki kalb yaratmadığı gibi, «zıhâr» yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir.

5. Onları *(evlât edindiklerinizi)* babalarına nisbet ederek çağırın. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah

vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

6. Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allâh'ın Kitabına göre, *(mirasçılık bakımından)* birbirlerine diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; ancak, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.

"Ey Peygamber!" "النَّبِيُّ" kelimesi, kendisiyle bir bilgi veya zann-ı gâlibin meydana geldiği pek faydalı haber demek olan "النَّبَأُ" kökündendir. Peygambere "nebî" denilmiştir. Çünkü o Allah Teâlâ hakkında temiz akılların sükûn bulacağı haberler veren kimsedir. Yahut "النَّبِيُّ" kelimesi, yükseklik mânâsında "النُّبُوَّةُ" kökündendir. Çünkü "***Onu üstün bir makama yücelttik.***" (Meryem, 19/57) âyetinin delâlet ettiği gibi peygamberin makamı diğer insanlardan yüksektir.

Allah Teâlâ: "Ey Adem, Ey Nûh, Ey Mûsâ, Ey Îsâ, Ey Zekeriyyâ, Ey Yahyâ" buyurduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Ey Muhammed" diye ismiyle nidâ ve hitab etmemiş, O'na şeref vermek için "*Ey Peygamber*" diye nidâ etmiştir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.)'in âlîcenab oluşuna/şânının yüceliğine delâlet eden; şeref bahşeden lakaplardandır. O'nun bundan başka daha bir çok isim ve lakapları da vardır. İsim ve lakaplarının çokluğu, ismin sâhibi olan zâtın şeref ve mevkiinin yüceliğine delâlet eder. "***Muhammed Allâh'ın rasûlüdür/elçisidir.***" (el-Feth, 48/29) âyetinde O'nun isminin açık olarak söylenmesi ise insanlara O'nun Allâh'ın elçisi olduğunu öğretmek, insanların O'na inanmaları ve O'nu hak îtikadlarına dâhil etmeleri içindir.

Esbâb-ı Nüzûl'de zikredilmiştir ki: Ebû Süfyân, İkrime ve Ebü'l-A'ver Uhud savaşından sonra Mekke'den Medîne'ye gelip münâfıklığın merkezinde, yâni Vessâk b. Übey'in evinde konakladılar. Ertesi gün Allah Rasûlü'nden kendilerine emân vermesini ve Hz. Peygamber (s.a.) ile konuşmak istediklerini ifâde ettiler. Hz. Peygamber onlara emân verdi. Bir grup münâfık ile kalkıp Hz. Peygamber (s.a.)'in yanına geldiler ve: "İlâhlarımızı anmayı bırak ve onların kıyâmet gününde şefaat edeceğini, kendilerine tapanlara fayda vereceklerini söyle, biz de seni Rabbin ile baş başa bırakalım (sana karışmayalım)." dediler. Bu söz Hz. Peygamber (a.s.)'a ağır geldi ve mübârek yüzünü çevirdi. Münâfıklardan Abdullah b. Übeyy, Muaattib b. Kuşeyr ve Cedd b. Kays: "Ey Allâh'ın Rasûlü! Arapların eşrâfından olan bu zevâtın sözünü dinleyin. Çünkü tam bir barış ancak böyle sağlanabilir." dediler. Bu durum Hz. Ömer (r.a.)'ın gayret-i dîniyyesine dokundu, kâfirleri öldürmek için harekete geçti. Hz. Peygamber (a.s.): "Ey Ömer, ben onların canına emân verdim, güvenliklerini garanti ettim. Sen anlaşmayı bozma!" buyurdu. Hz. Ömer (r.a.) onları Mescid'den, hatta Medine'den çıkardı ve "Allâh'ın lanet ve gazabına uğramış olarak çıkın gidin!" dedi. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Ey Peygamber, ahdi bozma, eman ve güveni kulak ardı etme hususunda *“Allah’tan kork”* takvâ üzere sâbit ol ve takvânı ziyadeleştir. Çünkü takvânın derecelerinin sonu yoktur.

Bu emir, devam mânâsına hamledilmiştir. Çünkü zaten bir şeyle meşgul olana o işi yapması emredilmez. Mesela, oturan bir insana ‘otur’ denilmez. İşte Allah Teâlâ takvânın şan ve mevkiini yüceltmek için Hz. Peygamber (s.a.)’e takvâyı emretmiştir. Çünkü nidâ edilen zâtı yüceltmek, kendisine çağrıldığı şeyi de yüceltmeye vesiledir.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Kendisinden sonraki emir yahut yasağı yüceltmek için Kur’an’da takvâ/Allah’tan korkma emri çok gelir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “***Ey îman edenler! Allah’tan korkun ve O’nun elçisine îman edin.***” (el-Hadîd, 57/28) Lut (a.s.): “***Allah’tan korkun, misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin.***” (Hûd, 11/78) demiştir.

Tefsîr-i Kebîr’de der ki: “Âyetteki takvâ emrini Hz. Peygamber (s.a.)’in gafletine hamletmek câiz değildir. Zaten “nebî” sözü, gaflete ters düşer. Çünkü nebî, iyi bilen demektir.

İbn Atâ bu âyetin tefsîrinde şöyle der: “Ey benden doğru haber veren ve beni hakîkî ma‘rifet ile bilen ârif zat! Benden başkasına iltifat etmekten sakın.”

Bilesin ki takvâ sözlükte sakınmak ve korunmak mânâsınadır. Hakîkat ehline göre ise takvâ, Allâh’a itâat ederek Allâh’ın azabından sakınmak, yapılması yahut terk edilmesiyle cezâya müstehak olacağı durumlardan kendisini korumaktır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Müttakî kimse ya nefsi ile Hak Teâlâ’dan sakınır ya da Hak Teâlâ ile nefsinden sakınır. Bunların birincisi noksanlıkları Hakk Teâlâ’ya değil, kendi nefsine isnad etmek sûretiyle olan ittikâ/sakınmadır. Böylece bu kişi nefsini Hak Teâlâ’ya kalkan ve koruyucu yapar. İkincisi ise kemâlâtı kendi nefsine değil, Hak Teâlâ’ya isnad etmek sûretiyle olan ittikâ/sakınmadır. Bu kimse ise Hakk’ı nefsi için kalkan ve koruyucu yapar. Yokluk bir eksikliktir ve kula izâfe edilir. Varlık ise bir kemâldir ve Allah Teâlâ’ya izâfe edilir.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle denilmiştir: “Takvâyı tanıyanlar, her günahtan kaçınıp tâate sığınan ve haramdan el çekenlerdir. Takvânın hizmetçileri, ihtiyata sığınan ve her şüpheli şeyden el çekenlerdir. Takvânın âşıkları ise diğer insanlar günahtan nasıl sakınıyorsa, bunlar da ibâdet ve tâatlerini görmekten (ve beğenmekten) öyle sakınan kişilerdir.”

Hak Teâlâ dışında her şey (isli, dumanlı bir) ateş fırını gibidir
Ondan sakınmak ise aydınlık bir hamam gibidir.
Her kim hamama girerse, onun parlaklığı
Onun güzel yüzünde peydâ olur.

Küfrünü açıktan ilan eden *“kâfirlere ve”* küfrünü gizleyen *“münafıklara boyun eğme.”* Yâni, sen şerîatına ters düşen ve dinde gevşeklik getirecek hususlarda onlara

itâat etmeme durumuna devam et. Rasûlullah (s.a) onlara itâat ediyor değildi ki onlara itâatten men edilsin. Fakat bu ifâde ile O'nun durumu pekiştirilmiş ve hâlini muhâfaza konusunda takviye edilmiştir.

"اَلْاِطَاعَةُ (itâat)", boyun eğmek demektir. İtâat ancak emirden sonra olur. Tâat ve ibâdet arasında fark, ibâdetin aksine tâatin emirle yapılan bir iş olmasından başka bir şey değildir.

"Elbette Allah" sürekli ve devamlı olarak kulların yararına ve zararına olan şeyleri *"bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır."* Onun için sana ancak faydalı olan şeyleri emreder ve sana ancak zararlı olanları yasaklar. Ancak sonsuz hikmetinin muktezâsınca hükmeder.

وَاتَّبِعْ مَا يُوحٰى اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًاۙ ﴿٢﴾

2. Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Takvâ, kâfir ve münâfıklara itâati terk ve diğer konularda *"Rabbinden sana vahyedilene"* din konusunda yapacağın ve yapmayacağın her hususta *"uy."* Yâni kâfirlerin görüşüyle değil, Kur'an ile amel et.

Sehl der ki: "En doğru yolun bid'at çıkarma ve indî davranma yolu değil, Kur'an'a tâbi olma ve uyma yolu olduğunun bilinmesi için, Allah bu ifâdelerle Rasûlullah (s.a.)'i düşmanlarına uymaktan alıkoydu ve O'na bütün hallerinde Kur'an'a uymasını emretti."

Ben ankâ kuşunun mekânına kendiliğimden ulaşmadım,
Bu mesâfeyi Süleyman'ın kuşu ile kat ettim.

"Şüphesiz Allah," emirlere uyma ve uymama konusunda *"bütün yaptıklarınızdan haberdardır."* Dolayısıyla uyma ve uymamanın her ikisinin de sevab ve cezâ olarak karşılığını verecektir. Bu ifâde de hem teşvik hem de korkutma vardır. Hitap hem Hz. Peygamber (s.a.)'e hem de mü'minleredir.

وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكٖيلًا ﴿٣﴾

3. Allâh'a güven. Vekîl olarak Allah yeter.

"Allâh'a güven." Yâni bütün işlerini O'na havâle et. *"Vekîl"* bütün işlerin kendisine

havâle edildiği bir koruyucu/gözetici, işleri yapan, koruyan ve kefil *"olarak Allah yeter."*

Lütuf yolunu açtığı zaman
Bütün işlere kefil olur.

Şeyh Zerrûkî, *Şerhu'l-Esmâi'l-hüsnâ*'da şöyle der: "el-Vekîl, kulların yararına olan işlerde onlara yegane kefil ve her işte onlara kâfî ve yeterli olandır. Allâh'ın vekil olduğunu bilen her işinde O'nunla yetinir, başka bir tedbire tevessül etmez ve yalnız O'na güvenir. el-Vekîl isminin özelliği ihtiyaçları gidermesi ve musîbetleri bertaraf etmesidir. Rüzgâr, yıldırım veya benzeri musîbetlerden korkan kimse bu ismi çok zikretsin. Çünkü bu isim musîbet ve belaları uzaklaştırır ve hayır ve rızık kapılarını açar."

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "**Bâyezîd Bistâmî** (k.s.) bir grup müridi ile tevekkül üzere oturmuşlardı. Bir süre geçti ama (yiyecek olarak) bir hediye gelmedi. Hiç kimseden iyilik ve yardım da göremediler, güçsüz kaldılar. Müridleri: "Ey şeyh, eğer izin verirsen rızık aramaya gidelim." dediler. Şeyh: "Eğer rızkınızın nerede olduğunu biliyorsanız gidin ve isteyin." dedi. Onlar: "O halde Allâh'a duâ edelim de bu ihtiyaç ve sıkıntı hâlini bizden gidersin." dediler. Şeyh: "Eğer O'nun sizi unuttuğunu düşünüyorsanız duâ edin." dedi.

İhtiyaç sâhibiyiz ama isteyecek dilimiz yok,
Cömert olan Kerîm'in huzurunda istemeye ne gerek var.

Müridler: "O halde tevekkül üzere oturalım ve konuşmayalım." dediler. Şeyh onlara cevâben: "Allâh'ı denemeye kalkmayın." dedi. Müridler: "Ey şeyh, o halde çâre nedir, ne yapalım?" dediler. Şeyh: "Çâre, çâreyi terk etmektir." dedi. Yâni çözüm, kendi tercihini terk etmektir, takdir neyse o olur. Ey yiğit! Tevekkülün hakîkati, kişinin kendi tercih yolundan kalkıp gitmesi, işleri yapıp etme gözüne mil çekmesi (amelini görmemesi), rızâ ve teslim çadırını kazâ ve kader mahallesi üzerine germesi, Allâh'ın izzet perdesinden ne zuhûr edecek diye gözünü ilâhî kader hükümlerinin akışına çevirmesidir. Meydana gelen her şeye hâl nazarıyla değil, muhavvil (hâlleri oluşturanın) nazarıyla bakar. Kişi bu makâma ulaşınca memleket hazînesinin anahtarını onun yanına bırakırlar ve o kişi gönül zengini olur.

Akıllı kişiye gereken Allah Teâlâ'dan başkasına iltifatı terk etme konusunda gayret göstermek, sevdiğinin yolunda sıkıntı ve meşakkatlere katlanmaktır. Çünkü azimetlerle amel basiretli kimsenin ve peygamberlerden ülü'l-azm/azim sâhibi olanların sıfatıdır. Yolları hazırlama konusunda zorluklara göğüs gerenler onlardır. Ruhsatlara ancak dert ve sıkıntılara düşen meyl eder. Bu dünyâda zorluk yoluna girip buna katlananlara âhiret zorlukları kolay olur. Senin sırtına ağır gelip belini büken senin günah yükünden başkası

değildir. İşte bu ağır söz ve amel yükleri burada hafifletilir. Öyleyse ittibâ hâlindeyken bid'at çıkarmaktan sakın.

Bilesin ki kul, nîmetleri doğrudan elde etmeye muktedir değildir. Allah Teâlâ vekâletle, dolaylı yollardan nîmetleri kula tahsil ve temin eder. Güzel sonuç takvâ içindir.

Bazı büyükler şöyle demiştir: "Taleb edebdendir. Çünkü Allah Teâlâ seni ancak kendisinden istemen için yaratmıştır. Sen ta baştan fakir ve muhtaçsın. Öyleyse cömert olan Allah'tan iste, istemekte cimri olma. Allah Teâlâ, umûmu içine alan lütuf sâhibidir. Hevâ ve hevesine uyan maksuduna nâil olamaz. Ta'zim ve edebi terk ederek hizmeti yerine getiren hüsran ve zarardadır. Böyle hizmet eden kimse Allâh'ın kendisini küçük düşürdüğü bir makamda kazanç elde edemez. Hizmet eden hizmet ettiği zâtın huzuruna girdiğinde kalbindeki nifak hastalığı sebebiyle itiraz ediyorsa, onun işve ve naz ile ne alâkası olur ki? Öyleyse hürmet, teslîmiyet ve tevekkül ile Hakk'a varan bütün yollarda rağbet edilen şeylere ulaşılır. Allah Teâlâ her şeyden haberdar olan, yâni işlerin tüm inceliklerini ve gizliliklerini çok iyi bilendir. Kim Allâh'ın her şeyden haberdar olduğunu bilirse O'nun ilmi ile yetinir, kendinde bulunanları bir tarafa bırakır. Allâh'ın zikri ile başkasını anmayı unutur. Boş iddiâ, riyâ, gösteriş ve yapmacıklığı terk eder. Her işte ihlas üzere olur. Çünkü kendisini gözetleyip kontrol eden kimse basîret üzeredir.

Riyâ için hurma dikmek kolaydır,
Yemek dolu işkembeyi satabilirsin.

Yüce Allah'tan, bu can bedende olduğu sürece bizi takvâ ve ihlas ehlinden kılmasını, has ve hâlis kullarına katmasını, bize hayırların ve fetihlerin kapısını açmasını niyaz ederiz.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فٖى جَوْفِهٖۚ وَمَا جَعَلَ اَزْوَاجَكُمُ
الّٰٓـٔـٖى تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ اُمَّهَاتِكُمْۚ وَمَا جَعَلَ اَدْعِيَٓاءَكُمْ اَبْنَٓاءَكُمْؕ ذٰلِكُمْ
قَوْلُكُمْ بِاَفْوَاهِكُمْؕ وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبٖيلَ ﴿٤﴾

4. Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, "zıhâr" yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlâtlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibarettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir.

"Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi,"

"اَلرَّجُلُ" kelimesi, insanın erkeğine mahsustur. Âyette bu kelimenin nekre yapılması ve

istiğrâk bildiren “مِنْ” harf-i cerri hükmün genel olduğunu ifâde etmek içindir. Kalp, çam kozalağı şeklinde küçük bir et parçasıdır. Allah Teâlâ kalbi insanın göğsünün sol yanında can damarına bağlı olarak yaratmış ve ilmin mahalli kılmıştır.

“جَوْفُ الْاِنْسَانِ” insanın içidir. “***Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.***” (el-Hac, 22/46) âyetinde olduğu gibi, burada “*içinde*” lafzının zikredilmesi, daha fazla beyan ve îzah içindir.

Mânâ şöyledir: Allah Teâlâ hiç kimsenin içinde iki kalb yaratmamıştır. Çünkü kalb hayvânî rûhun kaynağı ve kuvvetlerin menbaıdır. Bu sebeple birden fazla kalp olması uygun değildir. Çünkü hayvânî (canlılık veren) ruh bir tanedir.

Kurtubî’nin dediği gibi burada münafıkları kınama vardır. Yâni Allah Teâlâ bir insanda iki kalp yaratmamıştır ki bunlardan birinde küfür, sapıklık, ısrar ve huzursuzluk; diğerinde ise îman, hidâyet, Hakk’a yönelme/inâbe ve huzur olsun. Öyleyse bu münafıklara ne oluyor ki gönüllerinde olmayan (îmânı) varmış gibi, aksine olarak içlerinde olan küfrü yokmuş gibi gösteriyorlar?!

İbn Abbas (r.a.)’tan rivâyet edildiğine göre münâfıklar “Muhammed’in iki kalbi var. Bir kalbi bizimle, bir kalbi de ashabıyla birlikte.” diyorlardı. İşte Allah Teâlâ böylece onları yalanladı.”

Bazıları şöyle demiştir: Araplar akıllı ve tecrübeli insanın iki kalbi olduğunu iddiâ ederdi. İşte âyet bunu reddetmektedir. Arap dâhilerinden **Ebû Ma‘mer**’in iki kalpli olduğu söylenirdi. O, Araplar’ın hâfızası ve anlayışı en kuvvetli olanlarındandı. Bölge, belde ve ülke yollarını çok iyi bilirdi. Bu adam Peygamberimiz (s.a.)’e buğz ederdi. Bu kişi **Cemîl b. Esed** idi. Evvelâ: “Göğsümde iki kalp var. Ben bu iki kalple Muhammed’in bir kalbiyle anladığından daha iyi anlarım. Benim bilgim ve idrâkim Muhammed’inkinden daha fazla olsun diye benim göğsüme iki kalp koymuşlardır.” derdi. İnsanlar da onun iddiâsında doğru olduğunu zannederdi. Bedir günü Allah müşrikleri bozguna uğratınca, onların arasında bu adam da mağlub oldu. Ayakkabılarının biri elinde diğeri ayağında çölde kaçarken Ebû Süfyan ona rastladı. “Ayakkabım nerede, ayakkabım nerede?” diyor, ayakkabısının birinin elinde olduğunu idrak edemiyordu. Ebû Süfyan ona ayakkabının birisinin elinde, diğerinin ayağında olduğunu söyledi. O gün anladılar ki bu adamın iki kalbi olsaydı elindeki ayakkabıyı unutmazdı.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bir de insanlar arasında “Falan kimsenin iki kalbi var.” denilir. Bu söz gerçek anlamda değildir. Onlar bu sözle ancak o kimseyi sanki iki adammış ve iki kalbi varmış gibi kuvveti mükemmel ve cesâreti tam olarak vasfetmek istemektedirler.

Âyette kalbin sadece muhabbet için yaratıldığına işâret vardır. İşte kalp birdir, sevgi de birdir. Onun için kalp, ortağı olmayan tek bir sevgiliye yaraşır. Nitekim şâir buna şöyle işâret etmiştir:

Kalbim, dostun şefkat evidir, bu sebeple

Orada hiç kimseye karşı kin sığamaz.

Kim de kalbi ve kalıbıyla dünyâ ile meşgul olur, sonra da kalkıp âhireti, hatta Allâh'ı sevdiğini iddiâ ederse bu kişi iddiâsında yalancıdır.

Cemşîd, dünyâya kadeh hikâyesinden başka bir şey bırakmadı,
Sakın dünyâ işlerine gönül bağlama!

"Zıhâr" yaptığınız": 'Siz bize, haram kılınma bakımından annelerimizin sırtı gibisiniz' dediğiniz *"eşlerinizi de"* kadınlarınızı da *"analarınız yerinde"* gibi *"tutmadı"*

"اَلزَّوْجَاتُ" kelimesi, "زَوْجَةٌ"'nin çoğulu olduğu gibi "أَزْوَاجٌ" kelimesi de "زَوْجٌ" kelimesinin çoğuludur. Her ne kadar "زَوْجَةٌ" kelimesi daha meşhursa da "زَوْجٌ" kelimesi daha fasihtir.

"ظَاهَرَ مِنِ امْرَأَتِهِ" ifâdesinin mânâsı, hanımına 'Sen bana anamın sırtı gibisin' demesidir. Böyle söylemek Câhiliyye devrinde talâk sayılırdı ve onlar boşanmış kadınlardan uzak dururlardı. Yâni Câhiliyye devrinin talâkı şöyleydi: Onlar hanımlarına: "Sen bana annemin sırtı gibisin, yâni sen bana annemin karnı gibi haramsın." derlerdi. Onlar adının anılması mahrem yerin adının anılmasına yakın olan karnı zikretmemek için karından kinâye olarak sırtı söylerlerdi. Sırt karnın direği olduğu ve bünyeyi ayakta tuttuğu için sırt kelimesi karından kinâye yapılmıştır.

Yâni Allah hem eş hem de anne olma vasfını bir kadında toplamadı. Çünkü anne kendisine hizmet edilendir ve onun hakkında tasarrufta bulunulamaz. Eş ise hizmet edendir ve onun hakkında tasarrufta bulunulabilir. Burada kastedilen Araplar'ın kendisine zıhar yapılan eşin anne gibi olduğu inancının ortadan kaldırılmasıdır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "İslâm gelince Rabbü'l-âlemîn'in doğru dîni bunun için keffâret ortaya koydu ve din ona 'zıhâr' adını verdi."

Zıhar, İslâm'da keffâret ödenene kadar talâkı ve haramlığı gerektirir. Zıhar keffâreti ise bir köle âzâd etmek, buna muktedir olamazsa araya ramazan, bayram ve teşrik günleri gibi oruç tutmanın yasak olduğu günler girmemek şartıyla iki ay peş peşe oruç tutmaktır. Buna da muktedir olamazsa altmış fakiri doyurmaktır. Her fakire bir fitre miktarı yahut onun bedelini vermektir.

Bir kimsenin eşine 'Sen bana annemin sırtı gibisin' demesinin -ister zıhâra niyet etsin, ister etmesin- zıhardan başka bir şeye ihtimâli yoktur. Bu ifâde, talâk veya îlâ (Kocanın, eşiyle cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin) de olmaz. Çünkü bu sözün zıhar olduğu açıktır.

Şâyet kişi hanımına "Sen bana annem gibisin" dese, eğer bu sözle eşine değer vermeye niyet etmişse, yâni 'Ben eşimin bana annem gibi değerli olduğunu kastettim' derse doğru söylediği kabul edilir. Eğer bu sözle zıhârı kastetmiş ise zıhar, talâkı kastetmiş ise bâin talâk olur. Şâyet hiç bir şeye niyet etmemişse bu söz hükümsüzdür.

Şâyet kişi hanımına “Sen bana annem gibi haramsın” dese ve zıhâr ya da talâka niyet etse, sonuç niyetine göredir. Şâyet kişi hanımına “Sen bana annemin sırtı gibi haramsın” dese, talâk veya îlâya niyet etse bu yine zıhar olur. İmameyn’e göre ise neye niyet etmiş ise sonuç ona göredir.

Zıhar yalnız hanım hakkında geçerlidir. Onun için kişi câriyesine zıhar yapamaz. Çünkü zıharın yerine talak geçmiştir. Zîrâ zıhar Câhiliyye devrinde talâk sayılırdı. Câriyede ise talak söz konusu değildir.

Bir kimse hanımlarına “Siz bana anamın sırtı gibisiniz.” dese hepsine zıhar yapmış olur ve her bir hanım için ayrı ayrı keffaret gerekir. Şâyet bir hanımına bir veya birkaç mecliste bir kaç defa zıhar yapsa, yemin tekrarında olduğu gibi her bir zıhar için ayrı bir keffaret gerekir. Çünkü zıhar ve yemin keffaretlerinde tedahül yoktur. Ramazan orucunun keffareti ve tilâvet secdesi böyle değildir. Yâni tilâvet secdesi bir yerde tekrar tekrar okunduğu zaman ancak bir secde gerekir.

“Ve evlâtlıklarınızı da” miras hükmünde, haramlıkta ve nesepte *“öz oğullarınız olarak tanımadı”* Yâni Allah Teâlâ evlâdlık ve öz oğul olmayı bir kişide toplamadı. Çünkü evlâdlık ârızî/sonradan oluşan bir durumdur. Öz oğulluk ise nesepte asıldır. Bu ikisi ise bir şahısta toplanmaz. İşte bu hüküm de Araplar’ın kişinin evlâdlığının öz oğul olduğu iddiâlarını, ona kendi öz evlâdları gibi mirastan pay ayırmalarını, evlâdlıkları eşini boşadığı veya öldüğü zaman onun hanımıyla evlenmeyi haram saymalarını reddetmektedir.

Bir insanda iki kalp olamayacağı hükmünün, hakkında zıhar yapılan hanımın anne olmayacağı, evlâdlık edinilen kimsenin de öz evlâd olmayacağının kendisine dayandırıldığı temel için bir giriş mahiyetinde olması da mümkündür.

Yâni Allah Teâlâ bir insanın içinde iki kalp yaratmadığı gibi -ki bu durum insanı çelişkiye götürür, çünkü bu kalplerin her biri diğer organ ve kuvvetler için hem asıl hem tâbi durumunda olacaktır- aynı şekilde kimsenin eşini anne, evlâdlığını da öz oğul yapmamıştır. Yâni Câhiliyye devri insanları arasında bilinen/geçerli olan hususlardan ve hükümlerden kendisine zıhar yapılan eşin anne olması, oğulluğun öz oğul olması, yâni anne ve oğul yerinde olması, imkansız olması bakımından bir insanın içinde iki kalbin toplanması gibidir.

Burada işâret vardır ki neseble ilgili yakınlıkta sebepten ileri gelen yakınlıkta olmayan bir takım özellikler vardır. Buna göre hiç kimse hanımına zıhar yaparak onları Alllah Teâlâ’nın anneler için tespit ettiği konuma getiremez. Yine hiç kimse evlâd edinmekle birilerini Allah Teâlâ’nın öz oğullar için tespit ettiği konuma getiremez. Zira evlâd babanın sırrıdır. Bir şeyi Allah yapmamışsa onu yapmaya kimsenin gücü yetmez.

“Bunlar,” zıhâr ile boşadıklarınızı mutlak (ve kesin) olarak boşanmış saymak ve evlâdlıkları oğul kabul etmek, zıhâr yaptığınız eşlerinize anne demeniz, oğulluklarınıza öz oğul demeniz ya da “*Bunlar*” ifâdesi sadece sonuncuya işârettir. Çünkü sözün akışı, yâni sizin “Bu benim oğlumdur” demeniz, sadece saçmalayan kimsenin sözü gibi *“sizin ağızlarınıza geliveren”* gerçekliği olmayan *“sözlerden ibarettir.”* Öyleyse evlâdlık

sizin iddiâ ettiğiniz gibi öz evlâdın hükümlerine tâbi olmaktan uzaktır.

Râğıb şöyle demiştir: "(Kur'an'da) Allah Teâlâ'nın sözü ağza nisbet ettiği her yerde bu, o sözün yalan olduğuna işârettir. Ayrıca o sözün, kişinin inancına uymadığına dikkat çekmek içindir."

"Allah ise gerçeği" vâkıaya mutabık olan sözü *"söyler"* Çünkü hak ancak haktan sâdır olur. Bu ise oğulluğun öz oğul olamayacağıdır *"ve"* başkasına değil, hak olan *"doğru yola O eriştirir."* Öyleyse siz, bu sözlerinizi bırakıp Allâh'ın bu sözünü alıp kabul edin.

Yollar içerisinde "اَلسَّبِيلُ" gidilmesi alışılmış ve kendisinde kolaylık olan yol demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilir: *"Allah ise"* her şeyi mânâsına karşılık olarak isimlendirerek hakkı, *"gerçeği söyler ve doğru yola O eriştirir."* Âdem (a.s.)'a bütün isimleri öğretmekle yol gösterdiği ve bu ilmi mukarreb meleklere değil de ona tahsis ettiği gibi her şeyin mânâsına uygun olan ismine yol gösterir."

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Bilesin ki şerîatın tüm edeplerinin hulâsası şudur: Kul, cevher, araz, zaman, mekan, vaz etme, nisbet, hal, miktar, sayı, tesir eden ve edilen kimse hakkında hüküm verirken haddini aşmamaktır.

Cevher konusundaki âdâb, kulun o konuda dînin hükmünü bilip o hükmü güzelce icra etmesidir.

Kulun ârazlar konusunda edebi, farz, vâcib, haram, mübah, mekruh, mendub gibi mükelleflerin fiilleri ile ilgili olan hususlardır.

Zaman konusundaki edebi, ancak vakitlerle irtibatlı olan ibâdetlerin vakitleriyle ilgilidir. Her vaktin mükellefle ilgili bir hükmü vardır. Vakti dar olan vardır, vakti geniş olan vardır.

Mekan, Allâh'ın evleri gibi ibâdet yerleri hakkındaki edebi ise onları insanlara nisbet edilen evlerden yüksek yapmak ve oralarda Allâh'ın adını anmaktır.

Vaz etme konusunda kulun edebi, bir şeyin dindeki hükmünü değiştirmek için ismini değiştirmek sûretiyle hiçbir şeyi isminden başkasıyla isimlendirmemek, böylece haram kılınan bir şeyi helal, helal kılınan bir şeyi de haram yapmamaktır. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Ümmetin üzerine bir zaman gelecek ki o zaman şarabı kendi isminden başkasıyla isimlendiren insanlar ortaya çıkacak.*"[159] Yâni onlar ismini değiştirerek onun helal sayılmasının kapısını açmak için böyle yapacaklar.

İmam Mâlik (r.h.) bu hadîsi çok iyi anlamış, kendisine deniz hınzırının hükmü sorulunca "Haramdır" demiştir. Kendisine: "O balık cümlesindendir, nasıl haram olur?" denilince, İmam Mâlik "Siz onu 'hınzır' diye sordunuz, hınzır olduğu için haramlık hükmü gerekli oldu" demiştir." Aynı şekilde insanlar nebîz (şarap) ve bira diye şarabın ismini değiştirerek helal saymışlar ve 'haram olan şaraptır, nebîz (şarap) ve bira değildir' demişlerdir.

Nisbet ve izâfette edeb, Hızır (a.s.)'ın şu sözlerinde olduğu gibidir: "***Onu (gemiyi) kusurlu kılmak istedim***." (el-Kehf, 18/79) (Burada Hızır (a.s.) yerilecek şeyi

kendisine nisbet etmiştir). "***İstedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.***" (el-Kehf, 18/81) sözü de onun gibidir. Burada övülecek ve yerilecek şey ortak olduğu için böyle bir ifâde kullanmıştır. "***Rabbin istedi ki onlar (büyüyüp) güçlü çağlarına ersinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar***." (el-Kehf 18/82) Burada ise övgü yalnız Allâh'a tahsis edilmiştir. Çünkü bir şey bir yöne nisbetle yergi, başka bir yöne izâfetle övgü kazanabilir. Aslında o şey bizâtihi aynıdır. Ancak nisbet ile hüküm değişir.

Hallerin edebi, tâatte sefer hâli ve ma'sıyette sefer hâli gibidir. Hüküm de hâle göre değişir.

Sayılardaki edeb, abdest uzuvlarına tahâret fiillerinde ilâve ya da eksiltme yapmamaktır. Namazların, zekatların ve benzerlerinin sayılarında da durum aynıdır. Yine gusül abdestinde su miktarı bir sâ'ı, abdestte ise bir müdd'ü geçmemelidir.[160]

Müessir konusunda kulun edebi, mesela katli/adam öldürmeyi veya gasbı fâiline nisbet etmek ve ona hadleri uygulamaktır.

Te'sirin kendisinde görüldüğü kimse/şey hakkında kulun edebi, mesela kısas yoluyla öldürülen kimsenin kendisinin öldürdüğü sıfatta mı yoksa başka bir şekilde mi öldürüldüğüne, yine gasbedilen şeyin gasbı bizzat yapan kimseden başkasının elinde bulunduğu zaman bakar (ve ona göre hareket eder).

İşte bütün bunlar şerîat âdâbının tamamıdır. Kim bunları bilip öğrenir ve uygularsa, hak yolu bulanlardan ve mutlak dalâletten kurtulanlardan olur. Bu husus böyle bilinmelidir.

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ
فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ
بِهِ وَلَٰكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥﴾

5. Onları *(evlâd edindiklerinizi)* babalarına nisbet ederek çağırın. Allah yanında en doğrusu budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yanılarak yaptıklarınızda size vebal yok; fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

"Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın."

Bazıları "Bu âyet, Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl el-Kelbî hakkındadır." demiştir. Câhiliyye döneminde Araplar birbirlerine baskın ve saldırı düzenler birbirlerini esir alırlardı. İşte böyle bir baskında küçük yaşta esir düşen Zeyd b. Hârise'yi, "Hakîm b. Hizam, halası Hüveylid kızı Hatice (r.a.) için satın aldı. Rasûlullah (s.a.) Hatice (r.a.) ile evlenince Zeyd'i O'na hîbe etti. Daha sonra Zeyd'i babası ve amcası istediler.

Peygamber Zeyd'i muhayyer bıraktı. Ancak Zeyd, Rasûlullah (s.a.)'i tercih etti. Rasûlullah (s.a.) de Zeydi âzâd etti. Onu kendi çocuğu gibi yetiştirdi ve evlâd edinmeyle ilgili vahiy gelmeden önce onu evlâdlık edindi. Onu Hamza b. Abdülmuttalib ile kardeş yaptı. O, Zeyd b. Muhammed diye çağrılırdı. Aynı şekilde Mikdâd b. Amr el-Behrânî'ye Mikdâd b. Esved, Ebû Huzeyfe'nin âzâdlısı olan Sâlim ise Sâlim b. Ebû Huzeyfe diye çağrılırdı. Bunlar gibi daha başka birçok evlâdlık durumunda bulunanlar hep babalıklarına nispet edilerek çağrılırdı. *Sahîh-i Buhârî*'de **Hz. Ömer**'den şöyle nakledilmiştir: "Biz sadece Zeyd b. Muhammed (Muhammed'in oğlu Zeyd) diyorduk. Derken bu âyet geldi. Biz de ona Zeyd b. Hârise (Hârise'nin oğlu Zeyd) demeye başladık."[161]

Mânâ şöyledir: Evlâdlıklarınızı onları dünyâya getiren anne ve babalarına nisbet edin ve Zeyd Hârise deyin. Diğerlerini de aynı şekilde söyleyin.

"Allah yanında en doğrusu budur" Yâni evlâdlıkları babalarına nisbet ederek çağırmaktır.

"اَلْقِسْطُ" adâlet demektir. "اَلْقَسْطُ" ise başkasının nasibini/payını almaktır ki bu bir haksızlıktır. "اَلْإِقْسَاطُ" başkasının hissesini/payını vermektir ki bu bir adâlettir. Bu yüzden kişi zulmettiğinde "قَسَطَ الرَّجُلُ", âdil davrandığında ise "أَقْسَطَ الرَّجُلُ" denir.

Hikâye edildiğine göre bir kadın Haccâc'a "اَنْتَ الْقَاسِطُ" dedi. Bunun üzerine Haccâc kadını cezâlandırdı ve "Sen ancak haksızlığı (اَلْقَسْطُ) kastettin." dedi.

"أَقْسَطُ" kelimesi ism-i tafdil olup onunla mutlak ziyadelik kastedilmiştir. Adâlet ve doğrulukta üstün ve ileri olan demektir. *Keşfü'l-esrâr*'da şöyle denilmiştir: "Evlâdlıkları babalarına nisbet ederek çağırmanız başkalarına nisbet ederek çağırmanızdan daha âdil ve daha doğrudur."

"Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız" tanımıyorsanız *"bu takdirde onları"* onlardan müslüman olanları *"dîn kardeşleriniz ve"* dinde *"görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin"* Yâni onları din kardeşliği ve din dostluğu ile çağırın. Din kardeşliği ve dostluğu mânâsında: "Bu benim din kardeşim, bu benim dinde dostumdur" deyin. İşte bu da onları görüp gözetmekten ve muhabbetten ileri gelir. Bazıları şöyle demiştir: "Onlara "kardeş" diye hitab ediniz. Eğer âzâd etmişseniz "Mevlâ" (dost, efendi) diye hitap ediniz." Şu husus da buna delildir: **Ebû Huzeyfe**, Salim isimli kölesini âzâd edip onu evlâdlık edindi. Daha önce geçtiği üzere ona Sâlim b. Ebû Huzeyfe diyorlardı. Bu âyet nâzil olunca ona "Ebû Huzeyfe'nin âzâdlısı Sâlim" dediler.

"Yanılarak" yâni yasaklamadan önce ya da sonra dil sürçmesiyle veya unutmak sûretiyle hata ederek *"yaptığınızda size vebal"* yâni günah *"yok,"*

"جَنَحَتِ السَّفِينَةُ" gemi iki yanından birine eğildi/yan yattı demektir. İnsanı haktan meyl ettiren günaha "جُنَاحٌ" adı verilmiştir. Sonra ise ger günaha "جُنَاحٌ" adı verilmiştir. Bâzıları "جُنَاحٌ" kelimesinin, ibdâl konusunda Arapların âdetine uygun olarak günah kelimesinden Arapçalaştırıldığını söylemişlerdir. Gevher kelimesinden Arapça'ya

geçmiş olan “ٱلْجَوْهَرُ” kelimesi de bunun gibidir.

İbn Atıyye: “Bir şey ancak yasaklandıktan sonra yapılırsa ona hata denir.” demiştir. Hata bir yönden dönmek/sapmak demektir. “ٱلْخَاطِئُ” ile “ٱلْمُخْطِئُ” arasında fark vardır. Bir suçu bile bile işleyene “ٱلْخَاطِئُ”, bilmeden işleyene ise “ٱلْمُخْطِئُ” denir. Kişi sözünde ve işinde sürçtüğünde/hata ve yanlış yaptığında “أَخْطَأَ الرَّجُلُ” denir. Dinde ve amelde hata ettiği zaman ise “خَطِأَ الرَّجُلُ” denir. “***Onu (bile bile) hata işleyenlerden başkası yemez***” (el-Hâkka, 69/37) âyeti de bu kabildendir.

“Fakat kalblerinizin bile bile yöneldiğinde günâh vardır.” Fakat vebal/günah, bu yasaklamadan sonra kalblerinizin kasdettiğindedir ya da kendisinde vebal/günah olanı kalblerinizin kasdettiğinde günah vardır. Bir hadîste “*Babası olmadığını bile bile başkasının babası olduğunu iddiâ eden kimseye cennet haramdır.*”[162] buyrulmuştur.

“Allah bağışlayandır, esirgeyendir.” Mağfireti ve rahmeti boldur. Hata yapan kimseyi bağışlar ve ona merhamet eder.

Hz. Ömer (r.a.) bir adamın: “Allahım! Benim hatalarımı bağışla!” dediğini işitti ve: “Ey Ademoğlu! Sen kasden işlediğin günahların bağışlanmasını dile, hata yoluyla işlediğin günahları Allah zaten bağışlar.” dedi.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu durum âyetle çelişmez. Çünkü hata işleyen kimse ihmalkar davrandığı ve kendisini hataya götüren sebeplere kapıldığı zaman bağışlanacağı zannolunur ve rahmete ereceği umulur.

Sonra “O benim oğlumdur.” sözüyle evlâdlık edinilen kişi, nesebi meçhul ve evlâdlık edinen kimseden de yaşça küçükse nesebinin ondan olduğu sâbit olur. Eğer bu sözü söyleyenin kölesiyse nesebin sâbit olmasının yanında hür olur. Şâyet bu evlâdlık o kimsenin evlâdı olamayacak yaşta olursa, **Ebû Hanîfe**’ye göre nesebi sâbit olmaz, fakat âzâd olur. **İmâmeyn** ise farklı görüştedir. Zîrâ onlara göre o kimse âzâd olmaz. Çünkü onun sözü muhal/imkansız ve geçersizdir. Nesebi bilinip tanınan kimsenin ise evlâdlık edinmekle nesebi sâbit olmaz. Şâyet bu kişi köle ise âzâd olur.

Bilesin ki kişinin evlâdlığının nesebini reddetmesinden bir şey lâzım gelmez. Çünkü o zaten onun gerçek oğlu değildir. Ancak kişi kendi sulbünden olduğu sâbit olan evlâdının nesebini reddederse bu durumda lian gerekir. Çünkü bu durumda o kimse nikâhlı hanımına zinâ suçu isnad etmiş olur. Eğer bu hususta kendisini yalanlar/yalan söylediğini kabul ederse o kimseye had (kazf/iftirâ) cezâsı uygulanır. Liân/mülâane fıkhın konularından birisidir. Bu konu için fıkıh kitaplarına bakılabilir.[163]

Sonra şunu da bil ki hakîkî neseb Hz. Peygamber (s.a.)’e nisbet edilen nesebdir. Çünkü kalıcı olan neseb o nesebdir. Nitekim Efendimiz (s.a.): “*Benim haseb ve nesebim dışında bütün haseb ve nesebler sona erer.*”[164] buyurmuştur. O’nun hasebi fakr, nesebi ise nübüvvettir. Onun için O’nun sünnetlerini ve siyretini terk ederek nübüvvetten akrabalık bağını kesmemelidir. Çünkü hakîkî akrabalık bağını kesmek, günah bakımından mecâzî akrabalık bağını kesmenin üzerindedir. Çünkü mecâzî

akrabalıkta sıla-i rahim inkâra veya ma‘sıyete sebep olduğu zaman bu bağ koparılabilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “***Eğer onlar seni hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa onlara itâat etme***.” (Lokman, 31/15)

Akrabâda dindarlık ve takvâ olmayınca
Alâkayı kesmek, öyle akrabâyı sevmekten daha iyidir.

Hakîkî akrabalık bağını koparmak ise asla câiz değildir. Hakîkî baba ikinci yaratılış ile, yâni melekût âleminde kalb rahminden tevlîde/doğumu sağlamaya muktedir olandır. Bunlar da peygamberler ve kâmil velilerden onların vârisleri olanlardır. Bunu böyle bil ve dünyâda da âhirette de kesilip kopmayan bir soya intisâb et. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Her takvâ sâhibi ve temiz huylu insan benim âilemden ve soyumdandır*.”[165] Allah bizi ve sizi bu âileden kılsın.

اَلنَّبِيُّ اَوْلٰى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَاَزْوَاجُهُٓ اُمَّهَاتُهُمْ ۜ وَاُولُوا
الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فٖى كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُهَاجِرٖينَ اِلَّٓا اَنْ تَفْعَلُٓوا اِلٰٓى اَوْلِيَٓائِكُمْ مَعْرُوفًا ۜ كَانَ ذٰلِكَ فِى
الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

6. Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allâh’ın Kitabına göre, *(mirasçılık bakımından)* birbirlerine diğer mü’minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; ancak, dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar Kitap’ta yazılı bulunmaktadır.

“Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha yakındır.”

“فُلَانٌ اَوْلٰى بِكَذَا” Falanca buna daha layık ve daha uygundur, demektir. Rivâyet edilir ki Peygamberimiz (s.a.) Tebük gazvesine çıkmayı murad edince, insanlara bu gazveye çıkmalarını emretti. Bazı insanlar “Hele babalarımıza ve annelerimize bir danışalım.” dediler. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Mânâ şöyledir: “Peygamber (a.s.) din ve dünyâ işlerinden her birinde mü’minlere canlarından daha lâyık ve daha uygundur. Nitekim bu ifâdenin ‘Rasûlullah (s.a.) onları bir şeye çağırsa, nefisleri de kendilerini başka bir şeye çağırsa, Hz. Peygamber (s.a.)’in onları dâvet ettiği şeye icâbet etmeleri, nefislerinin kendilerini dâvet ettiği şeye icâbet etmelerinden daha iyidir/uygundur.’ mânâsında kullanılması buna şâhidlik etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onları ancak kurtuluşlarına ve mutluluklarına medar olacak şeye dâvet etmektedir. Nefisleri ise

onları felaketlerine ve musîbetlerine medar olacak şeylere de dâvet edebilir. Allah Teâlâ, Yûsuf es-Sıddîk (a.s.)'dan hikâye ederek şöyle buyurur: "***Şüphesiz nefis dâimâ kötülüğü emredicidir***." (Yûsuf, 12/53).

Öyleyse Hz. Peygamber (a.s.)'ın onlara kendi canlarından daha sevgili olması, O'nun emrinin nefislerinin emrinden daha etkili olması, O'nun hakkının nefislerinin hakkından daha çok tercihe şâyân olması, onların O'na olan şefkatlerinin nefislerine olan şefkatlerinden daha önde olması, nefislerini O'nun yolunda harcamaları, tehlikeli durumlarda ve savaşlarda O'nun uğrunda fedâ etmeleri, kendilerini çağırdığı her hususta O'na tâbi olmaları lâzımdır. Yâni O'nun fermanına bütün fermanlardan daha çok sarılmaları lazımdır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Benim ve sizin misâliniz ateş yakıp da ateşine cırcır böcekleri ve pervaneler düşmeye başlayınca onlara engel olmaya çalışan adamın durumuna benzer. Ben sizi ateşten korumak için kuşaklarınızdan tutuyorum, siz ise benim elimden kurtulmaya ateşe girmeye çalışıyorsunuz*."[166] Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Ben her mü'mine dünyâ ve âhirette (şefkat etme konusunda) kendi canlarından ve babalarından daha yakınım*."[167] Başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: "*Ben kendisine canından, evlâdından, malından ve tüm insanlardan daha sevgili olmadıkça sizin hiçbiriniz gerçekten îman etmiş olamaz*."[168]

Sehl (k.s.) şöyle buyurmuştur: "Kendisini Rasûlullah (s.a.)'in mülkiyetinde olduğunu görmeyen ve bütün hallerinde O'nun kendisi üzerindeki velâyetini kabul etmeyen kimse, hiçbir halde O'nun sünnetlerinin tadını tadamaz."

Görülen ve görülmeyen iki âlemde dost O'dur,
Başkalarına dostluk Onun sebebiyledir.
Asıl dostluğa ulaşmak gerekir, bu yeter,
Kişi fer'i neden dost edinir?
Sen asıla sâhipsin, teferruatla sakın uğraşma,
Bedeni bırak, ruhu al ey meslektaş.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle denilmiştir: "Âyet, kitap ve sünnete uymanın ehli-sünnet ve'l-cemâat mezhebine göre bir takım görüş ve kıyaslara uymaktan daha evlâ olduğuna işâret etmektedir."

"Eşleri" O'nun hanımları, tâzim hürmet ve nikâhlarının haram oluşunda *"onların analarıdır."* Yâni anaları mesâbesindedir/onların yerine konulmuştur. Nitekim Allah Teâlâ: "***Sizin Allâh'ın elçisini incitmeniz ve kendisinden sonra onun eşlerini nikahlamanız asla olamaz.***" (el-Ahzâb, 33/53) buyurmuştur. Nikah ve evlenme dışında onlara bakmak, onlarla baş başa yalnız kalmak (halvet), onlarla beraber yolculuğa çıkmak ve miras konularında onlar, diğer yabancı kadınlar gibidir. Onun için (kendi ziynetleri içinde) onlara bakmak helal değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Onlardan (yâni Peygamberimizin (s.a.) hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman***

perde arkasından isteyin." (el-Ahzâb, 33/53). Öyleyse onlarla halvet ve yolculuk câiz değildir. Onlar mü'minlere, mü'minler de onlara mirasçı olmaz.

Ebû Hanîfe (r.h.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "İnsanlar (bütün mü'minler) Âişe (r.a.)'ya mahremdirler. O mü'minlerden kiminle yolculuk yapsa mahremiyle yolculuk yapmış olur. Ondan başka diğer kadınlar için böyle bir durum yoktur." Bunun sebebi Nur suresinde ifk (iftira) kıssasında geçmişti.

Böylece âyetteki bu anneliğin mânâsının sadece onlarla nikahın/evliliğin haram olmasıdır. Bunun için Âişe (r.a.): "Biz kadınların değil, bilakis erkeklerin annesiyiz." demiştir. Bazı müfessirlerin söylediği 'Onlar erkek-kadın tüm mü'minlerin anneleridir.' sözü zayıf görülmüştür. Buradaki annelik ve haramlık hükmü peygamberin hanımlarının şahıslarıyla sınırlı olunca bu durum onların aşîretlerine/akrabalarına geçmez. Mesela onların kızlarına 'mü'minlerin kız kardeşleri', erkek kardeşlerine 'mü'minlerin dayıları', kız kardeşlerine de 'mü'minlerin teyzeleri' denilemez. Bu yüzden **İmam Şâfiî**: "Zübeyr, Hz. Ebu Bekr'in kızı Esmâ ile evlendi." demiş, Esmâ, mü'minlerin annesi Hz. Âişe'nin kız kardeşi olduğu halde onun için 'mü'minlerin teyzesi' denmemiştir.

Onları nikâhlamanın haram olması Hz. Peygamber (s.a.)'e saygıdan ötürüdür. O'na saygı göstermek ise vâcibdir. O'nun kâmil vârislerine hürmet göstermek de gereklidir. Bu sebeple bazı büyükler şöyle demiştir: "Mürid şeyhinin boşadığı veya vefât edip geride bıraktığı hanımıyla evlenemez." Her muallimin talebesiyle durumunu buna kıyas et. Bunun böyle olması bu evlilikte ne dünyâda ne âhirette hiçbir bereket olmaması sebebiyledir. Gerçi bu konuda fetvâda ruhsat vardır. Fakat takvâ, fetvânın üzerindedir. Bunu bil.

Übeyy (r.a.)'ın mushafında ve **İbn Mes'ûd** kırâatında "وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ" (*O (Peygamber) onların babasıdır, eşleri de onların analarıdır*.)" diye geçmektedir. Bundan maksad tam bir şefkat ve tartışmasız bir rahmettir. Bazıları şöyle demiştir: Yâni Hz. Peygamber (s.a.) dinde mü'minlerin babasıdır. Çünkü her peygamber ebedi hayatın kendisiyle elde edilmesi konusunda asıl olması bakımından ümmetinin babasıdır. İşte bundan dolayı mü'minler kardeş olmuştur.

İmam Râğıb şöyle der. "اَلْأَبُ", baba demektir. Aynı şekilde bir şeyin var olmasına, ıslah edilmesine ya da ortaya çıkmasına sebep olan herkese de 'baba' denir. İşte bunun için Peygamberimiz (s.a.) "mü'minlerin babası" diye isimlendirilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri, onların analarıdır."* Bazı kırâatlarda burada şu ifâde de vardır: "وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ (O da onların babasıdır.)" Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali'ye "*Ben ve sen bu ümmetin babasıyız.*"[169] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.): "*Benim sebebim ve nesebim dışında bütün sebep ve nesebler sona erer.*"[170] sözüyle de buna işâret etmiştir."

"Akraba olanlar, Allâh'ın Kitabına" levh-i mahfûza veya indirilen bu Kur'ân'a, yâni

bu âyete, miras âyetlerine veya "***(İşte bunlar) size Allâh'ın yazdığı yasaklardır.***" (en-Nisâ, 4/24) kavlinde olduğu gibi Allâh'ın farz kıldığına *"göre birbirlerine"* varis olmaları bakımından *"diğer mü'minlerden"* yâni ensardan *"ve muhâcirlerden"* ki Hz. Peygamber onları birbirine kardeş yapmıştır *"daha yakındırlar."*

"Diğer mü'minlerden ve muhâcirler'den" ifâdesi, "*akraba olanlar*"ı açıklamaktadır. Yâni bu kimselerden akraba olanların bazısının bazısına mirasçı olması, yabancıların mirasçı olmasından daha uygundur. Ya da bu ifâde, "أُولُو"nün sılasıdır. Bu durumda mânâ şöyle olur: Yâni akrabalık hakkıyla yakınlığı olanlar, dinde velâyet hakkı olan mü'minlerden, hicret hakkı olan muhâcirlerden miras konusunda birbirlerine daha evlâdırlar/yakındırlar.

İslâm'ın ilk zamanlarında müslümanlar, dinde dostluk, kardeşlik ve hicret sebebiyle birbirlerine mirasçı oluyordu. Nitekim zekattan kendilerine pay ayrılmak sûretiyle bir topluluğun kalbleri İslâm'a ısındırılıyordu. Sonra İslâm güçlenince ve müslümanlar da izzet kazanınca bu nesh edildi. Mirasçı olmak da akrabalığa bağlandı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmektedir: *"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha yakındır."* Yâni Hz. Peygamber (s.a.) nübüvvet sulbünden onları tevlîde/doğumlarını sağlamaya kendilerinden daha layık ve müstehaktır. Çünkü onlar birinci yaratılışta kendilerini tevlîde/meydana getirmeye muktedir olamadıkları gibi ikinci yaratılışta da kendilerini tevlîde güç yetiremezler. Böyle olunca da babaları onları kendi sulbünden tevlîd etmeye kendilerinden daha layık ve müstehaktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) onların babası yerindedir. *"Eşleri, onların analarıdır."* Onların annelerinin kalbleri olduğuna işâret etmektedir. O kalbler de peygamberin eşleri durumundadır.

Erkekler kadınlar hakkında tasarrufta bulunduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.) de onların kemâl-i teslîm şartıyla nübüvvet sulbünden velâyet nutfesini kalblerin rahimlerine almaları için onların kalblerinde tasarrufta bulunur. Nutfeyi yüklendiklerinde dünyâ sevgisi ve şehvetlerinin kokularından azıcık bir koku ile düşmemesi için o nutfeyi âfetlerden korurlar. Çünkü dünyâ sevgisi ve şehvetleri cenini düşürür. Böylece O'na îman etmedikleri ilk durumdaki gibi gerisin geriye döndürülürler. *"Akraba olanlar, Allâh'ın Kitabına göre,"* yâni Hz. Peygamber (s.a.)'e niyâbeten ikinci yaratılışta tevâlüd/çoğalma için Allâh'ın sünnetinde ve takdirinde *"(mirasçılık bakımından) birbirlerine diğer mü'minlerden"* ikinci yaratılışa îman edenlerden *"ve muhacirlerden"* Allah Teâlâ'dan başka her şeyden hicret edenlerden *"daha yakındırlar."* Yâni dinde yakın akraba olan mü'minlere Hz. Peygamber (s.a.)'in yakınlığından/üstünlüğünden sonra, Hz. Peygamber (s.a.)'in ardından terbiye için olanların bir kısmı bir kısmına daha yakındır. Kâmil mü'minlerin büyükleri, tâliblerden olan mü'minlerin küçüklerine daha yakındır."

"Ancak dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır."

Bu ifâde, yakınlık/öncelik hakkında takdir edilen faydanın en genelinden bir istisnâdır.

Bu ifâde şu söze benzer: "Yakın akraba vasiyet dışında yabancıdan evlâdır/öndedir." Bu söz ile kasdedilen yakın akrabanın vasiyet dışında miras, hîbe, hediye, sadaka ve diğer hususlarda yabancılardan daha çok hak sâhibi olduğudur.

Buradaki "اَلْاَوْلِيَاءِ (dostlardan)" maksad, dostlar ve din kardeşlerdir. "اَلْمَعْرُوفُ (iyilik, yâni vasiyet)" yapmaktan maksad ise malının üçte birinden fazlasını değil, üçte birini ya da daha azını tavsiye etmektir.

Yâni akraba olanlar vasiyet dışında onlardan gelecek her faydaya daha lâyıktırlar. Zâten vârise vasiyet olmaz.

Buradaki istisnânın munkatı'[171] olması da mümkündür. Bu durumda mânâ şöyledir: Akraba olanlar mirasta yabancılardan daha çok hak sâhibidir. Fakat yabancılar için vasiyette bulunmak akraba için bulunmaktan daha evlâdır. Çünkü vârise vasiyet yapılmaz.

"Bunlar" Hz. Peygamber (s.a.)'in mü'minlere canlarından daha yakın/ileri olması ve akraba olanların birbirine mirasçı oluşu *"Kitap'ta yazılı bulunmaktadır."* Yâni levh'te tesbit edilmiş ve korunmuş/kaydedilmiştir ya da Kuran'da yazılmıştır.

Bilesin ki müslümanla kâfir arasında birbirine mirasçı olmak yoktur. Ancak bir müslüman bir zimmîye malından bir miktar verilmesini vasiyet edebilir. Çünkü zimmî muâmelât konularında müslüman gibidir. Bunun aksi de geçerlidir. Yâni zimmî de müslüman birine vasiyette bulunabilir.

Bu sebeple bazıları âyetteki "*dostlar*" ile gayr-i müslim olan akrabanın kasdedildiğini söylemişlerdir. Buna göre âyetin mânâsı, 'Ehl-i îmânın dışında da olsalar akrabanızdan olanlara bir miktar vasiyette bulunmanız müstesnâdır' demektir. Çünkü gayr-i müslim olan yakın akraba, yabancı gibidir. Onun için yabancıya olduğu gibi ona da vasiyet geçerlidir.

Cumhûra göre kusurların telafisi için çeşitli hayır yollarına vasiyette bulunmak mendûbdur. *Zâhidî*'de belirtildiğine göre yabancı/akraba olmayan zenginlere vasiyette bulunmak gibi olan vasiyet mübâhtır. Ma'sıyet ve günah ehline vasiyette bulunmak gibi vasiyet mekruhtur. Keffâretler, oruçların fidyesi ve namazlar için vasiyet etmek gibi olan vasiyet ise müstehabdır.

Âyette işâret vardır ki nefis kötü ahlâktan temizlenip düşmanlığı dostluğa dönüşünce, kişi ona değişik şekillerde rıfk ile muâmele ederek yardım ve iyilikte bulunur. Nefis hakkında yapılacak bu iyilik, ümmü'l-kitâbda/levh-i mahfuzda kayıtlı ve yazılıdır. Ancak böyle bir tezkiyeden önce nefse iyilik ve merhamet göstermez. Çünkü bu halde nefis Allâh'ın düşmanıdır. Düşmana da mutlaka sertlik göstermek, iyilik ve yardımı terk etmek lâzımdır. Bunun için savaş hâlinde olunan düşmana (harbî) vasiyet yapılmaz. Çünkü o iyilik ehlinden değildir. Böyle birine vasiyet ve iyilik etmek kendini sokması için zehirli yılan beslemek gibidir.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Zâlimin elini kes, halbuki sen dizgini onun eline veriyorsun,

Sen, kurt yavrusuna süt veren keçiye benziyorsun.
Onun özelliği sözünde durmamaktır, o öldürülmeye lâyıktır,
O alçaktır, onun kıblesi de alçaktır.

"كَمُجِير أُمِّ عَامِرٍ" (Sırtlanı kurtaran kimse gibi) diye bir darb-ı mesel vardır. Onun hikâyesi şöyledir: Sıcak bir günde bir grup insan ava çıktılar. Karşılarına bir sırtlan çıktı. Avcılar sırtlanı kovaladılar. Sırtlanı bir bedevinin çadırına sığınana kadar kovaladılar. Sırtlan zorla içeri girdi. Bedevi dışarı çıkıp avcılara "Size ne oluyor, ne istiyorsunuz?" dedi. Avcılar: "Kovaladığımız avımızı" dediler. Bedevî: "Hayır, canım kudret elinde olan Allâh'a yemin olsun ki şu kılıcım elimde olduğu sürece onu alamazsınız." dedi. Avcılar sırtlanı bırakarak dönüp gittiler. Bedevî kalkıp devesini sağdı, sütünü sırtlana getirdi. Yine sırtlana su verdi. Sırtlan sütten ve sudan içerek beslendi. Böylece orada bir süre yaşayıp rahat etti. Bir gün bedevî evinin içindeyken sırtlan aniden onun üzerine sıçradı. Bedevînin karnını yarıp kanını içti ve onu öylece bırakıp gitti. Bedevînin amca oğlu gelip adamı bu halde görünce hemen sırtlanın yuvasına yöneldi. Fakat onu göremedi. "Allâh'a yemin olsun ki benim arkadaşım budur." diyerek kılıcını ve ok kılıfını aldı, ardından sırtlanı takibe koyuldu. Uzun bir takipten sonra sırtlana yetişip onu öldürdü ve şu şiiri söyledi:

Kim lâyık olmayana iyilik yaparsa
Sırtlanı kurtaran kimsenin başına gelen onun da başına gelir.
Sırtlan aman dileyince bedevi onu himayesine aldı.
Onu bol deve sütüyle besleyip semirtti.
Sen iyilik sahibine de ki: İşte karşılığı budur,
İyilik bilmeyen nankör ve hâine iyilik yapanın

Hayâtü'l-hayevân'da böyle geçmektedir. Allah'tan yardım ve başarı dileriz.

---

[159]. Terğîb, IV, 43.
[160]. Bir sâ' takrîben 3100 gr., müdd 832 gr. dır. (Ö.N.Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, IV, 125, 126)
[161]. Buhârî, Ahzab, (33), 2.
[162]. Buhârî, Ferâiz 29, Megâzî 56; Müslim Îman 114, (63); Ebu Dâvud, Edeb 119.
[163]. **Mülâane**: Kadının kendisini zina ile itham eden kocasıyla yeminleşmesini ifade eden bir fıkıh terimidir.
[164]. Deylemî, Hadis no: 4755.
[165]. Deylemî, Hadis no: 4755.
[166]. Buhârî, Rikak 26; Müslim, Fedâil 17; Tirmizî, Edeb 82.

[167]. Buhârî, Tefsir (33), 1.
[168]. Buhârî, Îman 8; Müslim, Îman 70; Nesâî, Îman 19; İbn Mâce, Muk. 9.
[169]. Bk. Kurtubî, IX, 283.
[170]. Deylemî, Hadis no: 4755.
[171]. Müstesnâ/istisnâ edilen, müstesna minhin/istisnâ edildiğinin cinsinden değilse ve onun bütününe dâhil bir birim olarak bulunmuyorsa istisnâ munkatı‘ adını alır.

BİZ PEYGAMBERLERDEN PEK SAĞLAM BİR SÖZ ALDIK

وَاِذْ اَخَذْنَا مِنَ النَّبِيّٖنَ مٖيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَاِبْرٰهٖيمَ وَمُوسٰى
وَعٖيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مٖيثَاقًا غَلٖيظًا ﴿٧﴾ لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقٖينَ
عَنْ صِدْقِهِمْ وَاَعَدَّ لِلْكَافِرٖينَ عَذَابًا اَلٖيمًا ﴿٨﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رٖيحًا
وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصٖيرًا ﴿٩﴾ اِذْ جَٓاؤُ۫كُمْ
مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ
الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ
وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدٖيدًا ﴿١١﴾ وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذٖينَ فٖى
قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَاِذْ قَالَتْ
طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَاْذِنُ فَرٖيقٌ
مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ اِنْ يُرٖيدُونَ اِلَّا
فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا
وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَٓا اِلَّا يَسٖيرًا ﴿١٤﴾

7. Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. *(Evet)* biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.

8. Allah bu sözü doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı. Kâfirler için de çok acıklı bir azap hazırladı.

9. Ey îman edenler! Allâh'ın size olan nîmetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

10. Onlar hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan *(vâdinin üstünden ve alt yanından)* üzerinize yürüdükleri zaman; gözler yıldığı, yürekler gırtlağa geldiği ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman;

11. İşte orada îman sahipleri imtihandan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.

12. Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık *(îman zayıflığı)* bulunanlar:

Meğer Allah ve Resûlü bize sadece kuru vaadlerde bulunmuşlar! diyorlardı.

13. Onlardan bir gurup da demişti ki: Ey Yesribliler *(Medineliler)*! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün! İçlerinden bir kısmı ise: Gerçekten evlerimiz emniyette değil, diyerek Peygamber'den izin istiyordu; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.

14. Medine'nin her yanından üzerlerine saldırılsaydı da, o zaman savaşmaları istenseydi, şüphesiz hemen savaşa katılırlar ve evlerinde pek eğlenmezlerdi.

"Hani biz peygamberlerden söz almıştık;" Yâni, ey Muhammed bütün peygamberlere risâlet sorumluluğunu yüklediğimiz sırada onlardan risâleti tebliğ ve hak dine dâvet etme sözünü aldığımız vakti kavmine hatırlat veya sen de hatırla ve unutma.

Ey habibim, özellikle *"senden"* söz aldık. Hz. Peygamber (s.a.), değerini yüceltmek ve O her ne kadar peygamberlerin en son gönderileni olsa da onların en fazîletlisi ve yaratılışta ilki olduğunu hissettirmek için öne alınmış ve başta zikredilmiştir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Ben Âdem oğullarının efendisiyim. Bununla birlikte övünmek yok.*"[172] Yâni bunu övünmek için söylemiyorum.

Nebîlerin pîri ve tufandan sonra rasullerin ilki olan *"Nûh'tan,"* halîl *"İbrâhim'den,"* kelîm *"Mûsâ'dan,"* rûhullah *"Meryem oğlu Îsâ'dan da."* "*Peygamberler*"e dâhil oldukları halde onların ayrıca özel olarak zikredilmesi, daha fazîlete sahip, şerîat sâhibi peygamberlerin meşhurlarından ve rasullerden azim sâhibi olanların başta gelenleri olduklarını bildirmek içindir.

"(Evet) biz onlardan" peygamberlerden, yüklendikleri risâletleri tebliğ etmeleri ve emânetleri yerine ulaştırmaları konusunda *"pek sağlam bir söz aldık."* İşte bu, (âyetin) birinci mîsâkın/sözün ta kendisidir. Onun tekrar edilmesi, onun pek sağlam olduğu vasfını açıklamak içindir.

لِيَسْـَٔلَ الصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَاَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿٨﴾

8. Allah bu sözü doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak *(doğruluklarını sormak)* için aldı. Kâfirler için de çok acıklı bir azap hazırladı.

"Allah bu sözü doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak (doğruluklarını sormak) için aldı."

Burada yeni bir hüküm ifâde edilmektedir. Âyet, söz almayı değil, peygamberlerden mîsâk/söz alınmasının sebebini ve sonucunu beyan için getirilmiştir. Çünkü maksad mîsâkın/sözün kendisini hatırlatmak, sonra da kasdî olarak onun gayesini beyan etmektir. Nitekim gâib/üçüncü şahıs siygasına geçilmek sûretiyle üslûbun değiştirilmesi bunu haber vermektedir.

Mânâ şöyledir: Allah peygamberlerden bu söz alma işini, ahidlerinde sâdık olan/doğru söyleyen peygamberlere kıyâmet günü kavimlerine söylediklerini, yâni kavme söyledikleri sözdeki doğruluklarını sormak için yaptı.

Bir haberde şöyle rivâyet edilmiştir: "Kıyâmet günü Allah kaleme sorar ve: "Emânetimi ne yaptın?" buyurur. Kalem: "Ya Rabbi, ben onu levh-i mahfûza teslim ettim." der. Sonra kalem levh-i mahfûzun kendisini onaylamayacağı endişesiyle irkilip titremeye başlar. Sonra levhe sorar, o da kalemin emâneti kendisine teslim ettiğini ikrar eder, kendisinin de emâneti İsrâfil (a.s.)'a teslim ettiğini söyler. Bu sefer Allah, İsrâfil'e "Levhin sana teslim ettiği emânetimi ne yaptın?" buyurur. İsrâfil (a.s.) da "O emâneti Cebrail (a.s.)'a teslim ettim" der. Bunun üzerine Allah Cebrail (a.s.)'a "Emânetimi ne yaptın?" buyurur. O da: "Onu peygamberlerine teslim ettim." der. Bu sefer emânet peygamberlere sorulur, onlar da: "O emâneti senin kullarına teslim ettik." derler. İşte *"Allah bu sözü doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak (doğruluklarını sormak) için aldı."* âyeti bunu anlatmaktadır.

Kurtubî der ki: "Peygamberlere bile hesap sorulacak olduktan sonra diğerlerinin hâlinin nasıl olacağını sen düşün!"

O gün fiilden ve sözden sorarlar,
Ülü'l-azm (peygamberler) bile korkudan titrer.
Peygamberlerin bile dehşete kapıldığı yerde,
Sen işlediğin günaha özrün ile gel.

Allah peygamberlerin doğru olduklarını bildiği halde onlara soru sorması/sorumlu kılması, onları inkâr edenleri susturmak ve aleyhlerine delil ortaya koymak içindir.

Mânânın şöyle olması da mümkündür: "Allah bu sözü peygamberleri tasdik edenlere bu tasdiklerini sormak/onları sorumlu kılmak için aldı." Çünkü sâdıkı/doğruyu tasdîk eden de doğrudur.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle denilmiştir: "Doğruluğun hükmü, onun sorulması değil ona sevab verilmesi olduğu halde doğruluğun sorulmasının mânâsı nedir?" sorusunun cevabı şöyledir: "Burada doğruluk iki şehâdet kelimesidir. Onları diliyle söyleyen, onların nişanlarını üzerinde gösteren herkese, onların hükümlerini tatbik etme, amelde ihlâs ve Allâh'a ve Rasûlü'ne itikad sorulacaktır." Nitekim **Râğıb** şöyle demiştir: Allah Teâlâ diliyle doğru söyleyene fiiliyle doğru olup olmadığını soracaktır. Burada, fiil ile elde etmeye çalışmadan, hakkı sadece sözlü olarak îtiraf etmenin yetmeyeceğine dikkat çekilmektedir.

Mâdem ki aşk şehidi değilsin, aşktan bahsetme,
Bu makâmı (âşıklığı) iddiâ etmek, şehidler için doğru olabilir.

Mesnevî'de şöyle denilmektedir:

Bu tür adamın kılıcı savaş sözü olunca uzar,
Asıl savaştaysa soğan gibi kat kat kınlara gömülür.

Cüneyd (k.s.) bu âyet hakkında: *"Allah bu sözü doğrulara doğruluklarını"* yâni onların kendilerine göre doğruluklarını değil Allah nezdindeki doğruluklarını *"sormak için aldı."* demiştir. Cüneyd (k.s.)'un bu tefsîri, pek latîf bir mânâdır. Çünkü insanlara göre doğruluk ve İslâm kolaydır. Ancak Hak nezdinde zordur. Allah'tan sıdkımızı ve İslâm'ımızı hakîkî kılmasını niyaz ederiz.

Peygamberleri yalanlayan *"kâfirler için de çok acıklı"* sıkıntılı ve acı veren *"bir azab hazırladı."* Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "İşte Allah böylece mü'minleri ödüllendirdi ve kâfirlere de elem veren bir azab hazırladı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: *"Hani biz"* onlar ezelde ademin/yokluğun kapalılığında gizlenmişlerken *"peygamberlerden söz almıştık;"* ilk olarak ey Muhammed *"senden"* habîbiyet/sevgili olmak, *"Nuh'tan"* dâvet *"İbrahim'den"* hullet/dostluk, *"Musa'dan"* mükâleme/Hak ile konuşma, *"ve Meryem oğlu İsa'dan da"* kulluk sözü almıştık. *"(Evet) biz onlardan"* ahde vefâ ve sözün ağırlığı konusunda *"pek sağlam bir söz aldık."* Allah, sözlerini yerine getirme konusunda te'yid ve takviye edip muvaffak kılarak onların sözlerini ağır ve sağlam yaptığına işâret etmektedir. *"Allah bu sözü doğruları"* söz ve o sözde durma konusunda sâdık olanları *"doğruluklarıyla sorumlu kılmak (doğruluklarını sormak)"* ve sözlerinde sâdık oldukları için onların sıdkını/doğruluğunu ortaya çıkarmak *"için aldı."* Nitekim Allah onları başka bir âyette şöyle övmektedir: "***Mü'minler içinde Allaha verdikleri sözde duran nice erler var.***" (el-Ahzâb, 33/23) Şu halde onlara doğruluklarının sorulması, azarlamak için değil teşrif içindir; paylamak için değil onları te'yid ve tasdik içindir.

Sıdk/doğruluk, halde bir şâibe, amelde bir ayıp ve îtikadda bir şüphe olmamasıdır. Hiçbir mahlûku dikkate almadan ihlâs üzere olmak, muâmelede sıdkın/doğruluğun emârelerindendir. İçine kendini beğenme sızmadan halleri tasfiye etmek sıdkın emârelerindendir. Süslü ve gösterişli sözlerden kurtulmuş olmak sözde sıdkın alâmetlerindendir. Aldatma ve hileden uzak olmak seninle insanlar arasındaki sıdkın/doğruluğun belirtilerindendir. Güç ve kuvvetten arınıp temizlenmek, hatta hakîkî varlığa şevk duyarak mecâzî varlıktan çıkmak/geçmek seninle Allah arasındaki sıdkın emârelerindendir. *"Kâfirler"* bu makamları inkâr eden ve bu kerâmetlerden yüz çevirenler *"için de"* üzüntülerden ve pişmanlıklardan *"çok acıklı bir azap hazırladı."*

Baklî şöyle demiştir: Allah Teâlâ bu "*sorma*" ile insanların, sâdıkların menzil ve makamlarının şerefini bildirmek istemiştir. Nice gönüller vardır ki Allâh'ın bu sâdık kullarını ve onların kadrini/kıymetini bilemediği için hasret ve pişmanlıktan erir gider. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***İşte o zarar günüdür.***" (et-Teğâbün, 64/9) Onların sıdkı, muhabbet ve ihlas makamında sırlarının Hak ile istikamet üzere olmasıdır.

Sehl der ki: "Allah onlara: "Kim için amel ettiniz ve ne istediniz?" buyurur. Onlar da:

“Yalnız senin için amel ettik ve yalnız seni istedik.” derler. Allah: “Doğru söylediniz.” buyurur. Allâh’ın izzetine yemin olsun ki müşâhede makamında Allâh’ın onlara “Doğru söylediniz.” buyurması onların yanında cennet nîmetlerinden daha lezzetlidir.

Sevgilinin sözünün tatlılığının lezzeti (büyük bir) lezzettir,
Canın özünden çıkmayan söz ise lâf kalabalığıdır.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: Hz. Peygamber’e (a.s.): ”Kemâlât yâni olgunluk hangi şeydedir?” diye sordular. “Doğru söylemek ve doğru iş yapmaktır” diye cevap verdi.

Demişlerdir ki: Doğruluk iki derecedir. Birisi zâhirî, diğeri bâtınî doğruluk. Zâhirî doğruluk da üç şeyledir: Dinî konularda sıkı ve tâvizsiz olmak, hizmette sünnete tâbi olmak ve dünyevî işlerde Allah korkusu. Bâtınî doğruluk da üç şeyle olur: Söylediğin şeyi yapman, gösterdiğin şeye sahip olman (göründüğün gibi olman), sahip olduğun şeyi de vermen ve ikram etmendir.”

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: “Yüzlerin kararması, gıybet ve söz taşıma gibi mekruh ve sevimsiz gerçeklerdendir. Doğru bile olsa sırrı ifşâ etmek yerilmiştir. İşte onun için Allah Teâlâ *“Allah bu sözü doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak (doğruluklarını sormak)”* yâni onlara sırrı ifşâ etmeye izin verip vermediğini sormak *“için aldı”* buyurmuştur. Öyleyse her sıdk/doğruluk hak değildir.”

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَٓاءَتْكُمْ جُنُودٌ
فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ ر۪يحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَص۪يرًاۚ ﴿٩﴾

9. Ey îman edenler! Allâh’ın size olan nîmetini hatırlayın; hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgâr ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

Rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.) Medine’ye hicret ettiklerinde Kurayza oğulları ve Nadîr oğulları yahudileri ile bir anlaşma imzalayarak aleyhte olmayıp destek olacaklarına dâir onlardan söz aldı. Ancak Hayber yahûdilerinden bir kabile olan Nadîr oğulları sözlerinden döndüler. Onlar Zühre denilen köyde ikamet ederlerdi. Rasûlullah (a.s.) yanında halîfeleri olduğu halde bir ihtiyaç için onlara gitti. Onların evlerinden birinin duvarının dibine oturdu. O’nu öldürmek istediler. Hatta bazıları O’nun üzerine büyük bir taş atıp öldürmek için evin damına çıktı. Bunun üzerine onların yapmak istedikleri bu işle ilgili O’na vahiy geldi. Hemen oradan kalkıp Medine’ye döndü.[173]

Onlar böylece ahdi/sözleşmeyi bozunca Rasûlullah (s.a.) *“Benim beldemden, yâni Medine’den çıkın.”* diye onlara bildirmek üzere Muhammed b. Mesleme (r.a.)’ı

gönderdi. Çünkü onların köyü idârî olarak Medine'ye bağlıydı. Ancak efendileri/reisleri Huyey b. Ahtab'ın inadı yüzünden Medine'den çıkmaktan imtinâ ettiler. Yahudiler arasında Huyey'in durumu, Kureyş içindeki Ebû Cehil'in durumuna benziyordu. Bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.) onlarla savaşmak için ashabıyla birlikte yola çıktı. Altı gün onları kuşattı. Allah, onların kalplerine bir korku saldı. Rasûlullah (s.a.)'den kendilerini sürgüne göndermesini ve canlarına dokunmamasını istediler. Bazıları Hayber'e, bazıları da Şam beldelerinden Ezriât'a gitti.

Böylece yerlerinden yurtlarından sürülünce reisleri Huyey ve ileri gelenlerinden bir topluluk, Rasûlullah (s.a.)'le savaşmaya teşvik etmek ve "Biz hep birlikte sizinle olacağız ve O'nun kökünü keseceğiz" demek üzere Mekke'ye Kureyş'e gitti. Rasûlullah (s.a.)'e ve müslümanlara amansız düşman oldukları için Kureyş bu teklifi kabul etti. Sonra yahudiler Kays kabilesinin bir kolu olan Gatafân'a gittiler. Onları da savaşa teşvik ettiler ve Kureyş'in kendileriyle anlaştığını onlara bildirdiler. Kureyş ve onlara tâbi olan çeşitli kabileler savaşa hazırlandı. Kureyş ordusu için Dâru'n-nedve'de sancak bağlandı. Düşman orduları Kureyş, Gatafan, Murre oğulları, Eşca' oğulları, Süleym oğulları, Esed oğulları, Kureyza ve Nadîr yahudilerinden müteşekkil düşman ordularının sayısı, on iki bin kadardı. Hepsinin komutanı Ebû Süfyan'dı.

Kureyş savaşa çıkmak üzere son hazırlıklarını tamamlayınca Huzâa kabilesinden bir süvari dört gecede Medîne'ye gelip durumu Rasûlullah (s.a.)'e haber verdi. Peygamberimiz (a.s.) insanları topladı. Düşmana nasıl mukabele edileceğini; Medîne dışına mı çıkacaklarını yoksa Medîne'de mi kalacaklarını onlarla istişâre etti. Selmân Fârisî (r.a.): "Yâ Rasûlallah, biz Fars diyarında düşman süvarilerinin baskınlarından korktuğumuz zaman etrafımızı hendekle çeviririz." dedi. Hendek kazma işi İranlıların harp tekniklerindendi. Fars krallarından bunu ilk olarak uygulayan Mûsâ (a.s.) zamanında yaşayan bir kraldı. Peygamberimiz (a.s.) Selmân'ın bu fikrini beğendi.

Sayıları üç bin civarında olan ensar ve muhâcirlerle beraber atına bindi. Çocuklarla kadınların kalelere ve hisarlara yerleştirilmelerini emretti. Her taraftan Medîne'nin etrafına binâlar yapılıp tahkim edildi. Medine bir kale gibi muhkem ve korunaklı oldu. Efendimiz (s.a.) karargâhını kuracağı bir yer aradı. Medine'nin en yüksek yeri olan Sel' dağını arkasına alarak Sel, dağının eteklerinde karargahını kurdu. Sırtını dağa verdi, hendek ise müslümanlar ile düşman arasında olacak şekildeydi. Hendeğin genişliği kırk arşın, derinliği ise on arşın olacaktı. Hendek kazma işinde müslümanlara ciddiyetle gayret göstermelerini emretti. Sabrettikleri takdirde zafere ulaşacaklarını vaadetti.

Efendimiz (s.a.), müslümanlarla beraber bizzat hendek kazma işinde çalıştı. Mübarek sırtında toprak taşıdı. Hendek gazvesi, hicretin beşinci yılının Şevval ayında zorluk ve kıtlık yılı olan bir zamanda olmuştur.

Rasûlullah (s.a.) ashâbının çektiği zahmet ve sıkıntıyı görünce şöyle buyurdu:

"Allâh'ım hayat ancak âhiret hayatıdır.
Sen ensâr ve muhâcire merhamet eyle."[174]

Muhâcir ve ensar kendi elleriyle ok atıyorlar ve çalışıyorlardı. İşçileri ve hizmetçileri de yoktu. Soğuk sert idi ama gönül hoşluğu ile o zor sıkıntıyı çekiyor, katlanıyorlardı. Rasûlullah (s.a.) onları böyle gördü ve şöyle buyurdu:

"Allâh'ım gerçek hayat âhiret hayatıdır.
Sen ensara ve muhâcirlere ikram eyle."

Bunun üzerine ashab şöyle cevap verdiler:

Biz Muhammed'e (s.a.)'e bey'at edip söz vermiş kişileriz
Yaşadığımız müddetçe cihat etmek üzere

Sahâbe hendek kazarken sert bir kayaya rastladılar ve bu durumu Rasûlullah (s.a.)'e bildirdiler. Rasûlullah (s.a.) kazmayı alıp kayaya bir darbe indirince kaya toz duman oldu. Selman (r.a.): "Hendeğin bir yerini kazıyordum, bana çok sert geldi." demiştir. Halbuki Selman pek güçlü bir kişi olup tek başına on kişinin yapacağı işi yapardı. Hatta muhâcirler ve Ensar Selman'ı paylaşamıyordu. Muhacirler: "Selman bizdendir", ensar da "Selman bizdendir." diyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) "*Selman bizden, ehl-i beyttendir*."[175] buyurdu. Nitekim şâir bu hususa şöyle işâret etmektedir:

Selman kölelikten öyle bir yükseldi ki
Onun mevki ve makamı yücelerin yücesidir.
Nasıl böyle olmasın ki Mustafa (s.a.) onu saydı
Şanı pek yüce olan ehl-i beytinden

Selman devamla şöyle diyor: "Hz. Peygamber (s.a.) kazmayı elimden aldı, "Bismillah" dedi ve kayaya bir darbe indirdi. Kayanın üçte birini parçaladı. Kayadan şimşek çakar gibi bir ışık parladı. Karanlık gecenin ortasındaki bir lamba gibi Yemen tarafından bir nur çıktı. Rasûlullah (s.a.) tekbir getirdi ve: "*Yemen'in anahtarları bana verildi. Vallahi ben şu anda bulunduğum yerden köpeklerin azı dişleri gibi San'â'nın kapılarını görüyorum*." buyurdu. Sonra kayaya ikinci defa vurdu. Kayanın yine üçte birini parçaladı. Şimşek gibi bir parıltı ve kıvılcım çıktı. Bu sefer Rum tarafından bir nur çıktı. Rasûlullah (s.a.) tekbir getirdi ve: "Şam'ın anahtarları bana verildi. Vallahi ben şimdi Şam'ın saraylarını görüyorum." buyurdu. Sonra üçüncü olarak bir darbe daha indirdi ve kayanın geri kalanını parçaladı. Yine şimşek gibi bir parıltı çıktı. Bu sefer Fars diyarı tarafından bir nur çıktı. Rasûlullah (s.a.) tekbir getirdi ve: "*Fars diyarının anahtarları bana verildi. Vallahi ben Hîre saraylarını ve Kisra'nın Medain şehrini köpeklerin azı dişleri gibi açılmış görüyorum.*" buyurdu. Ardından Selman'a Fars diyarını anlatmaya başladı. Selman da: "Doğru söyledin yâ Rasûlallah, aynen anlattığınız gibidir." diyordu. Sonra Rasûlullah (s.a.): *"Bunlar benden sonra Allâh'ın ihsan edeceği fetihlerdir, ey Selman!"* buyurdu.

Bu sırada aralarında Muattib b. Kuşeyr'in de bulunduğu bir grup münafik şöyle dedi: "Muhammed'in durumuna hayret etmiyor musunuz? Sizi ümitlendiriyor ve size boş vaadde bulunuyor. Size Yesrib'den/Medine'den Hîre'nin saraylarını ve Kisra'nın Medâin şehrini gördüğünü ve sizin buraları fethedeceğinizi söylüyor. Halbuki siz korkudan hendek kazıyor düşman ordusuyla cephede çarpışmaya cesâret edemiyorsunuz. Muhammed'in söyledikleri sadece bir aldatmacadır." dediler.

Rasûlullah (s.a.) Medine'nin çevresine hendek kazma işini tamamladı. **Kâşifî** der ki: "Hendek kazma işinin bittiği altı günden sonra Kureyş ve beraberindekiler geldiler. Hendeği gördükleri zaman: "Bu, Araplarda yoktu." dediler." Sellerin toplandığı yere karargahlarını kurdular.

Kurayza oğulları, Huyey'in ayartmasıyla kendileri ile Rasûlullah (s.a.) arasında olan anlaşmayı bozdu. Kureyş'ten bir grubun desteği ile arkadan Medine'ye baskın ve yağmalama planı yaptılar. Onların anlaşmayı bozdukları haberi gelince bela iyice büyüdü. Medine'deki çoluk çocuk hakkında duyulan korku, hendek ehlinden duyulan korkudan daha fazla hale geldi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) çoluk çocuk hakkında düşmandan, yâni Medine Yahudilerinden olan Kurayza oğulları'nın saldırmasından endişe ederek üç yüz kişiyi Medine'yi korumak ve yüksek sesle tekbir getirmek üzere gönderdi.

Hz. Peygamber (s.a.) en sağlam rivâyetlere göre bir ay hendekte bekledi. Bu süre içinde çoğu zaman düşmanla aralarında ok ve taş atma gibi bazı çatışmalar yaşandı. Düşman ordusundan Nevfel b. Abdullah hendeği atlamak üzere atına vurdu, fakat atıyla hendeğe düştü. Hemen Ali (r.a.) onun yanına indi. Kılıcıyla vurup onu ikiye ayırdı. Yine düşman ordusundan meşhur kahramanlardan bir grup dar bir yerinden hendeği geçmek için atlarını zorladılar. Onların arasında Amr b. Ved de vardı. O zaman doksan yaşındaydı. Amr b. Ved: "Benimle kim mübârezeye çıkar/benimle teke tek savaşır?" dedi. Ali (r.a.) Rasûlullah (s.a.)'den izin aldıktan sonra onun karşısına çıktı. Amr: "Ey kardeşimin oğlu, ben seni öldürmek istemiyorum." dedi. Ali (r.a.) ise "Ben ise seni öldürmek istiyorum." dedi. Bunun üzerine Amr hiddetlendi. Amr çok güçlü ve cesâretiyle meşhurdu. Derhal atından indi. Kılıcını çekti. Sanki bir ateş şulesi gibiydi. Ali (r.a.)'a saldırdı, o da onu kalkanıyla karşıladı. Amr Hz. Ali'nin kalkanını parçalayıp kılıç darbesiyle başını yaraladı. Ali (r.a.) da hemen Amr'ın boynuna bir darbe indirdi ve Amr yere yığıldı. Bunun üzerine müslümanlar tekbir getirdiler. Rasûlullah (s.a.) tekbiri duyunca Hz. Ali'nin Amr'ı -Allah ona lânet etsin- öldürdüğünü anladı. İşte Efendimiz (s.a.) o zaman: "*Ali gibi yiğit, zülfikar gibi kılıç yoktur.*"[176] buyurdu. Amr öldürülünce beraberindekiler de bozguna uğrayıp gittiler.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmiştir: "Kâfirlerden üç kişi öldürüldü. Hz. Peygamber (s.a.)'in ashâbından ise hiç kimse şehid olmadı. Abdurrahmân b. Ebû Bekir (r.a.) henüz İslâm'a girmemişti. İleri çıktı ve mübâreze, yâni teke tek savaşacağı bir kimse istedi. (Babası) Ebû Bekir (r.a.) öne çıktı. Abdurrahmân babasını görünce geri döndü. Sonra Hz. Ebû Bekir'e: "Oğlun seninle vuruşmak isteseydi ne yapmak isterdin?" diye

sordular. Cevâben dedi ki: “Tek olan Allâh’a yemin olsun ki eğer geri dönmeseydi ya ben onu öldürürdüm, ya da o beni öldürürdü.”

Hendek savaşı günlerinden birinde Rasûlullah (s.a.)’in ve ashâbının ikindi namazları kazâya kaldı. Bunun için Hz. Peygamber (a.s.) “*Bizi orta namaz olan ikindi namazından meşgul edip alıkoydular. Allah onların kabirlerini ve evlerini ateş doldursun!*”[177] buyurdu. İşte bu onların dünyâda evlerinin harap olması, kabirlerinde de cehennem ateşine maruz kalmak sûretiyle iki cihanda da azaba dûçar olmaları için yapılmış bir bedduâdır. Buna göre ‘*evlerini ateşle doldursun*’ ifâdesinde ateş, fitne için istiâre olarak kullanılmış olur.

Rasûlullah (s.a.) insanlar arasında doğrularak şöyle buyurdu: “*Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temennî etmeyin Allah’tan âfiyet isteyin. Şâyet düşmanla karşılaşırsanız sabır gösterin ve bilin ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır.*”[178] Yâni Allah yolunda kılıç vurmak insanı cennete ulaştıran sebeptir.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) müttefik düşman ordularına bedduâ etti ve şöyle buyurdu: “*Ey Kitabı indiren, hesabı çabuk olan Allâh’ım, bu düşman ordularını mağlup eyle. Allâh’ım, onları hezimete uğrat, onlara karşı bize yardım eyle ve onları silkeleyip helak eyle.*”[179] Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle duâ etmiştir: “*Ey felaketzedelerin imdadına yetişen, darda kalanların duâsına icabet eden Allâh’ım, benim dert, tasa ve kederimi gider ve izale eyle. Sen benim ve ashabımın başına nasıl bir bela indiğini görüyorsun.*” Müslümanlar Rasûlullah (s.a.)’e: “Artık iyice yüreğimiz ağzımıza geldi, bizim yapabileceğimiz bir duâ var mı?” dediler. O da: “*Evet, siz de:* ‘اَللّٰهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِنَا وَآمِنْ رَوْعَاتِنَا’ *Allâh’ım ayıplarımızı ört, bizi korktuklarımızdan emin eyle*” diye duâ edin.”[180] buyurdu.

Allah Teâlâ bir Çarşamba günü öğle ile ikindi arası O’nun duâsını kabul etti. Cebrail (a.s.) geldi ve Allah Teâlâ’nın düşman üzerine fırtına ve (görünmeyen) ordular gönderdiği müjdesini verdi. Rasûlullah (s.a.) bu durumu ashabına bildirdi ve ellerini sık sık kaldırarak “Şükürler olsun, şükürler olsun” dedi. İşte bu âyet bunu ifâde etmektedir.

“Ey îman edenler! Allâh’ın size olan nîmetini hatırlayın” Nîmeti hatırlamak ona şükretmektir. Yâni Allahın size olan yardım ve zafer nîmetine şükredin demektir. *“Hani size ordular”* Kureyş, Gatafan ve benzerlerinden diğer gruplardan meydana gelen düşman orduları *“saldırmıştı da biz onlara karşı”* geceleyin el-Kahhâr ismi tarafından *“bir rüzgar”* sabâ rüzgarı *“ve sizin görmediğiniz ordular”* sayıları bin olan melekleri *“göndermiştik.”*

Katı ve kuvvetli oluşu bakımından askere “اَلْجُنْدُ” denir. Sert ve taşlık olan yer demek olan “اَلْجَنَدُ”den gelmektedir. Sonra “اَلْاَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ” (*Ruhlar düzenli/toplanmış ordulardır*)”[181] hadîsinde de olduğu gibi her topluluğa “اَلْجُنْدُ” denilmiştir.

Sabâ rüzgarı, doğu yönünden, debûr ise batı yönünden esen rüzgârdır. **İbn Abbas** (r.a.) şöyle demiştir: “Sabâ rüzgarı batıdan esen debur rüzgârına: “Es de bizi

Rasûlullah (s.a.)'e götür, O'na yardım edelim." dedi. Debûr ise "Hürler gece esmezler." dedi. Bunun üzerine Allah ona gazab etti. Onu akim kıldı. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur. "*Bana sabâ rüzgârı ile yardım olundu, Âd kavmi de debur/batı rüzgarı ile helâk edildi*."[182]

Rivâyete göre Allah Teâlâ soğuk bir gecede soğuk sabâ rüzgarını gönderdi. Rüzgar onların karargahını ileri geçmedi. Onları kuşattı, tozu toprağı yüzlerine saçtı. Meleklere emredildi de onların çadırlarının kazıklarını söktüler, at ve develerinin yularlarını kestiler, ateşlerini söndürdüler, kazanlarını devirdiler, içlerine korku saldılar. Onların karargahlarının her tarafında tekbir getirdiler. Onlar tekbiri ve kılıç seslerini işitince atlar ürküp sağa sola kaçışmaya başladı. Her kabilenin reisi kavmine "Ey falan oğulları yanıma gelin!" diye çağırmaya başladı. Onlar toplanıp gelince de: "Acele kaçıp kurtulun, acele kaçıp kurtulun!" diyordu. Bütün bu olup bitenleri onlar bir sihir ve büyü olarak yorumladılar. Böylece hiç savaş ve çarpışma olmadan mağlup oldular. Yanlarında getirdikleri bütün ağırlıklarını bırakarak geceleyin çekip gittiler.

"Allah" hendek kazma işi ve almış olduğunuz diğer savaş tedbirlerini *"görmekteydi."* Onun için size yardım ve zafer ihsan edip onların kötülüklerinden korudu. Öyleyse sizin de bu büyük nîmete karşı dil, gönül ve uzuvlarınızla şükretmeniz lazımdır.

Dilin şükrü dâimâ Hak Teâlâ'yı anmak, dilini zikir ile ıslak tutmak ve yeni bir nîmet gelince "el-Hamdülillâh" demektir. Kalbin şükrü, bütün mahlûkât için iyilik dilemek, hiç kimseye sahip olduğu nîmetten dolayı hased etmemektir. Bedenin şükrü de uzuvlarını yaratıldıkları gâye doğrultusunda kullanmaktır. Hak Teâlâ bütün uzuvları âhiret için yaratmıştır.

Bedenimdeki her tüy O'nun ihsânıdır,
Her tüy için nasıl şükredebilirim.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ burada zâhir ve bâtın nîmetlerine işâret etmektedir:

1- Bunların ilki, sizi yokluğun kapalılığından varlığa çıkarması nîmetidir.

2- Allah sizi yokluktan varlığa çıkarınca en güzel kıvam üzere insanî, temiz ruhlar olarak yarattı. Hayvan, bitki veya cansız varlıklar yapmadı.

3- Mîsak gününde sizi "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" (el-A'râf, 7/172) hitabıyla şereflendirip bu hitabı duymaya muvaffak kıldı. Sonra da sizi doğru cevap vermeye delâlet etti.

4- Semâ, yıldız, cin, şeytan, ateş, hava, su, toprak, bitki, hayvan ve diğerlerine âid menzillerden bir menzile inmemeniz için insan bedeninde dirilmeniz sırasında size özel bir nefha ile üfürme lütfunda bulundu. Bu sayede sizi insanlık makamına indirdi/yerleştirdi.

5- Kalıp ve beden toprağınızın hamurunu kırk sabah kudret eliyle yoğurdu. Sonra size

rahimlerde sûret ve şekil verdi, sizi düzgün bir şekilde yarattı. Sonra da size ruhundan üfledi.

6- “***Rûhumdan üflediğim zaman…***” (el-Hicr, 15/29) buyurarak ruhunuzu kendi zâtına izafe ederek ruhunuzu şereflendirdi. Mukarreb meleklerin bile ruhlarından herhangi bir ruha bu şerefi vermedi.

7- Sizi analarınızın karnından hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkarıp rabbânî ilhamlarla yaşamanız için ihtiyaç duyduğunuz şeyleri size öğretti.

8- Doğru yolu bulasınız ve yönünüzü âhirete çeviresiniz diye günahlarınızı ve takvânızı ilham etti.

9- Allah sizi yaratılmışlara âid karanlıklardan Yaratan’a, nura çıkarmaları için size nebîleri ve rasülleri gönderdi.

10- Size önce îman, sonra îkan, sonra ihsân, sonra irfân, sonra ıyân, sonra ayn nîmetlerini ihsan etti. Sonra da ***“size istediğiniz her şeyi verdi. Allâh’ın nîmetini saymakla bitiremezsiniz”*** (bk. İbrâhim, 14/34).

Onun nîmetini anmak/hatırlamak, nîmetin şükrünü eda etmek için nîmeti O’na kullukta kullanmaktır. Nîmete şükür nîmeti görmektir. Nîmeti görmek ise O’nun seni şükre muvaffak kılmasından O’nun şükrünü edâ etmekten âciz olduğuna varana kadar O’nun nîmetlerini görmektir. Çünkü O’nun nîmeti sonsuz, senin şükrün ise mahdud ve sınırlıdır. İşte kişinin şükrü edâ etmekten âciz olduğunu görmesi gerçek şükürdür. Yine geçmişte senden uzaklaştırdığı ve bertaraf ettiği nice belâları, sıkıntıları, musîbetleri ve hileleri hatırlaman da şükürdendir. İşte Allah Teâlâ’nın *“hani size ordular saldırmıştı da...”* ifâdesi de bu cümledendir. Bu âyette Allah, şeytanların ordularına, nefsin sıfatlarının ordularına, dünyâ ve ziynetlerinin ordularına işâret etmektedir. *“Biz onlara karşı”* kahrımızın âfetlerinden *“bir rüzgâr ve”* bizim hıfzımızdan ve korumamızdan *“sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı”* dünyâya ve şehvetlerine olan meylinizi, onları def etmek ve tedavi etmek sûretiyle *“çok iyi görmekteydi.”* Kul hiç farkında olmadığı halde ondan nice belâları bertaraf edip uzaklaştırdı. Kul bilmediği halde Allah Teâlâ onu yapmak niyetinde olduğu nice (boş) işten alıkoydu. Allâh’ın mâni olduğu nice iş vardır ki kul bundan dolayı yaygara koparır. Halbuki Allah o işi müyesser kılmasının o kulun helâkine sebep olacağını bilir. Kuluna merhametinden dolayı onun o işi yapmasına mâni olur. Kul ise O’nu suçlar ve o işin olmaması sebebiyle gönlü daralır.

Gökten gelen her şey takdîr-i ilâhîdir,
Kadere rızâ gözüyle bak!
Kalemin yazdıkları konusunda gönlünü hoş tut,
Çünkü Hak Teâlâ senin hâlini senden daha iyi bilir.

اِذْ جَٓاؤُ۫كُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ اَسْفَلَ مِنْكُمْ وَاِذْ زَاغَتِ الْاَبْصَارُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُّونَ بِاللّٰهِ الظُّنُونَا ﴿١٠﴾

10. Onlar hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan *(vâdinin üstünden ve alt yanından)* üzerinize yürüdükleri zaman; gözler yıldığı, yürekler gırtlağa geldiği ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman;

“Onlar hem yukarınızdan” doğu taraftan vâdinin yukarısından *“hem aşağı tarafınızdan”* batı taraftan vâdinin aşağısından *“üzerinize yürüdükleri zaman.”*

Yukarıdan/doğudan gelenler Gatafan oğulları ve Necd halkından onlara tâbi olanlardı. Onların komutanı Uyeyne b. Hısn el-Fezârî ve Âmir b. Tufeyl’di. Yahûdiler de onlarla beraberdi. Aşağıdan/batıdan gelenler ise Kureyş ve farklı topluluklardan onlara tâbi olanlardı. Onların komutanı ise Ebû Süfyan’dı.

“*Yukarı*” semâvî âfetlere, “*aşağı*” ise insanlardan gelen musîbetlere işârettir. Hepsi de bir belâ/imtihan ve kazâdır.

“Gözler yıldığı:”

Râğıb şöyle demiştir: “Bu ifâdenin, gözlerinin önünü karartacak kadar onları korkunun kapladığına işâret olması mümkün olduğu gibi “***onları, gözleriyle kendilerinin iki katı görüyorlardı.***” (Âl-i İmran, 3/13) âyetine işâret olması da mümkündür.

Mânâ şöyledir: “Gördüklerinin sayısının ve hazırlığının/techîzâtının çokluğu sebebiyle gözlerin şaşırarak ve belererek baktığı yerden kaydığı zaman.” Çünkü Kureyş’in beraberinde üç yüz at ve bin beş yüz deve vardı. Yâni onlar ve komutanları gözlerini çevirdikleri zaman onun korkusundan bakıp kaldı.

Bazıları şöyle demiştir: Burada kayan/yılan gözler münafıkların gözleridir. Çünkü onlar çok korkarlar. Bunu îzâha hâcet bile yoktur. Çünkü böyle belâ ve musîbetlerin yoğunlaşıp ardı ardına geldiği durumlarda insanda bir takım değişiklikler meydana gelmesi insânî bir zaafiyettir. Bu durum, her zaman yar ve yardımcı olan Allâh’a yakîn üzere îmânın kuvvetine ve O’na îtimadın kemal üzere olmasına ters düşmez. Nitekim âyetin devamı buna delâlet etmektedir. Görmez misin ki Allah Teâlâ, Bakara sûresinde geçtiği gibi “***Nihâyet Peygamber ve beraberindeki mü’minler: “Allâh’ın yardımı ne zaman?!” dediler.***” (el-Bakara, 2/214) buyurmaktadır.

“Yürekler gırtlağa geldiği” Yâni kalpler korku ve endişeden gırtlağa-boğaz deliğinin başına ulaştığı zaman, demektir. Çünkü korkunun ve endişenin fazlalığından akciğer şişer ve onun yükselmesiyle kalb de hançerenin başına doğru yükselir. Bu durum kalp çarpıntısı hastalığında da müşâhede edilir.

Katâde şöyle demiştir: “Kalpler yerlerinden fırlayıp yükselir. Şâyet boğaz ve gırtlak kalplerin çıkmasına engel olacak kadar dar olmasa kalpler elbette çıkardı.”

Bazıları şöyle demiştir: Yâni neredeyse kalpler gırtlağa geldiği, demektir. Çünkü kalp gırtlağa geldiği zaman insan ölür. Buna göre bu söz, korkunun şiddetinden kalplerin çarpıntısı için bir temsil olur.

Bilesin ki onlar iki sebepten korkuya kapıldılar: Birincisi çeşitli gruplardan meydana gelen düşman ordularından (ahzâb) kendileri için korktular. Çünkü bu gruplar onlardan kat kat fazlaydı. İkincisi daha önce geçtiği gibi Kurayza oğulları'nın ahdi bozmaları sebebiyle şehirde kalan kadın ve çocukları için korktular. Zaten soğuk ve açlık da müslümanları iyice bunaltmıştı. Nitekim bazı sahabîler "Hendekte üç gün bir şey yemeden bekledik." demiştir. Hz. Peygamber (a.s.) da açlıktan karnına taş bağladı. Gerçi bu durum O'nun: "*Ben sizin gibi değilim, elbet ben rabbimin nezdinde gecelerim rabbim beni yedirir içirir*."[183] hadîsiyle çelişmez. Çünkü bazen sevabı çoğaltmak için böyle imtihanlar olur.

Âriflerden birisi Hz. Peygamber (s.a.)'in karnına taş bağlaması hadîsini, bu durumun gerçekte açlıktan değil, bilakis O'nun kemal-i letâfeti sebebiyle melekût âlemine uçmamak ve irşad âleminde karar kılmak için olduğuna yormuştur.

Dünyâ kendisinin devamlı yağan (rahmet) yağmurunun feyzinden bir sızıntı ve nîmetlerinin denizinin süslerinden bir damla olan zat açlıktan karnına taş bağlamaya ihtiyaç duymaz. Ancak hâcet ve zarûret ânında nîmet bulunduğu halde sabretmek Rahmân'ın ismet ve korumasıyla mâsûm olan hâs ve hâlis kullarının özelliklerindendir.

Senin ihtişam meclisinde yedi gezegen bir bardak kadardır,
Senin nîmet mutfağında dokuz felek bir tabak kadardır.

"Ve siz" ey mutlak olarak îmânı ızhâr edip ortaya koyanlar! *"Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz"* farklı farklı zanlarda bulunduğunuz *"zaman;"* çünkü ihlaslı, kalbleri ve ayakları sâbit olanlar Allah Teâlâ'nın dînini yüceltme konusunda vaadini gerçekleştireceğini veya kendilerini imtihan edeceğini düşündüler. Bu yüzden Uhud savaşında olduğu gibi ayaklarının kaymasından ve tahammülde zaaf göstermekten korktular. Ancak kenarda duran kalbleri zayıf kimseler ile münâfıklar, onlardan nakledildiği gibi kendisinde hayır olmayan şeyler düşündüler. Nitekim aşağıda gelecektir.

İmam Hafs, Hz. Osman (r.a.) Mushafı'na uyarak "اَلظُّنُونَا", "اَلسَّبِيلَا" ve "اَلرَّسُولَا" kelimelerindeki bu elifleri ve lamları isbât etmiş/okumuştur. Çünkü Hz. Osman Mushaf'ında bu harfler bu şekilde mevcuddur. Bugün de o hüküm üzere kalmıştır. Bu kelimeler, vasl hâlinde elifsiz, vakf hâlinde ise elifle okunur. Vasl ve vakf hâlinde işbâ' elifi terk edilerek "اَلظُّنُونْ" diye de okunmuştur. Aslolan ve kıyâsa uygun olan da budur. Birinci (işbâ elifi ile olan) şekildeki kelimelerde elif, fâsılalara riâyet etmek için onları kafiyelere benzeterek ilâve edilmiştir. Çünkü şâirlerden belâğat ehli olanlar, kafiyelerde fethayı işbâ için bu tür elifleri ilâve ederler.

هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾

11. İşte orada îman sahipleri imtihandan geçirilmiş ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı.

"İşte orada îman sahipleri" kuşatma ve korkuyla *"imtihandan geçirilmiş"* imtihan edilen kimseye yapılan muâmeleye tâbi tutulmuş, böylece ihlâslı olan münâfık olandan, yerinde sâbit olan sarsıntıya uğrayandan ayrılıp ortaya çıkmış *"ve şiddetli bir sarsıntıya uğratılmışlardı."*

"هُنَالِكَ (orada)" kelimesi aslında uzak mekâna işâret içindir. Fakat Araplar mekânı zamandan, zamanı da mekândan kinâye olarak kullanırlar. Bu kelime, kendisinden sonrası için zaman veya mekân zarfıdır. Yâni o şiddetli zamanda yahut o ayakların kaydığı kaygan yerde demektir.

"اَلزَّلَّةُ" aslında kişinin kasıtsız kayıp düşmesidir. "اَلْمَزَلَّةُ" kaygan yer demektir. Kasıtsız işlenen günaha da, ayağın kaymasına benzetilerek "زَلَّةٌ (zelle)" denilmiştir. "اَلتَّزَلْزُلُ" sarsıntı demektir. "اَلزَّلْزَلَةُ" şiddetli hareket mânâsınadır. Kelimenin lâfzının harflerinin tekrar edilmesi, sarsıntı mânâsının tekrar ettiğine dikkat çekmek içindir. Mânâ şöyledir: Onlar şiddetle hareket ettirilip sarsıldılar ve kuvvetli bir sıkıntıya uğratıldılar. Çünkü korkan insan endişeli ve huzursuz olur, bu yüzden de yerinde duramaz.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Böyle bir durumda Acem şöyle der: "Falan kişiyi öfke, korku veya utançtan dolayı bir yerden götürdüler." **Kâşifî** ise şöyle der: "Bir yerden gittiler. Kötü kalpliler "***Kaçacak yer neresi?!***" (el-Kıyâme, 75/10) seferi için yola çıktılar. Sabırsız âşıklar ise "Özgür olunmayan yerden kaçmak peygamberlerin sünnetidir" yazısını okuyup tekrar ediyorlardı."

Gönülden huzûra kavuştu, gönül de mekândan yana
Akıl baştan gitti, ayaktan da kuvvet gitti.

Kalbinde hastalık olanların Medine'ye kaçtıkları ve mü'minlerden yakîn/şüphesiz îman ehli olanların Rasûlullah (s.a.) ile beraber kaldığı sâbittir.

Bu âyet, hendek savaşının başında bir karışıklık olduğunu, fakat Allâh'ın sonunda onlara sıkıntıları kolaylaştırdığını beyan etmektedir. Böylece onların kalplerinden gam ve kederler dağılmış ve sekînet pınarları açılmıştır. İşte Allâh'ın ihlâslı kullara uyguladığı usul budur.

Hz. Mustafâ (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Yüksek cennetlerde bir çok dereceler ve makamlar vardır ki kul kendiliğinden oralara ulaşamaz. Cenâb-ı Hak kulunu dünyâda bazı belâlara mübtelâ eder ve bu sebeple cennetteki o derecelere ulaştırır.*"

Demişlerdir ki: Hak Teâlâ Âdem (a.s.)'ın neslini bin kısma ayırdı. Onları muhabbet kilimi üzerinde yayıp gösterdi. Hepsi sevgi ile ayağa kalktı. Sonra dünyâyı süsledi ve onlara sundu. İnsanlar dünyânın süslerini ve güzelliklerini görünce sarhoş ve dünyâya tutkun oldular. Dünyânın yanında kaldılar, onu tercih ettiler. Sadece bir grup müstesnâ. Onlar aynı şekilde muhabbet (Allah sevgisi) kilimi üzerinde durmaya devam ettiler.

Muhabbet dâvâsının yakasına başlarını gömdüler. Sonra Cenâb-ı Hak bu grubu da bin kısma ayırdı. Âhireti onlara sundu. Onlar âhiretin sonsuz cilvesini ve nîmetlerini, uzun gölgeyi, dökülen suyu, hûri ve köşkleri görünce onlara âşık oldular, bağlanıp kaldılar. Sadece bir grup müstesnâ. Onlar aynı şekilde muhabbet kiliminde durmaya ve ma'rifet (Allâh'ı tanıma) hazinelerine tâlib olmaya devam ettiler. Cenâb-ı Hak'tan onlara: "Siz ne istiyorsunuz? Niçin burada kaldınız?" diye hitap geldi Onlar: "Bizim ne istediğimizi sen bilirsin. Ey Allahım! Dilsizlerin dili sensin, sırları ve gizlileri bilen sensin. Maksadımızın ne olduğunu sen bilirsin." dediler.

Bizi dünyâ ehlinden saymak ayrı bir iştir,
İçki içmeden sarhoş olmak ayrı bir iştir.

Âlemlerin Rabbi onları belâ köyünün başına getirdi. Belânın helâk mekânlarını ve çöllerini onlara gösterdi. Bunun üzerine o gruptaki insanlar da bin kısma ayrıldı. Hepsi belâdan yüz çevirdi. "Bu bizim işimiz değil ve bizim bu belâya tahammül edecek gücümüz yok" dediler. Sadece bir grup insan belâdan yüz çevirmedi. Onlar: "Senin kederini taşıma ve belânı çekme şerefi bize yeter." dediler.

Ben kimim ki senin vefâ yükünü taşıyayım,
Gözümü hamal eyleyip senin cefâ yükünü çekeyim.
Eğer sen benim hakkımda beden, can ve ruha hükmedersen,
Her üçünü senin aşkınla raks eder hâle getireyim.

Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle buyurur: "*Onlar benim gerçek kullarımdır.*" Onun aşkının ve derdinin kıymetini, onu tanıyan bilir. Onu tanımayan ise onun derdinin kıymetini ne bilsin?

Ey Câmî! Aşk yolunda gönlünü gama ve derde koy,
Çünkü bu derdi çekmeyen, yolun merdi olamaz.

Rivâyete göre hendek yenilgisinden kaçtıktan sonra Ebû Süfyan Rasûlullah (s.a.)'e şöyle bir mektup gönderdi: "Senin adınla Allâh'ım! Lât, Uzzâ, İs'âf, Nâile ve Hubel'e yemin ederim ki bu toplulukla senin üzerine yürüdüm ve geldim. Ben, kökünüzü kazıyıncaya kadar senden asla ayrılmak istemiyorum. Bizimle karşılaşmaktan hoşlanmadığını ve hendeğin ardına sığındığını gördüm." Başka bir rivâyette ise "Sen Arapların hiç bilmediği bir hileye sığındın. Araplar ancak mızraklarının ve kılıçlarının gölgesini bilir. Sen bunu ancak kılıçlarımızdan ve bizimle karşılaşmaktan kaçmak için yaptın. Uhud gününde olduğu gibi ben sana öyle bir gün daha göstereceğim."

Rasûlullah (s.a.), ona içinde şu ifâdelerin de bulunduğu cevâbî mektubu gönderdi: *"Rahman ve Rahim olan Allâh'ın adıyla! Allah"ın Rasûlü Muhammed'den Sahr b. Harb'e. Mektubun bana ulaştı. Bundan önce de şeytan seni aldatmıştı. Mektubunda*

bizim kökümüzü kesmeden geri dönmeyeceğin konusuna gelince Allah seninle o iş arasına girecek, iyi sonucu bize verecektir. Bir gün gelip sen göreceksin Lât, Uzzâ, İs'âf, Nâile ve Hubel'i kıracağım. Bunu da sana hatırlatacağım, ey Gâlib oğulları'nın akılsız ve beyinsizi!"

Müslümanlar çalıştılar gayret ettiler hak yolunda nice sıkıntılara göğüs gerdiler. Nihâyet Allah Teâlâ Mekke'nin fethini nasib etti. İslâm, İslâm beldeleri ve İslâm toplumu genişledi.

وَاِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذ۪ينَ ف۪ي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ

وَرَسُولُهُٓ اِلَّا غُرُوراً ﴿١٢﴾

12. Ve o zaman, münafıklar ile kalplerinde hastalık *(îman zayıflığı)* bulunanlar: "Meğer Allah ve Rasûlü bize sadece kuru vaadlerde bulunmuş!" diyorlardı.

"Ve o zaman, münafıklar" iki yüzlüler *"ile kalplerinde hastalık"* îman zayıflığı *"bulunanlar: "Meğer"* zafer ve dînin yücelmesi konusunda *"Allah ve Rasûlü bize sadece kuru vaadlerde bulunmuş." diyorlardı."*

Âyette muzârî siygasının kullanılması, sözün ve durumun zihinlerde hazır ve canlı tutulması içindir.

"Münâfikla kalbinde hastalık olan arasındaki fark nedir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Münafik bir şeyi şeksiz, şüphesiz yalanlayandır. Kalbinde hastalık olan hakkında ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***İnsanlardan kimi Allâh'a yalnız bir yönden kulluk eder. Şöyle ki: Kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musîbete uğrarsa çehresi değişir (dinden yüz çevirir).***" (el-Hac, 22/11). *el-Es'iletü'l-müfhıme*'de böyle geçmektedir.

Râğıb der ki: "اَلْمَرَضُ (hastalık)" insanın kendisine mahsus mûtedil durumdan çıkmasıdır. Hastalık cismî ve nefsî olmak üzere iki türlüdür. Nefsî olan cehâlet, korkaklık, nifak ve benzeri kötü ahlâkla ilgili kötü hallerdir. Nifak, küfür ve benzeri rezâletler, hastalığa benzetilmesinin sebebi şudur: Bunlar, ya tam tasarrufa mâni olan hastalık gibi fazîletleri idrak etmeye mâni olduğu içindir. Yahut Allah Teâlâ'nın "***Bu dünyâ hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince işte asıl hayat odur.***" (el-Ankebût, 29/64) âyetinde zikredilen uhrevî hayatı tahsil etmeye mâni olduğu içindir. Ya da hasta bedenin zararlı şeylere meyletmesi gibi nefsin bu şeylerle bozuk ve bayağı inançlara meylettiği içindir.

Münafiklar aslında "Rasûlullah" demediler, O'nu ancak ismiyle andılar. Fakat Allah O'nu bu lâfizla zikretmiştir. Bu sözü söyleyenler, daha önce geçtiği gibi Muattib b. Kuşeyr ve ona tâbi olanlardır.

وَاِذْ قَالَتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ يَٓا اَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا
وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ اِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ
اِنْ يُرِيدُونَ اِلَّا فِرَارًا ﴿١٣﴾

13. Onlardan bir grup da demişti ki: "Ey Yesribliler *(Medineliler)*! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün!" İçlerinden bir kısmı ise: "Gerçekten evlerimiz emniyette değil" diyerek Peygamber'den izin istiyordu; oysa evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.

Şunu da hatırlayın ki: *"Onlardan"* münâfıklardan *"bir grup"* Evs b. Kayzî ve görüşünde ona tâbi olanlar *"da demişti ki: "Ey Yesribliler"* ey Medîne halkı, *"artık sizin için durmanın sırası değil"* düşmanın çokluğu ve düşman gruplarının orduların üstünlüğünden dolayı sizin için burada duracak yer yok. Onlar bu sözleriyle ordugâhı bırakıp gitmeyi kasdediyorlardı.

Yesrib, Medine-i Münevvere'nin ismidir. Peygamberimiz (a.s.) Medîne'ye Yesrib denilmesini yasaklamış, "*O Taybe, Tâbe, ve Medine'dir.*" buyurmuştur. Peygamberimiz Yesrib adını hoş görmemiştir. Çünkü Yesrib kelimesi, çoğunlukla hoş görülmeyen şeyler dışında pek kullanılmayan "اَلتَّثْرِيبُ"dendir. Bu yüzdendir ki Yûsuf (a.s.) kardeşlerine: "***Bugün size tesrîb, kınama yok.***" demiştir (Yûsuf, 12/92). Sanki münâfıklar Rasûlullah (s.a.)'e muhalefet etmek üzere Yesrib adını kullanmışlar, Allah Teâlâ da onların söylediği gibi hikâye etmiştir.

İmam Süheylî şöyle demiştir: "Şehre Yesrib adı verilmiştir. Çünkü Amâlika kabilesinden Medine'ye gelip yerleşen kişi, Yesrib b. Abil b. Mehlayil b. Avs b. Amlâk (Imlâk) b. Lâvez b. İrem'dir. Abil oğulları Şamlı'ların mîkat mahalli olan Cuhfe bölgesine yerleştiler. Orada seller onları alıp götürdü. Bu sebeple de bölgeye "Cuhfe" denildi."

Bazıları "Yesrib" kelimesinin fesad/bozulma mânâsına gelen "الثَّرْبُ"den geldiğini söylemiştir. Çünkü havası ufûnetli/ bozuk ve humması çok olması sebebiyle Medine'de bir fesad ve kötülük vardı. Rasûlullah (s.a.) oraya hicret edince bu isimden hoşlanmadı ve bu şehri "Taybe" diye isimlendirdi. Taybe kelimesi, iyi, güzel ve hoş koku demektir.

İmam Mâlik (r.h.), "Medine'nin toprağı değersiz ve kötüdür." diyene otuz kırbaç vurulmasına ve bir süre hapsedilmesine fetvâ vermiş ve: "Bu kimse boynunun vurulmasına susamış. Rasûlullah (s.a.)'in defnedildiği toprağın hoş ve temiz olmadığını iddiâ ediyor." Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Medine'ye 'Yesrib' diyen Allah'tan af dilesin! Allah'tan af dilesin! O Taybe'dir, O Taybe'dir.*"[184] Ancak Peygamberimiz (s.a.)'in hicret edeceği yere işâret ettiği zaman "*Orasının Yesrib olacağını düşünüyorum.*"[185] buyurması ve çeşitli vesilelerle Medine'den 'Yesrib' diye

bahsetmesi bu yasaklamadan öncedir.

Medine’de ikamet eden kimsenin kokusu güzel olduğu, Medine’de pek çok güzel kokular bulunduğu, Medîne’ye vebâ ve deccâl giremediği, yine Medine’de cüzzamlı olmadığı için “Taybe” diye isimlendirilmiştir. Çünkü Medine’nin toprağı cüzzama şifâdır. Cüzzam, (dört hılttan, yâni canlıda bulunan dört sıvıdan biri olan) sevdânın tüm vücuda yayılmasından meydana gelen bir hastalıktır. Bu hastalık uzuvların mizaçlarını ve şekillerini bozar. Bazen bu hastalık, uzuvların kangren olmasına ve yara olup çürüyerek düşmesine kadar ilerler.

O halde Medine’deki evlerinize **“dönün.”** Münafıkların bu sözden muradları kaçıp firar etmeyi emretmekti. Fakat sözlerini yumuşatmak ve onun kınanan firar kabilinden olmadığını bildirmek için onu “dönmek” olarak ifâde ettiler. Münafıklar nifakları ve hastalıkları sebebiyle insanları cihaddan alıkoymaya çalıştılar. Fakat onlara sadece kendileri gibi olanlar muvafakat etti. Çünkü samîmî mü’min Allah ve Rasûlü’nden başkasını tercih etmez.

Burada bu ümmet içinde kıyâmete kadar devam edecek fesad ve ifsad ehline işâret vardır. Allah Teâlâ’dan bizi doğru yolda dâim kılmasını, sarsılmaksızın ve tereddüde düşmeden birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenlerden eylemesini niyâz ederiz.

“İçlerinden bir kısmı” münâfıklardan bir grup, yâni Hârise oğulları ve Seleme oğulları *“ise: “Gerçekten”* Medine’de *“evlerimiz emniyette değil” diyerek Peygamber’den”* geri dönme konusunda *“izin istiyordu;”*

“عَوْرَةٌ” eksiklik, noksan, kusur, zayıflık demektir. Âyette mübâlağa yoluyla kusurlu/eksik/noksan/zayıf olana bu isim verilmiştir. Bir yerde düşman ve hırsızın gelmesinden korkulan bir zayıflık/açık ve gedik göründüğünde “عَوِرَ الْمَكَانُ عَوَرًا” denir. “فُلَانٌ يَحْفَظُ عَوْرَتَهُ” Falanca eksik, noksan ve kusurunu korur, demektir. Yine “avret” insanın edeb yeridir. Aslı “اَلْعَارُ (ayıp, utanç verici şey)”dandır. Edeb yerinin açılıp görülmesinde ar ve ayıp olduğu için kinaye olarak ona “avret” denilmiştir. Bu sebeple kadınlara “avret” denilmiştir. Çirkin söze “اَلْعَوْرَاءُ” denilmesi de buradandır. Buna göre mânâ şöyledir: “Evlerimiz korunaksızdır. Yıkık, dökük eğretidir, isteyen girebilir. Sen bize izin ver evlerimize gidelim, onları onarıp muhkem ve korunaklı duruma getirelim, sonra askere ve orduya dönelim, diyorlardı. Hz. Peygamber (a.s.) da onlara izin veriyordu.

“Oysa evleri tehlikede değildi,” bilakis sağlam ve korunaklı idi. Onlar izin istemeyerek *“sadece”* savaştan *“kaçmayı arzuluyorlardı.”*

وَلَوْ دُخِلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ اَقْطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُوا الْفِتْنَةَ لَاٰتَوْهَا وَمَا تَلَبَّثُوا

بِهَٓا اِلَّا يَسِيرًا ﴿١٤﴾

14. ***(Evlerinin)*** **her yanından üzerlerine saldırılsaydı da, o zaman onlardan fitne istenseydi, şüphesiz hemen onu yerine getirirler ve bu hususta pek az ancak gecikirlerdi.**

“(Evlerinin)” sadece bazı yanlarından değil *“her yanından üzerlerine saldırılsaydı da,”* evlerine girilseydi, yâni evleri tamamen korunaksız olup fenalık ve fesad çıkarmak isteyen herkes oraya girecek olsa da, *“o zaman”* bu musîbet sırasında başka bir grup tarafından *“onlardan fitne”* yâni onlardan istenen îman ve tâat yerine, irtidâd etmeleri ve küfre dönmeleri *“istenseydi, şüphesiz hemen onu yerine getirirler”* başlarına gelen felâkete ve yağmalamaya aldırış etmeden o kimselerin istediklerini yaparlar *“ve bu hususta”* şimdi yaptıkları gibi evleri güvende olduğu halde emniyette olmadığı bahânesini ileri sürmek bir tarafa, *“pek az”* soru ve cevap işitilecek kadar bir zaman *“ancak gecikirlerdi.”* Yâni fitneye icâbette gecikmezler, onların sözlerine icâbet ederlerdi. Bu durum onların İslâm’a ve müslümanlara olan buğz, kin ve düşmanlıklarından, küfrü sevmelerinden ve küfür yandaşları için kendilerini parçalamalarından kaynaklanmaktaydı.

İmam Râğıb şöyle demiştir: “اَلْيَسِيرُ”, kolay demektir. Allah Teâlâ’nın: “***Bu Allâh’a göre kolaydır***.” (en-Nisâ, 4/30, 169; el-Ahzâb, 33/19, 30) sözü bu anlamdadır. Az şey için de bu kelime kullanılır *“bu hususta pek az ancak gecikirlerdi”* âyeti de bu anlamdadır.

Burada “saldırılma” onların evlerine nisbet edilip sonucu onların üzerine bırakılmıştır. Çünkü anlaşıldığı üzere murâd edilen, onlar evde oldukları halde evlere girilmesidir. Yoksa mutlak olarak evlere girilmesi değildir. “*Üzerlerine*” ifâdesi zikredilmese evlere mutlak olarak girilmesi anlaşılırdı.

Âyette kalplerin hasta ve nefislerin sağlam olmasına işâret vardır. Kendi hallerine bırakıldıklarında o ikisinin özellikleri, îtikad bozukluğu, Allah ve Rasulü hakkında kötü zanda bulunmak, sözlerini bozmak, şeytanların süsleyip yaldızlamalarına aldanmak, sıdk/doğruluk madenlerinden kaçmak, hilelere ve tuzaklara sarılmak, zayıf mazeretlerin arkasına sığınmak, beşeriyyet korkusunun gâlib gelmesi, korkaklık, yakîn ve sabrın az olması, şüphe ve sabırsızlığın ise çok olmasıdır. Kendilerine eziyet edilmesi tehlikesi muhtemel olduğunda, onlardan tevhîdi ikrardan sonra İslâm’dan dönüp irtidad etmeleri ve Allâh’a ortak koşmaları istense, hemen onlara icâbet ederler ve onların isteklerini yerine getirirler. Fitneye düşmekten sakınıp uzak durma konusunda pek az beklerler. Bilakis fitneye icâbet etme konusunda acele ederler. Çünkü onları nefislerinin vasıfları ve galibiyetleri ile kalblerinin paslanması ve kalblerinin gafletlerinin hücûmu istîlâ etmiştir.

Kim Allâh’a giden bir yolu bilir ve o yola girer, sonra da o yoldan dönerse Allah o kimseye âlemlerden hiç kimseye yapmadığı azabı yapar.

Bilesin ki Allah Teâlâ münâfıkları bu sözlerinde ve işlerinde yermiştir. Çünkü insanın girdiği her yolda bir ihtiyarı/tercihi vardır. Onun için kim bir kötülük bulursa ancak

kendi nefsini yersin. Kâfirleri ve münafıkları hidâyete erdirmek Hz. Peygamber (a.s.)'a vâcib değildir. Öyleyse âsîleri hidâyete erdirmek O'nun vârislerine nasıl vâcib olsun? Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ben ancak bir rasûlüm/elçiyim. Hidâyet konusunda benim elimden bir şey gelmez. Şâyet hidâyet benim elimde olsaydı yeryüzündeki herkes îman ederdi. İblis de ancak (kötülükleri) süsleyicidir. Dalâlet konusunda onun da elinden bir şey gelmez. Eğer dalâlet onun elinde olsaydı yeryüzündeki herkesi saptırırdı. Fakat Allah dilediğini saptırır, dilediğine hidâyeti verir/doğru yolu gösterir.*"[186]

Bu fânî dünyâda mü'min ve kâfir,
Kibriyâ olan Hak'tan bir nakış ve iz taşımaktadır.
Nakış gerçi takdir-i ilâhîden gelmişse de,
Lâkin nakşı sebepten bil!

Bunu iyi anla.

---

[172]. Müslim, Fedâil 3.
[173]. Buhârî, Cihâd 34; Meğâzî 29; Ebû Dâvûd, Salat 12; Nesâî, Mesacid 12; Müsned, VI, 289.
[174]. Buhârî, Rikak, 1; Cihad, 33, 110; Müslim, Cihad, 126.
[175]. Üsdü'l-ğâbe, II, 421.
[176]. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, II, 448.
[177]. Buhârî, Cihâd 98; Meğâzî 29; Müslim, Mesacid 202-206; Tirmizî, Tefsir (2), 31; Nesâî, Salat 14; İbn Mâce, Salat 6; Müsned, I, 79, 81, 113.
[178]. Buhârî, Cihâd 112; Müslim, Cihâd 120.
[179]. Kurtubî, *el-Câmi'*, Ahzâb (33), 22. âyet
[180]. Ebû Dâvud, Edeb, 101, İbn Mâce, Duâ, 14.
[181]. Buhârî, Enbiyâ, 2; Müslim, Birr, 159.
[182]. Buhârî, İstiska 26, Meğâzî 29; Enbiya 1; Müslim, İstiska 17; Müsned, I, 223, 228.
[183]. Buhârî, Savm 20, 48, 49; Müslim, Sıyam 57-58; Muvatta, Sıyam 58; Müsned, III, 8; VI, 126.
[184]. Münâvî, VI, 156.
[185]. Bk. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 578.
[186]. Münâvî, III, 204.

ALLÂH'A VERİLEN SÖZ, MESÛLİYETİ GEREKTİRİR!

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللّٰهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْاَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ
اللّٰهِ مَسْؤُلًا ﴿١٥﴾ قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ
الْقَتْلِ وَاِذًا لَا تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ
مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ
وَالْقَٓائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلًا
﴿١٨﴾ اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ
تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ
سَلَقُوكُمْ بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ اُولٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا
فَاَحْبَطَ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ
الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ بَادُونَ
فِي الْاَعْرَابِ يَسْأَلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُٓوا اِلَّا
قَلِيلًا ﴿٢٠﴾

15. Andolsun ki daha önce onlar, sırt çevirip kaçmayacaklarına dâir Allâh'a söz vermişlerdi. Allâh'a verilen söz mesuliyeti gerektirir!

16. *(Resûlüm!)* De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz! *(Eceliniz gelmemiş ise)* o takdirde de, yaşatılacağınız süre çok değildir.

17. De ki: Allah size bir kötülük dilerse, O'na karşı sizi kim korur; ya da size rahmet dilerse *(size kim zarar verebilir)*? Onlar, kendilerine Allah'tan başka ne bir dost bulurlar ne de bir yardımcı.

18. Allah, içinizden *(savaştan)* alıkoyanları ve yandaşlarına: «Bize katılın» diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların pek azı savaşa gelir.

19. *(Gelseler de)* size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler. Onlar îman etmiş değillerdir; bunun için Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allâh'a

göre kolaydır.

20. Bunlar, düşman birliklerinin bozulup gitmedikleri evhamı içindedirler. Müttefikler ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da, sizin haberlerinizi *(uzaktan)* sorsunlar. Zaten içinizde bulunsalardı dahi pek savaşacak değillerdi.

"Andolsun ki onlar" Medine'deki evlerine dönmek için senden izin isteyen Hârise ve Seleme oğulları *"daha önce"* hendek savaşından önce Uhud'da düşman karşısında direnmeyip dağılmak istediklerinde onlarla ilgili daha önce geçen Âl-i İmrân sûresinin âyetleri indirilip tevbe ettikleri zaman *"sırt çevirip kaçmayacaklarına dâir Allâh'a söz vermişlerdi."*

"Ahd (söz)", bir şeyi her halde koruyup gözetmektir. Böyle korunup gözetilmesi gereken mîsâka ahd denilmiştir. Muâhede, muâkade; yâni karşılıklı antlaşma, sözleşme demektir. Nitekim *Tâcü'l-masâdır*'da böyle geçmektedir.

Yâni onlar düşmanı arkalarında bırakmayacaklarına, savaştan kaçmayacaklarına, bozguna mahal vermeyeceklerine, Uhud'da yaptıklarını tekrar yapmayacaklarına söz vermişlerdi. Sonra hendek savaşında (savaştan kaçmak için) izin isteyerek ahidlerini bozdular.

"Allâh'a verilen söz mesuliyeti gerektirir!" tam olarak yerine getirilene kadar taleb edilir ve zorunludur. "Falancadan hakkımı istedim" demek hakkımı ondan taleb ederek aldım, demektir. Ya da kıyâmet günü verilen söz yerine getirildi mi yoksa getirilmedi mi sorulacak, ona göre karşılığı verilecektir. Buna göre bu ifâde bir tehdiddir.

Hâfız şöyle demiştir:

Vefâ ve ahde sadâkati öğrenirsen iyi olur
Yoksa her gördüğün kişi seni zâlim bilir.
Âşıkların vefâkarlığı konusunda da şunları söylemiştir:
Ezel sabahı vaktinden ebed akşamının sonuna kadar,
Dostluk ve şefkat, bir söz ve bir and üzere olur.

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ اِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ اَوِ الْقَتْلِ وَاِذًا لَا

تُمَتَّعُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾

16. *(Rasûlüm!)* De ki: Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz! *(Eceliniz gelmemiş ise)* o takdirde de, yaşatılacağınız süre çok değildir.

Ey Muhammed, onlara *“De ki: “Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz!”* Çünkü herkes, yatağında/kendi kendine veya kılıç darbesiyle ilâhî takdirde belirlenmiş ve ezel kaleminin yazdığı, asla değişmeyen bir vakitte fenâ bulacak ve ölecektir.

Katil, ruhun bedenden çıkışını sağlayan fiildir. **Râğıb** der ki: “Katlin asıl anlamı, ölümde olduğu gibi ruhu bedenden ayırmaktır. Ancak ölümün, bu işi üstlenen kimsenin fiiliyle meydana geldiği dikkate alındığında buna “katil” denir. Hayatın elden gitmesi dikkate alındığında “ölüm” denir.

“اَلْحَتْفُ”, helâk olmak, ölmek demektir. **Hz. Ali** (k.v.) şöyle demiştir: “Araplardan işittiğim her Arapça kelimeyi mutlaka Rasûlullah (s.a.)’den de işitmişimdir. O’nu (s.a.): “مَاتَ حَتْفَ اَنْفِهِ (Yatağında/kendi hâlinde öldü)”[187] buyururken işittim, fakat bu sözü ondan önce hiçbir Araptan işitmemiştim.” Bu söz, kişinin yatağında ölmesi demektir. Çünkü bu kişi burnu üstü düşmüş ve ölmüştür. Araplar hastanın ruhunun burnundan çıktığını, şâyet yaralanmışsa yarasından çıktığını hayal ederlerdi.

“(Eceliniz gelmemiş ise) o takdirde de, yaşatılacağınız süre çok değildir.” Yâni eğer savaştan kaçmak fayda verecek olsa, siz de tehir edilmekten faydalandırılsanız bile bu, az bir faydalanma veya az bir zaman olacaktır. Yâni kaçtığınız zaman sizi hayatta bırakmazlar, sadece az bir zaman hayatta kalırsınız, sonunda yokluk şerbeti içilecek ve ölüm hırkası giyilecektir.

Kim bu oluş ve bozuluş sarayına yani dünyâya ayak basarsa,
Yokluk yoluna yüzünü çevirmiş ve yönelmiş olur.
Ölüm kadehinden herkes içecektir,
Kabrin kapısından herkes girecektir.

Dünyânın tüm ömrü bile azdır. Dünyâ halkının ecellerinin müddeti nasıl az olmasın ki! Bu durumu bilen şöyle demiştir: Âhiret hayatının yanında senin ömrünün miktarı sadece tek bir nefes gibidir. Nakledilir ki Mervânîlerin birisi yıkılmak üzere olan bir duvarın yanından süratle geçti de ona bu âyet okundu. Bunun üzerine o: “İşte ben de o azı istiyorum” dedi.

قُلْ مَنْ ذَا الَّذٖى يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ اَرَادَ بِكُمْ سُٓوءًا اَوْ اَرَادَ بِكُمْ
رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصٖيرًا ﴿١٧﴾

17. De ki: “Allah size bir kötülük dilerse, O’na karşı sizi kim korur; ya da size rahmet dilerse *(size kim zarar verebilir)*?” Onlar, kendilerine Allah’tan başka ne bir dost bulurlar ne de bir yardımcı.

“De ki: “Allah size bir kötülük dilerse, O’na karşı” yâni onun kazâ ve takdîrinden

“sizi kim korur”

“اَلسُّوءُ (kötülük)” insana kötü gelen ve üzen her şeydir. Burada kasdedilen katil, hezimet ve benzerleridir.

“Ya da size rahmet” sağlık, zafer ve daha başka rahmet eserleri *“dilerse”* size kim zarar verebilir? Burada rahmet, koruma konusunda kötülük ile bağlantılı olarak getirilmiştir. Halbuki koruma ancak kötülükten olur. Çünkü mânâ “Allah size rahmet murâd ederse kim bir kötülük dokundurabilir?” demektir. Kılıç kuşanarak ve mızrağı elinde sıkıca kavrayarak almak anlamında söylenen “Kılıç ve mızrak kuşanarak” sözünde olduğu gibi bu âyette de söz kısaltılmıştır.

“Onlar, kendilerine” fayda sağlayacak, kendilerinden zararı bertaraf edecek *“Allah’tan başka ne bir dost bulurlar ne de bir yardımcı.”*

Bilesin ki bu âyet bazı önemli konulara delâlet etmektedir:

1- Ölüm kaçınılmazdır. Bazıları şöyle demiştir: “Ömür uzun olsa bile, ölüm gelip yüz gösterdiği zaman o uzunluğun ne faydası vardır? Nûh (a.s.) bin sene bu dünyâda yaşadı, bugün ise o öleli beş bin sene olmuştur.

Vah ki değerli ömür geçti,
Bu birkaç anlık zaman da geçecektir.

Bazıları şöyle demiştir: “Kişi kırk yaşına ulaştığında gökten bir münâdî ona: “Yolculuk yaklaştı, azığını hazırla.” diye seslenir. **Sevrî** (k.s.) şöyle demiştir: “Aklı olan kişiye Hz. Peygamber (s.a.)’in (vefât ettiği) yaşına ulaşınca kefenini hazırlamak gerekir. **Hâtim-i Esam** (k.s.) şöyle demiştir: “Her sabah mutlaka şeytan bana “Ne yiyeceksin, ne giyeceksin ve nerede oturacaksın?” diye sorar. Ben de ona: “Ölüm yiyeceğim, kefen giyeceğim ve kabirde oturacağım.” derim.

2- Ölümden kaçmak ecelleri/ömürleri artırmaz. Ecelleri ve rızıkları değiştirmek için çalışan, kendisi için takdir edileni savuşturmayı uman kimseden, hâli daha kötü olan kimdir? Ancak o mutlaka takdir edilenle yüz yüze gelecektir. Ondan kendisini koruyup kollayacak ve kurtaracak kimse de yoktur. **Hz. Ali** (k.v.) şöyle demiştir: “En şerefli ölüm Allah yolunda öldürülmektir (şehidliktir). **Ebû Talib**’in oğlunun canını kudret elinde tutan Allâh’a yemin olsun ki bin kılıç darbesiyle ölüp şehid olmak, yatakta ölmekten çok daha hafiftir.”

Şehidlikten sonraki büyük kurtuluş hiç dikkate alınmasa bile, insanın kaçtığı bu (Allah yolunda) öldürülmekte, sadece ölüm sarhoşluklarından (sekerât) kurtulup rahata erme dahi olsa bu, savaşta yerinde sebat etmeyi gerektiren hususlardan olurdu. Çünkü deniz şehidi ölüm acısını hiç duymaz. Kara şehidi ise ancak bir çimdikleme ve karınca ısırması kadar bir acı hisseder.

Bazıları şöyle demiştir: Ölümden ve savaştan kaçan kendisini ölümün kucağına atmış olur. Savaşan ise canını müdâfaa etmektedir. Ecel tamam olunca ölüm kaçınılmazdır.

Ecel günü mızrak zırhı yırtar,
Ecel gelmediyse gömlekten bile içeriye geçemez.
Eğer kader sana bir hayat yazmış ise,
Ne yılan ısırabilir seni, ne kılıç ne de ok zarar verebilir.

Ey harpten kaçan kişi, sen böyle savaştan kaçarken ölüm sana gelip çatmasından, böylece cehennemlik olmaktan hiç korkmaz mısın? Sen böyle harpten sırtını dönüp kaçarken bir okun gelip de seni belâlar yurdu olan cehenneme sokmasından korkmaz mısın? Sen böyle kaçarken esir edilmekten, dîninde fitneye düşmekten veya çeşitli işkencelere mârûz kalmaktan korkmaz mısın? Her akıllı kişi şüphesiz bilir ki vakti geldiğinde ölümü karşılamak ona sırt çevirmekten daha iyidir. Ehlullah hep Allâh'a kavuşmanın iştiyâkına düşmüşlerdir. İşte ârif **Mevlânâ** *Mesnevî*'de şöyle demiştir:

İşte, yiğit insanlar bu âlemden göçmekten neşelenirler,
Şu çocuklarsa bu âlemde kalmalarına sevinirler.
İyi suyun tadını tatmayan kör kuşa,
Acı su kevser görünür.

3- Allâh'ı dost ve yardımcı edinen, az ve çok maksûdu neyse, ona nail olur. Emir olsun fakir olsun zafere/yardıma mazhar olur. Hür olsun esir olsun, hoş ve mutlu bir hayat yaşar. Bu insan dağlar gibi yerinde sâbit durur Allâh'ın mert kulları gibi iş yapar.

Bazı ârifler şöyle demiştir: Bu âyette talebinde boş iddiâ sâhiplerine işâret vardır. Çünkü onlar talebe başlamadan önce şeytanla savaş sırasında ve nefisle cihad esnasında sırt çevirmeyeceklerine dâir Allâh'a söz verirler. Nefis ve şeytan ordularıyla harbe ve cihada başladıkları zaman, onlardan her bölük silahlarını alıp harp hileleri ve tuzaklarını ortaya koymaya başlar. Onlar gâyet cesur, kuvvetli, kahraman ve tecrübelidirler. Bu kalpleri hasta olan taliplerin askerleri ise savaşlar ve harpler konusunda henüz toy ve tecrübesizdirler. Her ne kadar bu tâliblerin silahları olsa da zayıf olduklarından ve bu silahları kullanmayı bilmediklerinden kullanamazlar. Savaş başlayıp kızışınca kuvvetliler zayıflara üstün gelir. Hastalar sağlamlar karşısında yenilgiye uğrar.

Bu, savaştır, küpten içmek değil.

Sıdk ve aşk (bulunmadığı için) onlara yar ve yardımcı olmamıştır. Onlar Allah Teâlâ'nın "**Allâh'a verilen söz mesuliyeti gerektirir!**" sözünün hakikatini anlamadılar, fayda veren kaçmanın Allah'tan kaçmak değil, Allâh'a kaçmak olduğunu düşünemediler. Kim nefsin ölümünden ve mücâhedeyle öldürülmesinden kaçarsa, dünyâ bahçelerindeki hayvanlar gibi çok az faydalanır, ömrünün bereketini bulamaz. Bilakis bu kaçış, ömrünün kısalmasına sebep olur.

Noksanlardan münezzeh olan Allah'tan bizi kendi kapısından kaçmaktan ve yüce zâtına sırt dönmeye yönelmekten korumasını dileriz. Çünkü gerçek dost ve yardımcı,

çok lütuf sahibi olan O’dur.

قَدْ يَعْلَمُ اللّٰهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَٓائِلِينَ لِاِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ اِلَيْنَا ۚ وَلَا
يَأْتُونَ الْبَأْسَ اِلَّا قَلِيلًا ۙ ﴿١٨﴾

18. Allah, içinizden *(savaştan)* alıkoyanları ve yandaşlarına: “Bize katılın” diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların pek azı savaşa gelir.

“Allah, içinizden” Medine münafıklarından savaştan *“alıkoyanları ve yandaşlarına:”* küfürde ve nifakta kardeşleri olanlara: *“Bize katılın”* bize yaklaşın *“diyenleri gerçekten biliyor.”* Burada hitap, mutlak olarak îmânını ızhar edenleredir. Yâni elbette Allah insanları Rasûlullah (s.a.)’e yardım etmekten alıkoyanları, insanları hayır yolundan döndürenleri pek iyi bilir. Bunlar kim olursa olsun münafıktırlar.

Münâfıkların âyetteki bu ifâdesi, onların bu sözü söylerken İslâm askerinin arasından çıktıklarını, düşmandan kaçarak Medine’ye doğru yöneldiklerini göstermektedir.

“Zaten bunların pek azı savaşa gelir.” Çünkü onlar hep mazeretler ileri sürerler, mümkün oldukça savaştan geri dururlar. Ya da mü’minlerle birlikte savaşa çıkıp güya onlarla berabermiş gibi gözükürler. Mecbur kaldıkları çok az zaman dışında onları hiç ön cephede ve savaşırken göremezsin. Elbette bu da savaştan kaçmadıkları takdirdedir.

اَشِحَّةً عَلَيْكُمْ ۚ فَاِذَا جَٓاءَ الْخَوْفُ رَاَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ اِلَيْكَ تَدُورُ اَعْيُنُهُمْ
كَالَّذ۪ي يُغْشٰى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۚ فَاِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ
بِاَلْسِنَةٍ حِدَادٍ اَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاَحْبَطَ اللّٰهُ
اَعْمَالَهُمْ ۜ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرًا ﴿١٩﴾

19. ***(Gelseler de)*** **size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince ise, mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler. Onlar îman etmiş değillerdir; bunun için Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allâh’a göre kolaydır.**

Gelseler de *“size karşı”* yardım etmekte yahut fakir müslümanlara Allah yolunda infakta bulunmakta *“pek hasistirler.”* Ya da zafer ve ganîmetin size âid olmasını istemezler.

“أَشِحَّةً” kelimesi, cimri demek olan “شَحِيحٌ” kelimesinin çoğuludur. **Râğıb** şöyle

demiştir: “الشُّحّ”, hırsla beraber olan ve alışkanlık hâline gelen cimriliktir.”

“Hele korku” düşman korkusu *“gelip çattı mı,”* bu haldeyken *“üzerine ölüm baygınlığı çökmüş”* sakınarak, korkarak ve sana sığınmak üzere ölüm sarhoşlukları ile uğraşmaktan baygın düşen kişinin gözlerinin dönmesi *“gibi gözleri”* sağa-sola *“dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince”* ve ganîmetler toplanınca *“mala düşkünlük göstererek”* yâni ganîmete çok hırslı olduklarından mücâdele ettikleri, ganîmet taksimi zamanında cimri oldukları ve bu dünyânın malının, Allâh’ın kereminden ve fazlından olarak size ulaşmasını istemedikleri halde *“sizi sivri dilleri ile”* hakkınızda açıkça kötü sözler söyleyerek ve size eziyet ederek *“incitirler.”* Yâni sizi azarlar ve keskin dillerle, sert sözlerle konuşurlar, acı dillilik ederler. Onlar, bizim ganîmet payımızı tam verin. Çünkü biz sizinle bulunduk ve sizinle beraber savaştık. Bizim katılmamız sâyesinde düşmanınıza galip geldiniz ve bizim sayemizde zafer kazandınız derler. Şu halde onlar ganîmet taksiminde insanların en cimrileri, savaş sırasında ise en korkaklarıdır.

“Onlar” zikredilen kötü sıfatları taşıyanlar, ihlasla *“îman etmiş değillerdir;”* çünkü açığa vurduklarının aksini içlerinde gizlemişlerdir. Bu yüzden de kâfirlerin en habisi ve Allâh’a en sevimsizleri olmuşlar. *“Bunun için Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.”* Yâni onların amellerinin bâtıl/geçersiz olduğunu açıklamıştır. Çünkü onlar münâfık oldukları için onların amelleri sâbit olmamıştır ki bâtıl/geçersiz olsun. Bu husus, Allah katında makbul ve muteber olan amel, îman ve tasdik üzerine binâ edilen amel olduğuna delâlet etmektedir. Aksine davranan kimse temelsiz binâ yapan gibidir. Allâh’ın irâdesinin buna taalluk ettiği ve O’nun bunu yapmasına mâni olmadığı için *“Bu”* boşa çıkarma, *“Allâh’a göre kolaydır.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: “Âyette taleb iddiâsında bulunanlara işâret etmektedir. *“Onlar”* talebden dönerlerse, sıdk ile talebde hakîkî bir îmanla *“îman etmiş değillerdir;”* Yoksa taleplerinden dönmezlerdi. Çünkü meşâyıh: “Tarîkat mürteddi şerîat mürteddinden daha kötüdür.” demiştir. *“Bunun için Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.”* buyurmuştur. Çünkü bu ameller hakîkî îmânla değil taklid, görülsün (riyâ) ve duyulsun (süm‘a) diye yapılmıştır. “*Bu*” amelleri red ve iptal edilmesi “*Allâh’a göre kolaydır.*” Büyüklerden birisi (Osman Fazlî Ef.) “Ben kutb-i vücûd değilim, fakat ona inanırım.” dedi. Kendisine: “Biz de ona inanıyoruz.” denildi. Bunun üzerine: “İnanmadan inanmaya fark vardır. Îman vardır kök salmış bir ağacın kökü gibi hiç sarsılmaz. Îman vardır zayıf otların kökleri gibi hemen sökülür gider. Çünkü ihsân ve yakîn sahibi olan kimse, irtidad ve şüpheden emin kılınmıştı. Gaflet ehli ve yalnız bir yönden ibâdet eden ise bunun aksinedir.

Su taştaki nakışı silemez.
Ancak kağıt üzerindeki nakşı siler.
Allah sevgisi konusunda sâbit kadem ol,

Hakk'ın pâk zâtından yüz çevirme!

يَحْسَبُونَ الْاَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا ۚ وَاِنْ يَأْتِ الْاَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ اَنَّهُمْ
بَادُونَ فِي الْاَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ اَنْبَٓائِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا فٖيكُمْ مَا قَاتَلُٓوا
اِلَّا قَلٖيلًا ۟ ﴿٢٠﴾

20. Bunlar, düşman birliklerinin bozulup gitmedikleri evhamı içindedirler. Müttefikler ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da, sizin haberlerinizi *(uzaktan)* sorsunlar. Zaten içinizde bulunsalardı dahi pek savaşacak değillerdi.

"Bunlar düşman birliklerinin bozulup gitmedikleri evhamı içindedirler." Yâni bu münafıklar, aşırı korkaklıklarından düşman birliklerinin yenilmediğini zannetmektedirler. Bu yüzden de Medine'ye kaçtılar.

Ahzâb, Hendek savaşında Hz. Peygamber (s.a.)'in aleyhine oluşturulan müttefik ordularıdır. Bunlar Kureyş ve Gatafan ile yahudilerden Kurayza ve Nadîroğulları'dır.

"Müttefikler ordusu yine" ikinci kere Medine'ye *"gelecek olsa,"* savaşmamak için *"isterler ki, çölde"* Medine dışında *"göçebe Araplar içinde bulunsunlar da"* Medine tarafından gelen herkese *"sizin haberlerinizi"* ve savaş mâcerânızı, sizinle düşmanlar arasında geçen şeyleri *"sorsunlar."* Yâni onlar sizden uzakta, olup bitenlere şâhid olmadan, çölde yaşayanlara sorarak sizin haberlerinizi duymak isterler.

"Zaten" bu ikinci kerede *"içinizde"* aranızda Hendekte *"bulunsalardı"* Medine'ye dönmeselerdi ve bir savaş olsaydı *"dahi pek savaşacak değillerdi."* Hesaba çekilip takip edilmezlerse ancak gösteriş için ve ayıplanmaktan çekindikleri için savaşırlardı.

---

[187]. Ebû Dâvûd, Cihâd 14; İbnü'l-Esîr, Nihâye, I, 337.

RASÛLULLAH SİZİN İÇİN EN GÜZEL ÖRNEKTİR

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ
الْاٰخِرَ وَذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًاۜ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ قَالُوا
هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّا
اِيمَانًا وَتَسْلِيمًاۜ ﴿٢٢﴾ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ
عَلَيْهِۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُۘ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًاۙ
﴿٢٣﴾ لِيَجْزِىَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَٓاءَ
اَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًاۚ ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ
كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًاۜ وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَۜ وَكَانَ
اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًاۚ ﴿٢٥﴾ وَاَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَاْسِرُونَ
فَرِيقًاۚ ﴿٢٦﴾ وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ
تَطَؤُهَاۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًاۚ ﴿٢٧﴾

21. Andolsun ki, Rasûlullah, sizin için, Allâh'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allâh'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.

22. Mü'minler ise, düşman birliklerini gördüklerinde: "İşte Allah ve Rasûlü'nün bize vâdettiği! Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir." dediler. Bu *(orduların gelişi)*, onların ancak îmanlarını ve Allâh'a bağlılıklarını arttırdı.

23. Mü'minler içinde Allâh'a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de *(şehitliği)* beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde *(sözlerini)* değiştirmemişlerdir.

24. Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak, münafıklara -dilerse- azap edecek yahut da *(tevbe ederlerse)* tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

25. Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi. Allah*(ın yardımı)* savaşta mü'minlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.

26. Allah, ehl-i kitaptan, onlara *(müşrik ordularına)* yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir

alıyordunuz.

27. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allâh'ın her şeye gücü yeter.

"Andolsun ki, Rasûlullah" ey mü'minler *"sizin için Allâh'ı"* Allâh'ın sevabını *"ve âhiret gününe"* âhiret nîmetlerine *"kavuşmayı umanlar"* yahut Allah'tan ve âhiret gününden korkanlar *"ve Allâh'ı"* bütün vakitlerinde ve hallerinde *"çok zikredenler için güzel bir örnektir."*

Celaleyn Tefsîri'nde geçtiği gibi bu âyette hitap mü'minleredir. "**Allâh'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar…**" ifâdesinden anlaşılan da budur.

Râğıb şöyle demiştir: "اَلْاِسْوَةُ وَالْاُسْوَةُ", güzel olsun çirkin olsun, bollukta olsun, darlıkta olsun başkasına uyma konusunda insanın bulunduğu haldir.

Mânâ şöyledir: Andolsun ki Muhammed (s.a.)'de sizin için, harpte sebat etmek ve zorluklara göğüs germek gibi örnek alıp uymayı hak eden güzel bir haslet ve iyi bir sünnet vardır. Nitekim Uhud savaşında Hz. Peygamber (s.a.)'in kaşının üstü yarılmış, rebaiye dişi kırılmış, amcası Hamza (r.a.) şehid edilmiş ve daha nice eziyet ve sıkıntılara maruz bırakılmıştır. Bütün bu durumlarda O sebat edip metânet gösterdi, yenilgi ve yılgınlık göstermedi. Sabretti, şikâyette bulunmadı. O halde siz de onun sünnetine uyun, O'nun izinde yürüyün, O'na yardım edin ve O'ndan geri kalmayın.

Bazıları şöyle demiştir: Âyetteki "فى" harf-i cerri tecrîdiyyedir, yâni sanki Hz. Peygamber (s.a.)'in o temiz nefsinden /zatından bir şey tecrid edilmiş ve ona "örnek" denilmiştir. O da yine bizzat kendisidir. Yâni Rasûlullah (s.a.) kendisine uyulması ve peşinden gidilmesi güzel olan bir örnek ve nümûnedir. "Miğferde yirmi men[188] demir vardır." sözü gibi. Yâni o miğfer bizatihi bu miktar demirden ibârettir, demektir.

"اَلرَّجَاءُ (ummak)" ümid/emel yahut korku mânâsında olabilir. Burada ümid/recâ ile itâatte devamlılığı gerektiren çok zikir bir arada zikredilmiştir. Zaten ancak itâatte dâim olmakla Rasûlullah (s.a.)'i örnek almak gerçekleşir.

Hakîm Tirmizî şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'i örnek almak, O'na uymak, sünnetine tâbi olmak, sözde ve işte O'na muhâlefeti terk etmektir."

Şeyh Sa'dî der ki:

Bu denizde yiğit olandan başkası bir kulaç gidemedi,
Çobanın (rehberin) arkasından gitmeyen kayboldu.
Bazı kişiler bu yoldan geri dönmüşlerdir,
Birçoğu gittiler ve onlar başı dönmüş olanlardır.
Peygamber'e aykırı yol tercih eden kişi,
Hedefe aslâ ulaşamayacaktır.
Saflık yoluna ulaşmak imkânsızdır ey Sa'dî,

Mustafa'nın izini tâkip etmeksizin.

Rasûlullah (s.a.) vâsıta ve vesîle olduğundan recâsının tahakkuku ve amelinin semere vermesi için her mü'minin O'na uyması vâcibdir.

Bidâyette/yolun başında olan kimsenin amel, ahlak, nefisle ve mal ile mücahede konularında Rasûlullah (s.a.)'e tâbi olması gerektiğinin bilinmesi için, nefis makamında gayba îman için gerekli olan recâ zikredildi, recâ ile nefis makamının ameli olan çok zikir yan yana getirildi. Çünkü kişi bidâyetini sağlam yapmazsa nihâyete/yolun sonuna ulaşamaz. Sonra kişi nefsinin sıfatlarından sıyrılıp arınınca (tezekkî), sıdk, ihlas ve teslimiyet gibi kalbine gelen şeylerde O'na tâbi olmalıdır ki O'na tâbi olmanın bereketiyle kalb makamında ilâhî mevhîbelerin, mânevî hallerin ve ilâhî sıfatların tecellîlerin hazzına ersin. Nitekim daha önce nefis makamında mânevî kazançların, makamların ve ilâhî fiillerin tecellîlerinin hazzına ermişti. Fenâya ulaşana kadar ruh makamında da durum böyledir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Bu âyet, Rasûlullah (s.a.)'e tâbi olma konusunda bu ümmete ezelî bir inâyetin var olduğuna işâret etmektedir. Nitekim "**Andolsun ki, Rasûlullah sizin için güzel bir örnektir**" âyeti bunu ifade etmektedir. Yâni yokluktan varlık âlemine çıkarken sizin için Rasûlullah (s.a.)'de güzel örnek olması ezelde takdir olunmuştur. Şöyle ki, var etmek için ilâhî kudretin taalluk ettiği ilk şey Rasûlullah (s.a.)'in ruhudur. Çünkü O: "*Allâh'ın ilk yarattığı şey benim ruhumdur*."[189] buyurmuştur. Şu halde üsve-i hasene/güzel örnek Rasûlullah (s.a.)'in ruhunun yokluktan varlık âlemine çıkarılmasının ardından, bu ümmetin ruhlarının yokluktan varlığa çıkarılması için kudretin onlara taalluk etmesidir. Kim bu ikrama mazhar olursa (O'nun ümmetinden olursa), ruhun bedenler (eşbâh) âlemine taallukundan önce ve şahıslar âlemine taallukundan sonra bu durumun ruhlar âleminde bir tesiri olur. Ruhlar âlemindeki tesiri, ruhlar âlemine çıkma konusunda ruhların önüne geçmesi, Rasûlullah (s.a.)'in ruhunun yakınında birinci safta veya ikinci safta olması, ilâhî feyzi kabuldeki önde olması, Âdem (a.s.)'ın sulbünden zürriyetlerin zerrelerinin çıkarılması sırasında zerrelerinin çıkarılmasında ve ilâhî huzurda hazır edilmesinde önde olması, "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" hitabını işitmekte önde olması, Rab Teâlâ'ya "***Evet***" (el-A'râf, 7/172) diyerek icâbet etmede önde olması, Allah ile sözleşmede önde olması, Âdem (a.s.)'ın sulbüne dönüşte sonraya kalması, babaların sulblerinden çıkıp annelerin rahimlerine intikalde ve rahimlerden çıkışta sonraya kalması ve ruhunun cismine taalluk etmesinde sonraya kalmasıdır. el-Mukaddim (öne alan) ve el-Muahhir (geriye bırakan) olan Allâh'ın bu takdim ve tehirlerde nice sonsuz hikmetleri vardır. Bunların îzâhı uzun sürecek hayret verici tesirleri vardır ki îzâhı uzun sürer.

O'nun ümmetinden olma ikramının bedenler (eşbâh) âlemindeki tesiri ise şöyledir: Bilesin ki bu mertebelere göre üsvenin/örneğin tesirinin zuhûrunda bedenler âleminde O'nun tesiri ilk olarak rahimde ruhun nazarının nutfeye taalluku sırasında ortaya çıkar. Nihâyet nutfe, ruhun nazarıyla çeşitli merhalelerde gelişip büyüyene, ruhun kendisine

taallukunu kabûle istidâdlı düzgün bir kalıp (beden) olana kadar devam eder.

Düzgün kalıbın/bedenin ruh ile beraber olan durumunun misâli, mum ile mührün nakşıdır. Mühür mumun üzerine konulduğu zaman, mum mührün bütün nakışlarını kabul eder. İşte mükerrem kılınan ruh düzgün hale getirilmiş kalıba/bedene taalluk edince, üsve/örnek olması dolayısıyla önde olmalarından ve geriye bırakılmalarından elde ettiği bütün özelliklerini bedene emâneten bırakır.

İnsanın doğumundan ömrünün sonuna kadar üzerinde cereyan eden fiillerin, sözlerin, ahlakın ve hallerin hepsi, Allâh'ın ruha tevdi ettiği özelliklerin eserlerindendir. Her ruhun Rasûlullah (s.a.)'in ruhuna olan yakınlık ve uzaklığına göre üsve/örnek olma konusundaki hâline uygun bir takım amelleri ve niyetleri vardır. Onlardan kurb ehlinin/Hakk'a yakın olanların hâli, amellerinin sünnete muvafık olarak sırf Allah Teâlâ'nın rızası için olmasıdır. Nitekim "*...Allâh'a kavuşmayı umanlar için...*" buyurulmuştur. Kurb/Hakk'a yakınlık ve ihlasta onlardan aşağıda olanların hâli ise amellerinin âhiret günü için, yâni cennet nîmetlerini elde etmek için olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ: "*…âhiret gününe kavuşmayı umanlar için…*" buyurmuştur. Yâni Allâh'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar demektir. Sonra Allah Teâlâ bu makamlara nail olmayı "*Allâh'ı çok zikredenler için*" buyurarak Allâh'ı çok zikretme şartına bağlamıştır. Çünkü "Lâ ilahe illallah" zikrinde nefy ve isbât vardır. Bu ikisi seyr ilallah ehli için iki ayaktır, tayr billah ehli için ise iki kanattır. Nefy ve isbât ile onlar, mecâzî varlığın karanlıklarından hakîkî varlığın nuruna çıkarlar." *et-Te'vîlât*'tan yapılan nakil burada sona erdi.

وَلَمَّا رَاَ الْمُؤْمِنُونَ الْاَحْزَابَۙ قَالُوا هٰذَا مَا وَعَدَنَا اللّٰهُ وَرَسُولُهُ
وَصَدَقَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُۘ وَمَا زَادَهُمْ اِلَّٓا اِيمَانًا وَتَسْلِيمًاۜ ﴿٢٢﴾

22. Mü'minler ise, düşman birliklerini gördüklerinde: "İşte Allah ve Rasûlü'nün bize vâdettiği! Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir." dediler. Bu *(orduların gelişi)*, onların ancak îmanlarını ve Allâh'a bağlılıklarını arttırdı.

"Mü'minler ise" Hendek günü Hz. Peygamber (a.s.) ve ashabıyla savaşmak üzere gelen *"düşman birliklerini gördüklerinde: "İşte"* bu büyük imtihan *"Allah"*ın: "***Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihâyet Peygamber ve beraberindeki mü'minler: "Allâh'ın yardımı ne zaman!" dediler.***" (el-Bakara, 2/214) buyurarak *"ve Rasûlü'nün:"* "*Müttefik düşman ordularının size saldırmak üzere toplanmasıyla iş zorlaşacak. Ancak sonuç sizin lehinize ve onların aleyhine olacaktır.*"[190] ve "*Müttefik düşman orduları dokuz-on gün sonra sizin üzerinize yürüyecektir.*"[191] buyurarak *"bize

vâdettiği! Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir” yâni Allah ve Rasûlü’nün haberinin doğruluğu ortaya çıkmıştır *“dediler. Bu (orduların gelişi),”* mü’minlerin düşman ordularını görmeleri *“onların ancak”* Allâh’a ve O’nun vaad ettiği şeylere *“îmanlarını ve Allâh’a”* O’nun emirlerine ve takdir ettiği şeylere *“bağlılıklarını arttırdı.”*

Kâşifî şöyle demiştir: “İki cihân saâdeti olan Hz. Peygamber’in emrine itâat, bu teslîmiyetin içindedir.”

Her kim onun fermânına kalem gibi baş koyup itâat ederse,
Onun adına şeref tuğrasının şansını yazmış olur.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ ۚ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضٰى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ ۖ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا ۙ ﴿٢٣﴾

23. Mü’minler içinde Allâh’a verdikleri sözde duran nice erler var. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de *(şehitliği)* beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde *(sözlerini)* değiştirmemişlerdir.

İhlâslı, samîmî *“Mü’minler içinde Allâh’a”* Rasûlü (s.a.) ile beraber sebât etme ve dîni yüceltmek için savaşma konusunda *“verdikleri sözde duran nice erler var.”* Yâni onlar açıktan yaptıkları fiilleriyle sözlerini gerçekleştirmiş ve yerine getirmişlerdir. Bunlar Osman b. Affân, Talha b. Abdullah, Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Hamza, Mus‘ab b. Umeyr, Enes b. Nadr ve diğerleridir. Allah onlardan râzı olsun. Onlar Rasûlullah (s.a.) ile bir savaşa katıldıklarında sebat edip şehîd oluncaya kadar savaşacaklarına dâir nezir ve adakta bulunmuşlardı.

Hakîm Tirmizî şöyle der: Allah canlılar arasında insanı özel kıldı. Sonra insanlar arasında mü’minleri özel kıldı. Sonra mü’minler arasında erleri tahsis etti ve şöyle buyurdu: *“Mü’minler içinde Allâh’a verdikleri sözde duran nice erler var.”* Şu halde erliğin hakîkati sıdk ve doğruluktur. Sıdk meydanlarına girmeyen erlik sınırının dışında kalmıştır.”

Bilesin ki nezir/adak meşru bir ibâdet ve Allâh’a yakınlıktır. Âlimler adanan şey günah değilse adağın yerine getirilmesinin gerekli olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.)’in: “*Adakta bulunmayın, çünkü adak kaderi değiştirmez.*”[192] hadîsi ise ancak yasaklanan kendisiyle bir maksadın elde edilmesi kasdedilmeyen ve adağın kaderi az da olsa geri çevireceği zannıyla istenmeyen bir şeyi savuşturmak için olan adağa delâlet eder. Yoksa mutlak adak yasaklanmamıştır. Eğer öyle olsaydı adağı yerine getirmek gerekli olmazdı. Yukarıda geçen hadîsin sonu şöyledir: “*Ancak adak yoluyla cimriden mal çıkarılmış olur.*” Bu da adağın gerekli olduğuna işâret etmektedir. Çünkü cimri olmayan zâten adak vesîlesi olmadan da kendi isteğiyle verir. Cimri ise ancak kendisine vermeyi gerekli kılan adak vesîlesiyle verir. Bir kimse için adak yapmak veya yapmamak eşit ise ve azmettiği bir şeyin gerçekleşmesi için ve

kararlığını teyid için adakta bulunursa, böyle bir adağın güzelliğine söylenecek bir söz yoktur. Allâh'ın has kullarının adaklarına gelince, onların adakları kalblerine düşen ve gönüllerinin söz verdiği şeydir. Dil ile verilen söz ancak gönül ile verilen sözü tamamlamak içindir. Dil ile yapılan sözleşmenin yerine getirilmesi gerekli olduğu gibi gönül ile yapılan sözleşmenin de yerine getirilmesi gereklidir. Bu böyle korunup muhâfaza edilsin. Çünkü bu, ehlullah nezdinde muhâfaza olunan takvâ babındandır.

Saf gönüllü sudan sadâkat yolunu öğren,
Ağaç ve çimen gibi tam bir özgürlüğü talep et.
Vefâkâr olalım, eleştiriye uğrayalım, mutlu olalım,
Çünkü bizim yolumuzda incitmek kâfirliktir.
"İşte onlardan kimi sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir"

"اَلنَّحْبُ" vâcib olduğuna hükmedilen adaktır. Bu da kişinin bir ameli üstlenip kendisine vâcib kılmasıdır. Adağın yerine getirilmesi ise onu yapıp tamamlamak ve tam olarak yerine getirmektir. Ölen kişi için de "قَضٰى نَحْبَهُ" tâbiri kullanılır. "Ecelini tamamladı, yiyeceğini bitirdi ve dünyâdan hacetini gördü" denilir. Çünkü ölüm her canlının boynuna lazım olan bir adak gibidir.

Burada sâdıkların durumu açıklanmakta ve onlar iki kısma ayrılmaktadır. Yâni Hz. Hamza, Mus'ab b. Umeyr ve Enes b. Mâlik (r.a.)'ın amcası Enes b. Nadr el-Hazrecî el-Ensârî gibi onlardan bazıları, şehid olana kadar savaşmak suretiyle bu adağın sorumluluğunu yerine getirdi.

Rivâyete göre Enes b. Nadr, Bedir savaşında bulunamadı. Uhud savaşına katıldı. (Yaşanan kargaşadan sonra) İblîs: "Haberiniz olsun, Muhammed öldürüldü!" diye bağırınca, Enes (r.a.) Ömer (r.a.) ile beraberinde bulunan bir grup sahâbînin yanına uğradı. Onlara: "Ne oturuyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Rasûlullah (s.a.) öldürüldü." dediler. Enes (s.a.) "O'ndan sonra siz yaşayıp da ne yapacaksınız? Kalkın ve onun öldüğü şekilde/yolda siz de ölün!" dedi. Sonra kılıcını çekip müşrik ordusunun içine daldı. Daha sonra şehidler arasında bulundu. Üzerinde seksen küsur yara vardı.

Aşk kılıcının yarası olmadan bu âlemden gitmem,
Savaş meydanından yarasız gitmek bizim için utançtır.

Osman, Talha ve diğerleri gibi **"kimi de"** onlardan bazısı da vakti belirlenmiş olduğu için adağını yerine getirmeyi **"beklemektedir."** Çünkü onlar adaklarında devam etmektedirler. Bir kısmını yerine getirdiler ki o Rasûlullah (s.a.) ile birlikte sebat etmek ve âyet-i kerîmenin ineceği zamana kadar savaşmaktı. Onlar sözlerinin kalanını da yerine getirmeyi beklemektedir ki o da şehid düşünceye kadar savaşmaktır.

Onların beklemekle vasfedilmesi, şehid olmaya son derece iştiyaklı olduklarına işârettir.

Gâfiller ölümden mühlet istediler,
Âşıklar ise: “Hayır, hayır, acele olsun!” dediler.

Mesnevî’de der ki:

Ölüm tanesi bana tatlı olmuştur,
“Aksine onlar diridirler” peşimden gelmiştir.
Doğruluk, can vermektir. Kendinize gelin de bu konuda ileri geçin.
“Allâh’a verdikleri sözde sâdık erler vardır” âyetini okuyun.
Nice şehid olmuş güvenilir kişiler vardır ki,
Dünyâda ölmüşlerdir ama diri gibi yürürler.

“Onlar hiçbir şekilde” ne asıl olarak ne de vasıf olarak *“(sözlerini) değiştirmemişlerdir.”* Bilakis sözlerinde sâbit olup son derece arzulu olarak en güzel şekilde sözlerinin gereğini yerine getirmişlerdir. Sözünü/adağını yerine getirenlerin durumu bellidir. Geri kalanlara gelince onların beklemekte olmaları, durumlarına en sâdık şâhiddir.

Rivâyete göre Talha (r.a.) Uhud’da Rasûlullah (s.a.)’i korumak üzere O’nun yanında kaldı. Eline ok isâbet etti ve yirmi dört yerinden yara aldı. Hz. Peygamber (s.a.): “*Talha cenneti kendisine vacip kıldı*.”[193] buyurdu. Hz. Peygamber (a.s.) o gün onu “Talhatü’l-hayr (Hayırlı Talha)”, Huneyn’de “Talhatü’l-cûd (Cömert Talha)”, Zâtü’l Uşeyre gazvesinde “Talhatü’l-feyyâz (Çok feyizli, bereketli Talha) isimlerini verdi. Talha (r.a.) Cemel vakasında şehîd düştü.

Âyette münafıklara ve kalbinde hastalık olanlara târiz vardır. Çünkü onlar sözlerini bozarlar ve anlaşmalarını da değiştirirler.

Vah ki ömrü ve malı dosta fedâ etmedim,
Demek ki bizim aşkımız bir işe yaramaz.

لِيَجْزِيَ اللّٰهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ اِنْ شَٓاءَ اَوْ
يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٤﴾

24. Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak, münafıklara -dilerse- azap edecek yahut da *(tevbe ederlerse)* tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.

“Çünkü Allah sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak” Yâni bu olanların hepsi, Allâh’ın sâdıkları onlardan meydana gelen söz ve fiil olarak

sıdk/doğruluk vefâ karşılığında mükâfatlandırması için oldu.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Allah Teâlâ onları dünyâda düşmana karşı pekiştirme ve muzaffer kılma, bayrağını yüceltme ile ahirette ise güzel sevab, iyi bir dönüş, dâimî cennet nîmetleri içinde ebedîlik, ikram ve ta'zimde akranlarının önüne geçirerek mükâfatlandıracaktır.

"Münafıklara" onlardan sâdır olan yukarıda anlatılan söz ve fiillerine karşılık azâb etmeyi *"-dilerse-"* yâni tevbe etmedikleri takdirde -çünkü şirk asla bağışlanmaz- *"azap edecek yahut da"* tevbe ederlerse *"tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz Allah bağışlayandır,"* tevbe edenlerin günahlarını ziyade örtücü ve onlardan sâdır olanları yok edicidir *"esirgeyendir."* Onlara cennet ve sevab lütuf ve in'am edicidir.

Bazıları şöyle demiştir: Erliğin emâresi sözünde sâdık olmaktır. Bu da dünyâ, ukbâ/âhiret ve yüceler yücesi Allah Teâlâ'nın huzûruna ulaşıncaya kadar olan yüksek dereceler gibi Allah Teâlâ'dan başkasına ibâdet etmemektir. Sâdıklardan maksadına ulaşan ve maksûduna nâil olanlar vardır. İşte bu, müntehîlerin hâlidir. Yine sâdıklardan öyleleri vardır ki seyr hâlinde olduğu halde maksadına ulaşmayı ve maksûduna nâil olmayı beklemektedir. İşte bu, mutavassıtların/yolun ortasında olanların hâlidir. *"Onlar hiçbir şekilde"* talebden yüz çevirerek ve Allah'tan başkasına yönelerek *"(sözlerini) değiştirmemişlerdir. Çünkü Allah sadâkat gösterenleri"* talebde *"sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak"* ve onlar Rablerinin nezdindeki sıdk makamına inecek ve orada konaklayacaklar, *"münafıklara -dilerse- azap edecektir"* Onlar sıdk makamı olmadan taleb iddiâsında olanlardır. Bilakis onlar yalan, hile ve riyâ makamındadır. Onlar hırka ehlinin görünüşünde ve sûfîlerin kıyâfet ve suretinde, fakat riyâ ve nifak sîretindedirler.

Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Çadırlar onların çadırları gibi,
Fakat kabilenin kadınlarının yerinde başka kadınlar görüyorum.

Şu halde mağfiret, rahmet ve hidâyetin eserlerinin ortaya çıkması için tevbe, sıdk ve sebat lazımdır.

Ey yiğit! Allah Teâlâ'nın ezelî yardımı, sâdıklara bir renk verir. Onlara bakan kişi eğer gâfil ise hak ve hakîkate âşinâ olur. Günahkâr ise ârif, yâni Hakk'ı bilen bir kişi olur. Fakir ise zengin olur.

İbrâhim Edhem (k.s.) şöyle demiştir: "Bir defasında bir Rûm keşişi bâtınımda göründü. 'Bu nasıl bir hâldir, hangi sebepten dolayı vukû bulmuştur da bu keşiş benim kalbime geldi?' diyerek yola çıktım. Rum diyarına geldim ve bir köşke girdim. Orada kalabalık bir grup toplanmıştı. Onların zünnarlarını, yâni hristiyanlık alâmeti olan kemerlerini gördüm. Dînî gayretim baskın geldi, gömleğimi baştan ayağa kadar yırttım. Birkaç nâra attım. Rum halkı kalktı ve: "Sana ne oldu, sende hangi hastalık zuhûr etti?" dediler. Ben: "Bu zünnarları görmeye tahammül edemiyorum." dedim. "Yoksa sen

müslüman mısın?” diye sordular. “Evet, ben müslümanım, Muhammedî’yim” dedim. “O iş kolay.” dediler ve devam ettiler: “Bize taş ve toprağın Muhammed’in peygamberliğine şehâdet ettiği haberi ulaştı. Cansız varlık olduğu için bizim bu zünnarlarımızda da taş ve toprağın hâlinden bir pay vardır. Eğer sen samîmî bir müslüman isen Allah’tan dile ki şu zünnârlar da Muhammed’in nübüvvetine şâhidlik etsinler ve biz de İslâm dâiresine girelim.” İbrahim başını secdeye koydu ve Allâh’a şöyle yalvarmaya başladı: “Ey Allâh’ım, bana istediğimi ver, Habîbi’ne yardım et ve İslâm’ı güçlendir.” Henüz duâsını tamamlamamıştı ki, her zünnâr açık bir dille: “Lâ ilâhe illallah Muhammedu’r-rasûlullah” demeye başladı.

وَرَدَّ اللّٰهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ

الْقِتَالَ وَكَانَ اللّٰهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٢٥﴾

25. Allah, o inkâr edenleri hiçbir fayda elde edemeden öfkeleri ile geri çevirdi. Allah*(ın yardımı)* savaşta mü’minlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.

Burada Hendek kıssasının geri kalanına tekrar dönülmektedir. Yâni olan hâdiseler oldu ve *“Allah, o inkâr edenleri”* yâni ahzâbı/düşman birliklerini *“hiçbir fayda”* hayır; istedikleri üstünlük ve zaferi *“elde edemeden öfkeleri”* ve hasretleri *“ile geri çevirdi.”*

“اَلْغَيْظُ” şiddetli kızgınlık ve öfkedir. Bu da insanın kalbindeki kanın harekete geçmesi ile duyduğu harârettir.

Burada kâfirlerin elde edemedikleri üstünlük ve zafer “hayır” diye isimlendirilmiştir. Çünkü bu durum onlara göre hayır idi. Bu sebeple “hayır” kelimesi, onların kullandığı şekilde ve iddiâlarına göre gelmiştir.

Kâfirler üzerine şiddetli fırtına ve melekler göndermek suretiyle *“Allah(ın yardımı) savaşta mü’minlere yetti.”*

Sabah rüzgarı sana yardım için bel bağladı,
Yardım rüzgarı yapan kandili gördün.

“Allah” istediği her şeyi var etme konusunda *“güçlüdür”* her şeye *“mutlak galiptir.”*

Sonra Allah Teâlâ daha başka nasıl mü’minlere yettiğini haber vererek şöyle buyurmuştur:

وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٢٦﴾

26. Allah, ehl-i kitaptan, onlara *(müşrik ordularına)* yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü; bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.

"Allah," ahdi bozdukları zaman *"ehl-i kitaptan"* Kurayzaoğullarından *"onlara"* Rasûlullah ve müslümanlara saldıran müşrik ordularına, *"yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü"* öyle ki kendilerini ölüme, âile ve çocuklarını da esarete teslim ettiler. Nitekim âyetin devamı bunu şöyle haber vermektedir: Onlar tarafından muhâlefet bir tarafa bir hareket bile olmaksızın *"bir kısmını"* erkeklerini *"öldürüyor, bir kısmını"* kadınlarını ve çocuklarını *"da esir alıyordunuz."*

Kurayzaoğulları, Medine yahudilerinden bir topluluk olup Evs kabilesi ile anlaşma hâlindeydiler. O zaman Evs kabilesinin başkanı **Sa'd b. Muâz** (r.a.) idi.

"الْأَسْرُ" deri kayış ile bağlamak demektir. Esir de onunla isimlendirilmiştir. Sonra deri kayış ile bağlı olmasa bile yakalanıp bağlanan herkese 'esir' denilmiştir.

وَاَوْرَثَكُمْ اَرْضَهُمْ وَدِيَارَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ وَاَرْضًا لَمْ تَطَؤُهَا وَكَانَ اللّٰهُ

عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢٧﴾

27. Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve ayak basmadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allâh'ın her şeye gücü yeter.

"Allah, onların yerlerine" çiftliklerine ve bahçelerine *"yurtlarına"* kalelerine ve evlerine *"mallarına"* paralarına, ev eşyalarına ve sürülerine *"ve ayak basmadığınız topraklara"* Fars, Rum ve kıyamete kadar fethedilecek arazi ve mülklere *"sizi mirasçı yaptı."* Bu yerlerin ve malların müslümanlarda kalması, vârislere kalan mirasa benzetilmiştir. Çünkü müslümanların onlarla akrabalık, din ve velâyet gibi herhangi bir bağları yoktur. Allah Teâlâ onları müslümanların elleriyle helak etti. Varise kalan miras malı gibi onların mallarını ve mülklerini, müslümanlara ganîmet yaptı.

"Allâh'ın her şeye gücü yeter." Teslim aldığınız topraklara sizi mirasçı yapması ile onun gücünün yettiği şeylerden bir kısmına şâhid oldunuz. O halde daha sonra olacakları buna kıyas edin.

Kâşifî der ki: "Cenâb-ı Hak kulların efendisi olan Hz. Peygamber'in arkadaşları için şehirleri fethetmeye ve orada hâkimiyet kurdurmaya kâdirdir."

Senin azim orduna fetih ve zafer yoldaştır,
Şüphesiz her nefeste başka iklimi (coğrafyayı) dolaşırsın.

Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) öğle vakti Hendek savaşından döndü ve öğle namazını kıldı. Zeyneb (r.a.)'nın evine geldi. Zeynep (r.a.), O'nun mübarek başının yarısını

yıkamıştı ki Cebrail (a.s.) Hayzûm adlı atının üzerinde başında siyah sarık olduğu halde geldi ve “Silahını bıraktın mı, yâ Rasûlallah?” diye sordu. O da: “*Evet*” dedi. Cebrâil (a.s.): “Düşman senin üzerine geldiğinden beri Allâh’ın melekleri silahlarını bırakmadılar. Allah, sana Kurayzaoğulları üzerine yürümeni emrediyor! Ben ve beraberimdeki melekler de Kurayzaoğulları üzerine gidiyoruz. Kalelerini sallayıp Safa tepesinde yumurta kırar gibi onları kırıp geçireceğiz.” dedi. Cebrail (a.s.) beraberindeki melek ordularıyla dönüp tozu dumana katarak gitti.

Hz. Peygamber (s.a.) Bilal (r.a.)’a: “*İnsanlara duyur ve bildir ki, kim dinleyip itâat ediyorsa ikindi namazını ancak Kurayzaoğulları yurdunda kılsın!*” diye emretti. Hz. Peygamber (a.s.) zırhını ve miğferini giydi, mübarek eline mızrağını aldı, kılıcını kuşandı ve Lühayf adlı atına bindi. Etrafında da silahlarını kuşanmış insanlar vardı. Sayıları üç bindi. Rasûlullah (s.a.), Abdullah b. Ümmi Mektûm (r.a.)’ı Medine’ye vekil bıraktı. Sancağı Ali (r.a.)’a verdi. Sancak Hendek’ten getireliden beri henüz açılmamıştı. Peygamberimiz (a.s.), Hz. Ali’yi (r.a.) ashâbdan bazılarıyla birlikte Kurayzaoğulları’na öncü birlik olarak gönderdi.

Hz. Peygamber (s.a.) Neccâroğulları’ndan silahlarını kuşanmış olan bir gruba uğradı. “*Size kimse uğradı mı?*” diye sordu. Onlar da: “Evet, Dihyetü’l-Kelbî bize gelip silahlarımızı kuşanmamızı söyledi ve şimdi Rasûlullah sizin yanınıza gelecek.” dedi.” dediler. Peygamberimiz (s.a.): “*İşte o Cebrâil’di.*” buyurdu.

Hz. Ali (r.a.), Kurayzaoğulları kalesine yaklaşıp kalenin dibine sancağı dikince Kurayzaoğulları’ndan Rasûlullah (s.a.) ve eşleri hakkında çirkin sözler duydu. Müslümanlar sustular ve aramızda kılıç hakem olacak dediler. Ali (r.a.) Rasûlullah (s.a.)’in kaleye doğru geldiğini görünce Ensar’dan Katâde (r.a.)’a sancağı tutmasını emretti ve Rasûlullah (s.a.)’in yanına vardı ve: “Ey Allâh’ın Rasûlü, bu habislere yaklaşman gerekmez.” dedi. Rasûlullah (s.a.) Hz. Ali’ye: “*Herhalde de sen onlardan benim hakkımda kötü sözler duydun.*” dedi. Hz. Ali (r.a.) da: “Evet” dedi. Peygamberimiz (s.a.): “Beni görmüş olsalardı, bunlardan hiçbirini söylemezlerdi.” buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.) onların kalelerine yaklaşınca onlara: “*Ey maymun ve domuzların kardeşleri!*” diye seslendi. Çünkü Dâvud (a.s.) zamanında Cumartesi günü balık avlama yasağını deldikleri için yahudilerin gençleri maymunlara, yaşlıları da domuzlara çevrilmişti. “*Allah sizi hor, hakîr kıldı mı? Belâsını, azabını üzerinize indirdi mi? Siz bana sövüyorsunuz öyle mi?*” buyurdu. Bu sefer yahudiler yemin ederek: “Biz öyle bir şey söylemedik.” demeye başladılar. Yine: “Ey Ebü’l-Kâsım, sen böyle ağır/kötü söz konuşmazdın.” Yâni, sen kötü söz söyleyici değildin ve aslâ uygunsuz söz söylemezdin. Bugün nasıl bize böyle söylüyorsun? dediler.

Sonra sahâbeden bir topluluğun, zaruri işleri onları Kurayzaoğulları’na yürüyüp ikindi namazını orada kılmaktan alıkoydu. Onlar ikindi namazını, yatsıdan sonra oraya varana kadar ertelediler. Rasûlullah (s.a.)’in “*Kim dinleyip itâat ediyorsa ikindi namazını ancak Kurayzaoğulları yurdunda kılsın!*”[194] emrine imtisâlen ikindi namazını orada kıldılar. Bazı sahâbîler ise: “Biz ikindi namazını kılarız. Rasûlullah (s.a.) bizden

namazı bırakmayı ve namazı vaktinden çıkarmayı istemiyor. O ancak bizi acele etmeye teşvik etmeyi murâd etmiştir.” dediler, ikindi namazını bulundukları yerde kıldılar, sonra da yola çıktılar. Allah, kitabında onları ayıplamadı, Rasûlullah (s.a.) de onları azarlamadı. Çünkü onlar emrin zâhirine sarıldıkları için özürleri geçerlidir. Her grup te’vilde bulunmuştur ve niyetine göre ecre nâil olmuştur.

Bu durum fürû fıkhî konularda ihtilaf eden müctehidlerden her ikisinin de isabet ettiğine delildir. Sûfîler de tarîkat adabı arasında zikrettikleri şu hususu buradan almışlardır: Mürşid olan şeyh, müridi bir ihtiyaç için gönderse, mürid yolda bir mescide uğrasa ve namaz vakti de gelmiş olsa, o namazı önemsemediği için değil mürşidin emir ve hacetine önem verdiği için öne alır.

Rasûlullah (s.a.), Kurayzaoğulları’nı 25 gün kuşatma altında tuttu. Nihâyet bu kuşatma onları zorladı ve Allah onların kalplerine şiddetli bir korku saldı. Nadîroğulları’nın başkanı Huyey b. Ahtab, Hendek’ten müttefik orduları çekilip gittikleri vakit Kurayzaoğulları ile birlikte onların kalesine girdi.

Onların büyüğü olan Ka‘b b. Esed, Rasûlullah (s.a.)’in Kurayzaoğulları’yla savaşmadan geri dönmeyeceğini kesin olarak anlayınca şöyle dedi: “Ey yahudiler topluluğu, bu adama (Hz. Muhammed’e) uyalım ve O’nu tasdik edelim. Vallahi bu adamın sizin kitabınızda (vasıflarını) bulduğunuz peygamber ve Medine’nin ise O’nun hicret yurdu olduğu size iyice âşikar olmuştur. Bizim O’nu kabul edip İslam dînine girmemize, O İsrailoğulları’ndan bir peygamber olmadığı için ancak Araplara duyduğumuz hasedden başkası mâni olmamıştır. Ben O’nunla yaptığımız anlaşmayı bozmayı istemiyorum. Başımıza gelen bu bela ve uğursuzluk sadece şurada oturan adamdan, yâni Huyey b. Ahtab’dan gelmiştir.”

Kurayzaoğulları ise: “Biz Tevrat’ın hükmünden asla ayrılmayız. Tevrat’ı başkasıyla, yâni Kur’an’la değişmeyiz.” dediler.

Bunun üzerine Ka‘b b. Esed: “Madem bu teklifimi kabul etmiyorsunuz, öyleyse gelin kendi çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürelim, sonra Muhammed’in ve ashabının karşısına kılıçlarımızı çekerek erkekler gibi çıkalım. Böylece ölecek olursak ardımızda endişe edilecek bir nesil bırakmamış oluruz.” dedi. Onlar: “Şu zavallıları öldüreceğiz hâ! Biz ölmeyecek olursak onlar olmadan hayatın ne hayrı kalır ki?!” dediler.

Bu sefer Ka‘b b. Esed “Madem bunu da kabul etmediniz, bu gece cumartesi gecesidir. Muhammed ve ashâbı bu gece bizden bir hareket olmayacağından emin olmuşlardır. O halde aşağı inip onlara baskın yapalım. Belki onları gafil yakalarız.” dedi. Onlar: “Cumartesi yasağını bozalım ve bizden önce hiç kimsenin yapmadığı bir işi yapalım, öyle mi?!” dediler.

Bunun üzerine Amr b. Su‘dâ, “Eğer bu teklifi kabul etmiyorsanız, yahudî olarak kalın ve cizye verin” dedi. Yahudiler “Biz baş vergisi olarak Araplara haraç vermeyi kabul etmeyiz. Ölüm bundan daha iyidir.” dediler.

Sonra Rasûlullah (s.a.) “Vereceğim hükme razı olarak kalelerinizden inin!” buyurdu. Fakat onlar bunu kabul etmediler. Rasûlullah (s.a.), Evs kabilesinin başkanı Sa‘d b.

Muaz'ın hükmüne razı olmalarını söyledi. Onlar da onun hakemliğine razı oldular ve onun hükmünden çıkmayacaklarına söz verdiler. Rasûlullah (s.a.) Sa'd b. Muaz'ı çağırmak üzere bir haberci gönderdi. Sa'd (r.a.), Hendek savaşında yaralanmıştı. Onu bir merkebe bindirerek getirdiler. Kendisi cesametli biriydi. Sa'd b. Muâz gelince Rasûlullah (s.a.) Ensâra hitaben "*Kalkıp efendinizi karşılayın!*"[195] buyurdu. Ensar kalkıp onu bineğinden indirdiler. Gelen birisini karşılamanın gerekli olduğu bununla sâbit oldu. Sa'd b. Muâz (r.a.) Kurayzaoğulları'nın savaşçılarının öldürülmesine, çocuklarının ve kadınlarının esir edilmesine hükmetti. Hz. Peygamber (s.a.) tekbir getirdi ve şöyle buyurdu: "*Sen Yüce Allâh'ın yedi kat gökler üstündeki hükmüne uygun hüküm verdin.*"[196] Yâni bu hüküm pek yüce ve yüksek bir hükümdür demektir.

Sonra Hz. Peygamber (s.a.) Kurayzaoğulları'nı kalelerinden inmelerini ve kalelerinde ne varsa ganîmet olarak toplanmasını emretti. Kalelerinde bin beş yüz kılıç, üç yüz zırh, iki bin mızrak, beş yüz kalkan, bir çok eşya, kap-kacak, çok sayıda deve, sığır ve koyun buldular. Ganîmetin beşte biri Allah ve Rasûlü'ne ayrıldı. Kurayzaoğulları'nın akarları/taşınmaz malları, ensâra değil muhâcirlere verildi. Çünkü, ensarın zaten evleri vardı. Hepsi Allâh'ın ve Rasûlü'nün yaptığına razı oldular.

Rasûlullah (s.a.) eşyaların Medine'ye götürülmesini sürülerin orada otlakta bırakılmasını emretti. Sonra da Medine'ye gitti. Sayıları altı yüzden fazla olan savaşabilecek yaştaki esirlerin Üsâme b. Zeyd (r.a.)'ın evine, yine sayıları yedi yüz olan kadın ve çocukların da Neccâroğulları'ndan Hâris'in kızı (Remle)'nin evine götürülmelerini emretti. Çünkü bu ev Arap heyetlerinin konaklaması için hazır ve müsait haldeydi. Sonra Rasûlullah (s.a.) Medine çarşısına çıktı, hendek kazılmasını emretti. Birçok çukur kazıldı. Kurayzaoğulları'nın erkeklerinin boynu vuruldu ve kazılan bu hendeklere atıldılar ve üzerleri toprakla örtüldü. Onların öldürülmesi için Hz. Ali (r.a.) ile Zübeyr (r.a.) görevlendirilmişti.

Kurayzaoğulları'nın kadınlarından yalnız Nübâte isimli kadından başkası öldürülmedi. Bu kadın ashabdan kale altında bulunan Hallâd b. Süveyd (r.a.)'ın üzerine değirmen taşı atarak onu öldürmüştü. Bu gazvede sâdece Hallâd (r.a.) şehid olmuştur. Rasûlullah (s.a.) "*Ona iki şehid ecri vardır.*"[197] buyurmuştur.

Sonra Rasûlullah (s.a.) ensardan Sa'd b. Zeyd ile Kurayzaoğulları'nın esirlerini Necd'e gönderdi. Sa'd bu esirleri satarak karşılığında at ve silah satın aldı. Rasûlullah (s.a.) bu at ve silahları müslümanlar arasında taksim etti.

Rasûlullah (s.a.) esirlerden anne ile çocuğunun bülûğa erene, yâni câriye hayız görene ve köle ihtilam olana kadar birbirinden ayrılmasını yasakladı ve şöyle buyurdu: "*Kim anne ile çocuğun arasını ayırırsa Allah Teâlâ kıyamet günü o kişiyle sevdiklerinin arasını ayırır.*"[198]

Hz. Peygamber (a.s.) esirler arasından **Reyhâne bint Şem'ûn**'u kendisine seçti. Güzel bir hanımdı. O müslüman oldu, Rasûlullah (s.a.) onu âzâd etti ve onunla evlendi. Rasûlullah (s.a.) hicretin onuncu yılında veda haccından döndüğü zaman vefat edene

kadar O’nun yanında kaldı. Rasûlullah (s.a.) onu Bakî‘mezarlığına defn etti.

Kurayzaoğulları gazvesi, hicretin 5. yılında Zülkade ayının sonunda meydana gelmiştir.

Âyette şuna işâret vardır: Kurayzaoğulları’nın müslümanlara karşı müşriklere yardım edip de helâk oldukları gibi yağcı/iki yüzlü âlimler de kalblere karşı nefis, şeytan ve dünyâya yardım ederler. Taleb ehline bir takım ruhsatlarla fetvalar verirler. Onları tecrîd, mücâhede dünyâyı terk, uzlet ve inkıtâ‘ (her şeyden kesilip Hakk’a yönelme) konularında gevşekliğe sevk ederler. “Bunlar ruhbanlıktır, bizim dînimizde böyle şeyler yoktur.” derler. Bu konuda hem zâhir hem de bâtın mânâları olan âyetlere ve hadislere sarılırlar. Onları sadece zâhiri ile alırlar, bâtınını zâyi ederler. Kendi tabiatlarına uygun olan bir kısmına inanırlar ve tabiatlarına ters olan bir kısmını ise inkâr ederler. İşte onlar nefislerin, şeytanların ve dünyânın yardımcılarıdır. Onlara yakın olanlar, Kurayzaoğulları’nın yardım vâdîsinde helâk oldukları gibi helâk olur.

Muhalefetlerden, riyâzatları ve mücahedelerii terk etmekten Allâh’a sığınırız.

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

Bu yolda yolun, tırmalan,
Son nefese kadar bir an bile boş durma!

Çünkü tembellik ancak mahrûmiyet doğurur. Ciddiyet ve gayret ise her türlü murâd kapılarını açar.

---

[188]. Zamana ve bölgeye göre farklılık gösteren eski bir ölçü birimi.
[189]. Aclûnî, I, 311.
[190]. Bk. İbn Sa‘d, Tabakat, I, 65-74.
[191]. Bk. İbn Sa‘d, Tabakat, I, 65-74.
[192]. Nesâî, Eyman 26.
[193]. Beyhakî, Delâil, III, 238.
[194]. Müslim, Cihad 69; Beyhakî, Sünen, X, 119.
[195]. Buhârî, Itk, 17, İstîzân, 26; Ebû Dâvud, Edeb, 114.
[196]. Buhârî, Cihad, 168, Megâzî, 30; Müslim, Cihad, 65.
[197]. İbnü’l-Esîr, Üsdülgâbe, II, 140.
[198]. Tirmizî, Büyû’, 52, Siyer, 17; İbn Mâce, Ticârât, 46.

EY PEYGAMBER HANIMLARI!

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ اِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا
فَتَعَالَيْنَ اُمَتِّعْكُنَّ وَاُسَرِّحْكُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ
اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٢٩﴾ يَا نِسَٓاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَاْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ
لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَقْنُتْ
مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَٓا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا
لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يَا نِسَٓاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَٓاءِ اِنِ
اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ
قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ
الْاُولٰى وَاَقِمْنَ الصَّلٰوةَ وَاٰتِينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا
يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا
﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿٣٤﴾

28. Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: "Eğer dünyâ dirliğini ve süsünü *(refahını)* istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim."

29. Eğer Allâh'ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

30. Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allâh'a göre kolaydır.

31. Sizden kim, Allâh'a ve Rasûlü'ne itâat eder ve yararlı iş yaparsa ona mükâfatını iki kat veririz. Ve ona *(cennette)* bol rızık hazırlamışızdır.

32. Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer *(Allah'tan)* korkuyorsanız, *(yabancı erkeklere karşı)* çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Güzel söz söyleyin.

33. Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allâh'a ve Rasûlü'ne itâat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

34. Evlerinizde okunan Allâh'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah,

çok lütufkârdır ve her şeyden haberi olandır.

Kâşifî şöyle demiştir: "Siyer yazarlarının kaydettiğine göre, hicretin dokuzuncu yılı Âlemin Efendisi (a.s.) hanımlarından uzlet edip uzaklaştı ve bir ay onların yanına gitmeyeceğine yemin etti. Bunun sebebi, hanımlarının ondan elbiseler, süs eşyaları ve fazla nafaka istemeleri idi. Hanımları kıskançlık yüzünden onu incitmişlerdi. Zaten bu kuma kadınların âdetidir. Fahr-i âlem üzüldü, mahzûn oldu, mescidde kendisine âid olan bir odaya gitti. Aradan yirmi dokuz gün geçip o ay tamamlandıktan sonra Cebrâil (a.s.) Efendimiz (a.s.)'ın eşlerini boşanma ya da Allah ve Rasûlü'nü tercih etme arasında muhayyer bırakan şu âyeti getirdi:"

Rahman olan Allah'tan haber veren, ey şânı yüce *"Peygamber! Eşlerine"* hanımlarına *"şöyle söyle!"* "*Söyle*" emri, onları muhayyer bırakma konusunda vücûb ifâde eden bir emirdir. Bu, Hz. Peygamber (a.s.)'a özel hallerdendir.

O zaman Peygamberimiz (a.s.)'ın dokuz hanımı vardı. Onların beşi; *Âişe bint Ebû Bekir*, *Hafsa bint Ömer*, ismi Ramle bint Ebû Süfyân olan *Ümmü Habîbe*, ismi Hind bint Ebû Ümeyye el-Mahzûmiyye olan *Ümmü Seleme* ve *Sevde bint Zem'a el-Âmiriyye* Kureyş'tendi. Dördü; *Zeyneb bint Cahş el-Esediyye*, *Meymûne bint Hâris el-Hilâliyye, Safiyye bint Huyey b. Ahtab el-Hayberiyye* el-Hârûniyye ve *Cüveyriye bint Hâris el-Huzâiyye* el-Mustalıkıyye ise Kureyş'ten başka kabiledendi. Bu hanımların hepsi Hz. Hatice'nin vefatından sonra Rasûlullah (s.a.)'in eşleri olmuşlardır.

"Eğer dünyâ dirliğini" yâni dünyânın bolluk ve nîmetini *"ve süsünü"* meselâ övünülecek elbiseler ve abartılı ziynetleri *"istiyorsanız, gelin size"* mehirden başka boşanan kadınlara verildiği gibi *"boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle"* zarar verme ve bid'at olmayan bir talâk ile *"salıvereyim"* yâni boşayayım.

"تَعَالَ" kelimesinin aslı, bu sözü yüksek bir yerde olanın aşağıda olana söylemesidir. Sonra kullanımı çoğalıp kullanımında bütün mekanlar eşit hale geldi. Bu âyette Peygamberimiz (a.s.) eşlerinin gerçekten kendisine yönelmelerini ve gelmelerini istememiştir. Bilakis: "Ey hanımlar! Benim size arz ettiğim şeye cevap verin. Kendi irâde ve tercîhinizle size arz edilen bu iki durumdan birine yönelin" mânâsını kasdetmiştir. Nitekim "Yönelip gelmiş benimle konuşuyor, gitmiş beni çekiştiriyor, kalkmış beni tehdid ediyor" denildiği gibi.

"اَلْمُتْعَةُ وَالْمَتَاعُ"ın asıl anlamı, kalıcı olmayan ve kısa zamanda sona eren kendisinden az faydalanılan nesne demektir. Bu yüzden lezzet almaya "تَمَتُّعٌ" denir. Boşanma bedeli (müt'a), bedeni örten bir gömlek, evden çıktığı zaman kadının tüm vücudunu örten bir elbise ve başörtüsüdür. **Ebû Hanife**'ye göre gerdeğe girmeden boşanan ve nikah akdi sırasında mehri belirlenmeyen hanım için boşanma bedeli verilmesi vâcibdir. Diğer şekillerde boşanan hanımlar için verilmesi ise müstehabdır. Boşanma bedeli (müt'a) verilmesinin vâcib olmasındaki hikmet ise boşama ile kadında meydana gelen yalnızlığı

bir nebze olsun kapatmaktır. Koca boşadığı hanımın iddet müddetinde faydalanması için bu boşanma bedelini verir. Boşanma bedeli zenginlik ve fakirliğe göre değerlendirilir. Ancak kadının mehrinin yarısı verilen bu boşanma bedelinden az ise bu sefer az olan miktar verilir. Yine de bu miktar beş dirhemden az olamaz. Çünkü mehrin en azı on dirhemdir. Boşanma bedeli mehrin yarısı olan beş dirhemden az olamaz.

"السَّرْحُ" meyvalı ağaç demektir. "سَرَّحْتُ الْإِبِلَ" sözünün asıl anlamı, deveyi meyveli ağaçlardan otlatmak için salıverdim, demektir. Sonra her türlü otlamaya salıverme için bu kelime kullanılmıştır. "اَلتَّسْرِيحُ" kelimesinin boşama hakkında kullanılması, 'talâk' kelimesinin devenin bırakılmasından müsteâr olması gibi devenin salıverilmesinden (تَسْرِيحُ الْإِبِلِ) müsteârdır.

Boşama niyeti olmadan talâkın kendisiyle meydana geldiği sarîh lafız, Ebû Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre talâk/boşama; İmam Şâfiî ve İmam Malik'e göre ise talâk (boşama) firâk (ayrılık) ve serah (salıverme) lafizlarıdır.

İmamların ittifâkına göre boşamada sünnet olan, kadını cinsî ilişkide bulunmadığı temizlik döneminde bir talakla boşamak, sonra da iddeti tamam olana kadar o kadına dokunmamaktır.

Şâyet kişi gerdeğe girmiş olduğu hanımını hayız hâlinde veya ilişkide bulunduğu temizlik döneminde boşarsa, kadın da gebe kalabilecek bir kadın ise bu haram olan bid'at talâkıdır ve ittifakla geçerlidir.

Üç talakı birden vermek Ebû Hanife ve İmam Mâlik'e göre bid'attır. İmam Şâfiî'nin aksine Ahmed b. Hanbel onun haram olduğunu söylemiştir. Ancak bu şekil bir boşama da imamlar arasında ihtilaf olmaksızın geçerlidir.

Ancak bilesin ki Şâri', boşanmayı ancak ülfete, dirlik ve düzene teşvik için hoş görmemiştir. Allah, insanların çoğuna gizli olan bir hakikat sebebiyle bir araya getirilip ülfet ettirilen herkesin ayrılmasının kaçınılmaz olduğunu bildiğinden, kullarına bir rahmet olarak talakı meşrû kılmıştır. Bu, onların fiillerinde ecre nâil olmaları, şeytanın burnunu sürterek yerilenlerden değil övülenlerden olmaları içindir. Çünkü onlar bu talak konusunda ilâhî izne tâbidirler.

Talâkın Allah Teâlâ'ya helallerin en sevimsizi olması, onun ademe/yokluğa dönüş olması sebebiyledir. Çünkü tabiatların kaynaşmasıyla terkibin varlığı ortaya çıkar. Bu kaynaşmadan sonra ise adem/yokluk olur. İşte bu şâibeden dolayı bir araya gelmenin aynı/kendisi yok olduğundan eşler arasında ayrılık nâhoş görülmüştür. *el-Fütûhât*'ta böyle geçmektedir.

Âyette boşama bedellerinin, salıvermeden önceye alınması, lütuf ve kerem bâbındandır. Bunda daha baştan Peygamberimiz (a.s.)'ın eşlerinin ileri sürecekleri mazeretlerin önünü kesmek vardır.

❀

وَاِنْ كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَالدَّارَ الْاٰخِرَةَ فَاِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾

29. Eğer Allâh'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

"Eğer Allâh'ı, Peygamberini" yâni Peygamberini, O'nunla beraber olmayı ve O'nun rızâsını istiyorsanız, demektir. Burada Allâh'ın zikredilmesi Rasûlullah (s.a.)'in Allah Teâlâ nezdindeki yüceliğini bildirmek içindir. *"Ve âhiret yurdunu"* yâni yanında dünyânın ve içindeki her şeyin hiçbir değeri olmadığı âhiret nîmetlerini *"diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için"* bu iyiliklerine karşı künhü, mahiyeti ve genişliği (sizin tarafınızdan) bilinmeyen, yanında dünyâ ve ziynetlerinin pek değersiz kaldığı *"büyük bir mükâfât hazırlamıştır."*

"مِنْكُنَّ (içinizden)" ifadesindeki "مِنْ" açıklama içindir. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'in eşlerinin hepsi muhsinedir/güzel davranan hanımlardır ve bütün âlemlerin hanımlarının en sâliha olanlarıdır. Allah Teâlâ'nın "sizin için" değil de "*içinizden güzel davrananlar için*" buyurması, ihsân ve iyiliğin tamamının Allah ve Rasûlü'nün rızâsını kendi rızâlarına tercih etmekte olduğunu bildirmek içindir.

İşte daha önce zikredilen boşama bedellerinin salıvermeden önceye alınması ve salıvermenin "*güzel*" diye vasfedilmesinin sırrı budur.

Bu âyet nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.) eşleri arasında en çok sevdiği **Âişe** (r.a.)'dan başladı. Bu âyeti ona okudu ve kendisini muhayyer bıraktı. O da Allâh'ı ve Rasûlü'nü tercih etti.

Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) Âişe (r.a.)'ya: "*Sana bir şey söyleyeceğim, bu konuda anne-babana danışıp istişâre etmeden aceleci davranmamanı arzu ediyorum.*"[199] buyurdu. Çünkü onun anne babasının kendisinden (a.s.) ayrılmayı emretmeyeceğini biliyordu. Hz. Âişe: "O nedir, yâ Rasûlallah?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.) de ona bu âyeti okudu. Hz. Âişe validemiz: "Bu konuda anne-babamla istişâre mi edeceğim? Bilakis ben Allâh'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu tercih ediyorum." dedi.

Rasûlullah (s.a.) bu sözü beğendi, mutlu oldu, mutluluk alâmeti mübârek yüzünde göründü. Sonra Rasûlullah (s.a.)'in diğer bütün hanımları tercihlerini yaptılar. Onlar da Rasûlullah (s.a.)'i ve bâkî olan âhiret nîmetlerini fânî olan dünyâ nîmetlerine tercih edince, bundan dolayı Allah onlara lütufta bulundu; Hz. Peygamber (s.a.)'e onlardan başkasıyla evlenmeyi yasakladı ve şöyle buyurdu: "***Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir.***" (el-Ahzâb, 33/52) Nitekim bu konu ileride gelecektir.

Rasûlullah (s.a.)'in eşlerini muhayyer bırakması konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu talak/boşama onların istemesiyle olacak şekilde talâk hakkını onlara bırakmak mıdır

yoksa bu onları iki tercih arasında serbest bırakmak mıdır? Eğer dünyâyı tercih ederlerse de Rasûlullah (s.a.)'in onlardan ayrılması mıdır? Nitekim Allah Teâlâ'nın "...**gelin size boşanma bedellerinizi vereyim."** buyurması bunu ifade etmektedir. Bazı âlimler birinci görüşü benimsediler ve: "Eğer kendi istediklerini tercih etselerdi bu talâk olurdu." dediler. Bu yüzden talâk konusunda muhayyer bırakmanın hükmünde ihtilaf edilmiştir. Çünkü bir kimse hanımını talâk konusunda muhayyerlik verse kadın da o meclisten kalkmadan yahut bu tekliften ferağat edip yüz çevirdiğine dair bir işle meşgul olmadan nefsimi/kendi tercihimi seçtim derse Ebû Hanîfe'ye göre bir bâin talâk meydana gelir. **İmam Şafiî**'ye göre bir ric'î talak, **İmam Malik**'e göre ise üç talak meydana gelir. Kadın boşanmayı değil de kocasını tercih ederse hiçbir şey meydana gelmez. Yine kadın boşanma konusundaki tercihini kullanmadan bulunduğu meclisten kalkarsa hepsinin ittifakıyla bu muhayyerlik sona erer.

Kişi hanımına: "İşin elindedir (istediğini yapabilirsin)" demesi konusunda ihtilaf ettiler. **Ebû Hanîfe** şöyle demiştir: Kişi bu sözü eşini boşamak için söyler ve kendi nefsini tercih ederse ric'î talak meydana gelir. Üç talâka niyet etmişse bu da geçerlidir. Kadın bir talâkı tercih ettim dese de, yine de bu üç talak olur. Bu da aynen muhayyer bırakmak gibi bulunulan meclisle sınırlıdır.

Bu âyette iki işâret vardır:

1- Dünyâyı ve süsünü sevmek, Hz. Peygamber (a.s.)'ın eşleri için O'nunla beraberlikten ayrılmayı gerektirir. Halbuki onlar sûret âleminde insanî nutfenin mahallidirler. İşte bu dünyâyı ve süsünü sevmenin, Hz. Peygamber (a.s.)'ın ümmeti için O'nunla beraberlikten ayrılmayı kuvvetle gerekli kıldığının bilinmesi içindir. Çünkü ümmetin kalplerinin rahimleri rûhânî-rabbâni nutfenin mahallidir. Bu yüzden o şerefli nutfeyi hak etmek için çok temiz ve pâk olması gerekir.

Düşüncen ne zaman feyzi kabul eder, heyhât,
Sadece beyaz bir sayfaya dağınık şekiller yaparsın.

2- Allâh'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu sevmek, eğer sırf hâlis Allah rızâsı içinse Hz. Peygamber (s.a.)'e ulaşmayı ve Allâh'a vuslatı gerektirir. Şâyet bu sevgi cennet nîmetleri sevgisiyle karışmışsa ona cennet nîmetleri vardır. Allah sevgisinin cennet nîmetlerine karışımı miktarınca cennet nîmetleri verilir. Yine de bu kişinin Allah sevgisine göre kendisine büyük ecir ve sevab verilir.

Eğer bir kimse: "Allah sevgisi, Allah'tan başkasının sevgisi ile karıştığında, Allah'tan başkasının sevgisinin ne kadar karıştığına göre büyük ecirde eksikliğin zorunlu olacağı kesinleşmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (a.s.)'ın sevgisinin Allah sevgisine karışması büyük ecirde eksikliği gerektirir mi?" derse, şöyle cevap veririz: "Bu durum büyük ecirde eksilmeyi gerektirmez, bilakis onu artırır. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'e itâat eden Allâh'a itâat etmiş olduğu gibi yine O'nu (a.s.) seven, Allâh'ı sevmiş olur. Hz. Peygamber (a.s.)'ın sevgisi ile cennet sevgisi arasındaki fark şudur:

Rasûlullah (s.a.)'in sevgisi hak iledir haz ile değildir. Cennet sevgisi ise hak ile değil haz iledir. Çünkü cennet nefsin hazzıdır. Nitekim Allah Teâlâ: "***Orada sizin için canlarınızın çektiği her şey vardır.***" (Fussılet, 41/31) buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)'i sevmek ve O'na uymak, kulu Allah sevgisine götürür. Nitekim Allah Teâlâ : "***De ki: Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.***" (Âl-i İmran, 3/31) buyurmuştur.

Molla Câmî der ki:

Benim Arap, Medîneli, Kureyşli bir sevdiğim var,
Onun derdi ve gamı, mutluluk ve sevincin mayası olur.
O Arap, ben ise Acemim, onun sırrını anlayamam,
Onunla sohbet nasıl açayım, o Kureyşli, ben Habeşli,
Onun aşkıyla raks eden zerre gibiyim,
Nihâyet o kızıl güneşle âlemde meşhur oldu.
Gerçi gözümden yüz kat uzaktadır,
Ama her sabah ve akşam onun yüzü gözümün önündedir.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ يُضَاعَفْ لَهَا الْعَذَابُ

ضِعْفَيْنِ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

30. Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa, onun azabı iki katına çıkarılır. Bu, Allâh'a göre kolaydır.

"Ey peygamber hanımları!" Hitabın onlara yöneltilmesi, onlara nasihatta bulunmaya önem verildiğini ortaya koymak içindir. Burada ve bundan sonraki âyetlerde Hz. Peygamber (s.a.)'e izafe edilerek onlara hitap edilmesi, onlar hakkında gelen hükümler bu izâfete bağlı olduğu içindir.

"Sizden kim" çirkinliği *"açık bir hayâsızlık yaparsa,"* beğenilmeyen bir iş, çirkinliği ileri derecede olan bir kötülük, yâni büyük bir günah işlerse *"onun azabı iki katına çıkarılır."* Yâni başkalarının azâbının iki katıyla/misliyle azâb edilirler.

Bu âyetin, Allah Teâlâ'nın (Rasûlullah (s.a.)'e hitaben): "***Allâh'a ortak koşarsan mutlaka amelin boşa gider.***" (ez-Zümer, 39/65) buyurması gibi olduğu söylenmiştir. Yoksa onlardan böyle açık bir günah işleyen var demek değildir. **İbn Abbâs** (r.a.) burada baş kaldırmanın ve kötü ahlâkın kasdedildiğini söylemiştir. **Râğıb** ise şöyle demiştir: "اَلْفَاحِشَةُ" fiillerden ve sözlerden çirkinliği pek büyük olandır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Herhalde İbn Abbas (r.a.)'ın sözünün izahı şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarının şerefleri ve makamlarının yüksekliği sebebiyle onlardan meydana gelen kötü ahlâk gibi bir zelle/ufak bir hata ve yanlış, onlara nisbetle

açık bir hayâsızlık sayılan şeylerdendir. Özellikle de bunda Hz. Peygamber (a.s.)'a eziyet meydana geldiğinde.

"Bu" azabı ikiye katlamak *"Allâh'a göre kolaydır."* Onların Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları olması, Allâh'ı azabı katlamaktan alıkoymaz. Bilakis Hz. Peygamber (s.a.)'in hakkını gözetmek için O'nu buna dâvet eder.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle denilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları için azâbın katlanmasının sebebi nedir?" sorusunun cevabı şöyledir: Allâh'ın çeşit çeşit nîmetleri onlar üzerinde daha fazladır. Allâh'ın fayda pınarları onlar nezdinde daha âşikârdır. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in parıltısının bereketini gözlerine sürme olarak çekmişler ve Allah Teâlâ onların ev ve odalarına melekleri indirerek peş peşe vahiyler göndermiştir. Muhakkak emre muhâlefet ettiklerinde onların cezâlandırılması da çok büyük ve ağır bir durumdur. Bu sebeple Allâh'a bilerek isyan edenin cezâsı bilmeden isyan edenin cezâsından daha fazladır denilmiştir. Devamlı olarak bu böyledir. Hür kimsenin cezâsı, kölenin cezâsından daha büyüktür. Bu hakikatten ötürü evli (muhsan) olanın cezâsı, evli olmayanın cezâsından daha büyüktür."

Ümmetlerin azarlanmadığı bazı hususlarda peygamberlere sitem edilmiştir. Hâsılı günah, o günahı işleyenin büyüklüğüne göre büyük olur. Günahın çirkinliğinin fazlalığı, günahı işleyenin şerefinin ve nîmetin fazlalığına tabidir. Peygamberimizin (s.a.) temiz eşleri, mü'minlerin anneleri ve tüm âlemlerin kadınlarının en şereflileri olduklarından, kendilerinden günah sâdır olması durumunda, onlardan günahın sâdır olması daha çirkin olur. Daha çirkin olanın cezâsı da daha şiddetli ve katmerli olur.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Avam halka tam anlamıyla lütuf olan şey,
Değerli âşıklara kahır olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Sevâbın ve cezânın nefsin ne kadar değerli ve değersiz olduğuna göre artar veya eksilir. İşlenen suça verilecek cezânın fazla olması, fazîletin/üstün oluşun emârelerindendir. Mesela hür olanın cezâsı köle olandan daha fazladır. Cezânın azlığı da eksiklik emârelerindendir. Çünkü saâdet ehli iki sınıftır: Onlardan saîd olan vardır, es'ad olan vardır. Saîd cennet ehlidir, es'ad ise Allah ehlidir. Saîd olandan bir tâat meydana gelince ona cennetten bir ecir verilir. Şâyet bir ma'siyet meydana gelirse cehennemden bir azâb verilir. Es'ad olan kişiden bir tâat meydana gelince bu kimseye ecri iki defa verilir. Bu ise o tâati sebebiyle onun cennette bir derecesinin ve Hakk'a yakınlıkta (kurbet) bir mertebesinin artırılmasıdır. Bu kimseden bir ma'sıyet meydana gelirse, cennetteki derecesinde ve Hakk'a yakınlıktaki mertebesinde eksiltme yapmak sûretiyle azâbı iki kat yapılır. Ya da cehennem ateşinin dokunmasının eleminden hâsıl olan azâb ile Hakk'a uzak olma ve perdelenmenin zilletinin kendisine dokunmasının eleminden hâsıl olan azâba dûçar olmak sûretiyle bu kimsenin azâbı katlanır. İşte **Seriy Sakatî** (k.s.)'un: "Allâh'ım! Bana azâb edeceksen,

hicâb (senden perdelenme) zilleti ile bana azab etme!” diye duâ etmesi buradandır. *“Bu”* Yâni onlar için azâbı ikiye katlamak halkın aksine *“Allâh’a göre kolaydır.”* Çünkü halkın azabı katlaması kolay değildir. Çünkü onlar bundan dolayı yorulur ve bu onlara zor gelir.”

Allah, bizi de sizi azabdan korusun ve bol sevabla şereflendirsin.

Tevekkülün olmaması, ele geçip ulaşana kanâati terk etmek ve semeresiz işlerin peşinde koşmak, azâbın ve tenezzülün/mânevî düşüşün sebeplerindendir.

Abdülvâhid b. Zeyd şöyle demiştir: “Üç gece Allah’tan bana cennetteki arkadaşımı göstermesini istedim. Bana: “Ey Abdülvâhid! Senin cennetteki arkadaşın Meymûnetü’s-Sevdâ (Kara Meymûne)’dir.” denildi. Ben: “O nerededir?” diye sordum. Bana: “Kûfe’de falanca oğulları arasındadır.” denildi. Hemen çıkıp Kûfe’ye vardım ve onu sordum. Bana: “O, birkaç koyuncuğu otlatan bir mecnûnedir.” dediler. “Ben onu görmek istiyorum.” dedim. Bana: “Öyleyse musallâya git.” dediler. Musallaya vardım, bir de ne göreyim o durmuş namaz kılıyor. Önünde bir değnek, kendi üzerinde de “Satılamaz ve satın alınamaz” yazan yün bir elbise vardı. Bir de baktım koyunlar kurtlarla otluyor. Ne kurtlar koyunları yiyordu, ne de koyunlar kurtlardan korkuyordu.

Beni görünce namazı kısa kesip selam verdi. Sonra: “Ey İbn Zeyd dön, git! Buluşma yerimiz burası (dünyâ) değil orası (cennette).” dedi. Ben: “Allah sana rahmet etsin, benim İbn Zeyd olduğumu nereden biliyorsun?” dedim. Şöyle cevap verdi: *“Bilmez misin ki ruhlar toplanmış/düzenli ordulardır. Ruhlar âleminde tanışıp kaynaşanlar bu âlemde de tanışıp kaynaşırlar. Ruhlar âleminde tanışmayanlar da burada ihtilaf ederler.”*[200] diye cevap verdi. Ona: “Bana öğüt ver.” dedim. O: “Hayret! Kendisi vâiz olana öğüt verilecek öyle mi?” dedi ve devam etti:

“Bana şöyle bir haber ulaştı ki bir kula dünyâlık bir şey verilir de kul bir ikincisini isterse Allah o kimseden kendisiyle halvet (baş başa kalma) sevgisini çekip alır, ona yakınlıktan sonra uzaklık, ünsten/ünsiyetten sonra yalnızlık/yabancılık (vahşet) verir. İşte bu sırdan dolayı Allah Teâlâ Kur’an’da Peygamberimiz’in (s.a.) temiz eşlerine öğüt vermiştir. Bu Allâh’ın lütfundandır.

Sâib der ki:

Dervişliğin ayak tozunu gözüne sürme çekince,
Gözün padişahlıktaysa o bir toz kadar görünür.

Yani gözün ve gönlün cilâsı; devlet, saltanat ve fâni dünyâ nîmetlerinde değil fakr, kanâat ve dünyâ ziynetini terk etmektedir. Çünkü dünyâ içindekilerle birlikte keder ve tasadır. Öyleyse akıllı kimseye düşen, ağırlıkları ve günahları azaltmak, geçip giden ömrünün son ânına kadar dünyâ sevgisinden arınıp temizlenmeye (tecerrüd) gayret etmektir.

وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَٓا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ

وَأَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

31. Sizden kim, Allâh’a ve Rasûlü’ne itâat eder ve yararlı iş yaparsa ona mükâfâtını iki kat veririz. Ve ona *(cennette)* bol rızık hazırlamışızdır.

“Sizden” siz peygamber hanımlarından her *“kim, Allâh’a ve Rasûlüne itâat”*e devam *“eder ve yararlı”* sâlih, beğenilen *“iş yaparsa ona mükâfatını”* birisi onların tâat ve takvâsına karşılık, diğeri de kanâat ve hüsn-i muâşeretle Rasûlullah (s.a.)’in rızâsını taleb etmelerkine karşılık olarak *“iki kat veririz.”* **Mukatil** bu ifâdeyi: “bir haseneye yirmi ecir veririz.” diye tefsir etmiştir.

Râğıb: “اَلْقُنُوتُ” boyun eğerek tâate devam etmek ve sarılmaktır.” demiştir.

“Ve ona” cennette bu iki kat ecre/mükâfâta ilaveten *“bol”* yâni güzel ve hoşnut olunacak bir *“rızık hazırlamışızdır.”*

Râğıb der ki: “اَلْإِعْتَادُ (hazırlamak)” bir şeyi ona ihtiyaç duyulmadan önce biriktirmek, hazırlamaktır.

el-Müfredât’ta şöyle denilmiştir: “Kendi sahasında şerefli olan her şeye “kerîm” denir.

Âyette kerîm rızkın hakîkatte cennet nîmetleri olduğuna işâret vardır. Cennet nîmetlerini arzu eden dünyâda nîmetlenmeyi terk etmelidir. Peygamberimiz (a.s.) **Muâz** (r.a.)’a şöyle buyurmuştur: “*Nîmetlere dalmaktan/bolluk içinde yaşamaktan sakın. Çünkü Allâh’ın (has kulları) nîmetlere dalanlar/bolluk içinde yaşayanlar değildirler.*”[201] Yâni Allâh’ın hâlis kulları, âhiret nîmetlerinin yerine dünyâ nîmetlerine râzı olmazlar. Çünkü dünyâ nîmetleri fânîdir.

İşittim ki güzel huylu Cemşid,
Bağlılık çeşmesinin başına şöyle yazmış:
Bu çeşmenin başında bizim gibi niceleri sohbet ettiler,
Ve gittiler, çünkü göz yumup vefat ettiler.

Âyette işâret edilmektedir ki cennet arzusu ve benzerleri karışmadan yapılan tâat ve hâlis amel Hakk’a yakınlığı (kurbet) artıracak bir ecri, ona tâbi olarak da cennetin derecelerinde başka bir ecri gerekli kılar. Nefis ile yapılan amel, onun varlığını artırır. Ancak mürşidin işâretine, peygamberlerin ve velîlerin delâletine uygun amel ise nefsi varlıktan kurtarır. Varlıktan kurtuluşun alâmeti, halden hâle dönmek (inkılâb) ve huzursuzluk değil, huzur ve tam teveccühle amel etmektir.

Görmez misin ki bazı müridler şeyhleri **Ebû Süleyman Dârânî** (r.h.)’ın emriyle yanan tandıra/fırına girdi de hiçbir şeyi yanmadı. İsminden başka varlığı kalmayan bir kimse nasıl yanar ki! İşte şühûd/müşâhede budur. Hem de bu kerîm/güzel rızıktır. Çünkü el-Kerîm/asıl kerîm olan Allah’tır. Muhlis kulunu kendisine yakınlığa (kurbet) ilâve olarak rabbânî müşâhedeler, mükâşefeler ve mükâlemelerle rızıklandırır. İşte “***Kulun yaptığı***

iş iyilik olursa onu katlar, kat kat arttırır kendinden de büyük mükâfat verir.” (en-Nisâ, 4/40) âyetinin mânâsı budur.

Görmez misin ki **Halîl İbrâhim** (a.s.) Nemrud’un ateşinde yanmadı. Bilakis *“el-Vedûd”* (çok seven ve sevilen) Allah’tan kerîm (bol, güzel) rızık buldu. Çünkü ehlullâha âid bütün zâhirî nîmetler, onlara mahsus bâtınî nîmetlerden akseder. Gerçek ecir ancak âhiret hayatında verilecektir. Çünkü bu âlem dar olduğu için onu ihâta edemez.

Allah Teâlâ’dan kunût (itâat) ve amel niyâz ediyor, gevşeklik ve tembellikten O’na sığınıyoruz. Çünkü tembellik gafleti ve hicâbı/Hak’tan perdelenmeyi doğurur. Tıpkı amelin şuhûdu/müşâhedeyi ve perdenin kalkmasını doğurduğu gibi. Çünkü vücûdî tecellîler, şühûdî tecellîlerin mazharlarıdır.

Bundan Peygamberimiz (a.s.)’ın “*Devamlı abdestli ol ki rızkın genişlesin.*”[202] hadîsinin sırrı bilinip anlaşılır. Sûrî temizlik sahib olduğu hususiyetle sûrî/zâhirî rızkı celb ettiği gibi mânevî temizlik de kendi muktezâsınca mânevî rızkı celb eder. Böylece cisim ve ruhtan her birinin gıdâsı hâsıl olur ve bâkî hayatın sırrı ortaya çıkar. Çünkü ruhun zevklerinin ne dünyâda ne de âhirette nihâyeti yoktur.

Mesnevî’de der ki:

Bu toprak ve deri (kösele) perdedir,
Asıl rızkı her an Allah’tan bil,
Rızkı Ondan ara, iste, Zeyd’den, Amr’dan değil.
Sarhoşluğu O’ndan iste, esrardan, şaraptan değil.
Zenginliği hazineden, mal ve mülkten değil, Ondan dile,
Yardımı amcadan haladan değil, Ondan iste!

Allâh’ım, bizi has ve hâlis kullarından kıl, nûn ve sâd hakkı için ayaklarımızı doğru yolda sâbit kıl.

يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَاَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ اِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ
بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذ۪ي ف۪ي قَلْبِه۪ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٣٢﴾

32. Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer *(Allah’tan)* korkuyorsanız, *(yabancı erkeklere karşı)* çekici bir eda ile konuşmayın; sonra kalbinde hastalık bulunan kimse ümide kapılır. Güzel söz söyleyin.

“Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz.” Siz Hz. Peygamber (s.a.) ile sohbet ve beraberlik sebebiyle fazîlet ve şeref bakımından kadınlar topluluğundan herhangi bir topluluk gibi değilsiniz. Çünkü şerefli olana izâfe edilen de şereflidir.

“Eğer” Allâh’ın hükmüne ve Rasûlü’nün rızâsına muhâlefet etmekten *“korkuyorsanız”* insanlarla muhatap olduğunuzda, yabancı erkeklerle konuşurken erkeklere ümid veren kadınların konuştuğu gibi yumuşak ve *“çekici bir edâ ile konuşmayın;”*

“Eğer (Allah’tan) korkuyorsanız” cümlesi, başlangıç cümlesidir. Önceki cümlede söz tamam olmaktadır. Ya da *“Eğer (Allah’tan) korkuyorsanız”* ifâdesi, Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarının hayırlı olmalarının şartı ve onların fazîletinin Hz. Peygamber (s.a.) ile irtibatlarından değil, ancak takvâ ile olduğunun beyânı olması da muhtemeldir.

Zühd ve takvâ fazîlete mihrâb oldu.

Kadınlar yabancı erkeklerle konuşurken onların ümidlerini kırmak için vakur/sert olmaya çağrılmaktadır. Bir kişi, evde olmayan başka bir insanın kapısına geldiğinde içerdeki hanımın o kişiyle yumuşak ve çekici tarzda konuşması câiz olmaz. Çünkü bu durum şehveti harekete geçirir ve erkeğin tamaha düşmesini doğurur.

“Sonra kalbinde hastalık” günah sevgisi *“bulunan kimse ümide kapılır.”* Töhmetten ve muhatabın gönlüne ümid vermekten uzak, ciddî, vakur ve muhannesler gibi kırıtmaksızın *“Güzel söz söyleyin.”*

Bedenî hastalık zâhirî ve maddî ölüm sebebi olduğu gibi zinâ da manevî helak ve ölüm sebeplerindendir. Onun sebebi ise mülayim ve yumuşak davranmaktır.

Samurun, (kürkünün) yumuşaklığı sebebiyle canı âfettedir,
Kirpi ise sertliği sebebiyle canını kurtarır.

Âyette işâret edilmektedir ki kalblerin rahimlerini meşâyıhın velâyetinin tasarruflarına teslim eden gönül ehlinin halleri, diğer insanların halleri gibi değildir. Allah ile O’nun dışındaki şeylerden sakınıp takvâ sâhibi olan kimse, iki dünyâdan hiç bir şeye boyun eğmez. Çünkü sözle boyun eğmek, kalp ve amel ile boyun eğmeyi getirir. Sâdıklardan bir çoğu, kendi iddiâlarınca âhiretin salâhı ve dînin maslahatları için sözle dünyâ erbâbına ve dünyevî işlere boyun eğerler. Böylece onlar yavaş yavaş helâk uçurumuna yuvarlanır, gerisin geri dünyâya dönerler ve halleri de zayıf olduğu için gaflet denizlerinde boğulurlar. O halde bu gibi ruhsat ve tavizlerden uzak durmalıdır. Ma‘rûf ve iyilik dışında hiç bir gerekçeyle dünyâ hallerine ve dünyâ işlerine girişmemelidir. Aksi halde kişi münker işlere mağlup olur. Hakk’ın rızâsına muhâlif işlerden Allâh’a sığınırız.

وَقَرْنَ فٖي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولٰى وَاَقِمْنَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتٖينَ الزَّكٰوةَ وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ اِنَّمَا يُرٖيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهٖيرًا ﴿٣٣﴾

33. Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.

Namazı kılın, zekâtı verin, Allâh'a ve Rasûlü'ne itâat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

"Evlerinizde oturun" Nâfi', Âsım ve Ebû Ca'fer "قَرَّ يَقَرُّ"nın emri olarak "قَرْنَ" diye okumuştur. Diğer kırâat imamları ise "وَقَرَ يَقِرُ وَقَاراً"nin veya "قَرَّ يَقِرُّ"nun emri olarak "قِرْنَ" diye okumuştur. Yâni ey Peygamber'in hanımları, evlerinizden ayrılmayın ve meskenlerinizde durun, demektir. Burada hitap, her ne kadar Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarına ise de diğer kadınlar da bu hükme dahildir.

Rivâyete göre ezvâc-ı mutahharadan Sevde bint Zem'a (r.a.) Hz. Ömer (r.a.) zamanında cenâzesi evinden çıkarılana kadar namaz, hac, umre için dahi odasından dışarı adım atmamıştır. Kendisine "Niçin hac ve umre yapmıyorsun?" diye sorulunca "Bize **"Evlerinizde oturun"** buyruldu." demiştir.

Yabancılara karşı gözünü yum, kör ol!
Evden çıkınca mezardaymışsın gibi ol!

Bir rivâyette: "*Kadınların mescidlerinin en hayırlısı evlerinin köşesidir.*"[203] buyrulmuştur.

"Eski cahiliye âdetinde olduğu" câhiliyye günlerinde kadınların açılıp saçıldığı *"gibi açılıp saçılmayın."*

Rağıb şöyle demiştir: Üzerine burçlar tasvir edilen ve güzel kabul edilen elbiseye "ثَوْبٌ مُبَرَّجٌ" denir. Ziynetini ve güzelliğini, yâni güzel yerlerini erkeklere gösterme konusunda o elbiseye benzedi mânâsına "تَبَرَّجَتِ الْمَرْأَةُ" denir. Buna göre mânâ, süslerinizi göstermeyin, demek olur. *Tehzîbü'l-masâdır*'daki: "اَلتَّبَرُّجُ" kadının kendini süslemesidir" sözü de buna delâlet eder. "اَلتَّبَرُّجُ"ün asıl mânâsı burca çıkmaktır. Çünkü burca çıkan, kendisine bakan herkes tarafından görülür. Bu görüş Ebû Ali'ye âittir." Denilmiştir ki: "تَبَرَّجَتِ الْمَرْأَةُ" kadın kasrının burcundan göründü, demektir. "وَلَا تَبَرَّجْنَ" âyeti de buna delâlet eder." Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir. Bazıları ise bu ifâdenin 'böbürlenerek ve çalımlı yürümeyin' demek olduğunu söylemişlerdir.

"*Eski/ilk câhiliyye*" dönemi, Âdem (a.s.) ile Nuh (a.s.) arasında geçen dönemdir. Âdem (a.s.)'ın ölümü ile Nuh tufanı arasında 1272 sene vardır. Nitekim *et-Tekmile*'de böyle geçmektedir. Son/diğer câhiliyye dönemi ise Hz. Muhammed (s.a.) ile Îsâ (a.s.) arasında geçen zamandır. **İbn Melek**: "Câhiliyye, Rasûlullah (s.a.)'in peygamber olarak gönderilmesinden önceki vakte yakın olan zamandır. O dönemde cehâlet çok olduğu için bu isim verilmiştir." demiştir.

Rivâyete göre Âdem (a.s.)'ın çocuklarından iki batından birisi ovalarda, diğeri ise dağlarda yerleşti. Dağda yerleşenlerin erkekleri parlak yüzlü/yakışıklı, kadınları ise çirkindiler. Ovaya yerleşenler ise bunun tersiydi. İblis insan suretinde gelip ovada yaşayan bir adamın yanında işçi olarak çalışmaya ve ona hizmet etmeye başladı. Derken

çobanların çaldıkları kaval gibi bir çalgı âleti îcâd etti. Bu âletten o zamana kadar insanların duymadığı garip sesler çıkartmaya başladı. Ova sakinleri bunu duyup geldiler ve İblis’in etrafında toplandılar. Artık yılda bir onun başında toplanıp bayram etmeye başladılar. Kadınlar yabancı erkeklerin yanında açılıp saçıldılar. Erkekler de kadınlara karşı süslenip çalımlandılar. Onların böyle bir bayram gününde dağ sakinlerinden bir adam izinsiz onların arasına daldı. Kadınları ve onların güzelliğini gördü. Arkadaşlarına durumu haber verdi. Onlar da gelip bu bayrama katıldılar. Bu şekilde zinâ, fuhuş ve ahlâksızlık ortaya çıkıp yayıldı. İşte Allah Teâlâ’nın *“...eski câhiliyye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.”* sözünün mânâsı budur. Bu durum İdris (a.s.)’ın zamanından sonra meydana gelmiştir.

Kâşifî şöyle demiştir: “En doğrusu şudur: “*Eski/ilk câhiliyyet*”, Hz. İbrahim (a.s.) zamanında idi. Kadınlar elbiselerine inci bağlayıp bu elbiseleri giyerler ve kendilerini yol ortasında erkeklere gösterirlerdi.”

Son câhiliyyetin âhir zamanda onların yaptıklarının benzerini yapan bir topluluk olduğu söylenmiştir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Ateş ehlinden iki sınıf insan vardır ki ben onları görmedim.*” Yâni asr-ı saadetin temizliği sebebiyle Rasûlullah (s.a.)’in asrında onlar yoktu. Bilakis ondan sonra ortaya çıktılar. “*Bunlardan biri ellerinde sığır kuyrukları gibi kamçılarla insanlara vuran bir topluluktur.*” Bu kamçılara Arap ülkelerinde “ ٱلْمَقَارِعُ” denir. “مِقْرَعَةٌ”nın çoğuludur. Bu, bir ucu takviye edilip bağlanmış, orta parmak kalınlığında bir kamçıdır. Onunla hırsızlara çıplak olarak vururlar. Hadîste bahsedilenlerin köpekler gibi zâlimlerin kapılarında dolaşıp insanları vurarak ve söverek uzaklaştıran kimseler olduğu söylenmiştir. “*İkinci sınıf ise*” aslında “*giyinmiş*” ancak mânâda “*çıplak kadınlardır.*” Çünkü bu kadınlar, altında olanı belli eden ince elbiseler giyerler. Yâni, onlar takvâ elbisesinden çıplaktırlar. Onlar zamanımızın kadınlarının yaptığı gibi dış elbiselerini arkalarına atarlar ve göğüsleri açılır.

Yahut da; Allâh’ın nîmetlerini giymiş/kuşanmış, şükürden çıplak/mahrum kadınlardır, demektir. Yâni sâlih amel olmazsa dünyâ nîmetleri âhirette fayda vermez. Bu mânâ kadınlara mahsus değildir.

“*Bu kadınlar meylettirir/oynatırlar*” Yâni kendileriyle erkeklerin kalplerini fesada meyl ettirirler. Yahut rakkaselerin yaptığı gibi omuzlarını ve arkalarını oynatırlar. Ya da yüzlerinin görünmesi için örtü ve peçelerini kaydırırlar.

Erkeklere “*meylederler*” yâni, onlar kibirli ve çalımlı yürürler. “*Başları eğilmiş deve hörgücü gibidir*.” Başörtüleri ve başlıkları ile başlarını büyütüp yükseltirler de sonunda yağının çokluğundan eğilen deve hörgücüne benzer. Ya da onlar başlarını kaldırıp yabancı erkeklere bakarlar, demektir. “*Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Halbuki onun kokusu kırk yıllık mesafeden duyulur.*”[204]

Beden ile yapılan tâatlerin aslı olan: *“Namazı kılın,”* eğer malınız varsa mal ile

yapılan ibâdetlerin en şereflisi olan -nitekim *Ebü'l-Leys Tefsiri*'nde böyle geçmektedir- *"zekâtı verin,"* diğer emir ve yasaklar konusunda hususen *"Allâh'a ve Rasûlüne itâat edin."* Bazıları şöyle demiştir: Farzlarda Allâh'a sünnetlerde Rasûlü'ne itâat edin.

"Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece" ırz ve haysiyetinizi lekeleyip kirletecek *"günahı gidermek ve sizi"* ma'sıyet kirlerinden iyice *"tertemiz yapmak istiyor."* Kişinin ırzı, kişinin koruyup muhâfaza ettiği tarafıdır. Bu ifâde yukarıda beyân edilen emir ve yasaklamanın sebebini bildirmek üzere bir başlangıç cümlesidir. Burada hitâbın genelleştirilmesiyle hüküm de Hz. Peygamber (s.a.)'in eşlerinden başkasını da içine alacak şekilde genişletilmiş ve "*Ey Ehl-i Beyt*" buyrularak kimlerin kasdedildiği açıklanmıştır.

Ehl-i Beytten murad, nübüvvet hânesinin içine aldığı erkek ve kadınlardır. **Râğıb** şöyle demiştir: "Kişinin ehli, neseb, din veya bunlara benzer san'at, ev, belde ve iş gibi şeylerin kendisini ve onları bir araya getirdiği kimselerdir. Aslında kişinin ehli, aynı meskeni paylaştığı âile ferdleridir. Sonra mecazen nesep birliği olanlara da ehl-i beyt denilmiştir. Ancak mutlak olarak 'ehl-i beyt' denilince örfen Hz. Peygamber (s.a.)'in âilesi anlaşılır. Ehl-i Beyt olarak Hz. Peygamber (s.a.)'in Hâşimoğulları'ndan olan âilesi bilinir. Hz. Peygamber (s.a.): "*Selman bizden, Ehl-i Beyt'tendir.*"[205] buyurarak bir kavmin efendisinin onlara nisbet edilmesinin doğru olacağına dikkat çekmiştir.

"اَلْبَيْتُ (ev)" aslında insanın geceleyin sığınıp barındığı yerdir. Sonra bu hususta gece dikkate alınmaksızın her barınağa 'beyt' denilmiştir. Bu kelimenin çoğulu "اَبْيَاتٌ" ve "بُيُوتٌ "tur. Ancak "بُيُوتٌ" meskenlere, "اَبْيَاتٌ" ise şiir için daha özeldir. Yine taştan, kerpiçten, yünden, kıl ve deriden yapılan barınaklara da 'beyt' denmiştir. Şiirin beyti de eve benzetilmiştir. Bir şeyin mekanı da 'beyti/evi' diye ifâde edilmiştir. Bu bilgilerin hepsi *el-Müfredât*'tan alınmıştır.

Ma'sıyet için istiare olarak "اَلرِّجْسُ (pislik)" kelimesinin kullanılması ve onun çaresi olarak temizlemenin gösterilmesi, ondan iyice uzaklaştırıp nefret ettirmek içindir.

İşte gördüğün gibi bu âyet Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarının Ehl-i Beyt'inden olduğuna açık bir delil ve parlak bir huccettir. Ehl-i Beyt'i, Hz. Fâtıma, Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.)'a tahsis etmeleri konusunda Şîa mezhebinin görüşünün bâtıl olduğuna hükmetmektedir. Şia'nın delil olarak kabul ettiği şu hususa gelince, Hz. Peygamber (s.a.) bir sabah üzerinde siyah kıldan örülmüş bir aba ile geldi ve oturdu. Sonra Hz. Fâtıma geldi. Onu örtünün altına aldı. Peşinden Hz. Ali geldi. Onu da örtünün altına aldı. Sonra Hz. Hasan ve Hüseyin geldi ve onları da örtünün altına aldı ve şöyle buyurdu: *"Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."*

Bu hâdise onların Ehl-i Beyt'ten olduklarına delildir. Fakat onlardan başkasının Ehl-i Beyt'ten olmadığına delil değildir. Bu hâdisenin onların iddiâsına delâlet ettiği farz edilse bile nassın karşısında olduğu için ona îtibar edilmez.

Kâşifî şöyle demiştir: "İşte bu sebeple beş kişiye "Âl-i âbâ" ismini verdiler."

Âl-i abâ Rasûlullah ve kızı,
Toplandıkları zaman Murtazâ, sonra da iki torunu.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "اَلرِّجْسَ" yâni kir ve günah, çirkin işlerde, kötü ahlâkta olur. Çirkin işler, görünen ve görünmeyeni ile kötülükler ve fuhşiyattır. Kötü ahlâk ise, nefsin isteklerine uymak, bid'at, cimrilik, hırs, akraba ziyaretini kesmek ve benzeri şeylerdir. Rabbü'l-âlemîn onları bid'at yerine sünnet yoluna koydu, cimrilik yerine cömertlik, hırs yerine kanâat, akrabadan ilişkiyi kesme yerine ziyâret ve şefkat duygusunu onlara nasib etti. Sonra şöyle buyurdu: *"Sizi tertemiz yapmak istiyor."*

Kendinizi beğenmekten, Allah üzerinde bir hakkınız (nazınız) olduğunu düşünmekten ya da ibâdetlerinize bakıp güvenmekten sizi temizlemek istiyor. Pîr-i tarîkat (**Abdullah Ensârî Herevî**) şöyle buyurmuştur: "Bakış iki türlüdür: İnsânî bakış ve Rahmânî bakış. İnsânî bakış, senin kendine bakmandır. Rahmânî bakış (nazar) ise, Hakk'ın sana bakmasıdır. Senin benliğinden insânî bakış gitmedikçe, Rahmânî bakış kalbine inip yerleşmez. Ey miskin! Benlikle bulaşmış olan bu ibâdetine niçin bakıyorsun? Onu ihtiyaçsızlık dergâhıyla niçin ölçüp mukâyese ediyorsun? Haberin yok ki, dünyânın bütün sıddîklarının, yâni samîmî insanlarının amellerini ve gökteki kudsî meleklerin tüm tâatlerini toplasan, Celâl sâhibi Allah Teâlâ'nın terâzisine (mîzânına) koysan, sivrisinek kanadı kadar ağırlık tutmaz. Ancak Hak Teâlâ hiçbir ihtiyâcı olmamakla birlikte, kulun kulluğunu beğenir ve kulluk yolunu ona gösterir."

Molla Câmî şöyle der:

İnsanlar bazen kendi amellerine güvenirler,
Ona senin kerem ve iyiliğinden başka bir dayanak olmaz,
Ey kerem sâhibi, ona (kuluna) lütfunla yardım eyle,
Çünkü o senin adâletinden, yine senin lütfuna sığınıyor.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Evlerinizde oturun."* Burada Allah Teâlâ kalplere ve ruhlara ilâhî hazrete yönelerek melekût âlemindeki vatanlarında karar kılmalarını emretmektedir. *"Eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın."* Câhillerin âdeti olduğu gibi dünyâ ziynet ve şehvetlerine rağbet ederek hisler âlemine çıkmayın. Devamlı huzur, murâkabe, seyr ile Allâh'a urûc etmek sûretiyle *"namazı kılın."* Çünkü namaz mü'minin mi'râcıdır.

Mü'min namazda iki elini dünyâdan kaldırıp çeker ve dünyânın üzerine tekbir getirir. Allah'tan başka her şeyden yüz çevirerek Allâh'a yönelir. İnsânî tekebbür/büyüklenme makamından hayvânî rükû tevâzuuna döner. Oradan nebâtî secde huşûuna döner. Oradan cemâdî kuûda (cansız varlıklara âid oturuşa) döner. Çünkü insan en aşağı mertebe olan kalıba bu yolla indirilmiştir. Dönüşü de rûhânî başlangıçta bulunduğu şuhûd/müşâhede makamına ulaşana kadar bu yolla olur. Sonra tahiyyât ve ilâhî hazreti senâ ile teşehhüdde bulunur. Sonra namazı ikame ederek ve devam ettirerek ulûhiyet denizinde

müstağrak bir halde sağından âhirete ve orada bulunanlara, solundan dünyâya ve orada bulunanlara selâm verir. *“Zekâtı verin.”* Zekât, hakîkî varlık üzerine ziyâde olan mecâzî varlıktır. Onu vermek hakiki varlık uğrunda sarf ve ifnâ etmektir. Bu da *“Allâh’a ve Rasûlü’ne itâat edin”* hükmünü yerine getirmek yoluyla olur. *“Ey Ehl-i Beyt!”* Ey vuslat evinin ve vahdet meclisinin ehli! *“Allah sizden, sadece günahı”* hudûs/sonradan olma kirini *“gidermek ve sizi”* hudûs kirinden cemal ve celal sıfatlarının tecellisi olan temiz bir içecek ile kendisinden sonra artık kirlenme olmayacak şekilde *“tertemiz yapmak istiyor.”*

Nitekim “Fânî olan bir daha önceki vasıflarına geri çevrilmez.’ demişlerdir. Bu sebeple kâmil velîler için tabîatın (hased, cimrilik gibi beşerî sıfatların) tekrar ortaya çıkma korkusu yoktur.

Kul, mutlak olarak kendinden fânî olmadıkça,
Onun nazarında tevhîd gerçekleşmez (tevhîdin hakîkatına ulaşamaz),
Tevhîd, hulûl değildir, senin yok olmandır,
Yoksa lafla insan Hak olmaz.

Allah Teâlâ bizi ve sizi tevhîdin hakîkatlarına erdirsin. Bizi kendi nezdinden en kuvvetli bir şekilde te’yid eylesin. Varlıklarımızın nakışlarını silsin. Bizi enâniyetlerimizin kirlerinden temizlesin. O çok kerim, cömert ve kullarından herbirine son derece şefkat ve merhametlidir.

وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فٖي بُيُوتِكُنَّ مِنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ

لَطٖيفًا خَبٖيرًا ﴿٣٤﴾

34. Evlerinizde okunan Allâh’ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, çok lütufkârdır ve her şeyden haberi olandır.

Ey peygamber hanımları! *“Evlerinizde okunan Allâh’ın âyetlerini ve hikmeti”* yâni mu‘ciz olan nazmı ile peygamberliğin doğruluğuna delâlet eden Allâh’ın apaçık âyetleri olma özelliği ile türlü ilimleri ve şer‘î hükümleri ihtivâ eden bir hikmet olma özelliğini kendisinde toplayan Kitâb’ı/Kur’ân’ı *“hatırlayın”* hıfz edin, insanlara öğüt ve nasihat yoluyla zikredin.

Hikmetin mânâsı Lokman sûresinde (31/12) geçmişti. **Katâde** buradaki “*âyetler*”i Kur’an âyetleri, “*hikmet*”i de sırf hikmet olan hadîs olarak tefsîr etmiştir.

Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarını (dünyâ ve ziyneti taleplerine) son vermeye ve mükellef tutuldukları konularda sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik etmek üzere nübüvvet hânesinden ve vahyin indiği ocaktan olmakla kendilerine ikram

edilen nîmetleri hatırlatmaktadır.

Vahyin iniş mekanı olması bakımından âyetlerin inişlerinden bahis daha uygun olduğu halde evlerde âyetlerin okunmasının zikredilmesi, okuma bütün âyetlere şâmil olduğu ve evlerin hepsinde meydana geldiği içindir. Âyetlerin tekrar tekrar okunması, onlara âyetleri hıfz edip başkalarına hatırlatma imkanı verir. Nüzûl kelimesi ise böyle değildir.

Burada âyetleri okuyanın tâyin edilmemesi, öğrenmek ve öğretmek üzere Cebrail (a.s.)'ın tilâvetini, Hz. Peygamber (s.a.)'in tilâvetini, hanımlarının tilâvetini ve daha başkalarının tilâvetine şâmil olması içindir.

el-Vasît'ta der ki: "Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarını şerîatın sınırlarını kavramaları için Kur'an'ı ve hadisleri ezberlemeye ve müzâkere etmeye teşvik etmektedir. Burada hitap, her ne kadar onlara mahsus kılınmışsa da başkaları da bu hükme dahildir. Çünkü şerîat bu iki temel esas olan Kur'an ve sünnet üzerine bina edilmiştir. Ancak onlarla Allâh'ın koyduğu sınırlara ve farz kıldığı hususla vâkıf olunur."

Kur'ân'ı unutmaması ve Kur'ân'ın sadrından çıkmaması için her gün ve her gece Kur'an okumak Kur'an okuyan kimsenin sünnet ve âdetlerindendir. Çünkü Mushaf'tan okuyamayacak kadar Kur'ân'ı unutmak büyük günahlardandır.

Mü'minin evine Kur'an'dan bir pay ayırıp evinde hizbinden bir miktar Kur'an okuması sünnettir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Müslümanların evlerinde nurları arşa kadar uzanan kandiller vardır. Yedi kat gökteki ve yedi kat yerdeki mukarreb melekler onları tanır ve "İşte bu nur, mü'minlerin, içinde Kur'an okudukları evlerdendir." derler.*"[206] Kur'an'ı bazen başkalarından dinlemek de sünnettir. Hz. Peygamber (a.s.) Übeyy (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.)'ın kırâatını dinlerdi.[207] Hz. Ömer (r.a.) Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.)'ın kıraatını dinlerdi. Onun sesi pek güzeldi.

Namazda okunan Kur'an'ı dinlemek farzdır. Namaz dışında ise cumhûra göre müstehabdır.[208] Sen de Kur'ân'dan öğüt almaya, onu muhâfaza etmeye ve dinlemeye bak.

Kalp, Kur'ân'ı dinlemekten dolayı her an seni hatırlar,
Bâtıl yolda olanların senin hak kelâmından sıkılmaları da nedir?

"Şüphesiz Allah, çok lütufkârdır" yarattıklarının hepsine çok fazla lütuf ve iyilikte bulunandır *"ve her şeyden haberi olandır."* Eşyânın hepsini fazlasıyla bilendir. Onun için dinde uygun olanı bilir ve düzenler. Bu sebeple bir takım emirler yasaklar koymuştur. Ya da kendisine peygamber kılmak için kimin uygun olduğunu ve kimin de O'nun Ehl-i Beyt'inden olmaya lâyık olduğunu çok iyi bilir.

Rivâyete göre bir adam Zeyne'l-âbidîn (r.a.) hakkında ileri geri konuşup ona iftirâ etti. Zeyne'l-âbidîn (r.a.): "Eğer ben senin dediğin gibiysem Allah'tan affımı dilerim. Şâyet senin dediğin gibi değilsem o zaman da Allah seni affetsin." dedi. Adam kalktı, onu alnından öptü ve: "Sana canım feda olsun, sen benim dediğim gibi değilsin. Sen

benim için Allah'tan af dile." dedi. Zeyne'l-âbidîn (r.a.): "Allah seni bağışlasın." dedi. Bunun üzerine adam: "***Allah peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir.***" (el-En'âm, 6/124) âyetini okuyudu.

Yine bir gün **Zeyne'l-âbidîn** (r.a.) câmiden çıktı. Bir adam karşısına çıkıp kendisine sövdü. Orada bulunan köleler ve âzâtlılar adamın üzerine yürüdüler. Zeyne'l-âbidîn onlara: "Bırakın adamı" dedi. Sonra adama dönüp: "Bizim durumumuzdan gizlenip örtülenler daha fazladır. Sana yardım edeceğimiz bir ihtiyacın var mı?" diye sordu. Bunun üzerine adam utandı. Zeyne'l-âbidîn (r.a.) üzerindeki nakışlı elbiseyi ona uzattı ve kendisine bin dirhem verilmesini emretti. Artık adam bundan sonra: "Ben senin evlâd-ı Rasûl'den olduğuna şâhidlik ediyorum." derdi.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Yakınlık çamurla/toprakla ilgili olur ki bu nesebden ileri gelen yakınlıktır. Yine yakınlık dinle ilgili olur ki bu ma'rifet makamında ruhların hemcins olması, tarîkat makamında ahlak benzerliği, şerîat makamında ise sâlih amellerin uygunluğu ile olan yakınlıktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.): "*Muhammed'in âilesi, her müttakî kimsedir.*"[209] buyurmuştur. Buna göre hakîkî takvâ ehli olan, hidâyet yolunda O'na (a.s.) tâbi olan ulemâ-i billâh Ehl-i Beyt cümlesindedir, Hz. Peygamber (s.a.)'in yakınlarıdır ve Allah katında halkın en üstünleridir. Kezâ sâlihlerden olan seyyidler de pek büyük bir üstünlüğe sâhiptir. Onları görüp gözetmek, Hz. Peygamber (s.a.)'e râcidir.

Rivâyete göre Hz. Ali neslinden fakir bir kadın kızlarıyla beraber Semerkand camiine varıp konakladı. Kızlarına yiyecek aramak için dışarı çıktı. Şehrin emîrine (valiye) uğradı. Ona Hz. Ali neslinden olduğunu söyleyip bir gecelik yiyecek talep etti. Emir: "Hz. Ali neslinden olduğuna delilin var mı?" diye sordu. Kadın: "Bu beldede beni tanıyan yok." dedi. Bunun üzerine emir ondan yüz çevirdi. Bu sefer kadın şehrin emîni olan bir mecûsîye uğrayıp hâlini ona arz etti. Mecûsî kadının kızlarına bir haberci gönderip onları dâvet etti. Onlara yardım ve ikramda bulundu. Şehrin emîri rüyâsında sanki kıyametin kopmuş olduğunu gördü. Hz. Peygamber (s.a.)'in yanında bir sancak ve yeşil zümrütten bir köşk vardı. Emir: "Ey Allâh'ın Rasûlü, bu köşk kimin?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.) "Mü'min ve muvahhid olanındır." buyurdu. Emir: "Ben de müslüman ve muvahhidim." dedi. Hz. Peygamber (a.s.): "Senin mü'min ve muvahhid olduğuna delilin var mı?" diye sordu. Bunun üzerine emir ağlayarak ve yüzünü gözünü tokatlayarak uyandı. Hemen Hz. Ali neslinden olan kadını sordu. Onun mecûsînin yanında misafir olduğunu öğrendi ve kadını ondan talep etti. Ancak mecusi bu talebi reddetti. Emir: "Sana bin dînar/altın vereyim, sen de onları bana teslim et." dedi. Mecûsî: "Böyle bir şey olamaz. Biz Hz. Ali neslinden olan bu hanımın elinde müslüman olduk. Hz. Peygamber (s.a.) de o köşkün bize âid olduğunu haber verdi." dedi.

Anlatılır ki Bağdad'da az bir sermaye ile ticaret yapan bir tâcir vardı. Bir keresinde cemâatle namaz kıldı. Selam verdiklerinde Hz. Ali neslinden bir kimse ayağa kalktı ve: "Benim bir kızcağımızım var. Onu evlendirmek istiyorum. Ceddim Rasûlullah hakkı için kızımın çeyizini temin edecek kadar bana bir şeyler verin." dedi.

Bu tâcir sermayesi olan beş yüz dirhem gümüşü bu adama verdi. Gece olunca tâcir rüyâsında Rasûlullah (s.a.)'i gördü. Hz. Peygamber (s.a.) ona: "Ey genç! Gönderdiğin hediye bana ulaştı. Belh şehrine git, orada Abdullah b. Tâhir'i bul -ki o Belh'in emîri idi- ve ona de ki: "Muhammed (s.a.)'in sana selam söylüyor ve şöyle buyuruyor: "Sana bize iyiliği olan bir dostumu gönderiyorum. Sen ona bin dînar altın ver." Tâcir uyandı. Durumu hanımına haber verdi. Kadın "Sen Belh'ten dönene kadar bizim nafakamızı kim temin edecek?" dedi. Bu sefer adam komşularından bir fırıncıya gitti ve şöyle dedi: "Ben yokken âilemin ihtiyaçlarını görürsen geri döndüğüm zaman sana her dirhem gümüşe karşılık bir dînar altın veririm." dedi. Fırıncı: "Zâten sana Belh'e gitmeni emreden zat, bana sen dönene kadar âilenin nafakasını vermemi tavsiye etti." dedi. Tâcir sevindi ve hemen Belh'e doğru yola koyuldu. Belh'e yaklaşınca Abdullah b. Tâhir onu karşıladı ve: "Merhaba ey Rasûlullah'ın elçisi. Seni bana gönderen zat sana ihsan ve ikramda bulunmamı tavsiye etti." dedi. Üç gün onu güzelce misafir etti. Sonra Rasûlullah (s.a.)'in emrine uygun olarak ona beş yüz dînar altın verdi. Ayrıca Rasûlullah (s.a.)'in elçisi olduğu için ona beş yüz dînar altın daha verdi. Onu evine ulaştıracak bir grup adamını da onunla birlikte gönderdi.

Şeyh Sa'dî der ki:

Altın ve nîmeti bugün ver, onlar senin mülkün ve madenin iken,
Çünkü senden sonra onlar senin emrinden çıkarlar,
Âciz ve düşkünleri sevindir,
Acz gününü hatırla,
Sen başkalarının kapısında talep eden konumunda değilsin,
Buna şükür olarak talep edeni kapıdan kovma!
Doğrusunu istersen cömert kişi velîdir,
Cömertliği meslek edinen yiğitler şâhı Ali'dir.
İyilik yaparak bir gönlü huzura eriştirmek,
Kâbe yolunda bin rekat namazdan daha iyidir.
Hazîneden kantar ile altın ikram etmek,
Hasta elden gram ile vermek gibi olmaz.
Herkes kendine yakışan güzel yükü götürür,
Çekirgenin ayağı, karıncaya göre ağırdır.

İşte bütün bu anlatılanları duyduğuna göre malın varsa elin açık olsun, cömert ol. Yoksa akıllı ve kıskanç kişi himmetiyle uçar ve cömert olur.

[199]. Buhârî, Tefsir (33) 4-5; Tirmizî, Tefsir (33), 6.
[200]. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 2; Müslim, Birr, 159.
[201]. Mecmeu'z-zevâid, X, 250.
[202]. Kenzü'l-ummâl, XVI, 128.
[203]. Müsned, VI, 297, 301.
[204]. Müslim, Cennet 52; Müsned, II, 223, 356.
[205]. Beyhakî, Delâil, III, 400; Üsdü'l-ğâbe, II, 421.
[206]. Tirmizî, Nevâdirü'l-Usûl, I, 101.
[207]. Buhârî, Menakıbü'l-ensâr 16; Fedâilü'l-Kur'ân 8.
[208]. Halebî'nin belirttiğine göre okunan Kur'an'ı dinlemek farz-ı kifâyedir.
[209]. Münâvî, I, 55.

ALLAH VE RASÛLÜ
BİR İŞE HÜKÜM VERDİĞİ ZAMAN

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ
وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ
وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ
وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ
كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَاَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٥﴾ وَمَا
كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ اِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ اَمْرًا اَنْ يَكُونَ لَهُمُ
الْخِيَرَةُ مِنْ اَمْرِهِمْ ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا
﴿٣٦﴾ وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذِي اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ
زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ ۚ
وَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُ ۗ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ
لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي اَزْوَاجِ اَدْعِيَائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ
وَطَرًا ۗ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ
فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ ۗ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۗ وَكَانَ اَمْرُ
اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ۙ ﴿٣٨﴾ اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا
يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾

35. Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, tâate devam eden erkekler ve tâate devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allâh'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

36. Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.

37. *(Rasûlüm!)* Hani Allâh'ın nîmet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin

kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allâh'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde *(o kadınlarla evlenmek isterlerse)* mü'minlere bir güçlük olmasın. Allâh'ın emri yerine getirilmiştir.

38. Allâh'ın, kendisine helâl kıldığı şeyde Peygamber'e herhangi bir vebâl yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allâh'ın âdeti böyle idi. Allâh'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.

39. O peygamberler ki Allâh'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah *(herkese)* yeter.

Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları hakkında yukarıda zikredilen âyetler nâzil olunca mü'minlerin hanımları: "Bizim hakkımızda hiç bir âyet inmedi. Bizde hayır olsaydı elbette biz de zikredilirdik." dediler. İşte bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar," Yâni savaştan sonra barışa dâhil olup Allâh'ın hükmüne boyun eğen erkekler ve kadınlar, demektir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle denilmiştir: "Müslüman; nefsini mücâhedeye, zorluklara göğüs germeye, hevâ ve hevesine muhalefet etmeye teslim ederek Allâh'ın ezelî ahkamına gönülden ve arzulu olarak teslim olandır. Müslümanlar da onun dilinden ve elinden selâmette/emin olmuşlardır."

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar," tasdik edilmesi gereken şeyleri tasdik eden erkek ve kadınlar, demektir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle denilmiştir: "Mü'min insanların kendisinden emin olduğu kimsedir. Allah mü'minin kalbini ilk olarak akılla, sonra ilimle, sonra da Allah Teâlâ hakkında anlayış sâhibi olmakla (fehm anillâh), sonra Allâh'ın nuruyla, sonra tevhidle, sonra ma'rifetle diriltmiştir. Sonra da ona Allah ile bir hayat vermiştir.

Bahru'l-ulûm'da şöyle denilmiştir: "Ehl-i sünnet âlimlerinin îman ve İslâm'ın bir ve aynı şey olduğunu ifade etmelerinden maksad şudur: İslâm, boyun eğmek ve teslim olmaktır. Bunun mânâsı Allah tarafından geleni kabul etmek ve ona boyun eğmektir. İşte tasdikin hakîkati budur. Bunun için şerîatta bir kimsenin mü'min değil müslüman olduğuna veya müslüman değil mü'min olduğuna hükmetmek sahih değildir. Çünkü bunlardan biri diğerinden ayrılmaz. Ancak onlar bunların mefhum ve mânâ îtibarıyla bir olduklarını kastetmemişlerdir. Çünkü îman, Allah Teâlâ'nın haber verdiği emirleri yasakları ve vaad ettiklerini tasdik etmektir. İslâm ise, Allah Teâlâ'nın ulûhiyyetine boyun eğmektir. Zaten bu da ancak emir, nehiy vaad ve vaîd/tehdidi kabul edip onlara itâat etmekle hâsıl olur. Kim bu dört şeyden birini kabul etmezse kâfir olur ve müslüman değildir."

“Tâate devam eden erkekler ve tâate devam eden kadınlar” et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de: “اَلْقُنُوتُ” varlığın tâat ve kullukta müstağrak olmasıdır” denilmiştir.

Söz, amel ve niyette *“doğru erkekler ve doğru kadınlar” et-Te’vîlât*’ta der ki: “Onlar akidlerinde, ahidlerinde/sözlerinde, sınırlara riâyet etmede sâdıktırlar.” Sıdk, Rablerine yakınlıklarına göre sıddîkların kalplerine hediye edilen nurdur.

Tâatlere devama ve ma‘sıyetleri terke *“sabreden erkekler ve sabreden kadınlar,” et-Te’vîlât*’ta der ki: “Onlar güzel hasletlerde devama, yerilmiş sıfatlardan uzak durmaya, kazâ ve kaderin tecellîsine, belâların inmesine sabredenlerdir.”

Allah için kalpleri ve uzuvlarıyla tevazu gösteren *“mütevâzi erkekler ve mütevâzi kadınlar” et-Te’vîlât*’ta der ki: “اَلْخُشُوعُ (huşû)”, hakikat peşpeşe vârid olunca gönlün susup sessiz kalmasıdır.” Bâzıları şöyle demiştir. “اَلْخُشُوعُ (huşû)”, bâtının Hakk’a boyun eğmesi, “اَلْخُضُوعُ (hudû‘)” ise zâhirin Hakk’a boyun eğmesidir. *el-Kâmûs*’ta der ki: “Huşû; hudû, yâni tevâzu ve sükûnet demektir. Yahut hudû bedende, huşû ise seste olur.”

“Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar,” mallarının içinde verilmesi farz olanı tasadduk edenler veya farz olsun nâfile olsun sadakaları verenler, demektir. Sadaka, kendisiyle Allah Teâlâ’dan sevab beklenilen ihsan ve iyiliktir. *el-Müfredât*’ta der ki: “Sadaka, zekât gibi insanın Allâh’a yakınlık maksadıyla malından çıkarıp verdiği mala denir. Fakat aslında sadaka, nâfile olarak verilene, zekât ise farz olarak verilene denir. Farz olanı (zekâtı) veren kişi fiilinde sıdkı elde etmeye çalışıyorsa o zaman farz olan zekâta “sadaka” adı verileceği de söylenmiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Kendilerinden elde ettikleri konusunda kimseyle aralarında hasımlık olmaması için mallarını ve fânî varlıklarını sadaka olarak veren erkekler ve sadaka olarak veren kadınlar.”

Sadakanın hakîkati, taleb erbâbına/tâliblere hâllerle verilen sadakadır. **Hâfız** der ki:

Ey kerâmet sâhibi! Selâmette oluşuna şükür olarak,
Azıksız dervişin bir gün hatırını sor!

Farz veya nâfile olsun mutlak olarak *“oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar,” et-Te’vîlât*’ta şöyle der: “Yâni kendilerini şerîatta ve tarîkatta kalben ve bedenen yapılması câiz olmayan şeylerden tutanlar. Kalıp/beden kendini şehvetlerden geri tutarak oruç tutar. Kalp ise mânevî dereceleri ve Hakk’a yakınlıkları görmekten (onlara takılıp kalmaktan) kendini tutmakla oruç tutar.

el-Müfredât’ta şöyle denilmiştir: “اَلصَّوْمُ (oruç)” aslında yemek, konuşmak veya yürümek gibi herhangi bir fiilden geri durmak, onu yapmamaktır (imsâk). Şerîatta ise mükellefin niyetle beraber tan yerinin ağarmasından (güneş batana kadar) yemek, içmek, cinsî münâsebet, istimnâ ve kendi isteğiyle ağız dolusu kusmaktan geri durması/kendisini tutmasıdır.

Zâhirde haramdan, hakîkatte mükevvenâtın tasarruflarından *“ırzlarını koruyan*

erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar" el-Müfredât'ta der ki: "اَلْفَرْجُ وَالْفُرْجَةُ" duvarın yarığı gibi, iki şey arasındaki yarık, demektir. "اَلْفَرْجُ" ise iki bacağın arasıdır. Bu kelime, edeb yerinden kinâye olarak kullanılmıştır. Çok kullanılmaktan dolayı sanki onu açıktan ifâde etmek gibi olmuştur.

Kalpleri ve dilleriyle *"Allâh'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar var ya;" et-Te'vîlât*'ta şöyle denilmiştir: "Onlar cismâni ve rûhânî vücud ve varlıklarının bütün cüzleriyle, hattâ mükevvenâtın tüm zerreleriyle, hatta Allah ile ve O'nun tüm sıfatlarıyla zikrederler."

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "Allah Teâlâ burada, beş vakit namazın ardından yapılan zikir ve tesbîhâtı, sabah, akşam, yatarken, uyandıktan sonra, evden çıkarken ve girerken Allâh'ı zikredenleri murâd etmiştir."

Faydalı ilimle meşgul olmak, Kur'an okumak ve duâ etmek de zikirdendir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kim uykudan uyanır, hanımını da uyandırır, her ikisi de iki rekat namaz kılarsa '**Allâh'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar**'dan yazılırlar.*"[210]

Mücâhid'den nakledildiğine göre şöyle demiştir: "Kul ayakta, oturarak ve yatarken Allâh'ı zikretmedikçe Allâh'ı çok zikredenlerden olmaz."

"İşte Allah," zikredilen on tâati yapmaları ve onları bir araya getirmeleri sebebiyle *"bunlar için"* işledikleri küçük günahlarına *"mağfiret"* hazırlamıştır. Çünkü onların yaptıkları sâlih ameller küçük günahlarına keffâret olur. *et-Te'vîlât*'ta şöyle denilmiştir: "Bu mağfiret, Allâh'ın cemalinin nurlarından bir nurdur ki onları Allah'tan ayıracak şeylerden korumak üzere ruhlarının başına miğfer yapılmıştır."

"ve" yaptıkları tâatlare karşılık *"büyük bir mükâfât hazırlamıştır."* Bu büyük mükâfat, cennettir. Bugün ibâdet kolaylığı ve ma'rifetin devam etmesi, yarın (âhirette) istenen şeyin gerçekleşmesi ve umulandan fazlasına nâil olmaktır. *et-Te'vîlât*'ta şöyle denilmiştir: "el-Azîm Allah'tır. Yâni Allah zâtının ve sıfatlarının tecellîsi ile lütuflarının mevhîbelerinden bir ecir/mükâfât hazırlamıştır.

Atâ b. Ebî Rebâh'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kim işini Allâh'a ısmarlarsa o *"müslüman erkekler ve müslüman kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim Allâh'ın Rabbi, Muhammed (s.a.)'in peygamberi olduğunu kabul ve ikrar eder, kalbi de diline muhâlif olmazsa o da *"mü'min erkekler ve mü'min kadınlar"* hükmüne dahildir. Kim farzlarda Allâh'a, sünnetlerde Rasûlullah (s.a.)'e itâat ederse o da *"tâate devam eden erkekler ve tâate devam eden kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim sözünü yalandan korursa, *"doğru erkekler ve doğru kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim tâate devâma ve ma'sıyeti terke ve musîbetlere sabrederse, *"sabreden erkekler ve sabreden kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim namaz kılar, sağında kim var, solunda kim var bilmezse, *"mütevâzi/huşû ehli erkekler ve mütevazi/huşû ehli kadınlar"* hükmüne dâhildir."

Bahru'l-ulûm'da: "Bu sonuncusunda (**Atâ**) işi en zora binâ etti. Halbuki işi zora bağlamak hoşnud olunan bir şey değildir." der. Fakir (**Bursevî**) der ki: "Bilakis işi en

kolaya binâ etmiştir. Çünkü o, burada namaz kılanın sağa sola dönmemesini murâd etmiştir. Bu ise şuhûdda/müşâhedede istiğrâka nisbetle daha kolaydır.

"Kim her hafta bir dirhem sadaka verirse, *"sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim her kamerî aydan eyyâm-ı biyzda (13, 14 ve 15. günler) oruç tutarsa, *"oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim nâmûsunu helâl olmayan şeylerden korursa, *"ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar"* hükmüne dâhildir. Kim hakkını vererek beş vakit namazı kılarsa, *"Allâh'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar"* hükmüne dâhildir.

Ebû Saîd Hudrî (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.)'e: "Kıyâmet günü âbidlerden hangisinin Allah katındaki derecesi en üstündür?" diye soruldu. Rasûlullah (s.a.): "*Allâh'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınların*." buyurdu. "Yâ Rasûlallah, Allah yolunda savaşan gâzîden de üstün müdür?" dediler. Rasûlullah (s.a.): "*Allah yolunda savaşan gâzî kılıcı paramparça olana veya kana boyanana kadar kılıcıyla kâfir ve müşriklere vursa, yine de Allâh'ı çok zikreden ondan bir derece üstün olur.*" buyurdu.[211]

Ebû Hüreyre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) Mekke yolunda yürüyordu. Geçerken Cümdan dağına uğradı. Beraberindekilere: "*Yürüyün işte bu Cümdân dağıdır. Müferridler öne geçmiştir.*" buyurdu. Ashab: "Müferridler nedir?", diye sordular. Peygamberimiz (s.a.): "*Allâh'ı çok zikreden erkekler ve kadınlardır*." buyurdu.[212]

Bu kelimeyi bazıları 'müferrid', bazıları da 'müfrid' olarak nakleder. Sahâbîlerin "Müferridler kimdir?" diye sormaktan maksadları Hz. Peygamber (s.a.)'in kendilerine, ifrâd ve tefrîd ile neyin murâd edildiğini, beyan etmesiydi. Yoksa bu işi kimin yaptığı değildi. İşte Hz. Peygamber (s.a.): "*Allâh'ı çok zikreden erkekler ve kadınlardır.*" buyurarak bunu açıkladı. Yâni burada "ifrâd" ile kasdedilen Allâh'ı zikretmek, tâatlerle meşgul olmak, insanlardan ayrılmak, şehvetleri terk etmek sûretiyle kendisini mümtâz bir ferd hâline getirmesidir. Ya da bu kelimenin mânâsı, Allah ile birlikte başkasını zikretmemek sûretiyle Allah Teâlâ'yı zikirde ferd/tek kılmasıdır. Allâh'ı çok zikretmekten murad, dil ile çok zikretmek değil, her halde O'nu unutmamaktır.

İbn Melek şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Bu Cümdân'dır*" buyurduktan sonra bu sözü söylemesinde şöyle bir latîfe vardır: Cümdân dağı tek başına bir dağdı ve onun benzeri yoktu. İşte aynı şekilde bu ehl-i zikir de saâdet ve mutlulukta münferid sâbit emsâlsiz efendilerdir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Hz. Peygamber (s.a.) Cümdân dağı ile varlık dağına, onda seyre ve onun yolunu katetmenin tevhîdin tefrîdi ile olduğuna işâret etmiştir. Tevhîdin tecrîdi, tevhîd olunanı âfâktan kesip ayırmak olduğu gibi, tevhîdin tefrîdi ise tevhîd olunanı enfüsten kesip ayırmaktır.

Allah bizi ve sizi yerinde durup hayret/şaşkınlık içinde olanlardan (vakfe ve hayret ehlinden) değil, seyr ve tayr ehlinden kılsın.

Sâlikler dostun çekmesi/cezbesi olmadan bir yere ulaşamazlar,
Yıllarca bu yolda koşuştursalar bile.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ
لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾

36. Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.

Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) halası Ümeyme bint Abdulmuttalib'in kızı Zeyneb bint Cahş'ı âzâdlısı olan Hârise b. Zeyd'e istedi. Zeyneb beyaz tenli ve güzeldi. Zeyd ise siyah tenli yassı burunlu biriydi. Zeyneb bu teklifi reddetti ve: "Yâ Rasûlallah ben senin halanın kızıyım ve Kureyş'in eşrafındanım. Kendim için ona râzı değilim." dedi. Aynı şekilde Zeyneb'in kardeşi Abdullah b. Cahş da bu teklifi reddetti. İşte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.

"Allah ve Rasûlü" Zeyneb bint Cahş'ın nikahlanması gibi *"bir işe hüküm verdiği zaman,"* yâni Rasûlullah (s.a.) hüküm verdiği zaman. Burada Allâh'ın zikredilmesi, Rasûlullah (s.a.)'in durumunu yüceltmek, O'na (a.s.) itâat etmenin Allah Teâlâ'ya itâat demek olduğu gibi, O'nun (a.s.) verdiği hükmün de Allâh'ın hükmü demek olduğunu hissettirmek içindir. *"İnanmış bir erkek ve kadına"* Abdullah ve kız kardeşi Zeyneb de buna dâhildir. *"O işi kendi isteklerine göre"* diledikleri gibi *"seçme hakkı yoktur."* Böyle bir şey yapmaları doğru ve düzgün olmaz. Bilakis görüş ve tercihlerini Hz. Peygamber (s.a.)'in görüş ve tercihinden yana kullanmaları zorunludur.

Âyetteki iki zamîrin de çoğul yapılması mü'min ve mü'mine kelimelerinin nefiyden sonra gelerek umumîlik ifâde etmesindendir. Bazıları ikinci zamîrin Rasûlullah (s.a.)'e âid olduğunu ve tâzim için çoğul yapıldığını söylemişlerdir. Buna göre mânâ şöyle olur: "İnanmış erkek ve kadına O'nun emri konusunda seçme hakkı yoktur."

"Her kim Allah ve Rasûlü'ne" işlerden herhangi bir işte *"karşı gelirse"* ve kendi görüşüyle amel ederse, *Keşfü'l-esrâr*'da geçtiği üzere Allâh'a karşı gelir ve Kitâb'a muhâlif davranırsa, Rasûlü'ne karşı gelir ve sünnete muhâlif davranırsa *"apaçık"* doğruluktan sapma olduğu besbelli olan *"bir sapıklığa düşmüş olur."* Hakk'ın yolundan sapmış ve dosdoğru yoldan ayrılmış olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Kulun Allâh'ın onun için seçtiği dışında bir tercihte bulunmasının uygun olmayacağına işâret etmektedir. Bilakis kulun tercihi Allâh'ın tercihinden yana olmalıdır. Kul Allâh'ın ezeli hükümleri ortaya çıkınca onlara îtiraz etmemelidir. Belki meydana gelmeden önce Allâh'ın takdir ettiği şeylerin şer olanlarından Allâh'a sığınmalıdır. İş meydana geldiği zaman ya şerîata uygun olur veya

şerîata muhâlif olur. Şerîata uygun olursa ya kişinin tabîatına uygun olur veya tabiatına muhâlif olur. Kişinin tabîatına uygun olursa bu Allâh'ın bir nîmetidir. Buna şükretmek gerekir. Eğer kişinin tabiatına muhâlif olursa, onu sabır teslimiyet ve rızâ ile karşılamalıdır. Şâyet ortaya çıkan iş şerîata muhâlif ise bu durumda kulun Allâh'ın takdîrine, kazâ ve hükmüne itiraz etmeksizin tevbe ve istiğfâr edip Allâh'a yönelmesi (inâbe) gerekir. Çünkü Allah hakîmdir, hikmet sahibidir. Hikmetiyle dilediğini yapar ve izzetiyle istediği gibi hükmeder."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu âyet teslimiyet, kendi tercihini ve îtirazı terk etme konusunda asıldır/esastır. Çünkü hayır Allâh'ın, Rasûlü'nün ve onun kâmil vârislerinin seçip tercih ettiğindedir. Rasûl, fark mertebesinde haktır. Nitekim vâris de bu mertebede kâmil hilâfet için gönderilmiştir. Rasûl de vâris de kendi irâdesinden fânî olduğu için hevâ ve hevesten konuşmaz. Bilakis onların konuştukları kendilerine gelen bir vahiy ve inen bir ilhamdır.

Şu halde mürîdin mürşidi olan şeyhinin emrini -sevse de sevmese de- emrine teslim olması, nefsinin hevâsına/arzularına ve tabîatının muktezâsına uymaması gerekir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Bazen hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi/hayır olabilir***" âb-ı hayatı karanlıkların içinde bulmak mümkün olabilir "***ve hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü/şer olabilir.***" (el-Bakara, 2/216) Bazen şekerin içine zehir konulmuş olabilir. Kim sevgilinin işinin de sevgili olduğunu, belâyı verenin/imtihanı yapanın belâsına kendisinden başka tabîb olmadığını bilip tanıyan, sağa sola hareket edip yalpalamaz. Cemâle de celâle de râzı olur.

Hâfız der ki:

Dostun sevgisi, âşıkları ateş üstüne oturtsa itâat gerek
Nefse uyup Kevser çeşmesine bakarsam en değersiz insanım

Bilesin ki irâdeden fânî olmak zor iştir. "Mürid irâdesi olmayandır." denilmiştir. Yâni onun kendi nefsi cihetinden bir irâdesi yoktur. Onun Rabbi cihetinden irâdesi vardır. Onun için mürid ancak Allâh'ın irâde ettiğini irâde edip ister. İrâdeyi Allâh'ın irâdesinde ve Rasûlü'nün irâdesinde ve Rasûlü'nün vârisinin irâdesinde ifnâ/yok etmek pek zor olduğu için sâliklerin çoğu varlık perdesinde kaldı. Müşâhededen bîhaber oldu. Tâbi olmanın bereketinden ve taraftar olmanın nemâsından mahrum kaldı.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Kahr azabdır. Kim kendisinden bu kahır hükmünün zâil olmasını isterse, bir garazı ve şevki olup olmadığına bakmadan Hak Teâlâ ile beraber olsun. Bilakis âlemde ve kendinde meydana gelen her şeye bakıp düşünsün. O kahrı kendi tarafından istenilen bir şey gibi görsün. Ondan lezzet alsın. Onu kabul, sevinç ve rızâ ile karşılasın. İşte durumu böyle olan kimse devamlı nîmetler içinde olur, kahır ile vasfedilemez. Bu makam sâhibi, kendisinden kendisi hakkında, başkasından veya başkası hakkında olan her şeyden lezzet alır.

Yüce Allah'tan bizi teslim ehlinden ve kalb-i selim ehlinden kılmasını, bizi hüküm

kazâ ve irâdesine itiraz ve inâda düşmekten korumasını niyâz ederiz.

وَاِذْ تَقُولُ لِلَّذٖٓى اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَاَنْعَمْتَ عَلَيْهِ اَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ
وَاتَّقِ اللّٰهَ وَتُخْفٖى فٖى نَفْسِكَ مَا اللّٰهُ مُبْدٖيهِ وَتَخْشَى النَّاسَۚ وَاللّٰهُ
اَحَقُّ اَنْ تَخْشٰيهُۜ فَلَمَّا قَضٰى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَىْ لَا
يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنٖينَ حَرَجٌ فٖٓى اَزْوَاجِ اَدْعِيَٓائِهِمْ اِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ

وَطَرًاۜ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾

37. ***(Rasûlüm!)*** **Hani Allâh'ın nîmet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork!" diyordun. Allâh'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâdlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde** ***(o kadınlarla evlenmek isterlerse)*** **mü'minlere bir güçlük olmasın. Allâh'ın emri yerine getirilmiştir.**

Rivâyet edildiğine göre önceki âyet nâzil olunca Zeyneb (r.a.) ve kardeşi Abdullah "Biz râzı olduk, yâ Rasûlallah!" yâni Zeyd ile evliliğe râzıyız, dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) Zeyneb (r.a.)'ı Zeyd (r.a.)'a nikâhladı. Ona mehir olarak on dînar, altmış dirhem, bir baş örtüsü, bir çarşaf, bir gömlek, bir etek, elli müd yiyecek, otuz sâ' hurma gönderdi.[213] Zeyneb bir müddet Zeyd ile evli kaldı. Hz. Peygamber (s.a.) bir gün bir ihtiyaç için Zeyd'in evine geldi. Kendi ihtiyarı olmadan onun muhabbeti gönlüne düştü. Kul bu gibi durumlarda bir günah kasdı yoksa zaten kınanmaz. Bir anlık bakış, yâni ilk bakış mübahtır. Hz. Peygamber (s.a.) o zaman şöyle buyurdu: "*Sübhânallah! Ey kalpleri halden hale çeviren Allâh'ım! Kalbimi sâbit kıl!*"[214] ve dönüp gitti. Çünkü daha önce Hz. Zeyneb'den uzak duruyor ve onu istemiyordu. Eğer onu isteseydi kendisi tâlib olurdu. Allah Teâlâ Hz. Zeyneb'in muhabbetini Rasûlullah (s.a.)'in gönlüne, nefret ve istemezliği de Hz. Zeyd'in gönlüne düşürdü/attı. Bir müddet sonra Hz. Zeyd Rasûlullah (s.a.)'e geldi ve: "Yâ Rasûlallah! Ben eşimden ayrılmak istiyorum." dedi. Peygamberimiz (s.a.) "*Ne oldu, ondan bir kötülük mü gördün?*" dedi. Hz. Zeyd: "Hayır! Ondan ancak iyilik gördüm. Fakat o eşrâftan olduğu için bana karşı büyükleniyor ve diliyle beni incitiyor." dedi. Rasûlullah (s.a.) Zeyd'i ondan ayrılmaktan men etti. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu sözü bunu anlatmaktadır:

Ey Muhammed, *"Hani Allâh'ın"* nîmetlerinin en büyüğü olan İslâm'a, (sana) hizmete ve seninle beraberliğe muvaffak kılarak *"nîmet verdiği, senin de kendisine"* güzel terbiye, âzâd etmek ve evlâdlık edinmekle *"iyilik ettiğin kimseye:"*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: **"Hani"** bu büyük fitne ve imtihanla karşı karşıya bırakmak, ona katlanmaya güç vermek, eşinden ayrılmak ve onu Rasûlullah (s.a.)'e teslim etmek konusunda Allâh'ın üzerinde icrâ ettiği hüküm ve irâdesine teslim ve râzı

olmak, sahâbe arasında Kur'an'da tek onun ismini zikretmek suretiyle *"Allâh'ın nîmet verdiği, senin de kendisine"* önce "*eşini tut*" diyerek Zeyd'i Zeyneb'e tercih etmek sûretiyle kendisine iyilik ettikten sonra ondan Zeyneb'i kabul ederek *"iyilik ettiğin kimseye:"* ki o Rasûlullah (s.a.)'in âzâdlısı Zeyd b. Hârise'dir. O, kölelerden ilk müslüman olandır. Hz. Peygamber (s.a.) onu ve oğlu Üsâme'yi pek severdi. Hz. Zeyd, Bedir, Hendek ve Hudeybiye savaşlarına katılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.) Müstalikoğulları gazvesine çıktığında Hz. Zeyd'i Medine'ye vekil olarak bırakmıştır. Hz. Zeyd yedi seriyyede komutan olarak sefere çıkmıştır. Mûte savaşında şehid düşmüştür. Onun geri kalan hal tercemesi bu sûrenin beşinci âyetinde geçmişti.

el-İrşâd'da der ki: "Hz. Zeyd'i burada zikredilen sıfatlarla/ünvanla anılması, Hz. Peygamber (s.a.)'in içinde olanın tersini açığa vurmasıyla Hz. Zeyd'in durumunun uyuşmadığını açıklamak içindir. Çünkü içinde olanın tersini açığa vurmak, ancak utanma veya mahcûbiyet hâlinde meydana gelir. Bu ikisi ise Hz. Zeyd hakkında düşünülemez."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (s.a.)'in Zeyd'e iyilik etmesi, bazı işlerde ondan utanıp çekinmesine ters düşmez. Özellikle de -aşağıda geleceği gibi- insanların ayıplaması ve benzeri durumlar onunla birleştiğinde.

"Eşini" yâni Zeyneb'i (r.a.) *"yanında tut,"* eşin hakkında *"Allah'tan kork!"* ona zarar vermek maksadıyla yahut sana karşı kibirlenip böbürlendiğini bahâne ederek onu boşama *"diyordun."* İşte böyle söylediğin vakti hatırla. *"Allâh'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan"* yahudi ve münâfıkların seni kınama ve ayıplamalarından, yâni 'oğlunun hanımına tâlib oldu' şeklinde şikâyet etmelerinden *"çekinerek içinde gizliyordun."* Bu şey, Rasûlullah (s.a.)'in Hz. Zeyd'in Hz. Zeyneb'i boşayacağını ve onunla kendisinin evleneceğini bilmesiydi. Yâni sen benim sana bildirmemle Hz. Zeyneb'in senin eşin olacağını biliyordun ve bu mânâyı içinde gizli tutuyordun. Allah ise sana olan sözünü yerine getirmek ve *"biz onu sana nikâhladık"* sözü ile Hz. Zeyneb'in senin eşin olacağını açıklamak istiyordu.

Hz. Zeyneb'in Rasûlullah (s.a.)'in eşi olacağının alâmetlerinden biri de onun sevgisinin Hz. Peygamber (s.a.)'in kalbine atılmasıdır. Bu ise Rasûlullah (s.a.)'in kendi tab'ı ile değil Allâh'ın sevdirmesi iledir ki fazlasıyla övgüye layık bir durumdur. Hz. Peygamber (s.a.)'in: "*Sizin dünyânızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz*."[215] buyurması bu kabildendir. Çünkü O: "Ben sevdim" buyurmamıştır. Peygamberlerin ve velîlerin içinden gelen böyle istekler, ilâhî izin kabîlindedir. Çünkü şeytan onlara ulaşmaya yol bulamaz.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de şöyle denilmiştir: "Rasûlullah (s.a.)'e 'Zeyd onu boşayacak ve sen onunla evleneceksin' diye vahyedilmiştir. Rasûlullah (s.a.) kendisine vahyedilenin sırrını Hz. Zeyd'den gizledi. Çünkü bu sır, ilâhî meşîet ve irâde ile ilgilidir. Allâh'ın meşîet ve irâdesini haber vermek peygambere vâcib değildir. Onlara ilâhî meşîeti değil, ancak Allâh'ın emir ve yasaklarını haber vermeleri ve bildirmeleri gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), Allâh'ın Ebû Leheb'in îman etmesini istemediğini bildiği halde ona: "Allâh'a îman et" diyordu. Nitekim Allah Teâlâ, Ebû

Leheb hakkında “***O, alevli bir ateşte yanacak.***” (Tebbet, 111/3) buyurmuştur. İşte Ebû Leheb’in azâb edilmesi ile ilgili bu husus ilâhî meşîet ve irâdeye dâhildir. Onun için Hz. Peygamber (s.a.)’in onu açığa vurması ve haber vermesi gerekmemiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Yâni bir peygamber böyle bir meyilden ve nefsinin arzularının peşine düşmekten uzak olduğu için sen insanların gönlüne sana karşı bir çeşit inkâr veya îtiraz yahut peygamberliğin konusunda bir şüphe gelmek sûretiyle fitneye düşmesinden ve bu durumun onları îmandan inkâra çıkarmasından korkuyordun. İşte bu korku/endişe Hz. Peygamber (s.a.)’in onlara şefkat ve merhametindendir. Çünkü onlar böyle bir durumu duymaya tâkat getiremez ve onu taşıyamazlar.”

“Oysa” eğer bunda endişe edecek bir durum varsa *“asıl korkmana lâyık olan Allah’tır.”* **Kâşifî** şöyle demiştir: “Muhakkak ki Hz. Peygamber Hak’tan en çok korkan kişi idi. Çünkü korku ve haşyet, ilmin/bilginin neticesidir. “***Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar.***” (Fâtır, 35/28) “*Ben sizin aranızda Allâh’ı en iyi bilenim.*”[216] hadîsinin hükmüne göre O (s.a.), insanlar içinde Allah korkusu en çok olan idi. Bir hadîste: “*Korku benim arkadaşımdır.*”[217] buyrulmuştur.

Korku ve haşyet bilginin sonucudur,
Bilgisi çok olanın korkusu da çok olur.
Kime korku yol arkadaşı olursa,
Bütün yolcuların önünde olur.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Hz. Peygamber (s.a.)’e ancak, Allâh’ın kendisine bildirdiği ileride Hz. Zeyneb’in eşi olacağını gizlediği için sitem edilmiştir.”

Âişe (r.a.) şöyle demiştir: “Şayed Hz. Peygamber (a.s.) vahiyden bir şey gizleyecek olsaydı, elbette bu âyeti gizlerdi. Rasûlullah (s.a.)’e bu âyetten daha şiddetli bir âyet indirilmemiştir” demişti.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Âyet Hak cânibine riâyet etmenin halk cânibine riâyet etmekten daha evlâ ve gerekli olduğuna işâret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ’nın böyle bir emri açığa vurmasında ve böyle bir hükmü icrâ etmesinde bir çok hikmetler vardır. Halk cânibine riâyet etmekle en fazla olacak olan, bununla bazı zayıf kimselerin sapıtıp dalâlete düşmemesidir. Belki de bu hükmün icrâ edilmesindeki hikmet, “***helâk olanın açık bir delille helâk olması ve yaşayanın da açık bir delille yaşaması için***” (el-Enfâl, 8/42) dalâlet ve inkâra müstehak olan bazı insanları fitneye düşürüp sınamaktır. Bu durum, Allah Teâlâ’nın: “***Sana gösterdiğimiz rüyâyı ve Kur’an’da lânetlenen ağacı ancak insanları sınamak için meydana getirdik***.” (el-İsra, 17/60) buyruğu gibidir. Öyleyse bir peygambere biri Hak tarafına, diğeri halk tarafına riâyeti gerektiren iki iş arz edildiğinde, Hak canibine riâyeti seçmelidir. Çünkü Hak Teâlâ’nın hükümlerinden bir hükmü icrâ etmesinde ve emirlerinden bir emri yerine getirmesinde bir çok hikmetler vardır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)’i Hz. Zeyneb ile

evlendirme husûsunu icrâ konusunda *“mü’minlere bir güçlük olmasın”* buyurmuştur.

“Zeyd, o kadından” eşi Zeyneb’den *“ilişiğini kesince”* Zeyd’in Zeyneb’de ihtiyâcı, arzusu kalmayınca, ona olan ilgisi sona erince, onu boşayınca ve Zeyneb de iddetini tamamlayınca *“biz onu sana nikâhladık ki evlâdlıkları, karılarıyla ilişkilerini”* kesip onlara bir ihtiyâcı kalmayıp onları boşadıklarında ve iddetleri dolduğunda evlâdlıklarının boşamış oldukları hanımlarla evlenmeleri konusunda *“mü’minlere bir güçlük”* darlık ve sıkıntı *“olmasın.”* Elbette Rasûlullah (s.a.)’de onlara pek güzel bir örnek vardır.

el-Kamûs’ta der ki: “اَلْوَطَرُ” ihtiyaç veya senin için pek önem ve değer ifade eden bir hâcettir. Ona ulaşınca ihtiyacını görmüş olursun (فَقَدْ قَضَيْتَ وَطَرَكَ). *el-Vasît*’ta der ki: “Lügatte “قَضَاءُ الْوَطَرِ”ın mânâsı, gönülde olan şeyin sonuna ulaşmak demektir. Kişi arzu ettiği hacete ulaşıp onu elde ettiğinde “قَضَى مِنْهَا وَطَرًا” denir. Daha sonra talâkı/boşanmayı ifâde etmek için kullanılmıştır. Çünkü kişi ancak hanımına ihtiyacı kalmayınca onu boşar.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Sûrette Zeyd’in vatarı/hâceti, nikâh ile Zeyneb’den hazzını tam olarak almasıdır. Mânâda ondan vatarı/hâceti ise onun kıyamete kadar insanlar arasında şöhret bulmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ Kur’an’da sahâbenin hepsi dışında sadece onu ismiyle zikretmiştir. Hz. Zeyneb’i Hz. Peygamber (s.a.)’in tercihine arzetmekle O’nu kendisine tercih etmiştir.

el-Es’iletü’l-müfhıme’de der ki: “Allah ve Rasûlü Hz. Zeyd’e hanımını tutmasını emrettiği halde nasıl oldu da o hanımını boşadı?” denilirse, bunun cevabı şöyledir: Bu emir vücûb ve lüzûm için değil sadece müstehablık için bir emirdir.

Sahih olan görüşe göre bu evlilik hicretin dördüncü yılında Zülkade ayının başında Hz. Zeyneb otuz beş yaşında iken olmuştur.

“زَوَّجْنَاكَهَا” ifâdesinden murad, Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber (s.a.)’e Hz. Zeyneb’le evlenmesini emretmek veya bir akid vâsıta olmaksızın Hz. Zeyneb’i O’nun zevcesi kılmaktır. **Enes** (r.a.)’dan nakledilen şu rivâyet de bunu desteklemektedir: “Hz. Zeyneb Hz. Peygamber (s.a.)’in diğer hanımlarına karşı övünür ve: “Sizi âileleriniz/velîleriniz evlendirdi beni ise yedi kat göğün üstünden Allah evlendirdi.” derdi. Yâni Âlemin Efendisi, bu âyetin inmesinden sonra Hz. Zeyneb’in evine izinsiz olarak geldi. Zeyneb: “Yâ Rasûlallah! Nikâh ve şâhid olmadan mı?” diye sorunca Hz. Peygamber (s.a.): “*Nikahı kıyan Allah, şâhid de Cebrâil’dir.*”[218] buyurdu. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)’e mahsus özelliklerdendir.

Ebû Hanîfe ve **Ebû Yûsuf**’un aksine **İmam Muhammed** şâhidsiz nikahı geçerli saymıştır. İmam Muhammed nikâhı alış-verişe kıyas etmiştir. Çünkü nikâh kadının kadınlığını satmasıdır. Bunun bedeli de mehirdir. Alışverişte bizzat akdin meydana gelmesinde şâhide ihtiyaç olmadığı gibi nikâhta da durum aynıdır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf sonuca baktılar. Çünkü nikâh şâhidler huzurunda olmaz ve ilan edilmezse, zinâya hamledilebilir. Hz. Peygamber, nikâhı bozulmaktan ve mü’minleri zinâ şüphesinden

korumak için nikâhda şâhidlerin olmasını şart koşmuştur.

Rivâyete göre Hz. Zeyneb'in iddeti dolunca Rasûlullah (s.a.) Zeyd (r.a.)'a: "*Gönlümde senden daha güvenilir birini bulamıyorum. Zeyneb'e benim için dünürcü ol.*"[219] buyurdu. Hz. Zeyd der ki: "Zeyneb'e gittim, baktım ki hamur yoğuruyor. Ona: "Ey Zeyneb, müjde olsun sana! Rasûlullah (s.a.) seninle evlenmek istiyor." dedim. Zeyneb (r.a.) sevindi ve: "Rabbimin emri gelinceye kadar bir şey yapacak değilim." dedi. Kalkıp (evinin) mescidine çekildi. Bu arada "**onu sana nikâhladık"** âyeti nâzil oldu. Rasûlullah (s.a.) Zeyneb (r.a.) ile evlendi ve gerdeğe girdi. Onun için verdiği velimeyi/düğün yemeğini hanımlarından hiç birinin evliliğinde vermemiştir. Rasûlullah (s.a.) bir koyun kesti, gündüzün geç saatlerine kadar insanlara et ve ekmek ikrâm etti.

Zeyd (r.a.)'ın Hz. Zeyneb'e dünür olarak görevlendirmesi de Zeyd için büyük bir imtihan, îmânının kuvvet ve köklülüğüne şâhiddir.

İtikâdım, ağaç kökü gibi sağlamdır,
Aşk ve sevdâ hevesiyle biraz bile artmaz.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْحَرَجُ" iki şeyin birleşme yeridir. Bundan o iki şey arasında bir darlık olduğu tasavvur edilmiştir. Onun için darlığa "حَرَجٌ" denilmiştir. Günaha da "حَرَجٌ" denir.

Bu âyette, -bir delilin tahsis ettiği dışında- Hz. Peygamber (s.a.) hakkındaki hüküm ile ümmet hakkındaki hükmün eşit olduğuna delil vardır.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Araplar oğlun hanımının haram olması gibi oğulluğun hanımının da haram olduğunu zannederlerdi. Allah Teâlâ, sulbden gelen oğlun aksine evlâdlıklar hanımlarıyla gerdeğe bile girseler evlatlıkların hanımlarının babalıklarına haram olmadığını açıklamıştır. Halbuki öz oğlun hanımı, yalnız nikah akdi ile babaya haram olur.

"Allâh'ın" meydana getirmek istediği *"emri yerine getirilmiştir."* Mutlaka meydana gelecektir. Peygamber bile olsa Allâh'ın emrini geri çevirmek mümkün değildir. Tıpkı Zeyneb (r.anhâ)'nın evlendirilmesi gibi ki Hz. Zeyneb Hz. Zeyd'in yanında emânet gibiydi. Bunun için **Hz. Üftâde** (k.s.) şöyle demiştir: Bizim inancımıza göre Hz. Zeyneb (r.anhâ) Hz. Âişe (r.anhâ) gibi bâkireydi. Çünkü Hz. Zeyd Hz. Zeyneb'in Hz. Peygamber (s.a.)'in hakkı olduğunu biliyordu. Onun için ona dokunmadı. O da Âsiye ve Züleyha gibi (bâkireydi). Fakat Âişe (r.anhâ)'nın irfânı anlatılamaz. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.)'in meylinin hanımları arasında en çok ona olması bizim için yeterlidir. Hem de Hz. Âişe'nin çocuğu olmamış/doğurmamıştır. Çünkü doğurmamak (zât mertebesi) bütün taayyünâtın üstündedir.

Âişe (r.anhâ) Zeyneb (r.anhâ) hakkında "O Rasûlullah nezdindeki mevkiinde benimle eşitti. Ben dinde Zeyneb'den daha hayırlı, Allah'tan daha çok korkan/müttakî, daha doğru sözlü, akrabalık bağını daha çok koruyan ve daha çok sadaka veren birini

görmedim.” demiştir.

Fakirlere benzeyişi, misâfirperverliği ve ikrâmı sebebiyle ona “fakirlerin annesi” derlerdi. Hz. Peygamber’den sonra hanımlarından bu dünyâdan ayrılan ilk kadın Hz. Zeyneb idi. Hicretin 20. yılında 53 yaşında Medine’de vefat etti. Hz. Ömer namazını kıldırdı ve Bakî‘ mezarlığına defnedildi.

Allah Teâlâ Hz. Zeyneb’e bedel Zeyd (r.a.)’a cennette bir câriye vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Dudağı siyaha çalan bir câriye beni karşıladı. Pek de hoşuma gitti. Ben ona: “Ey câriye, sen kime âidsin?” diye sordum. Zeyd b. Hârise’ye âidim” dedi*.”[220] Yâni mi‘râc gecesinde Rasûlullah (s.a.) yedinci kat semâyı geçtikten sonra bu câriye cennetten çıkmış ve O’nu karşılamıştır.

Süheylî, Zeyd (r.a.)’ın Kur’an’da ismiyle zikredilmesine dâir şöyle bir hikmet açıklamıştır: *“**Onları (evlâd edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın.**”* (el-Ahzâb, 33/5) âyeti nâzil olup Zeyd (r.a.)’a ‘Zeyd b. Muhammed’ değil de ‘Zeyd b. Hârise’ denilmeye başlanınca, ondan bu şeref alınınca ve Allah onun bu yüzden yalnız kaldığını bildiği için sahâbeden başkalarının değil onun ismini Kur’an’da zikrederek onu şereflendirdi. Bundan sonra artık Zeyd’in ismi mihrablarda okunur oldu. Âyette buna ilâve olarak *“Allâh’ın”* îmanla *“nîmet verdiği kimseye ... diyordun”* buyrulması da Zeyd (r.a.)’ın cennet ehlinden olduğuna delâlet etmektedir. O daha ölmeden önce bunu bilmiştir. Bu da başka bir fazîlettir.

Sonra Zeyd (r.a.)’dan nakledilen onun Rasûlullah (s.a.)’i kendine tercih etmesi, ancak itikadi kuvvetli, kemâl yolunda sâbit olan bir salikte gerçekleşir. İşte ashâbın hâline bak ve düşün ki Allah sana perdeyi açıversin.

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (a.s.) hicretten sonra muhâcirlerden Abdurrahman b. Avf ile ensardan Sa‘d b. Rebî‘/Rübeyyi‘i kardeş yaptı. İşte o zaman Sa‘d (r.a.), Abdurrahman (r.a.)’a: “Ey Abdurrahman! Ben ensarın malı en çok olanlarındanım. Ben bu malı seninle paylaşacağım. Benim iki hanımım var. Birini boşayayım, iddeti dolunca sen onunla evlen,” dedi. Abdurrahman (r.a.): “Allah sana âileni ve malını mübârek kılsın” diye duâ etti. *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir. Sonra zaman geçti, her iş tersine döndü. Allah, bid‘atları ve hevâyı ortadan kaldırmak için kendisini onların karşısına koyan, eteğini kötülükler tarafına sürüklemekten sakınan kimseye rahmet eylesin.

خَلَوْا مِنْ قَبْلُ ۚ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ قَدَرًا مَقْدُورًاۙ ﴿٣٨﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللّٰهُ لَهُ ۖ سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ

38. Allâh’ın, kendisine helâl kıldığı şeyde Peygamber’e herhangi bir vebâl yoktur. Önce gelip geçenler arasında da Allâh’ın âdeti böyle idi. Allâh’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.

“Allâh’ın, kendisine helâl kıldığı” Zeynep’le evlenmesi gibi taksim ve takdir ettiği *“şeyde Peygamber’e herhangi bir vebâl yoktur.”* darlık, güçlük ve zorluk olması hikmete uygun ve doğru değildir. *“Önce gelip geçen”* peygamberler *“arasında da Allâh’ın âdeti böyle idi.”* Çünkü onlara nikah ve diğer hususlarda geniş imkanlar verilmiştir. Mesela **Dâvud** (a.s.)’ın yüz hanımı, üç yüz cariyesi vardı. Oğlu **Süleyman** (a.s.)’ın üç yüz hanımı ve yedi yüz câriyesi vardı. İşte nikah konusunda sana verilen genişlik, geçmiş peygamberlere verildiği gibidir.

“سُنَّةَ اللّٰهِ” masdar yerine konulmuş bir isim olup kendisinden önce ifâde edilen vebal/darlık/ güçlük olmamasını te’kid etmektedir. Yâni Allah vebal/güçlük olmaması âdetini koydu ve bunu tâkip edilip uygulanan bir yol/usûl kıldı, demektir.

el-Müfredât’ta der ki: “الخلو” kelimesi, hem zaman hem de mekan hakkında kullanılır. Ancak zamanın geçtiği tasavvur edildiği için dil bilimcileri “خَلَا الزَّمَانُ” sözünü zaman geçti ve gitti şeklinde açıklamışlardır.” Fakir (**Bursevî**) der ki: Aslında geçip gitmek/boş olmak zaman ve mekanın hâlidir. Çünkü bu sözden maksad, zaman ve mekanda olanların ölmesiyle veya geçip gitmesiyle kendilerinde olanlardan boş kalmasıdır. Bu, zaman ve mekanın kendilerinde olanlardan boş olmasından mecazdır. İyi anla.

“Allâh’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.” ve kesinleşmiş bir hükümdür. *el-Müfredât*’ta der ki: “Burada ‘*kader*’ kelimesi, ezelde belirlenen hükme, onun levh-i mahfuzda yazılmasına ve “*Rabbin yaratılış, ahlâk, rızık ve ecel işini bitirip tamamladı.*”[221] hadîsinde îmâ edilen hususa işâret etmektedir. “*Yazılmış/takdir edilmiş*” ifâdesi ise “***O her an yaratma hâlindedir.***” (er-Rahmân, 55/29) âyetinde îmâ edilen peyderpey/anbean meydana gelen şeylere işârettir. Burada ayrıca şuna da işâret vardır: Allah bir peygamberin veya velinin işini takdir ettiği zaman bu hususta ona bir vebal/güçlük yaratmaz. Bu husus zâhirde insanlar nezdinde bir tür eksiklik sebebi gibi görülse de Allah bunu bir eksiklik sebebi olarak da yaratmaz. Peygamberler ve veliler üzerinde cereyan eden nice hikmetlere dayanan, kendisinde hatâ, yanılma ve abes olmayan kazâ-i mübrem/kaçınılmaz kaderdir.

Pîrimiz dedi ki: Yaratma kaleminde hatâ olmadı,
Temiz göze âferin, onun hatâsını örtsün!

اَلَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللّٰهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ اَحَدًا اِلَّا اللّٰهَ ۗ

وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾

39. O peygamberler ki Allâh’ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah’tan korkarlar ve O’ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah

***(herkese)* yeter.**

"O peygamberler ki Allâh'ın gönderdiği emirleri duyururlar" Allâh'ın haberlerini ümmetlerine ulaştırırlar. Burada kasdedilen risâlet/peygamberlikle ilgili emirlerdir. Risâlet ise kulun Allah ile Allâh'ın yarattıklarından akıl sahipleri arasında elçilik yapmak, yâni Allah'tan aldığı haberleri kullara ulaştırmaktır.

Yaptıkları ve terk ettikleri her konuda, özellikle risâleti tebliğ konusunda *"Allah'tan korkarlar"* Öyle ki Allâh'ın emirlerinden bir harf bile eksiltmezler. Bu konuda kınayanların kınamasına aldırmazlar *"ve O'ndan başka kimseden korkmazlar."*

Yukarıda "***Allâh'ın açığa vuracağı şeyi insanlardan çekinerek/korkarak içinde gizliyordun***" (el-Ahzâb, 33/37) âyetinde açıkça buyrulmasının ardından burada da peygamberlerin yalnız Allah'tan korktuklarının beyan edilmesinde Hz. Peygamber (s.a.)'in insanların kınamasından çekinmesine târiz vardır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Peygamberlerin korkusu itâbdan/azarlanmaktan, evliyânın korkusu hicabdan/perdelenmekten, sıradan halkın korkusu ise azabdandır. *el-Es'iletü'l-müfhıme*'de şöyle denilmiştir: "Nasıl oluyor da Allah *"Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar"* buyuruyor? Mâlumdur ki peygamberler Allah'tan başkasından korkmuşlardır. Nitekim (sihirbazlar sihirlerini ortaya koyduklarında) Allah "***Korkma, üstün gelecek olan kesinlikle sensin" dedik.***" (Tâhâ, 20/68) buyurduğu zaman Mûsâ (a.s.) korkmuştu. Yine Yâkub (a.s.) "***Onu bir kurdun yemesinden korkarım***." (Yusuf 12/13) dedi. Keza bizim Peygamberimiz (s.a.) korkmuş ve nihâyet ona: "***Allah seni insanlardan koruyacaktır***." (el-Mâide, 5/67) buyruldu. Yine Kur'an, peygamberlerden bir bölümünün Allah'tan başka bazı şeylerden korktuklarını haber vermiştir." diye sorulursa, bunun cevabı şöyledir: Âyetin mânâsı, peygamberler Allâh'ın irâdesi ve dilemesi olmadan yarattıklarından hiçbir şeyin kendi başına ve müstakil olarak kendilerine zarar ve eziyet vereceğine inanmazlar. Çünkü onlar işlerin hepsinin Allâh'ın kaza ve kaderiyle olduğunu bilirler. Onun için Allah, âyette korku ile yaratılmışların tabîatından, beşerî özelliklerinden ve canlı olmanın neticelerinden olan beşerî korkuyu değil akîde, ilim ve yakîn korkusunu murâd etmiştir.

Kullarının yaptıkları karşısında onlara: *"Hesap görücü olarak Allah yeter."* Şu halde kul, Allah onu hesaba çekmeden önce kendi muhâsebesini yapmalı, bir konuda Allâh'ın rızâsının ve hükmünün olduğunu bildiği zaman ne nikâh hususunda ne de başka bir hususta Allah'tan başkasından korkmamalıdır.

Bilesin ki misvak kullanmak, güzel koku sürünmek, evlenmek ve benzerleri peygamberlerin (aleyhimü's-selâm) sünnetlerindendir. Âdem (a.s.)'dan şimdiye kadar meşrû kılınan, sonra cennette de devam edecek olan, îman ve nikahtan başka ibâdetimiz yoktur. Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Takvâsı daha fazla olanın şehveti de daha şiddetli olur. Çünkü hakîkî şehvetin harâreti, ancak muhabbet nurundan sonra olan aşk ateşinin ardından gelir. Hicap ehlinin şehveti ile şuhûd/müşâhede ehlinin şehveti arasında ne kadar fark olduğuna bir bak. Gaflet ehlinin damarları kanla doludur, yakaza ehlinin/mânen uyanık olanların damarları ise nurla doludur. Şüphesiz nurun kuvveti

kanın kuvvetinin üstündedir.” Allah’tan hevâ ile hareketi değil, hidâyeti niyaz ederiz.

Büyüklerden birinden nakledildiğine göre şöyle demiştir: “Gafillerden birinin meclisinde bulundum. Uzun uzun konuştuktan sonra Hz. Peygamber (s.a.)’i kasdederek “Falanca bile olsa kimseye hevâdan kurtuluş yok. Çünkü o: “*Sizin dünyânızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz.*”[222] buyurmuştur” dedi. Ben kendisine: “Sen Allah Teâlâ’dan utanmıyor musun? O (s.a.): “Ben sevdim” buyurmuyor, “*bana sevdirildi*” buyuruyor. Kişi kendi tercih ve iradesi olmadan Allah Teâlâ nezdinden olan bir şeyden dolayı nasıl kınanır?” dedim. Sonra bu durumdan dolayı beni bir hüzün ve tasa kapladı. Rüyamda Hz. Peygamber (s.a.)’i gördüm. Bana: “*Üzülme! Biz onun hakkından geldik.*” buyurdu. Sonra adamın kendisine âid bir arazinin yolunda öldürüldüğünü işittim.

Büyüklerden birisi (**Şeyh-i Ekber**) şöyle demiştir: “Kim şerîattaki gizli/derûnî mânâları anlamak isterse farzlarının yanında nâfile ibâdetlerini de çoğaltmaya baksın. Eğer imkânı varsa nikâhın nâfilelerini artırsın. Evlâ olan odur. Çünkü nafile hayırların faydası en büyük olanı odur. Çünkü evlilikte izdivac ve intâc/üreme vardır. Evlenen kimse, akledilenle hissedileni (ma‘kûl-mahsus) bir araya getirmiş olur. *“ez-Zâhir”* ve *“el-Bâtın”* isminden sâdır olan âleme dâir ilimden hiçbir şeyi kaçırmaz. Kişinin böyle bir nâfileyle meşgul olması, arzusunu elde etme konusunda hedefe daha çok yaklaştırıcı ve tamamlayıcıdır. Çünkü kişi bunu yapınca Hak onu sever. Hak onu sevince, ehl-i Kur’an gibi ehlullah’tan olur. Kişi ehl-i Kur’an’dan olunca Allâh’ın ilkâsına mahal, istivâsına arş, nüzûlü için semâ, emir ve nehyi için kürsî olur. O kimsede bulunduğu halde onda görmediği şeyleri kendisinden onun için ızhâr eder.”

Yine (Şeyh-i Ekber) şöyle demiştir: “Ben bu yola/tarîka ilk girdiğim zamanlar kadınlardan ve cinsî münâsebetten insanların en çok nefret edenlerindendim. Yaklaşık on sekiz yıl bu halde kaldım. Sonunda Rasûlullah (s.a.)’e sevdirilen şeye muhalefet edip de Allâh’ın gazabına uğramaktan korktum. Allah bana “*sevdirildi*” sözünün mânâsını fehmettirince, Hz. Peygamber (s.a.)’in kadınları tab‘an ve beşerî olarak değil, Allâh’ın sevdirmesiyle sevdiğinin kasdedildiğini bildim. Böylece bu nefret hâli benden zâil oldu. Şimdi ben insanların kadınlara en çok şefkat gösterenlerindenim. Çünkü ben bu konuda tabîî sevgi sebebiyle değil, basîret üzere hareket ediyorum.”

Rivâyete göre bir topluluk Zekeriyyâ (a.s.)’ın evine geldiler. Bir de ne görsünler evde evi güzelliği ile aydınlatan genç bir hanım var. Ona: “Sen kimsin?” diye sordular. Kadın: “Ben Zekeriyya’nın (a.s.) eşiyim.” dedi. Bunun üzerine Zekeriyya (a.s.)’a: “Biz Allâh’ın nebîsinin dünyâyı istemediğini zannediyorduk. Sen ise güzel bir hanım edinmişsin!” dediler. Zekeriyya (a.s.): “Ben ancak sâyesinde gözümü haramdan alıkoymak ve namusumu korumak için güzel bir hanımla evlendim.” dedi. Öyleyse eşine yardımcı olan sâliha bir kadın, hakikatte dünyâdan değildir. **Şeyh Sa‘dî** der ki:

Güzel kadın ve zâhid hizmetçi,
Fakir adamı padişah yapar.

Eğer ev mâmur, hanım da dost olursa,
Allah kişiye rahmet nazarıyla bakar.
Güzel yüzlü kadın örtülü olunca,
Onu görmekle kocası cennette olur.

---

[210]. Ebû Dâvûd, Vitr 13; İbn Mâce, İkamet 175.
[211]. Tirmizî, Deavât, hadis no: 3376; Ahmed, *Müsned*, hadis no: 27319
[212]. Müslim, Zikr 4.
[213]. Bir sâ' takrîben 3100 gr., müdd 832 gr. dır. (Ö.N.Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, IV, 125, 126).
[214]. Bk. Tirmizî, Kader 7; Müsned, III, 112, 257.
[215]. Nesâî, İşretü'n-Nisa 1; Müsned, III, 128, 199, 285.
[216]. Aclûnî, I, 231.
[217]. Bk. Aliyyü'l-Kârî, Şerhu'ş-Şifa, I, 318.
[218]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 615.
[219]. İbn Sa'd, VIII, 104.
[220]. Beyhakî, Delâil, II, 394.
[221]. Beyhakî, Sünen-i Kübrâ; Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr ve el-Mu'cemü'l-evsat. Ayrıca bk. Tirmizî, Kader 8; Müsned, II, 167.
[222]. Nesâî, İşretü'n-nisa 1; Müsned, III, 128, 199, 285.

PEYGAMBERLERİN SONUNCUSU

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ اَبَٓا اَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَسُولَ اللّٰهِ وَخَاتَمَ
النَّبِيِّنَۜ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًاۙ ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ
الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّورِۜ
وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾ تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌۚ وَاَعَدَّ
لَهُمْ اَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا
وَنَذِيرًاۙ ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًاۙ ﴿٤٦﴾ وَبَشِّرِ
الْمُؤْمِنِينَ بِاَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ
وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

40. Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allâh'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

41. Ey îman edenler! Allâh'ı çokça zikredin.

42. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin.

43. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de size istiğfar eder. Allah, mü'minlere çok merhametlidir.

44. Kendisine kavuştukları gün, Allâh'ın onlara iltifatı, "selâm" dır. Allah onlara çok değerli mükâfat hazırlamıştır.

45. Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şâhid, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

46. Ve izniyle, Allâh'a dâvetçi ve nûr saçan bir kandil olarak *(gönderdik)*.

47. Allah'tan büyük bir lütfa ereceklerini mü'minlere müjdele.

48. Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allâh'a güvenip dayan, vekîl ve destek olarak Allah yeter.

O, Hâşim oğlu Abdülmuttalib -ki ismi Şeybe'dir- oğlu Abdullah oğlu "*Muhammed*"dir.

Tercih edilen görüşe göre bir kişinin müslüman olması için Hz. Peygamber (s.a.)'in babasının ve dedesinin ismini bilmesi şart değildir. Bilakis bu konuda yalnız Hz. Peygamber (s.a.)'in ism-i şerîfini bilmesi yeterlidir. **Molla Ahî Çelebi**'nin *Hediyyetü'l-mehdiyyîn* isimli eserinde böyle geçmektedir.

Kişi çok övüldüğünde “Falanca kişi mahmûddur” denir. Övülen güzel hasletleri çok olunca “Muhammed” denir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

Şeyh Zekeriyyâ, *Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*’de şöyle der: Muhammed, övülmüş olmakta ileri giden demektir. Muhammed; inançları, amelleri, sözleri ve ahlâkı övülmüş olandır.

Dedesi Abdülmuttalib, bu ismi O’na doğumunun yedinci gününde Allah’tan bir ilhamla vermiştir. Abdülmuttalib’e: “Senin atalarının ve kavminin isimlerinden olmadığı halde niçin ona bu ismi verdin?” diye sorulunca, “Ben O’nun gökte ve yerde övülecek olmasını umuyorum.” demiştir. Allah da O’nun bu ümidini ve hayra yormasını gerçekleştirmiştir. İşte Hz. Peygamberimiz (s.a.) sevilen hasletleri ve rağbet edilen şemâili ile Allah nezdinde, mukarreb melekler, nebîler ve rasuller ve tüm dünyâ ehli katında övülen birisi olmuştur. Her ne kadar bazıları onu inkâr etse de O’nda bulunan kemal sıfatlar, her akıllı kimse tarafından övgüye lâyık bulunmuştur.

Allâh’ın bin ismi olduğu gibi O’nun da (s.a.) bin ismi vardır. O’nun bütün isimleri, O’nun sâhip olduğu övülmeyi ve kendisine kemâli isnâd etmeyi zorunlu kılan sıfatlardan türemiştir. O’nun her vasfına dâir bir ismi vardır. Nitekim O, el-Mâhî’dir. Çünkü Allah O’nunla küfrü, yâni O’nun peygamber olarak gönderilmeden önceki küfrün şiddetini ve kuvvetini mahvedip ortadan kaldırmıştır. O, *“el-Hâşir”*dir. Çünkü insanlar O’nun izinde ve O’ndan sonra haşredilir. O, *“el-Âkıb”*dır. Çünkü O, tüm peygamberlerin ardından gelmiştir.

Muhammed kelimesindeki mim harfi, O’nun son peygamber olduğuna işâret etmektedir. Çünkü mim harfinin mahreci, mahreclerin sonuncusudur. Yine mim harfi O’nun kırk yaşında peygamber olarak gönderileceğine işârettir.[223]

İmam Nîsâbûrî şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.)’in ism-i şerîfinin dört harf olması, Allah Teâlâ’nın ismine muvafık olması içindir. Nitekim “لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ” gibi “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ” da on iki harftir. İşte bu, münâsebetin sırlarındandır. Yine bu Muhammediyyet makamına ahlâklarının uygunluğunun kemâl üzere olması sebebiyle “اَلصِّدِّيقِ اَبُو بَكْرٍ”, “عُمَرُ ابْنُ الْخَطَّابِ”, “عُثْمَانُ ابْنُ عَفَّانٍ” ve “عَلِيُّ بْنُ اَبِى طَالِبٍ” lafızları da on ikişer harftir. Yine bu uygunluk ve münâsebet sebebiyle onların nesebi, Rasûlullah (s.a.)’in nesebi ile birleşir. Hz. Ali (k.v.)’in nesebi ikinci babada (dedede), Hz. Osman (r.a.)’ın nesebi beşinci babada, Hz. Ebû Bekir (r.a.)’ın nesebi yedinci babada, Hz. Ömer (r.a.)’ın nesebi ise dokuzuncu babada birleşir.

Muhammed kelimesi, ebced hesabına göre değil, bast hesabına göre sayı değeri rasullerin sayısı olan 313’tür. Çünkü bast hesabına göre iki mim ve idğam olunan mim “ م ى م ، ح ، دال” hesab edildiğinde bu sayıya ulaşılır.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Senin Muhammed’in sonsuz olarak Hak’tan gibidir,
Onun (Muhammed) ismi O’ndan türemiştir.

Akl-ı selîm gözüne görünür,
Onun "hâ" harfi, iki "mîm" harfi arasındadır.
Hûrî yüzü gibi onun (hâ'nın) kenarından
İki küpesi (mîmlerin yuvarlağı) peydâ oldu.
Veya iki halka, anber sakalından
Yüzünden görünmekte idi.
En sonda gelen dâl harfi,
Elin üstüne nazla gönül bağlamış.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kimin bir oğlu olur da o kişi beni sevdiği ve ismimden bereket umduğu için oğluna Muhammed adını verirse o kişi de oğlu da cennettedir.*[224] *Kimin eşi hâmile olur, doğacak çocuğa Muhammed adını koymaya karar verirse Allah ona bir erkek evlâd ihsân eder. Kimin çocuğu doğup yaşamıyorsa bu kimse bir oğlu olursa adını Muhammed koyacağına Allâh'a söz verirse doğan çocuk yaşar.*"[225]

Muhammed isminin özelliklerinden birisi de üzerine zikredildiği yemeğin bereketlenmesidir. Bu isimle başlanan müşâvere ve benzerleri için de aynı durum söz konusudur. Bu isme ve sâhibine tâzim göstermek gerekir.

Mecmau'l-letâif'te nakledilmiştir ki: "Ayâz'ın Muhammed isminde bir oğlu vardı. Onu (Gazneli) Sultan Mahmud'un hizmetçisi yapmıştı. Bir gün sultan abdesthâneye doğru giderken: "Ayaz'ın oğluna söyleyin, tahâret suyu getirsin!" dedi. Ayaz bu sözü duydu ve: 'Acaba oğlum ne suç işledi de sultan onun ismini ağzına almayıp "Ayaz'ın oğlu" ifâdesini kullandı' diye düşündü. Sultan abdest aldı, dışarı çıktı, Ayaz'a baktı, onu düşünceli olarak gördü. "Yüzündeki üzüntü eseri de nedir?" diye sordu. Ayaz tevâzu ile: "Bu kulun oğlunu kendi adı ile çağırmadınız, ondan bir edepsizliğin sâdır olmuş olmasından ve zât-ı devletinizin ona darılmasından korktum." dedi. Sultan tebessüm etti ve buyurdu ki: "Ey Ayaz! Gönlünü rahat tut! Ondan beni darıltacak bir şey vâki olmuş değildir. Sadece abdestim yoktu ve onun "Muhammed" ismini abdestsiz olarak ağzıma almaktan utandım. Çünkü bu isim Hz. Peygamber'in ismidir."

Ağzımı bin defa misk ve gül suyu ile yıkasam,
Yine de ismini anmayı âdâba uygun bulmam.

İsrâiloğulları'ndan bir adam yüz sene Allâh'a isyân etti. Ölünce adamı bir çöplüğe attılar. Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a: 'Adamı oradan çıkar ve cenaze namazını kıl' diye vahyetti. Mûsâ (a.s.): "Allâh'ım! İsrailoğulları bu adamın yüz sene isyan ettiğine şâhiDlik ettiler." dedi. Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a: "Evet öyle. Ancak bu adam Tevrat'ı açtığında orada Muhammed ismine bakar, onu öper ve gözlerinin üstüne koyardı. İşte bundan dolayı ben ona yaptığının mükâfâtını verdim, onu bağışladım ve onu yetmiş hûri ile evlendirdim." buyurdu.

Tefsîr ehli şöyle demiştir: "Hz. Zeyneb'in iddeti dolduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Zeyneb ile evlenince münâfıklar dil uzattılar. "O, nasıl olur da oğlunun karısıyla kendisi evlenir?!" dediler. Çünkü Câhiliyye Araplarına göre bir kimse bir çocuğu evlâd edindiğinde, mîras konusunda ve evlâd edinene hanımının haram olması hususunda kendi sulbünden/öz oğlu gibi olurdu. İşte Allah Teâlâ bu hükmü değiştirmeyi murâd etti ve bu âyeti inzâl buyurdu.

Hâşim oğlu Abdulmuttalib oğlu Abdullah oğlu *"Muhammed"* gerçekten, yâni neseb ve doğum yoluyla *"sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir"* ki onunla bir kimse arasında baba ile evlâd arasında sâbit olan evlilikten doğan mahremiyetler ve diğerleri sâbit olsun.

Âyetteki bu genel ifâde, Rasûlullah (s.a.)'in Tâhir, Kâsım ve İbrahim'in babası olmasına ters düşmez. Çünkü onlar yetişkin erkeklerin yaşına ulaşamamışlardır. Çünkü yetişkin erkek, bülûğa ulaşan erkek demektir. Yâni onlar bülûğ çağına eremediler. Onun (Hz. Peygamber'in) gerçekte oğlu yoktur ki Hz. Peygamber ile oğlu (yâni oğlunun hanımı) arasında akrabalık bağından dolayı evlilik yasağı olsun. Eğer Hz. Peygamber (s.a.)'in oğulları bülûğa ermiş olsalardı bile, onların değil Rasûlullah (s.a.)'in adamları/erkekleri olurlardı. Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.)'nın durumu da aynıdır. Onlar da Hz. Peygamber (s.a.)'in kendi sözünün şehâdetiyle O'nun iki oğludur. Yine onlar o zaman yetişkin erkekler değil iki çocuk idiler. Öyleyse âyette kasdedilen, Rasûlullah (s.a.)'in oğlunun oğlu değil, doğrudan kendi oğullarıdır.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki: "Allah Teâlâ, Rasûlü'nün (s.a.) erkek çocuklarının neslinin ve zürriyyetinin olmayacağını, O'nun soyunun erkek çocuklarından değil kız evlâdından devam edeceğini ezelden beri biliyordu. Onun için de "**Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir**" buyurdu. Buna göre bu âyet Rasûlullah (s.a.)'in doğruluğuna delâlet eden mûcizelerindendir. Çünkü verilen haber aynen O'nun haber verdiği gibi meydana gelmiştir ve verdiği haber doğru çıkmıştır."

Sahîh olan görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.)'in üç oğlu vardır. Bunlardan ilki Kasım'dır. Erkek çocuklarının ilki olduğu için Peygamberimiz (s.a.)'e onun adıyla "Ebü'l-Kâsım" künyesi verilmiştir. İki yıl yaşamış bi'setten önce Mekke'de vefat etmiştir. Tayyib ve Tâhir ismi de verilen Abdullah, bi'setten sonra daha süt çocuğu iken vefât etti ve Mekke'de defn edildi. Bu iki çocuk Hz. Hatîce (r.anhâ)'dandır. İbrahim Mısırlı Kıpti olan Mâriye'dendir. Hicretin sekizinci senesinde Zülhicce ayında doğdu. Hz. Peygamber (s.a.) çocuğun doğumunun yedinci gününde akîka olarak iki koç kurban etti. Çocuğun başını tıraş ederek saçları ağırlığınca fakirlere gümüş sadaka verdi ve tıraş edilen saçların gömülmesini emretti. İbrahim de on sekiz aylık iken süt çocuğu iken vefat etti. Bakî' mezarlığında defn edildi. Rasûlullah (s.a.) İbrahim'in kabri başında oturup kabrine su serpti, kabrine bir alâmet koydu. Ona telkin verdi ve "*Ey oğulcuğum, 'Allah Rabbim, Rasûlullah babam, İslâm da dînimdir.' de!*" buyurdu.

Bundan hareketle bâzı âlimler kabirde çocuklara da suâl sorulacağı, onların aklının kemâle erdirileceği, bu yüzden de onlara telkin vermenin sünnet olduğu görüşüne

varmıştır. Bir grup âlim ise çocuklara kabirde suâl sorulmayacağı ve suâl sorulmasının mükelleflere mahsus olduğu görüşündedir. **Süyûtî** şöyle demiştir: "Telkin hakkında sahih veya hasen bir hadis sâbit değildir. Bilakis bu konudaki hadis, muhaddislerin cumhûrunun ittifâkıyla zayıftır. Bunun için ümmetin cumhûru, telkinin bid'at-ı hasene olduğu görüşüne varmıştır. Bu şekilde fetvâ verenlerden birisi de İzzeddîn b. Abdüsselâm'dır. İbn Salâh ve ona uyarak **Nevevî**, ancak zayıf hadisle fazâil-i a'mâl/amellerin fazîletleri konusunda amel edilebileceğine nazaran telkîni müstehab görmüşlerdir. O zaman İmam Sübkî'nin "Telkin hadîsinin" yâni Hz. Peygamber (s.a.)'in oğluna telkin yaptığına dâir hadîsin "aslı yoktur" sözü, sahih veya hasen bir aslı, bilinen bir senedi yoktur, demektir." Nitekim *İnsânü'l-uyûn*'da böyle geçmektedir. Kabir suâli ve telkîn konusunda söylenecek sözlerin geri kalanı İbrahim sûresinin 27. âyetinde geçmişti.

*"Fakat O, Allâh'ın Rasûlü"*dür.

Rasûl ve mürsel aynı mânâdadır. Örfte rasûl melek olsun insan olsun ahkamı tebliğ etmek için gönderilen kimsedir. Nebî ise böyle değildir. Çünkü nebî kelimesi insanlara mahsustur. İşte rasûl ile nebî arasındaki esas fark da budur.

Her rasûl ümmetinin babasıdır. Fakat bu gerçek anlamda değil onun ümmetine çok müşfik, nasihat eden, ebedî hayatlarına sebep olan, tâzim ve itâat edilmesi vâcib olduğu mânâsınadır. Bu sebeple kişinin öz annesiyle evlenmesi haram olduğu gibi Rasûlullah (s.a.)'in hanımlarıyla da evlenmesi haramdır. İşte bu O'na tâzim bâbındandır.

Zeyd b. Hârise de kendileriyle Hz. Peygamber (a.s.) arasında babalık-oğulluk bağı olmayan sizin erkeklerinizden biridir. Onun hükmü de diğerlerinin hükmü gibidir. Evlâd edinmenin ve böyle bir iddiâda bulunmanın, yakınlık göstermek ve özel davranmak dışında bir hükmü yoktur.

Bazıları şöyle demiştir: "Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'i bizim için baba olarak isimlendirmedi. Çünkü Allah O'nu ümmetin babası diye isimlendirseydi, ümmete Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları ümmetin anneleri olduğundan onlarla evlenmek haram olduğu gibi O'nun çocuklarıyla evlenmek de haram olurdu. Ya da Allah O'nu ümmetin babası olarak isimlendirseydi, babanın kızıyla evlenmesi haram olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.)'e de ümmetin kadınlarıyla evlenmek haram olurdu. Halbuki ümmetin kadınlarıyla evlenmek O'na haram değildir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Her ne kadar babalık sıfatı Hz. Peygamber (s.a.)'den atılıp silinmişse de, o bütün babalardan daha şefkatli idi. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.): "*Oğul için baba neyse, ben de size öyleyim.*"[226] buyurmuştur. Onun ümmetine şefkati, babanın oğluna olan şefkatinden daha fazla idi. Ama ona "ümmetin babası" demezler. Çünkü ezelî takdire göre, kıyâmet gününde büyük meydanda Kahhâr perdesini açarlar, azamet kilimini yayarlar, adâlet terâzisini asarlar, azap zindanını perdeden çıkarırlar, canlar boğaza gelir, diller açıkça konuşur, bütün mazeretler geçersiz olur, akrabalık bağları kopar, o gün bütün babalar oğullarından kaçar. Nitekim Cenâb-ı Hak: "***İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, hanımından ve oğullarından***

kaçar." (Abese, 80/34-36) buyurur.

Herkesin babası olan Âdem (a.s.) öne çıkar: "Ey Allâh'ım! Sen Âdem'i affet, onun oğullarına ne yapacağını ise sen bilirsin" der. Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve diğer peygamberler de (a.s.) aynı şeyi söylerler. Kıyâmetin idâresi ve korkusundan dolayı hepsi kaçarlar, kendi başlarına kalırlar. Çocuklarıyla ilgilenemezler ve "Nefsî, nefsî/kendim, kendim! Ey Allâh'ım, bizi kurtar da oğullarımıza ne istersen yap" derler.

Hz. Mustafa (a.s.) ise ellerini şefkat ve merhametle açmış olarak: "Ey Allâh'ım! Benim ümmetim bir avuç zayıf ve bîçaredir. Senin azabına ve cezâna tâkat getiremezler. Onları bağışla, merhamet et, bu Muhammed'e ise ne istersen yap!" buyurur.

O gün babaların oğullardan kaçacağı kaderde yazılmıştır. O gün, onlardan kaçmasın ve onlara şefkat etsin diye ona (Hz. Peygamber'e) baba demezler. Ayrıca fıkıhta babanın oğluna olan şâhidliğini kabul etmezler. Hz. Peygamber ise kıyâmette ümmetinin adâletine şâhidlik edecektir. Bu sebepten ona baba demezler. Nitekim bu husus âyette şöyle ifâde buyrulmaktadır: "***İşte böylece sizin insanlığa şâhidler olmanız, Rasûlün de size şâhid olması için sizi mutedil bir millet kıldık.***" (el-Bakara 2/143).

"Ve peygamberlerin sonuncusudur."

İmam Âsım "خَاتَمَ" diye okumuştur ki mühür âleti, kendisiyle mühür yapılan şey demektir. Yâni Muhammed (s.a.) peygamberlerin kendisiyle mühürlenip son bulduğu zattır. Peygamberlerin mührüdür. Yâni peygamberlik kapısı onunla mühürlenmiştir, nebîlik ve peygamberlik onunla son bulmuştur.

Diğer kırâat imamları bu kelimeyi "خَاتِمَ" diye okumuştur. Yâni peygamberleri mühürleyen demektir. Bu da aynı birinci mânâ gibidir. *el-Müfredât*'ta şöyle denilmiştir: "Çünkü O (s.a.) peygamberliği mühürledi. Yâni gelişi ile nübüvveti tamamladı. Eğer Hz. Peygamberimiz (s.a.)'in çağına gelmiş bir oğlu olsaydı elbette o peygamber olur ve Peygamberimiz (s.a.) peygamberlerin sonuncusu olmazdı. Nitekim Peygamberimiz'in (s.a.) oğlu İbrahim hakkında "*Eğer yaşasaydı, elbette peygamber olurdu*."[227] buyurduğu rivâyet edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'den önce peygamber çocukları babalarından nübüvvete vâris olurlardı. Bu onlara Allâh'ın bir lütfudur. O'nun ümmetinin âlimleri de velâyet cihetinden O'nun vârisleridir. Artık Hz. Peygamber (s.a.)'in son peygamber oluşuyla nübüvvete vâris olmak sona ermiştir.

Îsâ (a.s.)'ın Hz. Peygamber (s.a.)'den sonra nüzûlü/inmesi Peygamberimiz (s.a.)'in peygamberlerin sonuncusu olmasına zarar vermez. Çünkü O'nun peygamberlerin sonuncusu olmasının mânâsı, O'ndan sonra kimseye peygamberlik verilmeyecek demektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Ali (r.a.)'a: "*Bana nisbetle sen, Mûsâ (a.s.)'a göre Hârun gibisin. Ancak benden sonra peygamber gelmeyecektir*."[228] buyurmuştur. Îsâ (a.s.) ise Rasûlullah (s.a.)'den önce kendisine peygamberlik verilenlerdendir. Îsa (a.s.) yeryüzüne indiğinde ancak Hz. Muhammed (a.s.)'ın şerîatı üzere, O'nun ümmetinden birisi gibi kıbleye yönelip namaz kılar olduğu halde inecektir. Kendisine vahiy gelmeyecek ve yeni bir hüküm de koymayacaktır. Bilakis Rasûlullah

(s.a.)’in halîfesi olacaktır.

Eğer “Îsâ (a.s.)’ın âhir zamanda yeryüzüne indiğinde haçı kıracağı, hınzırı öldüreceği, helâli artıracağı, kâfirlerden cizyeyi kaldırıp İslam’dan/müslüman olmaktan başkasını kabul etmeyeceği rivâyet edilmiştir”[229] dersen, şöyle cevap veririm: Bütün bunlar zaten Muhammed (s.a.)’in şerîatının hükümlerindendir. Fakat Îsâ (a.s.)’ın indiği zaman ortaya çıkacaktır.

Hulâsa “*peygamberlerin sonuncusu*” sözü, Hz. Peygamber (s.a.)’in ümmetine son derece şefkatli olduğunu, ümmetin de ona tâziminin fazlalığını ifade eder. Çünkü kendisinden sonra başka bir peygamber gelecek olan peygamber, kendisinden sonra tamamlanmak üzere nasîhat ve beyandan bazılarını terk edebilir. Ancak kendisinden sonra peygamber gelmeyecek olan zat, ümmetine daha şefkatli ve her yönden onların hidâyetine daha gayretli olacaktır.

Dokuz tahtın (gezegenin) ve yedi yıldızın merkezi,
Peygamberlerin sonuncusu ve efendisi.
Peygamber Ahmed ki kalem yazmış,
Onun adına hamd ve Hâ mîm,
O, hidâyet veren Allâh’ın mazharı olunca,
Varlığını irşâd yoluna koydu,
Allah’tan bütün hidâyet sebeplerini,
Güzel sözüyle ifâde etti.

“Allah her şeyi hakkıyla bilendir.” Peygamberliğin kendisiyle tamamlanmasına kimin lâyık olduğunu ve O’nun durumunun nasıl olması gerektiğini de pek iyi bilir. Allah’tan başka kimse bunu bilmez.

İbn Kesir bu âyetin tefsirinde şöyle demiştir: “Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.)’den sonra nebî olmadığına delildir. O’ndan sonra nebî olmadığına göre elbette ve evleviyyetle rasûl de olmayacaktır. Çünkü risâlet makamı nübüvvet makamından daha özeldir. Çünkü her rasûl nebîdir, fakat her nebî rasûl değildir. Bu hususta Rasûlullah (s.a.)’den mütevâtir hadîsler vârid olmuştur. Muhammed (s.a.)’i kullarına göndermesi, Allâh’ın onlara rahmetindendir. Sonra nebîleri ve rasûlleri O’nunla sonlandırması ve hanîf dîni O’nunla tamamlaması O’nu şereflendirmesindendir. Allah Teâlâ kitabında, rasûlü de mütevâtir sünnetinde kendisinden sonra peygamber olmadığını haber vermiştir. Ki böylece insanlar, O’ndan sonra bu peygamberlik makamına erdiğini iddiâ eden herkesin çok yalancı, iftirâya düşkün, deccal, sapık ve saptırıcı olduğunu bilsinler. Bu kimseler, harikulâde şeyler ortaya koysalar, göz boyacılık yapsalar, türlü sihirler, tılsımlar ve cambazlıklar gösterseler de akıl sâhipleri nezdinde bütün bunların nübüvvet delili olması muhaldir/mümkün değildir ve bunlar birer sapıklıktır. Nitekim Allah Teâlâ Yemen’de Esvedü’l-Abesî ve Yemâme’de Müseylemetü’l-Kezzâb’ın elinde, her akıl sâhibinin onların yalancı ve sapık kimseler olduğunu bilmelerini, anlamalarını ve

kavramalarını sağlayacak bâzı bozuk haller ve soğuk sözler göstermiştir. Kıyamete kadar bu iddiâda bulunan herkesin durumu aynıdır. Nihâyet Mesih Deccal[230] ile onlar son bulur. Allah Mesih Deccâl ile birlikte, âlimlerin ve mü'minlerin onun yaptıklarının yalan ve sahte olduğuna şâhid oldukları bir takım işler yaratır."

"(Muhammed) peygamberlerin sonuncusudur" kavli nâzil olunca kâfirler peygamberlik kapısının kapanmış olmasını tuhaf karşıladılar. Hz. Peygamber (s.a.) bu durumun onların gönüllerine yerleşmesi için buna bir misâl getirdi ve şöyle buyurdu: "*Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misali, şu adamın misali gibidir: Adam mükemmel ve güzel bir ev yapmıştır, sadece köşelerinin birinde bir kerpiç yeri boş kalmıştır. Halk evi hayran hayran dolaşmaya başlar ve (o eksikliği görüp): "Bu eksik kerpiç konulmayacak mı?" der. İşte ben bu kerpiçim, ben peygamberlerin sonuncusuyum.*"[231]

Bahru'l-kelâm'da der ki: "Râfizîlerden bir sınıf: "Bu dünyâ hiçbir zaman peygambersiz olmaz. Nübüvvet Hz. Ali'ye ve onun evlâdına mîras kalmıştır. Bütün müslümanların Hz. Ali'ye itâat etmeleri farzdır. Ona itâati gerekli görmeyen kâfir olur."demiştir. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat ise: 'Peygamberimiz'den sonra peygamber yoktur. Çünkü Allah Teâlâ: *"(Muhammed) Allâh'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur"*; Hz. Peygamber (s.a.) de: "*Benden sonra peygamber yoktur*"[232] buyurmuştur. Kim Peygamberimiz'den sonra peygamber olduğunu söylerse kâfir olur. Çünkü o nassı, yâni "**(Muhammed) peygamberlerin sonuncusudur.**" âyetini inkâr etmiş olur.

Ebû Yûsuf (r.h.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Bir adam çıkıp peygamberlik iddiâsında bulunduğu zaman kim ondan mûcize göstermesini isterse kâfir olur. Çünkü o nassı, inkâr etmiştir. Bu konuda şüphe etmesi de aynıdır. Kur'an nassı, hakkı bâtıldan ayırmıştır. Hz. Muhammed (s.a.)'in vefâtından sonra kim peygamberlik iddiâsında bulunursa, onun dâvâsı ancak bâtıldır."

Ebû Hanîfe (r.h.) zamanında bir adam peygamber olduğunu iddiâ etti ve: "Bana mühlet verin, size bir takım alâmetler/mûcizeler getireyim." dedi. Ebû Hanife: "Bu kimseden alâmet/mûcize taleb eden kâfir olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.): "*Benden sonra peygamber yoktur*" buyurmuştur." dedi. İmam'ın *Menâkıb*'ında böyle geçmektedir.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiye'de şöyle denilmiştir: "Namaz kılan kişi tahiyyatta kendine verdiği selamı, atıf vâvı ile Peygamberine (a.s.) verilen selâma atfetmez. Yâni "اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِىُّ..." dedikten sonra "وَالسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ" demez. Çünkü önceki cümleye atıf yapıp "وَالسَّلَامُ عَلَيْنَا" deseydi, kendisine nübüvvet cihetinden selam vermiş olurdu. Halbuki Allah kıyamete kadar Muhammed (s.a.) ile risâlet kapısını mahlûkatın hepsine kapattığı gibi bu nübüvvet kapısını da kapatmıştır. Böylece bizimle Rasûlullah (s.a.) arasında münâsebet olmadığı ortaya çıkmış oldu.Çünkü Rasûlullah (s.a.) bizim için imkansız olan bir mertebededir. Onun için biz atıf yapmadan kendi

mertebemizde (tavr) kendimize selâm vererek başladık. Muhammedî makama girmek bize yasaklanmıştır. Bizim O'nu ma'rifetimizin/tanımamızın sonu, gökteki yıldızlara bakar gibi ya da cennetin aşağı tabakalarında bulunanların en üst derecelerde bulunanlara baktığı gibi O'na bakmaktan ibârettir. **Şeyh Bâyezid Bistâmî**'ye Hz. Peygamber (s.a.)'in makamına girmek bir tarafa, o makamdan iğne deliği kadar bir tecellî vâki oldu da yanıp tutuştu.

Fusûs'ta ve *Câmî Şerhi*'nde şöyle denilmiştir: "Peygamberimiz'den sonra müşerri'/şerîat getiren veya müşerra'/kendisine şerîat getirilen bir peygamber yoktur. Birincisi Mûsâ, Îsâ ve Muhammed (s.a.) gibi başka bir peygambere tâbi olmadan şer'i hükümleri getiren peygamberdir. İkincisi ise İsrâiloğulları'nın peygamberleri gibi daha önceki peygamberin getirdiği şer'î hükümlere tâbi olan peygamberdir. Çünkü İsrâiloğulları'nın peygamberlerinin hepsi Mûsâ (a.s.)'ın şerîatına dâvet etmişlerdir. O halde son peygamberin gelmesiyle bu dünyâda nübüvvet ve risâlet son bulmuştur. Geriye sadece lügat mânâsındaki nübüvvet kalmıştır. O da Hakk'ın isimlerinden, sıfatlarından, melekût ve ceberûtun sırlarından ve gayb âleminin hayret verici durumlarından haber vermektir. Buna 'velâyet' denir ki Hakk'a bakan cihettir. Nitekim nübüvvet de halka bakan cihettir. Öyleyse velâyet, kıyamete kadar bâkîdir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (s.a.)'in iki nuru vardır. Bunlardan biri nübüvvet nûru diğeri de velâyet nûrudur. O, bu dünyâdan intikal ve irtihal edince nübüvvet nûru, şerîat-ı mutahharada kaldı ki o bâkîdir. Sanki şerîatın sahibi, dipdiri aramızda olup ölmemiştir. Velâyet nuru ise kutbu'l-aktâbın bâtınına intikal etmiştir. Yâni onda tam olarak zuhur etmiş, kutbu'l-aktâb ona ayna olmuştur. O, her asırda bir tanedir. Ona "kutbu'l-vücûd" da denir. O, hakkî tecellînin mazharıdır. Kutbu'l-irşâd ise çoktur. Onlar da aynî tecellînin mazharlarıdır.

Hediyyetü'l-mehdiyyîn'de der ki: "Peygamber Efendimiz (s.a.)'in şimdi de peygamberimiz olduğuna, O'nun nebîlerin ve rasullerin sonuncusu olduğuna îman etmek zarûrîdir. O'nun peygamber olduğuna inanıp peygamberlerin sonuncusu olduğuna ve onun getirdiği dînin kıyamete kadar bozulmayacağına ve kaldırılmayacağına inanmayan kişi mü'min olamaz."

el-Eşbâh fî kitâbi's-siyer'de şöyle denilmektedir: "Muhammed (s.a.)'in peygamberlerin sonuncusu olduğunu bilmeyen kişi müslüman değildir. Çünkü bu mutlaka bilinmesi gerekli hususlardandır.

Âyette Peygamberimizin nesebinin insanlardan ayrı olduğuna işâret vardır. Çünkü O'nun ümmetin erkeklerine baba olmadığına işâret edilmiştir. Ayrıca O'nun kendi çocuklarına ve âilesine nesebi isbat edilmiştir. "*Sizin erkeklerinizden*" ifadesinde Peygamberimizin evlâdını ve çocuklarını şereflendirme söz konusudur. Onlar diğer insanların erkekleri gibi değildirler. Bilakis onlar Allâh'ın daha fazla in'am ve ihsânına mazhar olmuşlardır. Onların haseb ve nesepleri hiç kesilmez. Nitekim Peygamberimiz (a.s.): "*Benim haseb ve nesebim dışında bütün haseb ve nesebler sona erer.*"[233] buyurmuştur.

Ehl-i beytin neslinin devamı, hilâfet-i âmmenin hâtemi ve velâyet-i hâssanın hâtemi olan mehdinin sulbünden son bulacaktır. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)'in soyundan peygamberler gelmesini gerektirmez. Eğer O'ndan sonra peygamber gelecek olsaydı, elbette Ali (r.a.) peygamber olurdu. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.)'a göre Hz. Ali'in durumu, Mûsâ (a.s.)'a göre Hârun (a.s.)'ın durumu gibidir. Hz. Ali peygamber olmadığına göre Hz. Hasan ve Hüseyin de peygamber değildirler. Çünkü onlar babalarından daha fazîletli değildiler.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Hakîkatte haseb fakr, neseb ise takvâdır. Kim Rasûlullah (s.a.) ile irtibat kurmak ve O'nun makbul âile fertlerinden olmak isterse bu ikisine bağlansın."

Uyûnü'l-ecvibe'de nakledilmiştir ki: "Her bir yazının (mektubun) sıhhati ve geçerliliği mührüne bağlıdır. Hak Teâlâ peygamber'e "*hâtem/mühür*" dedi. Çünkü bununla, Allâh'ı sevme iddiâsının geçerli olması için Hz. Peygamber'e uymanın gerekliliğini bilmelerini istedi. "***Eğer Allâh'ı seviyorsanız bana tâbi olun***" (Âl-i İmrân, 3/31). Yazının (mektubun) büyüklüğünün şerefi, mührüdür. Bütün peygamberlerin şerefi de o Hazret (a.s.) iledir. Bu sebeple kıyâmet mahkemesinde hepsinin şâhidi O olacaktır. "***Her bir ümmetten bir şâhid getirdiğimiz ve seni de onlara şâhid olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!***" (en-Nisâ, 4/41) Kitabı mühürledikleri zaman kitap cihanda bâkî kaldı. Peygamberlik de o Hazret ile sona erince nübüvvet kapısı kapandı. Ayrıca son olma mührü sebebiyle diğer bütün peygamberlerden ayrıldı ve üstün oldu."

Mesnevî'de şöyle denir:

Ona benzer ne gelmiştir, ne de gelecek,
Bu yüzden son peygamber olmuştur.
Sanatında son derece ileri gitmiş bir üstadı görünce,
"Bu sanat seninle bitmiştir" demez misin?

Hallü'r-rumûz'da der ki: "Mektup üzerine mühür olursa kimsenin o mührü bozmaya gücü yetmez. Aynı şekilde mühür vuran dışında Kur'an ilimlerinin hakîkatini kimse ihâta edemez. Hazine üzerinde mühür olduğu sürece kimse onu açmaya cesaret edemez. Şüphesiz Kur'an Allah tarafından indirilen bütün ilahî kitapların hazinesi, ilâhî ilimlerin ve ledünnî hakîkatlerin cevherlerinin toplandığı bir kitaptır. Onun için de Kur'an Peygamberlerin mührü/sonuncusu olan Muhammed (a.s.)'a tahsis edilmiştir. İşte bu sırdan dolayı peygamberlik mührü, O'nun sırtında, iki omzu arasındaydı. Çünkü hazine bekçisi, hazineyi ve içindekileri korumak için kapıyı dışarıdan mühürler. Kudsî bir hadîste: "*Ben gizli bir hazine idim*."[234] buyrulmuştur. Hazineye bir anahtar bir de kilit lâzımdır. Peygamberimiz (a.s.)'a "*hâtem/mühür*" denilmiştir. Çünkü O, varlık hazinesinin mührüdür. Yine O'na (s.a.) "fâtih/açan" denilmiştir. Çünkü ezelî hazinenin anahtarıdır. Hazine O'nunla açılmış ve O'nunla kapanıp mühürlenmiştir. Hazinede ne

olduğu ise ancak mühür, yâni anahtar ile bilinir. Allah Teâlâ “*bilinmeyi sevdim*” buyurdu. Böylece Habîb’in dilinden sevgiyle ilgili feyiz ile irfân/ma‘rifet hasıl oldu. Bu yüzden Hâtem’e “Habîbullah” denildi. Çünkü Melik’in hazinesi üzerindeki mührün eseri, hazinede olanı sevmenin sûretidir.”

Demişlerdir ki: “*Peygamberlerin sonuncusu*” ifâdesinin mânâsı şudur: Cenâb-ı Hak bütün peygamberin nübüvvetini topladı ve Hz. Peygamber (a.s.)’ın kalbini o topluluğun madeni (özü) yaptı. Nübüvvet mührünü onun üzerine vurdu ki hiçbir düşman, nefsin hevâsı, şeytanın vesvesesi ve kötü düşünceler peygamberlik makâmına yol bulup yaklaşamasın. Diğer peygamberlerde bu nübüvvet mührü yoktu. Bu sebeple dünyevî düşüncelerden ve vehimlerden emin değildiler. Bu sebeple Cenâb-ı Hak onun şerefi olan mührü içinde gizli tutmayıp bakan herkes görsün diye iki omzu arasında güvercin yumurtası gibi açıkça görünür yapmıştır.”

Peygamberimiz (s.a.)’in sıfatlarından birisi de iki omzu arasında nübüvvet mührü olmasıdır. Bu mührün Peygamberimiz (s.a.)’in iki omzu arasında olmasının sebebi, İmam **Demîrî**’nin *Hayâtü’l-hayevân*’ındaki şu naklinden anlaşılabilir: “Allah dostlarından birisi Allah Teâlâ’dan şeytanın gelip insana nasıl vesvese verdiğini kendisine göstermesini istedi. Hak Teâlâ ona insanın heykelini/vücudunu billur/cam suretinde gösterdi. İnsanın iki omzu arasında kuş yuvası gibi siyah bir ben ve alâmet vardı. Pusuya yatmış olan İblis fil hortumu gibi uzun hortumuyla hınzır suretinde gelip insanın her tarafını araştırmaya başladı. Nihâyet insanın iki omzu arasından hortumunu onun kalbine doğru soktu ve ona vesvese verdi. Bu kişi Allâh’ı zikredince İblis hemen geri çekildi, sindi ve pusuya yattı. İşte bundan dolayı İblis’e hannâs, yâni sinen, pusuya çekilen denilmiştir. Çünkü kalpte zikir nûru hâsıl olunca İblis hemen gerisin geri çekilir.

Hz. Peygamber (s.a.)’in mührü, keklik yumurtası kadardı. Bu mührün etrafında yeşile çalan kıllar vardı. Üzerinde “لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ” veya “مُحَمَّدٌ نَبِىٌّ اَمِينٌ” (Muhammed emîn bir peygamberdir.)” ya da başka bir şey yazılıydı. Nitekim *es-Seb‘iyyât*’ta şöyle denilmiştir: Nübüvvet mühründe şöyle “تَبَخْبَخْ هَيْصُورْ تَوَجَّهْ حَيْثُ شِئْتَ فَإِنَّكَ مَنْصُورٌ” (Ey aslan atıl, istediğin tarafa yönel, elbette sen muzaffersin)” yazılıydı.

Bu rivâyetlerin arası şöyle te’lif edilebilir: Bu yazıların sayısının ve türünün farklı oluşu, hâllere, tecellîlere veya bakanların bakışına göre değişiklik göstermiştir.

İki omuz arası şeytanın giriş yeri olduğu için Hz. Peygamber (a.s.) iki omzu arasından hacamat yaptırır (kan aldırır) ve bunu ashabına emrederdi. Şeytanın nüfuz ve müdâhalesini zayıflatıp daraltmak için bunu kendisine Cebrail (a.s.) tavsiye etmişti. Çünkü şeytan vesvesesini kan damarları yoluyla kalbe ulaştırır. Hz. Peygamber (s.a.) şeytanın vesvesesinden korunmuştur. Çünkü O: “*Allah bana yardım etti de benim şeytanım müslüman oldu.*”[235] buyurmuştur. Yâni bu ilâhî mühürle olmuştur. Âdem (a.s.)’a musallat olan şeytan ise müslüman olmamış ve bu yüzden ona vesvese vermiştir.

Sifru’s-sâade’de şöyle denilmiştir: “Yahudiler Peygamberimiz (s.a.)’e sihir yapıp hastalık/sihrin tesiri O’nun mukaddes zâtına ulaşınca, mübarek başından hacamat

yapılmasını emretti. İşte sihirden zarar gören herkes için hacamat yaptırmak, hikmet gereği ve en güzel tedavi yoludur. Din ve îmandan nasîbi olmayan kimse bu kurtuluşu, içinden çıkılmaz bulur.”

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Baştan hacamat yaptırmak, delilik, baş dönmesi, cüzzam, abraşlık, uyuşukluk, diş ağrısı, göz kararması gibi yedi hastalığa şifâdır.*”[236]

Başın tam ortasından, yine iki omuz arasından hacamat yaptırmak çok faydalıdır. Ense çukurundan hacamat yaptırmak mekruhtur. Çünkü bu unutkanlık yapar. ‘Sıcak ülkelerde hacamat yaptırmak normal kan aldırmaktan daha faydalıdır.’ demişlerdir.

Rivâyete göre Peygamberimiz (s.a.) baş ağrısı şikâyetiyle gelen herkese: *“Hacemat yaptır”* buyurmuştur. Yine ayaklarından şikâyet edenlere de; “*Kına yak.*” buyurmuştur. [237]

Hacamat için en uygun günler, pazar ve pazartesidir. Bazı rivâyetlerde pazar günü hacamat yasaklanmıştır. Bazıları salıyı tercih etmiş, bazıları ise mekruh saymıştır. Kendisine kanın galebe etmesi dışında cumartesi ve çarşamba günleri mekruhtur. En iyi zamanı bahar mevsiminde (kamerî) ayın yarısından sonra ayın on yedi, on dokuz ve yirmi birinci günleridir. O halde en uygunu, ayın üçüncü dörtte birinde yapılmasıdır. Çünkü bu vakit kanın kaynadığı vakittir. Kamerî ayın son üç gününde hacamat yaptırmak mekruhtur.

Yazın çok sıcak, kışın çok soğuk günlerinde hacamat yaptırmak doğru değildir. Hacamat için en iyi vakitler, güneşin doğuşundan kuşluk vaktine kadar olan zamandır. Aç karnına hacamat yaptırmak müstehabdır. Çünkü bu, şifâ ve bereket, akıl ve hâfızanın artmasına sebeptir. Tok karnına hacamat hastalık yapar. Ancak kişi çok halsiz ise hafif bir şey atıştırıp ardından hacamat yaptırabilir. Hacamat yaptırmak isteyen kimsenin hacamattan bir gün önce ve bir gün sonra hanımına yaklaşmaması uygun görülmüştür. Yine kişi hacamat yaptırdığı gün hamama girmemelidir.

Hacamat yaptıran yahut kan aldıran kişi ardından tuzlu yememelidir. Çünkü bu durum vücutta bir takım yara bere yahut uyuz illetine sebep olur. Hacamat yaptıran o gün baş eti, süt ve süt ürünleri yememelidir. Hacamatın ardından bedenini rahatlatmak için sirke alınması müstehabdır. Sonra bir miktar çorba içer ve yiyebilirse biraz tatlı yer. Nitekim *Bostânü’l-ârifîn*’de böyle geçmektedir. Şifa veren ve her şeye kâfî olan Allah’tır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾

41. Ey îman edenler! Allâh’ı çokça zikredin.

“Ey îman edenler! Allâh’ı” lâyıkı vechile tehlîl, tahmîd, tekbir ve benzerleriyle gece-gündüz, yaz-kış gibi bütün zamanlarda; kara-deniz, ova-dağ gibi bütün mekanlarda; hazar-sefer, sağlık-hastalık, gizli-açık, ayakta, oturarak ve yan üstü yatarak bütün

hallerde; ihlâs, tâatin kabûlünü ve tevfîkı isteyerek tâat hâlinde; tevbe ve istiğfar ile ma'sıyetten imtinâ ederek ma'sıyet hâlinde; şükür ile nîmet içindeyken; sabır ile şiddet ve zorluk içindeyken *"çokça zikredin."* Çünkü zikrin diğer farzlar gibi belli bir sınırı yoktur. Zikrin terk edilmesinin makbûl bir özrü de yoktur. Ancak kişinin aklından zoru olursa o başka.

Zikir, bir şeyi kalpte yahut dilde-sözde hazır tutmaktır. Bu unutmaktan dolayı hatırlamaktır. Bu avâmın hâlidir. Yahut zikir, huzûru ve hıfz hâlini devam ettirmektir. Bu da havâssın hâlidir. Çünkü onlar için asla unutma yoktur. Onlar mutlak olarak zikrettiklerinin nezdindedirler.

Zâkirlerin halleri zikirlerine göre değişiklik gösterir. Bazılarının zikri, Mezkûrunu düşünmeden, aklıyla O'nun eserlerini mütâlaa etmeden, Mezkûrunun huzûrunda hâzır olmadan, kalbiyle O'nun mertebelerini (atvâr) mükâşefe etmeden, Mezkûru ile ünsiyet kurmadan, ruhuyla O'nun nurlarını müşâhede etmeden, Mezkûrunda fanî olmadan, sırrı ile O'nun sırlarını görmeden (muâyene) sadece dil iledir. Böyle bir zikir merduddur/reddedilmiştir.

Bazılarının zikri, sadece dil ve akıl iledir. Diliyle zikreder, Mezkûrunu tefekkür eder ve aklıyla O'nun eserlerini mütâlaa eder. Fakat onun için huzûr, üns ve Mezkûr'da fenâ yoktur. Bu ebrârın zikridir. Birincisine nisbetle makbuldür.

Bazılarının zikri sâdece dil, akıl ve kalb iledir. Ancak onlarda üns ve Mezkûr'da fenâ yoktur. Bu, mukarrabînden bidâyet ehlinin zikridir. Ebrârın ve daha aşağı mertebede olanların zikrine nisbetle makbûldür.

Bazılarının zikri ise sâdece dil, akıl, kalb ve ruh iledir. Ancak onlarda Mezkûr'da fenâ yoktur. Bu, mukarrabînden vasat ehlinin zikridir. Zikredilenlerin hepsine göre makbuldür.

Bazılarının zikri ise sâdece dil, akıl, kalb, ruh ve sırrın hepsi iledir. Bu, nebiler, rasuller ve ekmel velilerden olan mukarrabînden nihâyet erbâbının zikridir. Bu zikir mutlak olarak makbuldür.

Bu terakkıyâta irşâd etmek üzere Hz. Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Elbette bu kalpler demirin paslandığı gibi paslanır.*" "Ey Allâh'ın Rasûlü, kalplerin cilası nedir?" diye sorulunca da: "*Allâh'ın kitabını okumak ve Allâh'ı çok zikretmektir.*"[238] buyurmuştur. İşte çok zikir ile sâlik dil ile zikir mertebesinden daha nice yüce mertebelere yükselir. Böylece kalp aynası bütün karanlıklardan, kir ve paslardan arınıp cilalanır.

Sonra zikrullah/Allâh'ı zikretmek, namaz, Kur'an tilâveti, ders ve benzerlerine şâmil olsa da zikirlerin en üstünü "La ilahe illallah" zikridir. Münferid veya cemaatle birlikte zâhir ve bâtın edeblerini gözeterek bu zikirle meşgul olmak, başkasıyla meşgul olmak gibi değildir.

Sülemî der ki: "Çok zikretmekten maksad, kalbin zikridir. Çünkü dil ile zikri sürekli yapmak mümkün değildir."

Bazıları şöyle demiştir: Çok zikirle emredilmesi, Allah Teâlâ'yı muhabbete işârettir.

Yâni 'Allâh'ı çok sevin' demektir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "*Kim bir şeyi severse onu çok zikreder/anar.*"[239] buyurmuştur. Dostluğun alâmeti, dili dostun zikrinden, gönlü dostu anmaktan uzak tutmamaktır.

Hiçbir yerde senin düşüncenden uzak değilim,
Hiçbir zaman senin zikrinden gâfil değilim.

Böylece Allah çok zikir emrindeki işâretle kendisine muhabbeti vâcib kılmıştır. Bunu açık ibâre yoluyla değil de işâret yoluyla vâcib kılmıştır. Çünkü muhabbet ehli, dünyâ ve âhiret boyunduruğundan hür ve âzâdedir. Hür olana da işâret yeterlidir. Allah muhabbetin vâcib olduğunu açıktan buyurmamıştır. Çünkü bu muhabbet, insanlar arasında belli bir zümreye mahsus olup avâmın işi değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Allah sevdiği ve kendisini seven bir toplum getirecektir.***" (el-Maide, 5/54). Buna göre "***Öyle ise siz beni (ibâdetle) anın ki ben de sizi anayım***." (el-Bakara, 2/152) âyeti, siz beni sevin ben de sizi seveyim manasına işâret etmektedir.

Muhabbet deryâsına âşinâ ol,
Sedef gibi saflık içinde maden ol!

وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾

42. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin.

"Ve O'nu sabah" gündüzün evvelinde *"akşam"* gündüzün sonunda *"tesbih edin."* Allah Teâlâ'yı O'na uygun olmayan şeylerden tenzih edin.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلسَّبْحُ" suda veya havada süratle geçip gitmek/yüzmektir. "اَلتَّسْبِيحُ" ise Allâh'ı tenzîh etmektir. Tesbihin asıl anlamı, Allâh'a ibâdette hızlı geçip gitmektir. Sonra sözlü, fiili ve niyetle olan bütün ibâdetlere genel olarak "tesbîh" denilmiştir."

Bazen bir şeyin iki ucu zikredilir ve onlardan ortası da anlaşılır. Buna göre mânâ şöyle olur: Allâh'ı bütün vakitlerde tesbih edin. Özellikle melekler tarafından şâhid olunduğu için diğer vakitlerden üstün kılınan mezkur iki vakitte tesbîh edin. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.)'in şu hadîsi buna delâlet etmektedir: "*Birtakım melekler geceleyin, diğer birtakımı da gündüz vakti birbiri ardınca gelip sizin aranızda bulunurlar*."[240]

Zikirler arasından yalnız tesbîhin yalnız getirilmesi, tahliye (hı ile boşaltıp temizleme) bâbından olması bakımından zikirler içinde tesbîh esas ve asıl olduğu içindir. Nitekim bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Dört zikir vardır ki cünüb olan kimse (bile) onlardan alıkonulmaz: Sübhânallah, el-Hamdü lillâh, Lâ ilahe illallah ve Allahu ekber*."[241] Cünüb kimse bunları söyleyebildiğine göre abdestsiz olan evleviyetle söyleyebilir. Şu halde bütün hallerde tesbîhe bir mâni yoktur. Ancak abdestli ve temiz olarak zikretmek Allah adamlarının âdâbındandır.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle denilmiştir: *"O'nu sabah tesbih edin."* sabah namazını kılın,

demektir. *“akşam tesbih edin.”* ikindi namazını kılın, demektir. Bu tefsîr, Hz. Peygamber (s.a.)’den rivâyet edilen şu hadîse uygundur: “*Sizden kim güneş doğmadan önce ve batmadan önce namaz kılma konusunda (dünyevî işlere) mağlub olmamaya gücü yetiyorsa bunu yapsın.*”[242] Bu iki namaz zikir için özellikle anılmıştır. Çünkü insanlar çoğunlukla bu iki namazdan gâfil olurlar. Sabah namazında uyurlar ve ikindi namazında dünyâ işleriyle meşgul olurlar. Bu iki namazın şerefi diğer namazlar arasında açıkça bellidir. Sabah namazı melekleri görme ânıdır. Nitekim Hak Teâlâ: “***Çünkü sabah namazı şâhidlidir.***” (el-İsrâ, 17/78) buyurur. Yâni sabah namazına gece ve gündüz melekleri şâhid olurlar. İkindi namazı ise, orta namazdır. Cenâb-ı Hak buyurur: “***Namazlara ve orta namaza devam edin.***” (el-Bakara, 2/238).

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Yeryüzü, üzerinde dökülen haram kandan, zinadan sonra yıkanan kişinin üzerinden dökülen sudan ya da güneş doğmadan önce üzerinde uyunmasından Rabbi’ne şikâyet edip sesini yükselttiği gibi başka bir şeye sesini yükseltmemiştir.*”[243]

Allah Teâlâ, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında rızıkları taksim eder, bereketleri indirir ve duâları kabul eder. Onun için bu şerefli vakitte gafleti terk etmek lâzımdır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra oturup güneş doğuncaya kadar Allâh’ı zikreder, (kerahet vakti çıktıktan) sonra iki rekat namaz kılarsa bu kişi için tas tamam bir hac ve umre sevabı vardır*.”[244] İşte buradan hareketle âdâba riâyet eden sûfîler sabah namazından sonra toplanıp işrak namazı vaktine kadar zikrederler. Bu vakitte yapılan zikrin nefisler üzerinde pek büyük bir tesiri vardır. Bu vakitte yapılan zikir Kur’an okumaktan evlâdır. Nitekim *Şerhu’l-Mesâbîh*’ta geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.)’in “*sonra oturup güneş doğuncaya kadar Allâh’ı zikreder...*” ifadesi buna delâlet etmektedir. *el-Kunye*’de namaz kılmanın yasaklandığı vakitlerde Hz. Peygamber (s.a.)’e salât ve selam getirmek, duâ ve tesbihte bulunmanın Kur’an okumaktan efdal olduğunun zikredilmesi de bunu teyid etmektedir. *el-Muhît*’ta şöyle denilmiştir: Şafağın sökmesinden sabah namazına kadar kılınıncaya kadar dünyâ kelamı konuşmak mekruhtur. Bu kerahetin/mekruhluğun sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olduğu da, güneşin yükselmesine kadar olduğu da söylenmiştir ki bu azîmetin kemâlidir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Güneşin doğması yaklaşınca kişi, müsebbeât-ı aşereyi (yedişer kere okunan on şeyi) okumaya başlar. Bunları Hızır (a.s.) İbrâhim Teymî’ye öğretmiş ve onları Rasûlullah (s.a.)’ den öğrendiğini söylemiştir. Bunları okumaya devam etmekle değişik bütün zikir ve duâların fazîletlerini elde etmiş olur. Bunlar yedişer yedişer okunacak on şeydir:

1- Fatiha Suresi
2- Felak Suresi
3- Nas Suresi
4- İhlâs Suresi

5- Kâfirûn Suresi
6- Âyete'l-kürsî
7- "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ"
8- "اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ" diyerek Hz. Peygamber (s.a.)'e ve âilesine salât ve selam getirmek.
9- "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِى وَلِوَالِدَىَّ وَلِجَمِيعِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ *(Allâh'ım, beni, ana-babamı ve îman eden bütün erkek ve kadınları bağışla.)*" diyerek istiğfar etmek.
10- Yine yedi kere;

اَللّٰهُمَّ افْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ عَاجِلًا وَآجِلًا فِى الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ مَا
اَنْتَ لَهُ اَهْلٌ وَلَا تَفْعَلْ بِنَا وَبِهِمْ يَا مَوْلَانَا مَا نَحْنُ لَهُ اَهْلٌ اِنَّكَ غَفُورٌ

حَلِيمٌ جَوَادٌ كَرِيمٌ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

(Allâh'ım! Sen bize ve onlara şimdi ve gelecekte din, dünyâ ve âhiret konusunda bizim hak ettiğimizi değil, ey Mevlamız sana yaraşan muameleyi yap. Çünkü sen çok bağışlayıcı, hilm sahibi, cömert, kerem sahibi, son derece şefkatli ve merhametlisin.)" demek.

Rivâyete göre İbrâhim Teymî, bunları Hızır (a.s.)'dan öğrenip okuduktan sonra rüyâsında cennete girdiğini gördü, melekleri ve peygamberleri gördü ve cennet taâmından yedi. Cennet taâmından yediği için de dört ay hiçbir şey yemedi.

Zâkir/zikreden kimse, namaz kıldığı yerde kıbleye dönerek oturmaya devam eder. Ancak bir köşeye çekilmeyi daha uygun görürse o başka. Çünkü o vakitte mekruh görülen konuşma ve benzerlerine ihtiyaç duymamak üzere dîni için bu daha emindir. Çünkü o vakitte dünyâ kelamı konuşmak amelin sevabını ve vaktin şerefini yok eder. Mutlaka dili Allah'tan başkasını zikretmekten, kalbi de Allah'tan başkasını düşünmekten korumak lâzımdır. Çünkü dil ve kalp birbirine uygun olmadıkları zaman yapılan zikir, kapıda duranın boş velvelesi ve bekçinin damdan bağırması gibi olur.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Zikir fikri titretir, harekete getirir,
Zikri bu donmuş fikre güneş yap!
İşin aslı cezbedir ey kardeş,
Fakat işten kalıp o cezbeyi bekleme!
Çünkü o işi bırakmak nazlanmaya benzer,
Canıyla oynayan hiç nazlanabilir mi?
Ey oğul, ne kabul edilmeyi düşün, ne reddedilmeyi,
Sen dâimâ emri, nehyi gör, gözet!

Derken cezbe kuşu, birdenbire yuvasından görünüverir.
Onu gördün mü, sabah oldu demektir, mumu o vakit söndür.
Gözler hakîkati görmeye başladı mı, nur onun nurudur,
Bu nura sahip olan dışa bakar, içi görür.
Zerrede ebedî varlık güneşini görür,
Katrede bütün denizi görür.

Allah Teâlâ'dan bereketleri getirecek hareketleri niyaz ederiz. Çünkü O, bütün hâcetleri/ihtiyaçları yerine getirendir.

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلٰٓئِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ
إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

43. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O'dur. Melekleri de size istiğfar eder. Allah, mü'minlere çok merhametlidir.

Salât/rahmet ve îtinâ ile *"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için…"* Zulmet, nûrun olmamasıdır. Cehâlet, şirk, fâsıklık ve benzerleri "zulmet" ile ifâde edilir. "Nur" ile de bunların zıtları ifâde edilir. Yâni cehâlet, şirk, ma'sıyet, şek, dalâlet, beşeriyyet ve sıfatları ile rûhânî yaratılmışlıktan O'nun zâtının ve sıfatlarının cezbeleri sâyesinde ilim, tevhîd, tâat, yakîn, hidâyet, rûhâniyyet ve sıfatları ile rubûbiyyetin nûruna çıkarmak için *"üzerinize rahmetini gönderen O'dur"* yâni Allah Teâlâ'dır. *"Melekleri de size istiğfar eder"* yâni O'nun melekleri duâ ve istiğfâr ile size îtinâ/ihtimam ederler.

Mânâ şöyledir: Allâh'ın rahmeti ve meleklerin duâsı sebebiyle maksûdu elde ettiniz, müşâhedeye nâil oldunuz, şerîat nûruyla nurlandınız ve hakîkatin sırrı ile tahakkuka erdiniz.

Kâşifî şöyle demiştir: "(Karanlıktan aydınlığa) çıkarmaktan maksad, zulmetten nûra çıkmakta devam ettirmek ve istikamet üzere kılmaktır. Çünkü Allah ve meleklerin duâ ve rahmeti devam ettiği sürece, onlar karanlıklarda olmazlar."

Karanlıktan aydınlığa çıkarma konusunda meleklerin insanlar üzerinde bir minneti olmaması için ve onların buna gücü yetmediğinden âyette "Allah ve melekleri … sizi çıkarmak için" buyrulmadı. Çünkü hakîkatte hidâyet eden, başkası değil ancak Allah Teâlâ'dır.

"الصلاة"tan murad, rahmet ve istiğfâra da şâmil olan mecâzî mânâdır. Mânâsı kulların hayır ve maslahatları olan şeye itinâ ve ihtimam göstermektir. **Süddî**'den rivâyet edildiğine göre İsrâiloğulları Mûsâ (a.s.)'a: "Rabbimiz salât eder mi?" diye sordular. Bu söz Mûsâ (a.s.)'a ağır geldi. Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahy etti: "Ey Mûsâ! Onlara de ki: "Elbet ben salât ederim. Benim salât etmem gazabımı söndüren rahmetimdir."

Mi‘rac gecesinde Hz. Peygamber (s.a.)’e “Dur, ey Muhammed! Elbet senin Rabbin salât ediyor.” denildi. Hz. Peygamber (a.s.) de: “*Elbet benim rabbim salât etmekten müstağnîdir.*” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ: “*Ben herhangi birine salât etmekten müstağnî olanım. Ancak ben: “*سُبْحَانِى سُبْحَانِى سَبَقَتْ رَحْمَتِى غَضَبِى *(Kendimi tesbîh ederim, kendimi tesbîh ederim/ben noksanlardan uzak olanım, benim rahmetim gazabımı geçmiştir)” derim. Ey Muhammed! “Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize rahmetini gönderen O’dur. Melekleri de size istiğfar eder. Allah, mü’minlere karşı çok merhametlidir.” âyetini oku. Öyleyse benim salâtım sana ve ümmetine rahmettir.*”[245] buyurdu.

İşte bu âyet, Cebrâil (a.s.)’ın aracılığı olmaksızın kabe kavseyn makamında nâzil olan âyetlerdendir.

Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “Yedinci semâya ulaşınca Cebrâil (a.s.) bana: “Biraz dur, Rabbin salât ediyor.” dedi. Ben: “Allah salât mı ediyor?” dedim. Cebrâil (a.s.): “Evet” dedi. Ben: “Peki ne diyor?” dedim. Cebrâil (a.s.): “Ben her türlü eksiklikten münezzeh ve çok uzağım, meleklerin ve Rûh’un (Cebrâil) rabbiyim. Benim rahmetim gazabımı geçmiştir” diye salât etmektedir.” dedi. [246]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmektedir: “Allah Teâlâ şuna işâret etmektedir: “Siz beni muhdes (sonradan meydana gelen) bir zikirle zikrederseniz elbet ben size evveli ve sonu olmayan kadîm bir salât ile salât ederim. Zaten benim size salâtım olmasa siz beni zikretmeye muvaffak olamazdınız. Yine benim muhabbetim sizin muhabbetinizden önce olmasa siz beni sevmeye hidâyet bulamazdınız. Meleklerin salâtı ise onların size duâ etmeleridir. Melekler sizin bereketinizle size salât etme konusunda Allâh’a muvafakat rütbesini elde etmişlerdir. Şâyet siz Allâh’ın size salât etmesine müstehak olmasaydınız, melekler bu şerefli rütbeye ulaşamazlardı.”

Arâisül-Baklî’de şöyle denilmektedir: “Allâh’ın salevâtı, ezelde kulu kendi ma‘rifet ve muhabbeti için seçmesidir. Allah, bu özelliği kuluna tahsis edince onun zellelerini/hatalarını bağışlar. Allah ile ve O’nun muhabbeti ile meşgul olması sebebiyle kendisi istiğfar etmeye ihtiyaç duymasın diye meleklerinin önde gelenlerini onun için istiğfar ettirir.”

Ebû Bekir b. Tâhir şöyle demiştir: Allâh’ın kuluna salevâtı, onu îman nurlarıyla tezyin etmesi, tevfik süsüyle süslemesi, sıdk ve sadâkat tâcıyla taclandırması, kulun nefsinden dalâlete götüren hevâ ve hevesler ile bâtıl irâdeleri yok etmesi, ona Allâh’ın kazâ ve kaderine hoşnutluğu takdir etmesidir.

Hâfız şöyle demiştir:

Verilene râzı ol, alnından düğümü çöz,
Çünkü (O) bana ve sana tercih yapma konusunda kapı açmamıştır.

“Allah” mukarreb melekleri yaratmadan önce tâ ezelde bütün *“mü’minlere”* aynî

varlıklarından önce *“çok merhametlidir.”* Bunun için bizzat ve melekler vasıtasıyla mü’minlerin salâhına olan işlere îtinâ hususunda gereken her şeyi yapmıştır. O halde ezelde saîd olanın hallerinin değişmesiyle Allâh’ın rahmeti değişmez.

İsyan tozu Hakk’ın rahmetini kirletemez
Deniz seller yüzünden kararmaz.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ ۚ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾

44. Kendisine kavuştukları gün, Allâh’ın onlara iltifatı, “selâm” dır. Allah onlara çok değerli mükâfat hazırlamıştır.

Allah Teâlâ dünyâda kulların işlerine îtinâ edip ehemmiyet verdiğini, yâni onları tâate ve benzeri iyiliklere hidâyet ettiğini beyan edince, âhirette de onlara îtinâ edip ehemmiyet verdiğini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Kendisine kavuştukları gün,”* ölüm sırasında veya kabirlerden dirilme sırasında veya cennete girdiklerinde Allah Teâlâ ile buluştukları gün *“Allâh’ın onlara iltifatı, “selâm” dır.”* Onları yüceltmek için Allâh’ın selâmının onlara iletilmesidir.

Âhir ömrümüzde senden bir selâm (gelmesi) hoştur,
Tıpkı mektup bitince yazılan “ve’s-selâm” gibi.

“اَلتَّحِيَّةُ”; “حَيَّاكَ اللهُ” yâni, Allah sana hayat versin denilmek sûretiyle Allâh’ın uzun ömür vermesi duâsında bulunmaktır. Daha sonra her duâya tahiyye denilmiştir. Çünkü bütün duâlar hayatın husûlünden yahut dünyâ ya da âhiret hayatına sebep olmaktan hâriç değildir.

Ya da âyetteki selam, onları cennetle müjdelemek ve hürmet göstermek üzere meleklerdendir. Tıpkı Allah Teâlâ’nın: “***Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! (derler).***” kavlinde olduğu gibi.

Yahut bu selâm, onların her nahoş durumdan, âfet ve zorluktan selâmette olduklarının/kurtulduklarının haber verilmesidir.

Enes (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Ölüm meleği, Allâh’ın velî bir kuluna geldiği zaman ona selam verir. Meleğin selamı şöyledir: “Sana selam olsun ey Allâh’ın velî kulu! Kalk harab ettiğin bu dünyâ yurdundan mâmûr kıldığın âhiret yurduna çık.” Şâyet bu kul Allâh’ın veli bir kulu değilse ona şöyle der: “Kalk, mâmûr kıldığın yurdundan harab ettiğin yurduna çık.*”[247]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Dünyânın imarı ziraat, gıdaları çoğaltmak, ırmaklar

akıtmak/su kanalları yapmak, ağaçlar dikmek, yüksek evler yapmak, kasırları süslemek iledir. Âhiretin imarı ise zikirlerle, (sâlih) amellerle, (güzel) ahlak ve hallerledir. Nitekim **Molla Câmî** şöyle der:

Hatırla ki mirac gecesinde,
Habîbullah Muhammd'e (a.s) Halîlullah İbrahim dedi ki,
Ey Rasûl-i Ekrem, ümmetine selamdan sonra benden şunu ilet,
Cennet temiz ve hoş bir yerdir
Fakat orada hiç kimse ağaç dikmemiştir.
Onun toprağı temiz ve güzel kokuludur,
Fakat ağaçlardan yoksundur.
Güzel bir çalışmayla orada ağaç ekmek,
Besmele, hamdeledir, sonra tehlîl (kelime-i tevhîd) okumakla olur.
Tekbirden de ağaçlar oluşur,
Güzelce ağaç ek, bundan başkası fayda etmez.
Cennet bahçelerinin altından ırmaklar akmaktadır,
Bu sebeple ağaçlar yeşerir ve neşeli olurlar.

Âyette şuna işâret vardır: Selam görme ile, kavuşma ise selam ile birlikte zikredilince, ancak gözle görmek mânâsına olur. Tahiyyet, meliklere karşılama hitabıdır/selamıdır. Allah Teâlâ bununla mü'minlerin şanının yüceliğini, derecelerinin yüksekliğini ve devamlı vuslat ile ayrılık âfetlerinden kurtulduklarını haber vermiştir.

İbn Atâ şöyle demiştir. "Mü'minlere cennette verilen en büyük armağan, Allah Teâlâ'nın onlara vasıtasız selam vermesidir.

Benim gibi gönlü yorgun kişinin selâmeti, senin selâmındadır,
Ne büyük şereftir, eğer senin selâmını duyabilirsem.

"Allah onlara" Hak Teâlâ mü'minlere selam ile birlikte *"çok değerli mükâfât"* güzel ve devamlı bir sevâb/karşılık, yâni cennet nîmetleri *"hazırlamıştır."*

Bu ifâde cennete girmeden önce mü'minlere ulaşan Allâh'ın rahmetinin eserlerinin beyanının ardından cennete girdikten sonra onlara bol bol lutfedilen Allâh'ın rahmetinin eserlerini beyan etmektedir.

'Onların mükâfâtı çok değerlidir' gibi bir isim cümlesi değil de fiil cümesinin tercih edilmesi, fâsılaları/âyet sonlarındaki ses uyumunu gözetmek içindir.

Yine bu ifâdede mü'minler hakkında ezelî inâyetin sebkat ettiğine/ezelden takdir edildiğine işâret vardır. Çünkü 'hazırlamak' ifâdesi, önceden var olan ihsanı târif eder mahiyettedir. "Değerli mükâfât" ise amelden önce olandır. Bilakis amel keremin/lutfun neticelerinden olur.

Sana yakınlık, sebepler ve vâsıtalarla elde edilemez,
Senin ezelî takdirinin lütfu olmadan elde edilemez.
Elde edilen her şeyin bir bedeli vardır,
Sen ise bedeli olmayansın, sana bedel bulunamaz.

Sonra bu âyet Allah Teâlâ'nın bu ümmete olan en büyük nîmetlerinden ve onların diğer ümmetlerden üstün olduklarının en kuvvetli delillerindendir. Mi'rac gecesinde Hz. Peygamber (s.a.)'e vahy edilenler arasında şu ifâdeler de vardır: "*Ey Muhammed! Sen cennete girmeden diğer peygamberlerin cennete girmeleri haramdır. Yine senin ümmetin cennete girmeden diğer ümmetlerin cennete girmeleri de haramdır*."[248] İşte bu ümmet kendilerine tâzim için cennete girmekte böyle bir önceliğe sahip olunca, bu değerli mükâfat konusunda da daha üstün ve daha çok paya sahip olurlar.

Sonra bu ümmetin fakirlerinin şan ve itibarları zenginlerden daha büyüktür. **Enes b. Mâlik** (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir. "Fakirler Hz. Peygamber (s.a.)'e bir elçi gönderdiler. Gelen elçi "Ey Allâh'ın Rasûlü ben fakirlerin sana elçisiyim" dedi. Rasûlullah (s.a.): "*Hoş geldin. Sana ve huzurlarından geldiğin fakirlere merhabalar. Sen benim kendilerini sevdiğim topluluğun yanından geldin*" buyurdu.

Elçi: "Ey Allâh'ın Rasûlü, fakirler sana şunu söylüyorlar: "Zenginler bütün hayırları alıp götürdüler. Onlar hac yapıyorlar, biz buna muktedir değiliz. Onlar zekat ve sadaka veriyorlar, biz buna da muktedir değiliz. Onlar köle âzâd ediyorlar, biz buna da muktedir değiliz. Hastalandıkları zaman kendilerine bir ön hazırlık olarak mallarının fazlalarını önden gönderiyorlar." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "*Benden fakirlere şunu tebliğ et ki kim hâline sabreder ve ecrini Allah'tan beklerse zenginlerin elde edemeyeceği üç haslet elde eder.*

1. Cennette kırmızı yakuttan köşkler vardır. Cennet ehli onlara dünyâ ehlinin gökteki yıldızlara baktıkları gibi bakarlar. Bu köşklere ancak fakir bir peygamber, fakir bir şehit veya fakir bir mü'min girer.

2. Fakirler cennete zenginlerden yarım gün önce girerler. Bu ise beş yüz senedir.

3. Fakir ihlasla "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ (Allah noksanlardan münezzehtir. Hamd Allâh'a mahsustur. Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür)" dediği zaman, zengin de aynısını söylese bu sözün fazîletinde ve kat kat sevab alma konusunda zengin fakire yetişemez. İsterse zengin bu sözle beraber on bin dirhem infakta bulunsun. İyiliğe dâir bütün ameller hep böyledir." Gelen elçi fakirlerin yanına döndü bu durumu onlara haber verdi. Fakirler: "Yâ Rab biz buna razı olduk." dediler.[249] Bu rivâyeti, **İmam Yâfiî** *Ravdu'r-rayâhîn*'de zikretmiştir.

Ey Sâib! Çeşitli nîmetlere aldanmayız,
Kendi nasibimizi kerem sofrasından yeriz.

Yine **Sâib** şöyle demiştir:

Eğer devlet kuşu bizim tuzağımıza düşerse,
Hedefimiz yüksek olduğu için onu serbest bırakırız.

Hâfız der ki:

Ufuklardan ufuklara kadar zulüm askeri doludur ama,
Ezelden ebede kadar fırsat dervişlerindir.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذ۪يرًاۙ ﴿٤٥﴾

45. Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şâhid, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

"Ey Peygamber!" Bu nida bir keramet/değer verme ve tazim nidasıdır. Çünkü şerefli insana şerefli lakapla nidâ edilir. "***Ey Âdem***" ve benzeri nidalar gibi özel isimle yapılan nidâ değildir.

"Biz seni" azametimizle seni tasdik ve tekzip ettiklerine dair ümmetin hakkında şehâdetin takdir olunmuş olarak *"hakikaten bir şâhid"* gönderdik. Sen bu şâhidliği, hükümde âdil şahidin sözünün kabul edilmesi gibi kıyamet günü makbul olarak eda edersin. Biz seni îman ve taat ehlini cennetle, muhabbet ehlini rü'yetle/Allâh'ı görmekle *"müjdeleyici ve"* küfür ve isyan ehlini cehennemle, gaflet ehlini hicabla/Hakk'ın cemalinden perdelenmekle *"uyarıcı olarak gönderdik."*

Şehâdet/şâhidlik etmek, gözün veya basîretin müşâhedesi/görmesi ile hâsıl olan ilimden dolayı sâdır olan sözdür. Hz. Peygamber (s.a.) ancak şâhidliği edâ ettiği zaman şâhid olur. Bu ise gönderilme zamanından sonra meydana gelecektir.

وَدَاعِيًا اِلَى اللّٰهِ بِاِذْنِه۪ وَسِرَاجًا مُن۪يرًاۙ ﴿٤٦﴾

46. Ve izniyle, Allâh'a dâvetçi ve nûr saçan bir kandil olarak *(gönderdik)*.

"Ve izniyle," yâni kolaylaştırmasıyla *"Allâh'a"* yâni Allâh'ı, birliğini ve diğer îman edilmesi vâcib olan sıfatlarını ve fiillerini ikrar etmeye *"bir dâvetçi"* olarak gönderdik.

Burada diğer nebîler ve rasuller arasında halkı Allâh'a dâvet etme rütbesinin Peygamberimiz (a.s.)'a tahsis edildiğine işâret vardır. Çünkü diğer peygamberler halkı cennete dâvet etmekle me'mur idiler. Yine Hz. Peygamber (a.s.) halkı kendine değil Allâh'a dâvet etmiştir. Çünkü O, rubûbiyetle değil kullukla övünmüştür. Bu, O'nun Rabbi'ne dâvetinin sahih olması içindi. Kim onun dâvetine icabet ederse, bu dâvet ona

aydınlatıcı bir kandil olur. Onu rüşd/olgunluk yollarına delâlet eder, nefsinin ayıp ve azgınlığını gösterir.

Burada "izin" kelimesi zikredilmiş, sebebiyet alakası ile mecâzen kolaylaştırma murâd edilmiştir. Çünkü başkasının mülkünde tasarruf etmek zordur. Ancak mülk sahibi izin verirse iş kolaylaşır. İzin kelimesi bir şeye icâzet ve ruhsat verildiğini bildirmek demek olan hakîkî mânâsına hamledilmemiştir. Çünkü bu mânâ zaten Allah Teâlâ'nın *"gönderdik."* ve *"Allâh'a dâvetçi"* kavlinden anlaşılmaktadır.

Allah Teâlâ dâveti izinle kayıtlamıştır. Çünkü dâvet ancak Allah Teâlâ'nın kudsî cihetinden gelecek bir yardım ve destek ile hâsıl olacak zor bir iştir. Nasıl böyle olmasın ki? Bu dâvet yüzleri, zatları ve gönülleri halkın semtinden Hallâk'a döndürmek, boyunlarına pek de alışık olmadıkları kulluk boyunduruğunu takmaktır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Burada "*Allâh'ın izniyle*" demek Allâh'ın emriyle, senin tabiat ve görüşünle değil, demektir. Çünkü tabiatlarının hükmü kâmil zatlardan kaldırılmıştır. Bu yüzden onlar ancak Azîz ve Celîl olan Allâh'ın zâtında fenâya ermek sûretiyle sözlü ve amelî olarak dâvette bulunurlar.

"Ve nûr saçan bir kandil olarak (gönderdik)."

"اَلسِّرَاجُ", fitil ile yanıp parlayan kandil, yâni kandil (mum) fitilindeki ateş parçası demektir. "اَلسِّرَاجُ الْمُنِيرُ" aydınlık ve ışık veren kandildir.

Bilesin ki Allah Teâlâ Peygamberimiz (a.s.)'i bir kaç sebepten kandile benzetmiştir:

1- Karanlıkta çevresini aydınlatan kandil ile maksûdun semtine yol bulunup ulaşıldığı gibi cehâlet ve azgınlığın karanlıklarında Hz. Peygamber (s.a.) ile aydınlanılır ve O'nun nurlarıyla rüşd/olgunluk ve hidâyet yollarına ulaşılır. Nitekim bazıları şöyle demiştir: Hak Teâlâ Peygamberimize '*kandil*' dedi. Çünkü kandilin ışığı karanlığı yok eder. O Hazret'in (a.s) varlığı da dünyâdaki küfür (inkâr) karanlığını yok etmiştir.

Allâh'ın nurundan aydınlık bir kandilsin,
Cihânı karanlıktan kurtaran sensin.

2- Evde kaybolan her şey, kandil ışığı sâyesinde bulunabilir. İnsanlardan gizli kalan hakîkatler de bu kandilin ışığı ile mârifet nurlarını alacak olanlara aydınlanmıştır.

Canın ilimle âşinâ olması onun sâyesindedir,
Cihânın gözünün aydınlanması onun sâyesindedir.
Mânâ hazînesinin kapısını açmış,
Oradan gönül ehli olanlara sermâye vermiştir.

3- Kandil, evde oturanlar için güvenlik ve rahatlama sebebidir. Hırsız ise kandilden utanır, rahatsız olur. O Hazret (a.s.) da dostları için selâmet vesîlesi, inkârcılar için ise hüsran ve pişmanlık sebebidir.

4- Bir kandilden bin kandil tutuşturulur ve o kandilin nur ve ışığından hiçbir şey

eksilmez. Zâhir ve müşâhede ehli ittifak etmişlerdir ki Allah Teâlâ her şeyi Muhammed (s.a.)'in nurundan yaratmıştır ancak Hz. Peygamber (s.a.)'in nurundan hiçbir şey eksilmemiştir. Bu durum şuna benzer:

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.): "Ya Rab! Hazinelerini bilmek istiyorum." dedi. Allah Teâlâ ona çadırının kapısında bir ateş yak. Senin ateşinden her insan bir kandil tutuştursun." buyurdu. Mûsâ (a.s.) da böyle yaptı. Allah Teâlâ ona: "Senin ateşinden bir şey eksildi mi?" diye sordu. Mûsâ (a.s.): "Hayır, yâ Rabbi" dedi. Allah Teâlâ: "İşte benim hazinelerim de bunu gibidir." buyurdu.

Yine bütün şerîat ilimleri, tarîkatın faydaları, ma'rifetin nurları ve hakîkatin sırları, O'nun (s.a.) ümmetinin âlimlerinde zuhûr etmiştir. Bütün bunlar Hz. Peygamber (s.a.)'in zâtında aynı hâliyle mevcuddur. Görmez misin ki ayın nuru güneşten alınmıştır. Ancak güneşin nûru aynı hâliyle durmaktadır. *Kasîdetü'l-Bürde*'de şöyle denilmiştir:

O fazîlet güneşidir, diğer peygamberler O'nun yıldızlarıdır.
O yıldızlar insanlara o güneşin nurlarını ızhar ederler.

Sen parlak bir güneşsin, diğer her şey yıldızdır,
Sen mülkün sultanısın, herkes (hizmetinde) askerdir.

Yani Peygamberimiz Efendimiz (s.a.), Allah Teâlâ'nın fazlından bütün âlemlere doğan bir güneştir. Diğer peygamberler O'nun aylarıdır. O'ndan aldıkları nurları ızhar ederler. O nurlar, güneş batıp kaybolduğu zaman müşâhede âleminde görülen nice ilim ve hikmetlerdir. Ancak güneşin gücü/kuvvetli ışıkları ortaya çıktığı zaman artık o aylar gizlenip kaybolurlar. İşte Peygamberimiz (s.a.)'in dîni diğer dinleri nesh edip ortadan kaldırmıştır. Burada ayın nûrundan alınan ışığın güneşin nurundan alınan gibi olduğuna işâret vardır.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Mustafâ (a.s) buyurdu: "Beni görene
Ve benim yüzümü gören kişiyi görene ne mutlu!"
Bir mumdan yanmış olan çırayı gören,
Yakînen o mumu görmüştür.

Bu şekilde o mumdan yakılan çıradan başka bir çıra, ondan da diğer bir mum yakılsa, tâ yüzüncü muma kadar hep o ilk mumun nuru intikal etse, sonuncu mumu görmek hepsinin aslı olan ilk mumu görmektir.

İstersen o nuru son çıradan al,
İstersen ilk çıradan, hiç fark yok.

5- Kandil her yönden aydınlattığı gibi Hz. Peygamber (s.a.) de bütün kevnî cihetlerden

tüm âlemlere ışık verirr. Yine kandil tüm yönleri aydınlattığı gibi Hz. Peygamber (s.a.) de tüm ümmetini aydınlatmaktadır. Ancak Ebû Cehil ve sıfatında ona tâbi olanlar gibi körler bunun dışındadır. Çünkü onlar O'nun nuruyla aydınlanamaz ve hakikatte O'nu göremezler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Onları sana bakar görürsün, oysa onlar görmezler***." (el-A'râf, 7/198).

Hikaye edilir ki Sultan **Mahmûd Gaznevî**, Şeyh **Ebü'l-Hasan Harakânî** (k.s.)'un yanına vardı. Bir süre yanında oturdu, sonra: "Ey Şeyh! Bâyezid Bistâmî hakkında ne dersin?" diye sordu. Şeyh Ebu'l Hasan: "Bâyezid öyle bir zattır ki onu gören hidâyet bulur." dedi. Sultan: "Bu nasıl olur? Ebû Cehil Rasûlullah (s.a.)'i gördü, fakat dalâletten kurtulamadı." dedi. Şeyh, sultanın bu sorusunu şöyle cevaplandırdı: "O, Allâh'ın Rasûlü'nü görmedi. Ancak Abdullah'ın oğlu, Ebû Tâlib'in yetimi Muhammed'i gördü. Şâyet O Allâh'ın Rasûlü'nü görseydi elbette îman edip ebedî mutluluğa ererdi." dedi. Yâni O'nu (a.s.) beşer ve yetim olarak değil de rasûl, muallim ve hidâyet rehberi olarak görseydi elbette îman ederdi demektir.

6- Hz. Peygamber (a.s.) süflî âlemden ulvî âleme, mülkten melekûta, melekûttan ceberût ve azamûta/azamet âlemine yükseltilmiştir. Bütün bunlar *"kabe kavseyn"* (***iki yay arası kadar***) makamına ve *"ev-ednâ"* (***daha da yakın***) (bk. en-Necm, 53/9) yakınlığına kadar Allah Teâlâ'nın "*yaklaş bana*"[250] cezbesiyle olmuştur. Nihâyet O'nun kalbinin kandili bir melek ve peygamber vâsıta olmaksızın Allâh'ın nûru ile nurlandırılmıştır. İşte bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"*Benim Allah ile öyle bir vaktim vardır ki o vakitte beni hiç bir mukarreb melek veya mürsel bir nebî kuşatamaz.*"[251] Çünkü O, vahdet makamındaydı. O makama ise ancak nefsinden fânî olma ve Rabbi ile bâkî olma ayakları üzere ulaşılır. Hem de ilâhiyet nûrunun ateşi, o kimsenin varlık odunundan "nefsî, nefsî" dumanı yükselecek kadar bile bir şey bırakmayacak şekilde bu fenâ külliyyen fenâ, bakâ da külliyyen bakâ olmalıdır. Bu rütbenin kemâline ancak bizim Peygamberimiz (a.s.) ulaşmıştır. Çünkü diğer peygamberler arasında O: "ümmetî, ümmetî (Ümmetimi isterim, ümmetimi isterim) diyecektir. Bu konuda sana mi'rac hadîsi yeter. Peygamberimiz (a.s.) mi'rac yolculuğunda her semâda bir grup peygamberle karşılaşmış, nihâyet yedinci semaya ulaşınca orada İbrahim (a.s.)'ı sidretü'l-müntehâya dayanmış olarak bulmuştur. Cebrâil (a.s.) ile birlikte onun yanından sidrenin en uzak noktasına kadar ilerledi. Cebrâil (a.s.) sidrede kaldı. Hz. Peygamber (s.a.)'e refref sarkıtıldı. Ona bindi ve kendisini iki yay arası kadar veya daha yakın olma mertebesine iletti. O (s.a.), Allâh'ın kendisine bir nur ihsan edip halka gönderdiği ve: "***Gerçekten size Allah'tan bir nur geldi***" (el-Mâide, 5/15) buyurduğu zâttır. Kendisine uymaları yoluyla halkı Allâh'a dâvet etmesine izin verilmiştir. Çünkü ***"kim gerektiği gibi Rasûlullah (s.a.)'e itâat ederse, elbette Allâh'a da itâat etmiş olur"*** (bk. en-Nisâ, 4/80). ***"O'na bey'at edenler ancak Allâh'a bey'at etmektedirler. Allâh'ın eli onların ellerinin üzerindedir"*** (bk. el-Feth, 48/10).

Çünkü O'nun eli Allâh'ın kudret elinde fânî ve Allâh'ın kudret eliyle bâkîdir. İşte inşâallah Hz. Peygamber (s.a.)'in tüm sıfatları böyle anlaşılır ve onlardan faydalanılır.

Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'i nûrunun fazlalığından ve bu konuda kemâli sebebiyle "nur saçan" buyurmak sûretiyle nurlandırıcı olmakla vasfetmiştir. Çünkü bazı kandiller zayıf olup çevresini aydınlatmaz.

Kâşifî şöyle demiştir: "مُنِيرًا (nur saçan)" kelimesi te'kiddir. Yâni sen diğer kandiller gibi bir kandil değilsin. Diğer kandiller bazen sönük olur, bazen parlak. Sende ise aydınlık ezelden ebede kadar devam eder. Diğer kandillerin ışığı bir rüzgarla söner. Senin ışığını ise hiç kimse söndüremez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Onlar ağızlarıyla Allâh'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemese de Allah nurunu tamamlayacaktır.***" (es-Saff, 61 /8).

Mesnevî'de der ki:

Kim Hakk'ın mumunu üflerse,
O mum sönmez, o üfleyenin ağzı yanar.
Bir köpeğin ağzından deniz pislenir mi?
Güneş üflemekle söner mi?

Diğer kandiller gece ışık verirler, gündüz değil. Sen, dünyânın karanlık gecesini dâvet nurunla aydınlatmışsın. Kıyamet gününde de şefaat ışığınla aydınlatacaksın.

Onun yüzü dünyâya aydınlık bir kandil oldu,
Gecemiz, onun bakışı sâyesinde gündüz oldu.
Yarın tekrar kandil yakıp aydınlatacak,
Ki onunla günahkârların günahı yanacak.

Keşfü'l-esrâr'da denilmiştir ki: "Hak Teâlâ, "***(Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık.***" (en-Nebe, 78/13) âyetinde güneşi 'kandil' diye isimlendirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.)'e de 'kandil' demiştir. Güneş gökteki kandildir. Hz. Peygamber ise yeryüzündeki kandildir. Güneş, dünyânın kandilidir, Hz. Peygamber ise dînin kandilidir. O (güneş) felek menzillerinin kandili, bu (Hz. Peygamber) ise felek mahfillerinin kandilidir. O, su ve toprağın kandilidir, bu ise can ve gönlün kandilidir. O kandil (güneşin doğması) ile insanlar uykudan uyanıp kalkarlar, bu kandilin ortaya çıkmasıyla ise yokluk uykusundan kalkıp varlık sahasına gelirler.

Senin nûrun bütün ruhlar için şem' olmasaydı
Yokluğun karanlıklarından seni kim dışarı çıkarabilirdi.

Bu mânâya işâret olarak buyurmuştur ki, yokluk ülkesinden geliyordun ve Âdem'in önünde bir kandil elinde de senin ilk nûrundan bir nur vardı.

Bazıları şöyle demiştir: “Burada “*kandil*”den murad güneş, “*nur saçan*”dan maksad ise aydır. Hz. Peygamber (s.a.) için güneşin ve ayın her ikisinin de vasfı toplanmıştır. Allah Teâlâ’nın şu kavli de buna delâlet eder: “***Gökte burçları var eden, onların içinde bir çerağ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.***” (el-Furkan, 25/61) Bu mânâya yorulması, güneş ve ayın nurunun/ışığının kandilin ışığından daha tam olması sebebiyledir.

Denilir ki: Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.)’i güneş, ay, veya yıldız diye isimlendirmeyip “kandil” diye isimlendirmiştir. Çünkü kıyamet gününde güneş, ay ve yıldız olmayacaktır. Yine güneş ve ay bir yerden başka bir yere nakledilemezler. Kandil ise böyle değildir. Görmez misin ki Allah Teâlâ Rasûlullah (s.a.)’i Mekke’den Medîne’ye nakletmiştir.

وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللّٰهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾

47. Allah’tan büyük bir lütfa ereceklerini mü’minlere müjdele.

Ümmetinin hallerini gözet; diğer ümmetlerin mü’minlerine göre rütbe ve şeref bakımından veya lutuf ve ihsan yoluyla amellerinin ecirlerinde ziyadelik konusunda *“Allah’tan büyük bir lutfa ereceklerini mü’minlere müjdele.”*

Rivâyete göre eski ümmetlerde bir haseneye bir sevap verilirdi. Bu ümmette ise bir haseneye en az on mislinden sınırsız misline kadar sevab verilir. Bazıları şöyle demiştir: “*Büyük bir lutuf*”, onların kendi amellerinden daha fazla, büyük bir hediye, yâni Hak ile buluşma devletidir ki daha büyük bir nîmet ve daha hoş bir karşılıktır. *Keşfü’l-esrâr*’da şöyle denir: (Bu büyük lutuf), duâ edenin duâsını kabul etmek, isteyene vermek, çalışana yardım etmek, şükredene arttırmak, itâat edene sevab vermek, isyan edenin günahını silmek, pişman olana merhamet, sevene kerâmet/ikram etmek ve âşık olana buluşma ve görüşmedir.

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: “Bu âyet nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) **Hz. Ali ve Muâz** (r.a.)’ı çağırıp onları Yemen’e gönderdi. Onlara “Gidin, insanları müjdeleyin, nefret ettirmeyin. Kolaylaştırın zorlaştırmayın. Çünkü bana *“Allah’tan büyük bir lutfa ereceklerini mü’minlere müjdele.”* âyeti indi.” buyurdu ve bu âyeti okudu.[252] Nitekim *Fethu’r-Rahmân*’da böyle geçmektedir.

Bu âyet ve hadîs ile Allah Teâlâ’nın “***Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü’minlere fayda verir***.” (ez-Zâriât, 52/55) kavli, Allah Teâlâ’nın rızâsı istendiğinde vaaz etmekte bir beis olmadığına delâlet etmektedir.

İbn Mes‘ûd (r.a.) her Perşembe günü akşamı, öğüt ve nasihat verirdi. Duâlar eder, havf ve recâdan (korku ve ümid) bahsederdi. Sözünün hepsini korkuya veya ümide ayırmazdı.

Bir mazereti dolayısıyla vaaz edemezse yerine bir başkasını gönderme imkânı varsa

bunu yapmalıdır. Değişik beldelere halîfeler göndermek de bu kabildendir. Çünkü bunda kulların faydalanması söz konusudur. Nitekim bu, doğru yolda yürüyenlere gizli değildir.

وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذٰيهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ وَكَفٰى

بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾

48. Kâfirlere ve münafıklara boyun eğme. Onların eziyetlerine aldırma. Allâh'a güvenip dayan, vekîl ve destek olarak Allah yeter.

Mekke ehlinden *"Kâfirlere ve"* Medîne ehlinden *"münâfıklara boyun eğme."* Onlara itâat etmemenin mânâsı, muhâlefet etmekte ve itâat etmemekte, onlara uymamakta bulunduğun hal üzere sâbit ve dâim ol, demektir.

el-İrşâd'da şöyle denilmiştir: "Bu ifâde, onlara dâvet hususunda dalkavukluk yapmayı, tebliğde yumuşak davranmayı ve korkutup uyarmada müsâmaha göstermeyi yasaklamaktadır. Onlara boyun eğmenin yasaklanması, bu husustan kinâye olarak ifâde edilmiştir. Bu ifâde, yasaklanan bu hususu onlara itâat etmek sayarak ve onlara itâat şeklinde tasvir ederek Hz. Peygamber (s.a.)'i mübâlağa ile ondan men etmek ve nefret ettirmek içindir."

"Onların eziyetlerine aldırma." Yâni dâvet ve uyarıdaki kararlılığın sebebiyle onların sana eziyet etmelerini önemseme.

İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) bir ganîmet taksiminde bulundu. Ensardan bir adam: "Bu Allah rızâsının gözetilmediği bir taksimâttır." dedi. Bu söz, Hz. Peygamber (s.a.)'e haber verilince yüzü kıpkırmızı oldu ve "*Allah kardeşim Mûsâ'ya rahmet etsin, o bundan daha çok eziyete mâruz kaldı da sabretti.*" buyurdu. [253]

Hak, yüz binlerce kimyayı (terkîbi) yarattı,
İnsan, sabır gibi bir kimyayı (formülü) görmedi.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir. *"Kâfirlere ve münâfıklara boyun eğme"* yâni onların ahlâkından hiçbiriyle ahlâklanma. Bizim kendilerinden yüz çevirdiğimiz ve kalbini zikrimizden gâfil kıldığımız ve kendilerini sapıttığımız küfür, nifak, bid'at ve şikak ehlinden kimselere muvâfakat etme. Burada sıdk ile talebde bulunan tâliblere, bu sözden gâfil münkirlerin nefislerinin hevâsına uygun olarak kendilerini çağırdıkları hususlarda onlara itâat etmemelerine işâret vardır. O münkirler böyle yaparak onların yollarını keserler ve kendilerini onlara nasihatçı ve müşfik kimseler olduklarını iddiâ ederler. Kendilerinin gerçekten iyi şeyler yaptıklarını

zannederler. *“Onların eziyetlerine aldırma.”* Onların bâtıl yolda olduğunu ortaya koymak için bahis ve münâzaraya de girme. Çünkü onlar hak sözleri duymaktan pek uzaktırlar. Vakitlerin zâyi olur, onların da inkârı artar.”

Bütün işlerde, özellikle bu konuda *“Allâh’a güvenip dayan”* Çünkü Allah Teâlâ onların hakkından gelir. Âkıbet senin olacaktır. Bütün hallerde işlerin kendisine bırakıldığı *“vekîl ve destek olarak Allah yeter.”* Çünkü hem dünyâ hem ahiret ehli muhtaç olduğu konularda Allâh’ın kifâyetini yeterli görmez. Allah Teâlâ’nın kullarının bütün maslahatlarını tekeffül ettiğini ve her işte Allâh’ın onlara kâfî olduğunu bilen kimse, her işinde Allah ile yetinir. Başka bir tedbire tevessül etmez ve sâdece Allâh’a dayanıp güvenir.

Rivâyete göre **Haccâc b. Yusuf** (Haccâc-ı zâlim), Beytullah’ın çevresinde yüksek sesle telbiye getiren birini işitti. O zaman Mekke’de bulunuyordu. Adamın kendisine getirilmesini emretti. Adam getirildi. Adama: “Kimlerdensin?” diye sordu. Adam: “Müslümanlardanım” dedi. Haccâc: “Ben sana müslüman olup olmadığını sormuyorum.” dedi. Adam: “Ya neyi soruyorsun?” dedi. Haccâc: “Memleketini soruyorum.” dedi. Adam: “Yemen halkındanım.” diye cevap verdi. Haccâc, kardeşini kastederek: “Muhammed b. Yusuf’u nasıl bıraktın?” diye sordu. Adam: “İri cüsseli, iyi giyinen, çok binite binen, çok girip-çıkan birisi olarak geride bıraktım.” dedi. Haccâc: “Ben sana bunu sormuyorum.” dedi. Adam: “Peki neyi soruyorsun?” dedi. Haccâc: “Onun sîretini/hal ve gidişâtını soruyorum.” dedi. Adam: “Ben onu pek zâlim, gaddar, mahluka itâatkâr, Allâh’a âsî olarak geride bıraktım.” dedi. Haccâc: “Onun benim nezdimdeki mevki ve îtibarını bildiğin halde seni böyle söylemeye sevk eden nedir?” diye sordu. Adam: “Ben Allâh’ın evinin ziyaretçisi ve Allâh’ın misafiri ve Nebîsi’nin tasdikçisi olduğum halde, sen onun senin nezdindeki mevkiini benim Allah nezdindeki mevkiimden daha üstün olduğunu mu zannediyorsun?” dedi. Bunun üzerine Haccâc sustu ve adama verecek bir cevap bulamadı. Adam da ondan izin almadan çekip gitti. Kâbe’nin örtülerine sarıldı ve şöyle dedi: “Allâh’ım, yalnız sana sığınır ve yalnız sana ilticâ ederim! Allâh’ım, senin yakın olan kurtarmanı, kadîm olan iyiliğini ve güzel âdetini niyaz ediyorum!” Böylece hak sözü söyleme konusunda Allâh’a tevekkül etmesi, yaratılana itâat etmemesi ve boyun eğmemesi sebebiyle Haccâc’ın elinden kurtuldu.

---

[223]. Mim harfinin ebced hesabında sayı değeri kırktır.

[224]. Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, hadis no: 2644, 2777

[225]. Bk. Münâvî, VI, 237.

[226]. Ebû Dâvûd, Taharet 4; Nesâî, Taharet 35; İbn Mâce, Taharet 16; Müsned, II, 247, 250.

[227]. Aclûnî, II, 204.

[228]. Tirmizî, Menakıb 20; Müsned, I, 177, 179, 182, 184; III, 32.

[229]. Buhârî, Mezâlim, 31, Büyû', 102; Müslim, İman, 242, 243.
[230]. Buradaki "Mesih Deccâl" ifâdesinin anlamı, muhatabını aldatmak gayesiyle güzel sözler söyleyen kişi, bir kaşı ve gözü bulunmayan kötü kimse demektir.
[231]. Buhârî, Menakıb 18; Müslim, Fedâil 218; Müsned, II, 244, 256, 312, 398.
[232]. Müslim, İmaret 170, (1920); Ebu Davud, Fiten 1, (4252); Tirmizi, Fiten 32, (2203, 2220, 2230).
[233]. Deylemî, Hadis no: 4755.
[234]. Sehâvî, Mekasıd, s. 332.
[235]. Münâvî, IV, 440.
[236]. Münâvî, III, 404.
[237]. Bk. Sehâvî, Mekasıd, s. 195.
[238]. Irâkî, Muğnî, I, 281.
[239]. *Aclûnî*, II, 289
[240]. Buhârî, Mevakit 16; Müslim, Mesacid 210; Nesâî, Salat 21; Müsned, II, 257, 312.
[241]. Mevsûatü etrâfi'l-hadîs, I, 463 (Süyûtî, Cem'u'l-cevâmi', hadis no: 2897'den).
[242]. Müsnedü'l-Humeydî, c. II, s. 48; Buhârî, Mevâkît, 16
[243]. Bk. Deylemî, hadis no: 6309.
[244]. Beğavî, Mesâbîh, I, 362.
[245]. Bk. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 623.
[246]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 623
[247]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 623
[248]. Müslim, İman 331, 333
[249]. Karşılaştırınız, Buhârî, Ezan, 155; Deâvât, 18; Müslim, Mesâcid, 142.
[250]. İbn Sa'd, Tâbakat, II, 51; Heysemî, Mecmeuz-Zevâid, VIII, 298, IX/36.
[251]. Aclûnî, II, 226
[252]. Buhârî, İlim 11, Cihâd 164; Müslim, Cihâd 5; Ebû Dâvûd, Edeb 17; Müsned, I, 239, 283, 365
[253]. Buhârî, Edeb 53

ALLAH,
KALBLERİNİZDE OLANI
BİLİR

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُٓوا اِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ
تَمَسُّوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُّونَهَا فَمَتِّعُوهُنَّ وَسَرِّحُوهُنَّ
سَرَاحًا جَم۪يلًا ﴿٤٩﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰت۪ٓي اٰتَيْتَ
اُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَم۪ينُكَ مِمَّٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ
وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰت۪ي هَاجَرْنَ مَعَكَۘ
وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَاۗ
خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِن۪ينَۜ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ ف۪ٓي
اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌۜ وَكَانَ اللّٰهُ
غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿٥٠﴾ تُرْج۪ي مَنْ تَشَٓاءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔو۪ٓي اِلَيْكَ مَنْ تَشَٓاءُۜ
وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ
اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ وَيَرْضَيْنَ بِمَٓا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا ف۪ي
قُلُوبِكُمْۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَل۪يمًا حَل۪يمًا ﴿٥١﴾ لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَٓاءُ مِنْ بَعْدُ
وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ

يَم۪ينُكَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ رَق۪يبًا ﴿٥٢﴾

49. Ey îman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da, henüz zifâfa girmeden onları boşarsanız, onları sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur. O halde onları *(bir bağışla)* memnun edin ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.

50. Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allâh'ın sana ganîmet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini peygambere hîbe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere *(helâl kıldık)*. Şüphesiz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz. *(Bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık)* ki,

sana bir zorluk olmasın. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

51. Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Böyle olması onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir.

52. Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler.

"Ey îman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da," yâni onlarla evlenip onlar üzerine akid yapıp da…

Bahru'l-ulûm'da der ki: "اَلنِّكَاحُ (nikah)" asıl anlamı cinsî ilişkide bulunmaktır. Sonra evlilik akdine, müsebbebin (sonuç) ismiyle sebebi isimlendirme kabilinden mecazen nikah denilmiştir. Çünkü nikah akdi, mübâh olan cinsî münâsebetin sebebidir. Allah Teâlâ'nın: "***Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez.***" (en-Nûr, 24/3) kavli bu mânâdadır. Yâni nikâh edemez, evlenemez demektir. Yine bu mecâzî mânânın bir benzeri de "رَعَيْنَا الْغَيْثَ (yağmuru otlattık)" sözünde bitkiye "اَلْغَيْثُ (yağmur)" denilmesidir. Çünkü yağmur bitkinin sebebidir. Yine bu mecâzî mânânın bir benzeri şaraba 'günah' denilmesidir. Çünkü şarap günah kazanmanın sebebidir.

İmam Râğıb *el-Müfredât*'ta şöyle demiştir: "Nikah"ın asıl kullanımı, akid içindir. Sonra mecaz olarak cimâ/cinsî münâsebet için kullanılmıştır. Asıl anlamının cimâ için olması, sonra da mecaz olarak akid için kullanılması ise muhaldir. Çünkü cimâı/cinsî münâsebeti ifâde eden bütün isimler kinayedir. Çünkü Araplar cimâın icrasını çirkin gördükleri gibi ondan açıkça bahsetmeyi de çirkin sayarlar. Edebe ters bir şeyi kasdetmeyen kimselerin iğrenç ve çirkin gördükleri bir şeyi, güzel gördükleri şey için mecaz olarak kullanması ise muhaldir."

el-Kâmûs'ta "Nikah, cimâ ve akid demektir." denilmiştir.

Âyette "mü'min kadınlar" özel olarak yalnız mü'min hanımlar zikredilmiştir. Halbuki âyetteki hükümde mü'min hanımlarla ehl-i kitabdan (yahudi hristiyan) olan hanımlar eşittir. Bu, mü'min erkeğe yaraşanın, nutfesi için iyi bir seçimde bulunarak mü'min bir hanımla evlenmek olduğuna tenbih içindir. Mü'min, kâfir kadınlar bir tarafa, fâsık kadınlarla evlenmekten bile kaçınır.

Mâide sûresinde geçen ***"daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar"***la (el-Mâide, 5/5) evlenmenin haram kılınmayıp câiz olduğunu öğretmekten ibârettir. Burada ise mü'min erkeklerin mü'min hanımlarla evlenmesinin evlâ olduğu öğretilmektedir. Nitekim cins cinse meyleder denilmiştir.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Her şey kendi cinsinden olana doğru yüzlerce kanatla uçar,
Ona ulaşma hayaliyle bağlarını yırtıp yürür.
Birisine hayırlı insanların sohbeti diken gibidir,
Şüphesiz o fâsıklara komşu olmuştur.

"Henüz zifâfa girmeden" yâni cinsî münâsebette bulunmadan *"onları boşarsanız,"* yâni, cinsî münâsebet kurmadan ya da halvet-i sahîha vâki olmadan önce kadınlara talâk verirseniz...

"اَلطَّلَاقُ"ın asıl anlamı, bağını çözüp serbest bırakmaktır. Sonra kadını serbest bıraktım, artık o nikah bağından boştur anlamında istiâre olarak/mecâzen "طَلَقَتْ الْمَرْأَةُ" denilmiştir. Onu boşadım, o boştur, bağlı ve kayıtlı değildir denilir. boşadım sözü hep bunlardan mecaz olarak kullanılmıştır. Kadını boşadım demek onu salıverdim, demektir.

"اَلْمَسُّ" yâni dokunmak, cinsî münâsebetten kinâyedir.

"ثُمَّ (sonra)" kelimesinin faydası ise talâkın cinsî münâsebet olabilecek kadar geri bırakılmasının nesebde tesiri olduğu gibi iddette de müessir olacağı vehmini ortadan kaldırmaktır. Buna göre nikâha yakın bir zamanda boşamayla nikahtan uzun bir zaman sonra boşama arasında hüküm bakımından fark yoktur. Âlimler, nikahtan önceki boşamanın geçersiz olduğuna bunda delil olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ boşamayı nikahın ardından zikretmiştir. Nitekim bazıları "Nikah bir düğümdür, talak ise o düğümü çözer. Henüz bağlanmamış olan bir düğüm nasıl çözülür?" demişlerdir.

Bir kimse "Falanca kadınla evlendiğim zaman ve evleneceğim her kadın boştur" dese, **İmam Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre evlendiği zaman boşama meydana gelmez. **İmam Ebû Hanîfe** ise mutlak olarak boşamanın meydana geleceğini söylemiştir. Çünkü bu şartın bulunması durumunda bu bir boşamadır. Ancak kadını bir fuzûlî (yetkisi olmadan başkası adına hukukî işlemde bulunan kimse) evlendirirse kadın boş olmaz. Nitekim *el-Muhît*'ta böyle geçmektedir. **İmam Mâlik** ise şöyle der: Bu kişi bizzat bir kadını, bir kabileyi veya bir beldeyi tâyin ederek bu sözü söylerse, sonra da tâyin ettiği kadınla evlenirse boşama meydana gelir. Ancak hükmü geneller ve "İnsanların tamamından benim nikahlayıp evleneceğim her kadın boştur." derse, o kimseye hiç bir şey lâzım gelmez.

Sonra cinsî münâsebetin mümkün olduğu halvet, Ebû Hanife ve arkadaşlarına göre cinsî münâsebet hükmündedir. Halvet-i sahîha, iki tarafta da cinsi münâsebete bir mâni olmaksızın kişinin nikahlı hanımı üzerine kapıyı kapatıp onunla yalnız kalmasıdır.

Cinsî münâsebetin mânileri üçtür:

1- Cinsî münâsebete mâni olacak bir hastalık veya cinsî münâsebetin mümkün olmayacağı şekilde kadının uzvunun bitişik ve yapışık olması gibi fizikî mâni,

2- Ramazan orucu gibi şer'î mâni. Nâfile, kaza, adak ve keffaret oruçları ise böyle

değildir. Çünkü bu oruçların bozulması hâlinde keffâret vâcib olmadığı için sahih kavle göre halvete mâni değildir. Yine farz veya nâfile olarak ihrama girmek cinsî münâsebete mânidir. Çünkü ihramlı olarak yapılan cinsî münâsebet hac ve umre ibâdetini bozar. Kaza ile birlikte dem/kurban gerektirir.

3- Hayız ve nifas gibi tabiî mâni. Çünkü selim fıtrat sahibi kimseler, bu durumlarda kadınlardan uzak durur.

Farz namaz farz oruç gibi terki durumunda tehdid ve azâb olduğu için halvet-i sahîhaya mânidir. Cinsî münâsebete mâni bir durum dahi olsa, erkeğin suyunun/menîsinin tesir etmiş olması vehmi sebebiyle halvet gerçekleşince ihtiyâten iddet gerekir. Ayrıca bu iddet dînin ve çocuğun hakkıdır.

Bilesin ki hayız, nifas ve cinsiyet uzvunun bitişik ve yapışık olması kadına mahsus olan (halvete mâni) özürlerdendir. Ancak hastalık, ihram ve oruç gibi mâniler, hem erkek hem de kadın hakkında geçerlidir ve her ikisine nisbetle de mâni sayılır. Nitekim *Ebü'l-Leys Tefsiri*'nde böyle geçmektedir.

"Onları" boşanan kadınları *"sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur."*

Kadının iddeti, kadının yeniden evlenmesinin helâl olması için geçmesi gereken günlerdir. İddet süresi, âdet gören kadınlarda âdet veya temizlik zamanlarına göre, âdet görmeyen kadınlarda ise ay hesabına göredir.

Âyette bekletmenin erkeklere nisbet edilmesi iddetin erkeklerin hakkı olduğuna delâlet etmektedir. Nitekim (zifâfa girmeden boşanan kadınlar konusunda) *"hakkınız yoktur"* buyrulması haber vermektedir. Buna göre âyet gerdeğe girilmeyen kadının rahmi başkasının nutfesinden temiz olduğu için iddet beklemesinin gerekmediğine delâlet etmektedir. Bu kadın isterse boşandığı gün başkasıyla evlenebilir. Yine İmam Ebû Yusuf'a göre bir câriyenin rahminin satanın nutfesinden temiz olduğu kesin olarak bilinirse, satın alan kimse belli bir süre beklemez (istibrâ). **İmam Ebû Hanîfe** ve **İmam Muhammed** ise şöyle demişlerdir: Kişi bir câriyeye mâlik olduğu zaman, bu câriye bâkire olsa veya bir kadından, çocuktan, iktidarsız birinden, erkeklik uzvu kesilmiş olandan ya da süt emme, hısımlık bağı veya benzerleri sebebiyle şer'an mahremi/kendisiyle evlenmesi haram olan birinden satın almış olsa; bu cariyenin âdet görmek suretiyle rahminin gebelikten beri ve temiz olduğunu taleb ve tespit etmeden onunla cinsî münâsebette bulunması ve onun sebeplerinden olan öpme, kucaklama, şehvetle veya şehvetsiz câriyenin fercine bakması haramdır. *Kuhistânî Şerhi*'nde böyle geçmektedir.

"O halde onları (bir bağışla) memnun edin" onlara gömlek, başörtü ve çarşaftan ibaret olan bir hediye (müt'a) verin. Bu ifâde, nikah akdinde bir mehir tespit edilmemişse bir bağışla memnun etmenin (müt'a vermenin) vâcib olduğuna, nikâh akdinde bir mehir tespit edilmişse müstehab olduğuna hamledilmiştir. Çünkü nikâh akdi sırasında mehir tespit edilmiş, kişi de gerdeğe girmeden hanımını boşamışsa bu durumda (bir bağışla) memnun etmek (müt'a) değil, nikâhta tespit edilen mehrin

yarısının verilmesi vâcibdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “***Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır.***” (el-Bakara, 2/237) yâni size vâcib olan tespit ettiğiniz mehrin yarısını vermektir.

“Ve onları” zarar vermeden ve haklarını men etmeden *“güzel bir şekilde serbest bırakın.”* Onları evlerinizden çıkarın. Çünkü onların sizin için iddet beklemeleri söz konusu değildir.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle denilmiştir: *“Güzel bir şekilde”* ifâdesinin mânâsı, talâkın öfke sebebiyle veya başkasına itâat ederek, üç talâkı birden vermeyerek veya mehri vermemek sûretiyle haksızlıkla olmaması demektir.

Burada “serbest bırakma”yı sünnî talakla tefsir etmek doğru değildir. Çünkü sünnî talak kendisiyle gerdeğe girilen kadın için söz konusudur. Halbuki âyetteki zamir, gerdeğe girilmeyen kadına âiddir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: “Âyette üstün ahlâka işâret edilmektedir. Yâni *“Mü’min kadınları nikâhlayıp da”* onların gönülleri size meylettiğinde, vuslattan önce onlardan ayrılmayı tercih eder ve onların gönüllerini kırarsanız, onların gönüllerini sarmak/teselli etmek için *“onları sayacağınız bir iddet süresince bekletme hakkınız yoktur. O halde onları (bir bağışla) memnun edin”* ki onların gönülleri bu ayrılığa alışana kadar ayrılık günlerinde ve ayrılığın başlangıcında sizin onlara bir hâtıranız olsun. *“Ve onları”* ayrılıktan sonra ancak hayırla yad etmek, ikram ve hediye olarak kendilerine verdiğiniz şeyleri geri istememek sûretiyle *“güzel bir şekilde serbest bırakın.”* Onlar üzerinde ayrılık acısıyla birlikte mal cihetinden zarar verme gibi iki sıkıntıyı toplamayın.

Köpek veya hınzır bile olsa mü’min kimseye eziyet vermemelidir. Yarım hurma kadar dahi olsa kimseye haksızlık etmemelidir. Eğer bir eziyet ve haksızlık yapmışsa helallik istemek ve hasmının rıza ve hoşnutluğunu almak lâzımdır. Biz bu zamanda nice insanların zarar vererek kadınları boşadıklarını, defalarca günaha düştüklerini, sanki ölümden sonrasından gâfillermiş gibi nice husûmetlerden sonra mal karşılığında anlaşarak evliliğe son verdiklerini (muhâlaa) gördük.

Molla Câmî der ki:

Cihan halkına bin türlü düşmanlık edersin,
Çünkü sende gümüş ve altın arzusu çoktur.
Senin dostun altın ve gümüştür, onlara sahip olan ise düşmanın,
Zulüm ve hîle ile onu sahibinin avucundan alırsın.
Aklın gereği ve sonucu bu değildir ki,
Dost (insanı) bırakırsın da, düşman (altın ve gümüşü) alırsın.

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِنَّٓا اَحْلَلْنَا لَكَ اَزْوَاجَكَ الّٰت۪ٓي اٰتَيْتَ اُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ
يَم۪ينُكَ مِمَّٓا اَفَٓاءَ اللّٰهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ
خَالِكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الّٰت۪ي هَاجَرْنَ مَعَكَۘ وَامْرَاَةً مُؤْمِنَةً اِنْ وَهَبَتْ
نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ اِنْ اَرَادَ النَّبِيُّ اَنْ يَسْتَنْكِحَهَاۗ خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِن۪ينَۜ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ ف۪ٓي اَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ
اَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌۜ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَح۪يمًا ﴿٥٠﴾

50. Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını, Allâh'ın sana ganîmet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri, amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden kızlarını sana helâl kıldık. Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde, kendisini Peygambere hîbe eden mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere *(helâl kıldık)*. Şüphesiz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz. *(Bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık)* ki, sana bir zorluk olmasın. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

"Ey Peygamber! Mehirlerini verdiğin hanımlarını," eşlerini…

"اَلْاَجْرُ (ücret)", bir akidden ve akid yerine geçen bir sözleşmeden doğan haktır. Dünyevî olsun uhrevî olsun yapılan işin sevabından sahibine dönen şeydir. Burada ise mehirden kinâyedir. Çünkü mehir kadının kadınlık unsurundan faydalanmaya/cinsî münâsebete karşılık verilen ücrettir.

Mehrin verilmesi, ya muaccel/peşin olarak verilmesidir ya da nikah akdinde mehrin belirlenmesidir. Hangisi olursa olsun Hz. Peygamber (s.a.)'e hanımlarının helal kılınmasının mehirlerinin verilmesine bağlanması, helâl olma hükmünün zorunlu olarak mehrin verilmesine bağlı olmasından dolayı değildir. Çünkü mehir belirmeden de nikah akdi sahih olur. Gerdeğe girilip girilmemesi takdirlerine göre ya mehr-i misil ya da bir hediyye (müt'a) vermek gerekir. Bilakis âyetteki ifâde, Hz. Peygamber (s.a.) için efdal olanı tercih etmek amacıyladır.

"Allâh'ın sana ganîmet olarak verdiği ve elinin altında bulunan..." yâni sağ elinin sâhip olduklarını, yâni câriyelerini sana helal kıldık.

"اَلْاِفَاءَةُ" bir kişinin malını ganîmet yapmak demektir. Gölgeye (اَلْفَيْئُ) benzetilerek zahmet ve meşakkatsiz elde edilen ganîmete "فَيْئٌ" denilmiştir. Bu, dünyâ metâının en değerlisinin bile gelip geçici bir gölge yerinde olduğuna dikkat çekmek içindir.

Fakihler: "Kâfirlerin mallarından alınması helal olan her şey fey/ganîmettir." demiştir. Buna göre harp ve şirk ehlinden emir, komutan ve devlet başkanına gelen ve ulaşan her fayda feydir. Harp devam ederken şirk ve küfür ehlinden zorla alınan her ganîmet feydir. Cizye feydir. Sulh ehli olanlardan, yâni kendileriyle bir takım antlaşma yapılarak elde

edilen mal feydir. Harâc feydir. Çünkü bütün bu sayılanlar Allah Teâlâ’nın müşriklerden müslümanlara ganîmet olarak ihsan ettiği mallardır.

Allah Teâlâ’nın *“Allâh’ın sana ganîmet olarak verdiği”* kavlinin hakikati Allah Teâlâ’nın sana fey, yâni ganîmet olarak bahşettiği demektir. Câriyenin helâl kılınmasının savaş esiri olarak alınmasına bağlanması yine Hz. Peygamber (s.a.) için evlâ olanı seçmek maksadıyladır. Çünkü satın alınan câriyenin işinin başlangıcı ve başından geçenler böyle gerçekleşmez. Bu ifâde Mısırlı Mâriye ve benzerlerini içine almaz demişlerdir. Çünkü Mâriye savaş esiri değildi. Bilakis Hz. Peygamber (s.a.)’e onu Mısır Mukavkısı (sultanı) hediye etmişti.

İnsânü’l-uyûn’da şöyle denilmektedir: “Peygamberimiz’in (a.s.) dört câriyesi vardı. Bunlar Peygamberimiz’in oğlu İbrahim’in annesi Mısırlı Mâriye, Reyhâne, Zeyneb bint Cahş’ın Peygamberimiz’e (a.s.) hediye ettiği câriye, bir diğeri ise Zelîha/Züleyha el-Kurazıyye isimli câriyedir.”

Nadroğulları’ndan Reyhâne bint Yezîd’in **Irâkî**’nin dediğine göre harp esiri bir câriye olması daha doğru, **Hâfız Dimyâtî**’nin dediğine göre ise ehl-i ilmin nezdinde onun Hz. Peygamber (s.a.)’in zevcesi olduğu daha sağlam bir görüştür.

Hayber ganîmetlerinden olan Safiyye bint Huyey el-Hârûniyye ve Cüveyriyye bint Hâris bin Ebî Savâr el-Huzâiyye el-Mustalikıyye her ne kadar savaş esiri idiyseler de Hz. Peygamber (s.a.) onları âzâd ederek, savaş esiri olan câriyeler olarak değil hür kadınlar olarak nikahlamıştır. Nitekim bu konu siyer kitaplarında bu şekilde açıklanmıştır.

Buna göre *“Allâh’ın sana ganîmet olarak verdiği...”* kavlinin mânâsı, hediye veya savaş esiri hangi cihetten olursa olsun Allah Teâlâ’nın sana sevk ve iâde ettiği, senin nikah ve mülkiyetine intikal ettirdiği hanımlar demektir.

Tefsir sahibi **Ebü’s-Suûd Efendi**’ye: “Gâzîlerden satın alınan câriyelerde nikâhsız tasarrufta bulunmakta bir tür kerâhet var mıdır? Çünkü gâzîler arasında yapılan şer‘î taksîmatta şüphe vardır.” diye soruldu. O da şöyle fetvâ verdi: “Bu zamanda şer‘î taksimat yoktur. Fakat (hicrî) 948 yılında küllî tenfîl[254] hükmü uygulandı. Beşte biri (Allah ve Rasûlü için) verilince artık bu taksimatta şüphe kalmaz.”

“اَلنَّفَلُ (nefl)” ise gâzînin hissesinden fazla olarak kendisine verilen şeydir. Bu da devlet başkanı yahut ordu komutanının “Savaşta kim bir düşmanı öldürürse onun mal ve ganîmeti o gâzîye âiddir.” demesidir. Yahut devlet başkanı veya ordu komutanının gönderdiği askerî birliğe: “Savaşta elde ettiğiniz ganîmetlerin tamamı, dörtte biri veya beşte biri de sizindir” demesi ve beşte birini devlet için almamasıdır. Bu durumda devlet başkanı sözünde durmalıdır.

“Amcanın, halanın, dayının ve teyzenin seninle beraber göç eden” seninle beraber Mekke’den Medîne’ye çıkan ve vatanlarından ayrılan *“kızlarını sana helâl kıldık.”*

“اَلْاِحْلَالُ” helal kılmak demektir. “اَلْحَلُّ”, kelimesinin asıl mânâsı düğümü çözmektir. Bir şeyin helâl olması da mecâzî olarak bu mânâyı ifâde eder. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle

geçmektedir.

Kız demek olan "اَلْبِنْتُ" ve "اَلْاِبْنَةُ" kelimeleri, "اِبْنٌ (oğul)" kelimesinin müennesidir. "اَلْعَمُّ (amca)" babanın erkek kardeşi, "العمة (hala)" babanın kız kardeşidir. Âyetteki *"amcanın, halanın kızlarını sana helâl kıldık"* sözünün mânâsı, sana Abdülmuttalib evlâdından Kureyş kadınlarını helâl kıldık, demektir.

Peygamber (s.a.)'in on iki amcası vardır. Bunlar *Hâris*, *Ebû Tâlib*, *Zübeyr*, *Abdülka'be*, *Hamza*, *Mukavvim*/Mukavvem, *Cahl* veya Hacl (asıl adı Muğîre'dir), *Abbâs, Dırâr, Ebû Leheb* (Abdüluzzâ), *Kusem*, *Gaydâk* (Asıl adı Mus'ab veya Nevfel'dir. Çok cömert olduğu için 'Gaydâk' diye isimlendirilmiştir.) Hz. Peygamber (s.a.)'in bi'sete (peygamberlik dönemine) yetişen amcalarından sadece Hamza ve Abbâs müslüman olmuştur.

Peygamberimiz'in (a.s.) amcalarının kızları şunlardır: Mikdâd'ın nikâhı altında olan *Sabbâğa bint Zübeyr b. Abdülmuttalib*, Nadr b. Hâris'in nikahı altında olan *Ümmü'l-Hakem bint Zübeyr*, ismi Fâhite olan *Ümmü Hâni bint Ebû Tâlib, Cümâne bint Ebû Tâlib*; Abdulmuttalib oğlu Abbâs'ın kızları *Ümmü Habîbe, Âmine* ve *Safiyye*; Abdulmuttalib oğlu Hâris'ın kızı *Ervâ*'dır.

Peygamberimiz'in (a.s.) altı halası vardır. Bunlar ismi Beyzâ olan *Ümmü Hakîm, Âtike, Berre, Ervâ, Ümeyme* ve *Safiyye*'dir. Peygamberlik devrini idrak eden halalarından hiç ihtilâfsız yalnız Zübeyr b. Avvam'ın annesi Safiyye müslüman olmuştur. Safiyye (r.a.) Medîne'ye hicret etmiş ve Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde vefat etmiştir. Âtike ve Ervâ'nın müslüman olup olmadıkları ihtilaflıdır.

Müşrik oldukları için Rasûlullah (s.a.) amca kızlarından hiçbiriyle evlenmemiştir. Hala kızlarına gelince bunlardan yalnız Zeynep bint Cahş bint Rebab ile evliydi. Çünkü Zeyneb'in annesi Abdulmuttalib kızı Ümeyme'dir. Nitekim *et-Tekmile*'de böyle geçmektedir.

"اَلْخَالُ (dayı)" annenin erkek kardeşi, "اَلْخَالَةُ (teyze)" annenin kız kardeşidir. Âyette "*dayının ve teyzenin kızlarını sana helâl kıldık.*" sözüyle kasdedilen, Zühreoğulları'nın, yâni Abdümenâf b. Zühre evlâdının kadınlarıdır. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.)'in annesinin erkek ve kız kardeşlerinin kızları değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'in annesi Âmine bint Vehb'in erkek kardeşi de kız kardeşi de yoktur. Hz. Peygamber (a.s.)'ın dayısı da teyzesi de olmadığına göre âyetteki "*dayı ve teyze*" ile kasdedilen annesinin aşîreti/akrabasıdır. Hz. Peygamber (s.a.)'in annesi Zühreoğulları'ndan olduğu için onlar: "Biz Hz. Peygamber (a.s.)'ın dayılarıyız." derlerdi. Bu sebeple Peygamberimiz (a.s.) Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.)'a "*Bu benim dayımdır*."[255] demiştir.

Her ne kadar hepsinin mânâsı çoğul olsa da âyette "اَلْعَمُّ (amca)" ve "اَلْخَالُ (dayı)" kelimelerinin müfred/tekil, "اَلْعَمَّاتُ (halalar)" ve "اَلْخَالَاتُ (teyzeler)" kelimeleri cem'/ çoğul yapılmıştır. Çünkü "اَلْعَمُّ" ve "اَلْخَالُ" kelimeleri müfred olduklarında cins mânâsı verdiklerinden hafiflik olması için onların çoğul lafızlarına ihtiyaç kalmamıştır. "اَلْعَمَّةُ

(hala)” ve “اَلْخَالَةُ (teyze)” kelimeleri cins mânâsı verse de onlarda müfredlik/tekillik ve sınırlama bildirilen “hâ (ة)” vardır. Onun için çoğul olmaları gerekli olmuştur. Görmez misin ki masdar hâ’sız olunca çoğul yapılmaz. Hâ ile sınırlanınca çoğul yapılır. *et-Tekmile’*de geçtiği üzere **Şeyh Ebû Ali** (r.h.) bunu böyle zikretmiştir.

“اَلْمُهَاجَرَةُ (hicret etmek)” aslında başkasından ayrılmak ve onu terk etmek demektir. Küfür ülkesinden îman ülkesine çıkıp gitmek mânâsında kullanılmıştır. Âyette geçen “*seninle beraber göç/hicret eden*” ifâdesinden maksad, hicret konusunda Hz. Peygamber (s.a.)’e uymaktır. Hicretin Hz. Peygamber (s.a.)’den önce, O’nunla beraber veya O’ndan sonra olması fark etmez. Hz. Peygamber (s.a.)’in yakınlarının kendisiyle beraber hicret edenler olarak kayıtlanması, O’nun için en uygun ve evlâ olana dikkat çekmek içindir. Şu halde hicret etmek onların vasfıdır. Fakat bu vasıf, Allah Teâlâ’nın ***“Evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı”*** (en-Nisa, 4/23) kavlinde de olduğu gibi illet bildirmek için değildir. Helal kılmanın bu hususa (O’nunla beraber hicrete) bağlanmasının Hz. Peygamber (s.a.)’e özel olması da muhtemeldir. Buna göre onlardan Hz. Peygamber (s.a.)’le beraber hicret edenler O’na helal olur, hicret etmeyenler ise helal olmaz. Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hâni’nin şu sözü de bunu te’yid eder: “Rasûlullah (s.a.) bana tâlib oldu, ben de O’na mazeret bildirdim. O da mazeretimi kabul etti. Sonra Allah bu âyeti inzal buyurdu, artık ben ona helal olmadım. Çünkü ben O’nunla beraber hicret etmedim. Ben Mekke’nin fethinden sonra müslüman olup serbest bırakılanlardan oldum.”

Peygamberimiz (s.a.)’in amca, hala, dayı ve teyze kızları, her ne kadar evlenilmesi haram kılınan kadınların zikredildiği âyette geçen ***“Bunlardan başkası size helal kılındı.”*** (en-Nisa, 4/24) ifâdesinin umûmuna/genel hükmüne dâhil olsalar da onlarla evlenmenin hicrete bağlanmasının faydası sebebiyle burada tekrar zikredilmişlerdir.

Bazıları buradaki hicreti, İslâm/müslüman olmak olarak te’vil etmiştir. Yâni seninle beraber müslüman olanlar demektir. Bu ise Hz. Peygamber (s.a.)’in müslüman olmayan bir kadınla evlenmesinin helal olmadığına delâlet eder.

“Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği” yâni Hz. Peygamber (s.a.) evliliğin başında ve sonunda mehirsiz olarak mü’min kadına sahip olmak istediği *“takdirde, kendisini Peygambere*” yâni sana “*hîbe eden mü’min kadını, diğer mü’minlere değil,*” çünkü diğer mü’min erkeklere evliliğin helal olması ancak mehri ile veya akid sırasında belirtilmemişse mehr-i misil ile gerçekleşir. Mehirsiz asla gerçekleşmez. Bu şekilde kendisini hîbe eden mü’min bir kadını “*sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık).”*

Burada yeni bir hüküm konulmamış, bilakis yukarıda geçen ve aşağıda gelecek hükme bu mutlak olarak helal kılma hükmü ilâve edilmiştir. Yâni aynı şekilde mü’min kadınlardan hangisi olursa olsun mü’min bir kadını biz sana helal kıldık, yâni sana helal olduğunu bildirdik. Çünkü müşrik bir kadın kendisini Hz. Peygamber (s.a.)’e hîbe etse bile O’na helal olmaz.

*Keşfü’l-esrâr’*da şöyle denilmiştir: “Mehrini ödediği takdirde yahûdi veya hristiyan bir kadınla evlenmesinin Hz. Peygamber (s.a.)’e helal olup olmadığı konusunda ulema

ihtilaf etmiştir. Bir topluluk bunun O'na helal olmadığı görüşündedir. Çünkü Allah Teâlâ *"...mü'min kadını..."* buyurmuştur.

Burada 'kendisini sana' değil de "*kendisini Peygamber'e*" buyrularak üçüncü şahıs ifâdesine geçilmesi, nübüvvetinin şerefi sebebiyle bu hükmün O'na mahsus olduğunu bildirmek içindir.

Hîbe, mülkiyetinde olan bir şeyi karşılıksız olarak başkasına vermendir. Hür kadın hîbe edilmez, alınıp satılamaz. Çünkü köle değildir. Buna göre âyetteki '*hîbe*'nin mânâsı, hîbe, sadaka, temlik, satma satın alma, nikah, evlendirme gibi sözlerden hangisiyle olursa olsun kendisini Hz. Peygamber (s.a.)'e veren mü'min kadın demektir.

"*Mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e hîbe ederse*" şeklindeki şartın mânâsı, böyle bir şey olursa, böyle bir şey rast gelirse demektir. *"Bir de Peygamber kendisiyle evlenmek istediği takdirde*" ifâdesi de helal olmayı gerektirmede önceki şartın da şartıdır. Çünkü mü'min bir kadının kendisini Hz. Peygamber (s.a.)'e hîbe etmesi, Hz. Peygamber (s.a.)'in onu nikahlama isteği olmadan o kadını kendisine helal yapmaz. Hz. Peygamber (s.a.)'in bu istek ve irâdesi kabul mesâbesindedir.

"Şüphesiz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi" hangi hükümleri "*farz kıldığımızı biliriz. (Bu hususta ne yapmaları lâzım geldiğini onlara açıkladık) ki, sana bir zorluk olmasın."* Yâni nikah konusunda bir darlık olmasın.

"Şüphesiz biz, hanımları ve ellerinin altında bulunan câriyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı biliriz." cümlesi îtirâzî/parantez cümlesidir. Mehirsiz olarak hîbe yoluyla evliliğin helal oluşunun yalnız Rasûlullah (s.a.)'e mahsus olduğunu ve bunun mü'minler için geçerli olmadığını pekiştirmektedir. Çünkü, Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'e bir ikram ve genişlik olmak üzere farz kılmadığı nikah akdinin şartlarını ve hukukunu mü'minlere farz kıldığını beyan etmiştir.

Yani biz mü'minlerin eşleri ve câriyeleri konusunda neyin farz kılınması gerektiğini, hangi ölçüde ve hangi sıfatta onlara farz kılınmasının uygun olduğunu biliriz. Farz kıldığımızı da o şekilde farz kılarız. Sana da mehirsiz, velîsiz, şâhidsiz ve benzeri bir takım şartlar olmaksızın evlenmek gibi bazı hususiyetleri özel olarak verdik.

(Hür kadınlardan olan) eşler hakkında farz kılınan hususları, mehir, velî, şâhidler, nafaka, payının/hissesinin ayrılmasının vâcib olması, hür kadınlarla evliliğin dört ile sınırlanması olarak tefsir ettiler. Câriyeler hakkında ise bunların da helâl ve temiz yoldan harp esiri olarak mülkiyete geçmiş olmak, ahid ehlinden (zimmîlerden) olarak habis ve pis yoldan elde edilmiş olmamak olarak tefsir ettiler.

Bir hadîste "*Namaza ve ellerinizin altında bulunanlara dikkat edin.*"[256] buyrulmuştur. Yâni beş vakit namazı, köle ve câriyelerinizin hukukunu koruyun. Onların muhtaç oldukları gıda, giyim ve diğer ihtiyaçlarını görün. Onlara güçlerinin yetmediği işler yüklemeyi terk edin. Onlara işkence yapmayı bırakın. Peygamberimiz (a.s.) köle ve cariyeler hakkında dikkat edilmesi gerekenlerle namaz hususunu bir arada tavsiye etmesi, namazın farz olması gibi efendilere köle ve câriyelerin hukukunu gözetmelerinin

de farz olduğuna işâret etmek içindir.

Cömert, güzel huylu ve ikrâmı bol ol!
Hak Teâlâ sana verdiği gibi sen de başkalarına ver!
Kulun hakkını aslâ unutma!
Elinden su içse, kuş yuvası gibi yap elini!
Bir kimsenin günahına kızarsan,
Onun âkıbetini düşün yeter,
Bedahşan yakutunu kırmak kolaydır,
Kırılan ise tekrar yapıştırılamaz.

“Allah” sakınılması zor olan hususları *“bağışlayandır, merhamet edendir.”* Zorluk, darlık ve benzerlerinin olduğunun düşünüldüğü durumlarda kullarına genişlik lütfedendir.

Hz. Peygamber (s.a.)’e kendisini hîbe eden bir hanım olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. **İbn Abbas** (r.a.)’tan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.)’in nikâh akdi ile aldığı veya câriyesi olan hanımları dışında hanımı yoktu. Diğer bazıları ise Hz. Peygamber (s.a.)’e kendisini hîbe eden hanımı olduğunu söylemişlerdir. Bu kadınların kim olduğu konusunda da ihtilaf etmişlerdir. **Katâde** bu kadın Abdullah b. Abbas’ın teyzesi Meymûne bint Hâris el-Hilâliyye’dir demiştir. Peygamber kendisine evlilik teklifi için elçi gönderip elçi yanına vardığında Meymûne devesinin üzerindeydi. Cevaben “Deve de üzerindeki de Rasûlullah’a âiddir.” dedi. **Şa‘bî** bu kadının Zeyneb bint Huzeyme el-Ensâriyye olduğunu söylemiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Çokları onun lakabının “Ümmü’l-mesâkîn (fakirlerin anası)” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu lakabla anılan bu Zeyneb (r.a.) değil Zeyneb bint Cahş’tır. Zeyneb bint Cahş elinin emeği ile kazanır, fakir ve miskinlere tasadduk ederdi. İşte o, cömertliği sebebiyle böyle isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarına hitaben *“Vefatımdan sonra en erken bana kavuşacak olanınız eli en uzun olanınızdır”*[257] buyurması da buna delâlet eder. Yâni benim vefatımdan sonra aranızda ilk vefat edecek olan en cömert olanınızdır demektir. O da ittifakla Zeyneb bint Cahş’tır. Daha önce geçtiği gibi Hz. Ömer (r.a.)’ın hilâfeti döneminde vefat etmiştir. Zeynep bint Huzeyme’ye gelince, o daha Peygamberimiz (a.s.) hayatta iken vefat etmiştir. Nitekim **Kâşifî** şöyle demiştir: “Eğer kendini hîbe eden, Hz. Zeyneb ise -ki meşhur ve gerçek olan budur-, hicretin üçüncü senesinde Ramazan ayında vukû bulmuştu. Hz. Zeyneb, Rasûlullah (a.s)’ın evinde sekiz ay kalmış, hicretin dördüncü yılı Rebîulâhir ayında vefat etmiştir.”

Ali b. Hüseyin, Dahhâk ve **Mukâtil** şöyle demiştir: “Kendisini Hz. Peygamber (s.a.)’e hîbe eden bu kadın Esedoğulları’ndan **Ümmü Şüreyk** bint Câbir’dir. İsmi Gizye’dir. Çokları bu kadın kendisini Hz. Peygamber (s.a.)’e hîbe ettiyse de kabul edilmediğini söylemiştir. Onu kabul ettiği ve gerdeğe girmeden önce boşadığı da

söylenmiştir.

Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle demiştir. **Ümmü Şüreyk**'in gönlüne İslâm sevgisi düştü. O zaman Mekke'deydi. Müslüman oldu. Sonra gizlice Kureyş kadınlarının arasına girmeye, onları İslâm'a dâvet ve teşvik etmeye başladı. Nihâyet bu durum Mekkeliler tarafından duyuldu. Mekkeliler onu yakaladılar ve şöyle dediler: "Kavmin olmasa, biz sana yapacağımızı bilirdik, fakat seni kavmine göndereceğiz." dediler. Bundan sonrasını Ümmü Şüreyk şöyle anlatıyor: "Beni çıplak bir deveye bindirdiler ve bağladılar. Sonra ne yiyecek ne içecek hiçbir şey vermeden üç günlük yoluculuk süresince beni böyle hep deve üzerinde tuttular. Yolda bir yerde konakladıkları zaman beni güneşin altında bekletiyor, kendileri gölgede oturuyorlardı. Yine bir konaklama yerine inip beni güneşin altında bıraktıklarında birden göğsümde çok soğuk bir şey olduğunu hissettim. Elimi uzattığımda bir kova su olduğunu anladım. O sudan biraz içtim. Sonra kova benden alınıp kaldırıldı. Sonra tekrar geldi. Ben yine alıp bir miktar daha içtim. Sonra kova kaldırıldı. Kova bir kaç kez böyle geldi gitti. Ben her defasında içtim ve kandım. Sonra serinlemek için kovada kalan suyu üzerime ve elbiseme döktüm. Onlar uyanınca üzerimde ve elbiselerimdeki ıslaklığı gördüler. "Yoksa sen kendini çözdün, bizim su kabımızı aldın ve ondan içtin mi?" dediler. Ben: "Hayır vallahi, ancak iş şöyle şöyle oldu" dedim. Onlar: "Eğer doğru söylüyorsan elbette senin dînin bizim dînimizden daha hayırlıdır" dediler. Su kaplarına bakınca onları aynen bıraktıkları gibi buldular. Bunun üzerine müslüman oldular."

Ümmü Şüreyk Hz. Peygamber (s.a.)'in huzûruna vardı ve mehirsiz olarak kendisini Hz. Peygamber (s.a.)'e hîbe etti. Rasûlullah (s.a.) onu kabul etti ve onunla gerdeğe girdi. Bu kıssadan anlaşılmaktadır ki Allâh'a güzelce îtimad etme konusunda kim sâdık olursa ve Allah'tan başka her şeyden ümidini keserse, fetihler gaybdan ona fetihler gelir.

Her kim Allâh'a itimad edip güvenirse,
Rabbinin gayb âleminden ona yüz gıdâ gelir.

Urve b. Zübeyr şöyle demiştir: "Kendisini Hz. Peygamber (s.a.)'e hîbe eden bu kadın Süleymoğulları'ndan Havle bint Hakîm'dir. Bu kadın ilk muhâcirlerdendi. Rasûlullah (s.a.) onu geri bırakmış ve onunla Osman b. Maz'ûn (r.a.) evlenmiştir." **Hz. Âişe** (r.a.): Havle bint Hakîm kendisini Rasûlullah (s.a.)'e hîbe eden kadınlardandır" demiştir. Hz. Âişe'nin bu sözü kendilerini Hz. Peygamber (s.a.)'e hîbe eden kadınların birden fazla olduğuna delâlet etmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in evlilik teklif ettiği kadınların sayısı otuzdur. Onlardan bir kısmıyla hiç nişanlanmamıştır. Bu nişanlanmadıklarından bazıları ile doğrudan evlenip gerdeğe girmiş, bazıları ile girmemiştir. Yine evlilik teklif ettiği kadınlardan bazıları ile nişanlanmıştır. Bu nişanlandıklarından da bazıları ile gerdeğe girmiş, bazıları ile girmemiştir.

Bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.)'in nişanlandığı kadınların sayısı yirmi üçtür. Onlardan gerdeğe girdiği hanımlar on ikidir.

Ebü'l-Leys *Bostân*'da şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'in evlendiği hanımları on dörttür: Bunlar Hz. Hatice, Sevde, Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, Ümmü Habîbe, Cüveyriyye, Safiyye, Zeyneb bint Cahş, Meymûne, Zeyneb bint Huzeyme, sonra Hilaloğulları'ndan kendisini Hz. Peygamber (s.a.)'e hîbe eden bir kadın, sonra Kinde kabilesinden Hz. Peygamber (s.a.)'den sakınıp geri duran, Hz. Peygamber (s.a.)'in de boşadığı bir kadın, sonra Küleyboğulları'ndan bir kadın.

İnsânü'l-uyûn'da der ki: "Açıktır ki Hz. Peygamber (s.a.)'in kendileriyle gerdeğe girdiği hanımları on iki tanedir. Bunlar evlenme sırasıyla **Hatice, Sevde, Âişe, Hafsa, Zeyneb bint Huzeyme, Ümmü Seleme, Zeyneb bint Cahş, Cüveyriyye, Reyhâne, Ümmü Habîbe, Safiyye ve Meymûne**'dir.

Hz. Peygamber (s.a.)'in kendisiyle gerdeğe girmediği hanımlarından biri de Hz. Peygamber (a.s.)'ın kendisini nikâhladığını duyunca sevinçten vefat eden Dihyetü'l-Kelbî'nin kız kardeşi Garrâ'dır.

Yine o kadınlardan birisi de Kureyş'ten Sevde'dir. Hz. Peygamber (a.s.) kendisine evlilik teklifi yapınca, beş veya altı oğlu olduğunu ileri sürerek özür beyan etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) onun hakkında hayır duâda bulunmuştur.

Yine o kadınlardan birisi Hz. Peygamber (s.a.)'den Allâh'a sığınan Esmâ bint Muâz el-Kindiyye'dir. Kadınlar ona: "Hz. Peygamber (s.a.)'in nezdinde bir mevki elde etmek istersen ondan Allâh'a sığın." dediler. Rasûlullah (s.a.) onunla gerdeğe girince: "Senden Allâh'a sığınırım." Esmâ, bu sözün edebden olduğunu zannetti. Hz. Peygamber (a.s.) da: "*Sen yüce bir sığınağa sığındın, ailene dön.*"[258] buyurdu ve ona hediye olarak üç elbise verdi.

Yine bu kadınlardan birisi, (Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarını dünyâyı veya Allah ve Rasûlü'nü tercih arasında muhayyer bırakan) tahyîr âyeti (el-Ahzâb, 33/28-29) inince dünyâyı tercih eden **Fâtıma bint Dıhk**'tir. O: "Ben ne bedbahtım ki dünyâyı tercih ettim." derdi.

Bu kadınlardan birisi de **Kuteyle**'dir. O Hadramut'ta iken kardeşi onu Hz. Peygamber (s.a.)'e nikâhladı. Kuteyle yanına gelmeden Hz. Peygamber (s.a.) vefat etti. Kuteyle'nin muhayyer bırakılmasını, isterse üzerine hicab atılıp mü'minlerin annelerinden olmasını, ayrılmak isterse dilediği kimse ile evlenmesini tavsiye buyurdu. Kuteyle ayrılmayı tercih etti. İkrime b. Ebî Cehil Hadramut'ta onunla evlendi.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Cibrîl (a.s.) Rabbimden bana bir vahiy getirmeden hanımlarımdan hiçbiriyle evlenmedim, kızlarımdan da hiçbirini evlendirmedim."*[259]

تُرْجِى مَنْ تَشَآءُ مِنْهُنَّ وَتُـْٔوِىٓ اِلَيْكَ مَنْ تَشَآءُۜ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ

عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ۜ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ تَقَرَّ اَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَّ
وَيَرْضَيْنَ بِمَٓا اٰتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ ۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فٖى قُلُوبِكُمْ ۜ وَكَانَ اللّٰهُ
عَلٖيمًا حَلٖيمًا ﴿٥١﴾

51. Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Bıraktığın hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Böyle olması onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah, kalblerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir.

"Onlardan dilediğini geriye bırakır,"

İmam Nâfi', Hamza, Kisâî, Hafs, Ebû Ca'fer, "تُرْجِى" diye, diğer kıraat imamları ise "تُرْجِئُ" diye okumuştur. İkisinin de mânâsı aynıdır. *el-Kâmûs*'ta belirtildiği gibi bir işi geri bırakmak, te'hir etmek/ertelemek demektir. *Keşfül-esrâr'*da şöyle denilmiştir: "اَلْاِرْجَاءُ", boşamaksızın kadınla beraber olmayı ertelemektir. Yâni, ey Muhammed, eşlerinden dilediğini geriye bırakıp te'hir edersin, nöbet/sıra ve taksime bakmaksızın dilediğinle beraber yatmayı terk edersin.

"Dilediğini de yanına alırsın." Nöbet/sıra ve taksimi dikkate almadan dilediğini yanına alır ve onunla birlikte yatarsın. Nöbetinden günlerce fazla bile olsa dilediğinle beraber olma, kezâ beraberliği terk konusunda tercih senin elindedir. Ya da onlardan dilediğini boşar, dilediğini tutarsın. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

"Bıraktığın" ric'î talakla boşadığın, terk edip kendinden uzaklaştırdığın *"hanımlarından arzu ettiğini"* istediğini ve taleb ettiğini *"tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah"* kınama, azarlama ve darlık *"yoktur." Keşfü'l-esrâr*'da: "Bu üç hususta sana bir sıkıntı yoktur." denir.

Bu taksimat maksadı câmi bir taksimdir. Bu, Hz. Peygamber (s.a.)'in ya boşaması ya da nikahta tutmasıdır. Nikahta tutarsa ister gerdeğe girer ister girmez. İster taksim yapar, ister yapmaz. Boşadığı zaman boşadığı kadına bir daha arzu etmeyebilir ya da edebilir.

Cumhur bu âyetin eşler arasında taksim konusunda indiği görüşündedir. Çünkü taksimde eşit davranmak Hz. Peygamber (s.a.)'e vâcib idi. İşte bu âyet nâzil olunca bu hüküm ondan sâkıt oldu. Onlar hakkında tercih tamamen Hz. Peygamber (s.a.)'e bırakıldı. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)'in özelliklerindendi.

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.)'in eşleri nafakalarının ve ziynet elbiselerinin artırılmasını taleb edince Hz. Peygamber (s.a.) onları bir ay terk etti. Nihâyet tahyîr âyeti (el-Ahzâb, 33/28-29) nâzil oldu. Hz. Peygamber (s.a.)'in eşleri O'nun kendilerini boşamasından endişe ettiler ve: "Ey Allâh'ın Nebîsi, sen bize kendinden ve malından dilediğin payı ayır ve bizi bulunduğumuz halde bırak." dediler. Peygamber eşlerinden beşini; Hz. Ümmü Habîbe, Meymûne, Sevde, Safiyye ve Cüveyriye'yi erteledi ve onlara istediği gibi taksimde bulunurdu. Dört tanesini; Hz. Aişe, Hafsa, Zeyneb ve

Ümmü Seleme’yi de yanına al aldı. Onlar arasında eşit taksim yapardı.

Rivâyet edilir ki Hz. Peygamber (a.s.) hanımlarından hiç birini taksim dışı bırakmamış, bu konuda serbest ve muhayyer bırakıldığı halde Hz. Sevde dışında eşleri arasında eşit taksimat yapmıştır. Hz. Sevde ise kendi isteği ile bu taksim hakkından feragat etmiş, kendisine âid olan geceyi Hz. Âişe’ye bağışlamış ve: “Beni boşama ki, hanımların arasında haşr olunayım.” demiştir.

“Böyle olması” yâni zikredilen işin senin tercihine bırakılması **“onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur.”**

“تَقَرَّ” kelimesinin aslı, soğuk demek olan “اَلْقَرُّ”dandır. Sevinç için soğuk gözyaşı (دَمْعَةٌ قَارَّةٌ), hüzün için ise sıçak gözyaşı dökülür. Ya da bu kelime “اَلْقَرَارُ”dandır. Yâni böyle olması, onların gözlerinin karar ve sükun bulup senin onlara yaptığın muâmeleden başkasına tamah etmemelerine uygundur, demektir. *el-Kâmûs*’ta der ki: “قَرَّتْ عَيْنُهُ” gözünün yaşı soğudu, ağlaması kesildi veya çok arzu ve istekli olduğu şeyi gördü demektir. “قَرَّ بِالْمَكَانِ” ise bir yerde karar kıldı, sâbit ve sâkin oldu, demektir.”

Onlar kendilerine verdiğin şeyle mutlu ve râzı olsunlar. Madem ki hepsi senin erteleme, yanına alma, yaklaştırma ve uzaklaştırma türünden yaptığın her şeyin Allâh’ın emri ile olduğunu biliyorlar, o halde üzülmesinler.

Artık bu durum onların gözlerinin aydın olmasına, üzüntülerinin az olmasına ve hepsinin razı ve memnun olmasına daha yakındır. Çünkü bu konuda hepsi için verilen hüküm eşittir. Sonra sen onlar arasında eşit davransan, onlar bunu senin lütfun/ikramın olarak görürlerdi. Onlardan bir kısmını tercih ettiğinde bunun Allâh’ın hükmüyle olduğunu bilirler ve gönülleri bununla rahat olur. Rekabet ve kıskançlık gider. Bu duruma razı olurlar. Bu şartla Allâh’ın hükmünü ve Peygamber’i tercih ederler. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)’in evliliğini mevcut hanımlarına tahsis ederek sınırlamış, onları boşamasını ve başka kadınlarla evlenmesini haram kılmış, o hanımları mü’minlerin anneleri eylemiştir. Nitekim *Celâleyn Tefsîri*’nde böyle geçmektedir.

Sadece *“Allah, kalblerinizde olanı”* gizli düşünceleri ve havâtırı *“bilir.”* O halde onları güzelleştirmek için gayret edin. *“Allah hakkıyla bilendir”* açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilir. *“halîmdir”* cezâyı vermekte acele etmez. Öyle ise cezâyı ertelemesine aldanmayın. Çünkü bu ihmal değil ihmal/mühlet vermekten ibârettir.

Boynunu geri çeken âsîleri hemen tutup cezâlandırmaz,
Özür ve af dileyenleri zorla sürüp yürütmez,
Kötü amele öfkelenirse,
Yapılanı (amel defterinde) yazıda bırakırdı,
Ey oğul, bir nefes bile kötü amel işleme,
Sonunda başa ne geleceğini bilemezsin.

et-*Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de şöyle denilmiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'in nefsi, sıfatlarından tamamen soyunup arınınca, artık kıyamette "Nefsî, nefsî" deme durumu kalmadı. Bundan dolayı *"Benim şeytanım ellerimde müslüman oldu."*[260] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)'in nefsi, kalbin sıfatlarıyla muttasıf olunca, hevâ ondan zâil oldu. Artık hevâ ve heves ile konuşmaz oldu. O'nun dünyâsı âhiretin sıfatlarıyla muttasıf oldu. Bu yüzden başkalarına âhirette açılan şeyler ona dünyâda iken açıldı. Çünkü başkasının göğsünden âhirette çıkarılıp atılacak olan kin, O'nun kalbinden dünyâda iken çıkarılıp atıldı. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"****(Cennette)* ***onların kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız."*** (el-A'râf, 7/43) Hz. Peygamber (s.a.) hakkında ise: ***"Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?"*** (el-İnşirâh, 94/1) buyurmuştur. Yâni bu O'nun göğsünden kinin çıkarılıp alınması iledir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'e dünyâda: *"Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın"* buyurmuştur. Yâni bu konuda nasıl istersen öyle hareket edebilirsin. Bu konuda sana bir zorluk ve günah yoktur demektir. Nitekim Allah Teâlâ cennet ehli için de şöyle buyurmuştur ***"Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır."*** (ez-Zuhruf, 43/71)

Ezelde senin varlık binânı sevilme ve sevme kâidesi üzere tesis etmek sûretiyle *"Allah hakkıyla bilendir."* Senden sâdır olup meydana gelenler konusunda *"halîmdir."* Başkalarına hilm ile davranmadığı kadar sana hilm ile muâmele eder."

Denilir ki: Hz. Peygamber (a.s.)'ın gölgesi yere düşmemiştir. Çünkü O sırf/hâlis nur idi. Nûrun ise gölgesi olmaz. Burada Hz. Peygamber (s.a.) kevnî-zıllî varlığı ifnâ ettiğine işâret vardır. O, beşer sûretinde cesede bürünmüş bir nurdur. O'nun için asla ma'sıyet zulmeti/karanlığı yoktur. O asıldan mağfirete mazhar olmuştur.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Her nefeste gizli ve âşikâr olarak Allâh'ı murâkabe etmek beşerin tâkat ve kudreti dışındadır. Çünkü bu durum mele-i a'lânın (yüce topluluğun) özelliklerindendir. Rasûlullah (s.a.) ise bu rütbeye sâhipti. O (s.a.), farz, mendûb ya da mübâh olsun bütün hallerinde hep Allâh'ı zikrederdi.

Hz. Peygamber (s.a.)'in bazı işlerde yanıldığına (sehv) dâir nakledilen rivâyetlere gelince, bu durum diğer insanların tabii bir düşüncesizlik ve gafletten ileri gelen yanılmaları gibi değildir. Hâşâ Hz. Peygamber (s.a.) bu durumdan uzaktır. Bilakis Hz. Peygamber (s.a.)'in yanılması, ümmeti yanıldıklarında O'na uymaları için bir teşrî/hüküm koyma mâhiyetindedir. Mesela, Hz. Peygamber (s.a.)'in namazın rekatlarının sayısında yanılması gibi. Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.) öğle namazını iki rekat kıldı, sonra selam verdi. Ebû Bekir (r.a.): "İki rekat kıldınız." deyince, kalktı ve iki rekat daha ilâve etti.[261]

Hz. Peygamber (s.a.)'in bazı yanılmaları ise istiğrâk ve incizâbdan kaynaklanmaktadır. Bunun için zaman zaman *"Ey Humeyrâ (Âişe), benimle konuş."*[262] buyururdu. Hâsılı Hz. Peygamber (s.a.)'in hâli ümmetinin ferdlerinden herhangi birinin hâli gibi değildir. Onun için Allah Teâlâ O'na başka hiç kimseye yapmadığı özel

muâmele yapmıştır. Çünkü Allah kalblerde ve göğüslerde olanı bilir ve işleri her yönden kuşatır. O'ndan bizi rızâsına muvaffak kılmasını ve atâsına/ihsânına vesîle lütfetmesini niyaz ederiz. Her nebî ve velîye bol bol veren/feyiz ihsân eden, gizli ve âşikar her işte yol gösteren (mürşid) O'dur.

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَٓاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَٓا اَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ اَزْوَاجٍ وَلَوْ
اَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ اِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمٖينُكَۜ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
رَقٖيبًا ﴿٥٢﴾

52. Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, elinin altında bulunan cariyeler hariç, güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetler.

"Bundan sonra" yâni ümmetinin en fazla evlenebileceği kadın sayısı dört olduğu gibi senin de eşlerinin en fazla sayısı bu olduğu için, kendilerini dünyâ ile âhiret arasında tercih yapmaları için serbest bıraktığın ve seni tercih eden dokuz hanımından sonra ya da hanımlarından birisi ölecek olsa bile bugünden sonra *"artık başka kadınlarla"* müslüman veya ehl-i kitaptan kadınlardan birisiyle *"evlenmen,"* helâl değildir.

"اَلنِّسَاءُ وَالنِّسْوَانُ وَالنِّسْوَةُ" kelimeleri, "اَلْمَرْأَةُ" kelimesinin kendi lafzından olmayan çoğullarıdır. ("اَلنِّسَاءُ" kelimesine cins anlamı verilmiştir.) Çünkü Harf-i ta'rif, cemî/çoğul bir kelimenin başına geldiği zaman çoğul mânâsı ortadan kalkar ve o kelime ile cins murâd edilir. Bu kelime nekre gibi olup müsbette özel, menfide ise genel mânâ ifade eder. Mesela bir kişi kadınlarla evlenmeyeceğine, insanlarla konuşmayacağına, köleler satın almayacağına yemin etse, bir kadınla evlense, bir insanla konuşsa ve bir köle satın alsa da yeminini bozmuş olur. Çünkü cins ismi burada gerçek anlamındadır.

Dört kadından fazlasıyla evlenmek ümmete haram olmuş, fakat Hz. Peygamber (s.a.)'e ise haram olmamıştır. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) nübüvvet ve risâletin koruma ve muhâfazasındadır. Başkasının muktedir olamadığı nice şeylere muktedir olur. Bu mânâ sebebiyle Allah ümmetine farz kılmadığı nice şeyleri O'na farz kılmıştır. İşte gece kalkıp ibâdet etmesi, nâfile bir ibâdet yaptığı zaman ona devam etmesinin vâcib olması ve diğerleri bu kabildendir.

Ümmetin fertlerinde evliliğin en fazla dörtle sınırlanmasının sırrı ise mertebelerin sayısı dört olduğu içindir. Bunlar mânâ mertebesi, ruh mertebesi, misal mertebesi ve his mertebesidir. İnsanın elde ettiği varlık; gaybî isimler, ilmî hakîkatler nûrî ruhlar, misâlî sûretler, ulvî, süflî ve tevlîdî suretlerin toplamından hâsıl olmuştur. İşte bu yüzden kişiye dört evlilik meşrû kılınmıştır. Bu konunun tamamı, (Konevî'nin *Miftâhu'l-gayb* ve *Tefsîru'l-Fâtiha* ve Atpazârî Osman Fazlî Efendi tarafından bu eserlere şerhleri

gibi) kitaplarda mevcuddur.

“Elinin altında bulunan cariyeler hariç” Bu ifâde, “*kadınlar*”dan istisnâdır. Çünkü “*kadınlar*” kelimesi, hem hür kadınları hem de câriyeleri içine alır. Yâni bu sahip olduğun dokuz kadından başkası sana helal değildir. Ancak sağ elinin sahip oldukları, yâni senin mülkünde olan (câriyeler) bunun dışındadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)’e câriye edinmek helal kılınmıştır. **İbn Abbas** (r.a.): “Hz. Peygamber (s.a.) bu dokuz hanımından sonra İbrahim (r.a.)’ın annesi Mısırlı Mâriye’yi câriye olarak almıştır.” der.

“Güzellikleri hoşuna gitse bile”

“أَلْإِعْجَابُ” beğenmek, hoşuna gitmek demektir. **Râğıb** şöyle demiştir: “اَلْعَجَبُ وَالتَّعَجُّبُ (hayret ve şaşkınlık)” bir şeyin sebebini bilmemekten dolayı insana ârız olan bir haldir. Bâzen hoşa giden şey için de kullanılır. “اَلْحَسَنُ (güzellik)” bir şeyin tab‘a/tabiata uygun olmasıdır. Gözle güzel bulunan şeye genel kullanımda “الحَسَنُ” denir.

Mânâ şöyledir: Değiştirmek istediğin eşlerin güzellikleri ve cemalleri hoşuna gitse de gitmese de, yâni onların güzelliğini beğenme ve beğenmeme durumunda, yâni her halükârda bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir.

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: “Burada bahsedilen kadın, Ca‘fer b. Ebû Talib’in hanımı Esma bint Umeys el-Has’amiyye’dir. Ca‘fer şehid olunca Rasûlullah (s.a.) Esmâ ile evlenmek istedi. Allah Teâlâ kendisine bunu yasaklayınca, bundan vazgeçti. Rasûlullah (s.a.)’in izniyle Esmâ bint Umeys, Ebû Bekir (r.a.) ile evlendi.

et-Tekmile’de şöyle denilmiştir: “Allah Teâlâ burada Eş’as b. Kays’ın kız kardeşi Habbâbe’yi murâd etmektedir.”

Bir hadîste: *“Rabbime yalnız benimle cennette beraber olacak kadınlarla evlenmeyi şart koştum.”*[263] buyrulmuştur. Esmâ veya Habbâbe dünyâda Rasûlullah (s.a.)’e âile olmadılar. Cennette onun makamında onunla beraber olmaya ehil değillerdi. Bu sebeple Allah bu kadınları O’ndan uzaklaştırdı. Çünkü Allah sûrete değil mânâya bakar.

Gönlün mânânın esiri olunca,
Mânevî aşk, zâhirî aşktan daha iyi olur.
Mânâ güzelliği sana engel ve kalkan olmaz,
Onun aşkı yok olmaktan uzak ve berî olur.
Âlem halkı hep bu iştedirler,
Sûretlerin perdesine tutulmuşlardır.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur *“Kim bir kadını malı ve güzelliği için nikâhlarsa onun malından ve güzelliğinden mahrum olur. Kim de bir kadınla dindarlığından dolayı evlenirse Allah o kişiyi o kadının malı ve güzelliği ile rızıklandırır.”*[264]

“Bunların yerine başka hanımlar alman...”

Râğıb der ki: “اَلتَّبَدُّلُ وَالْإِبْدَالُ وَالتَّبْدِيلُ وَالْاِسْتِبْدَالُ” bir şeyi diğerinin yerine koymaktır. “اَلْعِوَضُ (ivaz)”dan daha umûmîdir. Çünkü ivaz, birincisini vermekle ikincisinin senin olmasıdır.

“اَلتَّبْدِيلُ” ise karşılığı gelmese bile değiştirmek demektir.”

Yâni bu dokuz hanımın hepsini veya birisini boşayıp onun yerine başka birini nikahlamak sûretiyle onları başka eşlerle değiştirmen sana helal değildir.

Bu hanımlar, dünyâyı ve dünyâ ziynetini değil de Rasûlullah (s.a.)'i ve âhiret yurdunu tercih ettikleri, O'nun muradına razı oldukları için Allah Teâlâ onlara bir üstünlük ve karşılık vermeyi murâd etti. Rasûlü'nü onlara tahsis etti. Onları boşamasını ve başka hanımlarla değiştirmesini yasakladı.

“Sana helâl değildir.”

“لاَ يَحِلُّ” müzekkerdir. Çünkü cemînin müennesliği hakîkî değildir ve fiil ile fâilin arasına başka bir lafız girmiştir. “وقال نسوة” âyetinde araya başka bir lafız girmeden fiilin müzekker olması câiz olduğuna göre, girdiğinde fazlasıyla câiz olur.

Mücâhid şöyle demiştir: “Bu âyetin mânâsı şöyledir: Müslüman hanımlardan sonra senin yahûdi ve hristiyan kadınlarla evlenmen veya müslüman hanımları yahudi ve hristiyan kadınlarla değiştirmen helal olmaz. Yahudi veya hristiyan bir kadın mü'minlerin annesi olamaz. Ancak elinin altında bulunan/sahip olduğun câriye bundan müstesnâdır. Rasûlullah (s.a.) câriye olarak alırsa ehl-i kitaptan olan kadınları O'na helal kılmıştır.”

“Allah her şeyi gözetler”

“اَلرَّقِيبُ”, hâfız, koruyan, gözetleyen demektir. Bu gözetleme, ya korunan bir şeyi görüp gözetmek ya da onun gözetlenmesinin öneminden dolayı yapılır. “اَلرَّقِيبُ” gaflet etmeyen, dalgınlığa düşmeyen ve kendisi hakkında böyle bir şey asla caiz olmayandır. Böyle olunca da O hiçbir hatırlatıcı ve uyarıcıya ihtiyaç duymaz. Nitekim **Zerrûkî**'nin *Şerhu'l-Esmâ*'sında böyle geçmektedir.

Yâni Allah Teâlâ sizi her şeyi koruyan/kaydeden, görüp gözetendir. Öyleyse siz de O'nun emirlerini koruyup gözetin. Sizin için belirlediği sınırları aşmayın.

Bu âyet-i kerîmede önemli bazı hususlar vardır:

1- Cumhûra göre bu âyet muhkemdir ve Rasûlullah (s.a.) vefat edinceye kadar mevcut hanımları dışında başka kadınlarla evlenmesi haram ve yasak kılınmıştır.

2- Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'e nikah ve evlenme konusunu geniş tutunca, O'nun mübârek nefsi mizacında değişmeyi gerektirecek şekilde kendi içeceği yerlerden içmekle nasiplendirildi. Tıpkı tatlı, sıcak ve safrâvî bir yemek yiyen bir kimsenin sağlığını korumak için bu safrayı gideren ekşi (asitli) soğuk bir gıdaya ihtiyaç duyduğu gibi, Allah Teâlâ Habîbi (s.a.) hakkında inâyetinin kemâlinden kalbî ve nefsî mizâcının mutedil olması için O'nu *“Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen ... sana helâl değildir”*ekşisi (asidi) ile besledi. Bu Hz. Peygamber (s.a.)'in mübârek nefsini terbiye kabilindendir.

3- Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.)'e evlilik dâiresini genişletip O'na bir çok kadınla evlenmeyi helal kılmasına, dilediğini geriye bırakıp dilediğini de yanına almak konusunda muhayyer bırakmasına sabır hususunda ezvâc-ı mutahharada darlanma

meydana gelince, bu durum onların damaklarında en ekşi (asitli) gıda ve kalplerinin mizacı için en soğuk bir şey gibi oldu. Onun için Allah onları *"Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen ... sana helâl değildir."* tatlısı ile besledi. Kalblerinin selâmetini muhâfaza etmek ve kalblerinin kırığını sarmak üzere kalblerinin mizâcının soğukluğunu onunla teskin etti. İşte bu onların nefislerini terbiye kabilindendir.

4- Bu âyette ümmetin erkekleri ve kadınlarının nefislerinin alacağı bir çok öğüt ve nasihatlar vardır. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in hallerinden ve hanımlarının hallerinden öğüt ve ibret alacaklardır. Allah Hz. Peygamber (s.a.)'inin hallerini, hanımlarının hallerini ve ümmetin hallerini görür ve gözetler. Onların maslahatlarını gözetir.

5- Rasûlullah (s.a.)'in vefâtına kadar nikahında olan dokuz hanımından murâd; Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Sevde, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Safiyye, Hz. Meymûne, Hz. Zeyneb ve Hz. Cüveyriyye'dir.

Hz. Âişe (r.anha) Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)'ın kızıdır. Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Âişe'yi yedi yaşındayken Mekke'de Şevval ayında nikahladı. Hicretten sekiz ay sonra yine Şevval ayında Hz. Âişe dokuz yaşındayken onunla gerdeğe girdi. Hz. Peygamber (a.s.)'ın vefatında Hz. Âişe on sekiz yaşındaydı. Peygamberimiz vefât ettiğinde mübarek başı Hz. Âişe'nin kucağındaydı. Yine Peygamberimiz onun odasına defnedilmiştir. Hz. Âişe (r.anha) 67 yaşında hicretin 58. yılının Ramazan ayında vefat etti. Cenâzesini Bakî' kabristanında Ebû Hüreyre (r.a.) kıldırdı ve geceleyin orada defnedildi. Onun vefâtı Muâviye'nin halîfeliği zamanında Mervân b. Hakem'in Medîne valiliği sırasında olmuştur. Mervan o sene umreye gittiğinde Ebû Hüreyre (r.a.)'ı yerine Medîne'ye vâli olarak bırakmıştı.

Hz. Hafsa (r.anha), Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.)'ın kızıdır. Annesi, Hz. Peygamber (s.a.)'in süt kardeşi olan Osman b. Maz'ûn'un kız kardeşi Zeyneb'dir. Rasûlullah (s.a.) hicretten otuz ay sonra, Uhud'dan iki ay önce Şaban ayında Hz. Hafsa ile evlenmiştir. Hz. Hafsa Kureyş'in Kâbe'yi yeniden inşa ettikleri sırada nübüvvetten beş sene önce doğmuştur. 63 yaşına ulaşmış ve hicretin 45. yılında Şaban ayında Medîne'de vefat etmiştir. Cenaze namazını o zaman Medîne vâlisi olan Mervân b. Hakem kıldırdı, tabutunu o ve Ebû Hüreyre (r.a.) taşıdı.

Hz. Ümmü Habîbe (r.anha)'nın adı **Remle**'dir. Ebû Süfyan b. Harb (r.a.)'ın kızıdır. Eşi Ubeydullah b. Cahş ile ikinci Habeşistan hicretine katıldı. Eşi Ubeydullah orada hristiyan oldu. Ümmü Habîbe (r.a.) ise İslam'da sebat etti. Rasûlullah (s.a.) Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Habeş meliki Necâşî'ye gönderip Ümmü Habîbe ile evlendi. Necâşî Rasûlullah (s.a.) adına Ümmü Habîbe'ye 400 dinar (altın) mehir verdi ve kendiliğinden onun çeyizini hazırladı. Hicretin yedinci yılında onu (Medîne'ye) gönderdi.

Hz. Sevde bint Zem'a el-Âmiriyye (r.anha). Annesi Neccaroğulları'ndan olup Abdülmuttalib'in annesi Selmâ'nın erkek kardeşinin kızıdır.

Hz. Ümmü Seleme Hind bint Ebû Ümeyye el-Mahzûmiyye (r.anha). Peygamberimiz kendisiyle evlendiğinde Ümmü selemenin yanında dört kızı vardı. Yezîd

b. Muâviye'nin vâliliği zamanında 84 yaşında Medîne'de vefat etti. Cenaze namazını Ebû Hüreyre (r.a.) kıldırdı ve Bakî'de defnedildi.

Hz. Safiyye (r.anha), Hârun (a.s.) evladından Nadîroğulları'nın reisi Huyey'in kızıdır. Huyey Kurayzaoğulları'yla birlikte öldürülmüştür. Hz. Peygamber (a.s.) Safiyye'yi harp esiri olarak kendisine seçmiş, âzâd ederek onunla evlenmiştir. Âzâd edilişini mehri saymıştır. Hz. Safiyye rüyâsında ayın kucağına indiğini görmüştü. Hz. Peygamber (a.s.) onunla evlendiğinde yaşı henüz on yediye ulaşmamıştı. Hicretin 55. senesinin Ramazan ayında Medîne'de vefat etti ve Bakî'de defnedildi.

Hz. Meymûne bint Hâris el-Hilâliyye (r.anha). Hz. Peygamber (a.s.) hicretin yedinci yılında kazâ umresinde ihramlı iken Meymûne'yi nikâhladı. İhramdan çıktıktan sonra Serif'te onunla gerdeğe girdi. Hicretin 51. Yılında seksen yaşında vefat etti. Peygamberimiz (a.s.) gerdeğe girdiği (Mekke'de) Ten'îm yakınlarında bir yer olan Serif'te defnedildi.

Hz. Zeyneb bint Cahş b. Rebâb el-Esediyye (r.anha). Onun kıssası bu surede geçmişti.

Hz. Cüveyriyye bint Hâris el-Huzâiyye (r.anha). Mustalık gazvesinde esir alınmıştı. Yirmi yaşındaydı. Ganîmet taksiminde Sâbit b. Kays (r.a.)'ın hissesine düştü. Sâbit b. Kays (r.a.) dokuz ukiyye/okka altın karşılığında âzâd olmak üzere onunla mükâtebe (âzâdlık anlaşması) yaptı. Bu miktarı Cüveyriyye adına Hz. Peygamber (a.s.) ödedi ve onunla evlendi. Hz. Peygamber (a.s.)'ın onu câriye olarak satın aldığı, sonra âzâd ederek onunla evlendiği de söylenmiştir. Medîne'de hicretin 56. yılında 70 yaşında vefat etti. Cenaze namazını o zaman Medîne valisi olan Mervân b. Hakem kıldırdı.

Rasûlullah (s.a.) vefat ettiğinde bu dokuz hanımı bırakmıştır. Bir şâir onların isimlerini nazmederek şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a.) vefat edip geride dokuz hanım bıraktı
İyilikler ve güzellikler hep onlara nisbet edilir.
Onlar Âişe, Meymûne ve Safiyye
Hafsa, onlardan sonra Hind ve Zeyneb gelir.
Cüveyriyye ile Remle, sonra Sevde.
Üç ve altı, onlardan bahsetmek pek tatlı.

6- Bu âyet kişinin evlenmek istediği kadına bakmasının câiz olduğuna delâlet eder. Ebû Hüreyre (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre bir adam Ensar'dan bir kadınla evlenmek istedi Hz. Peygamber (s.a.) adama: *"O kadına bak, çünkü Ensar kadınlarının gözlerinde bir şey vardır."*[265] buyurdu. **Humeydî** "Hz. Peygamber (s.a.) Ensar kadınlarının gözlerinin küçüklüğünü kasdetmektedir." demiştir. Çünkü nikâhtan önce evlenilmek istenilen kadına bakmak ülfet ve kaynaşmaya sebep olur. Hz. Peygamber (s.a.) süt teyzesi Ümmü Süleym'e evlenmek istediği bir kadının kokusunun hoş mu nâhoş mu olduğunu anlamak için yanaklarını koklamasını emretmiştir.[266]

Bazı özürler dolayısıyla bütün uzuvlara, hatta galîz avrete bakmak câiz olur. Bu özürler dokuzdur:

Birincisi, zinâda olduğu gibi şâhidliği yüklenmek. Yâni bir adam bir kadınla zinâ ediyor olsa, onları bu halde görenin, sürme milinin sürmedanlığa girdiğini gördüğü gibi gördüğüne şâhidlik etmesi için onların edeb mahalline bakması câizdir.

İkincisi, Şâhidliği edâ etmek. Çünkü bilip tanımadan ve yüzü görmeden şâhidlik sahih değildir.

Üçüncüsü, hâkimin hüküm vermesi.

Dördüncüsü, ebenin doğum yaptırması.

Beşincisi, iktidarsızlık durumunda bekaretin tespiti, ayıp ve iddianın reddi.

Altıncısı ve yedincisi, erkek ve kadın için sünnet olmak. Erkek çocuğun sünnet olması, müekked sünnettir. Kadının sünnet olması müstehaptır. Çünkü kadının idrar yolu üzerinde horoz ibiği gibi ince bir deri olup onun kesilmesi kadının sünnet olması demektir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Sünnet olmak (hitân), erkeklere sünnet, kadınlara ise şeref verici bir durumdur."*[267] Sünnet (cinsî münâsebette) kadınların lezzetini artırır ve onların rutûbetini kurutur.

Sekizincisi, bir câriyeyi satın alma isteği.

Dokuzuncusu, bir kadını nikâhlama isteği.

Bu özür hallerinde şehvetle dahi olsa bakmak câizdir. Ancak yine de kişi şehveti kasdetmemelidir.

Kişi evlilik için bir kadına tâlib olursa ulemânın ittifâkıyla o kadına bakması mübah kılınmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel'e göre kişi evlenmek istediği kadının genellikle görünen yüz, boyun, elleri ve ayaklarına bakabilir. Diğer üç imama göre ise yüz ve ellerinden başka yerlerine bakamaz. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

7- Allah Teâlâ'nın her şeyi görüp gözeten olduğunu bilen kimse, her şeyde Allâh'ı murâkabe eder, gözetir ve O'ndan başkasına iltifat etmez. **Kâşifi** der ki: "Hak Teâlâ'nın kendisine görmekte ve gözetlemekte olduğundan haberdâr kişinin murâkabe ve tefekkürden uzak kalması mümkün değildir."

Madem ki Hakk'ın bilen ve gören olduğunu bildin,
Gizli ve açığını düzgün eyle!

Allah Teâlâ'nın murâkabesi cihetine yapışarak er-Rakîb ismi ile Allah Teâlâ'ya yaklaşmak, Allâh'ın her halde kendisini görüp gözettiğini bilmek sûretiyle O'nun ilmi/bilmesi ile yetinmekle olur. Yine kişi nefsinin ve şeytanın kendisine düşman olduğunu, her ikisinin de gaflete ve Hakk'a muhâlefete zorlamak için fırsat kolladıklarını bilir. Bu yüzden onların nüfuz edecekleri ve akacakları yerleri kapatmak için yerlerini, aldatmacalarını ve yayılmalarını dikkatle takip etmek suretiyle tedbirini alır. Yine tahalluk cihetinden zikredildiği gibi kendi nefsini, Allah Teâlâ'nın murâkabe edilmelerini emrettiği âilesini ve başkalarını gözetler.

er-Rakîb isminin özelliği kaybolan şeyleri bulmak, âileyi ve malı korumaktır. Buna göre bir şey kaybeden kimse bu ismi çok okur ve kaybettiğini bulur. Anne karnındaki ceninin düşmesinden endişe eden kimse bu ismi yedi kere okur. Aynı şekilde yolculuğa çıkmak isteyen kişi âilesinden ve çocuklarından başına kötü bir şey gelmesinden endişe ettiği kimsenin boynuna elini koyar ve bu ismi yedi kere söyler. İnşallah o kişi her türlü belâ ve musibetlerden emin olur. **Ebü'l-Abbâs Fâsî** bunu *Şerhu'l-Esmâi'l-hüsnâ*'da zikretmiştir.

Allah Teâlâ'dan bizi gece ve gündüzde, gizlide ve açıkta korumasını, şu dünyâ bizden boş kalana kadar murâkabe ehlinden eylemesini niyaz ederiz.

---

[254]. Veliyyü'l-emrin veya emîrin gördüğü lüzuma mebnî fazla bir sehm, bir atiyye veya muayyen bir para vermek üzere mücâhidleri harbe terğib ve teşvikde bulunmasıdır.

[255]. Tirmizî, Menâkıb, hadis no: 3752

[256]. İbn Mâce, Vasaya 1; Müsned, I, 79; III, 317; VI, 290, 311

[257]. Buhârî, Zekat 11; Müslim Fedâilu's-Sahâbe 99

[258]. Buhârî, Talak 3; İbn Mâce, Talak 11

[259]. Deylemî, hadis no: 6289

[260]. Münâvî, IV, 440

[261]. Buhârî, Ezân, hadis no: 715; Müslim, Mesâcid, hadis no: 573

[262]. Aclûnî, I, 40 (450)

[263]. Hâkim, Müstedrek, III, 148

[264]. Irâkî, Muğnî, II, 38

[265]. Müslim, Nikah 74-75; Müsned, II, 276, 299

[266]. Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 231.

[267]. Ebû Dâvûd, Edeb 167; Müsned, V, 75

ALLAH,
HAKKI SÖYLEMEKTEN
ÇEKİNMEZ

يَٓا اَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّٓا اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى
طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرٖينَ اِنٰيهُۙ وَلٰكِنْ اِذَا دُعٖيتُمْ فَادْخُلُوا فَاِذَا طَعِمْتُمْ
فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَاْنِسٖينَ لِحَدٖيثٍۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ
فَيَسْتَحْيٖ مِنْكُمْۘ وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيٖ مِنَ الْحَقِّۜ وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا
فَسْـَٔلُوهُنَّ مِنْ وَرَٓاءِ حِجَابٍۜ ذٰلِكُمْ اَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّۜ وَمَا
كَانَ لَكُمْ اَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ وَلَٓا اَنْ تَنْكِحُٓوا اَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهٖٓ
اَبَدًاۜ اِنَّ ذٰلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظٖيمًا ﴿٥٣﴾ اِنْ تُبْدُوا شَيْـًٔا اَوْ تُخْفُوهُ
فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلٖيمًا ﴿٥٤﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فٖٓي اٰبَٓائِهِنَّ
وَلَٓا اَبْنَٓائِهِنَّ وَلَٓا اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اِخْوَانِهِنَّ وَلَٓا اَبْنَٓاءِ اَخَوَاتِهِنَّ
وَلَا نِسَٓائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّۚ وَاتَّقٖينَ اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ شَهٖيدًا ﴿٥٥﴾

53. Ey îman edenler! Siz, bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak dâvet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmekte, fakat o *(size bunu söylemekten)* utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allâh'ın Rasûlü'nü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük *(bir günah)*tır.

54. Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de şüphe yok ki Allah, her şeyi gâyet iyi bilmektedir.

55. Onlara *(Peygamber'in hanımlarına)* babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları *(mü'min kadınlar)* ve ellerinin altında bulunanlardan dolayı bir günah yoktur. *(Ey Peygamber hanımları!)* Allah'tan korkun; şüphesiz Allah, her şeye şâhidtir.

Rivâyet etmişlerdir ki, Hz. Peygamber (a.s) Hak Teâlâ'nın hükmü ile Hz. Zeyneb'i kabul edince düğün yemeği ikram etti. Halkı çağırıp büyük bir ziyafet verdi. Yemek yenince halk sohbete daldılar. Hz. Zeyneb ise evin köşesinde yüzünü duvara çevirmiş oturuyordu. Hz. Peygamber (s.a.) insanların dağılıp gitmesini istiyordu. Sonunda kendisi meclisten kalktı ve gitti. Sahâbe de gittiler. Sadece üç kişi kaldı, onlar sohbete devam ediyorlardı. Hz. Peygamber (a.s.) evin kapısına geldi, onlardan müsâade istemeye de utanıyordu. Çok zaman bekledikten sonra yalnız kaldı ve hicâb âyeti nâzil oldu.

Yine rivâyete göre mü'minlerden bazıları Hz. Peygamber (s.a.)'in yemek vaktini bekliyorlar, eve girip Hz. Peygamber (s.a.) gelinceye kadar orada oturuyorlar, sonra yemeği yiyorlar ve dışarı çıkmıyorlardı. Rasûlullah (s.a.) ise bu durumdan rahatsız oluyordu. İşte Allah Teâlâ bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Ey îman edenler! Siz," size izin verilip *"bir yemeğe çağırılmadıkça, zamanını gözetmeksizin,"* yemek vaktini veya yemeğin hazırlanmasını beklemeden, *"Peygamber'in evlerine"* odalarına hiçbir durumda *"girmeyin."*

Buradaki "إِلَى" harf-i cerri "يُؤْذَنَ" fiiline müteallık olup izin verilse bile dâvetsiz yemeğe gitmenin güzel bir şey olmadığını hissettirmek için "*çağrılıp dâvet edilmedikçe*" mânâsını içermektedir.

Burada izin isteme, vakti gözetme ve hürmet göstermenin gerekliliğine işâret vardır.

"Ancak dâvet edildiğiniz vakit girin." Burada 'yemeğe izin' ile yemeğe dâvetin kastedildiğine açıkça delâlet vardır. Yâni içeri girmek için size izin verildiğinde ve yemeğe dâvet edildiğinizde edeb üzere ve o makamın hükümlerini muhâfaza ederek O'nun evlerine girin.

"Yemeği yediğinizde hemen dağılın," beklemeyin *"sohbete dalmayın."*

"اَلْاِسْتِينَاس (dalmak)" ünsiyet etmek, alışmak demektir. Yalnızlığın ve ürküp kaçmanın zıddıdır. "اَلْحَدِيثُ (sohbet)" kelimesi, az söz için de çok söz için de kullanılır. Çünkü söz, peyderpey hâdis olur/söylenir.

Yani, bazınız bazınızın söz ve sohbetine ya da kulak misafiri olarak ev halkının söz ve sohbetine ünsiyet edip dalmak talebiyle Hz. Peygamber (s.a.)'in evlerine girmeyin.

Bu ifade izinsiz ve dâvetsiz olarak yemek için girenlere ve benzerlerine mahsustur. Yoksa hiç kimseye yemek dışında izinle bile Hz. Peygamber (s.a.)'in evine girmek, yemekten sonra da çok önemli bir iş için bile olsa orada beklemek câiz olmazdı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Yâni ihtiyaçlarınız görülünce artık oradan çıkın. İhmalkar davranmayın. Hz. Peygamber (s.a.)'in güzel ahlâkı sizi güzel edebden alı koymasın. O'nun hayâsının fazlalığı sizi kendisine sıkıntı vermeye sevk etmesin. Hz. Peygamber (s.a.)'in güzel ahlakı, onları kendisiyle serbest ve rahat davranmaya cesaretlendirmişti. Nihâyet Allah bu âyeti indirdi."

"Çünkü bu hareketiniz" yemekten sonra bekleyip sohbete dalmanız, evi kendisine ve âilesine dar geldiğinden ve gereksiz yere O'nun meşgul edilmesinden dolayı

“Peygamber’i üzmekte, fakat O” sizi dışarı çıkarmaktan *“utanmaktadır.”* Âyetin devamı da buna delâlet etmektedir.

“اَلْأَذَى (üzüntü, eziyet)” insanın canına, cismine veya sahip olduğu şeylere dünyevî yahut uhrevî bir zararın ulaşmasıdır.

“Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez.”

Bu da utanılıp çekinilen şeyin ashâbın bizzat kendileri olmayıp onlarla ilgili hak bir emir olmasını gerektirir. Bu ise ancak onların evden çıkarılmalarıdır. Yâni (ey uygunsuz davranan sahabîler!) sizin çıkarılmanız haktır. Bu yüzden utanmaktan dolayı terk edilmemesi gerekir. İşte bu sebeple Allah Teâlâ utanıp çekinen kişinin bir işi terk etmesi gibi bu emri terk etmeyip size Hz. Peygamber (s.a.)’in evinden (işiniz bittikten sonra) çıkmanızı emretmektedir.

Allah Teâlâ’nın çıkma emrini vermeyi terk etmemesinin “لَا يَسْتَحْيِى (çekinmez) diye ifâde edilmesi müşâkele[268] içindir.

Hz. Peygamber (a.s.) insanların haya duygusu en fazla olanı, tabîat olarak hoşlanmadığı ayıp ve kusurları en çok görmezden geleni idi.

Utanma/hayâ, kerih ve sevimsiz ve nahoş bir işin yahut terk edilmesi yapılmasından daha hayırlı olan bir işin yapılması hâlinde insanın yüzünde ârız olup meydana gelen bir rikkat/incelik ve hassasiyettir. **Râgıb** şöyle demiştir: “Hayâ, nefsin çirkin iş ve kötü şeylerden kendini toparlayıp alıkoyması ve çirkin olanı terk etmesidir.

Rivâyet edilmiştir ki: “*Allah Teâlâ saçı başı ağırmış müslümana azab etmeye hayâ eder.*”[269] Bu hadîs ile hâşâ Allâh’ın daralması/sıkılması ve çekinmesi murad edilmemiştir. Çünkü Allah Teâlâ böyle vasfedilmekten münezzehtir. Burada murad edilen, Allah Teâlâ’nın o kimseye azab etmeyi terk etmesidir. Yine *“Elbette Allah Teâlâ hayâ sâhibidir”*[270] şeklindeki rivâyetin mânâsı da çirkinlikleri terk eden ve güzellikleri yapandır, demektir.

Sonra bu âyette başkalarına yük/bâr olan kimselere te’dîb/edeb öğretme vardır.

Ahnef der ki: “Allah Teâlâ’nın *“Yemeği yediğinizde hemen dağılın”* kavlinin başkalarına yük olan kimseler hakkında nazil olmuştur. Buna göre misafir ev sahibine yük olmamalı/ağırlık vermemeli, bilakis ziyaretini hafif/kısa tutmalıdır. Hasta ziyaretinde bulunan kimsenin durumu da aynıdır. Çünkü hasta ziyareti bir lahza/ gâyet kısa bir müddettir.”

A‘meş’e: “Gözlerin neden zayıf ve bulanık görür oldu?” diye soruldu. O da: “Başkalarına yük olanlara bakmaktan.” diye cevap verdi.

Şiirde şöyle denilmiştir:

Başkalarına yük olan kimse bir topluluğun yurduna girdiğinde
Orada oturanların göç etmekten başka yapacakları bir şey yoktur.

“Yük/bâr olan kimselerle düşüp kalkmak, ruhun hummâsıdır.” denilmiştir.

Nûşirevan’a: “Ağır yükleri taşıyıp da yük olan kimseyle düşüp kalkmaya tahammül edemeyen bir adam hakkında ne dersin?” diye sorulunca şöyle cevap verdi: “Bu adam yükü bütün organlarıyla taşır. Yük olan kimseyi ise yalnız ruha ağırlık yapar.”

Denilir ki: “Asil/fazîlet sahibi kimselerin huzuruna girenin hakkı, az konuşmak ve çabuk kalkmaktır.” Gereğinden fazla oturmak ve vakitsiz gelmek ahmak kimsenin alâmetlerindendir.

Ulemâ demişlerdir ki: Kişi bir müslüman kardeşinin kapısına geldiğinde üç defa izin ister ve her defasında: “اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا اَهْلَ الْبَيْتِ (Allâh’ın selamı sizin üzerinize olsun ey hâne halkı)” der. Sonra da: “Falanca içeri gelebilir mi?” der. Her selâm vermesinden sonra yemek yiyenin yemeği, abdest alanın abdestini, namaz kılanın dört rekat namazını tamamlayacağı kadar bir müddet bekler. Ona izin verilirse içeri girer ve ziyaretini kısa tutar. Aksi halde gönlünde hiç bir kin ve düşmanlık hissi olmadan geri döner. Ev sahibinin haber verdiği ve dâvet ettiği kimsenin izin istemesi gerekli değildir.

Keşfü’l-esrâr’da şöyle denilmiştir: “Edeb sözün sonu, hâlin başlangıcıdır. Hak Teâlâ Hz. Mustafâ (s.a.)’i önce edeble süsledi, sonra insanlara gönderdi. Nitekim O (s.a.) şöyle buyurmuştur: “*Beni Rabbim terbiye etti, terbiyemi de ne güzel eyledi.*”[271] Avâm halkın her görünen uzvu için bir edeb vardır. Bu edebe uymazlarsa helâk olurlar. Havâs, yâni seçkin kulların görünmeyen her uzvu için bir edeb vardır. Onlar da buna uymazlarsa helâk olurlar. Hâssu’l-hâs, yâni en seçkinlerin ise her hâl ve vaktinde ayrı bir edebe riâyet etmeleri gerekir.”

Molla Câmî şöyle der:

Ey dostlar nefsi terbiye ediniz,
Aşk yolları tümüyle edebdir.
Sonsuz nîmetin sermayesi edebdir,
Akıl yüksekliğinin sermâyesi edebdir.
Kulluğun adâleti nedir?
Allâh’ın yasaklarının sınırında durmaktır.
Sözü, işi, duymayı ve görmeyi,
Şerîat terazisinde ölçmektir.
Hakk, halk, şeyh, arkadaş ve yoldaş ile,
Yolun gereğine göre yolculuk etmektir.
Uzuvların ve organların hareketleri,
Hidâyet dîninin hükmüne göre düzgün hâle getirmektir.
Düşünceleri ve vehimleri
Tamâmen nefsin kirlerinden temizlemektir.
Din ve İslâm, bir talebin edebindedirler,
Küfür ve tuğyan ise edepsizliğin uğursuzluğundandır.

Güzel edeplere ve güzel bulunan işlere muvaffakiyet Allah’tandır.

“Peygamber’in hanımlarından” istifâde edilip faydalanılacak bir yardım veya başka *“bir şey istediğiniz zaman”* o şeyi *“perde arkasından isteyin.”* Bu ifâdenin kapının dışından anlamına olduğu da söylenir. “*Bu,”* yâni istediğiniz şeyi perde arkasından istemek *“hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz”* yâni nefsânî havâtırdan ve şeytânî hayallerden daha çok temizleyici *“bir davranıştır.*” Çünkü erkek ve kadından her biri diğerini görmeyince kalbine bir şey gelmez.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Allah Teâlâ onları alışılagelmiş olan âdetten şerîatın emrettiklerine (ma‘rûf) ve ibâdetten farz kılınanlara sevk etmiş, sahâbeden ve Hz. Peygamber (s.a.)’in eşlerinden olsalar da yine beşerin beşer olduğunu açıklamıştır. O halde kadın olsun erkek olsun hiç kimse nefsinden emin olamaz. Bundan dolayı aralarında mahremiyet olmayan erkek ve kadının baş başa kalmamaları emri şerîatta ağırlaştırılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Hiç bir erkek aralarında mahremiyet olmayan bir kadınla asla yalnız kalmasın. Zira bu durumda üçüncüleri şeytan olur.”*[272]

Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımları ile mü’minler arasına bir perde konulmasını çok arzuluyor, bunu sık sık dile getiriyor ve bu konuda bir âyet inmesini can u gönülden istiyor ve şöyle diyordu: “Sizin hakkınızda benim dediğim yapılsa, hiç bir yabancı göz sizi göremezdi.” Yine Hz. Ömer: “Ey Allâh’ın Rasûlü, senin huzûruna iyisi de kötüsü de gelip giriyor. Keşke mü’minlerin annelerine perde arkasında durmalarını emretseniz.” dedi. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Rivâyete göre bir gün Hz. Ömer Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarına rast geldi. Onlar diğer kadınlarla mescidde oturuyorlardı. Hz. Ömer: “Keşke perde arkasında dursanız. Çünkü kocanızın diğer erkeklere üstünlüğü olduğu gibi sizin de diğer müslüman hanımlara üstünlüğünüz var.” dedi. Bunun üzerine Hz. Zeyneb (r.a.): “Ey Hattab’ın oğlu! Bizim evlerimizde vahiy inip dururken, sen mi bizi başkalarından kıskanıyorsun.” dedi. Yâni eğer Allah dilerse emir buyurur ve senin bu konuda kıskançlık göstermene gerek kalmaz. İşte onlar bunu konuşurlarken hicâb/perde âyeti geldi.

Hz. Âişe (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımları geceleyin hacet için dışarı çıkıyorlardı. Hz. Ömer (r.a.)’da Hz. Peygamber (s.a.)’e: “Hanımlarını perde arkasına al diyordu. Hz. Peygamber (s.a.) ise henüz bunu yapmamıştı. Yine bir gece akşam vakti Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarından Sevde bint Zem‘a dışarı çıktı. Hz. Sevde uzun boylu bir hanımdı. Hz. Ömer (r.a.) hicab/perde âyetinin inmesine çok arzulu olduğu için “Ey Sevde seni tanıdık.” diye seslendi. Bunun üzerine Allah Teâlâ da bu hicab/perde âyetini indirdi. Bu âyet nâzil olmadan önce Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımları serbestçe dışarı çıkar, yabancı erkeklere görünürlerdi. Bu âyetin gelmesinden sonra bütün kadınlar örtünmelerine hükmedildi. Artık bu âyet nâzil olunca hiç kimsenin Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarına -peçeli olsunlar veya olmasınlar- bakması uygun görülmemiş, kimse de onlara bakamaz olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarının alınan şeylerin perde arkasından alınmasını bazı âlimler sesin kime âid olduğunu kesin bilirse âmânın şâhitliğinin câiz olacağına delil

saymışlardır. **İmam Mâlik** ve **Ahmed b. Hanbel**'in görüşü budur. **Ebû Hanîfe** ise bu şâhidlik ister işitilen bir konuda ister başka bir konuda olsun âmânın şâhidliğini câiz görmemiştir. İmam Ebû Yusuf ise âmânın daha önce hâdiseyi gözü görürken görmesi durumunda Ebû Hanîfe'den farklı görüştedir. Hâdise meydana geldiğinde o kimse bizzat gözüyle bakıp görmek sûretiyle bilgi sâhibi olmuştur. Bu şâhidliği yerine getirmek sahihtir. Çünkü dilinde bir noksanlık yoktur. Nesebini zikretmek sûretiyle hakkında şâhidlik ettiği kimseyi tarif etmiş olur. Ebû Hanîfe'ye göre ise o kimse şâhidliği edâ/yerine getirme sırasında hasımları birbirinden ayırt etmeye muhtaçtır. Halbuki âmâ, onları ancak sesleriyle birbirinden ayırır. Bu ise muteber değildir. Çünkü bir ses diğerine benzer. Ayrıca âmâya hasım tarafından telkin yapılmış olmasından endişe edilir. Nesebini zikretmek, bir kimseyi tanımak için yeterli değildir. Çünkü başkaları da isim ve nesebde o kimseye ortak olabilir. Bu ihtilaf, alacak, borç ve akar (gayr-i menkul) dâvâlarındadır. Menkul olan mallarda ihtilaf yoktur. Çünkü âmânın menkul mallarla ilgili dâvâlarda şâhidliği ittifakla kabul edilmez. Menkul mallarda şâhidliğin edasında/yerine getirilmesinde o malı göstermeye ihtiyaç vardır. Borç cinsinin ve vasfının, akar (gayr-i menkul) ise sınırının beyan edilmesi ile bilinir. **İmam Şâfiî** de âmânın, gözünü kaybetmeden önce gördüğü bir konuda şâhidliğinin câiz olduğunu söylemiştir. Ya da bir husus âmânın kulağında yer eder, onunla ilgili olur ve hâkim huzurunda o konuda şâhidlik yapar.

"Sizin Allâh'ın Rasûlü'nü üzmeniz" yâni O hayattayken O'nun hoşlanmadığı ve rahatsız olduğu bir fiili yapmanız *"ve kendisinden sonra"* yâni O'nun vefâtından ve ayrılmasından sonra *"O'nun"* zifafa girdiği *"hanımlarını nikâhlamanız asla câiz olamaz."* doğru ve düzgün olamaz. Çünkü bunda O'nun hürmetini gözetmeyi terk etmek söz konusudur. O, ümmetin babası, eşleri de anneleridir. Denilir ki: Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları hem dünyâda hem de âhirette O'nun hanımlarıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur. *"Ben rabbime ancak cennette benimle beraber olacak hanımlarla evlenmeyi şart kıldım."*[273] Eğer Hz. Peygamber (s.a.)'den sonra başkalarıyla evlenecek olsalar cennette O'nunla beraber olamazlardı. Çünkü kadın evlendiği eşlerinin sonuncusuna âiddir.

Rivâyete göre **Ümmü'd-Derdâ** (r.anha) kocası Ebü'd-Derdâ (r.a.) vefât ederken: "Sen beni dünyâda anne-babamdan istedin, onlarda beni sana verdiler. Ancak ben seni âhirette kendime istiyorum." dedi. Ebü'd-Derda ise: "Öyleyse benden sonra başkasıyla evlenme." dedi. Daha sonra Muâviye b. Ebû Süfyân onunla evlenmek istedi. Ümmü'd-Derdâ da eşiyle aralarında geçen bu konuşmayı ona haber verdi ve onunla evlenmeyi reddetti.

Huzeyfe (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o hanımına: "Şâyet cennette benim eşim olmak istiyorsan, benden sonra başkasıyla evlenme. Çünkü kadın eşlerinden sonuncusuna âiddir." demiştir.

Bir başka haberde ise bunun aksine şöyle rivâyet edilmiştir: **Ümmü Habîbe** (r.anha): "Ey Allâh'ın Rasûlü! Bizden bir kadının dünyâda iki eşi olursa bu kadın âhirette

hangisine âid olacaktır?” diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: “*Bu kadın serbest bırakılır, onlardan kendisine karşı ahlâkı daha güzel olanı seçer*.” Sonra şöyle devam etti: “*Ey Ümmü Habîbe, elbette güzel ahlâk hem dünyânın hem âhiretin hayırlarını alıp götürdü.*”[274]

Hâsılı ümmet, gerek hayatında gerekse vefatından sonra her hâlükârda Hz. Peygamber (s.a.)’e hürmet ve tâzim etmelidir. Çünkü kalblerde O’nun tâzim ve saygısı kadar gönüllerde îman nûru ziyâde olur. İşte müridler için de şeyhlerinin yanında bu gibi edeblere riâyet konusunda güzel bir örnek ve nümûne vardır. Çünkü kavmi içinde şeyh, ümmeti arasında peygamber gibidir. Bu konunun izahı ***“Peygamberin eşleri onların analarıdır.”*** (el-Ahzâb, 33/6) âyetinde geçmişti.

Âyette işâret vardır ki râdıye, merdıyye, mutmaine ve tabakaları cihetinden külliyyâtı ile Muhammedî nefsin kuvveleri, dünyâda da âhirette de hususî kemâlâtı ile sâdece Ahmedî makâma âittir. Bu özel lütfun ve şerefin sırrını anla.

Sonra Peygamber (s.a.)in boşadığı hanımlarının başkalarıyla evlenip evlenemeyeceği konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu hanımların başkalarıyla evlenmelerinin helâl ve câiz olduğuna hükmedenler, Hz. Peygamber (s.a.)’in “*Dünyâdaki eşlerim âhirette de eşlerimdir.*”[275] buyurarak boşananların bu masûmiyetlerini kaldırdığını söylemişlerdir. Buna göre boşanan hanımları *“...kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla câiz olamaz”* âyetinin hükmüne dâhil değillerdir. Sahih olan görüşe göre Hz. Peygamber (s.a.)’in gerdeğe girdiği hanımlarının başkalarıyla evlenmelerinin haram olduğu kesindir. Öyle olunca gerdeğe girmediği hanımları âyetin hükmü dışında kalmıştır. Çünkü rivâyete göre Eş‘as b. Kays Hz. Peygamber (s.a.) ile gerdeğe gireceği sırada O’ndan Allâh’a sığınan (ve Hz. Peygamber (s.a.)’in gerdeğe girmeden boşadığı Esma bint Muaz el-Kindiyye isimli) kadınla Hz. Ömer’in halîfeliği döneminde evlendi. Hz. Ömer onları recm etmeye niyetlendi. Kendisine Hz. Peygamber (s.a.)’in o kadına dokunmadan boşayıp ondan ayrıldığı haber verilince hiç itiraz etmeden onları serbest bıraktı.

Bu âyetin sebeb-i nüzûlü ise şudur: **Talha b. Ubeydullah et-Teymî** (r.a.): “Şâyet Muhammed vefât ederse elbette ben Âişe ile evleneceğim.” dedi. Başka bir lafızda ise “Muhammed bizim amca kızlarımızla evlendi ve bizi onların yanına varmaktan men ediyor.” Çünkü Talha b. Ubeydullah ve Hz. Âişe (r.anha), Teym b. Mürre oğullarından idiler. İşte Talha b. Ubeydullah yukarıdaki sözü söyleyince Allah Teâlâ’nın “*...kendisinden sonra O’nun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz”* kavli nâzil oldu.

Hâfız Süyûtî şöyle der: “Ben bu haberin doğruluğu konusunda çok durdum düşündüm. Çünkü Talha b. Ubeydulah cennetle müjdelenen on sahâbîden (aşere-i mübeşşere) biridir. Böyle bir söz kendisinden sâdır olmasından onun makamı daha yücedir. Sonunda ismi, babasının ismi ve nisbesi onunla aynı olan başka bir adam gördüm.” Nitekim *İnsânü’l-uyûn*’da böyle geçmektedir.

“*Çünkü bu,”* Hz. Peygamber (s.a.)’i üzmek/rahatsız etmek, kendisinden sonra

hanımları ile evlenmek *“Allah katında büyük (bir günah)tır.”* korkunç bir iştir. Çünkü O Hazret’e (a.s) hayatında da vefatından sonra da hürmet etmek şarttır. Hürmeti yerine getirme konusunda O’nun yaşaması ve vefâtı arasında fark yoktur. Çünkü hilâfet cübbesini (makâmını) ve âhiretteki büyük şefâat elbisesini vefatından sonra O’nun üzerine dikip giydirmişlerdir.

Her iki cihanın saltanat kaftanı şereftir,
Ama onun güzel varlığı ortada dururken (hayattayken) ortaya çıkmaz.

Ardından Allah, bu konudaki tehdidi daha da artırarak şöyle buyurdu:

اِنْ تُبْدُوا شَيْئًا اَوْ تُخْفُوهُ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٥٤﴾

54. Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de şüphe yok ki Allah, her şeyi gâyet iyi bilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarını nikâhlamak gibi hayırsız *“Bir şeyi”* dilinizle söyleyerek *“açığa vursanız da” et-Te’vîlât*’ta geçtiği üzere “kim edebi, hürmeti muhâfazayı ve Hz. Peygamber (s.a.)’e tâzimi terk ederse” demektir.

Yahut gönüllerinizde *“gizleseniz de”* yâni dile getirmeseniz de -Çünkü Hz. Âişe ile evlenmek bazı kişilerin aklından geçmişti ama dile getirmemişlerdi- Nitekim **Kâşifî** böyle söylemiştir. *“Şüphe yok ki Allah, her şeyi”* her şeyin zâhirini ve bâtınını hakkıyla *“gâyet iyi bilmektedir.”* İşte onun için sizden meydana gelen açık ve gizli günahlardan dolayı sizi cezâlandırır.

Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarıyla evlenmenin ve başka günahların dâhil olması için Allah burada genel bir ifâde kullanmıştır.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Hak Teâlâ’nın senin gizli ve âşikârını bildiğini, amellerini ve hâllerini görüp muttali olduğunu biliyorsan, dâimâ onun kapısında ol! Amellerini süsleyip ilme tâbi olarak helal gıda ve dâimî zikir ile sözlerinde perhizkâr ol, az konuş ve Kur’ân okumakla meşgul ol! Özür ve tevbeye devam et, hakla nasihat et, din yolunun tozu ve tarîkat yolunun engeli olan şeylerden uzaklaşıp ahlâkın güzel tut! Meselâ cimrilik, riyâ, aç gözlülükten uzaklaş. Cömertlik, tevekkül ve kanâat ile süslen. Lâ ilâhe illallah sözü her iki hâli de içine alır. Lâ ilâhe kısmı kötü ahlâka bulaşmayı red, illallah ise güzel ahlak ile süslenmeyi ifâde eder. Bir kul “Lâ ilâhe” deyince bulaştığı ve Hak yolunda kendisine perde ve mâni olan her ne varsa kökünden koparıp atar. Sonra “İllallah” sözü yüz gösterir ve kulu güzel sıfatlarla süsler. Onu hazırlanmış ve süslenmiş olarak Hz. Peygamber (s.a.)’in huzuruna götürür ki o kulu ümmetliğe kabul etsin. Eğer “Lâ ilâhe”nin tesiri onun üzerinde görülmezse ve “ilallah”ın güzelliğini o kulun üzerinde göremezse o kişiyi ümmeti olarak kabul etmez ve “Uzak dur” buyurur.

Molla Câmî der ki:

Lâ, kâinâtı içen bir timsahtır,
Arş’tan dünyâya kadar her şeyi ağzına çekmiştir,
O timsah niyetli nereye yönelse,
Benden ve bizden ne koku kalır, ne renk.
Gerçi Lâ yokluk karanlığını ihtivâ ediyorsa da,
İllâ, ezelîlik nûrunun parlaklığına sahiptir.
Lâ, kesret (çokluk) kilimini yayınca,
İllâ, vahdet kadehinden şarap verir,
Çokluk perdesini kaldırmadığın sürece,
Vahdet (birlik) güneşi ışık vermez.
Eğer bir zaman benliğinden kurtulursan,
Özel nur feyzinin iniş yeri olursun.
O feyzin cezbesi istilâ eder,
Lâ’dan da kurtulursun, illâ’dan da.
Hak Teâlâ marifet (Allâh’ı tanıma) nurunu kime verirse,
O kişinin sıfatı zâhiren halk ile, gerçekte onlardan ayrı olur.
Ruhu Hak ile, bedeni ise Onun gayrısıyla birlikte olur,
Bedeni Hak’tan, ruhu ise Hakk’ın dışındakilerden ayrı olur.

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِى اٰبَائِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآئِهِنَّ وَلَآ اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ
اِخْوَانِهِنَّ وَلَآ اَبْنَآءِ اَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَآئِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُنَّۚ وَاتَّقِينَ اللّٰهَۜ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

55. Onlara *(Peygamber’in hanımlarına)* babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları *(mü’min kadınlar)* ve ellerinin altında bulunan câriyelerinden dolayı bir günah yoktur. *(Ey Peygamber hanımları!)* Allah’tan korkun; şüphesiz Allah, her şeye şâhiddir.

Bu âyet, Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarının kimlerle perde arkasından konuşmaları gerekmediğini açıklamaktadır. Rivâyet edilir ki hicab (perde) âyeti nâzil olunca Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarının babaları, oğulları ve yakın akrabaları: “Ey Allâh’ın Rasûlü, biz de onlarla (senin hanımların olan yakınlarımızla) yabancılar ve uzak akrabalar gibi perde arkasından mı konuşacağız?” diye sordular. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu ve Hz. Peygamber (s.a.)’in hanımlarının mahremleri olanların onların yanına perdesiz girmelerine ruhsat verildi.

“Onlara (Peygamber’in hanımlarına) babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları (mü’min kadınlar) ve ellerinin altında bulunanlardan” köle ve câriyelerinden veya yalnız câriyelerinden *“dolayı”* onlara yüzlerini göstermelerinde *“bir günah yoktur.”*

Babalar, oğullar, kardeşler, kardeşlerin oğulları ve kız kardeşlerin oğulları, **Ebû Hanîfe**'ye göre mahremlerinin yüzüne, başına, sinesine, baldırlarına ve pazularına bakabilirler. Sırtına, karnına ve uyluklarına bakamazlar. Bu kimseler mahremleri olan kadınlarla çok iç içe oldukları ve bu kadınların onların yanlarına çok girip çıkmasına muhtaç olmaları sebebiyle onlara bakmaları mübah kılınmıştır.

Amca ve dayı, anne-baba yerinde oldukları için zikredilmemiştir. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ "***Onlar*** (Yakub (a.s.)'ın oğulları)***: Senin ve ataların İbrâhim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek Allâh'a kulluk edeceğiz.***" (el-Bakara, 2/133) âyetinde amcayı (Hz. Yakub'un amcası Hz. İsmâil'i) '*baba/ata*' diye isimlendirmiştir. Ya da amca ve dayının onları kendi oğullarına anlatmaları endişesiyle o ikisinden örtünmeyi terk etmelerini hoş görmediği için onları zikretmemiştir. Amca ve dayı oğulları ile evlenmek câiz olduğundan bir kadının mahremleri değildirler. Onun için amca ve dayı yanında başörtüsünü çıkarmak mekruh görülmüştür.

Bir kadının, başka bir kadının cildini ve güzelliğini kocasına anlatması yasaklanmıştır. Çünkü bu durumda kocası sanki o kadına bakıyormuş gibi olur ve kalbi ona takılır. Bu yüzden fitneye düşer.

"Kadınları" ifâdesiyle mü'min kadınlar kasdedilmiştir. Buna göre müslüman bir kadın diğer müslüman kadının göbek ve diz kapağı hariç her yerine bakabilir. **Ebû Hanîfe** diz kapağının da örtülmesini vâcib görür. Âyetteki "*kadınları*"ndan murad kendi dinlerinden olan/müslüman hür kadınlardır. Buna göre ehl-i kitaptan olan yahudi ve hristiyan kadınların Hz. Peygamber (s.a.)'in eşlerinin yanına girmesi ve Hz. Peygamber (s.a.)'in eşlerinin de onların yanında açılmaları câiz olmaz.

Ya da "*kadınları*" ifâdesinden murad müslüman kadınlar ve ehl-i kitaptan olan kadınlardır. "*Kadınları*" denilmesi, ehl-i kitaptan olan kadınların da onların hemcinsleri olmaları bakımındandır. Buna göre ehl-i kitaptan olan kadınlar da onların yanına girebilir. Zaten yahudilerden ve onların dışında başka kâfir kadınlar Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarının yanına girerlerdi. Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımları onlardan örtünmezlerdi ve onlarla perde arkasından konuşmakla da emrolunmamışlardı. **Ebû Hanîfe**, **Ahmed b. Hanbel** ve **İmam Mâlik**'in görüşü bu şekildedir.

Bir kadının kölesi onun mahremi olur. Köle iffetli bir kimse ise hanım efendisinin yanına girmesi ve kadının diğer mahremleri gibi ona bakması câizdir. **Hz. Âişe** (r.anha) kölesinin kendisine bakmasını mübah saymıştır. Kölesi **Zekvân**'a: "Beni kabre koyup çıktığında hürsün." demiştir.

"*Ellerinin altında bulunanlar*" ifâdesinin yalnız câriyelere, kadın kölelere mahsus olduğu da söylenmiştir. Buna göre erkek kölenin hükmü, hanım efendisine göre yabancı erkek gibidir.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Bu, takvâya yakındır. Çünkü bir kadının kölesi ister burulmuş, isterse normal erkek olsun yabancı erkek gibidir. Özellikle bu zamanda kadınlar arasında Âişe (r. anha) gibisi ve köleler arasında onun kölesi gibisi nerede?"

Ebû Hanîfe'nin görüşü de budur. Cumhur da bu görüştedir. Buna göre bir kadının

erkek kölesiyle beraber hacca ve sefere gitmesi câiz olmaz. Ebû Hanîfe, şehvet ve fitneden emin olunursa kölenin hanım efendisinin yüzüne ve ellerine bakmasına cevaz vermiştir. Ancak bu kadar bir bakmanın câiz olması, mahremiyeti gerektirmez. Bu konuyla ilgili bazı meseleler Nur sûresinde geçti. Oraya bakarsan mutlu olursun.

Ey Peygamber hanımları! Allâh'ın size emrettiği perde arkasından konuşma konusunda "*Allah'tan korkun*" ki bu zikredilenlerden başkası sizi görmesin. Bu konuda gücünüz yettiğince ihtiyatlı olun.

Kâşifî der ki: "Allah Teâlâ, burada emrin şiddetini artırmak için üçüncü şahıs siygasından muhâtap siygasına dönüp şöyle emir ve ferman buyurdu: "Ey kadınlar, perdede karar kılın, Allah'tan korkun ve bilmediğiniz kimselerle perde arkasından konuşun."

"Şüphesiz Allah, her şeye şâhiddir." Hiçbir gizli söz ve iş O'na gizli kalmaz. O'nun ilminde zamanlar, mekanlar ve haller farklılık göstermez/birbirinden ayrılmaz.

Madem ki Hak Teâlâ her şeye şâhid oldu,
Sizi her an görmektedir.
Nâmahremlerden (yabancı kadınlardan) gözünüzü kapatın,
Vehim ve şüphe yolundan uzak olun.
Hayâ ve vakar dizinin ardında,
Sabır ve kararla güzelce oturun.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Allah bu âyet ile Hz. Peygamber (s.a.)'in hanımlarının gönüllerini alışageldikleri örf ve adetten koparıp şerîatın emrettiklerine (ma'rûf) ve ibâdetten farz kılınanlara naklettikten sonra onların kalblerinin teskin edildiğine işâret etmiştir. Onların yaralarını iyileştirmek için bu ruhsatı indirerek onlara ve akrabalarına lütuf ve ihsanda bulunmuştur. Bununla beraber onları ihtiyat gösterme konusunda serbest bırakmamış ve (âyette sayılan) erkekler ve başkaları konusunda havâtırdan, nefislerin meyil ve arzularından korunarak "*Allah'tan korkun; şüphesiz Allah,"* nefislerin amellerinden ve kalblerin hallerinden *"her şeye şâhiddir"* hâzırdır ve onlara nâzırdır, buyurmuştur.

Ebü'l-Abbâs Fâsî şöyle demiştir: "اَلشَّهِيدُ" bilinen, görünen ve işitilen hiçbir şey kendisinden gâib/saklı olmayan hâzır demektir. Murâkabe üzere Allâh'ın kuluna şâhid olduğunu bilen kimseyi Allah yasakladığı yerde görmez, emrettiği yerin dışında da bulmaz. Başkasına ihtiyaç duymadan kendi ilmi ve müşâhedesi O'na yeter. Çünkü dünyâda da âhirette de hiçbir şey Allah Teâlâ'dan gizli kalmaz. O, kıyamet günü kullarından görüp bildiği şeylere şâhidlik eder."

Mekânda ve o mekâna yerleşende bir zerre yoktur
Ki O'nun ilmi onu kuşatabilsin.
Çöllerdeki kumun sayısı,

Bahçelerdeki yaprakların sayısı,
Hepsi O'nun yanında zâhir olur,
Hepsi O'nun ilminde hazır olur.

Bu *"eş-Şehîd"* isminin husûsiyeti, bâtıldan hakka dönüştür. Hatta âsî ve yaramaz bir çocuğun veya bu durumda olan bir zevcenin alnından tutulup seher vakti bu isim bin kere okunsa hâli düzelir. Nitekim **Fâsî**'nin *Şerhu'l-esmâ*'sında böyle geçmektedir.

Yüce Allah'tan hallerimizi, sözlerimizi ve fiillerimizi düzeltip ıslah etmesini, emel ve arzularımızı Kerîm olan yüce zâtına yönlendirmesini niyaz ederiz.

---

[268]. Müşâkele, edebiyatta bir kelimenin aynı cümle içinde iki ayrı mânâsını kullanarak yapılan kelime oyunu. Bu âyette müşâkele "فَيَسْتَحْيِى مِنكُمْ" ifâdesi ile "لاَ يَسْتَحْيِى" ifâdeleri arasındadır.

[269]. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I, 244, hadis no: 741

[270]. Ebû Dâvûd, Hammam 1, Vitir, 23; Nesâî, Gusül, 7

[271]. Münâvî, I, 224

[272]. Buhârî, Nikah 111, 112; Müslim, Hac 424; Tirmizî, Rada 16; Müsned, I, 222; III, 339

[273]. Hâkim, Müstedrek, III, 148

[274]. İbn Kesir, IV, 292

[275]. Kurtubî, Câmî, XIV, 230.

PEYGAMBER’E
ÇOK SALEVÂT GETİRİN

إِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ ۚ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ
وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَاِثْمًا
مُبِينًا ۟ ﴿٥٨﴾

56. Allah ve melekleri, Peygamber’e çok salevât getirirler. Ey mü’minler! Siz de O’na salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin.

57. Allah ve Rasûlü’nü incitenlere Allah, dünyâda ve ahirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.

58. Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

“Allah ve melekleri, Peygamber’e çok salevât getirirler.” Yâni Hz. Peygamber (s.a.)’in şerefini ızhâr ederek ve kendisine tâzim göstererek O’nun hayrına ve işlerinin salâhına olacak hususlara îtina gösterirler.

Bilesin ki ehlüllahın büyüklerinden keşf ehline göre melekler iki kısımdır: Bir kısmı ruhlar mertebesinden cisimler mertebesine inmişlerdir. İnsanların kesif cisimleri olduğu gibi onların da latîf cisimleri vardır. Onlar Âdem (a.s.)’a secde etmekle emrolunan meleklerdir. Cebrâil (a.s.) ve diğerleri gibi büyükleri ve küçükleriyle bütün yer ve gök melekleri, onlara dahildir. Hiç bir melek bunların dışında değildir. Bir kısım melekler de ruhlar âleminde kalmışlar, lâtif olsun kesîf olsun cismânî elbiselerden soyunmuşlardır. Onlar “***Allah: “Ey İblis! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni men eden nedir? Böbürlendin mi yoksa yücelerden misin?” dedi.***” (Sâd, 38/75) âyeti ile işâret edilen müheyyemûn (Hak aşığı) meleklerdir. Onlara Âdem (a.s.)’a secde etmeleri emredilmemişti. Çünkü onlar Hakk’ı müşâhede denizine daldıkları için varlık âleminde kendilerini de mutlak olarak kendileri dışındaki mevcûdâtı da hissetmezler. İnsan ise hâlinin şerefi ve kemâlinin rütbesi bakımından bu iki kısım melekten üstündür. Çünkü insan Allah Teâlâ’nın cemal ve celal kabzalarıyla yaratılmıştır. Melekler ise böyle değildir. Onlar Allah Teâlâ’nın yalnız cemal eliyle yaratılmışlardır. Nitekim **Câmî** şu sözüyle buna işâret etmiştir:

Güzel itâat etmekten dolayı meleklere ne fayda var?
Çünkü aşk feyzini Âdem'e (insana) dökmüştür.

Çünkü aşk mihneti (zahmet ve belâyı) gerektirir. Bunun yeri ise dünyâdır. Bunun için Âdem (a.s.) cennetten yeryüzüne indirilmiştir. Mihnet terbiye bâbından olup Allah Teâlâ'nın celâlinin eserlerindendir.

Âyette murad edilen melekler, birinci kısım meleklerdir. Çünkü onlar cemâlde ve cismânî varlıkta insanların mü'min olanlarıyla ortaktırlar. İnsanlardan mü'min olanlar Hz. Peygamber (s.a.)'e salât ediyorlarsa, meleklerden bu birinci kısım da aynı şekilde salât ederler. Bununla birlikte tâzim makamı bu salâtın bütün melekler için genel olmasını gerektirir. Nitekim bu durum kalb-i selîm sahibine gizli değildir. Ey akıllı ve anlayışlı kimse, bunu böyle bil ve muhâfaza eyle.

Salât, Allah'tan olunca rahmet, meleklerden olunca duâ ve istiğfar mânâsınadır. "*Salevât getirirler/salât ederler*" sözü, mecâzın genel anlamına hamledilmiştir. Çünkü müşterek iki mânâyı birden kasdetmek câiz olmaz. Zirâ mutlak olarak, yâni ister mânâlar arasında zıtlık olsun veya olmasın müşterek için umûmî olmak söz konusu değildir.

Kuhistânî der ki: "Salât Allah'tan rahmet, meleklerden istiğfâr, insanlardan ve cinlerden kıyâm, rükû, secde, duâ ve benzerleri anlamınadır. Kuşlardan ve diğer hayvanlardan olunca tesbîh demektir."

Bazıları şöyle demiştir: Salât Allah Teâlâ'dan Hz. Peygamber (s.a.) dışındakiler için rahmet, Hz. Peygamber (s.a.) için ise ziyade keramet/ikram ile şereflendirmek mânâsınadır. Rahmet mü'minler için genel, salât ise onların büyüklerine özeldir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "***İşte rablerinden salevât (bağışlamalar) ve rahmet hep onlaradır.***" (el-Bakara, 2/157) kavlinde rahmetin salevâta atfedilmesi ikisinin birbirinden farklı olduğuna delâlet eder.

Bazıları da şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.)'den başkasına Allâh'ın salâtı rahmet, Hz. Peygamber (s.a.)'e ise sözlü olarak senâ/övgü ve medih, fiilî olarak da tevfîk ve te'yîddir. Hz. Peygamber (s.a.)'den başkasına meleklerin salâtı istiğfâr, Hz. Peygamber (s.a.)'e ise sözlü olarak fazîletini ızhâr ve O'nu övmek, fiilî olarak da O'na yardım ve destek olmaktır. Hz. Peygamber (s.a.)'den başkasına mü'minlerin salâtı duâ, Hz. Peygamber (s.a.)'e ise sözlü olarak şefâat taleb etmek, fiilî olarak da O'nun sünnetine uymaktır.

"Ey mü'minler! Siz de O'na salevât getirin"; siz de Allâh'ın ve meleklerin îtinâsı gibi Hz. Peygamber (s.a.)'in hayrına olan hususlara îtinâ gösterin. Çünkü bu size daha çok yaraşır. *"ve"*

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ

(Allâh'ım! Muhammed (s.a.)'e salât ve selam et) veya

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(Allâh'ın salât ve selâmı O'na olsun) veya

اَلصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ

(Salât ve selâm senin üzerine olsun, ey Allâh'ın Rasûlü) ya da benzerlerini söyleyerek *"tam bir teslimiyetle selam verin."*

Hz. Peygamberimiz (s.a.)'e salâttan murâd, kemâl üzere salâttır. Onun için "اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ" diyerek Hz. Peygamberimiz (s.a.)'e salâta O'nun âilesine salât da eklenir. Çünkü bir hadisde: "*Bana salevât getirdiğiniz zaman umûmî yapınız*."[276] Aksi halde O'na (s.a.) salât noksan kalmış olur. Nitekim *Şerhu'l-Kuhistânî*'de böyle geçmektedir. **İmam Sehâvî**, *Makâsıdü'l-hasene*'de şöyle der: "Ben bu lafızla bu hadîse vâkıf olmadım. Bu hadîsin mânâsının: 'Bana ve Allâh'ın bütün peygamberlerine salât edin. Çünkü Allah beni peygamber olarak gönderdiği gibi onları da göndermiştir' şeklinde olması mümkündür."

Salevâtta "يَا رَبِّ صَلِّ" ve "يَا رَحْمٰنُ صَلِّ" denilmeyip "اَللّٰهُمَّ صَلِّ" (Allâh'ım salât et!)" ifâdesi tahsis edilmiştir. Çünkü Allah ismi ulûhiyete delâlet eden câmi bir isimdir. Lâ ilâhe illallah sözündeki Allah ismi İslâm'ın alâmetidir. Onun için Rasûlullah (s.a.)'e salevât getirme sırasında söylenmesi uygun düşer. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) kemal sıfatlarını câmi/kendisinde toplayan, cemâl ve celâlin esrarını içine almıştır.

Salevâtta özellikle Muhammed ismi tahsis edilmiştir. Çünkü O'nun mânâsı tekrar tekrar övülen demektir. Bu yüzden medih ve övme makamına münasip olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.)'in "âilesinden (âl)" murad, ümmetinden müttakî olanlardır. Elbette O'nun âilesine Hâşimoğulları, Hz. Peygamber (s.a.)'in pek nezih eşleri ve diğerleri dâhildir.

Şerhu'l-Keşşâf'ta ve başka eserlerde şöyle denilir:"اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ" sözünün mânâsı, 'Allâh'ım dünyâda O'nun dînini ve zikrini yükseltmek, dâvetini ızhâr etmek ve şerîatını bâkî kılarak O'nu yücelt; âhirette de O'nu ümmetine şefâatçi kılarak, ecir ve sevabını katlayarak, evvelkilere ve sonrakilere O'nun üstünlüğünü ızhâr ederek, O'nu bütün nebîlere ve rasullere takdim ederek yücelt.' demektir.

Senânın hakîkati, bizim gücümüzü aşınca onu Allah Teâlâ'ya havale etmekle emrolunduk. İşte Allah bizim isteğimizle O'na salât eder.

Rahmân'dan O'nun cenâbına selam olsun.
Çünkü benim selâmım O'nun kapısına lâyık değildir.

"(Âyette) salâtın emredilmesinin faydası nedir?" diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Hakîkatte Allah kendi zâtına hamd eden olduğu halde hamd muhabbetini ızhâr etmek üzere "***Elhamdülillah (Hamd, Allâh'a mahsustur) de.***" (Lokman, 31/25) buyurarak hamd edilmesini taleb buyurduğu gibi salâta muhabbeti ızhâr için onu emir buyurmuştur.

"سَلِّمْ" kelimesinin mânâsı ise **Kuhistânî**'nin dediği gibi: 'Yâ Rabbi, O'nu istenmeyen bütün kötülüklerden selâmette kıl' demektir. Bazıları ise şöyle demiştir: "Burada

“teslîm” övmek demek olup temizlemek, havâle etmek, tevâzu göstermek, selâmet vermek mânâsınadır.

el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’de şöyle denilir: “Selam mü’minlere meşrû kılınmıştır; çünkü peygamberler insanlara hevâ ve heveslerine muhâlif olan şeyleri emrettikleri için peygamberlerin makamı onlara îtirazı ortaya çıkarır. “اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ” diyen mü’min sanki şöyle demektedir: “Ey Allâh’ın Rasûlü, sen benim nefsimde benden sana bir itiraz olmaktan güvendesin.” Allâh’ın sâlih kullarına selam da böyledir. Onlar da peygamberlere vâris olmaları hükmüyle insanlara hevâ ve heveslerine muhâlif olan şeyleri emrederler. “اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا” diyerek kendimize selam vermemiz ise bizim içimizde bizden kendimize itiraz etmemizi ve kınamamızı gerektirecek şeyler bulunduğu içindir. Onun için tahiyyâtta kendimize selam vermek ve itiraz etmemek gerekli kılınmıştır. Nitekim insan: “Kendi nefsime şöyle dedim, ‘Hayır’ dedi.” der.

Hz. Peygamber (s.a.)’in namazdaki teşehhüdünde bizim gibi “اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ (Ey Peygamber sana selam olsun)” mu diyordu, yoksa “اَلسَّلَامُ عَلَيَّ (Bana selam olsun)” mu diyordu ya da bunları hiç söylemiyordu da “اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللّٰهِ الصَّالِحِينَ (Selam bize ve Allâh’ın sâlih kullarına olsun) sözüyle mi yetiniyordu, buna vâkıf olamadık.

Eğer bize söylememiz emredildiği gibi söylüyor idiyse bunun iki yönü/izahı vardır: **Birincisi**, “سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ (Allah kendisine hamd edeni işitti/işitir) sözünde olduğu gibi O’na selam verenin Hak Teâlâ olması, Hz. Peygamber (s.a.)’in ise O’nun tercümanı olmasıdır. **İkincisi**, Hz. Peygamber (s.a.) namazında mesela meleklerin makamında ikame edilirdi. Sonra ikame edildiği makamdan da yine nebî olması bakımından kendisine hitab eder ve yabancı bir kimsenin yaptığı gibi “اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ” der. Bu durumda sanki Hz. Peygamber (s.a.) kendi nefsinden başka bir şahsı tecrid etmiş gibidir.”*el-Fütûhât*’ın sözü burada sona erdi.

“Selâmın diriye mahsus olduğunu söylerler. Hz. Peygamber (s.a.) ise vefat etmiştir. Nitekim şu âyette: “***Muhakkak sen de öleceksin***” (ez-Zümer, 39/30) buyurulmaktadır.” denilirse, bu söze şöyle cevap verilir: Mü’minin ruhu cesedinden ayrılsa da hakîkat bakımından ölmez. O halde Hz. Peygamber (s.a.)’in mübarek bedeni çürüyüp dağılmaktan ve toprağa karışmaktan korunmuştur. Berzah hayatıyla diri ve canlıdır. Hz. Peygamber (s.a.)’in şu hadîsi de buna delâlet eder: “*Allâh’ın gezici melekleri vardır. Bana ümmetimin selamlarını ulaştırırlar.*”[277] Başka bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: “*Bir müslüman bana salât ve selam getirince Allah ruhumu bana iâde eder ve ben o selama karşılık veririm.*”[278] Bu hadîsten Hz. Peygamber (s.a.)’in dünyevî berzahta devamlı diri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü gece gündüz bu varlık âleminde Hz. Peygamber (s.a.)’e salât ve selam getirilmediği bir anın bulunması imkansızdır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.)’in “Allah ruhumu bana iâde eder” sözü, Hak Teâlâ berzah âleminde (kabirde) benim hissî hayalimin şuurunu, işitme ve konuşma

gibi duyularımın idrâkini ibka eder/yerinde bırakır, demektir. Buna göre ruh-i Muhammedî'den küllî his ve şuur hiç ayrılmaz. O'nun için duyulardan ve bütün varlıklardan habersiz olmak yoktur. Çünkü O, âlemin rûhu ve sirâyet eden sırrıdır.

İmam Süyûtî şöyle demiştir: "Ruhun bedenle öyle bir irtibâtı vardır ki bu sâyede işitir, hisseder ve selâma mukabele eder. Hz. Peygamber (s.a.) refik-ı a'lâda (peygamberler ve meleklerden meydana gelen ruhlar topluluğunda) bu durumdadır. O'nun ruhu bedeniyle irtibatlıdır. Bir kimse bu mübârek ruhun sâhibine selam ettiğinde, o kendi mekânında olduğu halde o kimsenin selâmına mukâbele eder. Burada hata, ancak gâib olanı şâhid/hâzır olana kıyas edip ruhun bilinen cisimlerin cinsinden olduğuna inanmaktan ileri gelir. Cisimler ise bir yeri işgal ettiğinde başka bir yerde bulunamaz. İşte bu, tamamen hatâdır. Mesela Hz. Peygamber (s.a.) mi'rac gecesinde Mûsâ (a.s.)'ı hem kabrinde ayakta namaz kılarken, hem de altıncı semâda görmüştür. Mûsâ (a.s.)'ın ruhu orada bedenin misâlinde idi ve onun ruhunun kabrinde namaz kılacak ve refîk-ı a'lâda kendisine salât edene mukabele edecek şekilde bedeni ile irtibâtı vardı. Bu iki durum arasında bir çelişki de yoktur. Çünkü ruhların hâli bedenlerin hâlinden başkadır.

Şâyet rûhun letâfeti ve nûrânîliği olmasaydı bazı velilerin duvarları yarıp geçmesi, üzerinde toprak veya tabut olduğu halde ölünün kabrinde doğrulması mümkün olmazdı. Bu şeylerden hiçbiri onu kalkıp oturmaktan alıkoyamaz.

Yine bir insanın cennetin sekiz kapısından bir anda girmesinin mümkün olduğu sahih rivâyetlerde geçmektedir. Bu durum, bu dünyâdaki yaratılışta imkansız ise de rûhâniyyetin galebesi sebebiyle orada mümkün olacaktır. Bazıları buna güneşi misal getirmiştir. Çünkü güneş ruhlar gibi semâda, şuası/ışığı ise yerdedir.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Bir kul dünyâda tanıdığı bir adamın kabrine uğrar ve ona selam verirse o kimse mutlaka onu tanır ve selamına mukabele eder.*"[279] Herhalde o kimsenin selâma sözlü olarak değil de hâl lisanı ile mukabele ettiği kasdedilmiştir. Çünkü kabir ehli amellerin kesilmiş olmasına üzülürler. Hatta kendilerine verilecek bir selamı almaya ve onun sevabına nail olmaya hasret çekerler. **Şeyh Mazhar** şöyle demiştir: "Ölülere selam vermek dirilere selam vermek gibidir."

Hz. Peygamber (s.a.)'in "عَلَيْكُمْ" lafzını öne almak sûretiyle: "عَلَيْكُمُ السَّلَامُ" *ölülerin selâmıdır.*"[280] buyurması Arapların âdet ve örfüne göredir. Çünkü onlar bir kabre selam verdikleri zaman "عَلَيْكُمْ" lafzını öne alırlardı. Hz. Peygamber (a.s.) da onların âdetleri üzere konuşmuş ve selam vermiştir.

Salevât getiren kimsenin "عَلى" kelimesini tekrar ederek "اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَعَلى آلِ مُحَمَّدٍ" demesi gerekir. Çünkü Ehl-i sünnet, Şîa'yı reddetmek üzere "آلِ"den önce "عَلى" getirmeyi gerekli görmüşlerdir. Çünkü **Şîa**, Hz. Peygamber (s.a.) ile ailesi arasında "عَلى"nın zikredilmesini kabul etmez. Bu konuda şöyle bir hadis naklederler: "*Kim benimle âilem arasını "عَلى" ile ayırırsa o kimse benim şefaatime nail olamaz*."[281] **Kuhistânî**, **Isâm** ve başkaları (Şîa'nın bu sözün hadîs olduğunu iddia ettiğini) söylemiş,

Muhammed Kürdi ise “Bu rivâyet sâbit değildir. Sâbit olduğu farz ve takdir edilse bile bu kelime “عَلِى” harf-i cerri olmayıp onunla kastedilen Ali b. Ebî Tâlib’dir. Yâni “Kim başkalarını değil de Ali’yi âilesinden saymak sûretiyle benimle âilem arasını Ali b. Ebî Tâlib ile ayırırsa…” demektir. Burada Şîa’ya bir târiz/dokundurma vardır. Çünkü Hz. Ali’yi çok aşırı sevdikleri için onunla Hz. Peygamber (s.a.)’in âilesini ayıranlar onlardır. Bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.) Ali (r.a.)’a: “*Senin hakkında iki grup insan helak olmuştur: Seni aşırı seven ve sana aşırı buğzeden*.”[282] Hz. Ali’yi aşırı sevenler Râfizîler, ona buğzedenler ise Hâricîler’dir. Biz Ehl-i sünnet ise bu iki grubun arasında (mutedil ve orta) bir yoldayız.” **Muhammed Kürdi**’nin sözü burada bitmiştir.

Salevâtta “وَارْحَمْ مُحَمَّدًا” (Muhammed’e rahmet eyle) denilmez. Çünkü bu söz O’nda bir eksiklik bulunduğunu vehmettirir. Çünkü rahmet, ayıplanıp azarlanan bir şey sebebiyle olur. En doğru olan budur. Nitekim **Şerefüddîn et-Tıybî**, *Şerhu’l-Mişkât*’ta böyle zikretmiştir. *ed-Dürer*’de: “Sahih olan böyle söylemenin mekruh olmadığıdır.” der.

Şeyh Ali *Es’iletü’l-hikem*’de şöyle demiştir: “Hz. Peygamber (s.a.)’e ve âilesine sadaka haram kılınmıştır. Çünkü sadaka, sadakayı veren kişinin verdiği kişiye merhamet etmesinden kaynaklanır. Allah Teâlâ Nebîsi (s.a.)’e kendisinden başkasının merhamet etmesini istememiştir. Bu sebeple **Sadru’ş-şerîa**’nın zikrettiği gibi bazı fakihler, bu konuda bazı rivâyetler vârid olsa da O yüce Hazret’e karşı bir edeb nişanesi olarak salevâtta rahmet dilemeyi yasaklamışlardır.

Rasûlullah (s.a.)’in pâk ruhuna Fâtiha okumak da bu konuyla ilgilidir. **İmam Şâfiî** ve arkadaşları Peygamberimizin (a.s.) rûhuna ve diğer peygamberlerin ruhlarına Fâtiha okunmasını men etmişlerdir. Çünkü âsîlerin ruhlarına Fâtiha okumak âdet olarak süregelmiştir. Öyleyse rahmet dileyerek duâ etmekte küçük görme bulunduğu halde böyle duâ edildiği zaman peygamberlerin ruhlarıyla âsîlerin ruhlarını eşit tutulmuş olur. **Ebû Hanîfe** ve arkadaşları peygamberlerin ruhlarına Fâtiha okunmasını câiz görmüşlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) bazı peygamberlere Allah’tan rahmet dileyerek duâ etmiştir. Nitekim O: “*Allah, kardeşim Mûsâ’ya rahmet etsin, Allah kardeşim Lût’a rahmet etsin.*”[283] diye duâ etmiştir. Yine namazda iki secde arasında: “*Allâh’ım beni bağışla ve bana rahmet eyle*.”[284] diye duâ etmiştir. Allah selâmı öğretmek için: “اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ (Ey peygamber, Allâh’ın selamı, rahmeti ve bereketleri senin üzerine olsun)”[285] buyurmuştur. Hiç kimse Allâh’ın rahmetinden müstağnî değildir.

Yine Kur’an okumanın ve benzerlerinin faydası bize geri döner. Nitekim **Şeyh-i Ekber** (k.s.) şöyle demiştir: “Namazda ve diğer hallerde Hz. Peygamber (s.a.)’e salevât getirmek, salevât getiren kimsenin Hz. Muhammed (s.a.)’e gıyabında duâ etmesidir. Sahih hadîste vârid olmuştur ki: “*Kim kardeşine gıyabında duâ ederse bir melek onun için: “Sana da bir misli verilsin” diye duâ eder.*”[286] Bir rivâyette ise melek “*sana iki misli verilsin*” diye duâ eder. İşte bu sebeple bu hayrın melekten namaz kılan kimseye

dönmesi için Rasûlullah salevâtı meşrû kılmış ve Allah Teâlâ'da "*Ey mü'minler! Siz de ona salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin.*" buyurarak onu bize emretmiştir."

Duâda da pek yüce hikmetler vardır. Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Vesîle makamı adn cennetinde en yüce derecedir. Bu derece Hz. Peygamber (s.a.)'e ümmetinin duâsı sâyesinde hâsıl olmuştur. Allah bu durumu gizli tuttuğu bir hikmetten dolayı böyle yapmıştır. İşte biz Rasûlullah (s.a.) sebebiyle Allah'tan saâdet ve mutluluğa nâil olduk. O'nun sayesinde insanlar için çıkartılan en hayırlı ümmet olduk. Allah O'nu peygamberlerin sonuncusu yaptığı gibi O'nun sayesinde bizi de ümmetlerin sonuncusu kıldı. Hz. Peygamber (a.s.) bir beşerdir. Nitekim "***Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim***." (el-Kehf, 18/110) buyrularak O'na böyle söylemesi emredilmiştir. Bizim kendisinden Allâh'a münâcâtta bulunduğumuz, O'nun da bize özel olarak hitab ettiği özel bir yönümüz (vech) vardır. Aynı şekilde her mahlûkun Allâh'a uzanan özel bir yönü/yüzü vardır. İşte Hz. Peygamber (s.a.) Allah'tan aldığı emirle bizim kendisine vesilenin verilmesi için duâ etmemizi emretmiştir ki ümmetinin duâsı ile o makama ulaşsın. Eğer anladıysan bu durum, gayret-i ilâhiyye bâbındandır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah âyette Hz. Peygamber (s.a.)'e tahsis edilen bu özellik ile Hz. Peygamber (s.a.) hakkında ve ümmeti hakkında Allâh'ın inâyet ve yardımının kemâline işâret etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.) hakkındaki inâyeti, Allah Teâlâ'nın benzer ve misalden mukaddes ve münezzeh olan yüce Hazret'ine lâyık, Hz. Peygamber (s.a.)'in nübüvvet makamına uygun mânâsını ikisinden başkasının anlamayacağı şekilde Allah Teâlâ'nın O'na salât etmesidir. Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.)'in ümmetine olan inâyetine gelince, ümmetine O'na salât etmeyi vâcib kılması, sonra onları O'na yaptıkları her salâta karşılık kendi salâtından on salevât ile ve her selâmı on selam ile ödüllendirmesidir. Çünkü "***Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.***" (el-En'âm, 6/160) İşte bu inâyet Hz. Peygamber (s.a.)'e ve ümmetine mahsustur.

Kulların mertebelerine göre Allâh'ın kullarına salât etmesinin de mertebeleri vardır. Yine Allâh'ın kullarına salâtının rahmet, mağfiret, vârid, şevâhid, keşf, müşâhede, cezbe, kurb, şürb, rayy, sekr, tecellî, fenafillah ve bakâ billah gibi bir çok mânâları vardır. Bütün bunlar Allâh'ın kuluna salâtı kabîlindendir.

Bazıları şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.)'e salevâtı, O'nu ümmetine şefâat makamı olan makâm-ı mahmûda ulaştırmasıdır. Meleklerin salevâtı mertebesinin artması için O'na duâ etmeleri ve ümmeti için de istiğfarda bulunmalarıdır. Ümmetin salevâtı ise O'na tâbi olmaları, O'nu sevmeleri, zikr-i cemîl ile O'nu övmeleridir.

Allah Teâlâ'nın Peygamberimiz (a.s.)'ı bu şekilde şereflendirmesi, Âdem (a.s.)'a meleklerin secde etmesini emretmek sûretiyle onu şereflendirmesinden daha üstündür. Çünkü Âdem (a.s.)'a secde edilerek şereflendirilmesinde Allah Teâlâ'nın meleklerle beraber olması mümkün değildir. Halbuki Allah Teâlâ kendisinin, sonra da meleklerin

Hz. Peygamber (s.a.)’e salât ettiğini haber vermiştir.

İleri görüşlü akıl bilir ki, böyle bir şerefi,
Hiç kimse ve hiçbir peygamber elde etmemiştir.
Azameti yüce ve ulu olan Allah O’na salât eder.
İşte bununla bütün âlemlere O’nun kemali zâhir olmuştur.
Dinin elbise dolabına salât ü selâm hil‘ati,
Senin boyuna göre dikilince tam oldu.
Senin adına “Sallû aleyh” hürmetinin nişanını,
Yazmışlardır ve senin şerefli makâmın budur.

Bu salevât âyetinin inmesinden sonra Hz. Peygamber (s.a.)’in mübârek yanakları mutluluktan parıldadı ve şöyle buyurdu: “Bana selâm gönderin. Bana inen bu âyet, dünyâ ve içindekilerden bana göre daha güzeldir.”

İkbâl penceresinden bana düşen ışık,
Sebebiyle gönül evim neşelendi.

Asmaî’den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Basra cami minberinden Mehdî’nin şöyle dediğini işittim: “Allah Teâlâ size bizzat kendisiyle başlayıp ikinci olarak meleklerini zikrettiği bir işi emretti ve şöyle buyurdu: “*Allah ve melekleri, Peygamber’e çok salevât getirirler…*” Allah rasuller arasından Peygamberimiz’i (s.a.) tercih etti. O’na salevât getirmeyi ümmetler arasında size tahsis etti. Öyleyse Allâh’ın nîmetine şükürle mukabele edin.”

Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)’in şerefini, mertebe ve makamını açığa çıkarmak ve ümmeti teşvik etmek için salâta ilk olarak kendisi başlamıştır. Çünkü Allah Teâlâ bütün âlemlerden müstağnî olduğu halde O’na salât ettiğine göre ümmetin O’nun şefâatine ihtiyaçları sebebiyle O’na salât etmeleri daha uygun ve evlâ olur. Yine Allâh’ın salâtı meleklerin ve mü’minlerin salevâtını takviye içindir. Çünkü Hakk’ın salâtı hak, başkalarının salâtı ise resmdir (şekil ve surettir). Resm/sûret ise hak ile beraber olmakla kuvvet bulur.

Senin vasfının özünden bahsetmeye kimin gücü yeter,
Seni Rabbi’nden başkası sana lâyık vasıflarla anlatamaz.

Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber (s.a.)’e salât etmesi işâret edilmektedir ki O cemâl ve celâl nurlarının tam tecellîgâhı, kemal sıfatlarını kendisinde toplayan bir mazhardır. Cömertlik O’nunla coşup taştı ve varlık O’nunla zuhûra gelip ortaya çıktı.

Allah Teâlâ kendi zâtından sonra ikinci olarak mukaddes meleklerinin salevâtını zikretmiştir. Çünkü melekler yaratılış bakımından öncedirler sûrette yücelerin yücesinin ehlidirler. Onlar da Âdemoğulları gibi başlarına ilâhî kazâdan bir musîbet gelmesinden

korkarlar. İblis, Hârût ve Mârût vakası gibi bir durumla karşılaşmaktan Allâh'a sığınırlar. Onun için de melekler salevâtın bereketiyle gönüllerinin toplu ve rahat olması için, mihnet ve belâlardan korunmak amacıyla Hz. Peygamber (s.a.)'e salât etmeye ihtiyaç duyarlar.

Yine meleklerin salevâtına muvâfık/uygun düşmesi sebebiyle mü'minlerin salevâtlarının revaç bulması için melekler salevât getirirler. Nitekim "âmîn" duâsı hakkındaki rivâyette de aynısı vârid olmuştur.

Yine Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'ı yarattığında melekler onun alnında Muhammed (a.s.)'ın nurunu gördüler ve o zamandan O'na salevât getirdiler. O, varlık hil'ati ile müşerref olunca meleklere: "İşte Âdem'in alnında bir nur iken kendisine salevât getirdiğiniz zât budur. Öyleyse O bilfiil âlemde mevcûd iken de O'na salevât getirin." denildi.

Sonra Allah Teâlâ âyette üçüncü olarak cinlerin ve insanların mü'minlerine Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getirmelerini emretmiştir. Çünkü mü'minler O'nun dâvet ve babalık haklarının bir kısmını edâ etmek için O'na salât etmeye muhtaçtırlar. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) ümmetin babası mesâbesindedir. Çünkü O, ümmetin tâlim, terbiye ve irşâdını çok güzel yapmış, kullara şefkatin gereklerini fazlasıyla yerine getirmiştir. Öğrenenin öğreteni övüp methetmesi vâcib, evlâdın babaya teşekkürü zarûrîdir.

Cihan bağı içinde sevgilinin feyz damlacıklarından,
Ruh fidanım için yüz bin gelişip büyüme vardır.

Yine salevâtta Hz. Peygamber (s.a.)'in peygamberlerin en üstünü, ümmetinin de ümmetlerin en hayırlısı olmasına şükür vardır.

Yine salevâtta şefâat hakkını O yüce zâtın (s.a.) zimmet ve uhdesine verilmesini gerekli kılmak söz konusudur. Çünkü salevât, şefâatin bedelidir. Mü'minler bugün o bedeli ödedikleri zaman kıyamet günü bedelini ödedikleri şeyi, yâni şefâati elde etmeleri umulur.

Ne kadar mal getirip götürsen
Eğer müflis isen, utanç götürürsün.
Dikkatli ve uyanık olun ey kardeşler, salât ve selâm edin
Mustafâ'ya her vakit ve her saatte.
Çünkü Hâşimî olan Muhammed (s.a.)'e salât etmek
İnsanı kıyametin dehşet ve korkularından kurtarır.

Mü'minlerin Hz. Peygamber (s.a.)'e salevâtları kadar kendileriyle O'nun arasında karşılıklı tanışma hâsıl olur. Salevât getiren kimsenin kıyâmet günündeki alâmeti dilinin beyaz, salevâtı terk eden kimsenin alâmeti ise dilinin siyah olmasıdır. Bu ümmet o gün bu iki alâmetle tanınacaktır.

Yine salevâtta Allâh'a daha bir yakınlık mertebeleri artırılmış olur. Çünkü salevât ile Hz. Peygamber (s.a.)'in mertebesi artar. Böyle olunca ümmetin mertebesi de artmış olur. Çünkü tâbi olanın mertebesi metbûnun/kendisine tâbi olunanın mertebesine tâbidir. Nitekim **Hz. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî** (k.s.) *Mi'râciyye*'sinde şu sözüyle buna işâret etmiştir:

Sana salavât getiririm ki yakınlığım artsın,
Çünkü parçalar bütüne yaklaştıkça mukarreb (yakın) olur.

Yine bu salevâtta sevgi ve muhabbetin ısbâtı vardır. Kim bir şeyi severse onu çok anar. Bazıları şöyle demiştir: "يُصَلُّونَ (salevât getirirler)" şeklinde muzârî siygasının kullanılması, meleklerin dâimâ salevât getirdiklerine delâlet eder. O halde salevât getiren kişi meleklere benzemiş olur. "*Kim bir kavme benzemeye çalışırsa, o da onlardandır*."[287] hükmüne göre meleklerin özelliği olan temizlik ve günahsızlık gibi vasıflara sâhip olur ve rûhânî âleme âşinâlık kazanır.

Ey insanların efendisi, sana salât ve selâm
Ay-yıl, sabah-akşam dilimizin virdidir.
Uzaktan senin makâmına hangi hediyeyi gönderelim,
Elimizde sadece bu salevât vardır, vesselâm.

Sehl b. Abdullah Tüsterî (k.s.) şöyle demiştir: "Muhammed (s.a.)'e salât etmek ibâdetlerin en fazîletlisidir. Çünkü bu salâtı bizzat Allah Teâlâ ve melekleri yapmış, sonra onu mü'minlere emretmiştir. Diğer ibâdetler ise böyle değildir. Yâni Allah diğer ibâdetleri emretmiş, ancak bizzat kendisi yapmamıştır."

Sıddîk-ı Ekber (r.a.) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'e salât etmek günahları silip yok etme konusunda soğuk suyun ateşi söndürmesinden daha tesirlidir."

Salevât getirmek köle âzâd etmekten daha fazîletlidir. Çünkü köle âzâd etmek cehennemden âzâd olma cennete girmeye mukabildir. Hz. Peygamber'e selâm etmek ise Allâh'ın selâmına mukabildir. Allâh'ın selâmı ise bin haseneden daha üstündür.

Vâsıtî şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'e tüm vakarınla salât et. Getirdiğin salevâta kalbinde bir değer biçme. Yâni Rasûlullah (s.a.)'e salevâtından dolayı O'nun senin üzerindeki hakkından bir şey ödediğin zannına kapılarak salevâtına değer biçme. Çünkü sen salevâtınla kendi nefsinin hakkını ödemektesin. Zîrâ O'nun hakkı, ümmetin tamamının ödeyemeyeceği kadar yüce ve yüksektir. Çünkü O, Allâh'ın salevâtı içindedir. Öyleyse senin O'na salevâtın O'nun sâyesinde kendine bir rahmet celbetme talebinden ibârettir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Allâh'ın bir meleği vardır ki Allah ona bütün mahlûkâtın seslerini duyma kabiliyeti vermiştir. Ben vefât ettiğim zaman o melek kıyamete kadar benim kabrimin başında durur. Ümmetimden kim bana salât ederse*

bu melek o kimsenin adını ve babasının adını bana arz eder ve: "Ey Muhammed (s.a.) falanca kişi sana şöyle şöyle salât etti" der. Allah Teâlâ bu kişiye yapmış olduğu bu salevâta mukabil on salât (rahmet) eder."[288] Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Bana salât ettiğinizde, salâtınızı güzel yapın. Çünkü siz bana isimlerinizle, babalarınızın ve aşîretlerinizin isimleriyle ve amellerinizle arz olunursunuz.*"[289] Kalb huzuru/kalbin uyanık, gönlün ve zihnin toplu olması, salevâtı güzel yapmaya dâhildir.

Bazıları şöyle demiştir: Kişi salevât ile nübüvvet-i Ahmediyye makamını selamlamayı (tahiyye), ona tevessül etmeyi ve yaklaşmayı kastettiği zaman ancak Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât; tâat, yakınlık (kurbet), vesîle ve icâbet olur. Çünkü kişi ancak bu münâsebetle ahadiyyet hazretine/mertebesine yaklaşabilir. Görmez misin ki aya yaklaşmak güneşe yaklaşmak gibidir. Çünkü ay güneşin aynası ve güneşin ışıklarının parlama mahallidir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kim bir kere salât ederse Allah Teâlâ o kulun iki koruyucu/yazıcı meleğine üç gün (işlediği günahları) yazmamasını emreder.*"[290]

Bir kadın rüyâsında, vefat eden çocuğunun azab içinde olduğunu gördü. Bu duruma çok üzüldü. Bir zaman sonra yine rüyâsında çocuğun nur ve rahmet içinde olduğunu gördü. Çocuğuna bunun sebebini sordu. Çocuk şöyle dedi: "Kabristana bir adam uğradı. Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getirdi ve sevabını orada yatan ölülere hediye etti. İşte bundan benim nasibime de mağfiret düştü ve Allah beni bağışladı."

Süfyan Sevrî (r.h.)'tan hikâye edildiğine göre o şöyle demiştir: "Kâbe'yi tavaf ederken bir adam gördüm. Attığı her adımda Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getiriyordu. Ona: "Be adam, sen tesbih ve tehlîli bırakmış, kendini Hz. Peygamber (s.a.)'e salâte yöneltmişsin. Böyle yapmanın bir sebebi var mı?" dedim. Adam: "Allah iyiliğini versin, sen kimsin?" dedi. Ben de: "Süfyan Sevrî'yim" dedim. Adam: "Şâyet sen zamanının insanları arasında garip bir kimse olmasaydın hâlimi sana söylemez, sırrıma seni muttali etmezdim." dedi. Sonra sözüne şöyle devam etti: "Babamla beraber Allâh'ın Beyt-i Harâm'ını haccetmek üzere yola çıktık. Konaklardan birine vardığımızda babam hastalandı ve vefat etti. Yüzü simsiyah kesildi, gözleri masmavi oldu ve karnı şişti. Bu durum karşısında ben ağladım ve: ***"Biz Allâh'a âidiz ve biz O'na döneceğiz."*** (el-Bakara, 2/156) Babam şu gurbet diyarında bu şekilde vefat etti. dedim. Babamın yüzüne örtü çektim. Derken gözlerime bir ağırlık bastı ve uyudum.

Rüyamda o zamana kadar yüzü daha güzel, elbisesi daha temiz ve kokusu daha hoş bir adam görmedim. O adam gelip babama yaklaştı. Yüzünden örtüyü kaldırdı ve elini babamın yüzüne sürdü. Babamın yüzü sütten beyaz oluverdi. Sonra babamın karnına elini sürdü, babamın karnı eski hâline döndü. Sonra adam tam dönüp gitmeye niyetlenmişken ona doğru kalktım ve ridâsından tuttum. "Efendim, şu gurbet diyarında sizi babama rahmet olarak gönderen Allah hakkı için soruyorum; siz kimsiniz?" dedim. Adam: "Sen beni tanımıyor musun? Ben Allâh'ın Rasûlü Muhammed'im. Senin bu

baban çok günahkar biriydi, ancak bana çok salât ederdi. İşte onun başına bu hal gelince benden yardım istedi. Ben de ona yardım ettim. Çünkü ben bu dünyâda bana çok salevât getirenlere hep yardım ederim." buyurdu. O arada ben de uyandım. Bir de ne göreyim babamın yüzü bembeyaz olmuş ve karnının şişi gitmiş.

Ey karanlıklarda (darda ve zorda) kalanın duâsına icâbet eden
Ey zarar, bela ve hastalıkları gideren Allâh'ım
Şu zillet ve meskenetim hakkında Nebî'ni şefaatçi kıl.
Ayıp ve günahlarımı örtüver, çünkü sen lütuf ve kerem sâhibisin.

Ka'b b. Ucre (r.a.) şöyle demiştir: "*Ey mü'minler! Siz de O'na salevât getirin ve tam bir teslimiyetle selam verin."* âyeti nâzil olunca, kalkıp Hz. Peygamber (s.a.)'in yanına vardık. Kendisine: "Yâ Rasûlallah, sana selam vermeyi bilip öğrendik. Peki sana nasıl salât edeceğiz?" dedik. Hz. Peygamber (s.a.):

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ،
وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ
مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

(Allâh'ım, İbrâhim'e ve âilesine salât/rahmet ettiğin gibi Muhammed'e ve O'nun âilesine de salât/rahmet et. Çünkü sen hamde lâyık ve yücesin. Allâh'ım, sen İbrâhim'i ve âilesini mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve O'nun âilesini de mübarek kıl. Çünkü sen hamde lâyık ve yücesin.)" deyin." buyurdu.[291] Nitekim *Tefsîru't-Teysîr*'de böyle geçmektedir. Bu salevât, en sahih görüşe göre namazda son teşehhüdde okunan salevâttır. **Zâhidî**, **İmam Muhammed**'den rivâyet ederek bunu zikretmiştir.

Mânâsı; Allâh'ım, Muhammed'e kâmil bir salât ile salât et! demektir. Nitekim salâtın mutlak olarak söylenmesi bu manaya delâlet eder. "*ve Muhammed'in âilesine*" sözü, İbrâhim (a.s.)'a ve âilesine salât ettiğin gibi Muhammed'in âilesine de salât et, demektir. Meşhur olduğu üzere (teşbîhte) kendisine benzetilenin daha güçlü olmasının zorunluluğu bir problem teşkil etmez. Bu hususu **Kuhistânî** zikretmiştir.

ez-Zıyâü'l-ma'nevî'de der ki: "Burada benzetme, kendisine salât getirilen bakımından değil salâtın aslı bakımındandır. Çünkü bizim Peygamberimiz (s.a.) İbrâhim (a.s.)'dan efdaldir. Buna göre yukarıdaki salevâtın mânâsı şöyledir: "Allâh'ım, İbrâhim (a.s.)'a onun fazîleti ve şerefi kadar salât ettiğin gibi Muhammed'e de O'nun fazîleti ve şerefi kadar salât et." Bu ifade, "***Babalarınızı andığınız gibi Allâh'ı anın!***" (el-Bakara, 2/200) âyetine benzer. Yâni, babalarınızı onların size olan nîmet ve iyilikleri miktarınca andığınız gibi Allâh'ı da Allâh'ın size olan nîmet ve ihsanları miktarınca anın, demektir. Bir şey diğer bir şeye her yönden benzemiyorsa bir yönden benzetilmesi sahihtir.

Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Allah nezdinde Îsâ'nın durumu Âdem'in durumu gibidir.***" (Âl-i İmrân, 3/59) Yâni buradaki benzetme bir yöndendir ki o da Îsâ (a.s.)'ın babasız yaratılmasıdır."

Mişkât Şerhi'nde zikredildiğine göre, "كَمَا صَلَّيْتَ (salât ettiğin gibi)" ifadesinde işâret edilen benzetme, eksik olanı tam olana katma türünden değil, bilinmeyen bir durumu bilinen ile açıklamak içindir. **"*Ey ev halkı! Allâh'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, iyiliği boldur.*"** (Hûd, 11/73) âyeti nâzil olunca İbrâhim (a.s) ve âilesine salât ve selâm mü'minler arasında meşhur oldu. Hepsi Hak Teâlâ'nın İbrâhim (a.s)'a selâm ve bereket gönderdiğini anlamışlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s): "İbrâhim'e gönderdiği gibi meşhur bir salevât da bana göndermesi için Allah Teâlâ'ya duâ edin!" buyurdu.

"كَمَا"daki kâf harfinin var olanı pekiştirmek için olduğu, vukû bulan bir sebep üzerine olmadığı söylenir. Nitekim "وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِى صَغِيرًا (***Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!***)" (el-İsrâ, 17/24) âyetinde durum böyledir. Terbiye, anne baba tarafından vâki olmuştur, bu olan terbiyeye karşı rahmet talep edilmektedir. O halde yukarıdaki kâf harfi, zaten var olan rahmeti pekiştirmek içindir. Yâni onlara rahmet yarat demektir. Bu yaratma zaten kesin olarak vardır. Öyleyse şöyle demiş oluyor: "Kendi sevgiline (a.s) selâm gönder ve ona varlık ver, tıpkı daha önce dostun İbrâhim'e varlık verdiğin gibi." Bu mânâ yukarıda geçen *ez-Zıyâü'l-ma'nevî*'deki mânâya yakındır.

Demişlerdir ki: Bu benzetme ile Hz. Peygamber (a.s) kendi ümmetine tevâzu yolunu öğretmiş ve atalara hürmet etmeye işâret etmiştir. Yâni, "Bana salât ve selâm göndermek İbrâhim (a.s)'a selâm göndermekten daha üstün ise de, onu rütbede daha üstün görürüm, ona atalık hürmetimi esirgemem." demektir. Bunun gibi, Hz. Peygamber (s.a.)'den nefsi kırma ve kibir şüphesini yok etmeye dâir çok rivâyetler vardır. Meselâ: "*Ben yeryüzünün kendisi için yarılacağı (kabirden kalkacak) ilk kimseyim, fakat övünmek yok.*[292] *Ben Allâh'ın sevgilisiyim, fakat övünmek yok. Ben evvelkilerin ve sonrakilerin Allah katında en değerlisiyim, fakat övünmek yok.*[293] *Beni Mûsâ'dan üstün tutmayın.*[294] *Beni İbrâhim'e tercih etmeyin. Hiç kimsenin benim Yunus'tan daha hayırlı olduğumu söylemesi gerekmez.*"

İbrâhim (a.s.)'a ve âilesine salevât getirmemiz, İbrâhim (a.s.) Beyt'in binasını tamamladıktan sonra onların hacılar için rahmetle duâ etmeleri sebebiyledir. Biz de onlara salât ederek mukabele bulunmuş oluyoruz.

İmam Nîsâbûrî şöyle demiştir: "Çünkü İbrâhim (a.s.) Allah'tan İsmâil'in zürriyetinden bir peygamber gönderilmesini istemiş ve şöyle duâ etmiştir: "***Ey Rabbimiz! Onlara içlerinden … bir peygamber gönder.***" (el-Bakara, 2/129) Bundan dolayı Peygamberimiz (a.s.): "*Ben atam İbrâhim'in duâsıyım.*"[295] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) de İbrâhim (a.s.)'a mukabelede bulunmuş, ona teşekkür etmiş, Allah

ve meleklerinin kendisine yapmış olduğu salâtta onu kendisiyle birlikte övmüştür. Hak Teâlâ'dan Peygamberimiz (a.s.)'a olan bu salât, O'nun gözünün aydınlığıdır. Çünkü O, Hakk'ın mazharlarının, tecellîlerinin müşâhede edildiği ve sırlarının toplandığı yerlerin en kâmilidir.

Bir haberde şöyle rivâyet edilmiştir: İbrâhim (a.s.) rüyâsında ağaçlarında "لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ" yazılı olan pek geniş bir cennet/bahçe gördü. Onun ne olduğunu Cebrâil (a.s.)'a sordu. Cebrâil (a.s.) da bu bahçenin kıssasını ona anlattı. Bunun üzerine İbrâhim (a.s.): "Ya Rab! Muhammed ümmetinin dilinde benim de anılmamı sağla." diye duâ etti. Allah Teâlâ da İbrâhim (a.s.)'ın duâsını kabul etti ve Muhammed (a.s.) ile birlikte salevâta onu da ilâve etti.

Yine Allah bize İbrâhim (a.s.)'a salât etmeyi emretmiştir. Çünkü bizim kıblemiz onun kıblesi, hac menâsikimiz (ibâdetlerimiz) onun menâsiki, Kâbe onun binâsı, onun dîni bütün dinlerin tâbi olduğu hak dindir. Böyle olunca Allah Muhammed ümmetine onu övmeyi vâcib kılmıştır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İbrâhim (a.s.) zâtî tevhidin kutbudur. Allâh'ın ona salâtı, diğer seçkin kullarına salâtından daha tam ve üstündür. Onun ümmeti geçmiş diğer ümmetlerden daha istîdadlıdır. Her ne kadar onun dâvetinin hükmü, bu ümmet-i merhûmede olduğu gibi zâhir olmasa da o, ef'âl, sıfât ve zât mertebelerinin hepsine dâvet için gönderilmiştir. Bu sebeple de zât sırrına işâret etmek üzere Kâbe'yi binâ etme işi özel olarak ona verilmiştir. Yine bu sebeple diğer ibâdetlerin tekrarlanması gibi (farz) hac tekerrür etmemiştir. Peygamberimiz (a.s.)'a tafsîlatta değil, bütün olarak İbrâhim (a.s.)'ın dînine tâbi olması emredilmiştir. Çünkü sıfatların tafsîlatını Hz. Peygamber (s.a.)'den başka tamamlayıcı yoktur. Bundan dolayı O'ndan başkası hâtem/son peygamber olamamıştır. İşte bu mânâlardan dolayı salevâtta İbrâhim (a.s.) özel olarak zikredilmiştir. Peygamberimiz (a.s.)'ın yapılan salevât, başkalarına yapılan salevâta değil ona yapılan salevâta benzetilmiştir. Bunu bil ve tanı.

Sonra âyet-i kerîme Hz. Peygamber (s.a.)'e salât ve selam getirmenin vacip olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü insan nefsi çoğu zaman yeme içme ve benzerleri gibi, yerilen vasıflar ve kötü ahlâk gibi bedenî alakalara ve tabiî engellere dalmış durumdadır. Feyzin kaynağı olan (el-Mufîz) Allah Teâlâ münezzeh ve mukaddesliğin nihâyetindedir. Dolayısıyla insan nefsi ile Allah arasında bir münasebet yoktur. Feyzi veren Allah Teâlâ'dan feyiz almak ancak iki cihete/yöne sâhip olan birisi vâsıtasıyla hâsıl olur. Bu iki yön tecerrüd ve taalluk yönüdür. Tıpkı ateş ile yaş odun arasındaki kuru odun gibi, et ile kemik arasındaki kıkırdak gibi. İşte o vâsıta Hazret-i Risâlet (s.a.)'dir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) tecerrüdü cihetinden Allah Teâlâ'dan feyz alır ve taalluku cihetinden feyz verir. Onun için Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getirmek şer'an vâcib olduğu gibi aklen de vâcibdir. Şer'an vâcib olması bu âyet iledir. Fakat bu vücûbiyet, mutlak ve genel olaraktır. Çünkü "***Ey Îman edenler, Allâh'ı çok zikredin.***" (el-Ahzâb, 33/41) âyetinde olduğu gibi bu salevât âyetinde salevâtın tekrar edilmesine temas edilmemiştir.

Tahâvî şöyle demiştir: "Kişi Hz. Peygamber (s.a.)'i diliyle her andığında veya

başkasından her duyduğunda O'na salevât getirmesi vâcib olur. *Bahru'l-ulûm*'da der ki: "En sahih görüş budur. Çünkü emir her ne kadar tekrar etmeyi gerektirmese de tıpkı namaz vakitlerinde olduğu gibi bir şeyin sebebinin tekrar etmesi o şeyin de tekrarını gerektirir.

Peygamberimiz (s.a.) hadislerinde şöyle buyurmuştur: "*Yanında benim adım anıldığı halde bana salevât getirmeyen kişi cehenneme girer ve Allah onu (rahmetinden) uzaklaştırır.*"[296]

"*Üç topluluk benim yüzümü göremez. Bunlardan birincisi ana babasına âsî olan, ikincisi benim sünnetimi terk eden, üçüncüsü de yanında benim adım anıldığı halde bana salevât getirmeyendir.*"

"*Dört şey kabalıktandır: Kişinin ayakta bevl etmesi, namazda iki tarafa selam vermeden alnını silmesi, ezanı duyup da müezzinin şehâdette bulunduğu gibi şehâdette bulunmaması ve yanında benim adım anıldığı halde bana salevât getirmemesidir.*"[297]

Eğer "Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getirmek O'nu anmaktan hâlî değildir. O'nun adını her andığımızda salevât vâcib olursa, ömrümüz boyunca salevâttan başka bir şeye fırsat bulamayız." dersen, şöyle cevap veririm: Burada Hz. Peygamber (s.a.)'in anılmasından murad, O'na getirilen salevâtın dışında O'na salevât getirmeyi gerekli kılacak şekilde O'nun anıldığını duymaktır.

Denilmiştir ki: Sahih olan görüşe göre bir mecliste Hz. Peygamber (s.a.)'in adı mükerrer olarak anılsa da her mecliste bir kere salevât getirmek gerekir. Nitekim secde âyetinde ve aksırana hayır dilemek konusunda hüküm aynıdır. Gerçi aksırana üçüncü defaya kadar her seferinde hayır dilemek sünnettir. Sonrası için kişi dilerse hayır dilemeye devam eder, dilerse terk eder.

Yine her duânın başında ve sonunda salevât getirmek vâcibdir. Şehâdet kelimelerini açıktan söylemek konusunda olduğu gibi salevâtı da ömürde bir defa söylemenin vâcib olduğu, daha fazla söylemenin ise mendûb olduğu söylenmiştir

İhtiyatlı olmanın muktezâsı ve Hz. Peygamber (s.a.)'in şanının yüceliğini tanımanın gereği, O'nun yüce adının anıldığı her defasında salevât getirmektir. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da şöyle denilmiştir: Ebû Hanîfe mezhebinde muhtar olan görüşe göre Peygamberimiz (s.a.) her anıldığında salevât getirmek müstehabdır. Fetvâ da buna göredir. *Kâşifî Tefsîri*'nde şöyle denilmektedir: "Fetvâ şöyledir: O Hazret'in ismi ne kadar tekrar edilse de bir defâ salevât getirmek vâcib, diğerleri sünnettir;" Yâni Hz. Peygamber (s.a.) her anıldığında salevâtın tekrarı da müstehabdır. Tilâvet secdesi ise böyle değildir. Çünkü aynı mecliste secde âyetinin tekrarlanması ile tilavet secdesinin tekrarlanması mendûb olmaz. Fark şudur ki Allah Teâlâ ihtiyacı olmayan bir ganî ve müstağnîdir. Hz. Peygamber (s.a.) ise böyle değildir. Nitekim **İmam Habbâzî**'nin *Hidâye Hâşiyesi*'nde böyle geçmektedir.

Allâh'ın ismi bir ya da ayrı ayrı meclislerde tekrar edilse her mecliste "سُبْحَانَ اللهِ", "

“تَبَارَكَ الله”, “جَلَّ جَلاَلُهُ” ve benzeri sözlerle Allâh’a övüp senâ etmek vâcibdir. Çünkü her zaman ve her mekanda Allâh’a tâzim gereklidir. Ancak kişi bunu terk etse kazâ etmez. Hz. Peygamber (s.a.)’e salevât ise böyle değildir. Çünkü Allâh’ın övülmesini gerektiren Allâh’ın kişiye verdiği nîmetlerin yenilenmesinin ardı arkası kesilmez. Onun için kişi daha önce terk ettiği senâ ve övgü için vakit bulamaz. Hz. Peygamber (s.a.)’e salevât getirmek ise böyle değildir. Zamanında ve yerinde yapılmayan salevât zimmette borç olarak kalır ve kazâ edilir. Çünkü her vakit salevâtın edâsı için uygun bir mahaldir.

Kâdîhân’da şöyle denilmiştir: “Kur’an okuyan bir kişi aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.)’in adını işitse, onun salât ve selam getirmesi vâcib olmaz. Çünkü nazm ve te’lif üzere, yâni tertip ve tertil ile Kur’an okumak Hz. Peygamber (s.a.)’e salevât getirmekten üstündür. Kur’an okumayı bitirdikten sonra bu kişi salevât getirirse güzel olur. Getirmezse kendisine bir şey lazım gelmez.”

Namazda son teşehhüdde salevât getirmek, daha önce geçtiği üzere **Ebû Hanîfe** ve **İmam Mâlik**’e göre sünnet, İmam Şâfiî’ye göre ise namazın câiz olması için şarttır. **İmam Ahmed b. Hanbel**’e göre ise rukündür. Bu durumda İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre kasden veya sehven salevât terk edilse namaz bâtıl olur. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) “*Namazında bana salevât getirmeyenin namazı yoktur.*”[298] buyurmuştur. Biz Hanefîler bu hadisin, namazda salevât getirilmezse namazın kemal üzere olmayacağına hamledildiğini söyleriz. Eğer namazda salevât getirmek farz olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.) namazın rukünlerini öğrettiği bedeviye salevâtı da öğretirdi.

Peygamberlerden başkasına salevât getirmek, mesela “اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِهِ” (Allâh’ım Muhammed’e ve O’nun âilesine salât eyle)” denilmek sûretiyle Rasûlullah (s.a.)’e tâbi kılınarak yapıldığında câiz olur. Müstakil olarak ve ilk başta peygamberden başkasına salevât getirmek tenzîhen mekruhtur. Çoğu fukahânın sahih olarak kabul ettiği görüş de budur. Şu halde mesela “اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى اَبِى بَكْرٍ (Allâh’ım Ebû Bekir’e salât et)” denilmez. Çünkü kendisi için böyle salevât getirmek, örfte peygamberlerin şiârıdır. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.) aziz ve celil (şerefli ve yüce) olduğu halde “مُحَمَّدٌ عَزَّ وَجَلَّ” (Muhammed aziz ve celil olandır/olsun) demek de mekruhtur. Bir de böyle söylemek, Râfizî olmakla itham edilmeye sebep olur. Çünkü bu, bid‘at ehlinin şiârıdır. Onların şiarları ise bize yasaklanmıştır. Bir hadîste: “*Kim Allâh’a ve âhiret gününe îman ediyorsa, töhmet yerlerinde durmasın*.”[299] buyrulmuştur.

Selam kelimesi, salât mânâsında gâib (hazırda bulunmayan, üçüncü şahıs) hakkında kullanılmaz. Peygamberlerden başkasına tek olarak kullanılmaz. Mesela Râfizîler’in söylediği ve yazdığı gibi Ali (aleyhi’s-selâm) denilmez. Bu hususta diriler ve ölüler eşittir. Hazırda olan kimseye “es-Selamü aleyke” veya “es-Selâmü aleyküm”, “Selâmün aleyke” veya “Selâmün aleyküm” diye hitab edilir. Bu üzerinde icmâ edilen bir husustur. Kabristana varıldığında ölülere selam vermek, hâzırda bulunan dirilere selam

vermek kabilindendir. Bu husus daha önce geçmişti.

Selâmı zikretmeden yalnız salât kelimesini söylemek ve aksini yapmak konusuna gelince, bu hususta değişik rivâyetler vardır. Bazıları bunun mekruh olduğu görüşündedir. Çünkü âyette salât ve selâm beraber zikredilmiştir. Bazıları ise bunun mekruh olmadığı görüşündedir. Çünkü "وَسَلِّمُوا" kavlindeki vâv, beraberlik mânâsına delâlet etmek için değil mutlak olarak iki şeyi bir araya getirmek içindir.

İbrâhim Nehaî'den nakledildiğine göre bir kimsenin "عَلَيْهِ السَّلَامُ (O'na selâm olsun)" demesi, Hz. Peygamber (s.a.)'e salât yerine geçer. Çünkü Allah Teâlâ: **"*(Rasûlüm) de ki: Hamd olsun Allâh'a, selam olsun seçkin kıldığı kullarına.*"** (en-Neml, 27/59) buyurmuştur. Fakat kişi yalnız salât ile yetinmemelidir. Salât ettiği veya salâtı yazdığı zaman selamı da peşine eklemelidir.

Sahâbe, tabiîn ve onlardan sonraki âlimler, âbidler ve diğer hayırlı kimselere de Allah'tan rızâ ve rahmet dilemek müstehabdır. Meselâ Ebû Bekir ve Ebû Hanife (radıyallâhu anh/Allah ondan razı olsun) veya (rahmetullah/Allah ona rahmet eylesin) ve benzeri sözler söylenir. "Radıyallâhu anh" ifadesi, sahâbeye mahsus değildir. Onlar hakkında "Rahimehullah" da denir. Peygamberliği konusunda ihtilaf edilen **Lokman**, **Meryem**, **Hızır** ve **İskender** (Zülkarneyn) için tercih edilen görüş, "Radıyallahu anh" ve Radıyallâhu anhâ" demektir. Şâyet kişi "Aleyhi's-selâm" veya "Aleyhe's-selâm" dese bunda da beis yoktur.

İmam Yâfiî, *Târih*'inde şöyle demiştir: "Bana göre uygun olan, kişinin salât, selam, rızâ rahmet ve af dilemeyi birbirinden ayırmasıdır. Sahih mezhebe göre salât peygamberlere ve meleklere; rıza talebi sahâbe, evliyâ ve ulemâya; rahmet dileme onlardan daha aşağı mertebede olanlara; af dileme ise günahkarlara mahsustur. Selâm ise salât ile rızâ dileme arasında bir mertebedir. Buna göre selamın mertebesi iki mertebe arasında olan kimse için olması güzel olur. Lokman, Hızır ve Zülkarneyn gibi peygamberlikleri ihtilaflı olanlara "Aleyhi's-selâm" denileceğini kasdediyorum, yoksa onlardan mertebesi aşağı olanları değil.

Yazıda Hz. Peygamber (aleyhi's-salâtü ve's-selâm)'a salât ve selam için (a.s.) ve benzeri, "Sallallâhu aleyhi ve sellem" için (s.a.), (s.a.v.) ve benzeri bir kaç harfle yetinmek sûretiyle remzetmek mekruhtur. Yine salât ve selamdan birini hazfedip birisiyle yetinmek de mekruhtur. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kim bir kitap yahut mektupta bana salât getirirse benim adım o kitap yahut mektupta yazılı olduğu sürece onun salâtı devam eder.*"[300] Bu rivâyet, Halep müftüsünün *Envâru'l-Meşârık* adlı eserinde böyle geçmektedir.

Sonra salât ve selamların bazı önemli yer ve zamanları vardır:

1- Kişi ezanda Peygamberimiz'in ism-i şerîfini işittiğinde salevât getirmelidir. **Kuhistânî** *Şerh-i Kebîr*'inde *Kenzü'l-ubbâd*'dan naklen şöyle der: "Bil ki ezanda ikinci şehâdetin birinci söylenişini duyunca "صَلَّى اللهُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللهِ (Allah sana salât etsin ey

Allâh'ın Rasûlü)", ikinci defa söylenişini duyunca "قُرَّةُ عَيْنِى بِكَ يَا رَسُولَ اللهِ (Gözümün aydınlığı seninledir, yâ Rasûlallah)" denilmesi, ardından baş parmakların tırnakları gözlerin üzerine konulduktan sonra "اَللّٰهُمَّ مَتِّعْنِى بِالسَّمْعِ وَالْبَصَرِ (Allâh'ım beni duyduklarımdan ve gördüklerimden faydalandır)" denilmesi müstehabdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) o kimseye rehber olup onu cennete götürecektir."

Bazıları şöyle demiştir: Baş parmakların arkasını gözlere sürüp "اَللّٰهُمَّ مَتِّعْنِى بِالسَّمْعِ وَالْبَصَرِ" duâsını okusun. *Salât-ı Necmî*'de şöyle buyrulmuştur: "Her iki baş parmağının tırnağını gözünün üzerine koyar, ama sürtmez."

Muhît'ta nakledilmiştir ki: Hz. Peygamber (a.s) mescide girdi, sütunun yanına oturdu. Ebû Bekir Sıddîk da O'nun yanına oturmuştu. Bilâl kalktı ve ezan okumaya başladı. "اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ" deyince Hz. Ebû Bekir her iki baş parmağının tırnağını gözlerine koyup
"قُرَّةُ عَيْنِى بِكَ يَا رَسُولَ اللهِ (Gözümün aydınlığı seninledir, yâ Rasûlallah)" dedi. Bilâl ezanı bitirince Hz. Peygamber (a.s): "*Ey Ebû Bekir, her kim senin yaptığın gibi yaparsa Cenâb-ı Hak onun eski ve yeni günahlarını bağışlar, ister kasden ve ister hata ile işlediği günah olsun, fark etmez.*" buyurdu.

Hz. Şeyh İmâm **Ebû Tâlib Muhammed b. Ali Mekkî**'nin (Allah derecesini yükseltsin) *Kûtü'l-kulûb*'da İbn Uyeyne'den (r.a) rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber (a.s.) Muharrem ayının ilk onunda bir gün mescide girdi. Cuma namazını edâdan sonra sütuna yakın bir yerde durdu. Ebû Bekir (r.a.) O'nun yanına oturdu. Bilal (r.a.) ikindi namazının ezanını okumak için kalktı. "اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ"a ulaşınca Sıddîk (r.a.) baş parmaklarının dışını gözlerine sürdü ve: "قُرَّةُ عَيْنِى بِكَ يَا رَسُولَ اللهِ" (Gözümün aydınlığı seninledir, yâ Rasûlallah)" dedi. Bilal (r.a.) ezanı bitirince Hz. Rasûl (s.a.): "*Ey Ebû Bekir, her kim şevk ile bana kavuşma ümidiyle senin söylediğini söyler ve yaptığını yaparsa, Allah Teâlâ onun yeni ve eski, bilerek ve bilmeyerek, gizli ve açıktan işlediği günahlarını afveder. Ben de onun günahlarının (affedilmesi için) duâ ederim.*" buyurdu. *Muzmarât*'da bu şekilde nakledilmiştir.

Kısasu'l-enbiyâ ve diğer bazı kitaplarda anlatılır ki Âdem (a.s.) cennette olduğu zaman Muhammed (s.a.)'le buluşmayı çok arzu etti. Allah Teâlâ ona: "O senin sulbünden gelecek ve âhir zamanda ortaya çıkacak." diye vahyetti. Âdem (a.s.) O'nunla buluşmayı istedi. Allah nûr-i Muhammedî'yi Âdem (a.s.)'ın sağ elinin işâret parmağına koydu. O nur Allâh'ı tesbîh etti. Bu yüzden o parmağa "müsebbiha/tesbîh eden" adı verildi. Nitekim *Ravdu'l-fâik*'de böyle geçmektedir. Ya da Allah Teâlâ Habîbi'nin cemâlini Âdem (a.s.)'ın baş parmaklarının tırnaklarında ayna gibi ortaya çıkardı. Âdem (a.s.) da baş parmaklarının tırnaklarını öptü ve gözüne sürdü. Bu durum Âdem (a.s.)'ın zürriyeti için bir asıl ve esas oldu.

Cebrâil (a.s.) bu kıssayı peygamberimize haber verince O (s.a.) şöyle buyurdu: "*Kim*

ezanda benim ismimi duyar başparmaklarını öper ve gözlerine sürerse ebedi kör olmaz.”[301] **İmam Sehâvî** *Makasıdü’l-hasene*’sinde bu hadis merfûluk bakımından sahih değildir demiştir. Merfû hadis, sahabinin Rasûlullah (s.a.)’in sözünü haber vermesidir.

Şerhu’l-Yemânî’de baş parmakların tırnaklarını öpmek ve onları gözlerin üstüne koymak mekruhtur. Çünkü bu konuda hadîs vârid olmamıştır. Bu konuda rivâyet edilen hadis ise sahih değildir.” der.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Âlimlerin amelî konularda zayıf hadisi uygulamaya cevâz verdikleri sâbit olmuştur. Mezkûr hadîsin merfû olmaması, hadîsin mânâsı ile ameli terk etmeyi gerektirmez. **Kuhistânî** bunun (ezanda Peygamberimizin ismini işitince salevât getirmenin ve yukarıda zikrettiği diğer hususların) müstehab olduğunu söyleyerek isabet etmiştir. İmam Mekkî’nin kitabındaki sözü bize yeter. **Şeyh Sühreverdî** *Avârifü’l-maârif*’te **Ebû Tâlib Mekkî**’nin ilminin genişliğine ve hıfzının çokluğuna ve hâlinin kuvvetli olduğuna şâhidlik etmiş, onun *Kûtü’l-kulûb* adlı kitabında zikrettiği her şeyi de kabul etmiştir. Hakkı beyan ve tartışmayı terk konusunda hal erbabının durumu Allah için her türlü takdirin üstündedir.

2- Ezandan sonra;

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ
وَالْفَضِيلَةَ وَالدَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِى وَعَدْتَهُ

“(*Ey bu tamamlanmış dâvetin ve kılınacak namazın Rabbi olan Allâh’ım! Muhammed (s.a.)’e vesîleyi, fazîleti ve yüksek dereceyi ihsan et ve O’nu kendisine vaad ettiğin makam-ı mahmûda ulaştır.*)”[302] diye duâ ederek salât etmektir. Zira Peygamberimiz (a.s.) bu duâyı okuyana en büyük şefâati vaad etmiştir.

3- Abdeste başlarken salevât getirmeli, sonra “Bismillah (Allâh’ın adıyla)” demelidir. Abdest aldıktan sonra da salevât getirmelidir. Çünkü o kimseye rahmet kapısı açılır. Merfû bir hadiste “*Nebî’ye salevât getirmeyenin abdesti yoktur/mûteber değildir.*”[303] buyurmuştur.

4- Kişi camiye gireceği zaman salevât getirmeli, sonra “اَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِى اَبْوَابَ رَحْمَتِكَ” (Allâh’ım bana rahmet kapılarını aç) diye duâ etmelidir. Camiden çıkarken de salevât getirmeli, sonra da: “اَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِى اَبْوَابَ فَضْلِكَ وَاعْصِمْنِى مِنَ الشَّيْطَانِ” (Allâh’ım, bana lütuf kapılarını aç ve beni şeytandan koru) diye duâ etmelidir.

5- Yine câmilerin yanına uğrayıp geçerken ve gözü câmilere iliştiğinde salevât getirmelidir.

6- Daha önce geçtiği gibi namazda son teşehhüde/oturuşta salevât getirmelidir.

7- Duâdan önce ve sonra salevât getirmelidir. Çünkü salevât mutlaka makbuldür. İki salevât arasında yapılan duânın da kabul edilmesi umulur.

el-Mesâbîh'ta **Fudâle b. Ubeyd** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bir adam Rasûlullah (s.a.)'in mescidine girdi ve namaz kıldı. Ardından "Allâh'ım beni bağışla, bana merhamet et." diye duâ etti. Rasûlullah (s.a.) "*Ey Namaz kılan kişi, acele ettin. Namazın bitirip oturduğun zaman Allâh'a lâyık olduğu şekilde hamdet ve bana salevât getir. Sonra Allâh'a duâ et.*" buyurdu. Râvî der ki: "Daha sonra başka bir adam namaz kıldı. Ardından Allah Teâlâ'ya hamd etti ve Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getirdi. Hz. Peygamber (s.a.) ona da: "*Ey Namaz kılan, duâ et ki icâbet olunsun.*" buyurdu.[304]

Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Hz. Peygamber (s.a.)'e ve âilesine salevât getirilinceye kadar yapılan her duâ ile Allah arasında bir perde vardır. Salevât getirilince bu perde kalkar ve duâ içeri girer. Salevât getirilmezse duâ kapıdan geri döner.*"[305] Bu rivâyet *er-Ravza*'da zikredilmiştir. Böyle olmasının sırrı ise geride geçen şu husustur: Peygamberimiz (a.s.) bizimle Allah Teâlâ arasında bir vâsıta ve vesîledir. Bir şeyi taleb etmeden önce vesîleyi öne almak ise zarûrîdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***Ey îman edenler! Allahtan korkun O'na yaklaşmaya vesîle/yol arayın.***" (el-Mâide, 5/35)

O'na salevât rehberliği olmaksızın yapılan hiçbir duâ
Kesinlikle kabule mazhar olmaz.

Âdem (a.s.)'da duâ ve tevbesinin kabul edilmesi için İki Cihanın Efendisi'ni vesîle kılmıştır. Nitekim bir hadîste şöyle gelmiştir: "*Âdem (a.s.) hatâsını îtiraf ettiği zaman "Yâ Rab! Muhammed hakkı için senden beni bağışlamanı istiyorum" dedi. Allah Teâlâ: "Ey Âdem, ben henüz O'nu yaratmadığım halde sen Muhammed'i nasıl tanıdın/nereden bildin?" Âdem (a.s.): "Yâ Rabbi, sen beni kudret elinle yaratıp bana kendi ruhundan üflediğin zaman başımı kaldırdım ve arşın direklerinin üzerinde "* لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ*" diye yazılı olduğunu gördüm. İşte o zaman senin ismine, ancak yarattıklarından sana en sevgili olanının ismini izafe ettiğini anladım." dedi. Allah Teâlâ: "Ey Âdem, doğru söyledin. O mahlûkâtın bana en sevgilisidir. Bu yüzden seni bağışladım. Eğer Muhammed olmasaydı, seni de yaratmazdım." buyurdu.*"[306] Bu rivâyeti **Beyhakî** *Delâil*'inde zikretmiştir.

Sen Âdem neslindensin, ancak Âdem'den daha üstünsün.
Şüphe yok ki inci onu saklayan sedeften daha değerlidir.
Hakk'ın katında, nebiler sultanı olan Efendimiz gibi
Kimse izzet ve şerefe ermemiştir.

8- Cenaze namazında ikinci tekbirden sonra salevât getirilir. Bu, İmam Ebû Hanîfe ve Mâlik'e göre müstehab, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise vâcibdir.

9- Aynı şekilde cuma hutbesinde salevât getirmenin hükmü, imamlar arasında

ihtilaflıdır. İmam Şâfiî ve İmâmeyn'in görüşüne göre bayram namazlarının ve istiskâ (yağmur duâsı) namazının hutbesinde de salevât getirmek lâzımdır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise istiskâda hutbe, ezân, kamet ve cemaatle namaz yoktur. İstiskâda sadece duâ ve istiğfar vardır.

10- Sabah ve akşam onar kere salevât getirilmelidir.

11- Sabah ve akşam namazından sonra yüzer kere salevât getirilmelidir. Böyle yapan kimsenin Allah onun yüz ihtiyacını görür. Bunların otuzu dünyâda, yetmişi de âhirettedir.

12- Kur'an'ı hatmettikten sonra da salevât getirilmelidir. Hatimden sonra duâ etmek, duânın kabul edildiği yerlerdendir.

13- Münferid veya toplu zikirden önce salevât getirilmelidir. Çünkü melekler zikir meclislerinde hazır olurlar. Zikir, duâ ve salevâtta zikir ehline muvâfakat ederler.

14- Her önemli işe başlarken salevât getirilmelidir.

15- Şaban ayının günlerinde ve gecelerinde salevât getirilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ümmetinin O'na çok salevât getirmesi için Şaban ayını kendisine nisbet etmiştir. Rivâyet edildiğine göre semada "bereketler denizi" denilen bir deniz vardır. O denizin kenarında bir ağaç vardır ki ona "tahiyyât ağacı" denir. O ağacın üzerinde "salevât kuşu" denilen bir kuş vardır. Bu kuşun kanadı çoktur. Mü'min bir kul Şaban ayında âhir zamanın Efendisi'ne salevât gönderdiğinde o kuş söz konusu denize dalar, biraz durduktan sonra çıkar. O ağacın üzerine konar, kanatlarını yayar. Kuşun kanadından damlayan her bir damla için Hak Teâlâ bir melek yaratır. Bu melekler Allâh'ı hamd ve senâ ile meşgul olurlar. Bu hamd ve senânın sevabı, salevât getiren kimsenin amel defterine yazılır. Hadiste rivâyet edildiğine göre Şaban ayındaki bir salevât, diğer aylarda yapılanların onuna eşittir.

Şaban ayı, Allah Rasûlü'nün ayıdır, o halde ganîmet bilin,
O ayın nur ve bereket olan günlerinde orucu tutmayı.
Kendi ayında Mustafa (s.a.)'e salevât getiriniz
Haşr ve cezâ gününde O'nun şefâatini dileyiniz.

16- Cuma günü ve gecesi de salevât getirilmelidir. Çünkü Cuma günü günlerin efendisidir ve yaratılmışların efendisi olan Muhammed (s.a.)'e has kılınmıştır. Cuma günü salevât getirmenin ayrı bir meziyeti ve fazladan sevabı vardır. Allâh'a daha fazla yakınlığa ve üstün dereceler kazanmaya sebep olur. Bir hadîste Rasûlullah (s.a.): "*Günlerinizin en fazîletlisi Cuma günüdür. Âdem (a.s.) o gün yaratıldı. Sura o gün üfürülecek. Kıyâmet o gün kopacaktır. Öyleyse o gün bana çok salevât getirin. Çünkü sizin salevâtlarınız bana arz olunur.*" buyurmuştur. Efendimiz'e: "Ey Allâh'ın Rasûlü, sen çürüyüp toz toprak olmuşken bizim salâtımız nasıl sana arz olunur?" denilince "*Allah Teâlâ yeryüzüne/toprağa peygamberlerin cesedlerini yemeyi haram kılmıştır.*" buyurdu."[307] Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kim Cuma günü bana seksen kere salevât getirirse onun seksen yıllık günahı bağışlanır. Kim de her gün bana beş yüz*

kere salevât getirirse asla fakir olmaz.”[308]

Ezhâru’l-ehâdîs’de şöyle rivâyet edilmiştir: Hak Teâlâ, cuma günü ve gecesi Âlemlerin Efendisi’ne mü’minlerin gönderdiği salevâtı yazmaları için mukarreb meleklerden bazısını gümüş sayfalar ve altından kalemlerle perşembe günleri arş-ı mecîd’den (dokuzuncu felek)ten yeryüzünün merkezine gönderir.

Cuma günleri Hz. Muhammed için okunan salevât,
Diğer günlerdekinden daha değerlidir.
Cuma gününün Hz. Peygamber’e mahsus olması sebebiyle
O günde getirilen salevâtın sevâbının haddi hesabı yoktur.

Büyüklerden birisinden şöyle rivâyet edilmiştir: Cuma gecesi Hz. Peygamber (s.a.)’e üç bin salevât getiren rüyâsında o yüce zâtı görür. Bunu **Ali Safiy**, *Reşahât*’da zikretmiştir.

17- Bir vâsıtaya binerken de salevât getirilmelidir. Her yolculukta binite oturulacağında;

بِسْمِ اللهِ وَاللهُ اَكْبَرُ وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ خَيْرِ الْبَشَرِ

(Allâh’ın adıyla, Allah en büyüktür. Allahım beşerin en hayırlısı olan Muhammed’e salât eyle.)” demeli, sonra da şu âyeti okumalıdır:

سُبْحانَ الَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

(***Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz buna güç yetiremezdik. Biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz.***)” (ez-Zuhruf, 43/13-14).

18- Mekke yolunda da salevât getirilmelidir. Yâni Kâbe Haremi yolunda olan kimse yükseğe çıkacak olsa tekbir getirmeli, aşağıya inecek olursa da salevât göndermelidir.

19- Kişi Haceru’l-esved’i istilâm ederken;

“اَللّٰهُمَّ إِيمَانًا بِكَ وَتَصْدِيقًا بِكِتَابِكَ وَسُنَّةِ نَبِيِّكَ

(Allâh’ım sana îman ederek, Kitab’ını ve Peygamberi’nin (s.a.) sünnetini tasdik ederek (tavafa başlıyorum.)” demeli, sonra da Hz. Peygamber (s.a.)’e salevât getirmelidir.

20- Safa ve Merve tepelerinde salevât getirilmelidir.

21- Telbiyeyi bitirdikten sonra salevât getirilmelidir.

22- Meş‘ar-i Harâm’da (Müzdelife) vakfe zamanında salevât getirilmelidir.

23- Medîne yolunda salevât getirilmelidir.

24- Medîne görününce salevât getirilmelidir.

25- Ravza-i Mukaddese'yi dolaşırken salevât getirilmelidir.

26- Peygamberimiz (s.a.)'in mukaddes kabrine yönelme sırasında salevât getirmelidir.

Kim O Peygamber'in (s.a.) kabrinin yanına gelip ayakta "إِنَّ اللهَ وَمَلَائِكَتَهُ" âyetini sonuna kadar okur ve yetmiş kere "صَلَّى اللهُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ" derse, melek: "صَلَّى اللهُ عَلَيْكَ يَا فُلَانُ" (Allah sana da salât etsin ey fülân!) Ne hâcetin varsa iste, senin hiçbir hâcetin geri çevrilmez." diye nidâ eder.

27- Peygamberimiz (s.a.)'in kabri ile minberi arasında çokça salevât getirmeli ve duâ etmelidir.

28- Yukarıda geçtiği gibi Hz. Peygamber (s.a.)'in adı işitildiği vakit salevât getirilmelidir. Yine kişi Hz. Peygamber (s.a.)'in ism-i şerîfini zikrettiği veya yazdığı vakit salevât getirmelidir. Yâni yazı yazan kimsenin dili ile salevât göndermesi ve bunu yazı ile de yazması gerekir.

29- Hadis dersine başlarken ve sünnetleri tebliğ ederken salevât getirilmeli ve şöyle denilmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَكْمَلُ الْحَمْدِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ وَالصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ اَلْأَتَمَّانِ وَالْأَكْمَلَانِ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ كُلَّمَا ذَكَرَهُ
الذَّاكِرُونَ وَكُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِكْرِهِ الْغَافِلُونَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ
وَسَائِرِ النَّبِيِّينَ وَآلِ كُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِينَ نِهَايَةَ مَا يَنْبَغِى اَنْ يَسْأَلَهُ
السَّائِلُونَ

"(Her hâlükârda hamdlerin en ekmeli âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur. En tam ve en kâmil salât ve selâm da zâkirler O'nu (Allâh'ı) zikrettiği ve gafiller de O'nun zikrinden gâfil olduğu sürece Peygamberlerin Efendisi'ne olsun. Allâh'ım O'na, O'nun âilesine, diğer peygamberlere, onların hepsinin âilesine ve diğer bütün sâlih kullarına, duâ edip isteyenlerin istemesi gerektiğinin nihâyetine kadar salât eyle.)"

30- Vaaz ve nasihate başlarken hamd ve senâdan sonra salevât getirilmelidir. Çünkü vaaz ve nasihat Hz. Peygamber (s.a.)'den rivâyet edilen ilmi tebliğ etme yeridir.

31- Mühim bir iş görüldüğü ve kaygı/tasa giderildiği vakit salevât getirilmelidir.

32- Günahlarının bağışlanması ve keffâreti taleb edildiği vakit salevât getirilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'e salevât getirmek günahları tamamen yok eder.

33- Uyurken ve uykudan kalkıldığı vakit salevât getirilmelidir.

34- Âhiret ticâretinin kârlı olması için çarşıya girerken salevât getirilmelidir.

35- Müslümanlarla musâfaha ederken salevât getirilmelidir.

36- Yemeğe başlarken salevât getirilir ve şu duâ okunur:

“اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَطَيِّبْ أَرْزَاقَنَا وَحَسِّنْ أَخْلَاقَنَا

(Allâh’ım Muhammed ve Muhammed’in âilesine salât eyle, rızıklarımızı temiz ve hoş kıl, ahlâkımızı güzelleştir.)”

37- Yemeğin sonunda da salevât getirilmeli ve (mesela) şöyle duâ edilmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَطْعَمَنَا هٰذَا وَرَزَقَنَاهُ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنَّا وَقُوَّةٍ .اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى بِنِعْمَتِهِ تَتِمُّ الصَّالِحَاتُ وَتَنْزِلُ الْبَرَكَاتُ اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ

“(Bizim kendimizden bir güç ve kuvvetimiz olmaksızın bize bu yiyecekleri yediren ve rızık olarak veren Allâh’a hamd olsun. Nîmetiyle her türlü sâlih amelin tamam olduğu ve bereketlerin indiği Allâh’a hamd olsun. Allâh’ım Muhammed’e ve Muhammed’in ailesine salât ve selam eyle.)”

38- Bir meclisten kalkarken salevât getirilmeli ve şöyle demelidir:

صَلَّى اللّٰهُ وَمَلَائِكَتُهُ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى أَنْبِيَائِهِ

“(Allah ve melekleri, Muhammed’e ve bütün peygamberlere salât etsin.)” Bu duâ, o mecliste olan boş ve lüzumsuz söz ve davranışlara keffâret olur.

39- Bazılarına göre aksırınca salevât getirilir. Çokları ise bunu kerih görmüştür. Nitekim *eş-Şir‘a* ve şerhinde böyle denilmiştir. Aksırma sırasında Hz. Peygamber (s.a.)’in ismi zikredilmez. Çünkü kişi aksırdığında sünnet olan “اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ” demesidir. Hayvan boğazlarken ve kurban keserken Hz. Peygamber (s.a.)’in ismi zikredilmez. Hatta bir kimse “Allâh’ın ve Muhammed’in adıyla.” dese bu kesilen hayvanın eti helal olmaz. Çünkü bu kesim işi sırf Allah adına yapılmamış olur. Şâyet “بِسْمِ اللّٰهِ وَصَلَّى اللّٰهُ عَلٰى مُحَمَّدٍ” (Allâh’ın adıyla ve Allah Muhammed’e salât etsin derse mekruh olur. Bir şey beğenilip hayret edildiği zaman da salevât getirilmez. Çünkü taaccüb edildiğinde yapılacak zikir “ سُبْحَانَ اللّٰهِ” demektir.

40- Kulak çınladığı zaman da salevât getirilmeli sonra şöyle denilmelidir: “Beni ananı Allah da hayırla ansın”

41- Nikâh hutbesinde de salevât getirilmeli ve şöyle denilmelidir:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى أَحَلَّ النِّكَاحَ وَحَرَّمَ السِّفَاحَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ اَلدَّاعِى إِلَى اللّٰهِ الْقَادِرِ الْفَتَّاحِ وَعَلٰى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ ذَوِى الْفَلَاحِ وَالنَّجَاحِ

“(Nikahı helal, zinayı haram kılan Allâh’a hamd olsun. el-Kadir ve el-Fettâh olan Allâh’a dâvet eden efendimiz Muhammed (s.a.)’e, O’nun felâh ve başarı sâhipleri olan âilesine ve ashâbına salât ve selam olsun.”

42- Gül koklandığında da salevât getirilir. *Müsnedü’l-Firdevs*’te şöyle denilmiştir. “*Beyaz gül mi‘rac gecesinde benim terimden yaratıldı. Kırmızı gül Cebrâil (a.s.)’ın terinden yaratıldı. Sarı gül Burak’ın terinden yaratıldı*.”[309]

Enes b. Mâlik (r.a.)’dan rivâyet edilen merfû bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Allah beni göğe yükseltince benim ardımdan yer ağladı, bundan dolayı yerde sarı bitkiler bitti. Nihâyet ben tekrar yeryüzüne dönünce terim yere damladı, da ondan kırmızı gül bitti. Dikkat edin, kim benim kokumu koklamak isterse kırmızı gül koklasın*.”[310]

Ebü’l-Ferec Nehrevânî der ki: “Bu haber, Allah Teâlâ’nın Peygamberi’ne (a.s.) ikram ettiği, O’nun fazîletine ve mertebesinin yüceliğine delâlet eden pek çok şeyden basit bir tanesidir.” Nitekim *Makâsıdü’l-hasene*’de böyle geçmektedir.

Misk, kokusunu O’nun saçından almış;
Gül, O’nun yüzünden değer ve şeref kazanmış.

Bir hadîste şöyle rivâyet edilmiştir: “*Kim gülü koklar da bana salevât göndermezse, bana cefa etmiş olur.*”[311]

43- O yüce zât (s.a.) hatırlanınca da salevât getirilmelidir.

44- Unuttuğu bir şeyi hatırlamak istediğinde salevât getirilir. Çünkü salevâtın bereketiyle unuttuğu şeyi hatırlar.

Salevâtı abdestli olarak getirmek, salevât getiren kimsenin riâyet edeceği edeblerdendir. Sultan Mahmud’un hikayesi, yukarıda kırkıncı âyette geçmişti.

Salevât getirirken sesini yüksetmek de âdâbdandır. Rivâyetlerde gelmiştir ki: “*Salevât getirirken sesinizi yükseltin. Çünkü salevât getirirken sesi yükseltmek, kalb aynasındaki şikâk/ayrılık tozunu ve nifak pasını temizler.*”

Sen, karanlık kalpleri için bir saykalsın,
İskender’in aynası gibi parlatan.

Yine kişi salevât getirirken murakabe üzere olmalıdır. Murâkabe ise kalb huzurunu sağlamak ve gafleti kovmaktır.

Niyetini düzeltmek de salevâtın âdâbındandır. Bu da kişinin salevâtının Allâh’ın emrini yerine getirmek, O’nun rızâ ve hoşnutluğunu taleb etmek ve Rasûlü (s.a.)’in şefaatini celb etmek için olmasıdır.

Kişinin zâhirini ve bâtınını bir yapması da salevâtın âdâbındandır. Çünkü dilin zikri, kalbin fikrinin tercümanıdır. Öyle ise bunlardan birini diğerine uygun hale getirmek lâzımdır. Aksi halde gönül huzuru olmaksızın yalnız dilden yapılan zikir faydasızdır.

Salevât getirirken sanki Rasûlullah’ı yanında görüyor gibi bilmek de salevâtın

âdâbındandır. Nitekim “السلام عليك (Selam sana)” diye hitab edilmesi de bunu gerektirir. Eğer Rasûlullah (s.a.)’i yanında hazır ve salâtını işitir halde göremiyorsa, en azından O’nun (a.s.) kendisini gördüğünü, salâtının O’na arz edildiğini bilmelidir. Yoksa salevâtı, sedece dilin hareketinden ve sesini yükseltmekten ibâret olur.

Bilesin ki **Şeyh Sa‘deddîn Muhammed Hamevî** (k.s.)’tan nakledildiğine göre dört bin, başka bir rivâyete göre ise on iki bin çeşit salevât vardır. Onlardan her biri doğu ve batı ehlinden bir topluluğun kendileriyle Hz. Peygamber (a.s.) arasında buldukları münasebet bağına göre seçilip tercih edilmiştir. Onlar tercih ettikleri o salâtta nice özellikler ve faydalar idrak etmişlerdir.

Bu salevât çeşitlerinden bazıları şunlardır:

Bu âyetin başında geçen “اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ (Allâh’ım Muhammed’e ve Muhammed’in âilesine salât ve selam eyle.)” salâtıdır.

Riyâzu’l-ehâdîs’te şöyle nakledilir ki Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Cennette “mahbûbe” adında bir ağaç vardır. Meyvesi nardan daha küçük, elmadan daha büyüktür. Meyvesi sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, yağdan daha yumuşaktır. Bu meyveden her gün “اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ” salâtını söylemeye devam eden dışında kimse yiyemez.*”

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ كَمَا اَمَرْتَنَا اَنْ نُصَلِّيَ عَلَيْهِ وَصَلِّ عَلٰى
مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ كَمَا يَنْبَغِي اَنْ يُصَلّٰى عَلَيْهِ وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ
بِعَدَدِ مَنْ صَلّٰى عَلَيْهِ وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ بِعَدَدِ مَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ كَمَا تُحِبُّ اَنْ يُصَلّٰى عَلَيْهِ

“(Allâh’ım Muhammed Nebî’ye bize O’na salât etmemizi emrettiğin gibi salât eyle. Yine Muhammed Nebî’ye O’na nasıl salât etmek gerekiyorsa öyle salât eyle. Yine Muhammed Nebî’ye O’na salât edenlerin sayısınca salât eyle. Yine Muhammed Nebî’ye O’na salât etmeyenlerin sayısınca salât eyle. Yine Muhammed Nebî’ye nasıl salât edilmesini seviyorsan öyle salât eyle.)”

İşte kim bu salevâtı söylerse ümmetin fertlerinden hiç kimseden yükselmeyen makbul amel bu kimseden yükselir. Bu kimse mutlak olarak korktuklarından emin olur. Özellikle yol kesicilerin ve eşkıyânın bulunduğundan korkulan bir yolda ise.

Zamanın korkularından, devrânın âfetlerine karşı
O’nun adı sağlam bir sığınak, zikri emin bir yurttur.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ

وَالْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ

“(Allâh’ım kulun ve Rasûlün Muhammed’e, mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, müslüman erkeklere ve müslüman kadınlara salât eyle.)”

Kim bu salevâtı okursa gün be gün malı çoğalır.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ عَدَدَ مَا خَلَقْتَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ
وَآلِهِ مِلْءَ مَا خَلَقْتَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ عَدَدَ كُلِّ شَيْءٍ
اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ مِلْءَ كُلِّ شَيْءٍ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ
وَآلِهِ عَدَدَ مَا أَحْصَاهُ كِتَابُكَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ مِلْءَ مَا
أَحْصَاهُ كِتَابُكَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ عَدَدَ مَا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ مِلْءَ مَا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ

“(Allâh’ım yarattıklarının sayısınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım yarattığın şeylerin dolusunca/ağırlığınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım her şeyin sayısınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım her şeyin dolusunca/ağırlığınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım Kitabının sayıp döktüğü şeyler sayısınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım Kitabının sayıp döktüğü şeylerin dolusunca/ağırlığınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım ilminin kuşattığı şeylerin sayısınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle. Allâh’ım ilminin kuşattığı şeylerin dolusunca/ağırlığınca Muhammed’e ve âilesine salât eyle.)”

Kâşifî şöyle demiştir: “Bu sekiz salevât, nücebâya nisbet edilmiştir. Onlar sekiz kişidir. Sayıları hiçbir zaman artıp eksilmez. Hz. Şeyh (k.s.) *Fütûhât*’ta şöyle buyurmuştur: “Onlar, sekiz sıfat ile muttasıf ilim ehlidir. Makamları kürsîdir. Yâni keşifleri oranın dışına tecavüz edemez. Yıldızların hareketlerinden bahseden ilim hakkındaki bilgileri, okumakla değil, keşif ve ilham yoluyladır. **İbrâhim Edhem** (k.s.) bunları Mescid-i Aksâ hareminde Kubbetü’l-melâike’de görmüş, onlardan her biri kendisine bu salevâttan bir tanesini öğretmiştir. İbrâhim Edhem şöyle demiştir: “Bu kelimeler bereketiyle bize küllî tasarruflar verildi. Sahip olduğumuz hâl ve vecd bu vird sebebiyle bizde galebe çalar. Bunun faydaları çoktur.” Nakledildiğine göre İbrâhim Edhem ömrünün kalan kısmında bu salevâtı edaya riâyet etmiştir.”

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مُفَرِّقِ فِرَقِ الْكُفْرِ وَالطُّغْيَانِ وَمُشَتِّتِ بُغَاةِ جُيُوشِ الْقَرِينِ وَالشَّيْطَانِ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ

“(Allâh’ım, küfür ve tuğyan fırkalarını parçalayıp dağıtan ve şeytanların arkadaşlarının ve şeytanın ordularını darmadağın eden efendimiz Muhammed’e ve Muhammed’in âilesine salât ve selâm eyle.)”

Şeyhü’l-meşâyih **Sa‘deddîn Hamevî** (k.s.)’tan şöyle rivâyet edilmiştir: “Eğer bir kimse şeytanın vesvesesi, nefis ve hevâsının dağdağasından zarar ve ziyan görürse,

sürekli bu çeşit salevât göndermelidir ki şeytanların şerrinden ve onların vesveselerinden emin ve korunmuş olsun.”

جَمِيعِ الْقُرْآنِ حَرْفًا حَرْفًا وَبِعَدَدِ كُلِّ حَرْفٍ اَلْفًا اَلْفًا اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ بِعَدَدِ مَا فِى

“(Allâh’ım, efendimiz Muhammed’e, O’nun âilesine ve ashabına, harf harf Kur’an’da bulunanlar sayısınca ve her bir harfe biner biner olmak üzere onların sayısınca salât ve selâm eyle.)”

Hâfızlar Kur’ân’dan hizblerini tilâvet ettikten sonra bu salevâtı okurlarsa hem dünyâda hem âhirette bunun bereketini görürler. Hem sûret hem mânâ bakımından maddî ve mânevî olarak faydasını görürler.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مَا اخْتَلَفَ الْمَلَوَانِ وَتَعَاقَبَ الْعَصْرَانِ
وَكَرَّ الْجَدِيدَانِ وَاسْتَقْبَلَ الْفَرْقَدَانِ وَبَلِّغْ رُوحَهُ وَأَرْوَاحَ اَهْلِ بَيْتِهِ مِنَّا
اَلتَّحِيَّةَ وَالسَّلَامَ وَبَارِكْ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ كَثِيرًا

“(Gece ve gündüz yer değiştirdikçe, sabah ve akşam birbiri ardından geldikçe, iki yeni (gece ve gündüz) tekrar tekrar geri geldikçe, iki kutup yıldızı yüzünü gösterdikçe efendimiz Muhammed (s.a.)’e salât eyle. O’nun rûhuna, ehl-i beytinin rûhuna bizden tahiyyet ve selam ulaştır. O’na çok bereket ihsân et ve selam eyle.)”

Rivâyet edilir ki birisi Sultan Gâzî **Mahmûd Gaznevî**’nin yanına gitti ve şöyle dedi: “Bir süredir Hz. Peygamber (a.s.)’i rüyâda görmek ve gönlümde olan keder ve sıkıntıyı, O gam ortağı sevgiliye açıklamak istiyordum. Her gece uykuda bilerek gözümü açmıyordum, ola ki rüyamda devlete uyanık ulaşırım diye. Kazârâ saâdet yüz gösterdi; dün gece o devlete uyanık erdim. Cana can katan ve âlemi süsleyen; ayın on dördü gecesinin dolunayı ve kadir gecesinin Ruh’u gibi olan O mübarek yüzü gördüm. O yüce Peygamber’i neşeli görünce: “Ey Allâh’ın Rasûlü! Bin dirhem borcum var ve ödemeye gücüm yok. Korkarım ki ecel gelir de o borcun yükü boynumda kalır.” dedim.

Hz. Peygamber (a.s.): “Mahmûd Sebüktekin’in yanına git ve bu miktar parayı ondan al.” buyurdu. “Ey insanlığın Efendisi! Belki bana inanmaz, benden bir alâmet ister.” dedim. Hz. Peygamber: “Gecenin evvelinde uykuya varacağında bana otuz bin defa salevât gönderiyorsun. Gecenin sonunda uyandığında da otuz bin salevât gönderiyorsun.” buyuruyor. İşte nişan budur, benim borcumu öde” de.” buyurdu.

Sultan Mahmud bunu duyunca ağlamaya başladı. Onu doğruladı, borcunu ödedi ve bin dirhem daha verdi. Devlet erkânı bu duruma şaşırdılar ve: “Sultanımız! Böyle olmayacak bir söz söyleyen adamı tasdik ettiniz. Halbuki gecenin başında ve sonunda biz seninleyiz. Salevâtla meşgul olduğunu da görmüyoruz. Eğer bir kimse salevât getirmekle meşgul olsa, ne kadar gayret etse de bütün gün ve gece altmış bin salevât

gönderemez. Hâl böyle iken gecenin başında ve sonunda az bir zaman içinde bu nasıl gerçekleşir?” dediler.

Sultan şöyle dedi: “Ben âlimlerden ‘Kim;

“اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مَا اخْتَلَفَ الْمَلَوَانِ...”

şeklinde salevât gönderirse, on bin defa salevât göndermiş gibi olur.’ diye işitmiştim. Ben gecenin başında üç defa, gecenin sonunda da üç defa bunu okurum. Böylece altmış bin defa salevât gönderdiğimi bilirim. Bu durumda İnsanların Efendisi’nin mesajını getiren bu derviş doğru söylemiştir. Ağlamam da sevinçtendi. Çünkü âlimlerin sözü doğru idi ve Hz. Peygamber (a.s.) buna şehâdet etmiştir.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ كُلِّ دَاءٍ وَدَوَاءٍ

“(Allâh’ım, Muhammed’e ve Muhammed’in âilesine her dert ve deva sayısınca salât eyle.)”

Mevlânâ Şemseddîn Kîşî yaşadığı şehirde veba yayılınca, Hz. Peygamber (s.a.)’i vâkıasında gördü ve: “Ey Allâh’ın Rasûlü! Bana bir duâ öğret de onun bereketiyle tâun felâketinden güvende olayım.” dedi. Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: “Kim bana bu türden salevât getirirse tâundan emin olur.”

Eğer zamanın âfetlerinden etkilenirsen,
Mübârek Peygamber’den emân dile.
Hâdiseler oku seni hedef alacak olursa,
Hz. Mustafa’nın salevât hisarına sığın.

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ وَرَقِ هٰذِهِ الْأَشْجَارِ. وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ الْوَرْدِ وَالْأَنْوَارِ. وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ قَطْرِ الْأَمْطَارِ. وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ رَمْلِ الْقِفَارِ. وَصَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ بِعَدَدِ دَوَابِّ الْبَرَارِي وَالْبِحَارِ.

“(Allâh’ım, Muhammed’e şu ağaçların yaprakları sayısınca salât eyle. Yine Muhammed’e gül ve nurlar sayısınca salât eyle. Yine Muhammed’e yağmur damlalarının sayısınca salât eyle. Yine Muhammed’e çöllerin kumları sayısınca salât eyle. Yine Muhammed’e kara ve deniz canlılarının sayısınca salât eyle.)”

Zahîratü’l-müzekkirîn’de şöyle anlatılır: “Ümmetin sâlihlerinden biri ilkbahar mevsiminde sahraya çıktı. Ağaçların yeşilliğini, tabiatın canlılığını ve çiçeklerin görüntüsünü müşâhede etti. Şöyle dedi:

"اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مَا اخْتَلَفَ الْمَلَوَانِ..."

Hâtiften şöyle bir nidâ geldi: "Ey salevât gönderen kişi! Bu kelimelerin sevabını yazma konusunda kirâmen kâtibîn meleklerini sıkıntıya düşürdün. Yüksek dereceler elde ettin. Yaptığın kötülükler şu anda affedildi."

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وعَلٰى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ صَلَاةً تُنْجِينَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَهْوَالِ وَالْآفَاتِ. وَتَقْضِى لَنَا بِهَا جَمِيعَ الْحَاجَاتِ. وَتُطَهِّرُنَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ السَّيِّئَاتِ. وَتَرْفَعُنَا بِهَا عِنْدَكَ أَعْلَى الدَّرَجَاتِ. وَتُبَلِّغُنَا بِهَا أَقْصَى الْغَايَاتِ. مِنْ جَمِيعِ الْخَيْرَاتِ فِى الْحَيَاةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ."

"(Allâh'ım, efendimiz Muhammed'e ve efendimiz Muhammed'in âilesine öyle bir salât ve selam et ki sen o salât sâyesinde bizi bütün korkulardan ve âfetlerden kurtarırsın, onun sâyesinde tüm ihtiyaçlarımızı giderirsin, onun sâyesinde bizi bütün günah ve kötülüklerden temizlersin, onun sâyesinde bizi senin nezdinde en yüksek derecelere yükseltirsin, onun sâyesinde bizi hayatta ve ölümden sonra bütün hayırlardan gayelerin en yücesine ulaştırırsın."

Şifâü's-sekam'da şöyle anlatılır: "**Fâkihânî**, *Fecr-i Münîr* adlı kitapta Şeyh Ebû Mûsâ Darîr (r.h.)'tan şöyle nakleder: "Bir toplulukla gemide idik. Birden "rîh-i iklâbiyye (ters çeviren rüzgar)" denilen rüzgâr esmeye başladı. Kaptanlar sıkıntıya düştüler. Gemi bu rüzgârdan kurtulacak olursa nâdirattan sayacaklardı. Gemide bulunanlar bu durumu anlayınca, bağırıp çığırmaya başladılar. Ölümü beklemeye koyuldular. Birbirlerine vasiyette bulunuyorlardı. Birden gözüm uykuya daldı. Hz. Peygamber (a.s.)'ı gördüm. Gemiye bindi ve "Ey Ebû Mûsâ! Gemidekilere söyle de bin kere;

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وعَلٰى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَسَلِّمْ صَلَاةً تُنْجِينَا بِهَا...

diye salevât getirsinler." buyurdu. Uyandım ve bunu dostlara anlattım. Bu sözler dilimde idi. Okumaya başladık; üç yüze yaklaşınca o rüzgâr dindi ve gemi güvenli bir şekilde yoluna devam etti.

Mustafâ (s.a.)'e salevât getiriniz; çünkü O'na salevât getirmek
Bütün âfetlerden ve tehlikelerden emândır.
Ona selam ve tâzim bütün bereketlerin aslıdır.

Sizde bu salevât ve tahiyye ile bütün hayır ve bereketlere tâlib olun.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللّٰهِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا خَلِيلَ اللّٰهِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا صَفِيَّ اللّٰهِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا نَجِيَّ اللّٰهِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللّٰهِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَنْ إِخْتَارَهُ اللّٰهُ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَنْ زَيَّنَهُ اللّٰهُ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَنْ أَرْسَلَهُ اللّٰهُ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَنْ شَرَّفَهُ اللّٰهُ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَنْ عَظَّمَهُ اللّٰهُ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَنْ كَرَّمَهُ اللّٰهُ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْمُتَّقِينَ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا شَفِيعَ الْمُذْنِبِينَ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْأَوَّلِينَ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْآخِرِينَ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْمُرْسَلِينَ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا شَفِيعَ الْأُمَّةِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا عَظِيمَ الْهِمَّةِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَامِلَ لِوَاءِ الْحَمْدِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ الْمَقَامِ الْمَحْمُودِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَاقِيَ الْحَوْضِ الْمَوْرُودِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا أَكْثَرَ النَّاسِ تَبَعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ وَلَدِ آدَمَ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا أَكْرَمَ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا بَشِيرُ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا نَذِيرُ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا دَاعِيَ لِلّٰهِ بِإِذْنِهِ وَالسِّرَاجَ الْمُنِيرِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ التَّوْبَةِ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ الرَّحْمَةِ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مُقَفِّى.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا عَاقِبُ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا حَاشِرُ.

اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مُخْتَارُ. اَلصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا مَاحِي.

اَلصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ. اَلصَّلاةُ وَالسَّلامُ عَلَيْكَ يَا اَحْمَدُ.

صَلَوَاتُ اللهِ وَمَلائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَحَمَلَةِ عَرْشِهِ وَجَمِيعِ خَلْقِهِ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِكَ

وَأَصْحَابِكَ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ.

"Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın Rasulü! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın sevgilisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın dostu! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın seçkin kulu! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın sırdaşı! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın yarattıklarının en hayırlısı! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın seçip tercih ettiği! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın süslediği! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın gönderdiği! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın şereflendirdiği! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın yüceltti̇ği! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın mükerrem kıldığı! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın peygamberlerin efendisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın müttakîlerin imâmı! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın peygamberlerin sonuncusu! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın günahkarların şefaatçisi! Allâh'ın salât ve selâmı senin üzerine olsun ey âlemlerin Rabbi'nin Rasûlü/elçisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey evvelkilerin efendisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey sonrakilerin efendisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey peygamberlerin kumandanı! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey ümmetin şefaatçisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey himmeti yüce olan! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey hamd sancağının hâmili! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey makam-ı mahmûdun sâhibi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Kevser havuzunun sâkîsi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey kıyamet günü tâbileri en çok olan! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Ademoğullarının efendisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey evvelkilerin ve sonrakilerin en değerlisi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey müjdeci! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey uyarıcı! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Allâh'ın izniyle O'na dâvet eden ve nur saçan kandil! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey tevbe peygamberi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey rahmet peygamberi! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey peygamberlerin izini süren (mukaffî)! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey peygamberlerin ardından gelen (âkıb)! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey hâşir (toplayan)! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey seçilmiş (muhtâr)! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey (şirki ve küfrü) yok eden (mâhî)! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Ahmed! Allâh'ın salât ve selamı senin üzerine olsun ey Muhammed!

Allâh'ın, meleklerinin, rasullerinin, O'nun arşını taşıyan meleklerinin ve bütün yarattıklarının salevâtı, Allâh'ın rahmet ve bereketi senin, âilenin ve ashâbının üzerine olsun."

Bu salevâta, "salevât-ı feth" denir. Kırk cümledir. Mübarek bir salevâttır; âlimler tarafından bilinir, meşhurdur. Bu salevâtı okuyanların diledikleri her murad hâsıl olur. Kim farzları edadan sonra kırk gün sabahları okuyacak olsa, kapalı olan işi açılır, düşmana karşı muzaffer olur. Hapiste olsa, Hak Teâlâ ona özgürlük bahşeder. Bu salevâtın özellikleri çoktur. Hz. ârif-i samedânî Emîr **Seyyid Ali Hemedânî** (k.s.) bu salevâtın bir kısmını "evrâd-ı fethiyye"nin sonunda zikretmiştir. Bu salevâtı okurken uyulması gereken husus şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.)'i hazır olarak görecek ve karşısındaymış gibi ona hitap edecek.

اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْحَرَمَيْنِ. اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا إِمَامَ الْخَافِقَيْنِ.
اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ الثَّقَلَيْنِ. اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ مَنْ فِى
الْكَوْنَيْنِ وَشَفِيعَ مَنْ فِى الدَّارَيْنِ. اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ الْقِبْلَتَيْنِ.
اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ يَا نُورَ الْمَشْرِقَيْنِ وَضِيَاءَ الْمَغْرِبَيْنِ. اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ
يَا جَدَّ السِّبْطَيْنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ. عَلَيْكَ وَعَلٰى عِتْرَتِكَ وَأُسْرَتِكَ
وَأَوْلاَدِكَ وَاَحْفَادِكَ وَأَزْوَاجِكَ وَاَفْوَاجِكَ وَخُلَفَائِكَ وَنُقَبَائِكَ
وَنُجَبَائِكَ وَأَصْحَابِكَ وَاَحْزَابِكَ وَاَتْبَاعِكَ وَاَشْيَاعِكَ سَلاَمُ اللهِ
وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ. وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ"

"Selâm sana ey Haremeyn'in imâmı. Selâm sana ey doğunun ve batının imamı. Selâm sana ey insanların ve cinlerin Rasûlü. Selâm sana ey iki cihanda olanların efendisi ve iki dünyâda olanların şefaatçisi. Selâm sana ey iki kıblenin sahibi. Selâm sana ey iki doğunun nuru ve iki batının zıyâsı. Selâm sana ey iki torunun, Hasan ve Hüseyin'in dedesi. Hesap gününe kadar Allâh'ın, meleklerin ve tüm insanların selâmı sana, senin soyuna, âilene, çocuklarına, torunlarına, eşlerine, topluluklarına, halîfelerine, nakîblerine (nukabâ), seçkin dostlarına (nücebâ), ashâbına, senin bölüğünden olanlara, sana tâbi olanlara, taraftarlarına olsun. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur."

Bu selâma "teslîmât-ı seb'a" denir. Yedi selâmdır. Kim bir işte çaresiz kalır ve işleri sarpa sararsa, yedi gün her namazdan sonra on bir kere salevât göndersin ve bu "teslîmât"ı yedi defa okusun, hâceti yerine gelir.

Ey Allâh'ın Nebîsi, selâm sana,
Kurtuluş ve felâh ancak senin yanındadır.

Selâmla geldim, bana cevap ver;
Harap olmuş gönlüme bir merhem koy.
Benim için mevki ve saygı olarak,
Gönderdiğim yüz selâma karşılık "sana da" demen yeter.
Benim iniltimi işit, konuş benimle.
Gözyaşımı gör de tebessüm et bana.
Bana şefâat etmek için dudağını oynat yeter.
Günahıma ve kulluğuma bakma benim.

Kâşifî, tefsîrinde ve *Tuhfetu's-salevât*'ta der ki: "Salevâtın keyfiyetine dair çeşitli hadisler vârid olmuştur. **İmam Nevevî** şöyle buyurmuştur: "Efdal olan, hadislerin zikredilen tarîklerini bir araya getirip vârid olan lafizlarını şu şekilde toplamaktır:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلٰى آلِ
مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ
وَبَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَعَلٰى آلِ مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ
كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى آلِ اِبْرَاهِيمَ فِى الْعَالَمِينَ اِنَّكَ حَمِيدٌ
مَجِيدٌ

"Allâh'ım, kulun ve rasûlün ümmî peygamber Muhammed'e, Muhammed'in âilesine, eşlerine, zürriyetine, İbrâhim'e ve İbrâhim âilesine salât ettiğin gibi salât et. Ümmî peygamber Muhammed'i, Muhammed'in âilesini, eşlerini, zürriyetini, İbrâhim'i ve İbrâhim âilesini bütün âlemlerde mübârek kıldığın gibi mübârek kıl. Çünkü sen hamde layık ve pek yücesin."

اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاَعَدَّ
لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا ﴿٥٧﴾

57. Allah ve Rasûlü'nü incitenlere Allah, dünyâda ve ahirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.

"*Allah ve Rasûlü'nü incitenlere Allah, dünyâda ve âhirette lânet etmiş"* rahmetinden kovmuş ve uzaklaştırmıştır. Artık onlar dünyâda da âhirette de Allâh'ın rahmetine nâil olamazlar. Bununla beraber âhirette onlara ulaşacak ve onları horlayıp izzet ve kibirlerini yok edecek "*bir azap hazırlamıştır."*

Allah Teâlâ hakkında incinme muhâl/imkansızdır. Dolayısıyla onların Allâh'ı

incitmelerinin mânâsı, onların Allâh'a îmânı terk ederek, O'nun emrine muhâlefet ederek, kendi hevâlarına uyarak, O'na çocuk ve ortak nisbet ederek, Allâh'ın isim ve sıfatları hakkında eğri yola saparak, Allâh'ın ölüleri yeniden diriltmeye muktedir olduğunu reddederek, zamana söverek, Allah Teâlâ'nın yarattıklarına benzetmek üzere sûretler yontarak ve benzeri durumlarla Allâh'ın sevmediği işleri yapmaları ve râzı olmadığı günahları irtikâb etmeleridir.

Rasûlullah (s.a.)'i incitmeleri ise şâir, sihirbaz, kâhin, mecnun diyerek, Safiyye el-Hârûniyye'nin nikâhı husûsunda ileri geri konuşarak sözlü eziyette bulunmaları; Hz. Peygamber (s.a.)'in rebâiye dişini kırarak, Uhud savaşında mübârek yüzünü yaralayarak, üzerine toprak atarak, nübüvvet mührünün üzerine pislikler koyarak fiilî eziyette bulunmalarıdır.

Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: "Allah Rasûlü'nü (s.a.) Mescid-i Harâm'da namaz kılarken gördüm. Başını secdeye koymuştu ki o kâfir geldi ve deve işkembesini iki omuzu arasına koydu. Hz. Peygamber (a.s.) o şekilde secdede Allâh'ın huzurunda durmaktaydı. Başını yerden kaldırmadı. Nihâyet Hz. Fatıma-i Zehrâ (r.a.) geldi, o işkembeyi mübarek omzundan attı ve Kureyşliler'e dönerek onlara lâyık oldukları cevabı verdi."

Allah ve Rasûlü'nü incitmekten maksad, gerçekte özel olarak Rasûlullah (s.a.)'i incitmek olması da mümkündür. Allâh'ın burada zikredilmesi ise Rasûlullah (s.a.)'i yüceltmek ve O'nun Allah katındaki kadrinin yüksekliğini ve O'nu (a.s.) incitmenin Allâh'ı incitmek demek olduğunu bildirmek içindir. Çünkü Allah Teâlâ: "***Kim Rasûl'e itâat ederse Allâh'a itâat etmiş olur.***" (en-Nisa, 4/80) buyurduğuna göre Allâh'ın Rasûlü'nü inciten elbette Allâh'ı incitmiş olur.

İmam Süheylî (r.h.) şöyle demiştir: "Hz. Peygamber (s.a.)'in anne-babası cehennemdedir." demek bize düşmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) "*Ölülere söverek dirileri incitmeyin.*"[312] buyurmuştur. Allah Teâlâ da "*Allah ve Rasûlünü incitenlere Allah, dünyâda ve âhirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır."* buyurmaktadır. Yâni Peygamberimiz (s.a.)'in anne ve babası hakkında zikredilen sözü söyleyen kimse, bu âyette bildirilen lânete dâhil olur. Peygamberler ve onlarla alâkalı hususlarda onlar hakkında ayıp ve noksanı gerektirecek sözler söylemek câiz değildir.

Ebû Sehle b. Hallâd (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre "Bir adam bir topluluğa imamlık yapıp namaz kıldırdı ve kıbleye tükürdü. Rasûlullah (s.a.) de ona bakıyordu. Namaz bitince Peygamberimiz (a.s.): "Bu adam size namaz kıldırmasın" buyurdu. Aynı adam daha sonra bu topluluğa yine namaz kıldırmak isteyince cemâat ona mâni oldu ve kendisine Rasûlullah (s.a.)'in sözünü haber verdiler. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)'e anlatıldı. Efendimiz (a.s.): "*Evet*" diye cevap verdi. (Râvî der ki:) Zannedersem şöyle buyurdu: "*Sen Allâh'ı ve Rasûlü'nü incittin.*"[313] Nitekim **İmam Münzirî**'nin *et-Terğîb*'inde böyle geçmektdir.

Âlimler şöyle demişlerdir: Bu Ebû Sehle hadîsine göre imam namazda bir takım

mekruhlar işliyorsa ona iktidâ etmek/namazda ona uymak mekruhtur. O kimsenin âmirinin ve devlet başkanının onu azletmesi gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (a.s.) Ebû Sehle'yi mescidin kıblesine tükürdüğü için görevden almıştır. Aynı şekilde vesveseli ve evhamlı kimsenin imamlık yapması mekruhtur. Çünkü o kendi yaptığı işlerde şüphe eder. Nitekim *Fethu'l-Karîb*'de böyle geçmektedir.

Kerih görmeyi gerektiren bir hasleti sebebiyle veya cemaat arasında imamlığa daha lâyık birinin olması dolayısıyla cemâat tarafından hoşlanılmayan/istenmeyen birinin onlara imamlık yapması mekruhtur. Ancak cemâatin istememesi bunu gerektiren meşrû bir sebebe dayanmıyorsa o zaman imâmın imâmeti mekruh olmaz. Çünkü bu durumda cemaatin istememesi gayr-i meşrûdur; onun için îtibar edilmez.

Hz. Peygamber (s.a.)'in ism-i şerîfinin tâzim, salât ve selam ile zikredilmemesi de O'nu incitmeye/O'na eziyete dâhildir.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Birisi, Muhammed'in adını eğlenerek andı, ağzı çarpıldı.
Geri geldi, "Ey Muhammed, ey ledün ilmi sahibi affet" dedi.
Ben seninle eğlendim. Halbuki eğlenmeye lâyık bendim.
Allah perdesini yırtmak isterse, onu temiz kişileri yermeye meylettirir.
Allah bir kişinin ayıbını örtmek isteyince,
O kimsenin ayıbı hakkında konuşturmaz.

Et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Mü'minler Rasûlullah (s.a.)'e itâat edip O'na salevât getirmekle Allâh'ın salâtını hak ettikleri gibi aynı şekilde kâfirler de Rasûlullah (s.a.)'e muhalefet edip onu incitmekle Allâh'ın lânetini hak etmişlerdir. Dünyâdaki lânet onların huzurdan kovulması ve îmandan mahrum olmalarıdır. Âhiretteki lânet ise cehennemde ebedî kalmaları ve cennetlerden mahrum olmalarıdır. İşte Allah Teâlâ'nın "*onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır"* kavlinin hakîkî mânâsı budur.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: "Hz. Peygamber (a.s.)'ı sözle ve fiille incitmek ittifakla haramdır. Ona söven -ki bundan Allâh'a sığınırız- kimsenin hükmü konusunda âlimler ihtilaf etmiştir. **İmam Ebû Hanîfe** ve **Şâfiî**, bu durum aynen dinden dönmek gibi küfürdür. Tevbe etmezse bu kişi öldürülür demişlerdir. **İmam Mâlik** ve **Ahmed b. Hanbel** ise bu kişi öldürülür ve tevbesi de kabul edilmez demişlerdir. Çünkü bu kimsenin öldürülmesi, küfür cihetinden değil had cezâsı bakımındandır.

Kâfir biri Hz. Peygamber (s.a.)'i inkâr etmesinin, yalanlamasının ve benzerlerinin dışında olarak açıkça O'na söverse, **Ebû Hanife** o kişi öldürülmeyeceğini söylemiştir. Çünkü o kişinin içinde bulunduğu şirk daha ağır ve büyük bir günahtır. Ancak o kimse te'dib edilir ve ona tâzir cezâsı uygulanır. İmam Şafiî ise o kimsenin müslümanlarla olan ahdini/sözleşmesini bozmuş olur. Devlet başkanı o kimseyi öldürmek, köle saymak, fidye ile yahut fidyesiz olarak serbest bırakmakta muhayyerdir. Ancak bu kâfire tekrar emân verilmez. Çünkü emân ve sözleşmede Hz. Peygamber (s.a.)'e sövmemek ona şart

koşulmasa bile artık o emânı olmayan bir kâfirdir. Ancak kâfir kötü inancı ve onu uygulaması sebebiyle tekzib edip yalanlamak ve benzeri yollarla O’nu zikrederse, böyle yapmakla onun ahdi/sözleşmesi bozulmaz. Ancak bunları da söyleyip yapmamak şart koşulmuşsa o zaman sözleşmesi bozulur. **İmam Mâlik** ve **Ahmed b. Hanbel** bu durumda olan biri müslüman olmazsa öldürülür demişlerdir. **Ahmed b. Hanbel**’in mezhebinin imamlarından bir topluluk Hz. Peygamber (s.a.)’e söven kimsenin her hâlükârda öldürüleceğini söylemiştir. Onlardan birisi **Şeyh Takiyyüddîn İbn Teymiyye**’dir. O: “Mezhebin sahih görüşü budur” demiştir.

Allâh’ın diğer peygamberlerine ve meleklerine söven kimsenin hükmü, Peygamberimiz (s.a.)’e sövenin hükmü gibidir. İslam dîninden irtidâd etmeksizin müslümanlardan Allâh’a söven -ki bundan Allâh’a sığınırız- kimsenin hükmü ile Üzeyir (a.s.) ve İsa (a.s.) ve benzeri konularda kendi dîni inanç ve prensipleri dışında Allâh’a söven kafirin hükmü yine Peygamberimiz (a.s.)’a söven kimsenin hükmü gibidir.

Allah Teâlâ’dan bizi korumasını ve bize hidâyet vermesini istiyor, yanılmaktan ve azgınlıktan O’na sığınıyoruz. Elbette koruyan, görüp gözeten yalnız O’dur.

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بِغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا

بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٥٨﴾

58. Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

“Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara yapmadıkları bir şeyden dolayı” yâni karşılığında eziyeti hak edecekleri bir suçları olmadan sözlü veya fiili olarak *“eziyet edenler,”* onların eziyet göreceği davranışları yapanlar…

Önceki âyette “eziyet/incitme” mutlak olarak ifâde edildikten sonra bu âyette “*yapmadıkları bir şeyden dolayı*” ifâdesiyle mü’minlere eziyetin takyîd edilmesi, Allah ve Rasûlü’nü incitmenin ancak haksız yere olduğunu bildirmek içindir. Mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara yapılan eziyet ve incitme ise bazen haklı olur, bazen haksız olur.

Âyet her mü’min erkek ve kadına yapılan haksız eziyet ve incitme konusunda geneldir. Dolayısıyla aşağıda zikredilen şu hususlara da şâmildir:

Hz. Ömer (r.a.) bir gün dışarı çıktı. Dışarıda süslenmiş ve günaha meyilli bir câriye gördü ve câriyeyi cezâlandırdı. Bunun üzerine câriyenin âilesi çıkıp Hz. Ömer’i sözlü olarak incitip eziyet ettiler.

Yine rivâyete göre münâfıklar Hz. Ali’ye eziyet edip onu incitiyor ve ona içinde hiç hayır olmayan sözler işittiriyorlardı.

İfk kıssasına dâir rivâyet de bu kabildendir ki Hz. Âişe (r.a.)’yı Safvân es-Sehmî (r.a.)

ile beraber olmakla itham etmişlerdi.

Yine rivâyete göre zinâkâr erkekler, geceleri kadınlar su aramak veya ihtiyaçlarını görmek için dışarı çıktıklarında onların peşine düşüyorlardı. Ancak sadece câriyelere saldırıyorlardı. Fakat hür kadınların ve câriyelerin kıyafetleri bir olduğu için bilmeyerek ya da bilmezden gelerek hür kadınlara da sataştıkları oluyordu. Çünkü o zaman hür veya câriye kadınlar bir gömlek ve başörtüyle dışarı çıkardı.

Yine aşağıda (60. Âyette) gelecek olan Medîne'de asılsız haber yayanlara ve diğer müslümanlara ağır gelen sataşma ve incitmeler de buna dâhildir.

"Şüphesiz bir iftirâ" büyük bir yalan *"ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir."* kazanmışlardır.

Kâşifî der ki: "Yani, bühtânın cezâsına/karşılığına uygun ve işlenen günah karşılığı hak ettiği azâba müstahak olacakları zâhir olmuştur."

Bilesin ki mü'minleri incitmek, Rasûlullah (s.a.)'i incitmekle, Rasûlullah (s.a.)'i incitmek de Allâh'ı incitmekle beraber zikredilmiştir. Burada işâret edilmektedir ki mü'mine eziyet eden kimse, Rasûlullah (s.a.)'i inciten kimse gibi olur. Rasûlullah (s.a.)'i inciten kimse de Allah Teâlâ'yı inciten kimse gibidir. Allah ve Rasûlü'nü inciten kimsenin hem dünyâda hem de âhirette huzurdan kovulmaya ve lânete müstehak olduğu gibi mü'mine eziyet edip inciten de aynı şekildedir.

Rivâyete göre bir adam **Alkame**'ye sövüp saydı, Alkame de ona bu âyeti okudu.

Abdurrahman b. Semüre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) ashâbının karşısına çıkıp şöyle buyurdu. "*Bu gece (mi'rac gecesi) hayret verici şeyler gördüm. Gördüm ki bazı erkekler dillerinden asılmışlar. "Bunlar kim, ey Cebrâil?" diye sordum. "Bunlar mü'min erkeklere ve kadınlara yapmadıkları şeylerle iftirâ edenlerdir." dedi.*"

Kudsî bir hadîste: "*Benim bir dostumu inciten bana harp ilan etmiştir.*"[314] buyrulmuştur. Yâni, kim benim dostlarımdan birini incitirse, o inciten kimse benimle savaşa kalkışmış olur ve o dostu incitmekten dolayı benim kendisine cefâ etmemi dilemiş olur. Kim benimle savaşa kalkışırsa, onu intikam askerleriyle kahrederim ve cihanda hor ve zelil olarak meşhur ederim.

Rivâyete göre **İbn Ömer** (r.a.) bir gün Ka'be'ye baktı ve şöyle dedi: "Ey Ka'be ne büyüksün ve ne büyük hürmet ve tâzime sâhipsin. Ancak mü'min Allah katında hürmet bakımından senden daha büyüktür."

Allah Teâlâ **Mûsâ** (a.s.)'a şöyle vahyetti: "Ey Mûsâ, eğer insanlar benim mücellâ ve mukaddes nezdimde, keramet yurdumda fakirlere yapacağım ikramı bilselerdi onların ayaklarını yalar, onların ayakları altında toprak olurlardı. İzzet, şeref, yücelik ve yüksek mevkime yemin olsun ki ben onlar için yüce zâtımı ve cemalimi onlara ayan beyan göstereceğim. Bizzat kendim onlara (neden fakir kılındıklarının) mazeretini bildireceğim. Benim rızam için onlara iyilik eden, dağda çoban dahi olsa benim rızam için onları barındırana onları şefâatçi kılacağım. İzzetime yemin olsun ki benden aziz yoktur. Celâlime yemin olsun ki benden daha celil/yüce yoktur. Elbette helâk olanlarla

beraber helâk edene kadar onlara düşmanlık yapandan onların intikamını taleb edeceğim."

Şeyh Sa'dî der ki:

İyi davranış sahibi olanlar kötülükle karşılaşmazlar.
Kezâ iyilik gören kimse de kötülük yapmaz.
Her insan canavardan daha iyi olamaz.
Bir canavar kötü insandan yüksektir.
Akıllı olursa bir insan, elbette yırtıcı hayvandan daha iyidir.
Ama yırtıcı hayvan gibi insanlara saldırırsa,
Bu çeşit kimseye iyi demek mümkün değildir.

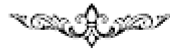
Yani meselâ aslanın yaptığı gibi bir insanla boğuşup onu parçalarsa, böyle kimseye iyi denilemez.

Fudayl (r.h.) şöyle demiştir: "Allâh'a yemin olsun ki senin haksız yere bir köpeği ve hınzırı dahi incitmen helâl değildir. Nasıl bir müslümana eziyet eder, onu incitebilirsin ki?" Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Müslüman diğer müslümanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir.*"[315] Müslüman diğer müslümanların kendisine haram olan mallarına, canlarına, ırz ve onurlarına dokunmaz. Hadîsde "dil" önce zikredilmiştir. Çünkü dil ile saldırı daha çabuk ve daha çok meydana gelir. "El" de özel olarak zikredilmiştir. Çünkü fiillerin çoğu el ile yapılır.

Bilesin ki mü'min bir eziyete maruz kalınca incinmemeli, bilakis sabretmelidir. Çünkü bunda onun için ecir vardır. Buna göre hakîkatte başkasına eziyet veren kimse, eziyet ettiği kimseye ancak ecir ve sevap kazandırmış olmaktadır. Bundan dolayı "*Sana kötülük edene sen iyilik et*."[316] denilmiştir. Çünkü kötülük yapan insan şerîata göre kötülük yapmış olsa da hakîkatte iyilik etmiş olmaktadır.

Sa'dî (k.s.) der ki:

Kötü kimsenin yaptığı kötülüğe cezâ vermek kolaydır.
Sen adamsan, sana kötülük edene iyi davran.

---

[276]. Sehâvî, Mekasıd, s. 61
[277]. Münâvî, II, 479
[278]. Ebû Dâvûd, Menasik 96
[279]. Kenzü'l-ummâl, XV, 646
[280]. Ebû Dâvûd, Edeb 151; Tirmizî, İstizan 28
[281]. Aclûnî, II, 369
[282]. Heysemî, Mecmeuzzevâid, IX, 133.

[283]. Bk. Buhârî, Edeb 53; Enbiya 19; İbn Mâce, Fiten 23
[284]. Ebû Dâvûd, Salât 145; Tirmizî, Salât 211; İbn Mâce, İkamet 23; Müsned, I, 371
[285]. Buhârî, İstizan 3; Müslim, Salât 55, 60
[286]. Ebû Dâvûd, Vitir 29
[287]. Ahmed, Müsned, II, 50.
[288]. Terğîb, III, 159
[289]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 652 VIII, 369 (Suyuti, el-Habâik fi'l-melaik, II, 19'dan)
[290]. Mevsuatu etrafi'l-hadis
[291]. Buhârî, Enbiya 10; Müslim, Salât 66
[292]. Müslim, Fedâil 3; Tirmizî, Tefsir 18; Müsned, III, 2
[293]. Tirmizî, Menâkıb, 1
[294]. Buhârî, Enbiyâ, 35; Müslim, Fedâil, 159
[295]. Kenzü'l-ummâl, XI, 383, 405
[296]. Müsned, II, 254; Terğîb, III, 168
[297]. Kenzü'l-ummâl, XVI, 68
[298]. Ebû Dâvûd, Salât 358; Tirmizî, Deavat 65
[299]. Irâkî, Muğnî, III, 36
[300]. Mecmeu'z-Zevâid, I, 136-137; Zebîdi, İthaf, V, 50
[301]. Sehâvî, Mekasıd, s. 383-384
[302]. Buhârî, Ezan 8
[303]. Taberani, *el-Mucemu'l-kebir*, VI, 147
[304]. Ebû Dâvûd, Salât 357; Tirmizî, Deavat 65; Nesâî, Sehv 48; Müsned, VI, 18
[305]. Deylemî, hadis no: 6148; Terğîb, III, 165
[306]. Beyhakî, Delâil, V, 489
[307]. Ebû Dâvûd, Salât 207; Nesâî, Cuma 5; İbn Mâce, Cenaiz 65; Müsned, IV, 8
[308]. Terğîb, III, 163
[309]. Deylemî, Hadis no: 7269; Sehâvî, Mekasıd, s. 145
[310]. Sehâvî, Mekasıd, s. 126
[311]. Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, VI, 484
[312]. Nesâî, Kasame 22; Müsned, I, 300
[313]. Terğîb, I, 166
[314]. Buhârî, Rikak 38; İbn Mâce, Fiten 16
[315]. Buhârî, İman 4-5; Müslim, İman 64-65; Tirmizî, Kıyâmet 52; Nesâî, İman 8, 9; Müsned, II, 160, 163, 187
[316]. Irâkî, Muğnî, IV, 182

DIŞ ÖRTÜLERİNİ ÜSTLERİNE ALMALARINI SÖYLE!

يَٓا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَٓاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ
مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿٥٩﴾ لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ
وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَٓا اِلَّا
قَلِيلًا ﴿٦٠﴾ مَلْعُونِينَ اَيْنَمَا ثُقِفُوٓا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾ سُنَّةَ
اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

59. Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına *(bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman)* dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

60. Andolsun iki yüzlüler ile kalplerinde hastalık bulunanlar *(fuhuş düşüncesi taşıyanlar)* ve şehirde kötü haber yayanlar *(bu hallerinden)* vazgeçmezlerse, seni onlara musallat ederiz *(onlarla savaşmanı ve onları şehirden sürüp çıkarmanı sana emrederiz)*; sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler.

61. Hepsi de lânetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve mutlaka öldürülürler.

62. Allâh'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allâh'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

"Ey Peygamber! Hanımlarına," Peygamberimiz vefat ettiğinde dokuz hanımı vardı. Bunlar ***Âişe, Hafsa, Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme, Sevde, Zeyneb, Meymûne, Safiyye, Cüveyriye*** (r.anhünne)'dir. Onların nesebleri, durumları ve vasıfları bakımından tafsilat daha önce geçmişti.

"Kızlarına" Hz. Peygamber (s.a.)'in dördü öz, dördü üvey sekiz kızı vardır. Öz olanların tamamı Hz. Hatice (r.anhâ)'dan doğmuşlardır. Onlar ***Zeyneb***, ***Rukıyye***, ***Ümmü Gülsüm*** ve ***Fâtıma*** (r.anhâ)'dır. Hz. Fâtıma hariç diğer üçü Hz. Peygamber (s.a.) hayattayken vefat etmişlerdir. Hz. Fâtıma ise Hz. Peygamber (s.a.)'in vefatından sonra altı ay yaşamıştır. Üvey kızları Ümmü Seleme (r.a.)'nin kızlarıdır. Onlar ***Berre***, ***Seleme***, ***Amre*** ve ***Dürre*** (r.anhâ)'dır.

“Ve” Medîne’deki *“mü’minlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle.”*

“اَلْجِلْبَابُ” başörtüsünden geniş, gömlekten (ridâ) küçük bir örtüdür. Kadın bunu başına alır, bir kısmını da göğsüne kadar sarkıtır. “مِنْ” harf-i cerri, teb‘îz içindir. Yâni kadın cilbâbının bir kısmını sarkıtır, bir kısmı ile de sarınıp örtünür.

Yâni bir ihtiyaç için evlerinden çıktıkları vakit cilbâbları ile yüzlerini ve bedenlerini örtsünler. Câriyeler gibi yüzleri ve bedenleri açık olarak çıkmasınlar ki sefihler onları câriye zannederek saldırmasın.

“Onların tanınması” önceki âyette zikredildiği gibi zinâkarların saldırmasına ve eziyetlerine mahal olan câriyelerden ve kötü kadınlardan ayrılması *“ve”* fücûr ehli kimseler tarafından kendilerine sataşılarak “*incitilmemesi için en elverişli olan budur.”* Bu örtünme şeklidir.

Enes (r.a.)’tan rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.)’ın yanından peçe ile örtünmüş bir câriye geçti. Hz. Ömer (r.a.) kamçısı ile onun peçesini kaldırdı. Câriyeye: “Ey ahmak kadın, bu hâlinle hür kadınlara benzemeye mi çalışıyorsun? At peçeyi.” demiştir.

“Allah” daha önceki kusurları ve tesettürü terk etmeyi *“bağışlayandır”* kullarını *“esirgeyendir”* çok merhametlidir. Çünkü cüz’î meselelere varıncaya kadar kullarının maslahatlarını görüp gözetir.

Âyette kadınların kendilerini korumalarına, kendilerini sakınarak ve iffetli olarak haklarını gözetmelerine tenbih vardır. Yine burada onların Hak huzurundaki mertebeleri, kadir ve kıymetlerinin yüceliği isbât edilmektedir. Onun için onlar bozuk arzularla ve yalan sözlerle incitilmesinler. Allah emirlere sarılmasıyla onları ziyade bağışlayandır. Derecelerini yükseltmekle de onlara ziyade merhametlidir. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de böyle geçmektedir.

Bilesin ki bu âyetten iki şey anlaşılmaktadır. *Birincisi* şudur: “Âyetin indiği zamanda kadınlar ihtiyaçlarını görmek için örtünmek ve iffetlerini korumak üzere ancak geceleyin dışarı çıkarlardı. Bir zarûrete binâen gündüz dışarı çıktıklarında ise örtünme, edebe riâyet, vakar, iyi-kötü yabancı erkeklere bakmama gibi hususlarda mübâlağa ederlerdi. Dışarı sıradan esvaplarla çıkarlardı. Bir kadın koku sürünerek, ziynetini ve güzelliklerini yabancı erkeklere göstererek evinden dışarı çıkarsa günah ve vebâle girme konusunda zinâ eden kadına benzemiş olur.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Kadın çarşıya yöneliyorsa, ona vur,
Yoksa kadın gibi sen evde oturursun.
Kadının gözü yabancılara karşı kör olmalı;
Kadın evden çıkmışsa, mezara gitmeli.

Hakîkat ehline göre sâliha kadının alâmeti, güzelliğinin Allah korkusu, zenginliğinin kanâat, süs ve ziynetinin iffet olmasıdır. Yâni her türlü şerlerden ve fesadlıklardan uzak durmak, töhmet altında kalacağı yerlerden sakınmaktır.

Denilir ki: Kadın güvercine benzer; kanadı çıkınca uçar. Aynı şekilde erkek de hanımına değerli ve süslü elbiseler giydirince artık o kadın evde oturmaz.

Sa'dî der ki:

Kadının yerinde durmadığını görürsen,
Akıl ve tedbirde sebatkâr olmaz ise
Onun elinden timsahın ağzına kaç.
Çünkü ölmek, kötü şöhretle yaşamaktan iyidir.

Câmî şöyle demiştir:

Bir erkek kadına güzellikle katlanırsa,
Bu iyi huyu yüzünden iş deyyusluğa kadar gider.
Kadına o kadar da sabır gösterme,
Çünkü bu durum kıskançlık seddinde delik açar.

'Kâfirlerin kızlarında hayır yoktur' denilmiştir. Çarşı pazarda onlara lâf atılmış, fâsıklar onları ellemişlerdir. Yâni bu kızlar bayağılıkta erkeklerin çoğunun meyletmeyeceği bir durumdadırlar. Bunlar çoğunlukla yabancı erkeklere bakarlar ve her tarafa meyl ederler. Bu zamanın kadınları nerede? **Rabia Adeviyye** nerede? Allah Teâlâ ona rahmet eylesin. Bir defasında iyice hastalanmıştı. Ona hastalığının sebebi sorulunca: "Cennete baktım, Rabbim beni te'dîb ve bana sitem etti. Bu sitemden dolayı bu hastalığa tutuldum." dedi. Cennet Allah Teâlâ'nın ikram ve tecellî yurdu olduğu halde Allah Teâlâ'nın zâtından ve cemâlinden aşağı olduğu için cennete bile bakıp ona meyl eden böyle sitem ve azar işitirse ya bu dünyâya, dünyâ malına, dünyânın erkeğine ve kadınına bakanın hâli nice olur?

İkincisi: Saâdet asrı dâhil, dünyâ hiç bir zaman fisk ve fücûr ehlinden boş kalmamıştır. Gözünü kapatıp yabancı kadına bakmayan kimseye Allah rahmet etsin. Çünkü bu bakış kalbde şehvet ekini bitirir. Bu ise kişiye fitne olarak yeter. **İbn Sîrîn** (r.h.): "Bazen olur ki ben rüyamda bir kadın görürüm. Onun bana helâl olmadığını bilir ve gözümü ondan çeviririm." demiştir. Öyleyse hoş ve güzel koku sürünmüş yabancı kadınlara yaklaşmamak, ellerine dokunmamak, onlarla konuşmamak, şakalaşmamak ve onlarla baş başa kalmamak gerekir. Çünkü şeytan ikisinin de şehvetini tahrik eder ve onları zinâya düşürür. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Helâli veya câriyesi olmayan bir kadınla şakalaşan kimse, konuştuğu her kelimeye karşılık bin sene cehennemde hapsedilir. Kim kendisine haram olan bir kadına sarılır, onu kucaklarsa şeytanla beraber zincire vurulur. Sonra cehenneme atılması emredilir.*" Helâk ve belâ yurdu

olan cehennemden Allâh’a sığınırız.

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِى
الْمَدِينَةِ لَنُغْرِيَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ اِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾

60. Andolsun iki yüzlüler ile kalplerinde hastalık bulunanlar *(fuhuş düşüncesi taşıyanlar)* ve şehirde kötü haber yayanlar *(bu hallerinden)* vazgeçmezlerse, seni onlara mûsallat ederiz *(onlarla savaşmanı ve onları şehirden sürüp çıkarmanı sana emrederiz)*; sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler.

“Andolsun,” Allâh’a yemin olsun ki *“iki yüzlüler,”* münâfıklar içinde bulundukları nifaktan ve başkalarına eziyet vermeyi gerektiren nifâkın hükümlerinden, *“kalplerinde hastalık bulunanlar”* îman zâfiyeti, îmanda sebatın azlığı, dinde kararsızlıklarından dolayı fücûr ve onun peşinden gelen hayırsız işlerde bulunanlar; ya da fücurlarından, zinâ ve hayasızlıklara meyillerinden dolayı kalplerinde hastalık olanlar, *“şehirde kötü haber”* yalan haberler *“yayanlar”* bu hallerinden *“vazgeçmezlerse,”* imtinâ etmezlerse; yâni bu iki gruptan yalan haberleri yayanlar, “Hezimete uğradılar, öldürüldüler, yakalandılar, başlarına şunlar şunlar geldi, düşmanınız geldi” ve benzeri müslümanlara eziyet verip kalblerine şüphe, kırıklık ve korku düşüren uydurma/yalan sözler söyleyerek müslümanların seriyyeleri hakkında kötü haberleri yaymaya son vermezlerse…

“اَلرَّجْفُ” şiddetli sarsıntı, “اَلرَّجْفَةُ” zelzele/deprem, “اَلْإِرْجَافُ” ise sözle veya fiille sarsmak ve sallamak demektir. Yalan haber vermek, sâbit değil değişken ve istikrarsız olduğu için “اَلْإِرْجَافُ” diye vasfedilmiştir. *et-Tâc*’da “اَلْإِرْجَافُ” yalan ve asılsız haber çıkarmaktır, der.

“Seni onlara” münâfıklara, kalplerinde hastalık olanlara ve kötü haber yayanlara *“musallat ederiz”* sana kesin olarak onlarla savaşmanı, onları şehirden sürüp çıkarmanı, onları sürgüne mecbur bırakacak şeyleri sana emrederiz, seni buna teşvik ederiz. Her zaman seni onlara karşı görevlendirir, musallat ederiz ve onları öldürmeni emrederiz. *“Sonra orada, senin yanında ancak”* vazgeçip geçmedikleri belli olacak kadar *“az bir zaman” Bahru’l-ulûm*’da denildiği üzere bizzat kendileri ve âileleri çekip gidene kadar *“kalabilirler.”* Yâni, artık seninle beraber ancak bu kadar oturabilirler.

“ثُمَّ (sonra)” kelimesi onların Medîne’den sürgün edilip Hz. Peygamber (s.a.)’in civarından ayrılmalarının onlar için en büyük musîbet olduğuna delâlet etmektedir. “اَلْجَارُ (komşu)”, mesken ev ve ikameti sana yakın olandır. “اَلْمُجَاوَرَةُ” ise birisiyle komşuluk etmek demektir.

❀

مَلْعُونِينَۚ اَيْنَ مَا ثُقِفُوا اُخِذُوا وَقُتِّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾

61. Hepsi de lânetlenmiş olarak nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve mutlaka öldürülürler.

"Hepsi de lânetlenmiş" oldukları halde senin yanında kalabilir/sana komşu olabilirler. Allâh'ın rahmetinden ya da Medîne'den kovulmuş *"olarak nerede ele geçirilirlerse,"* hangi yerde bulunurlarsa *"yakalanır"* tutulurlar; yâni onları yakalamaları gerekir *"ve mutlaka öldürülürler"* yâni, alçaklık ve horlukla öldürülecek olanı öldürsünler. Yâni onlar hakkındaki hüküm Allâh'ın her iki emrine uygun olarak yakalanmaları ve öldürülmeleridir. Onlar yakalanma ve öldürülme hükmünü duyunca yaptıklarına son verdiler. Nitekim *Ebü'l-Leys Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.

Râğıb şöyle demiştir: "اَلثَّقْفُ", bir şeyi idrak edip anlamakta ve yapmakta mahâret sâhibi olmaktır. Bakmaktaki mahâret sebebiyle bir şeyi gözünle idrâk ettiğin zaman "ثَقِفْتُ كَذَا" denir. Sonra bir maharet olmasa da bir şeye ulaşıp elde etme konusunda mecâzen bu kelime kullanılmıştır.

Muhammed b. Sîrîn ise onlar bu kötülüklerinden vazgeçmediklerini, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.)'i onlara musallat etmediğini söylemiştir. Tehdîd (vaîd) konusunda cezâdan vazgeçip affetmek câizdir. Bu sözünden caymaya dâhil değildir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

سُنَّةَ اللّٰهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

62. Allâh'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur. Allâh'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

"Allâh'ın önceden geçenler hakkındaki kanunu budur." Yâni Allah Teâlâ hikmet cihetinden bunu geçmiş ümmetlerde bir sünnet/kanun ve tâkip edilen bir yol alarak belirlemiştir. Bu da peygamberlere iki yüzlülük/münâfıklık yapanların, yalan haber yayma ve benzerleri ile onların işlerini zayıflatmaya çalışanların nerede bulunurlarsa bulunsunlar öldürülmeleridir.

"Allâh'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın." Sünnetullah, teşrî/şer'î hükümler koymanın da yörüngesi olan hikmet esâsına dayandığı için Allah onu değiştirmez ya da kimse onu değiştirmeye güç yetiremez.

Onu değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Teşri ve yasama bu hikmetin yörüngesi esasına göre deverân edip binâ edildiği için Allah Teâlâ onu değiştirmez. Çünkü sünnetullah mutlaka yerine getirilecektir.

Âyette münâfıklar doğrudan tehdid edilmektedir. İşâret yoluyla da onların yerinde olan mutasavvıf ve mütearriflerden (zorla sûfî ve ma'rifet ehli görünmeye çalışan) taleb ehlinin münâfıkları tehdid edilmektedir. Onlar görünüşte/zâhirde sûfîlerin elbisesini

giyerler, iç âlemde/bâtında ise onların sîretlerine ve iç dünyâlarına muhâlif olan hallere bürünürler. Onlar bu fiillerden vazgeçmez ve hâllerini değiştirmezlerse, Allah daha önce geçen onların benzerlerine uyguladığı değiştirme ve başkalarını onların yerine getirme konusundaki sünnetini icrâ edecektir. Her topluluk için suçlarına göre bir cezâ vardır.

Mâlik b. Dînâr (r.a.) şöyle dedi: **Hasan Basrî** (r.h.)'a: "Âlimin cezâsı nedir?" diye sordum. "Gönlün/kalbin ölmesidir." dedi. "Gönlün/kalbin ölmesi neden olur?" diye sordum. "Dünyâyı taleb etmekten" diye karşılık verdi. Şu halde mutlaka kalbi ihyâ ve bâtını ıslâh etmek lâzımdır.

Nakledilir ki **Cüneyd Bağdâdî** (k.s.) âlimlere ve bilginlere mahsus bir elbise giymişti. "Ey tarîkat pîri! Müridlere mahsus yamalı elbise giysen ne olurdu?" diye sordular. Şu cevabı verdi: "Eğer yamalı (derviş) elbisesi giymekle işin hallolacağını bilseydim, ateşten ve demirden bir elbise yapar giyerdim. Ancak içimde her an şöyle seslenirler: "Îtibar hırkaya değil, îtibar ancak hurkaya/yanmayadır."

Nizâmî der ki:

Ey içi takvâdan yoksun, dışında riyâ elbisesi olan adam.
Rengârenk elbiseyi çıkart üzerinden, zîra evinde hasır var senin.

Rivâyet edildiğine göre **Hasan Basrî** akşam namazı vakti **Habîb Acemî**'nin hankâhının önünden geçiyordu. O, akşam namazı için kamet getirmiş ve namaza durulmuştu. Hasan Basrî içeri girdi. Habîb Acemî namazda "اَلْحَمْدُ"yü "اَلْهَمْدُ" şeklinde okuyordu. Hasan Basrî, bunun arkasında kılınan namaz sahih olmaz diyerek ona uymadı ve namazı kendi başına kıldı. Gece uyuyunca, rüyâsında Hak Teâlâ'yı gördü. "Ey Rabbim! Senin rızan neydedir?" dedi. Şu hitap geldi: "Ey Hasan! Benim rızâmı elde etmiştin, ama kıymetini bilmedin." Hasan Basrî: "Ey Rabbim! O ne idi?" dedi. Şu nidâ geldi: "Eğer sen Habîb'in ardında namaz kılsaydın, rızâmı elde etmiş olurdun. Bu namaz, senin namazlarının mührü olacaktı. Fakat ibâdetin yanlışlığı seni niyetin sıhhatinden alıkoydu. Dilin düzgünlüğüyle gönül düzgünlüğü arasında çok fark vardır."

Şu halde akıllı kişiye gereken içi dışı ayrı olmaya ve nifaka değil, bilakis ihlasa ve içi dışı uyumlu olmaya meyl etmektir.

Bu son iki âyetin zındıklar hakkında olduğu söylenir. Dünyâda her millet halkı onları öldürür. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir. Zındık, küfrünü gizleyen mülhid kimsedir. Ebû Hanîfe (r.a.) "Zındık tevbe ettim dese de onu öldürün" demiştir. Bazıları şöyle demiştir: "Zındık, dehrin/zamanın bâkî ve sonsuz olduğunu söyleyen, yâni bir ilâha, yeniden diriltilmeye ve haram kılınan şeylerden hiçbirinin haramlığına inanmayan, malların müşterek olduğunu söyleyen kimsedir. Zındığın tevbesinin kabûlü konusunda iki rivâyet vardır. Tercih edilen görüş tevbesinin kabul edilmeyeceğidir. Allah onları ve onları takip eden diğer mülhidleri kahretsin. Özellikle onlara lânet etsin. Yeryüzünü onların zuhûrundan ve şerlerinden korusun.

KIYÂMETİN ZAMANI ALLAH KATINDADIR

يَسْـَٔلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِۜ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِۜ وَمَا يُدْرٖيكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ تَكُونُ قَرٖيبًا ﴿٦٣﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرٖينَ وَاَعَدَّ لَهُمْ سَعٖيرًاۙ
﴿٦٤﴾ خَالِدٖينَ فٖيهَٓا اَبَدًاۚ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصٖيرًاۚ ﴿٦٥﴾ يَوْمَ
تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَٓا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا الرَّسُولَا
﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَٓا اِنَّٓا اَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَٓاءَنَا فَاَضَلُّونَا السَّبٖيلَا ﴿٦٧﴾
رَبَّنَٓا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبٖيرًاۚ ﴿٦٨﴾

63. İnsanlar sana kıyametin zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah katındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır.

64. Şu muhakkak ki, Allah kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır.

65. *(Onlar)* orada ebedî olarak kalacaklar, *(kendilerini koruyacak)* ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır.

66. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: Eyvah bize! Keşke Allâh'a itâat etseydik, Peygamber'e de itâat etseydik! derler.

67. Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler.

68. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov.

"İnsanlar sana kıyametin" kopma *"zamanını soruyorlar."*

Saat, zamanın cüzlerinden bir cüzdür. "***O, hesap görenlerin en çabuğudur.***"(el-En'am, 6/62) âyetinde geçtiği gibi kıyâmetin hesabı çok süratli olduğu için "saat"e benzetilerek kıyâmet "saat" diye ifâde edilir.

Müşrikler alay etmek, sıkıntıya sokmak ve inkâr etmek amacıyla; Allah Teâlâ Tevrât'ta ve diğer kitaplarda vaktini belli etmediği için yahudiler imtihan etmek için acele gelmesini isteyerek Hz. Peygamber (s.a.)'e kıyametin zamanını soruyorlardı.

"De ki: Onun bilgisi Allah katındadır." Hiçbir mukarreb meleği ve gönderilmiş peygamberi kıyametin vaktine muttali kılmaz.

Şöyle anlatılır: Halîfelerden birisi rüyâsında ölüm meleğini gördü. "Ömrüm ne kadar kaldı?" diye sordu. O da beş parmağı işâret etti. Bu rüyânın tâbirini çok kimseden

sordular, belli olmadı. İmam Âzam **Ebû Hanîfe** (r.a.)'ı çağırdılar. O rüyâyı şöyle tâbir etti: "Kimsenin bilmediği ve bilemeyeceği beş ilme işârettir. Bu beş ilim, şu âyette zikredilmiştir; Hak Teâlâ buyurur: "***Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allâh'ın katındadır...***" (Lokman, 33/34)" Halîfe ona iyi bir elbise verdi, ama o giymedi.

"Ne bilirsin" Onun kopma vaktini sana bildiren şey nedir? Yâni hiçbir şey onu sana asla bildiremez, sen de onu bilemezsin. Allah Teâlâ bildirmeksizin gaybı bilmek, peygamberliğin şartından değildir. *"belki de"* kıyâmetin *"zamanı yakındır."* Ya da kıyâmet yakın bir vakitte kopar.

Bu âyette kıyametin çabuk gelmesini isteyenlere bir tehdid, Hz. Peygamber (s.a.)'i sıkıntıya sokmak isteyenleri de susturma vardır.

Âlimler kıyâmet alâmetlerinden bazılarını şöyle sıralamışlardır: Kişinin bir işi yarın yapacağına söz verip günü gelince sözünden cayması. Kötü kimselerin el üstünde tutulup iyi insanların aşağılanması. İlmin ortadan kaldırılıp cehâletin açığa çıkması. Zinâ ve günahların yayılması. Kötü yoldaki kadınların raks etmesi. Şarap ve her türlü müskirâtın alenî olarak içilmesi. Ânî ölümlerin çoğalması. Câmilerde fâsıkların seslerinin yükselmesi. Bitkilere faydası olmayan yağmurların yağması.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Fuhuş ve ahlaksızlık ortaya çıkıp yaygınlaşmadıkça, altın ve gümüş paraya tapınılmadıkça kıyamet kopmayacaktır*."[317] Hz. Peygamber (s.a.) kendi zamanında veya ondan sonraki devirlerde henüz gerçekleşmemiş olan daha bir takım işler ve alâmetlerden söz etmiştir.

Şiddetli bir rüzgar estiği zaman Hz. Peygamber (s.a.)'in rengi değişir[318] ve vefâtını kasdederek: "*Kıyamet olmasından korktum*"[319] buyururdu. Yine: "*Gözümü açıp kapattığımda hemen kıyâmetin kopmuş olacağını zannederim.*" buyurmuştur. Çünkü her insanın ölümü onun küçük kıyametidir. Yine bir asırda yaşayan insanların ölmesi de orta kıyamettir. Allah Teâlâ'dan bizi hazırlıklı kılmasını dileriz.

Molla Câmî şöyle demiştir:

Bugünün işine esir olma, yarın için azık biriktir.
Ömrünün gündüzü ikindiye erdi; ikindi akşam namazını çekti.
Uyku, yakın bir ölümdür; girdap dalgası, yakın ölümdür.

Fakîr (**Bursevî**) der ki:

Uyan, artık kıyamet koptu
Çünkü mahlûkâtın ömrü bir saattir

إِنَّ اللّٰهَ لَعَنَ الْكَافِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿٦٤﴾

64. Şu muhakkak ki, Allah kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır.

"Şu muhakkak ki, Allah" sadece haşrı inkâr eden ve peygambere inâd eden kâfirleri değil, tüm *"kâfirleri"* dünyâda da âhirette de *"rahmetinden kovmuş"* uzaklaştırmıştır. İşte bu yüzden onlar, her mahlûkun sonunda dönüp kendisine varacağı ve ona hazırlanmak için ihtimam göstermesi gerekli olan bir hak (kıyâmet) ile alay ediyorlar.

"Ve" bununla beraber *"onlara"* âhirette katlanacakları *"çılgın"* pek şiddetli tutuşturulmuş *"bir ateş hazırlamıştır."*

خَالِدِينَ فِيهَٓا اَبَدًا ۚ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ۚ ﴿٦٥﴾

65. *(Onlar)* orada ebedî olarak kalacaklar, *(kendilerini koruyacak)* ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır.

O çılgın ateşte ebedî olarak kalmaları takdîr edilmiş olarak *"(Onlar) orada ebedî"* dâimî *"olarak kalacaklar,"* yâni azap veren ateş içinde dâimâ kalacaklar. Onların orada sürekli olarak kalmaları, bu hususta mübâlağa için ebedî ve devamlı oldukları ifâde edilerek te'kid edilmiştir.

Kendilerini koruyacak *"ne bir dost ne de"* kendilerinden azâbı bertaraf edecek ve azabdan kurtaracak *"bir yardımcı bulacaklardır."*

يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَٓا اَطَعْنَا اللّٰهَ وَاَطَعْنَا

الرَّسُولَا ﴿٦٦﴾

66. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün: Eyvah bize! Keşke Allâh'a itâat etseydik, Peygamber'e de itâat etseydik! derler.

"Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün:" Yâni ateşte etin kızartıldığı gibi yüzlerinin bir yönden diğerine döndürüldüğü, etin tencerede pişirilip kaynamanın onu bir yönden diğerine ve bir hâlden başka bir hâle döndürdüğü gibi çevrildiği veya döndürülmüş ve tersyüz edilmiş olarak ateşe atıldıkları gün demektir.

Özel olarak yüzlerin zikredilmesi, bedenin hepsini uzuvların en şerefli ve değerlisi olan yüzlerle ifade etmek içindir. Yine onların yüzlerinin güzellikten çirkinliğe, beyazdan siyaha çevrildiği de söylenmiştir.

Sanki "Peki onlar bu durumda ne yaparlar?" diye sorulmuş, kaybettiklerine hasret ve nedâmet çekerek şöyle dedikleri söylenmiştir:

"Eyvah bize! Keşke" dünyâda bize emrettiği ve yasakladığı konularda *"Allâh'a itâat etseydik, Peygamber'e de"* bizi dâvet ettiği hak konusunda *"itâat etseydik!"* de bu

azaba mübtelâ olmasaydık *"derler."*

وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا ﴿٦٧﴾

67. Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler.

Tâbi olanlar *"Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da"* Onlar bu sözleriyle önderlerinin ve liderlerinin kendilerine inkârı telkin ettiklerini kasdederler.

"Onlar" bize küfrü ve şirki süsleyerek *"bizi yoldan"* İslâm ve tevhid yolundan *"saptırdılar"* bizim yolumuzu kaybettirdiler. Yâni bizi yoldan çıkardılar ve büyü ve efsane ile aldattılar "*derler."*

Mâzî siygasına (قَالُوا) geçilmesi, onların bu sözlerinin önceki sözleri gibi devamlı olmadığını hissettirmek içindir. Bilakis bu söz onların bir tür özür beyânıdır. Onlar -her ne kadar cehennemden kurtulmaları konusunda isteklerinin kabul edilmeyeceğini bilseler de- bu özür beyanı ile kendilerini bu tehlikeye atan kimselere azâbın katlanması sûretiyle bir tür intikam almak istediler.

Onları "reis" ve "büyük" ünvânıyla ifâde etmeleri, özür beyanlarını takviye içindir. Aksi halde onlar tahkîr ve aşağılama makamındadırlar.

"اَلسَّادَةُ" kelimesi "سَيِّدٌ"in çoğulu, "سَادَاتٌ" kelimesinin ise çoğulunun çoğuludur (cem'u'l-cem'). Çokluğa delâlet etmesi için âyette "سَادَاتٌ" diye de okunmuştur. *el-Vasît*'ta şöyle der: "سَادَةٌ" kelimesi daha güzeldir. Çünkü Araplar "سَادَاتٌ" kelimesini neredeyse hiç söylemezler. "اَلْكُبَرَاءُ" kelimesi, küçüğün mukabili olan "كَبِيرٌ"in çoğuludur. Burada kastedilen rütbe ve hal olarak büyüktür.

"اَلرَّسُولَا" ve "السَّبِيلَا" kelimelerinin sonlarındaki zâid elif, sesin serbest bırakılması içindir. Çünkü sûrenin âyetlerinin sonları elif ile bitmektedir. Araplar bu elifi hutbelerinde ve şiirlerinde korurlar. *Bahru'l-ulûm*'da der ki: "İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza, Hafs ve Kisâî vasl hâlinde elifsiz olarak "وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ" ve "فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَ" diye okumuştur. Hamza, Ebû Amr ve Ya'kub vakf hâlinde de elifsiz okurlar. Diğer imamlar ise fâsılaları kafiyelere benzeterek hem vakf hem de vasl hâlinde elifle okudular. Çünkü elifin ziyâde edilmesi, sesi salmak içindir. Bunun faydası ise orada durmak, sözün tamam olduğuna ve ondan sonra yeni bir söze başlanacağına delâlet etmektir. Elifin vasl ve vakf hâlinde hazf edilmesi ise kıyâs iledir.

رَبَّنَا اٰتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾

68. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov.

"Rabbimiz!" Duâya böyle mükerrer nidâ ile başlamak, yakarış ve duâya icâbet edilip kabûlünü taleb etmekte mübâlağa içindir.

"Onlara iki kat azap ver" yâni bize verdiğin azâbın iki mislini ver. Çünkü onlar hem sapmışlar, hem de saptırmışlardır. Şu halde azâbın bir katı kendilerinin hidâyet yolundan saptıkları için, bir katı da başkalarını hidâyet yolundan sapıttıkları içindir *"ve onları"* şiddetli ve çok *"büyük bir lânetle rahmetinden kov."*

"اَلْكَبِيرُ" ve "اَلْعَظِيمُ" kelimeleri asıl olarak aynî şeylerde kullanılır. Sonra mecâzen mânâlar hakkında da kullanılmışlardır.

Onları öyle bir kov ki, bir daha geri çağırma olmasın. Şu kesindir ki Hak Teâlâ kimi kovup sürmüşse artık kimse onu çağıramaz.

Kahrınla kovduğun/sürdüğün kimseyi kim çağırabilir?
Lütfunun çağırdığını da kimse kovamaz/süremez.

"كَبِيراً (büyük)" kelimesi "كَثِيراً (çok)" diye de okunmuştur. Yâni onları çok sayıda, lânetin peşinden başka bir lânetle, tekrar tekrar lânetle rahmetinden kov, demektir. Bu lânetin çokluğuna şu âyet şâhid/delildir: "***Allâh'ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onların üzerinedir.***" (el-Bakara, 2/161)

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "**Muhammed b. Ebi's-Seriy**, zamanın kâmil erlerinden birisiydi. Şöyle dedi: "Bana rüyamda Askalân mescidinde Kur'ân okuyan birini gösterdiler. Âyetin "وَالْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً" kısmına gelince ben "كثيرا" dedim. O ise "كَبِيراً" dedi. Tekrar baktım, mescidde Allah Rasûlü'nü gördüm, minareye yönelmişti. Yanına gittim ve "es-Selâmü aleyke yâ Rasûlullâh! Benim için istiğfâr et." dedim. Benden yüzünü çevirdi. Tekrar sağından karşısına geçtim ve "Yâ Rasûlullâh! Benim için istiğfâr et." dedim. Allah Rasûlü yüzünü çevirdi. Bu sefer karşısına dikildim ve "Ey Allâh'ın Rasûlü! Süfyân b. Uyeyne, Muhammed b. Munkedir'den, o da Câbir b. Abdullah'tan naklen bana haber verdi ki, senden bir şey istenildiğinde "Hayır" dediğin vâki olmamış. O halde nasıl oluyor da benim isteğimi reddediyorsun ve murâdımı geri çeviriyorsun?" dedim. Allah Rasûlü tebessüm etti ve ardından "Ey Allâh'ım! Onu affet." dedi. Ben: "Ey Allâh'ın Rasûlü, benimle bu adam arasında ihtilâf var. O, "وَالْعَنْهُمْ لَعْناً كَبِيراً" diyor; ben "كثيرا" diyorum." dedim. Allah Rasûlü, hem minâreye doğru gidiyor, hem de "كثيرا كثيرا كثيرا" diyordu.

Sonra Allah Teâlâ bu âyetlerle kâfirleri azaplandıracağını bildiği cezânın zorluğunu/çetinliğini; kendilerine pişmanlığın fayda vermediği, bu pişmanlığın ancak cezâ ve azarlama/kınamaya dönüştüğü zamanda yaptıkları aşırılıklara karşılık duydukları nedâmeti haber vermiştir.

Hasret onun gönlünden dumanlar çıkarır.
Artık o zaman hasretin ona faydası yoktur.
Gözlerden o kadar pişmanlık gözyaşları dökülür
Ki baştan ayağa suya gark olur.
O feryâd ü figan esnâsında dökülen gözyaşı,
Hasret ateşine dökülen yağ olur.
Keşke bu gözyaşını önceden akıtsaydın,
Yaptığın işe daha çok üzülseydin.
Ey beden beşiğinde küçük bir çocuk olan kişi!
Sen gaflet uykusunun elinde esir olmuşsun.
Ecel seni uyandırmadan önce,
Ölmemişsen eğer uykudan başını çıkar.

Allâh'ım! Bizi gafletten uyandır, tembelliği bizden uzaklaştır. Bizi seni hoşnut ve râzı edecek güzel amellerde istihdâm eyle.

---

[317]. Müsned, VI, 162
[318]. Buhârî, İstiska 25; Müsned, III, 159
[319]. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XI, 364

ALLAH'TAN KORKUN
VE DOĞRU SÖZ SÖYLEYİN

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اٰذَوْا مُوسٰى فَبَرَّاَهُ اللّٰهُ مِمَّا قَالُوا
وَكَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِيهًا ﴿٦٩﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا
قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ
يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ
عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ
مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ
الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

69. Ey îman edenler! Siz de Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Nihâyet Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah yanında şerefli idi.

70. Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.

71. ***(Böyle davranırsanız)*** **Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Rasûlüne itâat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.**

72. Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, ***(sorumluluğundan)*** **korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir.**

73. ***(Allah bu emâneti insana vermek sûretiyle)*****, münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap edecek, îman eden erkeklerin ve îman eden kadınların da tevbesini kabul buyuracaktır. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.**

"Ey îman edenler! Siz de" Rasûlullah (s.a.)'e eziyet etmek konusunda *"Mûsâ'ya eziyet edenler"* Kârun, taraftarları ve diğer İsrâiloğulları'nın beyinsizleri *"gibi olmayın."*

Bu âyetin Hz. Zeyneb'in durumu ve daha önce geçtiği gibi insanların onunla ilgili sözleri hakkında nâzil olduğu söylenmiştir.

Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (a.s.) bir ganîmet taksiminde bulundu. Bir adam "Bu taksimatta Allah rızâsı gözetilmedi." dedi. Ben Hz. Peygamber (s.a.)'in yanına varıp bunu kendisine haber verdim. O kadar kızdı ki ben bu kızgınlığı O'nun yüzünde gördüm. Sonra: "*Allah Mûsâ'ya rahmet eylesin, o bundan daha çok eziyete mâruz kaldı.*" buyurdu.[320]

“Nihâyet Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkardı.”

“اَلْبَرَاءَةُ”nün asıl anlamı, beraberliği hoş görülmeyen şeyden kurtulup uzaklaşmaktır. Yâni, Allah Mûsâ (a.s.)’ı hakkında dedikodu yaptıkları şeylerden, onların söyledikleri sözün muhtevâsı ve ifâde ettiği mânâ olan onu ayıpladıkları husustan temize çıkardı. Çünkü berâet, sözden değil ayıptan olur. Burada olan ise onların söyledikleri sözden kurtulmaktır.

“O, Allah yanında şerefli idi.”

el-Vasît’ta der ki: “Kişi mevki, makam, îtibar, kadir ve kıymet sâhibi olunca ona “وَجِيهٌ” denilir. Yâni Mûsâ (a.s.) Allah yanında mevki, makam ve yakınlık sahibi idi. Öyleyse nasıl olur da bir ayıp ve noksanlıkla tavsif edilebilir?

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: “وَجِيهًا” yâni değerli, sevilen bir kimse idi. Allah’tan ne isterse mutlaka ona verirdi.”

Burada işâret vardır ki Mûsâ (a.s.)’ın şerefli/değerli olduğuna ezelde hükmedilmişti. Onun için İsrâiloğulları’nın onu ayıplamasıyla şerefi ve îtibarı gitmeyecektir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Efendim! Ben senin nezdinde bir tarafa atılmışsam
Senden başkasının nezdinde hiç sayılırım.

Mesnevî’de şöyle denilmiştir:

Deniz, köpeğin ağzıyla pislenir mi hiç?
Güneş üflemekle söner mi hiç?

Bostân’da ise şöyle denilmiştir:

Güvenilir adam leğene, kötü niyetli olan ise karıncaya benzer.
Karınca ne kadar çabalasa da leğene zarar veremez.

Mûsâ (a.s.)’a yapılan eziyetin sebebinin ne olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları şöyle demiştir: Kârun, zinâkar bir kadına İsrailoğulları’nın ileri gelenlerinin karşısında Mûsâ’dan zinâ yoluyla hâmile olduğunu söyleyemesine karşılık yüklü miktarda mal verdi. Zinâkâr kadının kendisiyle Kârun arasında yapılan rüşvet anlaşmasını ikrar etmesiyle Allah Mûsâ (a.s.)’ın böyle bir kötülükten nezih olduğunu ortaya çıkardı. Kasas sûresinde açıklandığı üzere Allah Teâlâ Kârun’u yere batırdı.

Kelîmullah için bir kuyu kazdı;
Kendi kuyuya düştü, durumu perişan oldu.
Kaza gelince bu dünyâ dar gelir.
Kazâ yüzünden helva ağızda derde dönüşür.

Bu dünyâ hilekâr bir kahpe gibidir.
Kahpenin hilesinden kim emin olabilir?
O hilesi ile Karun'u toprağa gömdü.
Rezillikte âlemde şöhret oldu.

Bazıları ise şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.)'ın bedeninde alaca hastalığı var; yahut erlik bezleri şişik diye iftirâ ettiler. Bu ise Mûsâ (a.s.) hayâ sâhibi bir kimse olup insanlardan fazlasıyla örtünmesinden ileri geliyordu. Allah da onları Mûsâ (a.s.)'ın kusursuz olduğuna muttali kıldı. Bu ise şöyle oldu: İsrailoğulları çıplak olarak yıkanır, birbirlerinin edep yerlerine bakarlardı. Mûsâ (a.s.) ise yalnız yıkanırdı. **İbn Melek**, "Bu durum, Mûsâ (a.s.)'ın şerîatında da örtünmenin farz olduğunu hissettirmektedir." der. Mûsâ (a.s.) yalnız yıkandığı için bazıları: "Vallahi Mûsâ'nın bizimle yıkanmasına ancak erlik bezlerinin şişik olması mâni oluyor." dediler. Yine bir gün Mûsâ (a.s.) yıkanmaya gitti. Elbisesini bir taşın üzerine koydu. Bu taşın (Hz. Mûsâ asâsını vurduğunda mucize olarak) kendisinden su fışkıran taş olduğu söylenmiştir. İşte Mûsâ (a.s.) yıkanıp elbisesini giymek istediğinde bu taş onun elbisesini alıp kaçtı. Mûsâ (a.s.) çıplak olduğu halde taşın ardından koştu. Bir taraftan da "Ey taş elbisemi bırak, ey taş elbisemi bırak." diye bağırıyordu. Nihâyet taş İsrâiloğulları'nın yanına varıp durdu. İsrâiloğulları da Mûsâ (a.s.)'a baktılar ve "Vallâhi, Mûsâ (a.s.)'da bir kusur yok." dediler. O'nun hiç de hakkında söyledikleri gibi olmadığını bilmiş oldular. Mûsâ (a.s.) elbisesini aldı, taşa beş altı, yedi veya on iki kere öyle bir vurdu ki bu darbenin izleri taşın üzerinde kaldı.

İnsânü'l-uyûn'da şöyle denilmiştir: "Mûsâ (a.s.) öfkelendiği zaman başındaki saçlar takkesinden dışarı çıkardı. Zaman zaman öfkesinin şiddetinden takkesi ateş alırdı. İşte böyle şiddetli öfkesinden dolayı taş elbisesini alıp kaçınca, taşın idrâki olmamasına rağmen ona darbeler indirmiştir. Bu şöyle de izah edilmiştir: Taş Mûsâ (a.s.)'ın elbisesini alıp kaçınca sanki canlı bir hayvan gibi oldu. Hayvan sahibine huysuzluk ve itâatsizlik yapınca böyle dövülerek cezâlandırılır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Ehlullah nezdinde cansız varlıkların da hakkânî bir hayatı vardır. Ehlullah bu cansız varlıklara da canlılara ve dirilere yaptıkları muâmeleyi yaparlar."

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Allah rüzgâra gözsüz görme gözü vermeseydi,
Âd kavmini nasıl ayırt ederdi?
Nil'in o ışığı ve görüşü olmasaydı,
Kıptî'yi Sıbtî'den ayırt edebilir miydi?
Dağ ve taş görme yetisine kavuşmadıysa,
Davud'a neden arkadaş oldu?
Şu yerin can gözü olmasaydı,

Öylece nasıl yutardı Karun'u?

Kıssada peygamberlerin (a.s.) asıl hilkat ve yaratılışları bakımından noksanlardan uzak olmaları gerektiğine işâret vardır. Bazen onların temiz olduklarının ortaya çıkması harikulade/alışılmışın dışında bir işle ortaya çıkar. Nitekim Mûsâ (a.s.) hakkında da böyle olmuş, taş onun elbisesini alıp kaçmış, böylece İsrailoğulları da Mûsâ (a.s.)'ın kusursuz olduğunu görmüşler ve edeb yerine bakmışlardır.

el-Hasâisu's-suğrâ'da şöyle denilmiştir: "Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.)'in husûsiyetlerinden birisi de avret yerinin hiç görülmemiş olmasıdır. Bir kimse onu görmüş olsaydı, gözleri kör olurdu.

Mûsâ (a.s.)'a yapılan eziyet hakkında bazıları da şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.) Hârun (a.s.) ile bir mağaraya çıktı. Hârun (a.s.) orada bir sedir gördü, üzerine yatıp uyudu ve oracıkta vefât etti. Sonra Mûsâ (a.s.) yanında Hârun (a.s.) olmadan tek başına geri dönünce İsrailoğulları: "Mûsâ İsrailoğulları'nın Hârun'a olan muhabbetini çekemeyip ona hased etti ve onu öldürdü." dediler. Mûsâ (a.s.): "Size yazıklar olsun! Kardeşim benim vezirim idi. Siz benim onu öldüreceğimi mi düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar Mûsâ (a.s.) aleyhinde dedikoduyu artırınca, Mûsâ (a.s.) kalktı iki rekat namaz kıldı, sonra Allâh'a duâ etti. Bunun üzerine Hârun (a.s.)'ın üzerinde uyuyup da vefât ettiği sedir gökten indi. İsrailoğulları sedir yerle gök arasında (havada) durduğu halde onu gördüler. Böylece Mûsâ (a.s.)'ı tasdik ettiler.

Yâhut da Hârun (a.s.) çöldeyken vefât etti. Mûsâ (a.s.) da onu defnetti. İşte bu yüzden Mûsâ (a.s.) hakkında zikredildiği gibi ileri geri sözler söylendi. Nihâyet Mûsâ (a.s.) İsrailoğulları ile beraber Hârun (a.s.)'ın kabrine gitti. Hârun (a.s.)'ı diriltilmesi için Allâh'a duâ etti. Allah Teâlâ Hârun (a.s.)'ı diriltti ve onlara vefat ettiğini, Mûsâ (a.s.)'ın kendisini öldürmediğini haber verdi. Mûsâ ve Hârun (a.s.)'ın vefat kıssaları Mâide sûresinde geçmişti. Oraya müracaat et.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ kadîm ve ezelî kelâmı ile bu ümmete eziyet etme konusunda Hz. Mûsâ'nın ümmeti gibi olmamalarını işâret ediyor. Çünkü eziyet etmek yırtıcı hayvanların sıfatıdır. Bilakis bu ümmet kâfirlere karşı çetin kendi aralarında ise son derece merhametli olmalıdır. Bu mânâdan dolayı Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Komşusu kendisinin kötülüklerinden emin olmadıkça sizden biri (kâmil bir îman ile) îman etmiş olamaz.*"[321] Başka bir hadîste ise: "*Mü'min insanların kendisinden emin olduğu kişidir.*"[322] buyrulmuştur.

Âyetteki "*olmayın*" ifâdesi, bu eziyet etme sıfatını onlardan nefyederek onların meydana getirilmesi sırasında olan kesin bir nehydir. Yâni insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet olmanız için bu sıfatta kimseler olmadığınız halde var olun. Nitekim onlar da bu sıfatta olmayan kimseler oldukları halde var oldular.

Burada işâret edilmektedir ki her var olan şey "*Ol*" emriyle var edilirken kendisine mahsus bir sıfatla emrolunmuş, kendisine mahsus olmayan bir sıfattan da yasaklanmıştır. Buna göre var olan her şey, tekvin (var olma) emriyle emrolunduğu gibi var olmuştur.

Tekvin (var olma) yasağıyla yasaklandığı gibi de olmamıştır. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)’e “***O halde emrolunduğun gibi dosdoğru ol.***” (Hûd, 11/112) Yâni var edilme sırasında tekvîn emri ile istikâmet ile emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Nitekim O (s.a.) emrolunduğu gibi olmuştur. Allah Teâlâ tekvîn nehyiyle Hz. Peygamber (s.a.)’i yasaklayarak şöyle buyurmuştur: “***O halde sakın câhillerden olma!***” (el-En‘âm, 6/35). İşte O (s.a.) cehâletten nehyolunduğu gibi câhillerden olmamıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًاۙ ﴿٧٠﴾

70. Ey îman edenler! Allah’tan korkun ve doğru söz söyleyin.

“Ey îman edenler!” Allâh’ın ve kulların haklarına riâyet etmek konusunda *“Allah’tan korkun”*

Allâh’ın emrine itâat etmek Allâh’ın haklarından, özellikle Rasûlü hakkında eziyeti terk etmek de kulların haklarındandır.

Vâsıtî der ki: “Takvâ, dört türlüdür. Avâmın takvası, şirkten korunmaktır. Havâssın takvâsı, günahlardan korunmaktır. Evliyânın havâssının takvâsı ise fiillere tevessülden korunmaktır. Peygamberlerin takvâsı ise Allah’tan yine Allâh’a sığınmaktır.

“Ve” hangi konuda olursa olsun *“doğru”* hakka meyledin *“söz söyleyin.”*

Burada ‘*doğru söz söylemek*’ özellikle zikredilmiştir. Doğru söz (kavl-i sedîd/kavl-i sıdk) kendisiyle sırf Allah rızâsı murâd edilen, kendisinde asla başkalık ve yalan şâibesi olmayan sözdür. Çünkü takvâ, nefsi bir şeyi yapmak yahut yapmamaktan dolayı cezâya müstehak olmaktan korumaktır. O halde söz bu takvâya dâhil değildir. Bazıları doğru sözün takvâya dâhil olduğunu söylemişlerdir. Takvâ emrinden sonra doğru sözün tahsis edilmesi, takvânın rukünlerinin en büyüklerinden olduğu içindir.

Kâşifî şöyle demiştir: “Bu hususta câmi olan görüş şudur: Kavl-i sedîd, yalan değil doğru olan, hatâlı değil isâbetli olan, şaka değil ciddî olan sözdür. İşte böyle söz söyleyin.”

Âyette kasdedilen onları doğru sözün zıddından nehyetmektir. Yâni Hz. Zeyneb (r.a.) hakkında haktan ve doğrudan uzaklaşarak söyledikleri sözlerden onları menetmektir. İfk hâdisesi ve Hz. Zeyneb’in kıssası gibi sözde yalan söylemeyin ve yanlışlık yapmayın. Allah onları her konuda sözlerini doğru yapmaya sevketmektedir. Çünkü dili korumak ve doğru sözlülük bütün hayırların başıdır.

Hikâye edilir ki Arap dili âlimlerinin büyüklerinden **İbn Sikkît** diye tanınan Ya‘kûb b. İshâk, bir gün halîfe Mütevekkil ile beraber oturuyordu. Bu sırada Mütevekkil’in iki oğlu Mu‘tezz ve Müeyyed oraya geldiler. Mütevekkil İbn Sikkît’e: “Hangilerini daha çok seviyorsun, benim bu iki oğlumu mu yoksa Hasan ve Hüseyin’i mi?” diye sordu. İbn Sikkît: “Vallahi, Hz. Ali’nin hizmetçisi olan Kanber senden de oğullarından da daha hayırlıdır.” dedi. Bunun üzerine Mütevekkil: “Bunun dilini kökünden koparın” dedi.

Onun isteğini yerine getirdiler. İbn Sikkît o gece vefât etti. Şaşılacak şeydir İbn Sikkît halîfenin oğulları Mu‘tezz ve Müeyyed’in hocası olup daha önce onlara şu şiiri okumuştu:

Kişi dilinin sürçmesinden uğradığı musîbete
Ayağının sürçmesinden dolayı uğramaz
Sözde dilinin sürçmesi başını götürür
Ayağının sürçmesi ise yavaş yavaş iyileşir

يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۜ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ

فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾

71. ***(Böyle davranırsanız)*** **Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Rasûlüne itâat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.**

“(Böyle davranırsanız) Allah işlerinizi düzeltir” sizi sâlih amellere muvaffak kılar ya da amellerinizi kabul edip onlara sevab vererek amellerinizi ıslâh eder/düzeltir.

“*Ve*” söz ve fiildeki istikametiniz sebebiyle *“günahlarınızı bağışlar.”* Burada şuna işâret edilmektedir ki Allah Teâlâ kimi sâlih ameller yapmaya muvaffak kılarsa, bu o kimsenin günahlarının mağfiret edildiğine delildir.

“Kim” buradaki mükellefiyetlerin de içinde dâhil olduğu emir ve nehiylerde *“Allah ve Rasûlü’ne itâat ederse”* her iki cihanda *“büyük bir kurtuluşa ermiş”* dünyâda mahmûd/övülmüş, âhirette mes‘ûd yahut korktuğundan emin, umduğuna nâil *“olur.”*

Tâat, emre muvâfakat/emrin gereğini yerine getirmek, ma‘sıyet ise emre muhâlefet etmektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de şöyle denilmiştir: “Allah Teâlâ îmanın ancak takvâ ile tam ve kamil olacağına işâret etmektedir. Takvâ ise akid (îtikad) olarak tevhîd cehd/gayret olarak da sınırları korumaktır. Takvâ amellerinin doğruluğu ancak doğru sözle hâsıl olur. O da “Lâ ilâhe illallah” sözüdür. Şartlarına riâyet ederek bu kelimeyi söylemeye devam etmekle Allah sizin takvâ amellerinizi ıslah eder/düzeltir. Şu halde sözlerinizin doğruluğu amellerinizin doğruluğuna sebeb olur. Sözlerin ve amellerin doğruluğu ile hallerin doğruluğu hâsıl olur. İşte Allah Teâlâ’nın âyetteki “*Allah sizin günahlarınızı bağışlar*” sözü bunu ifâde etmektedir. Bu, rabbânî mağfiret nûru ile zulmânî hicabların/perdelerin kaldırılmasından ibârettir. “*Kim*” emir ve yasaklarında “*Allâh’a ve*” sırât-ı müstakîme irşâdı ve O’na tâbi olmak konusunda “*Rasûlü’ne itâat ederse*” hüviyyetin vücûdunda fenâ, rubûbiyyetin bakâsı ile bakâ ve varlığa dâir hicablardan çıkmak/kurtulmak sûretiyle “*büyük bir kurtuluşa ermiş olur.*”

Bazıları şöyle demiştir: Kim nefsini tezkiye etme ve kötü sıfatları silme (mahv) konusunda Allâh’a ve Rasûlü’ne itâat ederse, bu kimse ilahî sıfatlarla süslenmeyi (hâ

ile tahliye) ve onlarla sıfatlanmayı elde eder ki bu büyük kurtuluştur.

Sahîh-i Müslim'de **Câbir** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Bundan sonra (malûmunuz olsun ki) sözün en hayırlısı Allâh'ın kitabıdır. Yolun en hayırlısı da Muhammed'in yoludur.*"[323] Yâni irşâdın en hayırlısı da O'nun (s.a.) irşâdıdır.

Bilesin ki Allah Teâlâ'ya itâat ef'al, sıfât ve zât mertebelerini tahsil; Rasûlü'ne itâat şerîat ipine sımsıkı sarılmakladır. Çünkü inkâr denizinden ve şirk karanlığından kurtuluş ya keşf nûru ya da şerîat gemisiyledir. Bunlardan birincisi, tâlib Allâh'a O'nun nuru ile yol bulana ve Allah ona kendi katından ilim verene kadar tâlibin talebinde Allâh'a sarılmasıdır. İkincisi ise vahdâniyyeti ikrar, taklîdî îman ve şerîatın zâhiri ile amel etmekle yetinmektir.

Rivâyete göre İmam **Ahmed b. Hanbel** (r.a.) hamamda edep yerlerini açan bir topluluk arasında şerîata riâyet ettiği için rüyâsında ona: "Şerîata riâyetin sebebiyle Allah seni insanlara imam yaptı." denilmiştir.

Nakledilir ki Mu'tezile mezhebine müntesip olanlar Bağdad'da üstünlük kazanınca, "Ahmed b. Hanbel'e Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söylemesi için teklifte bulunmak gerek." dediler. Sonra yola çıkıp onu halîfenin sarayına götürdüler. Sarayın kapısında bir komutan vardı. Şöyle dedi: "Ey İmam! Mert ol. Ben bir zaman hırsızlık yapmıştım, bin sopa vurdular bana. Ben suçu kabul etmedim, sonunda kurtuldum. Ben bâtıl olan bir hususta böyle sabır göstermişsem, doğruluk üzere olan senin sabretmen daha evlâdır." **Ahmed b. Hanbel** şöyle dedi: "Onun bu sözü bana büyük bir güç verdi, tesir etti." Onu götürdüler. Yaşlı ve güçsüzdü. İki elini arkadan bağladılar ve bin kırbaç vurdular. 'Kur'ân mahlûktur' demesini istiyorlardı. Demedi. O esnada donunun ipi çözüldü, eli bağlıydı. Hemen gaibden iki el göründü ve donu bağladı. Oradakiler bu delili görünce onu bıraktılar.

Bu durum şundan kaynaklanmıştı: Bir defasında yalnız başına hamamda idi. Donunu/peştemalini çözüp yıkanmak istedi. Vazgeçti, açmadı. "Şâyet halk yoksa da Hak Teâlâ görmektedir." dedi.

Hak yolunda belâ ve sıkıntı çekmişlerdir.
Bu belâ, kurbiyet ve velâyete sebep olmuştur.
Sabır, takvâ ve Mevlâ'ya kulluk,
Ârifler katında her şereften evlâdır.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا
وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٧٢﴾

72. Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu

yüklenmekten çekindiler, *(sorumluluğundan)* korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir.

"Biz" "إِنَّا"daki nûn, ulemâya göre azamet ve kibriyâ (büyüklük ve ululuk) nûnudur. Çünkü melikler ve büyük kimseler kendilerini çoğul siygasıyla "biz" diye ifâde ederler. Âriflere göre ise Allâh'ın isim ve sıfatlarının nûnudur. Çünkü isim ve sıfatlar müteaddid ve çoktur.

"Emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de"

Emânet, hıyânetin zıddıdır. Burada murâd edilen emânet edilen şeydir. Bu da üç mertebedir:

Birinci mertebe, şer'î mükellefiyetler ve hükmü geçerli olan dînî işlerdir. Bu yüzden emânet diye isimlendirilmiştir. Çünkü emânetin edâsı lâzım olduğu gibi bu mükellefiyet ve işlerin de varlığı şart ve lâzımdır.

el-İrşâd'da şöyle denilmiştir: "Şer'î mükellefiyetler 'emânet' diye isimlendirilmiştir. Çünkü onlar Allâh'ın mükelleflere tevdî ve emânet ettiği, güzelce itâat edip boyun eğerek alıp uygulamalarını vâcib kıldığı, gözetmelerini ve koruyup devam etmelerini ve onların haklarından hiç bir şeyi ihlâl etmeksizin edâ etmelerini emrettiği mer'î/hükmü geçerli hukuktur."

Bu emânet ilk olarak akıldır. Çünkü insan öğrenmek istediği her şeyi akılla öğrenir. İnsan gücü dâhilinde olan bütün güzellikleri akıl ile yapar. Akıl ile insan yaratılmışların çoğundan üstün kılınmıştır.

Sonra bu emânet, tevhîd, âhirete îman, namaz, zekât, oruç, hac, cihâd, doğru sözlülük, dili boş sözlerden korumak, kendisine verilen emânetleri korumak, bunların en şiddetlisi olan sırları saklamak, borcu ödemek, ölçü ve tartıda âdil olmak, cünüplükten yıkanmak, amellerde niyyet, namazda tahâret/temizlik, yalnız olduğu durumlarda namazı güzel kılmak, belâya sabır, nîmetlerin sâhibine şükretmek, ahidleri yerine getirmek, hadleri uygulamak, Allâh'ın insan bedeninde ilk olarak yarattığı ve 'Bu benim sana bıraktığım bir emânettir' buyurduğu edep yerini ve namusunu korumak, yine kulak, göz, el, ayak, **Râğıb**'ın *el-Müfredât*'ta naklettiği gibi hece harfleri, bir mü'mine ve zimmîye az veya çok hıyânette bulunmayı terk etmek ve bunlardan başka şerîatın emrettiği ve vâcib kıldığı her şey emânettir. Bunlar ruhlar âleminde insanlardan alınan mîsak ve ahidlerin bizzat kendisidir. Bu emânetler sûret olarak cemâdî bir cevhere emânet konulmuş ve ona "el-haceru'l-esved" adı verilmiştir. Çünkü el-haceru'l-esved cevherlerin efendisidir. Hak Teâlâ bu mîsakları ona yerleştirmiştir. Bu emânetler için o, Allâh'ın emînidir.

İkinci mertebe, birinci emânetin semeresi ve neticesi olan ilâhî muhabbet, aşk ve incizâbdır. Bu hasletlerle insan meleklerden üstün olmuştur. Çünkü meleklerde genel olarak muhabbet bulunsa da, onların muhabbeti terakkîye sebep olan mihnetler, belâlar/imtihanlar ve ağır mükellefiyetler üzerine binâ edilmemiştir. Şu halde terakkî yalnız insan içindir. Mihnet ve belâlar da yalnız insan içindir. Görmez misin **Hâfız** ne

der:

Karanlık bir gece, dalga korkusu ve dehşetli bir girdap
Sâhilde rahat yolculuk edenler hâlimizi nereden bilecekler?

O, "*karanlık bir gece*" sözüyle zâtın celâlini, "*dalga korkusu*" sözüyle kahr sıfatlarının korkusunu, "*girdap*" sözüyle aşk denizinin girdabını kasdetmiştir. Onlar dehşetli imtihanlar ve korkunç berzahlardır. "*Sâhilde rahat yolculuk edenler*" sözüyle aşk denizinin sâhilinde kalan zâhidleri ve melekleri kasdetmiştir. Bu sâhil zühd ve mücerred tâat sâhilidir. Onlar da birinci emânetin ehlidir.

Yine **Hâfız**'ın şu şiiri bu kabildendir:

Melek aşkı bilmez ki ey Sâkî!
Sen bir kadeh iste de Âdem'in toprağına şaraptan gül suyu dök.

Câmî de şöyle demiştir:

Güzel kulluk ve tâatin meleklere ne faydası var?
Zirâ aşk feyzi Âdem'e (Âdem'in toprağına) döküldü

(**Câmî**) *Levâmi*'de şöyle der: "Aşkın yaptığı hayret verici işler, beşeriyet âlemine âiddir, melekler âleminde benzeri yoktur. Çünkü melekler, Allâh'ın lütuf ve ismetinin gölgesi altında korunmuşlardır. Naz ve nîmet içinde yaşamış kişinin ve derdsiz muhabbetin kadr u, kıymeti yoktur. Aşka lâyık olanlar, "***yeryüzünde fesâd çıkaracak insanı mı halîfe kılıyorsun?***" (el-Bakara, 2/30) âyetindeki sıfat, pazarlarının sermayesi olan ve "*Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir.*" âyetindeki nişan, günlerinin süsü olanlardır.

Âşık için dert ve kötü adla anılmak hoştur
Âşıklara yanmak ve muradlarına ermemek daha da güzeldir

Öyle bir melek vardır ki eğer bir kanadını açacak olsa, doğu ile batıyı kanadının altına alır. Ancak bu mânâyı taşımaya tâkati yoktur. Zavallı insanı görürsün, bir deri bir kemik kalmıştır, ama küstahça "belâ" şarabından ve "velâ" (Allâh'ın dostluğu) kadehinden içmiştir de onda bir değişiklik meydana getirmemiştir. Bunun sebebi nedir? Çünkü o gönül sâhibidir. Kalb, bedenin taşımadığı yük ve sorumluluğu yüklenir ve taşır.

Üçüncü mertebe, vâsıtasız gelen ilâhî feyzdir. Onun için "emânet" diye isimlendirilmiştir. Çünkü o Hak Teâlâ'nın sıfatlarından olup kimse ona sâhip olamaz. Bu feyz, ancak çok zâlim ve çok câhil olma özelliğine işâret edilen varlıkla ilgili hicablardan/perdelerden çıkmakla/kurtulmakla hâsıl olur. O da hüvviyetin varlığında fenâ ve rubûbiyetin bakâsı ile bakâ sâyesinde elde edilir. Bu mertebe, ikinci mertebenin

netîcesi ve gayesidir. Çünkü aşk, muhibbiyyet-i sıfâtiyye makamındandır. Bu feyz ve fenâ ise mahbûbiyyet-i zâtiyye makamındandır. Bu makamda kalbden 'yeryüzünde Allâh'ın halîfesi' çocuğu doğar. İşte emâneti yüklenip taşıyan odur.

Bu üç mertebeden birincisi avam, ikinci havâs, üçüncüsü ise ahassu'l-havâs içindir. Birincisi ikincisinin yolu, ikincisi de üçüncüsünün yoludur. Bu emânetin sırrını ancak eve kapıdan giren (usûle riâyet eden) bulur. Emânetin mânâsına dâir müfessirlerin zikrettikleri bütün vecihler haktır. Ancak bu vecihler genel olarak hep birinci mertebede olduklarından esas emânetin zarfı ve kabı durumundadır. Emânetin mânâsının özü, ikinci mertebede; özünün özü ise üçüncü mertebededir. Bütün bu mertebelere hidâyet Allah'tandır. Bütün isteklere ulaşmak için inâyet yine O'ndandır.

Sonra "*gökler, yer ve dağlar*"dan murad bizzat bunların kendileri ve ahâlîleridir. Çünkü emâneti yüklenme işinin insana tahsis edilmesi, insandan başka canlı cansız ne olursa olsun bütün mevcûdâta emânetin arz/teklif edilmiş olmasını gerektirir. Zikredilen emânetin yüklenmesi makamında insanın tahsis edilmesi, insanın cisimlerin en dirençli/dayanıklı, en sebatkâr ve en kuvvetlisi olduğu içindir. Nitekim "*Ey Muhammed, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım.*"[324] hadîsinde de felekler cisimlerin en büyüğü oldukları için özel olarak zikredilmiştir. İşte bu sırdan dolayı Allah Teâlâ akıllılar için kullanılan çoğul vâvı ile "فَأَبَوْا أَنْ يَحْمِلُوهَا" buyurmadı.

Eğer "Zikredilen gökler ve diğerleri cansız varlıklardır. Cansız varlıkların da idrâk ve anlayışı yoktur. Öyleyse emânetin onlara teklif edilmesinin mânâsı nedir?" dersen, şöyle cevap veririm: Bu konuda ulemânın iki görüşü vardır:

Birinci görüş, bu emâneti teklif etmenin gerçek anlamına haml edilmesidir. Ehl-i sünnet mezhebine uygun olan da budur. Çünkü Ehl-i sünnet buna benzer âyetleri te'vil etmez, Mu'tezile'nin aksine böyle âyetleri hakîkatine/gerçek anlamına haml ederler. Bu teklif etmenin gerçek anlamda olması takdîrinde de iki yön vardır ki bunlardan biri diğerinden daha dakîk/incedir:

Birinci yön: Bir çok âyetin delâlet ettiği gibi cansız varlıkların da hakkânî/gerçek bir hayatları vardır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "***Görmez misin ki göklerde olanlar ve yerde olanlar güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların bir çoğu Allâh'a secde ediyor.***" (el-Hac, 22/18), "***Sonra duman hâlinde olan göğe yöneldi ona ve yer küreye isteyerek veya istemeyerek gelin dedi. İkisi de "isteyerek geldik" dediler.***" (Fussılet, 41/11), "***Çünkü taşlardan öylesi var ki Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır.***" (el-Bakara, 2/74) "***Onu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.***" (el-İsra, 17/44) "***Her biri kendi duâsını ve tesbihini öğrenmiş ve bilmiştir.***" (en-Nûr, 24/41)

Hz. **Şeyh-i Ekber** (k.s.) der ki: "Akıllıların çoğu, hatta hepsi cansız varlıkların akletmediğini söylerler. Onlar sadece gözlerinin gördüğüyle durup kalmışlardır. Bize göre durum öyle değildir. Onlara bir peygamberden veya bir velîden bir taşın onunla konuştuğu haberi geldiği zaman onlar "Allah Teâlâ o anda o cansız varlıkta ilim ve

hayat (sıfatı) yarattı." derler. Yine bize göre durum öyle değildir. Bilakis hayat sırrı, âlemin hepsinde sârîdir/mevcuttur. Bir hadîste: "*Müezzinin sesini duyan yaş-kuru her şey onun için şâhidlik yapar*."[325] diye vârid olmuştur. Halbuki ancak bilen, şâhidlik yapar.

Biz ve emsâlimiz (Allâh'ın velîleri) dışında Allah Teâlâ insanların ve cinlerin gözlerinden cansız varlıkların hayatlarını idrak etme hâssasını almıştır. Ancak biz (velîler) bu konuda delîle ihtiyaç duymayız. Çünkü Hak Teâlâ bize cansız varlıkların bizzat (ayn olarak) hayatını keşfetmiş/açıp göstermiş, onların tesbihini ve konuşmalarını işittirmiştir. Allah tecellî edince Tur dağının paramparça olması da böyledir. Dağın parçalanması, ancak Allâh'ın azametini bilip tanımasındandır. Eğer dağ Allâh'ın azametini tanımasaydı paramparça olmazdı."

Bunun bir benzeri bizim gördüğümüz şu hâdisedir: Hz. Şeyhimiz ve senedimiz (Atpazârî Osman Fazlî Ef.) -Allah ruhunu rahat ettirsin ve berzahda da fethlerini devam ettirsin- bir keresinde yanında bulunanları iftara dâvet etti. Biz de gittik yanına oturduk. Önünde su ve ıslatılmış kek vardı. Ömrünün sonlarında sadece kek yerdi. İftar esnasında şöyle dedi: "Şu ekmeğin de hakkânî bir ruhu var. Onun zâhiri bedene, rûhu da insanın rûhuna gider. Böylece bu ekmekten hem beden hem ruh, her ikisi birden kuvvet bulur.

Mesnevî'de şöyle denilmiştir:

Bilgi ve hikmet, helâl lokmadan doğar.
Aşk ve incelik, helâl lokmadan meydana gelir.

Hz. Şeyh sonra şöyle dedi: Her varlığın hayvânî ya da hakkânî bir ruhu vardır. Ölen kişinin cesedinin kendisinden ayrılan hayvânî ruhundan başka bir de hakkânî ruhu vardır. Görmez misin ki Allah Teâlâ onu konuşturacak olsa elbette konuşur. Onun konuşması ancak onun ruhuna âiddir. Taş, ağaç veya başka şeylerin Allâh'ı hamd ile tesbih ettiği (Kur'an ve sünnette) haber verilmiştir. Bu, ancak o şeyde hakikaten/gerçekten hayâtın sereyanı/içine nüfuzu sebebiyledir. Bundan dolayı dağlar Dâvud (a.s.) ile beraber tesbih ettiler (bk. Sâd, 38/18). Rüzgar Süleyman (a.s.)'ı taşıdı (bk. Sâd, 38/36) Yer Kârun'u içine çekip yuttu (bk. el-Kasas 28/81). Mescid-i Nebevî'de hannâne denilen hurma kütüğü ağlayıp inledi.[326] Taş Rasûlullah (s.a.)'e selam verdi.[327] Bunlara benzer daha sayılamayacak kadar örnek vardır.

Mesnevî'de der ki:

Siz cansızlara eğilim gösterince,
Cansızların canına nasıl mahrem olabilirsiniz?
Cansızlığı bırakıp canlar âlemine gidin;
Âlemdeki zerrelerin seslerini dinleyin.
Canın kandillerinden yoksun olduğundan,

Görmek için te’villere başvurursun.

İkinci yön: Allah Teâlâ emâneti teklif ettiği sırada zikredilen cansız varlıklarda aklı ve anlayışı yerleştirdi. Nitekim Süleyman’ın karıncasında ve hüdhüd kuşunda (bk. en-Neml, 27/17-22) ve bunlardan başka kuşlarda, yabani ve yırtıcı hayvanlarda, hatta taş, ağaç ve toprakta akıl ve hitabı kabul edip anlamayı yaratıp yerleştirmiştir. İşte bu akıl ve idrak ile hitabı duydular ve Allah onları konuşturup cevap verdirdi. Allah Teâlâ onlara: “Emâneti koruduğunuzda, yerine getirip eda ettiğinizde size sevap ve cennet nîmetleri verilmesi; emânete vefâsızlık gösterdiğinizde ve hıyânet ettiğinizde size azab edilmesi ve cehenneme atılmanız şartıyla siz bu emâneti alıp yükleniyor musunuz?” buyurdu.

“Onlar bunu yüklenmekten çekindiler,” emâneti alıp taşımaktan şiddetle imtinâ ettiler. “اَلْإِبَاءُ” imtinâ etmenin şiddetli olanıdır. Her “اَلْإِبَاءُ” imtinâdır, her imtinâ ise “اَلْإِبَاءُ” değildir.

“اَلْحَمْلُ” yükü alıp kaldırmak ve taşımak demektir.

“(Sorumluluğundan) korktular.”

el-Müfredât’ta der ki: “اَلْإِشْفَاقُ” korku ve endişeyle karışık ihtimamdır. Çünkü müşfik olan, şefkat gösterdiğini sever ve ona gelecek zarardan korkup endişe eder. Bu fiil, “مِنْ” harf-i cerri ile müteaddî/geçişli yapılırsa korku ve endişe mânâsı, “عَلَى” harf-i cerri ile müteaddî/geçişli yapılırsa bu ihtimam mânâsı daha âşikar olur. Nitekim *Tâcü’l-masâdır*’da aynı husus belirtilir ve iki kullanımın aslının bir olduğu söylenir.

Yâni onlar emânetten ve onu yüklenmekten korktular da “Yâ Rab, biz senin emrine âmâdeyiz. Biz sevab da cezâ da istemiyoruz.” dediler. Onların bu sözü isyan veya muhalefet cihetinden söylenmiş bir söz değildi. Bilakis emânetin hukukunu/haklarını eda edemeyip azaba düşme korku ve endişelerinden kaynaklanmıştı. Onlarda istîdad, rahmetin genişliğini ma‘rifet ve Allah Teâlâ’ya güvenme olsaydı, elbette imtinâ etmezlerdi.

Onlara yapılan arz ve teklif, bağlayıcı ve zorunlu bir teklif değil onların muhayyer oldukları bir teklif idi. Çünkü kabulü zorunlu olan teklife muhalefet edip ondan imtinâ etmek, teklif sâhibinin buğz etmesini ve kemal derecesinden düşmeyi gerektirir. Halbuki Allah Teâlâ bu imtinâ karşılığında onları kınayıp azarladığını ve cezâlandırdığını zikretmemiştir.

İkinci görüş, emânetin gökler, yer ve dağlara arz ve teklif edilmesinin farazî ve temsîlî olduğuna hamledilmesi/yorulmasıdır. Buna göre onların istîdadlarına nisbetle emânetin göz önüne alınması, onlara arz ve teklif edilmesi olarak ifâde edilmiştir. Bu, emânete son derece ehemmiyet verildiğini ve onların bile emâneti kabule teşvik edildiğini açıklamak içindir. Yine onların emâneti kabul etmeye istîdadları olmayışı “*çekinme/imtina ve korkma*” olarak ifâde edilmiştir. Bu da emânet konusunda insanları korkutmak ve büyüklüğü hususunda terbiye etmek içindir. Emânetin kabul edilmesi de

"*yüklenmek*" olarak ifâde edilmiştir. Bu ise emâneti kaldırmak için cismânî kuvvetlerin kullanıldığı ağır cisimler yerine koyarak emânette bulunan zorluk mânâsını teyid etmek içindir. Zâten cismânî güçlerin, en şiddetlisi ve büyüğü gökler, yer ve dağlarda olan kuvvet ve şiddettir.

Buna göre mânâ şöyle olur: "Bu emânetin durumu o kadar büyük ve yücedir ki şiddet ve kuvvette mesel/örnek olan bu büyük cisimler bu emânete riâyetle mükellef kılınsalar, şuur ve idrâk sâhibi da olsalardı, emâneti kabulden imtina ederler ve ondan korkarlardı."

Fakat farz edileni gerçek gibi tasvir etme sûretiyle sözü alışıldığı kullanım şeklinden çevirmek/çıkarmak, temsil ile kastedilen mânâyı teyid etmek ve açıklamak amacıyladır.

Kendisine arz/teklif edildiği zaman *"Onu insan yüklendi."* Nitekim **İmam Kuşeyrî** şöyle demiştir: "Emânetleri onlara arz etti ve insana farz kıldı. Arz edilen yerde yüz çevirdiler; farz olan burada (dünyâda) taşımak durumunda kaldılar."

Âyette "*insan*" ile insan cinsi murad edilmiştir. *"Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir."* ifâdesi buna delildir.

Yani insan bünyesinin zayıflığına ve gücünün azlığına rağmen bu emâneti yüklendi ve sorumluluğu kabul etti. Çünkü bir şeyi yüklenmek kuvvetle değil himmetle olur.

el-İrşâd'da der ki: "İnsanın emâneti yüklenmesi, ya fıtrî istîdadı gereği onu kabul etmesi ya da ruhlar âleminde kendisinden mîsak/söz alındığı zaman "belâ (evet)" (el-A'raf, 7/172) sözüyle onu îtiraf etmesidir."

İnsan emânetini yüklenince Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "***Biz hakikaten insanoğulunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları*** *(çeşitli nakil vasıtaları ile)* ***karada ve denizde taşıdık.***" (el-İsrâ, 17/70) "***İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?***" (er-Rahmân, 55/60)

Bunun zâhirde misali şudur: Öyle ağaçlar vardır ki kökleri sağlam, dalları çok, ancak meyveleri daha küçük ve hafiftir. Öyle ağaçlar da vardır ki daha güçsüz/cılız ve gevşektir; meyveleri daha büyük ve güzeldir. Kavun ve kabak gibi. Burada bir incelik vardır: Meyvesi daha büyük ve güzel olan ağaç, o meyveyi taşıyamaz. Ona şöyle denilir: Üzerindeki ağır yükü yere koy ki dünyâdakiler, nerede zayıf birisi varsa onun mürebbîsinin Hz. Allah olduğunu bilsinler. İşte "***Onları karada ve denizde taşıdık.***" âyetinin sırrı budur.

Diğer mahlûkât arasında aşk ve vasıtasız olarak feyzi kabul etmek ve yüklenmek, yalnız insana mahsus kılınmıştır. Çünkü ilâhî nurunun serpintilerinin isâbet etmesi insana özeldir. Allâh'ın nurunun serpintilerinin kendisine isabet ettiği her ruh, ilâhî feyzi vâsıtasız kabule istîdadlı olur. Aşk ve feyzin teklif edilmesi, bütün mahlûkâta genel idi. Fakat onu özel olarak insan yüklendi. Çünkü insanın diğer mahlûkâta nisbeti, kalbin şahsa nisbeti gibidir. Buna göre bütün bir âlem bir şahıs ve onun kalbi de insandır. Ruhun arz ve teklif edilmesi, insanın şahsına genel olduğu gibi onu vâsıtasız olarak kabul edip yüklenmek de kalbe mahsustur. Sonra kalpten uzanan damarlar vasıtasıyla ruhun aksi, bütün uzuvlara ulaşır ve ruh sâyesinde insan hareket eder.

Aynı şekilde mevcûdâtın feyze ihtiyacı sebebiyle onlara aşkı ve ilâhi feyzi arz/teklif etmek geneldir. Onu kabûl etmek ve yüklenmek ise insana hastır. Mülk, kâinâtın zâhirî, yâni dünyâdır. Ona feyz, insanın şerefli sanatları ve latîf mesleklerinden ibâret olan insanın sûreti vâsıtasıyla ulaşır. Âlem de onlarla mâmur olup süslenmiştir.

Melekût, kâinâtın bâtını, yâni âhirettir. Ona feyz, insanın rûhu vâsıtasıyla ulaşır. Ruh kudretin taalluk ettiği ilk şeydir. Onun için ilâhî feyz ilk olarak "*kün/ol*" emriyle insânî ruha taalluk eder. Sonra oradan melekût âlemine ulaşır. Şu halde âlemin zâhiri insanın zâhiri ile, âlemin bâtını da insanın bâtını ile mâmurdur. İşte bu, insana mahsus hilâfetin sırrıdır.

Bâzıları âyette (emâneti yüklenen insan ile) Âdem (a.s.)'ın kasdedildiğini söylemiştir. **İbn Mes'ud** (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: Emânet ortaya atılmış büyük bir kaya şekline sokuldu. Gökler, yer ve dağlar onu yüklenmek üzere dâvet edildi. Ancak onlar ona yaklaşmadılar ve: "Biz onu taşıyamayız." dediler. Âdem (a.s.) dâvet edilmeden geldi kayayı şöyle bir hareket ettirdi ve: "Bana bunu taşımam emredilseydi, elbette taşırdım." dedi. Bunun üzerine gökler, yer ve dağlar: "Taşı öyleyse." dediler. Âdem (a.s.) kayayı dizlerine kadar kaldırıp sonra yere koydu ve: "İstesem daha fazla da kaldırırım." dedi. Onlar da "Haydi kaldır bakalım." dediler. Âdem (a.s.) kayayı beline kadar kaldırdı, sonra yine yere koydu ve: "İstesem daha fazla kaldırırım." dedi. Kayayı kaldırarak omzuna koydu. Omzundan indirmek istediğinde ise Allah: "Yerinde dur, çünkü bu kaya (emânet) kıyamete kadar senin ve zürriyetinin omzunda kalacaktır." buyurdu.

Gökyüzü emânet yükünü taşıyamadı;
Falda kur'a, ben zavallının adına çıktı.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Gökyüzü, yeryüzü ve dağlar emâneti kabul etmekten korkup taşımaktan geri durunca, âlemlerin Rabbi, Âdem'e şöyle buyurdu: "Ben emâneti göklere, yere ve dağlara arz ettim, onlar buna tâkat getiremediler. Sen ise içinde olan her şeyle birlikte onu alıyorsun." buyurdu. Âdem (a.s.): "Ya Rab, onun içinde ne var?" diye sordu. Allah Teâlâ: "Güzel davranırsan ödüllendirilirsin, kötü davranırsan cezâlandırılırsın." buyurdu. Âdem (a.s.): "Ya Rab, bu emânet artık benim kulağımla omzum arasında ve benim uhde ve zimmetimdedir." dedi.[328] Yâni, Âdem (a.s.) itâat etti. Kula yakışır şekilde "Duydum ve emâneti kabul ettim." dedi. Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "Mâdem ki sen bunu kabul ettin, bu hususta sana güç kuvvet vereceğim. Gözün için bir perde yaratacağım; sana helal olmayan şeylere bakmaktan korktuğun zaman gözünün perdesini indir. Dilin için iki çene ve kilit (dudak) yaratacağım; helal olmayan bir şeyi konuşmaktan korktuğunda hemen o kilidi kapat. Edep yerin için elbise/örtü yaratacağım; edep yerini sana haram olanlara açma."

Şeyh **Cüneyd** (k.s.) şöyle demiştir: "Âdem'in nazarı, emânete değil Hakk'ın arz/teklif etmesine idi. Hakk'ın arz etmesinin lezzeti, emânetin ağırlığını ona unutturdu. Hak

Teâlâ'nın lütfu, inâyet diliyle şöyle buyurdu: "Alıp kabul etmek senden, kollayıp gözetmek benden. Madem ki sen itâat ederek benim yüklediğim yükü kabul ettin, ben de yaratılanlar arasından seni alıp çıkardım/seçtim."

Rivâyete göre Âdem (a.s.): "Ya Rab bu emâneti kuvvetimle mi yoksa Hak ile mi yükleneyim?" dedi. Âdem (a.s.)'a: "Onu kim yüklenirse bizim sâyemizde yüklenir. Çünkü bizden olan ancak bizimle/bizim sâyemizde yüklenilip taşınır." denildi. Bunun üzerine Âdem (a.s.) da emâneti yüklendi.

O'nun yolunu, O'nun inâyetiyle kat etmek mümkündür.
O'nun yükünü, O'nun lütfuyla alıp kaldırmak mümkündür.

Bazıları şöyle demiştir:

Arşın taşımaktan çekindiği o yükü,
Ancak O'nun gücüyle taşımak mümkündür.

Kıssa: Emâneti taşıma hil'ati, "***Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.***" (el-Bakara, 2/30) menşûru adına yazılmış olan insanın dosdoğru endamına yaraşır. Böyle büyük bir iş ve yüce idrake muhatap olarak insan seçilince, eski düşman olan o şeytanların kıskanç gözlerinin değmesini def etmek için "*Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir.*" nazar otunu gayret/kıskançlık ateşine attılar ki kör olsun da bir daha görmesin diye.

"*Doğrusu o"* yâni insan, emâneti yerine getirmeyip emânetin hakkını gözetmediği için Rabbine isyan etmesi sebebiyle nefsine *"çok zâlim"* bu yaptığının âkıbetinin künhü hususunda *"çok câhildir."* Yâni eğer vâki olursa emânete hıyânetin cezâsının ne olduğunu bilmez.

Zulüm, bir şeyi kendisine mahsus olan yerden başka yere koymaktır. Bu ise eksiltme, artırma, vaktini veya mekânını değiştirmekle olur. Az olsun çok olsun her türlü haddi aşmaya 'zulüm' denir. Bundan dolayı büyük küçük tüm günahlar hakkında 'zulüm' kelimesi kullanılır. Bunun için her ne kadar iki zulüm arasında pek büyük fark olsa da haddi aşmış olmaları bakımından Âdem (a.s.)'a da İblîs'e de 'zâlim' denilmiştir.

Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: "Zulüm üç türlüdür:

1- İnsan ile Allah arasında olan zulüm. Bu zulmün en büyüğü küfür, şirk ve nifaktır.

2- Kişi ile diğer insanlar arasında olan zulüm.

3- Kişinin kendisi ile nefsi arasında olan zulüm.

Gerçi bu zulmün her üçü de gerçekte nefse yapılmış zulümdür. Çünkü insan zulmü yapmaya ilk niyetlendiğinde nefsine zulmetmiş olur.

Önce zâlimlere ulaşır zulmün neticesi
Hedefe varmadan önce ok, yaydan gelir çatırtı sesi

Cehâlet, nefsin ilimden boş ve uzak olmasıdır. Bu da iki kısımdır: Bir zayıf olanı

vardır. Ona cehl-i basît denilir. Bir de kuvvetli olan cehâlet vardır. O da cehl-i mürekkebdir ki bu cehâletin sâhibi bilmediğini de bilmez. Onun için de öğrenmekten mahrum kalır. Bundan dolayı onun bilgisizliği güçlüdür.

el-İrşâd'da der ki: "*Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir*" sözü, emâneti yüklenmekle bu yüklenme gayesi arasına girmiş bir ara cümledir. Bu, daha ilk baştan emâneti yüklenen bu insanın sözüne ve yüklendiği emânete vefâsı olmadığını bildirmek içindir. Yâni insan zulümde çok ileri gitmiş ve câhillikte aşırılığa kaçmıştır. Bu durum, selim fıtratlarının ve ruhlardan ahid ve mîsak alındığı gündeki ahidlerinin gereğiyle amel etmeyen ferdlerinin çoğunluğu îtibarıyladır. Yoksa Allâh'ın fıtratını değiştirmeyip ahid ve mîsak günündeki "belâ (evet)" sözleriyle îtiraf ettikleri durum üzere yürüyenler böyle değildir."

Bazıları şöyle demiştir: "İnsan çok zâlim, çok câhildir" demek, zulüm ve cehâlet insanın şanındandır, demektir. Nitekim "Su tertemizdir" demek, temizlik suyun şanındandır, demektir.

Bilesin ki zâhir ehline göre bu zâlimlik ve câhillik yerme sıfatlarıdır. Çünkü bu iki sıfat emânete hıyânet edenler hakkındadır. Kim ihânet ve hiyâneti, vefâ ve emâneti edâ yerine koyarsa elbette zulmetmiş ve câhilce davranmış olur.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Halkın âdeti şudur: Birisinin yanına değerli bir emânet bıraksalar, üzerine bir mühür koyarlar. Geri istenildiğinde mührü incelerler; eğer mühür yerinde ise o kimseyi överler, tebrik ederler. Senin yanına da "***Ben sizin Rabbiniz değil miyim?***" (el-A'râf, 7/172) ahdinin alındığı bir emânet bırakıldı ve üzerine mühür basıldı. Ömür sona erip de mezara götürüldüğünde melek gelir ve sana: "Rabbin kimdir?" diye sorar. Bu soruyla, o ilk günkü vurulan mührün yerinde mi yoksa değil mi olduğu araştırılır.

Hâfız der ki:

Ezel sabahından ebed akşamına dek
Dostluk ve muhabbet, aynı ahid ve aynı mîsâk üzeredir.

Hakîkat ehli ise bu zâlimlik ve câhillik, emâneti edâ edenler hakkında övme sıfatlarıdır, demişlerdir. Çünkü insan emâneti yüklenmekle kendi nefsine zulmetmiştir. Çünkü insan böylece bir şeyi kendi yerinden başkasına koymuş; nefsini ifnâ etmiş/fânî kılmış, enâniyyet diye bilinen varlığa dâir perdelerini izâle etmiş ve Rabbi'nden gayrısının câhili olmuştur. Çünkü insan işin başında kendisini, yiyen, içen, evlenen ve bütün canlıların müşterek olduğu erkeklik ve dişilik vasıflarını taşıyan bu canlı/hayvandan ibâret zanneder. Bu hayvânî sûretin kendisinin kabuğu olduğunu, bu kabuğun da bir özü/lübbü bulunduğunu ve bu özün de insanın rûhu olduğunu bilmez. Yine insan bilmez ki rûhu da bir kabuktur ve onun da bir özü vardır. Bu öz ise Hakk'ın mahbûbu/sevgilisi olup hakkında "يُحِبُّهُمْ (***Allah onları sever***)" (el-Mâide, 5/54) buyurduğu şeydir. O öz de Hakk'ı sever/O'nun muhibbidir ki Allah onun hakkında "يُحِبُّونَهُ

(***Onlar da O'nu severler***)" (el-Mâide, 5/54) buyurmuştur.

İnsan cismânî-zulmânî kabuktan geçince rûhânî-nûrânî öze/lübbe ulaşır. Sonra bu nûrânî özün de bir kabuk olduğunu bilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.): "*Allâh'ın nur ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır.*"[329] buyurmuştur. Böylece insan rûhânî kabuğu da geçer, Hakk'ın sevgilisi ve Hakk'ı seven olma demek olan onun özüne ulaşır. Böylece o nefsini tanımış olur. Nefsini tanıyınca da şirk ile değil, tevhîd ile Rabbi'ni de tanımış olur. Allah Teâlâ'tan başka her şeyin tamamen câhili olur.

Yine cehûl/çok câhil, âlim demektir. Çünkü ma'rifet bâbında ilmin sonu bilmediğini îtiraf etmektir. İdrâki idrâk etmekten âciz olmak idraktir.

Molla Câmî şöyle demiştir:

İnsan dışında kimse kabul etmedi o emâneti,
Çünkü insan çok zâlim, çok câhildir
Onun zulmü, kendi varlığını
Daimî bakâ için fanî yapmasıdır.
Cehâleti ise, Hak'tan gayrı olan her şeyin
Sûretini gönül levhasından silmesidir.
Ne güzel zulüm ki aynı adâlet;
Ne hoş cehâlet ki ma'rifetin kendisi.
Ey gönlünü dünyâ ilgilerinden arındırmayan kişi!
Mahlûkata dair bilgiden dem vurma.
Çünkü Hakk'ın katında
Cehâlet ilim, ilim ise câhilliktir.

İnsanda bu çok zâlimlik ve çok câhillik kuvveti olmasaydı emâneti yüklenmezdi. Bu bakımdan emâneti yüklenmenin illet ve sebebini bu iki kuvvete bağlamak doğru olur.

el-Kâmûs sâhibinin de kendilerine tâbi olduğu bâzı müfessirler şöyle demiştir: "Çok zâlim ve çok câhil olma vasfı, emâneti yüklenip kabul edene değil, ancak emânete hıyânet eden ve hakkını eksik yapanlara lâyıktır. Buna göre "حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ" demek, emânete hıyânet etti, demek olur. Bu durumda âyetteki "*insan*"dan murad, kâfir ve münâfıktır. "فلان حَامِلٌ لِلْأَمَانَةِ" demek, zimmetinden gitmesi ve uhdesinden çıkması için emâneti arkadaşına vermez mânâsınadır. Böylece emânet sanki emânet edilen kimsenin sırtına binmiş gibi kabul edilmektedir. Öyleyse emâneti yüklenmek, emânete hıyânetten ve onu zayi etmekten kinâyedir.

Buna göre âyetin mânâsı da şöyle olur: Biz tâati, bu büyük cisimlere teklif ettik de onlar cansız varlıklardan sahih ve mümkün olacak bir boyun eğme ile Allâh'ın emrine boyun eğdiler ve kendilerine lâyık bir itâatle Allâh'a itâat ettiler. Öyle ki onlar O'nun muhtelif durumlarda ve türlü şekillerde var etme, yaratma ve şekil verme irâdesinden ve dilemesinden imtinâ etmediler. Nitekim bir âyette göğün ve yerin "***isteyerek geldik***"

(Fussılet, 41/11) dedikleri bildirilmektedir. İnsan ise hayat sahibi olmasına, aklının kemâline ve mükellef olmaya elverişli olmasına rağmen, Allâh’ın emir ve yasaklarına boyun eğme konusunda onun hâli, bu cansız varlıkların hâli gibi kendisine yaraşır ve lâyık bir şekilde değildir. Bilakis insan bu emâneti yüklenip edâ etmekten imtinâ etmiştir. Bundan dolayı da emâneti edâ etmediği için zâlim olarak, saâdet yolunu şaşırdığı için de câhil olarak vasfedilmiştir.

Şu halde bu temsilde bu büyük cisimlerin (gökler, yer ve dağlar) var edilme ve yaratılma konusunda Allâh’ın iradesine boyun eğmeleri; itâatkâr, emre imtisal etmekten geri kalmayan bir memurun hâline benzetilmiştir. Öyleyse buradaki yüklenme, mecazdır. Önceki temsilde ise hakîkati üzeredir. Bu mânâda atıf harfi ile birlikte ma‘tûfun hazfi yoktur. Emâneti yüklenmenin, emânete hıyânet ve onu zayi etmek mânâsında olduğu durum ise bunun aksinedir. Çünkü o zaman kastedilen mânâ ‘İnsan emâneti yüklendi, sonra yüklendiği bu emânete ihânet etti’ demek olur. Böylece *“Doğrusu o çok zâlim, çok câhildir”* sözüyle ifâde edilen gerekçe sahih olur. Bu konuyu böyle bil. Söz **Hazâmi**’nin söylediği sözdür.

el-Es’iletü’l-müfhıme’de der ki: “Allah insanın çok zâlim ve çok câhil olduğunu bildiği halde nasıl oldu da emâneti insana teklif etti?” denilirse şöyle cevap verilebilir: Bu soru uzunca izaha muhtaç bir sorudur. Çünkü Allah Teâlâ, insanların bazılarının îman edip bazılarının inkâr edeceğini ezelî ilminde bildiği halde tüm insanlara müjdeleyici ve uyarıcı elçiler gönderip onları îmana dâvet etmiştir. Îman ve inkâr konusunda insanların halleri değişik olmasına rağmen hitap hepsine umûmidir. Buradaki emânetin teklif edilmesi de bu kabilden ve bu yoldandır. Çünkü Allah mutlak olarak bütün varlıkların (a‘yân) öz ve eserlerin mâlikidir.

İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: “İnsan emânet hakkında çok zâlim, yaptığı hıyânet sebebiyle de çok câhildir.” Yâni bu hıyânet kasden ve bilerek değil, bilakis cehâletten ve yanılmaktandır. Tıpkı Hz. Âdem hakkında “***Ne var ki o unuttu. Onda azim de bulmadık.***” (Tâhâ, 20/115) buyrulduğu gibi. Yanılma ve unutma affedilmiştir. Bazı yerlerde cehâlet ve bilgisizlik de mâzur görülür.

İlâhımız! Sen bize sana lâyık olan muâmelede bulun. Bize lâyık olanı yapma.

Şeyh Sa‘dî der ki:

Kâbe kapısına yapışmış bir dilenci gördüm,
Gözyaşı döküyor, şöyle yalvarıyordu:
“Ben, ibâdetlerimi kabul et demiyorum;
Günahlarım üzerine af kalemini çekiver.”

لِيُعَذِّبَ اللّٰهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ
اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٣﴾

73. ***(Allah bu emâneti insana vermek sûretiyle)*****, münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap edecek, îman eden erkeklerin ve îman eden kadınların da tevbesini kabul buyuracaktır. Allah bağışlayandır, merhamet edendir.**

Emâneti kabul ettikten sonra zâyi eden *"münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara"* emâneti doğrudan kabul etmeyerek emânete hıyânet eden *"müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara azap edecek"*

el-İrşâd'da der ki: Âyetteki bu ifade birinci zümreye işârettir. Yâni insan emâneti yüklendi ki sonunda Allah Teâlâ emânete riâyet etmeyen ve ona tâatle mukabelede bulunmayan insanların bazı ferdlerine azâb etsin. Bu mânâ (âyetin başındaki) "lâm"ın âkıbet/sonuç için olmasına göredir. Allâh'ın emâneti yüklemekten maksadı azâb etmek değilse de -sebebi belli maksadlara dayanan fiiller için o maksadların gerekli olması gibi- insanların bazılarına nisbetle azâb gerektiği için burada azâb etmek, maksad yerinde ifâde edilmiştir. Yâni insanın emâneti yüklenmesinin sonucu, emânete hıyânet edip tamamen itâatten çıkan bu insanlara Allah Teâlâ'nın azâb etmesidir.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Lâm"ın önceki âyetteki "عَرَضْنَا (teklif ettik)" fiilinin illeti olması da mümkündür. Yâni münâfıkların nifâkı, müşriklerin şirk koşmaları ortaya çıksın da Allah onlara azâb etsin diye biz emâneti teklif ettik.

Emâneti koruyan ve hakkını gözeten *"îmân eden erkeklerin ve îman eden kadınların da tevbesini kabul buyuracaktır."*

el-İrşâd'da der ki: "Bu ifade ikinci zümreye işârettir. Yâni onların emâneti yüklenmesinin sonucu olarak Allah Teâlâ'nın insanlardan bazı ferdlerin tevbelerini kabul edecektir. Çünkü onlar hiç bir zaman boyunlarından tâat boyunduruğunu çıkarmadılar. İşledikleri kusur ve hatâları telâfî ettiler. Zâten insan yaratılışının hükmüyle hata ve günahlardan pek az uzak kalır. Yine bu kimseler, tevbe ve inâbe ile günah ve hatâlarını düzeltirler."

Âyette ilk olarak geçen ism-i celîl (Allah ismi), azabdan korkutmak ve mehâbet terbiyesi içindir. Âyette Allah isminin ikinci olarak geçtiğinde zamir kullanılacak yerde açık isim zikredilmesi, vaad ve vaîd makamlarından her birine hakkını tam olarak vermek üzere mü'minlerin durumuna fazlasıyla îtinâ gösterildiğini ibraz etmek içindir.

"Allah bağışlayandır, merhamet edendir." Mağfiret ve rahmeti fazla olandır. Çünkü onların tevbesini kabul etmiş, hatâlarını bağışlamış ve tâatlerine karşılık onları kurtuluşla ödüllendirmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de şöyle denilmiştir: "لِيُعَذِّبَ"deki "lâm" sayrûret (olma, bir halden başka bir hâle geçme) ve akıbet (sonuç) bildirmek içindir. Allah Teâlâ emânetin teklif edilmesindeki hikmetin, yaratılmışların bu emânet konusunda üç tabaka olmaları olduğuna işâret etmektedir:

Birinci tabaka, meleklerden ve başka varlıklardan emâneti yüklenmeyip bu konuda sevabı ya da cezâsı olmayanlardır.

İkinci tabaka, emâneti yüklenip emânetin hakkını yerine getirmeyen ve ona hıyânet edenlerdir. Onlar münâfık erkekler ve münâfık kadınlar, müşrik erkekler ve müşrik kadınlardır. Onlar kendi nefislerine zulmederek emâneti yüklenmişler, emânetin kadrini bilemeyip onu zâyi etmişler ve emânete hakkıyla riâyet etmemişlerdir. Onların işlerinin sonu ebedi azabdır.

Üçüncü tabaka ise emâneti yüklenen, emânetin hakkını yerine getiren ve ona hıyânet etmeyenlerdir. Ancak bu emânet yükünün ağırlığı ve insaniyetin zayıflığı sebebiyle bazı vakitlerde duraklarlar. Ardından günahlarını îtiraf ederek yalvarıp yakarmak sûretiyle Allâh'a geri dönerler. İşte bunlar mü'min erkekler ve mü'min kadınlardır. İşte Allah onların tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah: *"îman eden erkeklerin ve îman eden kadınların da tevbesini kabul buyuracaktır"* buyurmuştur.

Yaratılmışların bu konuda üç tabaka olmalarının hikmeti, bu üç tabakadan her birinin kendisinde Allâh'ın sıfatlarından bir sıfatın cemâlinin zâhir olduğu bir ayna olması içindir. Birinci tabaka emâneti yüklenmeyip zararından dolayı faydasını da terk etmişlerdir. Onlar Allah Teâlâ'nın adâlet sıfatının cemâlinin aynasıdırlar. İkinci tabaka, faydasına tamah ederek emâneti yüklendikleri için emânetin hakkını yerine getiremediler, fânî dünyâ karşılığında onu satmak sûretiyle emânete hıyânet ettiler. "***Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.***" (el-Bakara, 2/16). Onlar Allâh'ın kahır sıfatının cemâlinin zâhir olduğu bir aynadırlar. Üçüncü tabaka ise emâneti gönülden arzu edip isteyerek, şevk ve muhabbetle yüklendikleri için güçleri nispetinde o emânetin hakkını yerine getirmişlerdir. Ancak "Her küheylanın bir tökezlemesi vardır." denildiği gibi onların da zaman zaman kendi tercihleri olmaksızın Rableri nezdindeki sadâkat ayakları belâ ve ibtilâ taşına çarpar. Sonra yine Rableri onları seçkin kılar, tevbelerini kabul eder, onları inâyet cezbeleri ile yüce Hazretine hidâyet eder. İşte onlar Allâh'ın fazlının ve lütfunun cemâlinin zâhir olduğu bir aynadır. Allah Teâlâ'nın *"Allah bağışlayandır, merhamet edendir"* sözü bunu ifâde etmektedir. Allah mü'minlere fazlı ile çok bağışlayan ve merhamet edendir. "***Bu, Allâh'ın lütfudur, onu dilediğine verir.***" (el-Mâide, 5/54)."

Âriflerden birisi şöyle demiştir: İlâhî hikmet Allâh'ın rahmet ve bağışlamasının ortaya çıkması için insanlardan bir muhâlefetin meydana gelmesini gerektirmiştir.

Hâfız der ki:

Hak katında kulun suçunun ve hatâsının îtibârı yoksa,
Suçları bağışlayan Allâh'ın af ve rahmetinin ne mânâsı var?

Kudsî bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Şâyet siz günah işlememiş olsaydınız, elbette sizi yok eder, günah işleyen ve istiğfâr eden/Allah'tan mağfiret dileyen insanlar yaratır ve onları mağfiret ederdim.*"[330] Yine bir nebevî hadîste şöyle buyrulmuştur: "Şâyet siz hiç günah işlemeseydiniz, ben sizin için günahtan daha kötü bir şeyden korkardım. Dikkat edin o ucüb ve kendini beğenmektir."[331]

İşte bu hikmetten dolayı Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'ı kudret eliyle, yâni celal ve cemal sıfatlarıyla yarattı. Celal sıfatından Kâbîl ve muhalefet, cemal sıfatından da Hâbîl ve muvafakat ortaya çıktı. Bu hikmet kıyamete kadar böyle zuhûr edip gidecektir.

Yukarıda zikredilen iki hadis günaha teşvik etmek için vârid olmamıştır. Çünkü peygamberlerin gönderiliş gâyesi, âlemi ıslah etmektir. Bu da ancak küfür, şirk ve günahların terk edilmesiyle olur. Fakat bu iki hadîs, insanları tevbe ve istiğfâra teşvik etmek için vârid olmuştur.

İbrâhim Edhem (k.s.) şöyle demiştir: "Kâbe'yi tavaf edilmediği bir zamanda boş bulmak ve bir hâcetimi istemek için fırsat kolluyordum. Bulamadım. Nihâyet bir gece şiddetli bir yağmur yağdı, Kâbe boşaldı. Tavaf ettim ve elimle Kâbe'nin kapısının halkasını tutup hatâ ve günahlardan muhafaza diledim. Şöyle bir nidâ geldi: "Kimseye vermediğimiz bir şeyi istiyorsun. Ben ismet/masumluk verecek olsam, ğaffârlık, ğafûrluk, rahmânlık ve rahîmlik denizlerim ne olacak?" Bunun üzerine "Allâh'ım, günahlarımı bağışla." dedim. Şu sesi işittim: "Dünyâda bizimle konuş ve kendinden bahsetme; çünkü başkaları senden bahseder."

Şöyle münâcât etti: "Ey yüce Rabbim! Beni mâsıyet zilletinden tâat mertebesine çıkar."

Yine şöyle demiştir: "İlâhî! Âh o kimseden ki seni bilip tanır (öyle söyler), ama seni bilip tanımamıştır. Seni hiç bilip tanımayanın hâli nasıl olur?

İbrâhim şöyle dedi: "On beş yıl meşakkat çektim de sonunda şu nidâyı işittim: "Kul ol, rahat et." Yâni hem dünyâda hem âhirette rahatlık Mevlâ'ya kullukta, en aşağıdan en yukarıya bütün mâsivâdan yüz çevirmektedir. O halde dünyâya ve Mevlâ'dan başkasına kul olana dünyâda da âhirette de rahatlık yoktur.

İnsandan bir kusur, yanılma ve unutma meydana geldiği zaman Allah Teâlâ Ğafûr ve Rahîm isimlerinin hükmüylü onu siler. Ondan yüz çevirir ve onu sahifesinde/amel defterinde yazıp sâbit kılmaz. Onun için kulu sorguya çekmez. Onun yüzünden kula azab etmez. Hatta âsîlerden öyleleri vardır ki Allah onların kötülüklerini/günahlarını iyiliklere/sevaba çevirir (bk. el-Furkân, 25/70).

Übey b. Kâ'b (r.a.) şöyle demiştir: "Ahzâb sûresi Bakara sûresine yakın, hatta ondan bile uzun bir sûre idi. Recm âyeti, yâni "evli bir erkek ve evli bir kadın zinâ ederlerse Azîz ve Hakîm olan Allah'tan bir cezâ olarak onları recm ediniz." âyeti bu sûrede idi. Sonra bu sûrenin âyetlerinin çoğu göğüslerden kaldırıldı ve nesh edildi. Nihâyet geriye kalan kaldı."

Bir hadîste şöyle rivâyet edilmiştir: "*Kim Ahzâb sûresini okur, âilesine ve elinin altında bulunanlara (köle ve cariyelerine) da öğretirse kabir azabından emin olur.*"[332]

Allâh'ım, bize hayırlı ve güzel sonlar nasîb eyle. Bizi her türlü kötülük ve zarardan koru. Belâlardan, kabir fitnesinden ve mahşerde hesâba çekilmekten emîn eyle.[333]

[320]. Buhârî, Enbiya 27; Meğâzî 56; Müslim, Zekat 140-141; Tirmizî, Menakıb 63; Müsned, I,ı 380, 396
[321]. Buhârî, Edeb 29; Müslim, İman 73; Müsned, I, 387, II, 288, 336
[322]. Tirmizî, İman 12; Nesâî, İman 8; İbn Mâce, Fiten 2; Müsned, II, 206, 215
[323]. Müslim, Cuma 43; Nesâî, İdeyn 22
[324]. Aclûnî, II, 214
[325]. Terğîb, I, 139
[326]. Beyhakî, *el-İ'tikâd*, Beyrut 1401, s. 271
[327]. Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, VIII, 259
[328]. Dürru'l-mensûr, VI, 670
[329]. Irâkî, Muğnî, I, 345
[330]. Müslim, Tevbe 9, 11; Tirmizî, Deavat 98; Müsned, I, 289, II, 305
[331]. Münâvî, V, 331
[332]. İbn Hacer, Kâfî, III, 656
[333]. Ahzâb sûresi, Vehhâb/lütfu pek çok olan Allâh'ın yardımıyla 1110 senesinin Muharrem ayının 18'inde (27 Temmuz 1698) Pazar günü tamam oldu.